

V I C S A Y   L A J O S

A MAGYARSÁG TÖRTÉNETE

ŐSIDŐKTŐL NAPJAINKIG

A történettanítás kézikönyve.

SZEGED, 1915.

**A GYAKORLATI PEDAGÓGIA KÖNYVTÁRA
I.**

**A MAGYARSÁG TÖRTÉNETE
ŐSIDŐKTŐL NAPJAINKIG**

**I. KÖTET.
A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL MOHÁCSIG**

Bevezető.

A történettanítás célja az, hogy a múltban rejlő erkölcsi erők és értékek felhasználásával az egyént a társadalom tudatosan cselekvő tagjává a nemzet jó polgárává nevelje. Hogy ezt elérhessük, elsősorban arra van szükségünk, hogy az ifjúságban a történelmi érzéket kifejlesszük, mert csak ezen át fogja a **jelent a múlt szerves kiegészítőjének**, egyenes folytatásának látni, de azért is, mert csak a helyesen felkeltett történelmi érzék ad **biztos tájékoztatást** a történelmi élet bonyolult folyamatában. A múlt értékeinek megismerése tiszteletet kelt az emberi nagyság iránt, megértést az események összefüggése között s rávilágít olyan tényekre, melyek nélkül egyes történések indítóoka homályban maradna. De a múlt értékeinek ismerete lesz döntő tényezője a jelenben való biztos tájékozódásnak is, úgy-szintén ez kelti fel a felelősségérzést a jövővel szemben.

Természetes, hogy a történettanítás a történettudomány által megállapított eredményeket nem használhatja fel úgy, ahogyan azokat a tudomány stilizálta. A történettanításnak ezt a tudományos anyagot **didaktikai szempontok** szerint át kell formálnia előbb úgy, hogy az az ifjúsággal könnyen közölhető legyen. Ez pedig a történelmi tények végtelen és bonyolult sorából, a tanítás céljának megfelelő anyag kiválasztásból és a jól megválasztott tényeknek **összefüggő egészé** való alakításából áll. Az összeválogatásnak azonban olyannak kell lennie, hogy az a nemzetet — ne egyoldalúan, csak egyes részeiben világítsa meg, hanem — annak mindent magábafooglaló összességét, kollektív egészét állítsa a tanulók elé. Nem elégedhet meg tehát ezentúl történettanításunk azzal, hogy az u. n. **történelmi osztályokat** vetítsen az ifjúság elé. Meg kell ismertetnünk a nemzet teljes egészét, a történelmi osztályok alatti réteget is, mivel a nemzet gyökerei innen táplálkoznak. Mindez újkeletű történettanításunkban.

Talán egyetlen tudományág sem fejlődött annyit a világháború óta, mint a földrajz és történettudomány. Úgyszólván szemünk előtt játszódott le egy méreteiben eddig elképzelhetetlen kiterjedésű és hatása világháború, amelynek előidézői, megindító tényezői olyan okok voltak, amelyekre a történetu-

domány régebbi módszeres eljárásaival nem tudánk határozot-
tan rámutatni. De nem követhetjük *többé* a régi történettudo-
mányt eljárásában sem. A korábbi történetkutatás sok-sok tényt
állapított meg, pozitív dolgokat (pozitivista történetírás), de
gondosan óvakodott a tények közti belső összefüggéseket ke-
resni és azokat felfedni. Nem keresték a nemzet gyökerét, nem
gondolták, hogy a nemzetállam a nemzet produktuma, a nem-
zet pedig a nép szülötte. Nem vették figyelembe, hogy min-
den a **népből való**: a népnek vannak időnként, századok folya-
mán, szerencsés körülmények között kitenyészett osztályai,
amelyek azonban csak képződmények, de nem őseredeti alakú-
latok, így tehát nem is egyetlen kifejezői a nemzet szellemének.

A világháború óta „sorsdöntő“ idöket élünk. Elöttünk per-
gett le a világtörténelem véres-tragikus filmje, amely soha nem
várt államokat dobott felszínre s ezeresztendős, történeti fel-
adatot teljesítő államot áldozott fel könnyü szívvel álnok szövet-
ségeseknek. Ezeket a most lejátszódott eseményeket nem le-
het többé felmérni, megmagyarázni a korábbi történetírás esz-
közeivel. A régebben kizárólagos politikai és életrajzi szemlélet
helyett **szellemtörténeti, gazdasági és társadalomtörténeti** kuta-
tás szükséges mai feladataink megoldásához. Ma már tudjuk,
hogy a magyar nép szellemi és gazdasági viszonyai éppúgy kö-
vetkezményei egy ezeréves európai fejlődésnek, mint az egyes
történeti osztályokéi. A népnek is van tehát története, helye-
sebben a nép története nem azon adatok felsorolásából áll,
hogy milyen robottal tartozott és miként nyomták el urai a kü-
lönböző korszakokban. Az is bizonyos, hogy nem is volt mindig
elnyomva és sorsát nem lehet egyszeri katasztrófa szenvedőjé-
vel, egy Dózsa névével szimbolizálni. Népünk és időnként fel-
tünedező osztályai, kiemelkedő rétegei hatalmas kollektív egy-
séget alkottak, amióta a nagy finnugor Magyar törzs összeol-
vadt az Ural keleti lejtőjén a török eredetű ogur-törzsszel, ami-
óta megszületett a **magyar nemzet**.

Ez az új történetiszemlélet — amelynek ma legnagyobb kép-
viselői H ó m a n Bálint és Sz e k f ü Gyula — a háború után
termelődött ki, bár kétségtelen, hogy vékony, hajszálfinom gyö-
kereit átnyúlnak az előző korszakba is, amikor a századfordulón
először próbálták történetünkre alkalmazni a nyugati történetu-
domány, társadalom-, gazdaság-, közigazgatástörténeti mód-
szereit.

Nekünk, trianoni rabságban senyvedő magyaroknak már
ez az új szemléletű történettudomány kell. A feltárt gazdag
források alapján, azok szigorú és tárgyilagos megbírálása után
végre hűbb tükröt tarthatunk múltunk fölé. A mi megcsonkít-
ott, kis területre szorított, mélységbe taszított nemzedékünk-
nek nem a lelkes páthoszokra van szüksége többé, hanem a **té-
nyek és dolgok tisztánlátására és a körülöttünk folyó élet reali-
tásainak megfigyelésére, észrevezésére**. A lelkesedés felemel
ugyan, — de nem élteni. Mi pedig élünk és élni akarunk! Van

még bennünk élet-akarás annyi, hogy szembe merünk fordulni multunk igaz tükörével. Ez az élet-akarás már egymagában is olyan elpusztíthatatlan erő, amely helyet biztosít nekünk az európai népek nagy családjában, amelynek mi tagja vagyunk — nem is éppen a legutolsó *tagja* — egy évezred óta!

Ez az élet-akarás erősíti meg bennünk azt a hitet, hogy nemzedék nemzedékre jön, tódul, megszakítatlan sorban, szerves kapcsolatban, s ha vannak is a történeti életben krízisek, ezek legföljebb egyes vonalakat tolnak el a rendes, megállapított útról, de az egésznek életét nem veszélyeztetik. A másfél százados török hódoltság alatt elpusztult a nemesség, de megmaradt a jobbágy paraszt és kifejlődött az alföldi magyar polgárosztály. A nemzethalál nem egy rossz békemű következménye, hanem lassú átalakulás, a formáknak egymásba való átfolyása, s az értékek átmentése. Élünk, élni fogunk: nem született még olyan ellenség, amely — ha élni akar, — ezt a nemzetet eltiporhatná? Ha ennek az igazságnak tudata nem élne bennünk, — nem volnánk nemzet többé.

A mi nemzedékünknek — világháború poklát megjárt nemzedéknek, — nincs már szüksége rózsaszínű szemüvegre, amikor nemzete múltját látni akarja. Látni akarjuk a meztelen valóságot, hogy tanuljunk belőle. De látni akarjuk azt is, amit előtünk nem láttak, mert nem figyeltek: a magyar nemzet megdönthetetlen pillérét, — a népet. Tudni akarjuk azt, amire a korábbi magyarok nem voltak kíváncsiak: ismerni akarjuk a magyarság kialakulását, annak politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését. Szemébe akarunk nézni a nemzetiségi kérdésnek, amely megcsónkította ezeréves államtestünket!

A mai történettudományt egyetlen célja lehet: mélyebb, őszintébb, magyarabb történetet tárni a magyar ifjúság elé, mert multunknak ma már csak lélekből őszinte és a népi gyökerekig lenyúló történetére lehet és van szükségünk.

Az iskolának együtt kell haladni a korrallal, a tudományok fejlődésével. Ez az a kérdés, ami mindezekig megoldásra várt. Ennek az új feladatnak részbeni megoldását szeretné adni ez a mű, amely a mai történettudomány hatalmas anyagából összeválogatva a tanítás céljának megfelelő anyagot, azt könnyen áttekinthető, de mégis szervesen összefüggő egészévé tömörítette. Kézikönyvnek készült, hogy egyengesse útját azoknak a történeti igazságoknak, amelyek már megszülettek, de mindezekig a tudományos könyvek mélyén pihentek, felhasználatlanul.

A kézikönyv természete magával hozza, hogy összeszedi a legújabb tudományos kutatások eredményeit, hogy azokat megválogatva, az iskolai célnak megfelelően csoportosítva alkalmassá tegye arra, hogy azok utat találjanak az új nemzedék lelkébe is, s ott hatótényezőkké váljanak. Azt is mondhatnánk: a tudomány aprópénzre váltása; népszerűsítése az iskolák számára. Ezzel velejár az átstilizálás, amelyet az ifjúság értelmi foka megkíván, de velejár a szemléletesség és a cselekedtető

eljárásra való utalás is, amely ma uralja iskoláink nevelő-oktató munkáját. Ennek a gondolatnak jegyében született meg ez a mű, ezt a célt kívánja szolgálni minden sorával, gondolatával.

A térképek összeállításánál is a szemléltetésnek minél egyszerűbb alakban való elérése vezetett. Elhagytam azokból minden történeti szempontból fölösleges földrajzi ábrázolást, — csupán annyit hagytam meg, amennyi a tájékozódáshoz elengedhetetlenül szükséges volt —, hogy ezzel is kiemeljem a történelmi tény vagy esemény fontosságát. De gondoltam e térképek és grafikonok összeállításánál arra is, hogy ezek táblai szemléltető rajzokul is felhasználhatók legyenek, melyeket a tanulókkal is megrajzoltathatunk. (A részletes és óráról-óra szülő táblai rajzok, vezérszavas részletes óratervek hamarosan elkészülnek e műhöz.)

Ugyanez a cél vezetett akkor is, amikor az egyes származási családfákat leegyszerűsítettem, így csupán a legszükségesebb adatokat hagytam meg bennük.

Igyekeztem végül mennél jobban és sokoldalúan összeállítani az ismétlések és összefoglalásokhoz “Szükséges grafikonokat, hogy ezzel is szolgáljam a cselekedtető oktatás célkitűzéseit, természetesen itt is mindig csak a tanulók szempontjából fontos adatokat alkalmaztam.

Ma sikerült szerény képességgemmel segítségére lennem tanártársaimnak, ha elérhettem azt, hogy csak egy kis lépéssel is előbbre vittem munkámmal a ma annyira fontos történetnításunk ügyét, akkor elértem célomat s ez lesz munkám jutalma.

Szeged, 1935 május hava.

VICSAY LAJOS.

Irodalom.

A tudományos kézikönyv célja csak az lehet, hogy egy tudományág eredményeit lehetőleg könnyű áttekintésben közvetítse előadás céljaira. Eredetiségre nem törekedhetik, csupán az átvett és összegyűjtött anyag gondos megválasztását és könnyen érthető csoportosítását, szemléltetességét tűzheti céljául.

Századunk új utakon haladó történettudományának a magyar történelmi kutatásra vonatkozó gazdag eredményeinek egyetlen széleskörű, átfogó előadása. **Hóman Bálint** és **Szekfü Gyula** által megírt **MAGYAR TÖRTÉNET**. Ebből az alapvető műből merítettem kézikönyvem anyagának legnagyobb részét, sőt a legtöbb momentumnál kizárólag Hóman és Szekfü előadására támaszkodtam. Az anyagot azonban saját elgondolásom szerint igyekeztem elrendezni s itt-ott eltérő véleményemet is érvényesítettem.

Igen nagy segítségemre volt az anyag elrendezésénél és összeválogatásánál ezidő szerint a legjobb három összefoglaló mű is, melyekben a szerzők rövid összefoglalásokban igen érvelő módon mutatnak rá egyes történések rugóira, az események eszmei hátterére. Ez a három kiváló mű: Szekfü Gyula: *A magyar állam életrajza*, (Budapest) év nélkül, két kiadás; **Eckhart Ferenc**: *Bevezetés a magyar történelembe*, Pécs—Budapest, 1924; **Domanovszky Sándor**: *Magyarország története*, München—Leipzig, 1923.

Felhasználtam **Z á v o d s z k y**: *A Szi. István, László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok*. Budapest, 1904; **H ó m a n**: *Magyar pénztörténet*. 1906.; **H ó m a n**: *A forráskutatás és forráskritika története*. (Magyar Történettudomány Kézikönyve. I. 3.) 1925.; **H ó m a n**: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII., XIII. sz. leszármazol*. Budapest, 1925.; *A folyóiratok közül a Magyar Történelmi Tár, Századok, Magyar*

Gazdaságtörténelmi Szemle, Ethnographia, Néprajzi Értesítő számaim használtam fel helyel-közzel.

Hasznát vettem az Árpádházi fejedelmek és királyok korának legrendszeresebb bibliográfiájának M a n g o l d L a j o s összeállításában: A magyarok oknyomozó története 4. kiad. Budapest, 1903. c. tankönyvében és a C s á n k i D e z s ő szerkesztésében megjelent Árpád és az Árpádok. Budapest, 1908. c. díszmű függelékének. Nagy hasznát vettem végül T i m o ű Ákos: Magyar alkotmány és jog története, továbbá M á r g a - l i t s: Horvát történelmi repertóriumának. I.—II. 1900—1902. és S z i n n y e i bibliográfiáinak.

Összefoglaló áttekintések és a név- és tárgymutató a II. kötet végén.

Előszó.

Amikor egy nép eljut odáig, hogy mint nemzet felléphet a történelem színpadára, akkor már írást van régen gyermekkorán, de ifjúságán is és ott mint élete teljességében lévő felnőttn jelenik meg. A gyermek- és ifjúkor — a származás és eredet egy nemzet életében — az, ami talán legérdekesebb része egy nemzet múltjának. A történelem színpadán megjelenő nemzet mögött ez a két kor már elmaradt s a mondák színes világába veszett...

Amíg egy nép eljut a nemzet-té-érés jelentős pillanatához, nagy utat kell megtennie az élet iskolájában. A történelem legnagyobb titka az a folyamat, amíg egy népcsoport, egy törzsekből álló közösség — a tömeglélektan törvényei szerint — céltudatos néppé, majd öntudatos nemzet-té fejlődik. Rejtelmes és titokzatos fejlődés ez, amelynél az igazi érettségi vizsga arra az időre esik, amikor egy nép nemzet-té akar lenni. Ez a vizsga bizony nem minden népnek sikerül. Nem minden népben van alkotmányos tehetség arra, hogy nemzet-té emelkedhessen. Nehéz vizsga kell hozzá, s legalább is annyi államalkotó-tehetség, mint amennyivel mi, magyarok ezer évvel ezelőtt népből nemzet-té lettünk.

A magyarság született országgá tudta kanyarítani azt a földterületet, amelyen a népvándorlás egyetlen más népe sem tudott államot alkotni. Mert a hely, a haza kikeresése, felismerése szükséges ahhoz, hogy egy nép nemzet-té emelkedhessen. Az ilyen nemzet a született-nemzet. A született-nemzet zárt földrajzi egységet keres magának, szigetet, félszigetet vagy olyan hegy- és folyórendszerrel védett kontinentális területet, amely élesen elkülönül a körülvevő területektől. A másod- vagy harmadrangú népek rendszeren már a haza helyének kikeresésénél megbuknak a nemzet-té léte nagy vizsgáján. Nekik már nem jutott született-ország s rendszeren olyan területekkel kénytelenek beérni, amelyek nem zárt földrajzi egységek, hanem pusztá járulékok s amelyek földrajzilag mindig máshová, más született-országhoz vagy országokhoz tartoznak.

A régebbi történetírók nem kutatták a nemzetek vagy népeknek ezt a tehetségét. Nem is érdekelte őket más egy nemzet életéből, csak az az idő, amikor már mint kifejlett nemzet a történelem fénykörébe érkeztek.

A történetírónak ma sokkal tökéletesebb eszközök állanak rendelkezésére a kútfők használatára, hitelességének megítélésére, mint a régieknek. A történettudomány segédtudományai szinte önálló tudományágakká fejlődtek az utóbbi években s rajuk kívül is felhasználja a mai történetíró más tudományágak eredményei is, amelyeknek hasznát látja. Így különösen nagy segítségére van a történettudománynak a nemzetek őstörténeinél a felderítésénél az összehasonlító nyelvtudomány, a nemzetgazdaságban, a művészettörténet és a lélektan újabb eredményei. De módszereiben is más a mai történettudomány a réginél. Így aztán természetesen több olyan forrásmunkát is hitelesnek ítél, amit régebben elvetettek, viszont olyan forrásmunkákat, amelyeket azelőtt hitelesnek tartottak, ma elverünk. Így például a magyar honfoglalás egyik legfontosabb kútfőjét, Anonymus művét a nyelvtudományi eredmények alapján ma a többi hazai krónikával együtt sokkal inkább hitelesnek tartjuk, mint az elődök s ezek alapján a honfoglalás és az Árpádkor történetét is másképen látjuk, más formában kell előadnunk.

De megváltoztak a történettudomány célkitűzései is. Míg a régebbi történetkönyvek egymástól teljesen különállóan tárgyalták a politikai, gazdasági, társadalmi, művelődési és irodalmi fejlődést s a fejezetek között alig volt élő kapcsolat, a mai történetírás a szó igazi értelmében vett művelődéstörténeti s a nemzet történetét nem osztja fel többi különálló részre, nem állít korlátokat az egyes részletfejlődési folyamatok közé, hanem az egész történetet mint egyetlen szerves folyamatot fogja fel.

A magyar nemzet története tehát a magyar lélek története. Azoknak a formáknak leírása, melyekben a magyar ílék évezred óta jelentkezik, azoknak a hatásoknak leírása, melyeket a magyarság aktivitása hozott létre s ezzel az emberiség történetében minden mástól különböző, új szint, új formát képvisel.

Természetes, hogy a magyarság történetének leírását korszakokba keli osztanunk — már csak a szemlélhetőség és áttekinthetőség szempontjából is, — de lelkét, amely egységes, nem daraboljuk szét részletekre. Minden korszakban az egész magyarság lelkét, az egész magyar léleknek megrajzolását fogjuk adni.

Lehet, hogy előadásunk nem lesz olyan színes és csodaszzerű, ahogyan azt a mondák világában mozgó történelem előadta sőt még csak azt sem mondhatjuk, amit elődünk, egy későbbi kor tudományos megállapításai nem helyesbitenek majd,

— annyi azonban bizonyos, hogy amit elmondunk, az a történettudomány mai álláspontját tükrözi minden mondatában.

Történetünk szép és szomorú, büszke és véres és izzadságos történet, mint minden emberi cselekedet. Küzdői és szenvedői nemzedékek, melyek a földi életben, működésük ez áthághatatlan határai között, mindenkor egyformán harcolnak s ugyanazon szenvedéseket tűrik és hordozzák. T ö r t é n e t ü n k t e h á t a m i e n k, a bennük szereplők cselekedete olyan, aminőt adott körülmények között mi is éppenúgy cselekedtünk volna.

I. RÉSZ.

Őstörténet. Törzsszervezet kora

I. FEJEZET.

A magyarok eredete és őshazája

TÖRTÉNETI KOR ÉS ŐSTÖRTÉNET. Urunk születésének 896-ik esztendejében — az avar hatalom bukása után éppen száz esztendővel — egy ismeretlen keleti nép megjelenése ejtette rémületbe Európának a hún és avar idők feltámadásától rettegő keresztény népeit. Elsőnek a IX. század derekán az arab utazók emlegetik a magyar népet, majd 862-ben már Európa nyugatán is hírért vették a Frankbirodalom keleti határvidékéig kalandozó ismeretlen »*ungar* ellenség« *pusztításainak.* Néhány évtized múlva már a frank király és a bizánci császár szövetségében! támadják a morvákat, bolgárokat s a szerencsétlen kimenetelelű bolgár és besenyő háborúk után a Kárpátokon átkelve, 895 őszén már birtokukba vették Attila hún király és az avar kagánok örökét.

A régebbi történetírók szerint ezekkel a feljegyzésekkel kezdődik a magyar nép és nemzet *történeti kora.*

A korábbi idők eseményeit sűrű homály fedi. A mai történetkutató azonban nem elégedhetik meg a már kész *népi és politikai egységbe forrott nemzet* történetének vizsgálatával. Tudni akarja az *eredetét* is, fel akarja kutatni annak *népi, társadalmi és politikai szervezetének kialakítását.* Tudni akarja, *kik voltak, honnét jöttek* a magyar nép ősei, *milyen idegen hatások működtek közre kultúrája és politikai szervezete kialakulásában.*

Ezekre a kérdésekre adja meg a feleletet az *őstörténet.*

A történelmi téren felbukkant népeket éppúgy érdekli saját származásának és elődeinek sorsa, mint a társadalmi, és gazdasági jólét magas fokára jutott egyént és családot.

Egy nemzet történetének kutatásában még fontosabb az *eredet és ősi történet felkutatása és megismerése. Nélküle nem tudjuk értékelni a későbbi fejlődés jelenségeit s a nemzet történeti szerepét. Nélküle nem érthetjük meg a nemzet történetét, mint ahogy az egyén felfogását, világnézetét, cselekedete rugóit sem érthetjük meg, ha nem ismerjük származásait, nevelkedése körülményeit, környezetét, egyszóval a testi és lelki fejlődésére ható összes tényezőket.*

A történettudomány mai állása már — ha nem is teljesen hű, de — egészen megbízható képét tudja adni a magyarság származásának és eredetének.

AZ EMBERISÉG EREDETE. Az őstörténet első és legfontosabb kérdése az emberiség eredetének megvilágítása. Ismernünk kell a magyar nép helyét és viszonyát ebben az első környezetben, meg kell keresnünk és állapítanunk helyzetét a világ népeinek nagy családjában.

Az emberiség eredetét s az emberi faj bölcsőjét, őshazáját ma sem tudjuk bizonyosan megállapítani. Az ősrégészet, az összehasonlító nyelvtudomány és a történelmi világító fáklyáival *legfeljebb csak hat-hétezer évre tudunk visszahatolni a múltba,* mikor a későbbi főbb emberfajták ősei már elszakadtak egymástól s a föld különböző tájain éltek a maguk kezdetleges életét.

AZ EURÓPAI ÉS ÁZSIAI EMBERFAJOK. A Földközi-tenger délkeleti partvidékén, a mezopotámiai síkon és a Sárga-tenger partjain időszámításunk előtt mintegy öt-hétezer esztendővel indult meg az *előázsiai (ségi és kámita)* és a *keletázsiai (mongol-kinai)* ősnépek önálló népegységekre való oszlása s politikai szervezkedése. A nagy folyók mentén, — a Nílus deltájában, a Tigris és Eufrát mezőin, a Jangcekiang és Hoangho termékeny lapályain — már mutatkoznak a nagy történelmi államalakulatok csirái. ezidőben (K. e. 5—6000) még minden szilárdabb politikai szervezet híján éltek az emberiség történetében később oly nagy szerephez jutott *indoeurópai, uráli* és *altáji* népek ősei.

AZ URALALTÁJI ŐSNÉP ŐSHAZÁJA ÉS TAGJAI. Az uralaltáji ősnép őshazája az indoeurópai ősnép északkeleti szomszédságában, a későbbi *Szarmata-síkság északhatárán elterülő erdős vidék* volt.

A történetkutatás mai állása szerint a *magyarság családfája* az úgynevezett uralaltáji ősnép nyugati ágából, az *uráli ősnép-ből* sarjadt ki. Ezek az ősuraliak a Volga és mellékfolyói mentén, az Urai-hegység nyugati (*európai*) vidékén éltek. Ezek az ősuraliak már a Kr. előtti III. év-

ezredben, vagy még korábban érintkezésbe jutottak az északról délkeletre húzódó *indoirániakkal*, akik aztán az uráli ősnépet északkeleti irányba nyomták.

Az uráli ősnép legkeletibb ága — a *szamojéd nép őse* — rokonaitól elszakadva áthatolt az Urai-hegységen s annak északkeleti lejtőit szállta meg.

Az uralaltáji ősnép szétválása.

A szamojédek kiválása után magára maradt népet *finnugor ősnép-nek* nevezzük s ez a szamojédek elköltözés után még századokig élt teljes nyelvegységben a Don és) Volga mentén tanyázó ősirániak szomszédságában. *Hazája, a Közép-Volga és mellékfolyói — az Oka, Kama, Bjelaja — mentén elterülő erdős vidék volt.*

Itt kerültek nyelvükbe a szamojéd nyelvből már hiányzó, de a finnugor nyelveikben közös indoiráni kölcsön szavak, mint pl.: száz, árva, menny, arany, ezüst, üsző, méh, varjú, méz stb.

A finnugor ősnép idővel (mintegy két évezreddel Kr. előtt) ismét két agraf szakadt. A nyugati ág, melyet *finn-, permi ősnép-nek* nevezünk, mintegy ezer évvel később újabb — *permi* és *finn-volgai* — ágakra szakadt. A permi ősnép őse lett a mai *zürjén* és *vojják* népeknek, a *finn-volgai ősnép* pedig az őshaza vidékén s az attól délkeletre lakó volgai *cseremis* és *mordvin* s a tőlük elszakadva északnyugati irányba húzódó *kelettengeri finn* népeknek. Ide tartoznak az *észti, finn, karjalai* népek és az eredetileg más nyelvű *lappoknak* nyelvet adó ősnép is.

A keleti ág, melyhez a mai *obi-ugorok* — *vogulok* és *osztjások* — tartoznak, az őshazától az Urai-hegység felé húzódott és korán érintkezésbe jutott a törökségnek az Ural lejtőjéig, majd a Volgáig hatoló nyugati *ogur* ágával. Ebbe a népcsoportba tartozott a magyarságnak később nevet adó ősnép is, amelyet *előmagyar-nak* nevezünk.

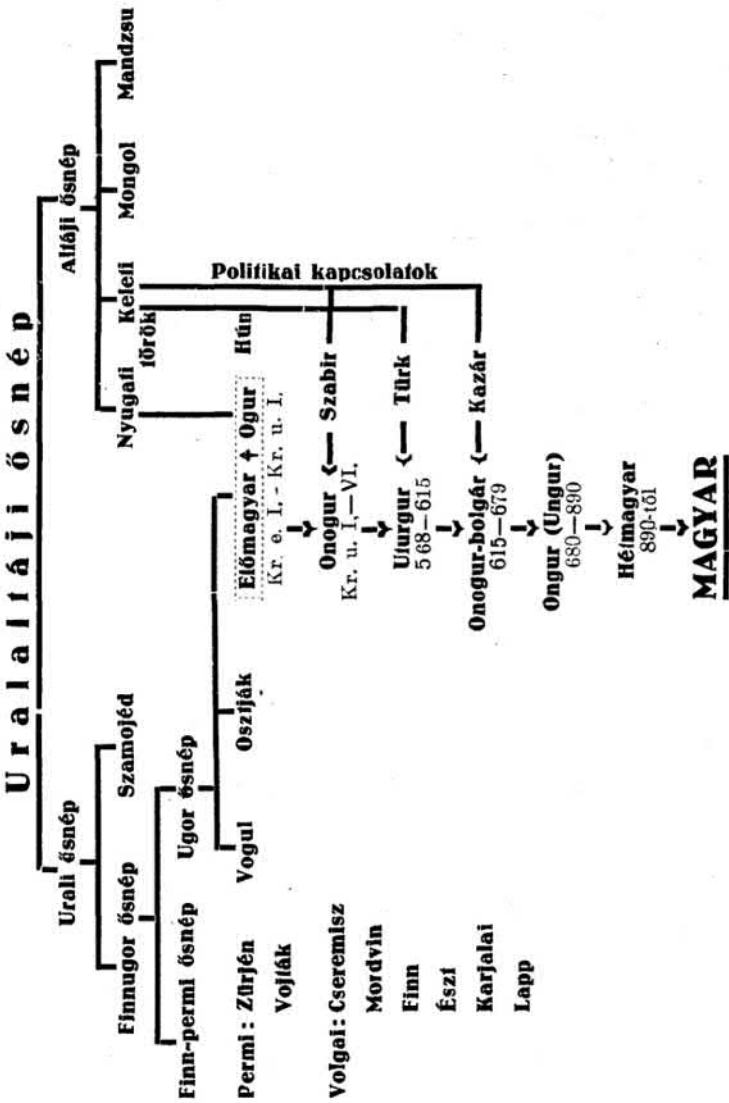
Az uralaltáji ősnép másik ága, az altáji vagy török-tatár ősnép, — amely valamikor az ősidőkben az uráli őtenépei egy törzsről szakadt, — az Urai-hegység vidékéről délkeletre, az Altáj-hegység vidékére költözőit. Itt a mongolokkal szorosabb összeköttetésben éltek s ez a több évezredig tartó érintkezés elmongolosította az eredetileg török népeiket, viszont a mongolok átvették a török népek nyelvét és szokásait. Ez a századokon, sőt évezredekken át tartó őstörök-mongol nyelv-és életközösség a Kr. előtti II. évezredben szűnt meg. Majd újabb ezer év múlva (Kr. e. 100-ben) már mint mandzsu, mongol, keleti vagy köz-török (hún, ogur vagy türk) és nyugati török, ogur vagy bolgár) ágak egymástól elszakadva népesítették be a Kínai-birodalom északi és északkeleti határán a Koreai-félszigettől az Ural-hegységig terjedő hatalmas térségeket. E nép legnyugatibb ága az ogur, idő-számításunk kezdetién Nyugat-Szibériában élt, az uráli népcsalád keleti népének, az előmagyarnak — szomszédságában.

A finnugor ősnép keleti ága és az altáji ősnép legnyugatibb ága ellentétes irányú haladása közben találkozott egymással. *Ezzel a találkozással indul meg a magján nép kialakulása* is, mely az egykor az uráli ősnépet és az altáji ősnépet is egyaránt magában foglaló uralaltáji ősnép évezredekken át egymástól függetlenül élő két ágának szerencsés újralálkozásakor születik meg, hogy magában egyesítse a két külön haladt, évezredes fejlődés eredményeit *életerőül* a jövőendő évezredekre.

A finnugor ősnép *ugor-nak* nevezett keleti ágában élt tehát a vogul és az osztják nép, valamint az a nép is, amelyet *előmagyarnak*, a magyar nemzet közvetlen ősnépek nevezhetünk. Az előmagyarság tehát az európai őshazából vonult *kelefléi*; amikor érintkezésbe került a Törökség legnyugatibb ágával, az *ogur-rsú*, valahol az Ural-folyó vidékén s Nyugat-Szibéria ezzel határos területein.

A magyar nemzet családfáját, összegezve az elmondottakat, így rajzolhatjuk meg:

A MAGYAR NÉP CSALÁDFÁJA.

AZ ELŐMAGYAROK HAZÁJA ÉS MŰVELTSÉGE. A magyar nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor ágának keleti, ugor ágazatához tartozik. A nép, melytől nyelvünket örököltük s melyet a később *magyartól* megkülönböztetendő *előmagyar* népnek nevezünk, az obi-ugorokkal vogulok-

kal és osztjakkal — közel rokonságban álló finnugor nép volt.

Az osztjások és vogulok őshazája a Csuszovája, Káma és Bjelaja által határolt területen volt. A magyarnak nyelv¹ vet adó előmagyar nép a finnugor népcsalád keleti ágának szélső tagja volt s ezért hazáját legközelebbi rokonainak, az osztjások és vogulok őshazájától keletre kell keresnünk. Itt élt az előmagyarnak nevezett nép a Kr. előtti VII. századtól a II. századig. Majd *keletre húzódik* az Urai-hegység felé s lassan nyomulva előre, jut el a Nyugat-Szibéria[^] ban levő Tobol-folyóig.

E nép kultúrájáról a régészeti emlékek mellett a magyar nyelvkincsnek az ugor nyelvközösség korából megőrzött művelődési szavai adnak képet.

Az előmagyarok már fejlett *családi életet* éltek, (*apa, anya, fi, férj, nő, meny, ipa, napa, ángy, ő, árva*) s a fiatalok családalapítása sem vonta maga után a gazdasági és jogközösség kötelékeinek elszakadását. A rokonsaládok megmaradtak a természetes szaporodás útján létrejött tágabb vérségi közösség, a *nemzettség (had)* kötelékében. A korlátlan családapai hatalommal élő nemzetseggfő (*úr*) nralma alatt álló és többnyire egy-egy kezdetleges erődítés, földvár, sánc, árok körül csoportosuló nemzetsegek önálló életet éltek. Ha házasság, közös vállalkozás, ellenséges támadás időnként valami baráti vagy szövetséges kapcsolatot létesített is az egynyelvű szomszédos nemzetsegek között, ez állandóvá nem lett. Szervezetük tiszta nemzetsegi szervezet. Legmagasabb társadalmi alakulatuk a vérségi köteléken nyugvó *nemzettség* volt.

Gazdaságuk a természet adományait felhasználó *zsák-mányoló* gazdaság volt. Termelésnek nyomát alig látjuk. Élelmüket halászat (*hal, keszeg, sügér, tathal, háló, hajó, tat*) és vadászat (*róka, nyuszt, nyúl, fajt, fogoly, lúd, hatytyu, daru, nyíl, íj, ideg, tegez, ló, les, eb*) útján, vadmész (*méh, méz*), tojás, vadgyümölcs (*eper, bogvó*), ehető gyökerek gyűjtésével szerezték meg.

Első *háziállatuk* a vadászkutya (*eb*). A rénszarvast, később a juhot már a finnugor őskorban ismerik, tejüket isszák (*juh, fejni, tej*). A lovat (*ló, nyereg*) a nyugati finn; népektől való elszakadás után ismerték meg az ugor népek, v De ha ismerték is a lovat és szarvasmarhát a déli szomV szédok révén, rendszeres állattenyésztésről, kiterjedt pásztorgazdaságról szó sem lehet. Még kevesebb nyomát találjuk a földművelésnek. Mindössze néhány homályos jel mu-

* Az ugor nyelvközösség korából fe-nmmairadt szavak zárójelben vannak.

tat arra, hogy valami kezdetleges növénytermelésük is lehetett.

Iparűzés, kereskedelem a kultúra ilyen alacsony fokán nincsen. A mindennapi életben szükséges fegyvereket, szertszámokat, eszközöket, edényeket és ruházati cikkeket *házi ipar* útján állították elő. Mindenesetre járatosak voltak a; famunkákban, fafaragásban, hálókötésben, bőrfeldolgozásban, agyagművességben és utóbb talán a kovácsmesterségben is. A fémeket idegen kereskedők útján ismerték csak (*arany, ezüst, ón, ólom, vas*), de csak nagyritkán használják is. Eszközök, szerszámaik kezdetlegesek; a nyílhegyek, kések, áruk, tűk, balták ritkán bronzból, leginkább csontból készültek, bár a kőeszközök használata sem múlta még divatját.

Közlekedési eszközök a hótalp és valami kezdetleges, fatörzsből vajt csónak lehetett. *Lakóházuk* földbevert és földdel tapasztott favázú kunyhó volt. *Bútoruk* állatbőrökből, növényekből összerakott kezdetleges fekvőhelyükön kívül nincsen. *Ruházatuk (mez)* állatbőről készült ujjas, derékon alól érő ruhadarab és bőrsaru, melyeket állati ínből és növényrostokból font fonalakkal varrtak össze. *Éledeleüket* hol nyersen, hol meg bográcsban, üstszerű fa- vagy cserépedényekben megfőzve, vagy nyárson sütvé fogyasztották s valami erjesztett italt (*sör*) is ittak.

Ismerték a számokat (*egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolc, húsz, negyven, ötven, száz*) s ez az adásvételnél használt néhány szó valami kezdetleges kereskedelemre mutat.

Vallásuk kezdetleges *lélekhiedelem* és a *varázslásban való hit* volt. Hittek a testhez kötött lélekben (*lélek*) és a holtak felszabadult árnyék-lelkében. Ezzel kapcsolatban halottkultuszt űztek s a totemisztikus állattiszteletet is gyakorolták. Hittek a varázserőjű jó és rossz szellemekben, az emberi varázserőben, de hittek az ég (*ég, menny*), természet vagy lég urában is (*imád, áld, átkoz*), akinek alattvalói a *világosság, melegség, eső, föld, víz szellemei*. Két^ ségtelen, hogy a vogulokéhoz hasonlóan nekik is *voltak népmeséik, dalaik (ének)*, de ezeknek emléke teljesen elveszett

AZ ELŐMAGYAROK ÉS OGUROK KEVEREDÉSE^

Az Ural keleti lejtőjén s a Tobol mellékvizei mentén lakó előmagyarok szállásföldjét nyugaton az Urai-hegység határolta s erre felé legközelebbi szomszédjaik az elhagyott vogul és osztják rokonok, északon a szamojédek ősei voltak. Délen és délkeleten azonban a török fajú *ogur* népekkel jutottak érintkezésbe.

Az ogur népek kultúrája, mint a többi altáji népé is, sokkal magasabb fokon állott az erdőlakó finnugorokénál} A török népcsalád leghatalmasabb ága a *hún* nép volt,

melynek Kr. e. 209-ben trónralépő kiváló fejedelme, Motun tanhu, »az Ég fia«, meghódította az összes rokontörzseket és népeket s egy nagy birodalomba egyesítette a Koreai-félsziget és az Urai-hegység közt élő mongol és török-tatár népeket.

A Húnbirodalom népei közül az ogur népek voltak az előmagyarok közvetlen szomszédai. Az ogurok hazáját dél és délkelet felé a Balkas-tó, Dsungária, a Tarbagatáj- és az Altáj-hegységek határolták.

Az ogur nép volt azután az, amely a szomszédságukban élő, kultúrában sokkal elmaradottabb előmagyar ősnépet nevelte s átformálta. A pusztasági szomszédságnál azonban csakhamar mélyebb hatás is mutatkozott a két nép érintkezésében. Az ogurok ugyanis meghódították az előmagyarokat s fennhatóságuk alá vették őket. A két nép szomszédsági viszonya a Kr. előtti I. század és a Kr. utáni I. század közötti két évszázadra tehető. Ezt követte azután az ogurok főhatalma, amikor hatalmuk alá vetették a tőlük északra, élő előmagyarságot. Annyi bizonyos, hogy az V. század óta a magyar nép ősei és az ogurok közös sorsot viseltek. *Itt született meg a történeti magyar nép, amelynek igazi születési helye tehát a nyugatsibériai erdőrégió és az eurázsiai steppe határvidéke.*

A pásztornépek; mindig könnyűszerrel leigázták a vadász- és halász-törzseket, így a török eredetű ogur pásztorok is hatalmuk alá vontak az ugor vadász, és halász-népet, A győző eltanulta a legyőzött nyelvét, a közös sors és a közös élmények azután nemsokára egy néppé gyúrták, alakították a két népelemet. A VIII. és IX. században a magyar már belsőleg egységes fél nomádnép, sem ugor, sem török többé, hanem magyar, melyben a finn-ugor és a török tulajdonságok már egyesültek és elválaszthatatlanul összeolvadtak.

Együtt költöztek át a négyszázhatvanas évek elején egy másik törökfajú nép, a *szabir* nyomására — Nyugat-Szibériából a Kaukázus vidékére. A magyarság a Kaukázusban a VI., VII. és VIII. században török népek szomszédságában élt és politikai kapcsolatai voltak a bolgársággal. (A bolgár név szószerint keverék népet jelent.) Ezt a törökös megjelenésű, török műveltségű magyar népet nevezik ezidőben *ongur-nak*, *ungr-nak*, vagyis *onogurnak*. (Ebből származik az Ungar név.)

A történelem színpadán megjelenő magyarság tehát) származására nézve jobbára finnugor, műveltségében azonban török s így szerencsésen egyesítette magában az évezredekkel azelőtt szétvált uralaltáji ősnép nyugati és keleti ágának faji és műveltségi sajátosságait. Ez a szerencsés vérkeveredés tette alkalmassá később arra, hogy a legnagyobb történelmi szerepet töltsse be az összes rokon- és testvér-népek között.

Talán az ősidőkben végbement keveredésben, két különböző vérmérséklet és karakterű nép egyesülésében kereshetjük a magyar faj életképességének egyik okát. E keveredésnek köszönhető, hogy a magyar nép — finnugor rokonaival ellentétben — *igen korán nemzetté szervekedett, államot alkotott* s a művelődés magas fokára emelkedett és az egyszer megteremtett szervezetet és intézményeket a körülményekhez óvatosan alkalmazkodva — török rokonaival ellentétben — *állandósítani* s a sors minden csapásával megküzdve, egy évezreden át *fenntartani* tudta.

II. FEJEZET.

Népvándorlás, A Meofisz pariján.

A *NÉPVÁNDORLÁS*. A kaukázusi őshaza a Maeotisz és Kubán környékén volt. Az alsó Kubántói északra levő síkságon az V. század második felétől kezdve különböző; török népeket találunk. A magyarság azután felvette mindazon népek nevét, amelyek az V. századtól kezdve a Kubán} vidékén uralkodtak. Négy nevet viselt a magyarság ezidőtől kezdve, ami azt mutatja, hogy négy különböző nép fennhatósága alá került a népvándorlás folyamán.

A magyarság első: *onogur* elnevezése — mint már említettük, — az onogur-bolgárok nevéből származik.

A 461 és 465 közötti időben a *szabir* nép űzi ki az onogurokat a nyugatszibériai őshazából, velük együtt két más bolgár népet is. Ez a szabir nép 510-ig tartja megszállva a Kubán vidékét, ezidő alatt tehát a magyarságot is *szabir* néven emlegetik.

Miután a szabirok az *avaroktól* súlyos vereséget szenvednek, s azoknak nyugatra vonulásuk után a *türk* néven ismert török nép fennhatósága alá kerülnek a magyarsággal együtt. Ebben az időben a magyarságot is mint *türk* népet emlegetik. A türkök a VI. század végén terjesztették ki hatalmukat a Kaukázustól északra és a Don-folyótól keletre levő területekre. A magyarság is meghódított népek közé tartozott s a türk kultúra befolyása igen nagy volt rá. Igazolja ezt a magyarság *harcmadora* és a *türk rovásírásnak* ismerete is. De igazolja ezt az is, hogy a magyarság a bolgár nyelven kívül egyedül a türk nyelvet sajátította el annyira, hogy azt számosan beszélték. Az idők folyamán számos kisebb-nagyobb török néprész csatlakozott a magyarsághoz s ez okozta azt, hogy a honfoglaló magyarság életmódját, műveltségét, államszervezetét tekintve teljesen török jellegű, bár néprajzilag a nemzet alaprétegei nem altáji (török), hanem *uráli* (ugor) volt.

A Kaukázusban a Aizzár-birodalom volt időrendben az utolsó, amelyben a magyarság szerepet játszott. A kazá-

rok nem új nép volt, hanem a korábban szabir-nak nevezett népnek volt új neve. A Kazár-birodalom virágzó földművelésével, messzeágazó kereskedelmével kiemelkedett a többi török birodalmak kulturális színvonala fölé. A kazár: nép kétségtelenül török fajú nép volt. *A magyarság politikai újjászervezése s mintegy nagykorává érése a kazár-hatalom hanyatlásával egyidőben, a IX. század derekán történik meg.* Ehhez a végső lökést az a *katonai megszerzés* adta meg, amelybe a kazárok szervezték be az elsőrangú katonai értékkel bíró magyarságot.

A magyarság ebben az időben már teljesen felszívta magába a századok folyamán hozzácsatlakozott török elemeket. *Néprajzilag egységes* volt, csupán politikai önállóság híján nem érvényesülhetett eddig népi egvénsége.

A MAGYARSÁG POLITIKAI SZERVEZETE. A magyarság politikai szervezete a *törzsszövetség-re* épült fel. A törzsszövetség élén a kazár fejedelem, a kagán által kiválasztott fővezér, a *kende* állott. Mellette volt egy másik méltóság is, a *gyula*, amelyet az idegenek uralkodónak vélttek. Ez a hatalmi kettősség azzal magyarázható, hogy míg a kende hatalma csak a magyarságnak a kazárokkal való érintkezésében érvényesült, a törzsszövetség a saját belső ügyeinek intézését a *Magyar törzsnek* és az annak élénj álló *gyulá-juk* biztosította.

A törzsszövetség török kezdeményezésre jött létre, s olyan természetű volt, mint a török törzsszövetségek általában. A török nomádállam rendszerint a következő réjszékre oszlott: *törzsek, altörzsek, nemzetségek, ágak* és *családok*. A török nomádállam alapja tehát a *család*, vagyis* az államot alkotó törzsszövetség egyes törzsei *vérségi* alapon épültek fel. A török népek összetétele azonban nem volt állandó, mert a természetes szaporodás és pusztulás mellett nagy szerepet játszott életükben új népek önkéntesi vagy kényszerű csatlakozása, vagy leválása is. Az ilyen birodalomból hiányzik az állandóság. Erős szervezőkéz alatt csodálatos lendületet vehetnek, de annak hiányában éppolyan gyorsan fel is bomlanak.

Ilyen törzsszövetségben élt a magyarság a kazár-birodalomban, miután három-négy évszázad alatt kaukázusi hazájában jelentős *onogur-bolgár, szabir, türk* és újabb szabir, illetve *kazár* hatáson ment keresztül.

A kaukázusi hazában szerezte meg a magyarság a hunokkal való kapcsolat tudatát is. A szabirotkat is emlegették hún néven egyes történeti források. A hún-magyar mondanakör színes mesevilága, a hún-magyar közös eredet hagyománya tehát annak a korszaknak emilékét őrizte meg, amelyben a magyarság hún-nak nevezett népekkel volt politikai vagy hadi szövetségben.

A magyarok a kazáruralom nyomása alól szabadulva,

a Kuban, Don és Dnyeper vidékén szervezkednek.

Az önálló politikai szervezkedésnek ebben az idejében érte a magyarokat az *úz* törzsek elől menekülő *besefrnyők* végzetes támadása. Támadásuk valahol a Kuma és Kuban felső folyása mentén érte a magyarokat, kiket már előbb elváltak a Volga-vidéki *besgur* testvéreiktől (a hagyomány szerint visszatértek az őshazába). A számban meg-i fogyatkozott Kuban—Don—Dnyeper-vidéki magyarság hét törzse, melyet ezidő óta török szokás szerint *hét-magyar-nak* neveztek, nem bocsátkozhatott harcba a túlnyomó erővel támadó besenyőkkel. A biztos pusztulást elkerülendő, kénytelenek voltak Meotisz-parti hazájukat végleg elhagyva, nyugatra költözni. Velük menekült a kazár kagán népének a zsidó uralkodóosztállyal elégedetlen, lázongó töredéke, a *kabarok három harcias törzse*.

A besenyőáradat elől nyugat felé menekülő magyaroki előbb a Don és Dnyeper (*Lebedia*), majd a Dnyeper és Al-Duna között elterülő, folyóvizektől át meg átszabdalt si ezért saját nyelvükön »*Etelközének*, folyóköznek nevezett síkságra menekültek.

III. FEJEZET.

Etelköz.

Etelköz századok óta gazdátlan területe, utolsó állomása volt a Róma tartományai felé törekvő barbár népeknek. Itt pihentek meg a népvándorlásban résztvevő *gótok, hunok, avarok, bolgár-szlávok* néhány esztendőre, hogyi kipihenjék a megelőző harcok s a hosszú ut fáradalmait és erőt gyűjtsenek az előttük álló küzdelmekre. Innen küldték portyázó csapataikat a szomszédos területek kikémlelésére, követeiket szövetség, föld- és települési engedély szerzésére, de állandó hazájuknak sohasem tekintették ezt a támadásnak minden oldalról kitett, nehezen védhető és nehezen tartható területet. Rajta megszállva csak az alkalmat lestek a továbbköltözésre s ha az elérkezett, sietve indultak házuknépével és barmaikkal a kiszemelt új haza megszállására.

A magyaroknak sem volt szándékuk Etelközön megtelepedni, hol helyzetük katonai szempontból egyenesen kétségbeejtő volt. Szomszédjaik keleten az őket régi hazájukból roppant erővel kilendítő *besenyő* szövetség vitézségéről és kíméletlenségéről ismert törzsei voltak; északon a Dnyeper-vidéki szlávokat nemrégén megszervező fiatal *normann-orosz* hatalom volt. Délen a *bolgárok* néhány évtizede már keresztény állama élte első virágkorát a bizánci császári hatalommal merészen szembeszálló *Simeon* cár erőskezü uralma alatt. Három veszedelmes szom-

széd nyílt határok mellett és sehol egy jó barát!

Gyors cselekvésre, a védelem sürgős megszerzésére, és a továbkköltözés előkészítésére volt szükség s a magyar nép vezetői, felismerve a helyzetet, igyekeztek is e feladatnak megfelelni. Megteremtették a védekezéshez szükséges *katonai és politikai egységet* és előkészítették a továbkköltözés útját.

A magyarság tehát a kaukázusi őshazából jelentős vérekeveredést, politikai megszervezettséget és a hún eredet hagyományát vitte magával, amikor a IX. században a keletről nagy erővel előnyomuló besenyők elől nyugatra indulva, mint eddig *ismeretlen nemzet*, rátér történelmének önálló útjára.

Ettől kezdve már saját nevén nevezik, nyugati kalandozásai már saját vállalkozásai s ezek a kalandozások (az aldunai hadjárat 839-ben, portyázások a Dnyeper- és Don-vidéki szlávok ellen 870—880 között és a nyugati kalandozások 862 és 885 táján) már félelmes nevet és hírt biztosítanak az önálló nemzeti életet kezdő törzsszövetségnek, amelynek a központi *Magyar* (Megver) *törzs* adott nevet.

A rövid elei közti tartózkodása alatt egy igen jelentős, esemény történt a magyarság életében, mely a nemzet későbbi sorsára döntő befolyást tett. Itt választotta meg a hét törzs — *Nyék, Megyer, Kür* (*gyarmat, Tarján, Jenő, Kér és Keszi* —, valamint a hozzájuk csatlakozott három kabar-törzs szövetsége örökös fejedelemmé *Árpádot*, aki a családi hagyomány szerint leányágon Attilától származott s a bolgár Gyula-nemzetségbeli *Álmosnak volt a fia*. A fejedelemválasztásban a régi uralkodóház történeti joga, a vezetése alatt álló Magyar törzs ereje és Árpád egyéni tehetsége érvényesült. A fejedelemválasztás tehát tudatos politikai cselekmény volt.

A fejedelem felavatása a hagyomány szerint úgy történt, hogy a fejedelmet választó törzsvezető hadnagyok — *Álmos, Előd, Kende, Ond, Tas, Huba* és *Tétény* — vérüket egy kehelybe csorgatták s az összegyűlt vért elfogyasztották, hogy így hitük szerint *egymás vérrokonává váljanak*, ami aztán kizárja a törzsek közötti összeütközéseket és a belső harcokat. Az ezt követő pajzsaemelés kazár szokás szerint történt. Ez a »*vérszerződés*«-nek nevezett aktus tette be azt a politikai fejlődést, amely mintegy félszázaddal előbb indult meg, amikor a magyar törzsszövetség önálló szervezkedésbe kezdett.

A fejedelemválasztás képletesen vérrokonná, a valóságban egységes nemzetté kovácsolt törzsszövetség Árpád vezérlete alatt új nagy célokot tűzött maga elé.

Árpád 892-ben *Arnulf német* császárral, majd 895-ben *Leo görög* császárral kötött szövetséget s ezzel *a magyarság az eddigi keleti irányú kapcsolatokat helyett nyugat felé*

kezdeti tájékozódni. Ez a két nyugati szövetség, valamint a magyarok 892. évi morva és 894. évi pannóniai hadjárata, amikor későbbi hazájukat megismerték, döntő befolyású volt arra nézve, hogy a nagykorúságát alig most; elért nemzet, egész múltjával szakítva, sorsát a nyugathoz kösse s ezzel életét — szemben a rövid életű keleti török birodalmakéval — örök időkre biztosítsa.

Hogy a magyarság képes volt erre a nagy bölcseséget és politikai érettséget jelentő lépés megtételére, első sorban azzal magyarázható, hogy szerencsésein keveredtek benne a nyugati «és keleti» elemek. A fiatal nemzetek életképességét erősen fokozza, ha értékes népelemeket tud kialakulása közben magába olvasztani. A magyarság magábaolvasztó képességét legjobban törzsszövetségéntek összetétele bizonyítja.

A MAGYAR TÖRZSRENDSZER. A magyar törzrendszerben bizonyos tagozódás volt. A vezértörzs a *Magyar* vagy *Megy er* volt. A törzs neve finnugor eredetű: első fele »ember«-t jelent, második fele bolgár-török eredetű. Eredete szerint a törzs *finn-ugor*, melyet egy bolgár-török nép a törökség köréhez csatolt s így már a legelső török-magyar érintkezéstől fogva török elemeket is szívott magába.

A *Kabar* és a *Nyék* törzsek alkották a törzrendszer) első csoportját. Ez nem rangban való elsőséget jelentett, csupán a hadviselés esetén voltak ők az élen harcoló törzsek. A *Kabar* törzs *török* volt s neve »felkelőt«, »lázadót« jelent. (Ez a név bizonyára akkor ragadt rá a kabarságot eredetileg három törzsére, mikor kivált a kazár birodalomból.)

A *Nyék* törzsnév »örhely«-et jelent s finnugor eredetű név. Eredetét nem tudjuk, bár nevét a magyarságtól kapta.

A Magyar törzshöz legrégebben a következő négy törzsi csatlakozott: *Kürt gyarmat*, *Tarján*, *Jenő* és *Kér*. Mind a négy törzs *török* eredetű. A *Kürtgyarmat* törzs a *Kürt* és *Gyarmat* törzstörődék összetételéből alakult.

A nyolcadik törzs neve, *Keszi*, szintén *török* eredetű és »rész-t« jelent. Ez — a valószínűleg csonka-, résztörzs — az előbbi négy törzs után csatlakozott a magyarsághoz,

A finn-ugor eredetű »*Magyar*« törzs, mely a IX. századi körül jutott önállóságra, nem lehetett csekély számú s nyelvét már a IX. század előtt más törzsek is beszélték. A többi! törzs eredetileg mind *török* volt. A *Gyarmat*, *Jenő*, *Tarján* és *Keszi* törzsnevek a *bolgár-török* és *magyar keveredés* emlékét őrzik. A *Kürt* és *Kér* törzsnév pedig a közép-ázsiai törökséggel, a *türk birodalommal kapcsolja a magyarságot* össze.

Az Etelközben ideiglenesen letelepedett s fejedelmet választó magyarság tehát egy nagy finnugor és 6—8 török eredetű törzs egyesüléséből származott. A magyar népben megmaradtak a finnugor tulajdonságok is. Nagy hatással volt rá azonban a bolgárság, majd a türkök harciassága.

Ebből a három elemből — a finnugor magyar—bolgár-türk — egy egészen új, önálló karakterű nép keletkezett, amelyet már nem lehet többé sem a finnugorsággal, sem a bolgársággal, sem a türkséggel azonosítani. Ez az önálló jelleg pedig akkor kezdett kialakulni, amikor az urai-vidéki őshazából — ahol az előmagyarság és az ogurok keveredése megindult s *onogurrá* lett nép — a Kaukázus vidékére költözött.

A megszerző, vezető és nem vezető török elemeket a finnugor eredetű magyarság sajátos módon teljesen magába olvasztotta, s így, amikor a magyarság honfoglalásra indult, már mint egy teljesen összeolvasztott népnek kell vennünk.

Így izzott acélos keménységűvé a népek kaukázusi kohójában a magyarság őstörténetének utolsó évszázadai alatt. Így alakult ki harc-készségének és politikai bölcsességének szerencsés keleti és nyugati természetű keveredéséből! politikai arculata annyira, hogy a Duna völgyét már egy határozott karakterű nép szállhatta meg a IX. század végén.

A honfoglaló magyarok.

FAJI SAJÁTSÁGOK: TESTI KÜLSŐ ÉS JELLEM. A történelem előtti kor sűrű homályába hatolva s egy ezredév történelmén átsuhanva, szemügyre vettük a magyar nép, az ősi kultúra és a honfoglalás előtti politikai szervezet kialakulásának jelenségeit. Végigkísértük a magyar népet a nyugatsibériai síkság és az uráli erdővidék határáról a Kárpátok által koszorúzott Duna-medencéig vezető vándorútján. A hosszú és küzdelmes ut végső állomásán már a történeti emlékek tiszta fényétől megvilágítva áll előttünk a honfoglaló magyar.

A magyar nép ősrégi időkben egymásmellé sodródott finnugor és ogur-török elemek egyesüléséből született s a későbbi századok folyamán újabb török s szórványosan kaukázusi és iráni elemeket is szívott magába. Keveréknép, léte a IX. század második felében már szoros népi egységbe forrott össze, de magán viseli az ősidőkben végbement faj keveredés bélyegét. Testi alkata egyénenként finn vagy török jellegű, nyelve finnugor, kultúrája török, de testén, nyelvén és kultúráján egyaránt feltűnnek a másik ágról örökölt vonások későbbi török és kaukázusi befolyás világos nyomai.

Termetre általában alacsonyak voltak, bár az előkelők, különösen az idegenből házasodó fejedelmi *házi* tagjai közt magas emberek is akadtak. A nagy tömeg átlagos magasságát 158—160 centiméterre tehetjük. Nagy fejük, lapos homlokuk, napégette széles arcuk, vastag orruk, kiálló pofacsontjaik közt bennülő szemük, beretvált tar koponyájukon lobogó gesztenyeszín üstökük, a lovaséletben eltorzult görbe lábuk és emiatt aránytalanul hosszúnak

tetsző karjuk semmiesetre sem nyújtott kellemes látványt a másféle szépségekhez szokott európai szemnek.

A keresztény Nyugat népei a magyaroknak fogalmuk szerint rút külseje alatt hasonlóan rút lelket kerestek. Az egykorú krónikások ravaszságot, hitszegést, cselszövést, állhatatlanságot, kincsszomjat és kegyetlenséget vetnek a magyarok szemére, kik álnokságuk miatt »minden bizalomra érdemtelenek«. De ne feledjük, hogy *az álnokságban, hitszegésben, cselszövében, kíméletlenségben és kegyetlenségben Kína, Bizánc és Perzsia hatalmas uralkodói, a büszke kultúrnépek diplomatái és hadvezérei voltak a lenézett barbárok, a természetük szerint nyíltszívű, egyenes török népek tanítómesterei.* Maguk a legellenségesebb írók is a legnagyobb elismeréssel szólnak a magyarok *nagy vitézségéről, rettenthetetlen bátorságáról, minden nélkülözéssel dacoló, minden nehéz munkát megbíró erejéről.* Bölcs Leo szerint *a munkát, fáradságot nagyszerűen bírják, égető meleget, fagyos hideget és minden nélkülözést túrnek, szabadságszeretők és pompakedvelők s főgondjuk arra van, hogy ellenségeikkel szemben vitézül viselkedjenek.* Más idegen írók bátraknak és *tekintélyeseknek* ismerik a magyarságot. A szangalleni Heribald barát mulatozás, időgálás, dalolás közben ismerkedett meg a *nyíltszívű, kedélyes magyarokkal.* Egy török író azt írja a türk kagánról, hogy a »fenevadak és lovak királya«, mert egy királynak sincsenek nála bátrabb vitézei, oroszlánmódra harcoló hősei és jobb lovai.

Egybevetve ez adatokat, előttünk áll a honfoglaló magyar, kiben nem nehéz a szabadságot szerető, jogait ismerő, politizáló, idegenekkel szemben óvatos, körültekintő, sőt körmönfont, de alapjában nyíltszívű és egyenes, harcban vitéz, de sokszor állhatatlan, az élet küzdelmeiben bátor, munkabíró, nélkülözést tűrő, de a jólétet, pompát kedvelő, hallgatag és szófukar, de mulatozás közben kedélyes magyar paraszt lelki őstét felismernünk.

NYELV. A honfoglaló magyarok köznyelve a máig is használatos — ogur, türk, alán kölcsönszavakkal gyarapodott — finnugor eredetű magyar nyelvünk volt. A X. század közepén a magyarok még két nyelven beszéltek. (Az egyik a török volt, amit a kabarok beszéltek.) Két-három, nemzedékkel a honfoglalók után azután úgy kiveszett a magyarok ősi török tudása, hogy még emléke sem maradt.

TÁRSADALMI SZERVEZET: A **NEMZETSÉGEK.** A IX. század végén már teljes népi egységbe forrott magyar; nép társadalmi szervezetének alapja a vérségi kötelék, a társadalmi együttélés szervei a *család* és a *nemzetség*, régi magyar nevén: *nem* voltak.

A család az apai hatóság alatt élők vérségi közössége.- A nemzetség egy közös őstől fiú-ágon leszármazó rokon családok közössége volt és rendszerint a *közös őst* nevével

viselte. A nemzetség a tagok elszaporodásával *ágakra* szakad, melyek aztán új, önálló nemzetségekké alakulnak. A magyar hagyomány szerint Árpád száznegyven nemzetséggel jött az új hazába.

A nemek tagjai a *nemesek*, akik egyazon nemzetségben gazdasági, jogi és kultusközösségben (a közös ős tisztelete) élnek. A nemzetséghez nem tartozó idegenek és szolgák s a nemzetségből bűn miatt kutasztottak, vagyis a »*nemtelenek*« vagyont nem szerezhettek és jogtalanok voltak.

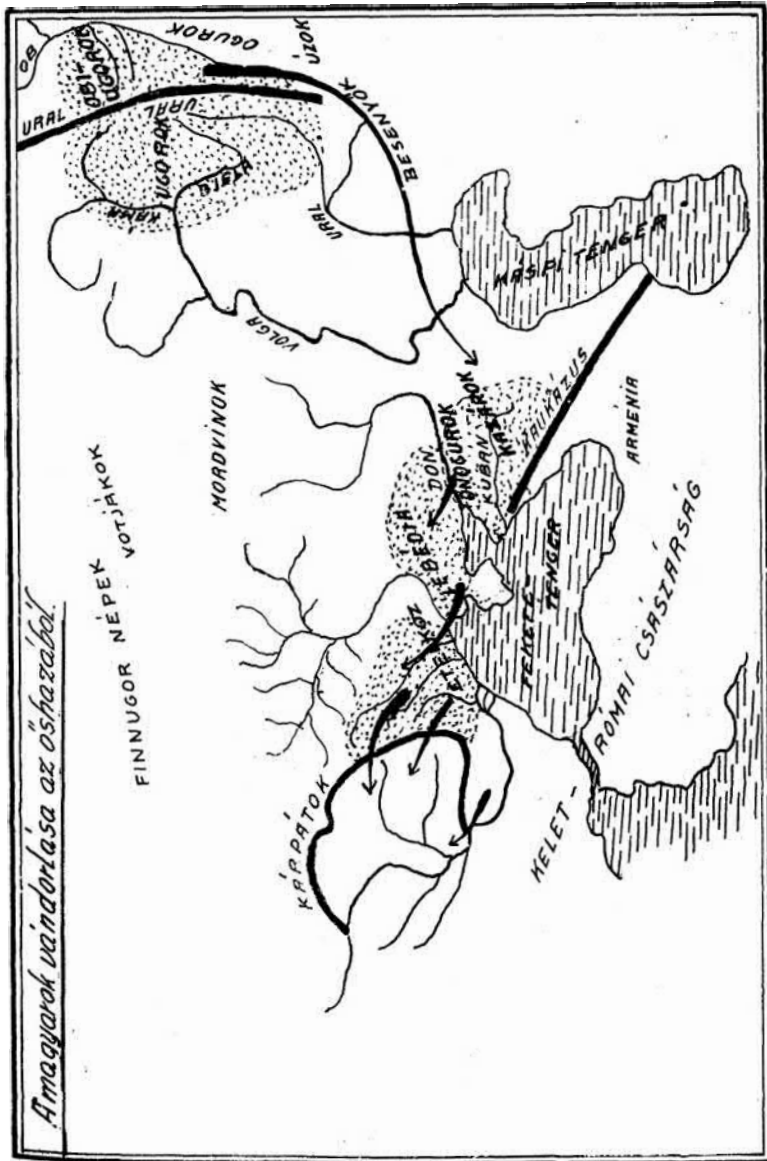
Ósmagyar sátor.

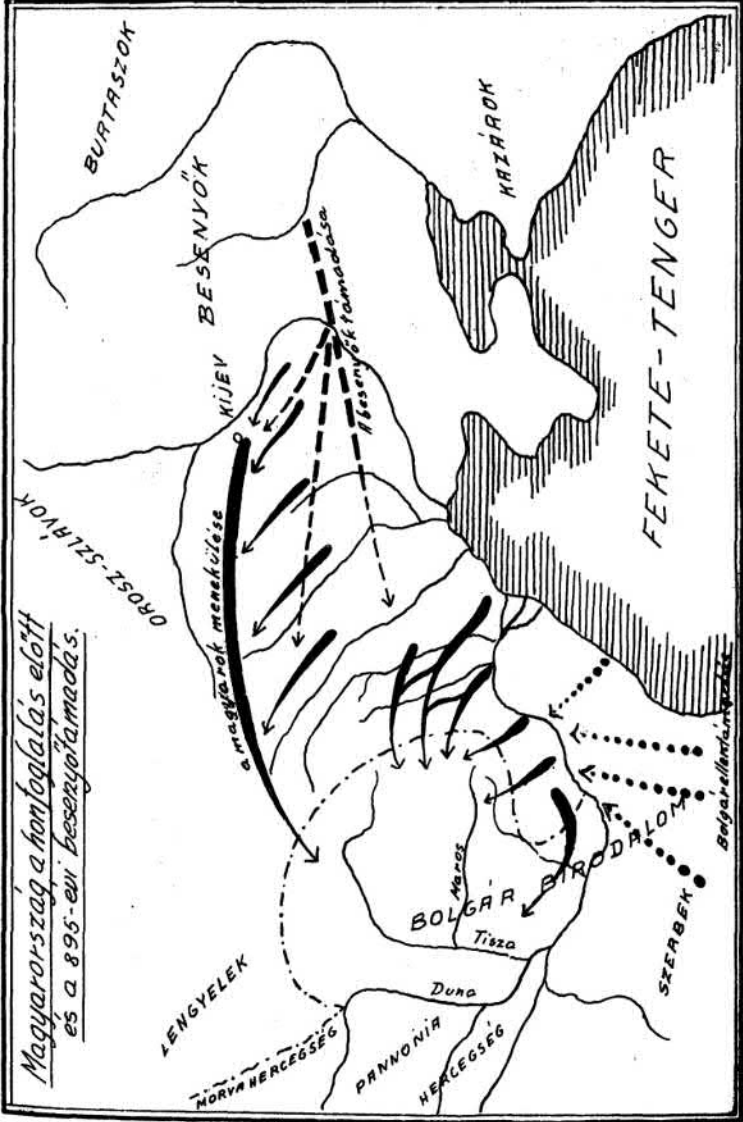
A közös birtok mellett ismerték a *magántulajdont* is. A termelőeszközök, a fegyverek, ruházati, háztartási és fényűzési cikkek, a sátor vagy ház, a házi rabszolga az emberil társadalomnak legkezdetlegesebb korszakában is az egyén vagy család magántulajdona. A gazdagság alapját alkotó vagyon — a földművelő, pásztor és halász-vadász szolganépség, a ménes, gulya, konda, nyáj, egyszóval az, amit birtoknak neveznek — a *nemzetség közös tulajdona*. A közös tulajdont a nemzetség tagjai közösen birtokolták.

A nemzetség tagjai a teljes családapai hatalmat gyakoroló *nemzetségszék* birói hatósága alatt éltek, aki igazságot tett ügyeikben. Ha más nemzetség tagjai sértették meg a nemzetség valamelyik tagját, akkor a megbosszulás vagy kiengesztelés az egész nemzetség egyetemes kötelezettsége volt. (Vérbosszú.)

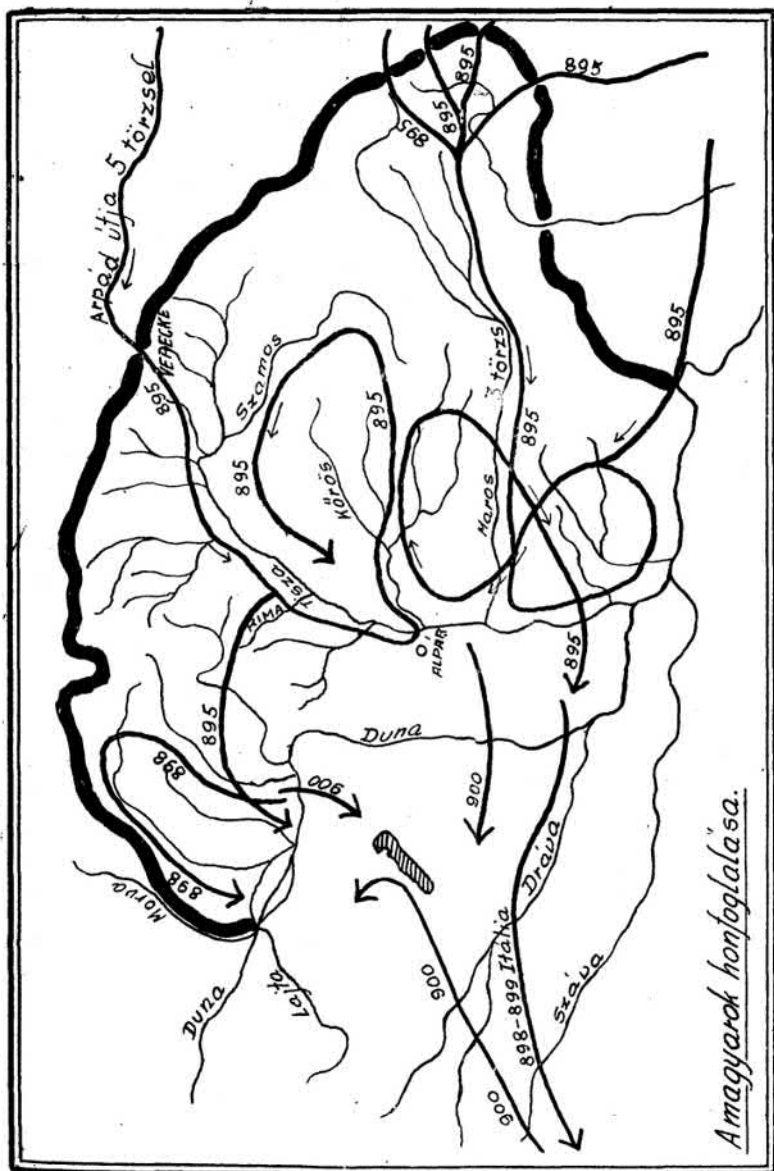
A nemzetségnél tágabb, több nemzetséget magában foglaló alakulat volt a *törzs*. A törzs tehát már *nem tisztán vérségi alakulat* volt, hanem a népileg rokon nemzetségek katonai célú szövetkezése, tehát mesterséges *politikai alakulat*. A törzs élén a *törzsfő*, régi magyar nevén *hadnagy* állott, aki vagy a többi nemzetséget leigázó hatalmasabb nemzetség feje, vagy a nemzetségszék által maguk közül a szövetkezéskor megválasztott vezér. Kezdetben a törzsszövetségek csak egyes hadi vállalkozásra választottak vezért. A honfoglaló magyarság már fejlettebb fokon állt, mert

Amagyarok vándorlása az őshazából.

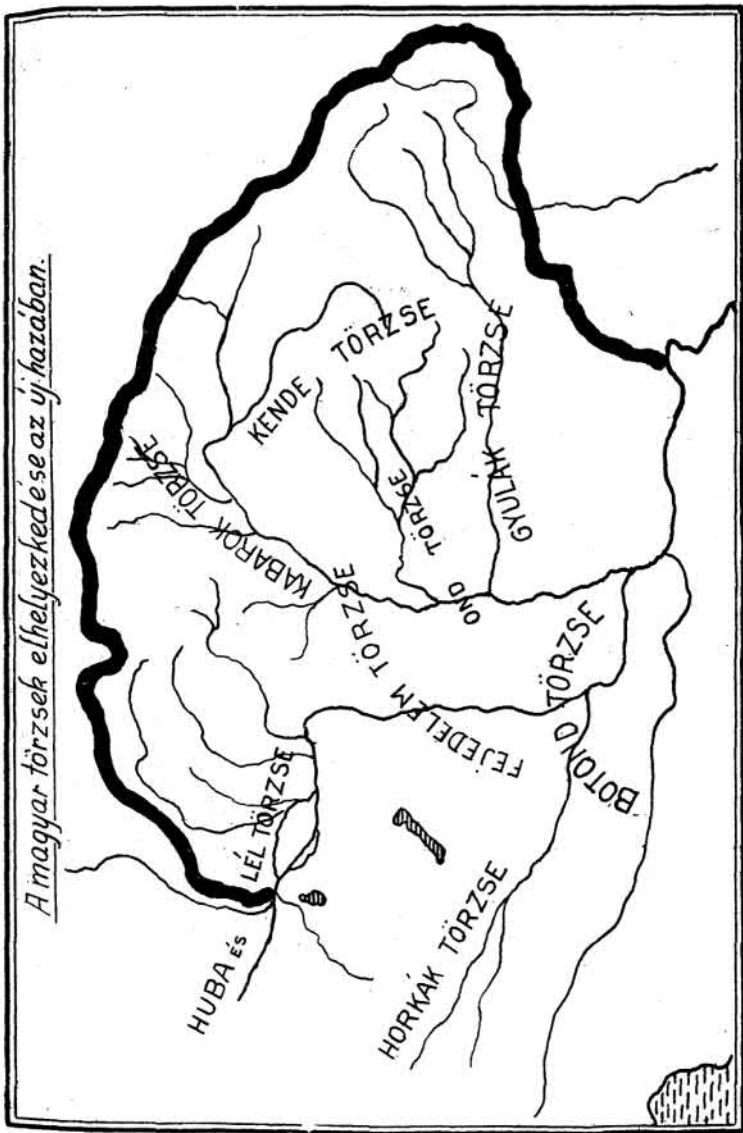

*Magyarország a honfoglalás előtt
és a 895-évi besenyő-támadás.*

Amagyarok honfoglalása.

A magyar törzsek elhelyezkedése az új hazában.

örökös fejedelme volt. A *gyula* méltóság, amely bírói tiszt-ség volt, abból az időből maradt fenn, amikor a kazár kagán által kijelölt vezér nem volt alkalmas a bírói tiszt-ség ellátására.

HADI SZERVEZET, FELSZERELÉS, HARCMODOR.
A hadviselő sereg *ezredekre, századokra* és *tizedekre* osz-lott. Több ezred (mintegy ezer ember) alkotott egy *hadat*. A sereg könnyű lovasságból állott. Ostromszerszámaik is voltak s a hadrakelt sereget málhásszekerek, vezctéklovak és élelmezésre szánt szarvasmarhák tömege követte. A küz-delemben a kézitusát lehetőleg kerülték. De szerették a *gyors támadást* és a *cselvetést*. Gyalogos vagy nehézlovas-ságnak semmi reménye sem volt arra, hogy a gyors ma-gyarokkal szemben győzhessen. Ha győztek, erősen *zsák-mányoltak* s a föld népéből is sokat magukkal hurcoltak. Az ellenség közelébe férközve nyílharcot kezdtek. Rendszer rint védett helyen, folyók mögött, mocsarak közt, ligetek-ben, erdőben húzódtak meg s onnét zúdították nyilaik és, parittyaköveik záporát az ellenségre. A nyílharc után, azí ezredek között csupán kis térközt tartva fenn, tömör harc-vonalba fejlődtek és vágatva rohanták meg az ellenséget, a harcosokat *kopjával* taszítva le lovukról. A hosszú lánd-zsával, nehéz pallóssal felfegyverkezett nyugati páncélos katonasággal szemben kitűnő fegyvernek bizonyult a hunok! és avarok idejében még ismeretlen rövid, görbe *szablya*, a páncélt pedig *hadiszekercével* és *fokossal* hasogatták. A szekerce és kard használatára egyébként csak a menekülő sereg üldözése vagy maguk védelme közben szoktak sort keríteni. Sikertelen támadás esetén szívesen folyamodtak cselhez. Könnyű lovas pusztai népek szokása szerint *meg-veretést színelve* hirtelen visszavonultak s a nyomukba vágatató nehéz lovasságot mocsarak közé, erdőbe csalták, hol mozgásában akadályozva, a rejtkehelyükről nyilazó, parittyázó magyar csapatok támadásának áldozatává lett. *Kitűnő lovasok és céllövők lévén*, nem egyszer a többszö-rös túlerő ellen is sikerrel állták a harcot s a menekülést fedező, lóhátról *hátrafelé nyilazó* íj jászok nem egy veresé-get fordítottak győzelemre. Favárfalak, földsáncok, árkok, sőt a nagyobb folyók sem nyújtottak biztos védelmet a nye-regben ülve, mindent akadályt legyőző, árkot, sáncot ug-rató, hegyet meghágó, folyót átúszó magyarokkal szem-ben. Minden akadályokon áttörő vitézségüket és rettent-hetetlen merészségüket még a legelfogultabb ellenséges írók is készségei elismerik.

A támadóharc mellett a *védelemről is gondoskodtak*. A szomszédos népek hirtelen és meglepő támadásai ellen mesterséges védőművekkel, a határon húzott sáncokkal (avargyúrú), árokkal és rajtuk túl lakatlan semleges zónák fenntartásával védekeztek. A semleges zónán belül húzódo

természetes és mesterséges védővonalat *gyepű-nek*, a rajta kivüleső területet *gyepűelvének* nevezték.

A hadviselés módja, a hadiszervezet és a hadieszközök fejlettsége mindenkor az általános műveltség fokának kifejezője volt. A honfoglaló magyarok hadikulturája is évszázados, sőt évezredes kulturális fejlődés eredménye, melynek során gazdasági és szellemi műveltségük is hatalmas átalakuláson ment át.

GAZDASÁGI KULTÚRA: ŐSFOGLALKOZÁSOK, ÁLLATTENYÉSZTÉS, FÖLDMÍVELÉS, TELEPÜLÉSI SZOKÁSOK. A honfoglaló magyarok gazdasági kultúra tekintetében sokkal magasabb fokon állottak a zsákmányolásból, halászatból és vadászatból élő előmagyar elődeiknél. A halászatban nagy kedvüket lelték, — de inkább télen üzték, mikor a gabona- és szénatermő vidékekről a tenger és folyók partjára húzódtak. Ősszel és tavasszal inkább a vadászatot szerették. A keleti lovas pásztornépek szokása szerint ijjal felfegyverkezve, kopóval, sólyommal, lóhátról üzték a vadat. A vad húsát szívesen fogyasztották, bőrét ruhának, sarunak dolgozták fel. De a vadászat nem pusztán az élelem- és ruházatszerzés, hanem a külkereskedelem; célját is szolgálta. A honfoglaló magyarok a prémet, állat-) bőrt a kereskedelmi forgalomban pénzül is használták.

Az ogur keveredés óta *rendszeres termelő gazdálkodást is folytatnak*. Főfoglalkozásuk az *állattenyésztés* volt. Ló- és szarvasmarha mellett disznót, juhot, kecskét is tenyész; tettek s egy-egy nemzetség állatállománya ezrekre, sőt tízezekre is rúgott. A földművelés első homályos nyomai már a nyugatsibériai őshazába vezetnek. A Meotisz partján már rendszeresen művelték a földet, szolgálkat kapva a szabad emberhez — nomád pásztornépek felfogásai szerint — méltatlannak vélt mezőgazdasági munkára. A különféle gabonafajokon, a búzán, árpán, kölesen kívül hüvelyeseket, így lencsét, borsót, babot, továbbá hagymát, tormát, borsot, komlót, kendert, sőt szőlőt is termeltek.

A magyarok nem voltak rengeteg területet céltalanul, bebarangoló nomád pásztorok, hanem a megtelepedés után járó *állattenyésztő és földműves nomádok*. Településre a legelőben, rétben bővelkedő, mezőgazdasági művelésre alkalmas, vízdús és termékeny vidéket keresték s nem volt ellenükre a vadászatra, sertéslegeltetésre alkalmas erdős terület sem. Településük a nomádok szokása szerint kettős volt. Télvíz idején a tenger partjára, folyóvizek közelébe; húzódtak s az oda betakarított gabonából, más terméiryek-í böi, halász- és vad ászsákmányból tartották fenn magukat. Tavasszal a kevésbé nedves mezőkre, a legeltetésre, mivélésre alkalmas termékeny hátságokra szálltak ki és késő őszig a mivel és alá vett földterület vagy a ménes, gulya,

nyáj legelőterülete közelében felütött nemez sátrakban; tanyáztak.

Lakóhelyük sátor és ház volt. Háznak nevezett, egy, helyiségből álló, földbevéjt, fával, náddal, szalmával fedett viskóban, putriban csak a szolganépség, szláv és eg}r'eb foglyok ivadékai laktak. Maguk a magyarok előkelőkkel és fejedelmükkel együtt *sátorlakók* voltak. Az egész sátori alapépítménye egy embermagasságig függélyes irányú, kör-alaku farács-fal, melybe rendes ajtónyílás volt illesztve. Az egymást keresztező farudakból álló rácsfal magassága és vele a sátorszoba területe összetolás vagy széthúzás által volt szabályozható s átmérője három és tíz méter között váltakozott. E rácsos lugásra emlékeztető körfalra gömb-alakú vagy kúpos tetőszerkezet borult. A tetőzet a fedélgyűrűként használt széles fagyűrű szélén fűrt lyukakba erősített hajlítható farudakból állott, melyek alsó végét a fal felső pereméhez erősítették úgy, hogy a fedélgyűrű. a padlótól harmadfél, sőt négy-öt méter magasságba került. A falakat köröskörül gyékénnyel takarják s azután a padlóra, a tetőzetre és a falra kecske- vagy más állat szőréből készült vastag nemez-lapokat borítottak. A szellőztetésre és a füst kieresztésére szolgált a gyűrűs és zsinórral nyitható és csukható nemezborító. Az ajtónyitást faajtó, vagy egyszerű nemezlap fedte. A sátorban halmozták fel a család, illetőleg a család fő magánvagyonát alkotó drága prémeket, bőröket, színes gyapjúszőnyegeket, selymet, aranyszövetet, arany-, ezüst- és bronztárgyakat, edényeket, szerszámokat, fegyvereket. *Bútorzatuk* a tűzhelyen kívül néhány *szék-nek* nevezett lóca, ágy, bölcso és több asztalként használható láda volt. A vezérek sátrai fényes pompájukkal még a bizánci ízlést is kielégítették. Általában nagy kedvüket találták a pompában és fényűzésben, a díszes lakásban és öltözködésben.

ÉLETMÓDJUK: ÉLELEM, RUHÁZAT, FÉNYŰZÉS.

Konyhájuk változatos volt. Főeledelük a marha, disznó és birka húsa, de a vadat és halat sem vetették meg. Húson kívül búzakenyér, tésztaféle, dara, köles, főzelék, vaj, sajttójas, méz került asztalukra. Italuk a tej, bor, méhser és a kancatejből készült kumis. A nyereg alatt puhított hús és általában a nyershúsevés meséje merő félreértés. A magyarokat táborozás közben megfigyelő jámbor keresztények ijedelmükben a nyeregtörte sebre orvosszerként nyereg alá rakott húst és hájszeleteket tévesztették össze a nyeregkápáról leasztott szárított és füstölt hússal.

Ruházatuk kenderfonálból szőtt vászonból, nemezből, bőrből készült. A magyar paraszt bőszejű inge-gatyája-szüre, subája és báránybőrsüvege az ősi viselet maradványai, amit nemezsaru egészített ki. A háborúban bőrruhába! öltöztek, mely — gyakran értelemezzel erősítve — páncélul

is szolgált. Az előkelők és asszonyaik idegenből hozott szövetbe, aranselyembe öltöztek, ruháikat drága prémmel ékesítették, fegyverüket, lószerszámaikat ezüsttel verették ki, hadiruhájukat zománcos lemezekkel, bronz- és ezüstpikkelyekkel, csattokkal díszítették.

IPAR ÉS KERESKEDELEM. A ruházati, háztartási és gazdasági cikkeket jórészen *háziipar* útján állították elő, de a bőrök kidolgozására, nemez, fegyverek, egyéb fémeszközök és agyagedények készítésére már *hivatásos iparosaik is voltak*. E szücsök, fegyverkovácsok, gerencserek többnyire a szolgák közül kerültek ki, mert a földműveléshez hasonlóan az ipart sem tartották szabad emberhez illő foglalkozásnak.

A vasat, ezüstöt, aranyat, selyemszövetet és más fényűzési cikkeket a szomszédos alán, krimi görög és a kazár kereskedővárosok vásárain s a náluk megforduló idegen kereskedőktől szerezték be s ugyanezen úton értékesítették! a maguk eladásra szánt áruit. Fizetési eszközül prémet[^] állatbort s a tinót használták, de az ércpénz sem volt előttük ismeretlen.

VALLÁS. A gazdasági kultúrához mérten a honfoglaló magyarok szellemi műveltsége is a fejlődés magasabb fokán állt. Vallásuk egy volt a török népek ősi hitével. Nagy szerepe volt benne a kezdetleges lélekhiedelemnek. A nemzeti kultusz középpont[^] jában az ősök szellemének tisztelete állt, ami egyike volt a legfontosabb társadalomalkotó és összetartó erőnek. Az elhalt ősök szelleme, árnyéklelke — hitük szerint varázserővel bírt, gondozója, védelmezője, jó szelleme volt a lezármazóknak. Jóindulatát ezért minden eszközzel igyekeztek megnyerni. Az állandóan égő házi tűzhelyen napról napra áldozatot mutattak be őseik szellemének, tűzre vetve az étel első darabját. A tűz ébrentartására nagy gondot fordítottak, mert elalvása veszedelmet hozott volna a házbeliekre. A tűzhely körül helyezték el gyakran ezüstpólaranyból készült ösbálványait. A halottak szellemének kiengesztelését — *tor*-lását — szolgáltatta a síron, majd később a halottas háznál rendezett lakoma, a *tor* s a vele kapcsolatos multság, a *haláltánc*, valamint a fájdalom[^] jeleként arcuknak késsel való hasogatása. Erőszakos halál esetén a megtorlás a vérbosszú végrehajtásával következett be.

Az ősök szellemein kívül más jó és gonosz szellemeket is tiszteltek. Papjaik a varázshatalmú törzs- és nemzetségfőkön kívül a betegségokozó szellemeket űző, ráolvasással gyógyító *orvos-ok* és *javasok* vagy *jósok* voltak, kik egyben az áldozati állatok beleiből, zsigereiből, csontjából jósoltak. A *bölcsek*, *táltosok*, *bűbájosok* varázshatalmú má-

gusok, esőt, villámlást, dörgést előidéző, árvizet, tűzi veszedelmet elhárító, az ellenséget rontással pusztító, a szellemvilágból a földi emberekhez küldött üzeneteket hordó varázslók voltak. Szertartásaikat a rontó igék éneklése, hangos lárma, dobszó, ugrándozás és eszeveszett kiáltozás közben végezték. A szellemekkel érintkezést keresve, mesterséges önkívületi állapotba, *révülés*-be merültek s feléledésük után jóslatszerű tanácsokat adtak. Az áldozatot szent kútnál, *áldókút* forrásánál, szent fánál, kőből emelt oltáron mutatták be. Áldozati állatnak marhát, juhot, kecskét, ünnepeyles, sorsdöntő alkalmakkor szép kővér fehér lovat áldoztak fel s ennek húsát az áldozati szertartást és jóslást követő áldozati lakomán, az *áldomáson* fogyasztották el. **SZELLEMI MŰVELTSÉG.** Az első irodalmi megnyilvánulások még teljesen a vallási tiszteletekkel kapcsolatosak. A halotti tor és emléktorok alkalmával elbeszélték a halott nevezetes tetteit, vadállatokkal, emberekkel, elemekkel vívott küzdelmeit. A fejlődés magasabb fokán a vallási szempont háttérbe szorult a hadidicsőség szempontjai mögé és megszületik a *hősmonda*. Igen gazdag *ősi-monda*-és *meseköltészetük* volt, melyeket szájról-szájra adtak tovább egymásnak a nemzedékek, feljegyzésükre azonban, nem gondoltak s így elvesztek a számunkra.

Ismerték azonban az *iras* és *beta* szavakat s írásuk a még a XVI. században is használt *rovásírás* volt, melynek több emléke maradt meg korunkra. Bizonyos, hogy a magyarok ősei a törököktől tanulták meg a VI—VII. században a betűvetés mesterségét s a török betűsorból hiányzó *e* és *a* betűket újjal pótolták.

Összefoglalva a honfoglaló magyarok műveltségét, megállapíthatjuk, hogy az a magábaszívott keletázsiai, iráni, arab-perzsa és görög műveltség elemeivel magasabb fokon állott nemcsak az ősidőben elhagyott finnugor ro.; /konok és a IX. században Ázsiából előtörő állattenyésztő török népek — besenyők, úzok, kunok —, hanem a szomszédos szláv népek műveltségénél is.

A honfoglaló magyarságot kultúrájának évszázadok óta fokozatosan emelkedő színvonala s a szomszédos szláv népek szervezeténél fejlettebb politikai és katonai szervezete tette képessé a Kárpát-medence-beli magyar állam, megalapítására s a középkori Európa életében vitt jelentős szerepének betöltésére.

A Kárpát medence őslakói

A Kárpátok koszorúzta Dunamedence, amelyet a magyarság 892. évi morva és a 894. évi pannóniai hadjáratban ismert meg először s amelyet a század végén meg-

szállt, a történelem eddigi folyamán nem volt egyetlen népnek sem huzamosabb ideig hazája. Népek bukkantak fel benne, vonultak át rajta, vagy semmisültek meg földjén. A legrégebben ismert időkben keleten, a Maros mentén az *agathyrzek* laktak, a Dunántúlon a *kelták* telepedtek meg. A Kr. előtti I. században Erdélyben a *dákokat*, a, Duna—Tisza között pedig a *jazigok-at* találjuk. Államberendezést azonban egyáltalában nem találunk é területen a rómaiak hódítása előtt.

A római hadak a Krisztus születése körüli időben megszállják és birtokba veszik a dunántúli területeket s azt *Alsó- és Felső-Pannonia* néven megszervezik. Erdély a Kr. utáni 101—107 között kerül római uralom alá, amikor *Traianus* római császár hidat veretett a Vaskapunál; a Dunán és Decebal dák királyt több csatában legyőzte., Ezt a keleti tartományt nevezték a rómaiak *Dáciának*. A római uralmat azután az időszámításunk kezdetén meginduló s mintegy évezredig tartó meg-megújuló népvándorlás döntötte meg. Ez az ezer éven át meg-megisméltendő népvándorlás úgy kisöpörte a Kárpát-medencében lakó népmaradványokat, hogy *őstelepesekről* itt beszélni sem lehet.

A Kr. utáni 256 és 275 közötti időben Dácia a kelet-»ről özönlő — a hunok által űzött — *nyugati gótok* kezére kerül. Pannónia még egy évszázadig ellenáll a népvándorlás hullámainak, de sorsát ez sem kerülheti el.

Az első igazi nagy népvándorlási hullám a *hún* népe volt. Ez a török fajú nép kitűnően szervező vezetői alatt úgyszólván uralma alatt egyesítette Kelet-Európa összes népelemét s legnagyobb urafkódója, *Attila* idejében (434—453) a római birodalommal egyenlő erejű világhatalom volt. Attila korai halála után azonban utolérte a török népek már említett sorsa: a gyors feltűnés utáni gyors bukás. A hún birodalom szíve a mai Nagy Magyar Alföld volt s mintegy kétszázéves hún uralom emlékét idézi emlékeztünkbe a fennmaradt számos húnkori lelet.

A húnbirodalom bomlása után Erdélyt a *gepidák*, Pannoniát a *hunok* uralma alól felszabadult *keleti gótok*, míg az egykori jazigok és quadok helyét a *herulok*, illetve) a *rugiaiak* foglalták le a maguk számára. Ezek megszállása azonban csak pillanatnyi s minden állami berendezkedés nélküli volt, mert a keleti gótok 486-ban Itáliába vonulnak, mire a gepidák teszik át Pannoniába székhelyüket, hogy aztán 568 körül a második hatalmas népvándorlási hullám, az *avarok* beözönlése szállja meg teljesen a hunok hajdani birodalmát. Az avar is, miként a hún, a keleti törökség egyik ága volt. (Testvérnépük az a szabin (kazár) nép volt, amellyel a Kaukázusban a magyarság

együttelt.) A hún és az avar nép tehát rokona volt azoknak a török népeknek, amelyek ezalatt elősegítették a magyar nép kialakulását.

Az avar uralmat 799-ben *Nagy Károly*, a híres frank) király semmisítette meg s az avarok híres gyűrűalak új (ring) védrendszerét teljesen szétszórta. Az avarok sodorták maguk előtt a Fekete- és Káspi-tenger vidékéről a Balkánra és a Kárpát-medencébe a *szlávokat*. A *horvátok* és *szerbek* ősei is ekkor kerültek a Dráván és Száván túli területekre.

A szlávok már huzamosabb tartózkodási szándékkal szállt meg ott, ahová letelepedett. Érdekes tulajdonságuk az, hogy az egykori hely- és folyóneveket a saját elnevezésükkel helyettesítették s az avar uralom alatt és a 800—n 896 közt tartó frank uralom idejében teleszórják saját el-» nevezéseikkel a Kárpát-medence összes akkor lakott területeit.

KIK LAKTÁK A KÁRPÁT-MEDENCÉT A MAGYAROK HONFOGLALÁSA IDEJÉBEN? A magyarok honfoglalását közvetlenül megelőző időkben több ország és még több nép tarkította a Kárpát-medence térképét.

A Duna vonalától nyugatra és a Felvidék nyugati részein a *keleti frank birodalom* legkeletibb része húzó; dott el.

A Dunántúlon — az egykori Pannónia területén —* szlovének és a IX. század végén közéjük telepített *tótok* laktak.

A Dunától északra, a zólyomi nagy erdőségektől nyugatra a nyitrai *szlovének* (tótok) telepedtek le.

Egészen nyugaton a *morvái szlovének* és a trencsényi határokon a *fehér horvátok* (később tótok) éltek.

Német és *longobard* telepések, akik a IX. század folyamán tűntek fel, az egykori Pannónia nyugati szélein fordultak elő.

Pannónia déli részén pedig Lombardiából jött latin állattenyésztő népség lakott, akiket szláv szóval *oZasz-nak* (blasii) vagy *oláh-nak* (blachi) nevezték.

A Dunántúl és a zólyomi erdőségtől keletre eső országa rész lakossága többnyire a *bolgár-szlávok* törzséhez tartozott. Ez a szláv népelem bolgár uralom alá kerülve jutott lakóhelyére. Erre a bolgár-szláv elemre a IX. században *bolgár-török* réteg telepedett s azok felett fennhatóságot is gyakorolt. Emléküket több helynév őrzi ma is.

A KÁRPÁT-MEDENCE RÉSZEINEK POLITIKAI HOVATARTOZANDÓSÁGA A MAGYAR HONFOGLALÁS-

ELŐTI A Kárpát-medencében élő népek közül a szlávok képtelenek voltak államalapításra. (Bizonyítja ezt az is, hogy a balkáni szlávokat a bolgár-törökség, az orosz-szlávokat és a lengyeleket a germánságból kiszakadt normannok szervezték állammá! A déli és nyugati szláv törzseket a megszálló bolgárok, frankok és görögök indították el a nemzetné tömörülés útjára.)

A tiszavidéki és erdélyi szétszórt szláv, avar és bolgár telepek felett a magyar honfoglalás korában a balkáni bolgár birodalom ispánjai gyakoroltak némi fennhatóságot. (Ilyen bolgár-török ispánok voltak *Salán*, *Glád*, *Labore* és *Gyula* is.)

A frank birodalom keleti területén egy *Pribina* nevű szlovén törzsfő szervezte meg a nyitrai szlovéneket. Ez a Pribina később a morva fejedelem elől Pannoniába menekült s ott alapította meg a *pannóniai hercegséget*.

Egészen északnyugaton a *morva hercegség* gyakorolt némi fennhatóságot, melynek nagyratörő — és a császárral¹ is szembekerülő — fejedelme a magyar honfoglalás korában *Szvatopluk* volt. Ez 890-ben leverte a cseheket és szinte királyi hatalmat kezdett gyakorolni. Ekkor fordult *Arnulf* német császár teljes erejével ellene s a gondosan előkészített hadjáratban a császár oldalán a magyarok is megjelentek, mint annak szövetségesei (892), akik hadjárataikat két évvel később (894) megismételték. A csehek így visszatértek a császár hűségére s *Szvatopluk* elgondolása — a nagy szláv-birodalom — megbukott.

A „Nagy-Moravia“ bukását rendszerint a magyarok pusztító támadásainak tulajdonítják, pedig a magyar fegyvereik imár csak a kegyelemadókat adták meg az ingatag talajra épült morva hatalomnak. *Szvatopluk* Moraviája a többi korai szláv államalakulattal együtt nem a belső fejlődésben gyökerező politikai alakulás volt, hanem egy kiváló uralkodógyéniség idegen mintára felépített személyes alkotása, mely azonban az alkotóval sírba szállott.

A honfoglaló magyarság tehát igen sok jelentéktelen és ellenállásra képtelen néptöredéket talált a Kárpát-medencében való megjelenésekor. Komoly, szervezett államhatalmat azonban, amely neki ellenállt volna, nem talált, mert a bolgár-török uralom csak terjeszkedett ezen a területen, de nem csatolta azt szorosan birodalma testéhez; a pannóniai hercegség sem volt nagy akadály a kitűnően vezetett magyarság számára: a morva hercegség éppen, azelőtt szenvedte el végleges vereségét a német császártól, akitől függetleníteni akarta magát.

Ilyen állapotok voltak a Kárpátok medencéjében a magyarok honfoglalásának előestéjén.

Honfoglalás

ÁRPÁD ÉS LEO CSÁSZÁR SZÖVETSÉGE; A 895. ÉVI BOLGÁRIAI HADJÁRAT. A magyarok 892. évi morva és 894. évi pannóniai hadjáratokról értékes tapasztalatokkal tértek haza. Megismerték a Kárpátok hatalmas láncától védett terület védelmi és gazdasági előnyeit. Kiismerték; az ottani viszonyokat, a lakosság erejét. Megtudták azt is, hogy a kikémlt területért vívandó komoly küzdelem esetén csak a frank, illetőleg az éppen kialakulóban levő bajor hatalomtól és az eddig barátságos bolgároktól kellett tartanomok.

Ebben az időben Németországban a bajor tartomány volt a legerősebb s Arnulf német-rómiai császár is bennük; látta (hatalmának biztosítását).

A Tisza-vidéki bolgárok magukra hagyatva, nem sok erőt voltak képesek kifejteni, de Simeon cár hadseregétől támogatva, szembeszállhattak a magyar hadakkal.

Ez vezette Árpádot a bolgárok ellen harcrakészülő Leó bizánci császár Szövetségére, mert Simeon bolgár cár hatalmainak megtörését s a tiszai bolgárság erejének gyengülését várta.

Bölcs Leó még 894-ben felszólította a magyarokat a bizánci seregen győzedelmeskedő Simeon bolgár cár megtámadására. Árpád fiának, *Leventének* vezérlete alatt nagyobb sereget küldött a bolgárok ellen. A magyar harcosokat görög hajók szállították fel a Dunán a bolgár határra, mialatt a császári sereg dél felől nyomult Bolgáriába.

Levente teljes győzelmet aratott Simeon serege fölött. Elfoglalta fővárosát (a Duna alsó szakaszához közellevő *Pereszljavec-et*) és lovasaival végigdulta egész Bolgáriát, rengeteg foglyot ejtve, nagy zsákmányt szerezve.

A győzelem azonban csakhamar vereségre fordult. Simeon nagy szorultságában kibékült a császárral, aki; aztán szövetségeseit, — a magyarokat — rútol cserbenhagyta, seregeit visszavonta, a magyarok szállítására rendelt hajókat pedig hazarendelte.

Simeon most már teljes erővel támadt Leventének a győzelem után gondtalanul táborozó seregére s azt véres harcban tönkrevverte. A hajóitól megfosztott magyar sereg maradványai nagynehezen átvergődtek a Dunán, de Etelközben már nem találtak otthonukra. Mialatt ők bolgár loldön vívták kemény harcukat, Árpád fejedelem az otthonmaradt magyarokra támadó besenyők elől kitérve, népevel együtt felkerekedett és nyugat felé költözött.

AZ ETELKÖZI BESENYŐ-TÁMADÁS ÉS A MAGYAROK ÁTKELÉSE A KÁRPÁTOKON. Az etelközi besenyő-támadás — bár azt nem Simeon idézte elő — nagy veszteséget okozott a magyaroknak, de nem helyrehozhatatlant. A Dnyeper és Dnyeszter közt tanyázó magyar törzseket délkeleti irányból a Dnyeper-sellők járhatatlan vizén alul, a Jakaterinoszlav és Chercon közti Dnyeszter-szakasz felől érte. A hirtelen támadástól meglepett törzsek a harcosok jórészenek távollétében nem védekezhettek, hanem mindenestül felkerekedtek és nyugatra menekültek. Útjuk nem egyenes irányban vezetett a Kárpátok felé. Nagyszámú* barmaik miatt, de a maguk ellátásához is vízre volt szükségük, másrészt a tengerparti síkon a hátuk védtelenül maradt volna. Ezért a folyók mentén északnyugati irányba hatoltak a podoliai hátság felé. Legkeletibb törzsük a Dnyeper mentén haladt s Kiev alá jutott, míg a vele párhuzamosan haladó törzsek a Búg és Dnyeszter forrásvidékére értek. A nép zöme tehát Árpád vezérlete alatt hat évi etelközi tartózkodás után a kiev—halicsi vonalon élő szlávokig hatolt s itt délnyugatnak fordulva, a megelőző évek hadjárataiból jól ismert *Vereckei-hágón* át tartott a felsőtiszai síkság felé.

A Prut, Szeret és az Al-Duna mentén tanyázó törzsekhez később jutott el a támadás híre s mivel útjuk már a hirtelen támadó besenyők miatt északnyugat és dél felé is el volt vágva, a dél felől menekülő Levente vert seregével, — melyet az üldöző bolgárok követtek, — a Beszterce, Tatros és más hegyi patakok völgye iránt húzódtak fel a Keleti-Kárpátok hirtelen emelkedő magaslataira. Az úttalan havasokon, rengeteg erdők között vezető *Tölgyesi-, Gyimesi-, Ojtozi- és Bodzái-szorosokon* át, ezer veszéllyel és nehéz természeti akadályokkal megküzdve vergődtek át Erdély földjére, a Maros és Olt felső folyásához. Más töredékek nyugatra sodródtak s a *Vaskapunál* vergődtek át a Cserna s onnét a Ternes völgyére.

A második besenyő-támadás nem érte teljesen készületlenül a magyarokat, tehát nem *idézte elő*, hanem csak *siettette* nyugatra költözésüket. A bolgáriai vereség mindenestre nagy véráldozattal járt, de ez a vér sem omlott egészen hiába. A győztes bolgár seregeknek ugyanis éppen annyi veszteségük volt győzelmük mellett is, mint a legyőzött magyaroknak, így aztán nem siethettek segítségükre a tiszamenti bolgároknak, akiket a honfoglaló magyarok szorongattak.

ALMOS FELÁLDOZÁSA. A bolgáriai vereség és a besenyő támadás következtében felkerekedett magyarság — asszonyokkal, gyermekekkel, szolgákkal együtt mintegy ötszázezer ember — *a 895. év őszén kelt át a Kárpátok hágoín.* A sorsdöntő eseményeket nyomon követő nagy vál-

tozások előestéjén — régi szokás szerint — áldozattal fordultak istenükhöz s az ősök varázshatalmú szelleméhez. A nemzetségi totem,* a szent turul-madár megtestesítőjeként tisztelt öreg *Álmost* áldozták fel, hogy varázsereje, bölcsesége és bátorsága a földi béklyótól megszabadulva, fia lelkébe költözzék s azt betöltve, az ifjú fejedelmet képessé tegye nagy feladatainak megoldására.

A TISZAI RÉSZEK MEGSZÁLLÁSA. A nagy áldozattétel után indult meg Árpád fejedelem a Felső-Tisza völgyéről az évek óta keresett új haza elfoglalására, mialatt} népének egy része — mintegy három törzs népe — a Maros és Olt völgyén nyomult az ország szívébe,

Az északkelet felől közeledő magyar hadak Árpád vezérlete alatt a Tisza-jobbparti bolgár és szláv telepek lakosságát meghódoltatva, a későbbi Csongrádmegyében, *Alpár* vidékén ütköztek meg egy nagyobb bolgár sereggel. E hadak egyrésze átkelt a Tisza balpartjára s megszállta; a Körösig terjedő nagy síkságot, majd innen a Szamos- és Almás-folyó völgyein át Kolozsvár és Gyalu vidékéig nyomult előre s az Aranyos- és Szamos-vidéki sóbányákat vett birtokába a bolgár fennhatóság alól.

Az Árpád vezérlete alatt jövő seregből egy rész — még az alpári ütközet előtt — a Rima, Zagyva, Ipoly és Garami völgyén a zólyomi erdőségig hatolt, majd Vác körül elérve a Dunát, a Nyitra-folyóig és a Csallóközig nyomult előre.

Az Erdélyen átvonulok hada az Al-Duna, Tisza—Maros, között foglalta el, majd Szentes táján találkozva a Vereckén át benyomult haddal, azzal együtt a bihari erdőséget szállta? meg.

A honfoglaló magyar hadak kisebb harcok, néhány jelentéktelen összecsapás árán, szinte akadály nélkül jutottak el a Duna-vonalig. Az uralkodórét, a tulajdonfeépényi bolgár elem, elpusztult a harcban vagy Bolgáriába menekült. Szláv alattvalóik pedig meghódoltak és szolgasorban magyar uralom alá kerültek.

MORVA ÉS LOMBARD HADJÁRATOK. PANNÓNIA MEGVÉTELE. A honfoglalás első részeként megszállották a magyar törzsek a zólyomi, észak-gömöri és tornai őserdőségek, az Erdős-Kárpátok, Keleti-Kárpátok, Erdélyi Havasok, az Al-Duna és a Duna-Tisza-közi homokos, mocsaras pusztaság által határolt területet. Mai fogalmaink szerint ez a terület nagy volt a honfoglalók számához. A valóságban azonban éppen fordítva állott a dolog, mert a birtokba vett terület a meotiszi és etelközi hazához képest igen

* Az ősmagyarok hite szerint az elhalt ősök szelleme varázserővel és gondozója, védelmezője, jó szelleme volt a leszármazóknak.

szűk volt. Az erdős-hegyes, valamint a homokos és ingoványos részeknek a magyar semmi hasznát sem vehette. Pásztorgazdaságához, az állatok tízezreit számláló méneseknek és gulyáinak ellátásához rengeteg fűtermő sík vagy, enyhén lejtős területre volt szüksége. Ezért kétesztendei pihenés után megkezdték a dunántúli és északnyugati részek meghódítására irányuló vállalataikat.

Alig pihent meg a magyarság, már 898-ban újra háborúba indul a morvák ellen, mint a bajorok, illetve Arnulf nyugat-római császár szövetségese. A magyarok a Garam—Zsitva közéről kiindulva, *ebben a hadjáratban foglalták el a Nyitra és Vág vidékét s a Kis-Kárpátokig, illetve a Morva-folyóig* szorították vissza a morvákat. (Ezeknek a harcoknak emlékét őrizte meg a magyar hagyomány, mint a! Marót fejedelem ellen indított háborút.) A morva fejedelem (II. Mojmir) uralma alól magyar hatalom alá került szlovén lakosság egykedvűen fogadta a változást és zúgolódás inélkül hódolt meg új urának.

Ugyanebben az esztendőben a magyarok egy másik csapata a Dráva—Száva völgyén és a velencei síkságon át a Brentáig hatolva, Itáliában portyázott. A pannóniai tartományt — az Arnulf császárral való szövetség miatt — elkerülték, de meghódítását elkészítendő, a következő (899) év tavaszán nagyobb sereggel támadtak újra Itáliára. Végig pusztították *Lombardiát* s az ötezer főnyi ma¹gyár lovassereg egyik csapata Verona, Milano, Pavia mellett elszáguldva, Bergamoig, Vercelli városáig és a Nyugati Alpokig hatolt, pusztítva, rabolva s a kolostorokat dúlva. Más csapatuk lóháton a lagunákon átúsztatva kísérelte meg Velence megtámadását. Merész vállalkozásukat csak a hajóhad felvonulása hiúsította meg. Lombardia királya, *Berengár*, a magyarok számát háromszorosan felülmúló sereggel indult ellenük s a magyar vezér visszavonulóban a Brenta-folyóhoz érve, békét kért. Minden zsákmányát, málháját, sőt vezetéklovait is felajánlotta, kezeseket ígért a szabad elvonulás ellenében. Berengár azonban mégis harcra határozta magát s a magyarok kétségbeesett védelemre készültek. Mikor azonban a Brenta túlsó partján táborozó és lakmározó ellenség gondtalan hanyagságát látták, sűrű nyilazás közben rohamra indultak s a Brentano átgázolva, átúsztatva, 899 szeptember 24-én hirtelen rajtaütéssel tönkreverték a lombard sereget. Harcban és üldözés közben rengeteg vitézt leöltek, sok zsákmányt és foglyot szereztek. A nagy diadal után Itália belseje felé fordultak s a Pó-folyón átkelve, az egész jobbparti síkságot is végigdulták. A gazdag lombardiai mezőkön kitelelve, *900 tavaszán* indultak hazafelé, — miután Berengárral nagy ajándékok és kezesek ellenében — békét kötöttek.

A *magyarok itt, Lombardiában vették hírét régi barát-*

juk, Arnulf császár 899 decemberében történt halálának. Ezzel megszűnt az akadály, amely őket Pannónia kíméltére kényszerítette.

A magyar sereg erre Itáliából hazatérőben Pannonián vonult keresztül és megsemmisítette Braszlav herceg — Pribina utódának — Balaton-vidéki hűbéres tartományát, néhány hónap múlva, még 900 nyarán felkerekedtek a Tisza vidékén s a Garam és Vág között tanyázó törzsek s a Dunán átkelve, minden ellentállás nélkül birtokukba vették Pannoniát.

Ezzel le is zárult a honfoglalás folyamata. (895—900.) (A most megszállott területeken kívül álló vidékeket, a Kárpátok gerincéig terjedő részt, a magyarság már lassukultúrát terjesztő munkával vette békésen birtokába.)

A TÖRZSEK MEGSZÁLLÁSA. A megszállás a következőképen történt. Árpád a Megyer vagy Magyar haddal a megyeri réven átkelve, a Közép-Duna két partján telepedett meg. A fejedelmi nemzetség a bal- és jobbparti Sárvizek közt elterülő későbbi Fej érmegyét, a solti részeket, a Csepel-szigetet, a Pilis-, Vértes-, Bakony-hegységektől, övezett dunántúli földet és Veszprém, Tolna, Somogy szomszédos vidékét szállta meg. Ez a Balaton—Bakony vidékéről egészen a Közép-Szolnoki Tiszavidékig terjedő rész*. éppen az ország közepe voll.

A Kis-Magyar-Alföldön, a fejedelmi nemzetségtől északra a Huba és Léi törzse szállt meg.

A Tisza felső folyásán a kabarok három törzse ütött tanyát.

A Nyir és Szamos vidékén a Kende törzs nyúlt be Erdélybe.

A Körösök vidéke Ond törzsének lett szálláshelye. Az Erdélyen át jött három törzs szálláshelye haladási sorrendjének megfelelően történt. Nyugat- és Dél-Dunántulon a Horkák törzse telepedett meg.

Dél-Baranyában és Bácskában a Botond törzse fészkelte meg magát.

Végül a Maros mentén, Marosvártól Gyulafehérvárig a Gyulák törzse szállt meg.

A Felső-Maros, Küküllő és Felső Olt völgyét környező erdős hegyvidéken a székelyek laktak. A történettudomány — adatok híján — mindmáig sem mondta ki a döntő szót a székely kérdésben. Annyi azonban már bizonyos, hogy a székelyek nem voltak az ország különböző vidékéről jött niagyar telepések.

A középkori források egybehangzó vallomása szerint a székelyt mandig a magyarral egytőről szakadt, d-e tőle mégis különböző, százados távollét után vele újra egyesült népnek tartották. Vérségi szerveze, ősi intézményei, jogviszonyai azt bizonyítják, »hogy erdélyi földjét.

mint zárt tömegben települő, ősfoglaló nép, Legkésőbb a XI. század elején szállt meg s nem a királyok telepítették oda. Hazáink területére vagy a magyarokkal együtt jöttek, vagy már korábban is itt laktak. A legelfogadhatóbb feltevés az, hogy a székelyeket az Avarbirodalom bukása után Magyarország területén meghúzódó s a honfoglaláskor Árpád fejedelemnek meghódoló avar vagy az avaruralom alatt élő másfajta néptörödékeiek kell tartamaink.

A MEGTELEPEDÉS GAZDASÁGI ÉS KATONAI CÉL-, SZERÜSÉGE. A megszállás súlypontja — mint láttuk — a hun és avar megszállással szemben nem a Tiszamentére, hanem a Dunántúlra esett. Ezt bizonyítja az is, hogy a magyar törzsek közül négy — köztük a legnépesebb *Megyertörzs a fejedelemmel* — a Dunántúlon helyezkedett el. A Tiszántúl keleti részén és Erdélyben viszont hatalmas területek néptelenül maradtak. Ennek az elhatározásnak okát gazdasági adottságok, a Dunántúl műveltebb földje, az állattenyésztő avarokkal szemben már a földmivelést is megbecsülő magyarok szemében kívánatosabbá tették annak birtoklását a részben őserdőségekkel, mocsarakkal borított és inkább állattenyésztésre alkalmas tiszántúli részeknél. Az elhatározás igazi okát azonban a *katonai célszerűségben*, a keleti veszedelemtől, a besenyőtámadástól való félelemben kell keresnünk. Annyi bizonyos, hogy *a dunántúli letelepedésben a magyarok tudatos nyugatra való törekvésének egyik legbiztosabb jelét kell látnunk.*

Az egyes törzsek szállásföldjét széles, lakatlan föld-sávok, természetes határok választották el egymástól.

Mint a nemzetségek a törzsfő, a hadnagy nemzetségét, úgy fogták körül a fejedelem törzsét a többi törzsek. *A Közép-Duna mentén központi helyzetben megszállt Árpádtörzset gyűrűalakban vette körül hat más törzs*, melyek mindegyikére fontos katonai feladat hárult. Így a feisdunamenti Lél-törzs védelmezte a Morva-Csehország és Németország felől jövő utakat. A Balaton-menti törzs az Ausztria és Németország felől jövőket; Botond törzse az Itália, Szerbia és Bizánc felől jövő utakat védte; a *gyulák* hatalmas törzse őrizte a Morava völgyén át Bolgária és Bizánc felé vezető hadiút kijárását; Ond törzse a Körös-völgyét tartotta megszállva. A veszedelem keleten volt a legnagyobb, ezért itt a Felső-Tisza, Szamos, Maros és Küllő völgyeinek bejáróit hátvédként védelmezték a Kende-törzs nemzetségei, úgyszintén a székelyek is. A fejedelmi törzset így négyes védősánc oltalmazta az esetleges ellenes támadások ellen.

HATÁRVÉDELEM. A magyarság a megszállott területeket széles járhatatlanná tett területekkel védelmezte. Ezek voltak az úgynevezett *gyepük*, amelyeknek lassú ki-

felé tolásával még később is találkozunk. Ezeken a gyepekön a fontosabb útvonalaknál úgynevezett *országkapuk* voltak, amelyek állandó fegyveres őrizet alatt állottak. A gyeptüli terület, a *gyepűelve* azonban nem volt teljesen lakatlan, mert ezekben bizonyos *előtelepítés* folyt.

Kétségtelen, hogy a honfoglalás külpolitikai előkészítése és a szerencsétlen körülmények között is szerencsés végrehajtása Árpád fejedelem személyes érdeme volt. Az új haza megszállásában, a gazdasági és katonai szempontból egyaránt célszerű berendezkedésben megnyilvánuló tudatosság és tervszerűség a maga mélyreható következményeivel az egész nemzet életerejének, fejlődőképességének és államalkotó tehetségének bizonyítéka. Árpád magyarjai nemcsak honfoglalók, hanem egyben a középkori magyar állam alapjának megvetői is voltak.

V. FEJEZET.

A nyugati és balkáni hadjáraton.

A MAGYAROK ÉS ÚJ SZOMSZÉDAIK VISZONYA. A keleteurópai török kultúrkörből nyugatra szakadt magyar nép új hazájában idegen s vele szemben jórészt barátságimlan környezetbe került. *Négy kultúra érintkező területét* — a keleti *török*, balkáni *görög*, *latin-germán* és végül a pogány *szláv* világ határmegyéjén — *négy irányból feleje áramló ellenséges indulattal kellett megküzdenie.*

Keleten és délkeleten a »rokon« *besenyők* s — a magyarral valamikor egy töröl szakadt, de keresztény hitre tért és már-már teljesen elszlávosodott — *bolgárok* támadásának megisméltődésétől tarthatott.

Nyugaton a pannóniai tartomány elvesztéséért nehéz-*telő bajorok* lestek az alkalmat bosszújuk kielégítésére.

A honfoglalás harcaiban összetört *morvák* s a többi *szláv* szomszédnépek — lengyelek, csehek, szerbek, — sem jó szemmel nézték a közelükbe telepedett félelmes harcosokat.

Délen a *bizánci* császár és a brentai csata óta *Berengár*, itáliai frank király barátságot tartottak ugyan a magván **rokkal**, de csak eszközt láttak a harcias barbárokban.

Ebben az ellenséges, rosszindulatú vagy legjobb esetben közömbös környezetben a saját maga erejére utalt magyarságnak a maga évszázados küzdelmekben kipróbált honvédelmi rendszerére, hadiszervezetére és a barbár diplomácia hagyományos fortélyaira támaszkodva kellett új hazája nyugalmit s a maga hatalmi állását biztosítania, tekintélyét megalapítania.

BAJOR—MAGYAR HARCOK. A keleti határon védelmi állásba helyezkedtek. A Kárpátok és az erdélyi határheység mesterséges torlásokkal elzárt hágóit és szorosait, az Al-Duna széles vizének átkelőhelyeit állandóan és gondosan őrizve, a határvédelmi gyeprürendszert az északi és keleti határon szinte tökéletes erödítési rendszerré fejlesztve, minden meglepő támadásnak útját vágták.

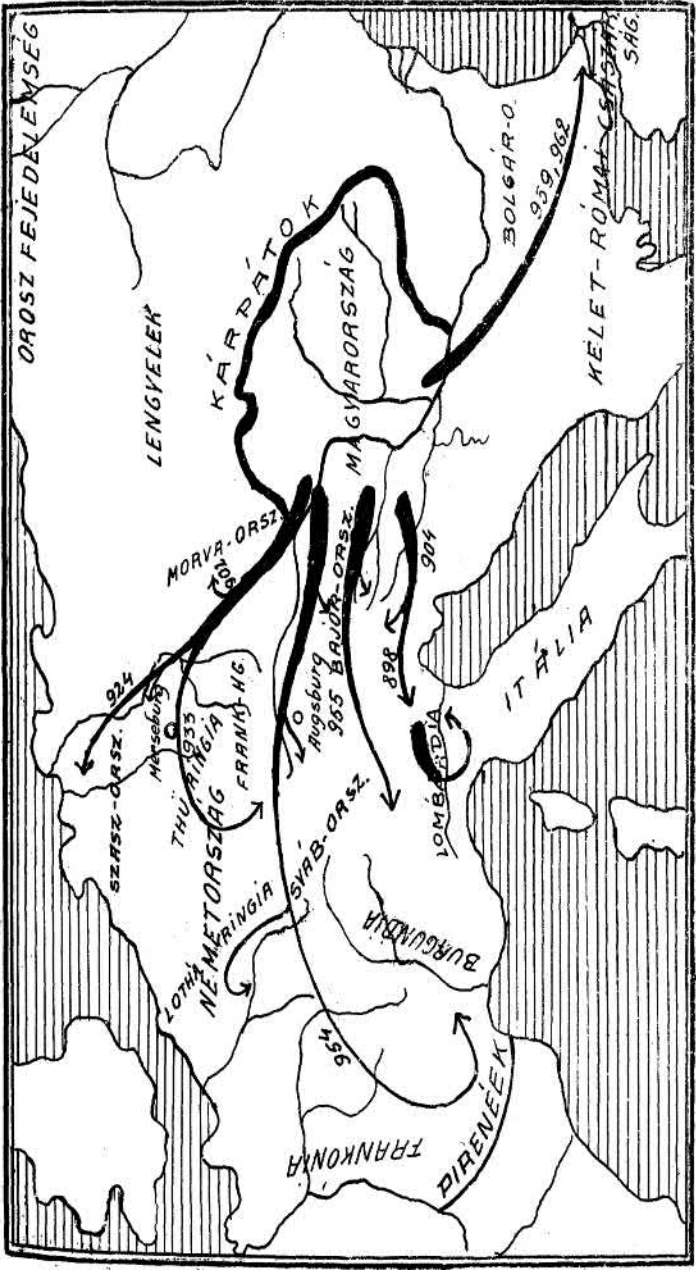
Három világtáj felé biztosítva lévén, a magyarok teljes erővel nyugat felé fordultak, hol a vitéz és harcias néme^tekben magukhoz méltó, kemény ellenfélre találtak.

Arnulf császár halála s a dunántúli föld birtokbavétele, után tüstént követeket küldtek a bajorokhoz a szövetség megújítása végett, de elutasításra találtak s ezért haddal támadtak Bajorországra. A 900. évi bajor hadjáratral hosz-»szu háborúskodás kezdődött. A magyar csapatok évről-évre betörték a bajor végekre, hol délen Karinthiát, hol északon a“ Keleti örgrófságot és Morvaországot pusztítva, A harc mindig bajor földön folyt. A bajorok csak egy izben, tudtak diadalt aratni, s ekkor is csak rútt árulásnak köszönhették győzelmüket. (Kusaly vezért 904-ben — barátságot színelve — ebédre hívták s azután társaival együtt lemészárolták.) Ennek az eseménynek hatása alatt a magyarok három évig elkerülték Bajorországot s helyette; Morvaországot pusztították végig s teljesen megsemmisítették Szvatopluk utódainak maradék hatalmát.

906-ban szász földre törtek, honnét nagy zsákmánnyal tértek haza. A következő évben *Luitpold örgróf* — megsokalva a magyarok pusztításait — hadbaszállt a magyarok ellen. A döntő csatát — a magyar becsapások ellen; épített — *Ennsburg* vára alatt 907-ben vívták meg. A véres ütközetben a bajor sereg színe-java a csatamezőn maradt. Elestek vezérei s velük együtt estek el a keleti grófságok is. Nagy Károlynak az avarok ellen szervezett keleti örgrófsága, az *Ostmark*, százéves fennállása után megszűnt. Területe az Enns-folyóig hatoló magyarok uralma alá került s ők vették birtokukba a karinthiai örgrófság keleti részét, a mai Stájerország hazánkkal határos vidékét is. A magyarok e vidék megszállásánál csupán a nyugati szóm; szédokat elválasztó *semleges zónát*, a nyugati gyeprüelví, bővítették ki, hogy alkalmas felvonuló terepet biztosítsanak a nyugatnak induló seregeik számára.

Az ennsburgi győzelemmel ért véget voltaképpen a honfoglalás s ekkor nyert véglegesítést Magyarország, illetőleg a magyar uralom alá tartozó terület nyugati határa.

ÁRPÁD HALÁLA. Nem sokkal utóbb, még 907-ben: s irbaszállt Árpád fejedelem. Népe nagy tisztességgel temette el a római légiók egykori dicsőségét hirdető *aquincumi romok közelében*, egy kis patak forrása fölött. Sírját a véreből származó keresztény királyok kegyelele Szűz

Mária tiszteletére emelt templommal szentelte meg. Utódai s a honfoglaló vitézek ivadékai hálával, tisztelettel és kegyelettel adóztak a »tanácsban és gondolkodásban bölcs, harcban kiváló, vitéz és uralomratermett« honalapító fejedelem emlékének. A honfoglalás előtti morvaországi, panóniai és bolgáriai hadjáratok, az új hazában lakó népelemek és a támadás ellen biztosító felsőitáliai és bajor hadjáratok láncszemei egy kitűnő elme tudatosan felépített politikai és katonai elgondolásának, mely a legkiválóbb keleti államalkotó-hadvezéreket — Attilát, Bajánt — idézi emlékünkbé. A magyar nép első örökös fejedelme nemcsak a vérségi kapcsolat, hanem a szellemi rokonság alapján is méltán hirdethette magát a világverő Attila egyenes utódjának.

NÉMETORSZÁGI HADJÁRATOK. Halála után a magyarok vezérei igen jól tudták, hogy ha a lombardiai és: bajor harctereken mégolyan szép sikereket értek is el, nyugati szomszédaik erejét nem törték meg. Tudták azt is, hogy ha elegendő időt engednek a német haderő megszervezésére és nem szereznek nyugaton barátokat, új hazájuk nyugati határát aligha tudják a túlerővel szemben meg-i védelmezni. Ezért az ennsburgi diadalt kihasználva, a német tartományok folytonos nyugtalanításával igyekeztek a hadikészülődést akadályozni és késleltetni.

Csapataik a most már tárva-nyitva álló bajor földön át évről-évre törnek be Németország legtávolabbi vidékeire. 908-ban Németország északkeleti határtartományát, *Szászországot* és *Thüringiát* pusztítják s döntő vereséget mérnek a thüringiai seregére. A következő évben *Svábországba* törnek s ellentállásra alig találva pusztítják végig. 910-ben Augsburg mellett, sváb földön verik szét a bajor, sváb és frank harcosokból egybegyűlt birodalmi sereget. *Frankónia* határán döntő csapást mérnek a frank haderőre, harcban ölve meg vezérét is. A birodalmi seregen aratott győzelemre a következő évben csapataik valósággal elárasztják Németországot. Bajor és sváb földön végigszágulva, behatolnak Frankóniába is: átkelnek a Rajnán s visszajövet Thüringiát pusztítják, zsákmányolják. A 913. évben egy nagyobb seregük ismét sváb földön, majd a Rajnán átkelve, *Burgundiában* pusztított, de visszatérőben mégsem* misítő vereséget szenvedett *Arnulf* bajor herceg seregétől. (Arnulf az Inn-folyó mellett támadta meg a Burgundiából gyanútlanul hazatérő magyar sereget s azt úgyszólván teljesen megsemmisítette. Egykorú német írók szerint csak harminc magyar harcos menekült meg a véres csatából.)

NÉMETORSZÁGI S ITÁLIAI HADJÁRATOK. Az» Inn-menti csatát követő korszakban (914—926) önálló vállalkozásokba nem bocsátkoztak. Csak nyugati szövetségseik — Arnulf bajor herceg (915, 917, 919), I. Berengárt

(919, 921, 924) és Hugó (926) itáliai királyok, egy ízben a csehek (924) — hívására szálltak harcba. A támadások a bajor és cseh érdekek védelmében a német király ellen, az olasz királyok esetében pedig *Rudolf* burgundi király ellen: irányultak. Ebben az időben a német és itáliai királyok s a bajor hercegek évi ajándékot, illetve adót fizettek a magyaroknak.

Az eredmény katonai hatalmuknak és politikai tekintélyüknek teljes elismertetése volt.

A következő évtized (927—936) a nyugalom korszaka. A magyarok — hatalmuk tetőfokára érve — megelégedtek a korábbi harcok eredményével: a nyugati szomszédoktól kapott évi adóval. (Az egykorú krónikások szerint Henrik király szász tartományának népe szinte koldusbotra jutott a nehéz adóteher következtében.) Ezt a biztos jövedelmet nem kockáztatták oktan hadakozásokkal s a békét csak egy ízben törték meg, mikor Henrik 938-ban az adófizetést megtagadva, kihívta támadásukat.

A *merseburgi* súlyos vereséggel végződő hadjárat — melyet egyedül vívtak meg, igazolta az Inn-menti vereség óta követett, de most elbizakodottan megtagadott politikájukat, a *külső szövetségre támaszkodó hadi vállalkozások rendszerét*.

A német király adójától megfosztva s ezáltal hatalmi helyzetükben megrendülve, a következő időszakban (937—955) is óvakodtak saját erejükre támaszkodva harcba bocsátkozni. Ez időben inkább a királyi hatalom ellen lázadó német urak támogatására avatkoztak *Ottó* király elleni hadjárataikkal (937, 938, 954, 955) a német birodalom ügyeibe és *Hugó*, majd *II. Berengár* érdekében szálltak alá Itáliába (942, 943, 947, 951). Ezeket a hadjáratokat felhasználták a magyar csapatok arra is, hogy *bekalandozzák Franciaországot, Közép- és Dél-liáliát, sőt Spanyolország megtámadására is kísérletet tettek*. Az ezidőben feltűnő, kiváló tehetségű *Bulcsú* horka két balkáni hadjárat (938, 943) és eg3^r békés követség útján (948) Bizáncból, a görög császárságtól erőszakolt ki szövetséget.

Ezt a korszakot a szerencsétlen véget ért *Lech mezei* csata zárta be. Itt *Ottó*, *Konrád* és *Henrik* seregei tették tönkre *Léi* és *Bulcsú* sok győzelmet látott magyar seregét.

Bulcsúnak Attila hadműveleteire emlékeztető hadjáratai zísákmányban, fogolyban, dicsőségben meghozták ugyan a magúik gyümölcsét, de ezek a pusztító győzelmeik — amelyeket a német szövetségesek szenvedtek el — a magyarok ellen fordították addigi szövetségeseiket is. Ebben az időben történt, hogy a német hercegek — *Henrik* és *Konrád* — fellázdak atyjuk — *Ottó* — uralma eliten. A hercegek a magyarokat hívták segítségül atyjuk ellen. 955. év nyarán *Bulcsú* és *Lél* vezetése alatt rengeteg had gyűlt össze a nyugati határon. A magyar se-

regek válósággal elárasztották Bajor- és Svárország dunajobbpárti részét, mialatt a hercegek kibékültek atyjukkal s a király összegyűjtötte hadait, hogy a magyarokat még sváb földön megállítsa.

A nyolc seregre tagolt királyi hadsereg a Duna halpartján délnek kanyarodva, Ulm-nál kelt át a folyón. Közeledésük hírére a magyar seregek, amelyek Augsburgot ostromolták — megszakították az ostromot s a nyugat felől közeledő ellenség elé siettek.

A két sereg másnap Augsburgtól mintegy félnapi járóföldre, a Lech-folyó balpartján elterülő ligetes, fás, cserjés mezőségen találkozott. Bulcsú és Léi katonái vitézül verekedtek. A magyarok — rendes szokásuk szerint — csellel kezdve a¹ harcol, hátba támadták a német sereget s három ezredet, a mállhát védő csehek s a svábokat szétszórva, számos foglyot és zsákmányt ejtettek. De diadaluk hamar vereségre fordult. Konrád frank vitézei élén hirtelen támadással visszaveri őket, a foglyokat kiszabadítja, majd Ottó segítségére siet, ki négy ezredével — szászokkal és bajorokkal — ekkor kezd elébe nyomulni a közeledő magyar seregeknek, A harc hamar eldőlt. A német lovasság élén a királlyal, zárt sorokban rontott a magyarokra s ezek a kemény és véres kézi tusában alulmaradtak, visszavonulásra, gyors menekülésre kényszerültek, A Lechen átúsztatva és úszva, Augsburg alatt futottak kelet felé, nyomukban a győzedelmes szászokkal, bajorokkal s a megvert ellenséget kíméletlenül üldöző csehekkal. A vereség híre megelőzte a menekülőket s a bajorokat segítségükre siető morvákkal és csehekkal folyók partján, erdők szélén lesben-állva, kegyetlen dühvel gyilkoltak, pusztítottak soraikban. A fővezérek fogságba kerültek. Bulcsút bajorok, Léit csehek ejtették törbe s egy harmadik társukkal együtt Regensburgha hurcolták, hol Henrik herceg a tőle megszokott kegyetlenséggel, halálos betegen is gyalázatos halált mért ellenfeleire, apósa egykori hű szövetségeseinek vitéz ivadékátira. A keletrómai császár vendégbarátja és patriciusa, a félvilágot rémületbe ejtő diadalmas harcok hőse, Bulcsú horka és társai akasztófán végezték életüket. Seregükből, a magyar szájhagyomány szerint csak heten, a krónika gyászmagyarjai látták viszont hazájukat, hol gyávaságukért, bajtársaik cserbenhagyásáért fülük, orruk és szabadságuk vesztésével bűnhődtek s a nagy vereségről szerzett dalokat kántálva, mint énekmondók járták be az országot.

Ottó és Henrik győzelme teljes volt, de örömeiket megzavarta sok eles vitézük halála. Maga Vörös Konrád is áldozatul esett volt szövetségesei nyilának; holttestét a magyarok kezéből kiszabadított cseh barátai fosztották ki, pőrére vetköztetve megmentőjük hulláját. Henrik herceg sem élte túl sokkal a győzelmet, még ugyanabban az évben befejezte viszontagságos életét,

A lechmezei csatával végetértek a magyarok nyugati hadjáratai. A vereség után elkerülték Németországot. Mocsárral, erdővel, mesterséges gyepekkel védett belső határaik mögé húzódva, némán túrték a bajor telepések lassú térfoglalását, fokozatos benyomulását az Enns-folyón innen

eső régi Ostmark területére. Pedig erejüket és harckészségüket ez a vereség sem tudta felőrölni.

A következő korszakban (955—970) a magyarok nyugatra védelmi állásba helyezkedtek s a Balkánon vívott harcaik is, amelyeket bolgár és orosz szövetségben vívtak meg, Bulcsú egykori hatalmas méretű harcaihoz képest csak apró csetepaték voltak. A bizánci harcok hőse a magyar hagyomány szerint a legendás *Botond* volt, kinek nemzetsége századok múltán is az ország déli határán élt. Az ő hadivállalataival és *Taksony fejedelem halálával ért véget a pogány magyarok támadó hadjáratainak kora.*

A X. századi magyarság szövetségkötéseiben és hadjárataiban lehetetlen fel nem ismernünk a maguk határainak és békéjének biztosítására, hatalmi állásuk megszilárdítására, katonailag és gazdaságilag egyaránt értékes szövetségek létesítésére irányuló tudatos törekvést. E hadjáratokban és szövetségkötésekben világosan felismerhető a politikai érdeken és politikai tudatosságon alapuló rendszer s ezért nagy hiba volna azokat öncélú harci kalandoknak vagy éppen rablóvállalkozásoknak minősíteni.

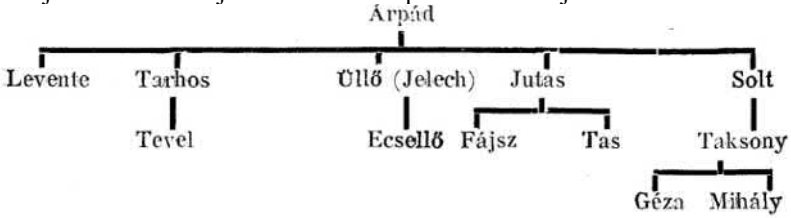
VII. FEJEZET.

A törzsszervezet bukása.

Az új hazában idegen népek közé ékelt magyar nemzet fiai nyolc évtizeden át álltak harcban Európa népével,

E csatákban a magyarok sok vért vesztek, de megalapították tekintélyüket, lerakták későbbi hatalmi állásuk alapjait. Sok vért ontottak, még több bajt, pusztulást okoztak, de közvetve hasznot is hajtottak Európa kultúrájának. A lovasharcra, várépítésre, a keleti ellenségek elleni védelemre a magyar huszárok tanították meg Nyugat-Európa keresztény népeit. Mint egykor a hunok és avarok hadviselése a bizáncit, úgy alakította át a nragyj.r., hadviselés a nyugati népek védelmi rendszerét ésxtadviselését, melyj a következő századokban magán viseli a hún-török hadikultúra bélyegét. Sok ellenséget, de jó barátokat is szereztek. A keletrómai császárok s az itáliai frank királyok barátsága hamar szétfoszlott ugyan, de a bajor hercegi házzal kötött szövetség a magyar nemzet politikai és kulturális fejlődésére kiható tartós barátsággá alakult.

ÁRPÁD UTÓDAI. Árpádnak öt fia és öt férfikort ért unokája volt. Családfáját a következőképen ábrázolhatjuk:

Árpád utódai *Solt*, *Fájisz* és *Taksony* gyenge akarata fejedelmek voltak. Uralkodásuk alatt az egyes törzsek hadnagyai erősen függetlenítették magukat a fejedelem hatalma alól. A IX. század derekán különösen a birói méltóságot viselő *gyula* és *horka* tűntek ki nagy önállóságukkal. A törzsszövetség kötelékeinek nagy lazulása különösen akkor tűnik fel, ha figyelembe vesszük az egyes törzsek teljesen önálló — a fejedelem akaratától független — külföldi kalandjait, szövetségeit, háborúit. Ezekben az önálló vállalkozásokban a régi török szokásra kell ismernünk.

Árpád utódai: *Solt* és *Fájisz* (Jutas idősebb fia), majd *Taksony* (*Solt* fia) uralma alatt a magyarság állandón külföldön hadakozott. Így történt, hogy az új hazában végleges célzattal letelepedett magyarság úgy a letelepedésben, mint a hely megválasztásában és a megszállás végrehajtásában s végül a megszállást biztosító hadjáratokban céltudatosan járt el, — de nem ismerte fel azonnal azt a most már megváltozott feladatkört, amelyet a fennmaradás követelt meg tőle,

A magyarság megtelepedett ugyan, de azért nomád életét élte tovább is. Ez lett az oka azután annak, hogy a törzsek közötti kötelék meglazult, s ezzel a nemzeti *egyséfti* is meggyengült.

Az itáliai hadjáratok a *Horka*-törzset gazdagították és politikai befolyását növelték. A bajor és német hadjáratokban előbb a *Lél*-törzs, majd a *Horka*-törzs játszott irányító szerepet. A balkáni hadjáratokban pedig a *Horka*-, *Botond* és a *Gyula*-törzsek vettek részt.

A hadjáratok következménye az lett, hogy a gazdag zsákmánnyal hazatért törzsek nemcsak vagyoniilag lettek gazdagabbak az itthonmaradottnál, hanem politikai súlyuk is megnövekedett.

Ez az egyensúlyfelbomlás végzetes következményekkel járt volna, ha a fejedelmi törzs is részt vesz a határmenti törzsek korlátokat nem ismerő vérparlásában.

A X. század első harmada a magvar hatalom emelkedésének kora. Árpád fejedelemnek Arnulf és Leó császá-

rokkal kötött szövetségétől a nyugati hadjáratok hosszú sorozatán s a bajor herceggel és Itália királyával kötött“ barátságon át a hatalmas német király és bizánci császár adófizetéséig vezető ut a fegyverrel szerzett politikai hatalom és katonai tekintély folytonos gyarapodásának útja volt.

Merseburgnál (933) fordult a kocka s a magyarok a német, bajor és olasz adót elveszítve, eljutottak a Lech mezejére, legünnepeltebb vezérek a gyalázatos bitófára, 954-ben még egyszer és utoljára remegett meg Nyugat-Európa népeinek szíve a félszázad óta jólismert lódobogás zajára. Egy évvel utóbb már végleg bezárultak Nyugat kapui a magyar lovasok előtt s alig másféltized múlva lélekzetvesztve hagynak fel az adófizetést megszüntető görög császár birodalmába intézett becsapásokkal is. A féltelmes hunok és avarok emlékét felidéző magyarok, egész Európa lovas rémei, hazájuk határai közé szorítva várták a bizonytalan jövőt, amit még bizonytalanabbá tettek a; szomszédságukban magasra törő új hatalmi alakulások.

A fejedelem nem volt többé Árpádhoz hasonló korlátlan ur, katonai egyeduralkodó. Akaratát alá kellett vetnie a hadnagyok együttes akaratának s a hadnagyok tanácsában az ő mellőzésével két más hatalmas törzsfő ragadta: magához a vezetést. A bírói és hadvezéri tekintélyekre támaszkodó *gyula* és *horka* a X. század közepén már saját törzsük határain túlterjedő tartományfejedelmi hatalom alapítására törtek. Így történt, hogy a fejedelmeknek szükségképpen szembe kellett kerülniök a függetlenségre és fejedelmi hatalomra törő vetélytársakkal.

NÉPMOZGALOM, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÁTALAKULÁS. A politikai változásokkal egyidőben gazdasági és társadalmi téren is nagy átalakulás indult meg,

A magyarok a honfoglaláskor — számukhoz mérten — igen nagy területet szálltak meg, a határon s bent az ország szívében mégis igen nagy területek maradtak lakatlanul, így a Dunántúl, Bihar és Békés vidékén, az Al-Duna balpartján, a Dráva—Száva-közén, Erdélyben is sok gazdasági művelésre alkalmas föld hevert kihasználatlanul,

A nép természetes szaporodásával megkezdődött e vidék lassú benépesítése. A szaporodás bő volt. Árpádnak öt fia volt s a királyi család szaporodása nem állt egyedül.

Bármilyen bőséges volt is az Isten áldása, a természetes szaporodás mégsem volt elegendő az országban szerts tátongó űr betöltésére. A vadászat, halászat, állattenyésztés szabad emberhez illő foglalkozások voltak, de már a föld. művelésére, irtására magyar ember nem szívesen vállalkozott. Az új hazában kezdetben — a magukkal hozott szolgákon kívül — csak az itt talált és meghódolt szláv és egyéb népeiséget foghatták munkára, termény adózásra.

Számukat szaporítani kellett, ha gazdaságuk jövedelmét fokozni akarták. Ez magyarázza meg, miért hurcoltak el oly sok embert fogolyként a nyugati országokból.

A fogolyként behurcolt szolganépségen kívül külországokból jövő szabad emberekkel is gyarapodott a lakosság. Már Taksony korában jöttek bolgárok és besenyők az országba. A bevándorló idegenekkel és a fogolyként hozott szolgálkkal számban erősödik a társadalmon kívül álló népelem. a későbbi *telepesek* (*hospesek*) és különféle szolganépek őseinek jogtalan rétege, mely a X. században már rohamos gyarapodásnak indul.

A földet művelő, erdőirtó szolganépség hasznos és az urnák jövedelmező kultúrmunkát végzett s megkedveltette a magyarokkal a fokozottabb mezei gazdálkodást. A lechmezei csata után tétlenségre kárhozottatott vitézek ivadécai zsákmányolás helyett gazdaságuk fejlesztésével növelik vagyonukat. A nemzeti szállástelepek körül szépen népen sedő lakótelepek, *szolgafalvak* keletkeznek s a helyhez kötött földművelő elem az addig tulj^oomóan pásztorkodó lakosság mellett mindinkább előtérbe nyomul.

A *KERESZTÉNY HIT TERJEDÉSE KELET S NYUGAT FELŐL*. A kinyilatkoztatott egyistenhívő vallások iránt való hajlandóságot a magyarok magukkal hozták a Fekete-tenger vidékéről, hol a török népek körében már a VII—VIII. században megindult s a IX. század vége óta feltartóztatlanul haladt előre a keresztény, mohamedán és zsidó hitre való áttérés. A keresztény vallás nem volt ismeretlen előttük. Fejedelmük, vezérek közvetlen érintkezésben álltak a bizánci udvarral. Keresztény papok is megfordultak közöttük.

Az új hazában még több alkalmuk nyílt a keresztény, tanok megismerésére. A pannóniai szlovének, a Fertő-vidéki avarok, a nyitrai szlovének már néhány évtized óta keresztények voltak s ha a magyarok pogány szokásaikhoz; alkalmazkodtak is, sokan közülök tovább vallották hitüket s a vallási dolgokban türelmes magj^{ar} urak közül is nem¹ eggyel megismertették vallásuk tanításait. A magyar vezérek közül elsőnek — nem véletlenül — a pannóniai szlovéneknek uralkodó Bulcsú vette fel a keresztységét.

A külföldi hadjáratok is sok alkalmat adtak a keresztény tanok megismerésére. *Szent Wikbert* apát 954-ben már? eredménnyel térített Bulcsú táborában.

Még több érdemük van a térítésben a magyar földre került keresztény foglyoknak. Mindezekből megállapítható tehát, hogy a magyar nép a X. század második felében megérett már a keresztény eszmék és a nyugati intézmények befogadására. Csak vezetőre volt már szüksége, aki kora követelményeit felismerve, helyes útra terelje. Éz a vezér érkezett el *Géza* fejedelem személyében, akiben újra

felcsillantak »tanácsban és gondolkodásban bölcs, uralom-rateremtett« ősenek, a honalapító Árpádnak kiváló tehetségei.

GÉZA FEJEDELEM BÉKEPOLITIKÁJA. Géza fejedelem (?970—997) uralomra lépve, érett ésszel ismerte fel helyzete komolyságát; erős akarattal fogott a külső béke és a fejedelmi hatalom helyreállításához. Érintkezést keresett a német fejedelmekkel s megtérési szándékát bejelentve, keresztény papokat kért tőlük. Először is a bajor herceghez fordult támogatásért és felújította vele őseik barátságát. Az első hittérítő, aki hazánkba jött, *Széni Wolfgang* volt, aki, bár sváb ember volt, Bajorországból került hazánkba. Wolfgang 972 elején érkezett Magyarországra, de nagyobb eredményt nem tudott elérni. Piligrim passai püspök hatáskörének sérelmét látta az idegen egyházmegegyéből jött Wolfgang működésében; néhány hónap múlva visszahívta s maga vette fel a tárgyalást Gézával. Géza fejedelem 973 tavaszán tizenkét magyar urat küldött *Quedlinburgba*, hol a császár a húsvétot ünnepeve, a tisztelegésre; jött fejedelmeket és követeket fogadta. A sir szélén álló Ottó császár és az ifjú Géza fejedelem barátságot kötöttek s még ugyanez évben II. Ottó császár Brúnó verdeni püspököt küldte el a magyar fejedelemhez. Nem sokkal utóbb megjelentek Magyarországon Piligrim passai püspök papjai. Ezek egyike keresztelte meg Gézát és testvéröccsét, valamint Gézának 969-ben született ötéves Vajk vagy Bajk nevű fiát, ki a keresztységben a passai egyház védőszentjének — *István* vértanúnak — nevét kapta.

Az első rendszeres nyugati térítő munka — a dunántúli magyarság keresztény hajlandósága és Géza támogatása következtében — szép eredménnyel járt, a nép jórésze azonban még idegenül állt a krisztusi tanítással szemben. Még a fejedelmi családban sem tudott a hit mély gyökeret verni. Maga Géza politikai belátásból lett kereszténnyé s gyenge hite nem akadályozta meg abban, hogy pogány szokásoknak hódoljon. Mihály öccse még gyengébb lehetett a hitben; fiai és unokái félszázaddal később is a pogánysághoz szítottak. A keleti törzseknél is nehezen lettek bensőleg, lélekben is keresztényekké s amikor Pilgrim munkája megszakadt, méginkább visszасüllyedtek pogány erkölcsöikbe.

Géza, ha lehetett, szép szóval, de ha kellett, erőszakkal terelte népét az igaz út felé. A maga törzsében mindenestre ur volt és mindenkit akarata tiszteletére kényszeríthetett, de az önállóságukat és hatalmukat féltő többi törzsfőket inkább ésszel, mint erővel kellett a maga felfogásának meghódítania. Ezért rokoni kapcsolatokkal igyekezett magához fűzni a leghatalmasabb törzsfőket.

Felesége, a tartománya fölött szinte fejedelmi hata-

lommal uralkodó gyulának *Sarolt* leánya volt. De Géza a kabarok élén álló *Ába*-nemzetséggel is rokonságot kötött, leányát adva nőül *Aba*-nembeli *Sámuel*hez.

Géza tisztán látta, hogy leghatalmasabb alattvalói csak színre hódoltak meg s hogy el log érkezni a fegyveres le-i számolás ideje. Ezért fejedelmi székhelyét nemzetsége dél felől, különösen a dunántúli Szerénd és Koppány szállása felől könnyen megközelíthető Közép-Duna-menti szállásföldjéről *Esztergomba* helyezte át. Új székhelyén hazájuk-i ból politikai okokból menekült s később a bajor hercegnő kíséretében érkezett német és olasz lovagokkal vette magát¹ körül, kik az addig gazdátlan földterületeken kaptak birtokot.

Géza fia békés uralmának biztosítása végett uralkodása utolsó évtizedében külföldi összeköttetéseket keresett. Egyik leányát nőül *adta Miciszláv* lengyel fejedelem fiához. Egyik rokonát pedig *Sámuel* bolgár cár fiához adta nőül. Öccse, Mihálynak — fiainak, Vászolynak és Szár Lászlónak szláv nevéből következtetve — valószínűleg egyik szomszédos szláv fejedelem leányát kérte nőül. Mindezeknél nagyobb jelentőségű politikai összeköttetés volt *István herceg házassága bajor Gizellával*.

Gizella apácának készült, mikor 996-ban eljöttek Regensburgba Géza fejedelem követei s az ifjú *IV. Henrik* hercegtől nőül kérték *István* számára. A házasságkötés még 996 végén vagy a következő év elején megtörtént és nyomon követte a magyar térítés megszervezése.

István és bajor *Gizella* házassága nagy politikai sikere volt a magyarok erőskezü fejedelmének. Géza külpolitikái jának alapgondolata kezdettől fogva a tartós béke volt. Ezért igyekezett minden számottevő hatalommal a barátságos viszonyt fenntartani. Főtörekvése mégis a bajor—; magyar viszony elmélyítése, a német szövetség kiépítésére irányult. Géza politikai okokból kereste a bajor összeköttetést. Az ifjú *István* népének *Krisztus* anyaszentegyházával kötött örökös frigyét kívánta keresztény házasságával megpecsételni s az ő szemében e frigy megkötését jelképezte az. első magyar egyháznak, a *pannonhalmi* bencés kolostornak a házasságkötést nyomon követő alapítása. Nem is sokkal élte túl fia házasságát. Történeti hivatását betöltve, a 997. évben megtért őseihez, keresztény hitben nevelt fiára hagyva országát.

Géza, mint egykor *Árpád*, *nyugatra* nézett s ezzel eldöntötte nemzete sorsát. Ő volt az első magyar fejedelem, aki nyugaton — különösen olasz és német földön — látta, innét várta azokat a művelődési értékeket, melyek befogadásával népét naggyá, hatalmát állandóvá és megdönthetlenné teheti. Érdeme, hogy a magyarság végleg elszakadt az orosz hatalom növekedésével és a bolgárok elszlávosó-

dásával párhuzamosan elhanyagolt keleteurópai török kultúrköröktől és elfordult a bizánci-görög-szláv kultúrától. Érdeme, mert ellenkező esetben a magyarságot is elérte volna a Magyarország és Dél-Oroszország területén összemorzsolódott és felszívódott, vagy a Balkánon elszlávosított rokon népek sorsa. Géza körültekintő, bölcs békepolitikájának és szervező munkásságának köszönhető, hogy fia aránylag kevés küzdelem árán, rövid idő alatt megtudta szervezni a magyar királyságot és a magyar katólikus egyházat.

ISTVÁN FEJEDELEM. Alig hunyta be szemét Géza, tüstént feltámadtak az udvarban nagy befolyáshoz jutott idegeneket rossz szemmel néző, régi hitükhöz, pogány szokásaikhoz ragaszkodó, hatalmukra és függetlenségükre féltékeny pogány urak.

Elsőnek *Koppány*, a Dunántúl nagy földesura, István rokona támadt fel. *Koppány* nyilvánvalóan *Tarhos* leszármazottja volt s a *leviratus* ősi jogszokásának akart érvényt szerezni, melynek értelmében az özvegyet férje nemzetsége, férjhez adhatja annak öccséhez — a magyar szólásmódja szerint »*kisebbik urához*« — vagy a nemzetségnek más férfitagjához. A trónt pedig a *senioratus* hagyományos és Géza idejéig sértetlen örökösödési rendje értelmében, mint Árpád nemzetségének legidősebb férfitagja, követelte magának. Géza viszont a trónöröklési kérdésben a régi jogszokással ellentétben a *kereszténység*nél divó új trónöröklési rendszert fogadta el és alkalmazta, mely szerint a *kormányzásra való alkalmasság* volt a főszempont az utód kijelölésében. Géza ezért nem a pogány *Koppányi*, hanem saját keresztény hitben nevelt fiát, *Istvánt* jelölte ki utód-, jául s őt az egykorú nyugati szokásoknak megfelelően összehíván Magyarország előkelőit, a közös tanácskozás határozatából maga után uralkodóvá emelte s ennek erősségül mindnyájuktól hűségesküt vett«. *Koppány* lázadása az ősi pogány jogfelfogás támadása volt a nyugatról hozott új, keresztény jogrend ellen.

Koppány hadai a Balatont megkerülve s annak északi partján előnyomulva pusztították a fejedelem bakonyveszprémi uradalmát és népét, mikor *István* seregei a magyarok és németek — *Veszprém*nél rájuk törnek és döntő győzelmet aratnak. *Koppány* elesett. Testét felnagyelték s darabjait — a hagyomány szerint — *Veszprém*, *Győr*, *Esztergom* kapujára szegezték, a negyediket pedig keletre küldték intő jelként a fejedelem ellen zugolódoi *gyula* számára. *Koppány* vagyonát elkobozták, birtokaiból *István* a *pannonhalmi monostort* alapította.

Koppány bukásával *István* a Dunántúl egyszeriben ura lett a helyzetnek.

Utóbb a tiszántúli területek birtoklásáért kellett megküzdenie Istvánnak.

István fejedelem még a tiszántúli részek meghódoltatása előtt, az 1000. év őszén Rómába küldte *Ascherik* apátot, hogy // *Szilveszter* pápától királyi címe és méltósága elismerését s a magyar katolikus egyház megszervezésére felhatalmazását kérje.

Szilveszter pápa örömmel vette István egyházszerző tervének hírért. Elküldte a kért királyi *koronát* s vele együtt hosszú nyélre tűzött »*apostoli keresztet*« is küldött Istvánnak, jelképekül az idegen országok egyházi szervezetétől független, közvetlenül a római szentszék alá rendelt magyar katolikus egyház megszervezésére adott pápai felhatalmazásnak. (111. Ottó német császár pedig, aki már. Szent Adalberttől hallott István kegyességéről és buzgó hitéről, thébai Szent Móricnak Krisztus keresztjéről származó szent ereklyével díszített lándzsáját ajándékozta az új keresztény fejedelemnek.)

Az 1000. év karácsonyának ünnepén »elhozatván azj apostoli áldás, korona és kereszt, a papság és a magyar nép örömrivalgások közt egy szívvel-lélekkal királlyá kiáltotta ki s a szent kenettel fölkenve, a királyi méltóság jelvényével szerencsésen megkoronázá Istvánt, az Isten választottját« s az új király a szentelt olaj és a szent korona; érintésével homlokán, szent fogadalommal ajkán, az apostoli kereszttel jobbában indult el a krisztusi hit terjesztésére, népe boldogítására, egyháza és magyar hazája felvirágoztatására.

Magyarország tehát *keresztény magyar királyság lett* s megszűnt a törzsszövetségi szervezet. A nemzetségek elvesztették politikai jelentőségüket s csak mint gazdasági tényezőknek maradt még szerepük. István pedig hozzáfogott, hogy nyugati mintára megszervezze fiatal királyságát.

II. RÉSZ.

A KERESZTÉNY MAGYAR KIRÁLYSÁG

A magyar nemzet az Árpádok alatt.

I. A patrimoniális királyság kora.

Szent István — III. Béla; 1000-1038.

I. FEJEZET.

A magyar nép megtérése

SZENT ISTVÁN TÉRÍTŐ MUNKÁJA. Szent István oktatói és munkatársai — *Wolfgang* püspök. *Gizella*, a prágai *Adalbert* s az ő német és olasz tanítványai és a velencei *Gellért* — egytől-egyig a Clunyben kivirágzott s a XI. század küszöbén már egész Európában szétáradt új szellemi irányzat képviselői voltak.

A cluny-szellemű bencéseket a legteljesebb benső vallásosság és erkölcsönösség, az ömmegtagadásig menő emberszeretet, a nélkülözés és testi szenvedés iránt való érzéketlenség, a hitért való vértanúság tárgya, másrésről azonban a rendszeres és folytonos alkotó gazxtság, kulturális és politikai munka, az emberiség földi jólétének és hitbeli gyarapodásának elősegítése jellemzi.

Ez az elvontságában is gyakorlatias, minden valóság-tal számoló szellem tette képessé a *bencéseket* a maguk eszméinek és ideáljainak eredményes hirdetésére, a züllött erkölcsök és az elfajult politikai állapotok megjavítására. Ez a szellem vonult be István oktatóival és munkatársaival Magyarországra is, termékeny talajra találva az ifjú király, lelkében.

Ez a benső és meggyőződéses vallásosság különbözteti

meg Istvánt apjától és irányítja más, magasabb célok felé. Gézánál a vallás eszköz volt a politikai hatalom kiépítésére, István a világi uralomban, a politikai hatalomban látja az; égi boldogsághoz vezető eszközt. Apostola lett népének, de a szent cél érdekében erőskedő, kemény uralkodója is tudott lenni.

Szent István trónraléptekor országa szomszédságában véres harcokat vívtak a keresztény népek és fejedelmek, A magyarok ifjú királya nem követte példájukat. Teljesen * átérezve és megértve kora magasztos eszméit, azok erejére támaszkodva tör ideálja megvalósítására. Ez az ideál a *Boldogságos Szűz* különös védelme alatt álló magyar királyság volt. (Régi nyelvünkön a » *Nagyasszony*« értelme királynő.)

A TÉRÍTÉS FOLYTATÁSA. A koronázás megtörténte után a térítés további munkájához fogott. A Felső-Tisza mentén élő *kabarok*, élükön István sógorával, kezdetől fogva támogatták ifjú királyukat. Már csak a tiszántúli, Körös—Maros-vidéki törzsek népe és hatalmas hadnagyaik nem ismerték el Istvánt uruknak s a szomszédos bolgár hatalom segítségével igyekeztek a maguk függetlenségét megvédeni.

A természeti erősségekkel, mocsarakkal, erdőségekkel körülvett keleti országrész meghódítására az udvari katonaság, a »német sereg« nem lévén elég erős, István 1002-ben hadba szólította a magyar nemeseket is s vezérükké saját unokafivérét, *Csanádot* tette, Csanád hadai *Szeged* alatt kelték át a Tiszán és *Szöveg, Oroszlámos, Nagysz* vidékén döntő győzelmet arattak az erdélyi *Gyula* és a Maros-vidéki *Ajtony* felett. Ajtonynak — a diadalmas vezérről Csanádnak elnevezett — *Marosvár* megyéjében fekvő, de Temesbe, Aradba s a gyula földjeként ismert erdélyi Gyula-Fejérvár megyéjébe is átnyúló marosvidéki birtokait István elkobozta és Csanádnak adományozta.

A veszprémi és nagyőrszi csatában az egyeduralkodói elv győzött a törzsi önkormányzaton. A hadnagyok függetlenségi törekvéseivel együtt az ősi politikai szervezet, a *törzsszövetség is elbukott.* István egyedüli ura maradt az országnak. Hatalmát korlátozni, uralma jogosságát kétségbevonni többé senki sem merte.

A KATHOLIKUS EGYHÁZ MEGSZERVEZÉSE. Szent István és buzgó munkatársai, Szent Benedek rendjének kolostorban élő és főpapi székre került erőshitű szerzetesei teljes munkát végeztek. A »kereszténység zsenge palántája« hamarosan terebélyes fává növekedett. A régi pogányi hit tüze kialvóban volt. Keleten, a tiszántúli magyarság körében ugyan a békési *Vata* és fia a század derekán még egyszer lángbaborították, de az utolsó erőfeszítésben végleg kihamvadt. Elkeseredett makacs hívei, számban meg-

fogyatkozott bús magyar pásztorok a hegyek öln, erdők sűrűjében, puszták sívár homokján, szent fáik, áldó kutak és köveik mellett még évtizedek múlva is áldoztak istenüknek és a varázshatalmú szellemeknek, de az új hittel szembeállni már nem volt erejük. Az egyház s a királyi hatalom ügyet sem vetett rájuk, nem üldözte őket: eltévelyedésükért Szent László korában már egészen enyhe büntetéssel lakoltak.

A pogányság órája lejárt. *Új hit, új gondolat, új műveltség* honosodott meg Magyarországon: a krisztusi hit, a keresztény gondolat és nyelvében latin, szellemében egyetemesen keresztény, gyökereivel Róma és Cluny forrásaiból táplálkozó, nyugati *szerzeteskultúra*. E műveltség tűzhelyei, központjai a keresztény király és püspökeinek udvara, s Szent Benedek szerzeteseinek kolostorai voltak. Innét áradt szét az új műveltség s a magyarok lelkebe a keleteurópai és ázsiai síkságról, az arab, perzsa és kínai birodalmak határáról Európába átültetett ősmagyar művelődési elemekkel egyesülve, ma már idestova ezer esztendőskereszti tény magyar kultúránknak lett egyik bőven buzgó forrásává.

A pápától nyert felhatalmazás alapján István tüstént hozzáfogott a magyar egyház megszervezéséhez. Templomok, kolostorok már voltak az országban. *Esztergomban* még Géza kezdte építtetni Szent István első vértanú tiszteletére az érsekség alapítása után az első templomot. Ugyancsak ő vetette meg alapját *Szent Márton pannonhalmi monostorának* is, melynek építkezése 1002-ben jutott befejezéshez. Pannonhalmának kezdettől fogva nagy kiváltságokat adományozott. Így közvetlenül a római szentek hatósága alá tartozott. Apátja minden érsek, püspök és egyházmegyei zsinat joghatósága alól mentes, püspöki jogokat gyakoroló méltóság volt.

A koronázás után István új templomot kezd építtetni Esztergomban *Magyarország Nagyasszonya* és Szent Adalbert tiszteletére s azt a magyar egyház metropolitájának székesegyházául jelölte ki.

A királyi család birtokából a mindenkori magyar királyné számára kihasított *veszprémi* uradalom központján, a mai Veszprém város belterületén alapította István a Szűz Mária tiszteletére szentelt első *apácakolostort* a feleségével jött bajor apácák és magyar urinők számára: Ugyanezen időben alapítja az Árpád-ház családi szentélyül és koronázótemplomául szolgáló *székesfejérvári* Szűz Mária-egyházat és társaskáptalant, mely a *veszprémvölgyi* kolostorhoz hasonlóan érseki egyház volt. Nem sokkal utóbb vetette alapját Árpád temetkezőhelyén a budai, később óbudai Péter-Pál-egyháznak és társaskáptalannak, míg Árpád sírja fölé külön templomot építtetett.

A pannonthalmi monostor kiváltságlevelének kiállításával egyidőben, 1002-ben alapította István Szent Mihály *veszprémi* székesegyházát. A veszprémi püspök az esztergomi érsekkel osztozott a legkorábban keresztény hitre tért magyarok lelki gondozásán. Élükön István legbuzgóbb munkatársai, *Anasztáz* és *Ascherik* apátok álltak. Ezek utáni szervezte meg István a *pécsi* és *győri* püspökséget. Ugyan ő szervezte meg a *váci* és *egri* püspökségeket is.

A KELETI RÉSZEK MEGTÉRÍTÉSE. A Szent Benedek-rend lelkes szerzeteseinek s a soraikból kikerült püspököknek buzgó munkája hamarosan meghozta gyümölcsét. Dunántúl, a Duna—Tisza közén, északnyugaton és északkeleten már István uralkodásának első felében befejezéshez jutott a térítés és szervezés műve. Sokkal nehezebb volt a Maros és Körös vidékének és Erdélynek egyházi megszervezése, a *gyula* népének, Békés, Bihar és Erdély nyakas pogány magyarjainak és a görög papok térítése nyomán a kereszténység külső mázával bevont Marosvidéki népnek megtérítése.

István király külön *térítő érsekséget* szervezett e feladat megoldására s annak székhelyét *Kalocsára* tette. A keleti részeken István uralkodásának második felében még három új püspökséget szervezett. Szent György marosvári egyháza lett a *marosvári* vagy *csanádi püspökség* székes-, egyházává. A keleti részekre két térítő püspök került, kik a hitet buzgón hirdetve, megkezdték a *bihari* és *erdélyi* egyházmegyék szervezését.

István halálakor az ország két érseki és nyolc püspöki, összesen tíz egyházmegyére s ezek mindegyike négy-öt főesperesi kerületre tagolódott. Szent István uralkodása második felében már minden tíz falut egy-egy plébánia-templom építésére és fenntartására kötelezett, felszerelésüket a püspökre és királyra hárítva.

A *kolostorok* száma is meggyarapodott. *Pannonhalma*, *Pécsvárad*, *Zobor* és *Veszprémvölgy* után *Zalaváron*, *Bakonybélen* alapított monostorokat. Szent Gellért — aki előzőleg már a király udvarában töltött néhány évet a gyermek Imre herceg oktatásával foglalkozva, majd a bakonyi erdő sűrűjében hét évig remetéskedett, utóbb ő lett a csanádi egyházmegye első püspöke — *Marosváron* alapított monostort. Aba Sámuel a hevesujvármegyei *Sár-on*, Csanád ispán Torontálban *Oroszlámason* állítottak fel monostorokat.

A püspöki és káptalani városokban, a kolostorok mellett István olasz és dalmát építőmesterekkel fényes *kő-templomokat*, *bazilikákat* építtetett s azokat dúsan felszerelte. Az egyházi felszereléshez tartozó ruhaneművel, díszes terítőkkal, miseruhával *Gizella* királyné és udvarhölgyei látták el a templomokat. Udvarhölgyeivel és a

veszprémvölgyi apácákkal hímzett munkái közül a fehérvári egyház számára 1031-ben ajándékozott miseruha átalakítva mindmáig a magyar király *koronázási palástjával* szolgál.

Bőkezűen gondoskodott István a papság anyagi ellátásáról is. A püspöki egyházak, káptalanok és kolostorok bőséges föld- és népadományban részesültek. A *falusi plébániákról* a király rendeletére maguk a falvak gondoskodtak, a templomépítéskor végzett közmunkán felül két szolgálóadót házával, egy mént, egy kancát, két tehenet, hat ökröt és harminc aprómarhát adván papjuk szolgálatára.

Mindezenfelül elrendelte István a *dézsma*, vagyis *AZ egyházi tized* fizetését. A dézsma egyetemes egyházi adókötelezettség volt, mint István törvénye mondja: »akinek; Isten tizedet ad egy évben, a tizediket adja Istennek«. A gabona- és egyéb termés mellett az állatszaporulat és mindennemű jövedelem — még a királyi jövedelmek: vámok, révek, pénzverés — tizede is az egyházat illette meg.

A papok térítő és hithirdető munkáját megkönnyítendő, szigorú *büntetések*et szab a vallási törvények ellen, vétőkre, a vasárnapi munkaszünet és böjtök megszegőire az istentiszteletet mulasztókra és zavarókra.

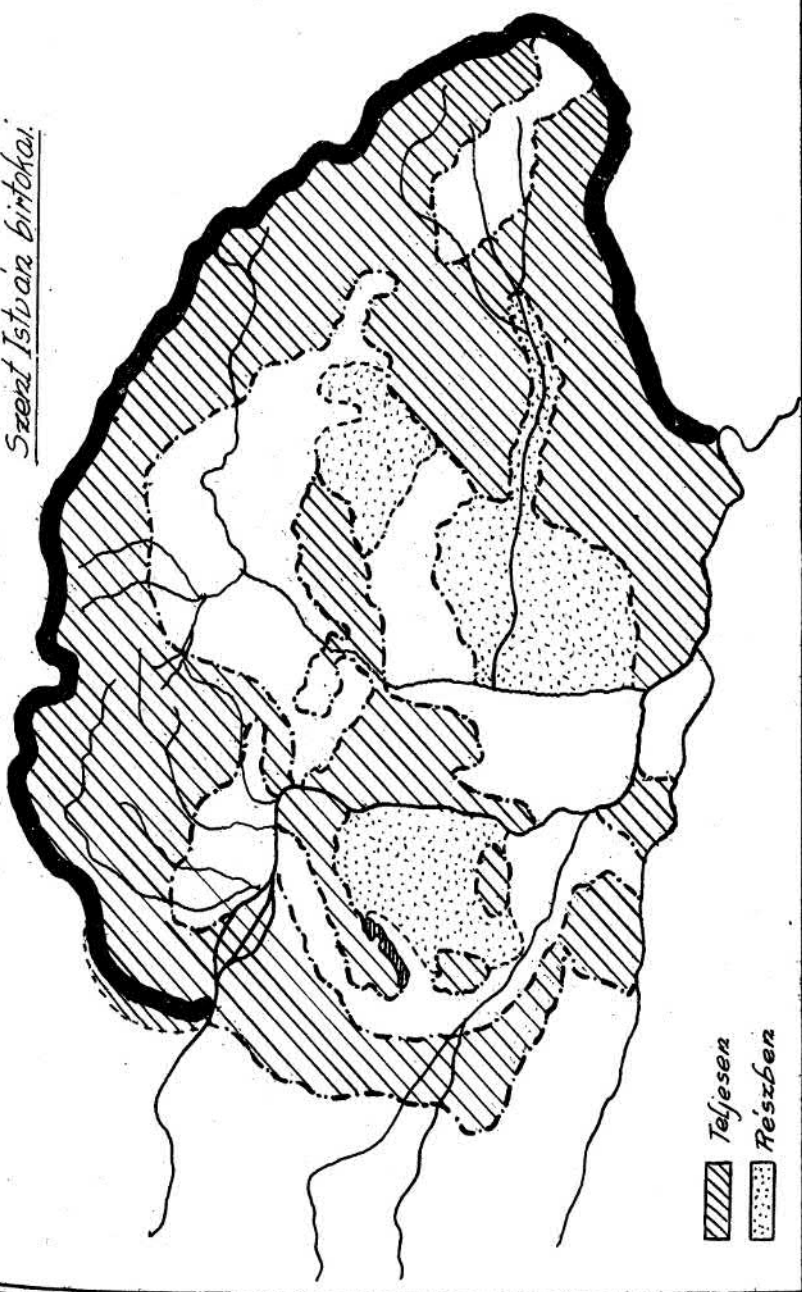
Ezidő óta a közigazgatás és törvénykezés terén is, fontos szerepet töltöttek be a püspökök és főesperesek. A főpapok — püspökök, apátok, prépostok — tagjai voltak a királyi tanácsnak s e minőségben résztvettek az ország kormányzásában és a törvényhozásban, illetőleg a törvények előkészítésében is.

A PAPSÁG SZEREPE AZ ORSZÁG POLITIKAI, GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS ÉLETÉBEN. Szent István nem ok nélkül szólt a papok szüntelen és nehéz munkájáról s minden oka megvolt hozzá, hogy az egyházat és főpapokat a királyi szék legfőbb támaszainak nevezze. Az egyház és papjai nemcsak a hit terjesztése és megszilárdítása körül szereztek érdemeket. Legfőbb támaszai voltak a régi törzsszervezet helyét elfoglaló új politikai szervezetnek, a keresztény királyságnak. Nagy részük volt a fiatal magyar királyság politikai és közigazgatási megszervezésében, a gazdasági és szellemi kultúrájának fellendítésében.

A benécs monostorok amellet, hogy a vidék hitéletének gondozói, egyszersmind iskolafenntartói, papnevelő és tudósképző intézetek, kórházak, ingyenes vendégfogadók s egy-egy mintagazdaság központjai voltak. A szerzetesek a hitre és mindenféle elemi ismeretekre oktadják a hozzájuk beadott gyermekeket, másolják az egyházi és iskolai célra szolgáló könyveket, tudománnyal foglalkoznak, beteget ápolnak és gyógyítónak, külföldi és hazai utasokat,

Szent István birtokai.

Teljesen
Részben

zarándokokat élelemmel, szállással ellátnak és fejlettebb! gazdasági munkával terjesztik a földműves kultúrát. A szerzetesrendek versengenek a mezőgazdasági munka terén. A plébánosok segédlelkészei híveiknek nemcsak lelket gondozzák, hanem tanácsadói, tanítói, orvosai voltak, A kereszténység befogadása *erkölcsi* téren is mélyreható átalakulást idézett elő. Az emberek Isten előtt való! egyenlőségét hirdető keresztény tanítás áttöri az ur és szolga közt azelőtt ledönthetetlennek vélt válaszfalat és megnyitja a felszabadulás útját a vagyontárgynak tekintett szolgák előtt. A főrangú és alacsonysorsú bűnöst egyenlő, mértékkel mérő, egyforma egyházi büntetéssel sújtó egyházi törvény minduntalan figyelmeztette a pogányból alig megtért magyar urakat szolgáik embervoltára, az emberségség követelményeire s evvel útját nyitotta a századosi fejlődésnek, melynek végső eredményeként a rabszolgák ivadékai szabad emberekké lettek.

II. FEJEZET.

Szent István királysága.

1000 — 1035.

ISTEN KEGYELMÉBŐL URALKODÓ KIRÁLY. István fejedelemnek a lázadó hadnagyokon aratott diadala megpecsételte az ősi politikai szervezet sorsát. A törzsszövetség megbukott s a koronázással a verség és választás címén uralkodó fejedelem helyébe az »*Isten kegyelmére*« hivatkozó király lépett, kinek hatalma isteni eredetéhez; képest *korlátlan* volt.

Országgyűlésnek nyoma sincs. A király mellett működő *királyi tanács* nem volt törvényhozó testület, javaslatainak törvényerőre emelése a király korlátlan elhatározásától függött. Tagjait a király választotta. István hatolt ugyan a királyi tanács egy akaró kérelmére, de országot Isten akaratából kormányozván, teljesen saját belátása szerint szabott törvényt népének. Meghallgatta tanácsadóit, követte is jónak vélt tanácsait, de a törvényhozás és kormányzás az Isten kegyelméből uralkodó korlátlan király elhatározása szerint történt.

Szent István és utódai saját belátásuk szerint gyakorolták *törvényhozói, birói, katonai* és *pénzügyi* jogait. Hatalmuk korlátlan volt. Akaratuknak azonban mégis korlátot szabtak a *vallás és egyház törvényei* s a magyar nemzet *törvényerőjű szokásai*.

A szigorúan vallásos gondolkozású középkorban az isteni eredet tudata gátait vetett a királyi hatalom önkényes — népe érdekeivel el-

lenkező — gyakorlásának. A középkor Isten kegyelméből uralkodó királyai éppen ezért még világi intézkedéseikben is alá voltak vetve hitük parancsainak, egyháznak, törvénynnek, mert korlátlan hatalmuk alapját az- egyház által elismert isteni eredetben látták.

A vallás parancsainak és az egyház törvényeinek megkötöttségén: túl a *szokásjog* is korlátot állított a királyi hatalom önkényes gyakorlása elé. A szokás — középkori felfogás szerint ugyanis — a gyakorlat által megállapított *jog*. A szokást alkotó nép vagy nemzet nem vett részt a törvényhozásban, a törvényhozó hatalmat egyedül gyakorló uralkodó azonban nem hozhatott a szokással ellentétes törvényeket, mert az ilyen természetű törvényeknek érvény nem tudott volna szerezni.

A király csak a tőle. függő népelemek jogviszonyait szabályozhatta.

A középkori törvényhozás másik jellemző sajátága az, hogy nem igyekezett egy *minden* esetre alkalmazható törvénygyűjteményt megvalósítani. Csupán az éppen magyarázatra szoruló kérdések tisztázására törekedett.

A *HŰBÉRISÉG*. Szent István államszervező munkájának első és legfontosabb mozzanata a *királyi hatalom gazdasági alapjának* megteremtése, a királyi magánhatalom megszerzése volt.

Az uralkodó hatalmának egyedüli alapja ugyanis *örökölt földbirtoka*, magángazdasága — latin szóval: *palrimoniuma* — volt.

A felségjogok és a király földesúri jogai, az államház-, tartás és a királyi magángazdaság, az állami hadsereg és a királyi magánsereg szinte elválaszthatatlanul egybeforrott. A király a maga akaratának csak akkor tudott-érvényt szerezni, *ha magánhatalma meghaladta alattvalóinak hatalmát*. Ezért országa kormányzatában tőle függő, hatósága alá tartozó és szolgálati kötelezettséggel hozzáfűzött személyekre támaszkodott úgy a közügyek igazgatásában, mint a hadsereg szervezésében és vezetésében is

Ez vezetett Nyugat Európában a hűbéri rendszer kialakulására. Az uralkodók mind több alattvalójukat igyekeztek magukhoz láncolni. A királyt uradalmaikból, a gazdtalan földekből, valamint az elkobzott vagyonokból kisebb-nagyobb birtokokat hasítottak ki és azokat azon kötelezettséggel, hogy a megajándékozottak a kapott földért feltétlen hűséggel, katonai szolgálattal tartoznak ajándékozó uruknak — mintegy hasznélvezetre adományozták. Az ilyen hűbérbirtokot nyert főúr aztán ugyancsak hűbérileg adta nálánál kisebb nemeseknek az ő hűbér-földbirtokát aiktól hasznóbér fejében szintén hűséget, katonai szolgálatot, olykor pénzbeli vagy terménybeli ellenszolgáltatást kért. Előfordult az is, hogy a szabad kisbirtokosak hatalmas urak védelmére vágyva, maguk ajánlották fel örökölt birtokukat, hogy aztán tőlük uyanazt, mint hűbér-birtokot visszakapják.

A birtok a hűbéres halála után „a hűbér arra szállt vissza. Mivel szent» an a kötelességét híven teljesítő hűbéres birtokát rendszerint a fia kapta meg, lassanként szokássá vált a hűbérbirtok öröklése.

Természetes azonban, hogy az ilyen hűbéri államban napirenden voltak a belső viszálykodások, melyekből sokszor még az uralkodó sem tudta magát kivonni.

Az uralkodó nem volt az a korlátlan úr, mint korábban. Csupán, első volt az egyenlők között, kívül hűbéresei — maguk is hatalmas hűbérurak — ha érdekük úgy kívánta, éppoly könnyű szívvel szálltak harcba, mint más hűbérurakkal. A X. és XI. századiban ez a hűbéri rendszer különösen Franciaországban és Itáliában virágzott.

A KIRÁLYI BIRTOKSZERVEZET. A magyar hagyomány szerint Árpád »gazdagabb és hatalmasabb« volt a; többi hadnagyoknál. Fejedelmé választásának indokai íEőzt személyes rátermettsége és előkelő származása mellett vagyoni állása is szerepet játszott. Nemzetsége mindene esetre a leggazdagabb magyar nemzetség volt s ezt a szerepet az új hazában is megtartotta.

A fehérmegyei, solti és csepeli nagykiterjedésű szállásbirtokon kívül Árpád utódai a X. század folyamán kiszálltaik a tolnai, veszprémi, somogyi részekre is birtokukba vették a pilisi és bakonyi erdővidéket. Géza korában Esztergomtól, Visegrádtól és Soroksártól a Balatonig, a Mecsek hegységig és Bodrog-várig, a Bakony nyugati szélétől és a Csallóköztől a későbbi Kiskunságig egymást érik a fejedelmi család földesúri hatósága alá tartozó lakótelepek.

Ez a nagy birtok azonban nem alkotott zárt területi egységet. A birtok ebben a korban egyébként sem volt valami körülhatárolt földterület. A földnek magában nem is volt értéke, mert szerte az országban igen nagy földség hevert parlagon és lakatlanul, amelyből évről-évre más területeket vettek művelés alá. A *vagyon fokmérője a munkaerő és az állatállomány volt.* »Birtokon« az úr hatósága alá tartozó földművelő, pásztorkodó és egyéb *szolgák és szabadok* s az általuk gondozott *lovak, marhák összességét* értették. Ezért fogadta Géza és István oly szívesen a nyugatról és keletről bevándorló földműves és pásztorkodó *telepeseiket*, akik a fejedelmi vagyont gyarapították.

A szoros értelemben vett fejedelmi birtokon kívül Szent István más javakkal is rendelkezett. Részben a hűtlenségbe esett hadnagyok leverését követő *birlokkobzás* útján, részben a *gazdátlan föld* (a Kárpátok hatalmas erdőn ségei ezidőben még mind lakatlanok voltak!) a király felségjogánál fogva mind az ő tulajdonába kerültek.

Szent István tehát minden, az országa területén levő s a nemzetségek tulajdonát nem képező földet tulajdonába vett, de magának vette a nemzetségektől nem függő, nekik néni adózó, idegeneredetű hódolt és bevándorolt népet is.

A *gyepűvonalon* túleső, nagykiterjedésű, de jobbára gyéren lakott erdős-hegyes határvidékeken és a honfoglaló törzsek szállásai között húzódó uratlan zónákon kívül a nemzetségek szállásföldje és szolgálak lakótelepei közé ékelt műveletlen területek, végül az országban szerte, főleg erdős vidéken élő, uratlan népség telepei is mind a király birtokába jutottak.

ADOMÁNY BIRTOK. Az adománybirtok hűbéri jellegű kötelezettségekkel volt terhelve. Élvezője katonai szók gálattal s ha a birtok nagy volt, ezenfelül katonaállítással is tartozott. Birtoklása az adományosnak és fiának, illetőleg *egyenesági* (nagyszülő—szülő—gyermek és vissza is) férfiivadékainak élettartamára volt korlátozva. Ezek halála után a birtok visszaszállt a királyra, míg más *szabad, birtokosok saját személyes vagyonukat oldalági* (testvér) *rokonaira* s az egyházra is hagyhatták.

E hűbéri jellegű viszony következtében az adományi birtokosok függésbe kerültek a királlyal szemben, aki főleg rájuk támaszkodva vívta meg döntő harcát az elégedetlen hadnagykkal.

UDVARI GAZDASÁG ÉS NÁDORISPÁN. A X. század folyamán megduzzadt fejedelmi birtokból István a királyi lédvar ellátására »*udvari gazdaságot*«, szervezett., E gazdaság és a központi kincstár (a király egész birtokának kincstára) kormányzatára külön udvari főtisztviselőt — *palotagróf: comes palatti* — állított. (A többnyire szláv nemzeti-ségű udvari szolgálak főtisztjüket az udvar ispánjának, *umvor zsupan-nak* tisztelték s ez a név honosodott meg a magyar nyelvben *nádorispán* alakban.)

VÁRMEGYE, VÁRISPÁN. Az országban szétszórt királyi birtokok központjával Szent István egy-egy *Várat* jelölt ki s a várak határában lakó királyi népek élére főtisztek (*comes*) kerültek. Ezeket a pannóniai szlovénektől tanult szóval *ispánnak, várispánnak* nevezték.

Ahol akadt alkalmas fekvésű régi *föld- vagy mocsár-vár*, ezeket használták fel központokul.

A XI. századig ősalapítású vármegyék székhelyei közül Nyitra, Komárom, Esztergom, Visegrád, Kolon (Zalavár mellett) és Baranyavár szlovén, — Bács, Csongrád, Pest, Nógrád, Gömör, Zemplén, Ungvár, Bihar bolgár vagy bolgárszláv, — Győr avar, — Moson₃ Sopron és Pozsony német alapítású városok voltak. Fehérvár a fejedelmeknek, Veszprém Szent István unoka öccsének, Somogyvár, Marosvár s az erdélyi Fehérvár a hűtlenségbe esett hadnagyk várszerű szállástelepei voltak.

Az új várak rendszerint az első megszálló ispán nevét viselték. Ilyenek voltak: *llarosvár, Csanád, Sopron, Pozsony, Hont, Szolnok, Doboka, Szabolcs, Bars, Borsod,*

Békés, Szatmar, Kolos, Torda, Arad, Zaránd, Temes, Kéve, Torontál és Tolna.

Az esztergomi érseki tartomány, valamint a kalocsai és csanádi egyházmegyék területén Szent István teljesen kiépítette a vármegyeszervezetet 39 várral. Ezek *Esztergom, Visegrád (Pilis), Fehérvár, Tolnavár, Baranyavár, Val kővár, Pozsega, Somogyvár, Kolon (Zala), Vasvár, Sopron, Mosón, Győr, Karakó, Veszprém, Komárom, Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Pest, Bodrog, Bacs, Kéve, Korom (Krassó), Temesvár, Torontál, Arad, Zaránd, Csanád, Csongrád, Szolnok, (Heves)-Újvár, Gömör, Borsod, Szabolcs, Zemplén és Ungvár.* A Tiszától nyugatra csak *Zalamegyének* egy része és a Mura köze, valamint az északi határon húzódó *trencsényi, zólyomi, szepesi, sárosi* és *máramaros—bereg—ugocsi* rengeteg erdőségek, a Drávántul. *Szlavónia* maradt közigazgatási szervezet nélkül.

Keleten a *bihari* és *erdélyi* egyházmegyék területén István csak alapjait vetette meg a vármegyeszervezetnek.

A Tiszántúlnak a Köröstől északra eső hatalmas területén a tiszaparti Szabolcson kívül csak két királyi vár emelkedett: *Bihar vára* és *Szatmár.*

Erdélyben négy vár épült egymás közelében a Szamos és Maros völgyében: *Doboka, Kolozsvár, Torda* és *Gyula-Fehérvár.*

A *KIRÁLYI BIRTOK NÉPE.* A vármegyék a királyi főtisztviselők gazdasági, közigazgatási, bírói és katonai hatósága alá tartozó királyi népeket s az általuk használt, szélszórt fekvésű földeket „gazdasági-és közigazgatási egységbe foglaló, de földrajzi egységet “nem alkotó *magán-gazdasági alakulatok voltak.*

Az egyházi egységek hamarosan zárt területi egységgé alakultak, ezzel szemben a vármegyék csak a XIII. században lettek földrajzi fogalomná.

A várgazdaságokban élő különféle népek legelőkelőbb rétege a *polgár* és *kalana* (civis és miles) vitézek voltak. Ezek lettek később a királyi *ministerek* és *serviensek,* katonai szolgálatra kötelezett kisebb adománybirtokosok, akik a kapott földért katonáskodni tartoztak.

Alsóbb társadalmi réteg volt az úgynevezett *udvarnokoknak* nevezett udvari szolgák és az úgynevezett várszolgák osztálya, akik földművesek, pásztorok, halászok, erdőben élő vadászok voltak. Ezek összességén nyugodott a királyság gazdasági, katonai és közigazgatási alapja.

A *KIRÁLYI PÉNZÜGY.* A királyi háztartással egybeolvadt államháztartás bevételei legnagyobbbrészt az udvari és várgazdasági birtokokról befolyt jövedelmek voltak. Ezen kívül volt a királynak *regáléjövödelme* (az alattvalóktól a királyi felségjog alapján szerzett jövedelmek) is,

mint a *pénzverést haszon*, a *vásár pénz*, a *vám, rév, hídvám*, és a »szabad dénár« néven ismert fejadó.

A pénzverés a király joga volt. Szent István mindjárt trónralépte után Esztergomban pénzverőműhelyt rendezett be és ott egyik lapján *Stephanus rex*, a másikon *Regia Civitas* felirattal jó ezüstpénzt veretett. E pénzeknek Ma-, gyarországon kívül is jó híruk támadt. A pénzverésből a királynak szép haszna volt, mert a — saját bányából aknázott — nyers ezüstnek és az idegen pénzeknek beváltása alkalmával szedett úgynevezett *pénzverést díj* fejében tekintélyes részt vontak le.

Míndamellet nem szabad azt gondolni, hogy ezidőben már kizárólag a pénz volt az általános csereeszköz. A pénz jóformán csak a királyi vásárokon forgott. Máshol inkább¹ *terménypénzzel* — tinóval, állatbőrrel, prémmel — bonyolították le üzleteiket.

A királyi vásárhelyen megjelenő árusokat és vevőket megadóztatták. Ez az adó a király *vásártartási adója* lett. A vám, rév és hídvám szedése is a királyé volt, mivel a gazdátlan részen levő természetes útvonalakat is a király birtokának tekintették.

A »szabad dénár«-t a katonai szolgálattal nem tartozó szabad telepések, vendégek fizették. Ugyanilyen adót fizettek a zsidók is.

A király jövedelmének részét képezte továbbá a bíróságokban kivetett *büntetés-pénz* is, amely legtöbbször tinóban kiszabott terménypénz volt.

A *HADISZERVEZET*. Az államháztartáshoz hasonlóan a katonai szervezetnek is a király magángazdasága) volt az alapja. A *királyi hadsereg* az udvari vitézeknek, az adománybirtokosoknak és az általuk fegyverbe állított katonáiknak a nádorispán vezetése alatt hadbaszálló zászlóaljai voltak. Ezeknek a vitézeknek állandó eltartása, katonai felszerelése, a hadieszközök, harciparipák és a íadi-málha kiállítására a várgazdaságokat terhelte. Erre a célra szolgált a királyi vármegyék terménjjövedelme. A királyi kincstárra csupán a külföldön harcoló seregek ellátása hárult, mivel az adománybirtokosok, valamint a hadbaszálló nemesek a maguk költségén szerelték fel magukat és kíséretüket.

A királyi seregen kívül volt még *nemesi-sereg*, amelyet azonban csak az országot fenyegető nagy veszély és nagyobb hadivállalkozások esetén vehetett igénybe a király. Ennek tagjai a királytól m agán jogilag független, nemzeti szervezetben élő magyar nemesek voltak. Hadbaszólításuk azonban mindenkor csak a király *személyes* vezérlete alatt történhetett.

A *KÖZIGAZGATÁS*. A közigazgatás és igazságszolgáltatás sem rótt terhet a kincstárra, mert azt is a gazdaságok!

élén álló ispánok látták el. A nádorispán és a várispánok gazdasági, katonai, közigazgatási és bírói hatóságot gyakoroltak a kezükre bízott uradalom népe felett. Fizetést nem kapták, de élvezték a vezetésük alatt álló vármegye jövedelmének egyharmadát. Körülöttük kisebb tisztviselők segédkeztek, akik szolgálataik fejében az ispáni haradból részesültek.

A királyi udvarban is voltak kisebb tisztviselők, mint például a *jegyző*, aki rendszerint papi személy volt, legtöbbször a királyi kápolna káplánja. De ennek sem volt sok dolga, inerte az Írásbeliség ebben az időben még nem fejlődött ki s ha volt is, az is többnyire csak az egyháziaknak adott adományok írásbafoglalása volt.

A *KÖZHATALMI ÉS KIRÁLYI MAGÁNGAZDASÁGI SZERVEZET EREDETE*. Szent István törekvéseit, uralkodásának alap gondolatát — a nyugateurópai keresztény kultúrközösségbe való bekapcsolódás eszméjét — az idegenből átvett intézmények, a latin egyházi szervezet és a frank—bajor mintára kiépített közhatalmi és magángazdasági szervezet — követése jellemzik. Mindazonáltal tévedés volna azt gondolnunk, hogy Szent István ezek meghonosításával az ősi magyar intézmények halálos Ítéletét hajtotta volna végre. Éppen ellenkezőleg, István a keresztény királyság megalapozásán munkálkodva, megelégedett a központi hatalmat veszélyeztető régi politikai szervezet maradványainak — a hadnagyi méltóság, a törzsi önkormányzat — megszüntetésével. Ellenben a magyar nemzetségek ősi társadalmi és gazdasági szervezetéhez, azok meggyökeresedett intézményeihez nem nyúlt.

A *MAGYAR NEMESSÉG TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI SZERVEZETE*. Az évszázados hagyományokban gyökerező vérségi szervezet és az ősi nemzetségi szokásjog! sertétlenül kerültek ki a régi és az új államrend, a pogányság és kereszténység politikai és világnézeti küzdelméből. A honfoglaló nemesség utódai két századdal Szent István után is a régi vérségi szervezetben, törvényszerű ősi jogszokásaik szerint éltek.

A magyar nemeseket csupán *közjogi* kötelék fűzte a királyhoz, aki közvetlenül és *személyesen* gyakorolta velük szemben méltóságából folyó jogait, így a főbenjáró ügyekben, a nemzetségek közötti viszályokban a király személyes bírói hatósága alá tartoztak; veszély esetében a király személyes vezetése alatt szálltak hadba és maguk, illetőleg népeik viselték a hadállításuk költségeit.

A *nádorispán* a királyi udvarban az uralkodó képében és helyetteseként a nemesek ügyeiben ítélezhetett s háborúban mint a királyt helyettesítő alvezér vezethette őket.

A *várispánok* közreműködtek a nemesektől, illetőleg

a birtokukról járó királyi jövedelmek (vám, híd, révpénzek, stb.) és az egyházi tized behajtásában.

A nemzetségek vagyonukat, szállásbirtokaikat továbbra is minden korlátozás nélkül, szabadon birtokolhatták. Az *egyén* azonban csak avval rendelkezhetett szabadon, ami az *övé* volt Szerzett vagy vásárolt birtokát, mint egyéni vagyont szabadon hagyhatta és adományozhatta bárkire. Az *öröklött* — vagyis nemzetségi — *vagyon tulajdonosát* azonban nem az élvező *egyén*, hanem *a nemzetségi közösség* volt, az afölött való rendelkezés joga tehát a nemzető *şéget* illette meg. A nemzetségi birtok élvezőjének halála után az a törvényes öröklés rendjén fiaira, testvéreire, majd ágról-ágra s az egész nemzetség kihalta után a királyra szállt.

Jellemző az “*ösi jogszokás* eredére és tiszteletbentartására az, hogy a nemzetségi vagyonból történt adományozási csak a birtokos összes rokonainak, — tehát nemzetsége minden tagjának — hozzájárulása esetén volt érvényes.

A *NEMZETSÉGI JOG ÉS KULTUSZKÖZÖSSÉG*. A nemzetségi birtokközösséghez hasonlóan a nemzetségek jogvédelmi közössége sem bomlott fel késő századokig. Jogszerelem esetén nem a királyi törvények, hanem az *ösi jogszokás* alapján vettek elégtételt s e jogokat a király is elismerte. A király közhatósága csak akkor avatkozhatott be a nemzetségi ügyekbe, ha annak menete már a közbékét veszélyeztette, vagy ha a felek maguk fordultak hozzá ítélezés végett. Ilyen esetekben minden királyi tisztviselő, sőt maga a király is szívesen állott az alattvalók rendelkezésére. Szent István és utódai — hogy a nemeseknek a királyi ítélőszék elé való jutását megkönnyítsék — *Nagyboldogasszony napján*, később *István király napján* évente törvényt napot ültek *Fehérvárott* s ilyenkor mindenki elibük; járulhatott panaszával és kérésével.

Az *östitiszteletben* kifejezésre jutott pogány kultuszközösségek helyett a XI—XII. században egy új, a keresztény *nemzetségi kultuszközösségek* alakultak ki. A nemzetségek az *ösi szállásbirtokon* templomot, kolostort emeltek elhunyt *őseik* lelkiüdvéért s e kegyuraságuk alá tartozó nemzetségi egyházak fenntartásával és adományozásával, védőszentjének különös tiszteletével fejezték ki az *ősök* iránt érzett tiszteletüket és vérségi összetartozásukat.

A *KIRÁLYI BIRTOK HŰBÉRI TÁRSADALMÁNAK, OSZTÁLYAI*. A régi magyar vérségi társadalom mellett a királyi birtokszervezet járulékaként már Szent István korában kialakult egy amattól független, új hűbéri alapon nyugvó társadalmi szervezhet. Ez a társadalmi szervezet — szemben a magyar nemesi társadalom *egységes-jellegével* — osztályokra tagozódott.

A vérségi — nemesi — társadalom nem ismert ebben

az időben osztálykülönbséget. Akik azonban ennek tagjai nem voltak, — az idegenek és szolgák — egyaránt jogtalanok voltak, akik a nekik védelmet adó birtokos nemes önkényétől függtek. A szabad magyarok és a társadalmon kívül álló népek közt szinte áthághatatlan választófal emelkedett, mert a vérségi közösségbe ilyen alacsony származása és jogtalan személy csak egészen kivételes esetben juthatott be.

A szolga — még a kereszténység felvétele után is — jogtalan vagyontárgy maradt, bár a sérelmére történt bűnözések egyházi büntetése enyhítette némileg sorsukat. István törvényei értelmében a szolga gyilkosa nem engesztelési díjat fizetett, hanem a szolga *árát* fizette meg gazdájának. A szolga személye ellen elkövetett bűnöket a közhatalom nem büntette, ura is csak kártérítésre tarthatott; igényt. Csak az egyház sújtotta szigorú vezekléssel a bűnöst.

A keresztény hit és az egyházi szellem bevonulásával később már a szolgáltnak is módjuk nyílt a szabadság elnyerésére. Szent István saját szolgálk és szolgálók felszabadítására biztatta alattvalóit s az ilyen szabadosokat királyi oltalom alá vette. Maga is jó példával járt elől, mikor a király gazdaságokban élő szolgálkat mérsékelt kiváltásokkal ruházta fel. A szabados továbbra is hozzá volt ugyan kötve urának gazdaságához, de szolgáltatásai! nak terhe enyhült s a törvény előtt is a szabadokra érvényes enyhébb elbírálásban részesült.

A szolgaság gazdasági intézménye még századokig élt, de a szabadok és szolgák osztálya közt húzódó erős fal már Szent István korában ledőlt s romjain keresztül mindtöbb) szolgasorsu ember lépte át a szabadság küszöbét. *A szolgálk jogi helyzetének javulásával egyidőben indult meg a társadalmi osztályok kialakulása.*

A társadalmi osztályok legfelső rétege az új tisztviselő és adománybirtokos főrangúak és ispánok *nagybirtokos osztálya* volt. Tagjai a Géza és István korában bevándorolt német és olasz lovagok s a magyar nemzetségeknek királyi adományokban részesült és ispánná kinevezett tagjai voltak. Ezek adománybirtokuk és tisztségük jövedelmét is élvezve, vagyoni tekintetben nemzetségük többi tagjai fölé emelkedtek.

Az udvari és várbeli vitézek népes *osztályának* tagjai a hűbéres katonai szolgálatra kötelezett és kisebb tisztségeket viselő birtokosok“ voltak. Személyükre teljesen szabadok, de — szolgálati kötelezettségeik következtében — helyhez és a király személyéhez voltak kötve.

A *köznép* pór vagy szegény néven emlegetett közszabadok — kik közé a külföldről bevándorolt szabad telepesek vagy vendégek is tartoztak — a király, illetőleg a vár földjén pénzben vagy terményben fizetett évi föld-

ber fejében gazdálkodó parasztok voltak. Személyes szabadságukért a földesúri adót s a földbären felül fejadót is fizettek, az úgynevezett szabad dénárokat.

A szabadság és szolgaság határán voltak a különféle; terményadóval, úrbéres szolgáltatással és munkával tartozó *szabadosok* vagy félszabadosok. Kezdetben inkább a szolgák sorába tartoztak, a későbbi fejlődés során nagyobb szabadsághoz jutva, a közszabadosok adóját is fizetni kezdték s ezek közé számították őket.

A *szabadosok* néven emlegetett teljesen jogtalan szolgákkal együtt a hódolt népek, a hadifoglyok és a külföldről vásárolt szolgák ivadékai voltak.

MAGÁN FÖLDESÚRI NÉPEK. Már Szent István korában megindult a magánföldesúri hatóság alatt élő népek külön osztályokba való tömörülése. Először az egyházi, majd később a világi adománybirtokon, utóbb a nemzeti birtokon is találkozunk a régi szolgák jogtalanságban egységes rétegét felváltó új osztályokkal. Az egyházaknak és a birtokos uraknak — a királyhoz hasonlóan — voltak vitézei, szabadosai és szolgái s nemsokkal később meg) jelentek a magánbirtokokon is a szabad telepések és a vendégek.

A KIRÁLYI ÉS NEMESI TÁRSADALOM VISZONYA, EGYMÁSRAHATÁSUK ÉS ÖSSZEOLVADÁSUK. Szent István korában — amint láttuk — egymás mellett, de két különböző eredetű és természetű társadalmi és gazdasági szervezet és két jog volt hazánkban. Egyrészt a *foglaló magyarság* ivadéka, a származási nemesség továbbra is a vérségi természetű ősmagyar társadalmi és gazdasági szervezet keretében, a pogány korból való szokások szerint élt, — másrészt a királyi adományban részesült és tisztiségre emelt tisztviselő főurak a király magánföldesúri hatósága alá tartozó alsóbb néprétegekkel együtt a nyugatról átültetett, illetőleg frank—bajor mintára kiképzett, *hűbéri természetű* királyi társadalmi és gazdasági szervezet keretében, a Szent István törvényeiben megállapított írott jog rendelkezései alá tartoztak.

Szent István célja nem a régi társadalmi, gazdasági rend megváltoztatása, hanem csak a mellette kialakult új, királyi társadalmi és gazdasági szervezet jogviszonyainak, a keresztény királyság jogrendjének szabályozása volt. A két szervezet kezdetben független volt egymástól. Csupán a király személye s a mindkettőt átölelő egyházi szervezet fűzte őket egymáshoz. Mégis, már Szent István korában megvalósultak a két szervezet összeolvadásának eredményeként létrejött társadalmi és gazdasági szervezetnek alapfeltételei.

Az egymás mellett élő vérségi és hűbéri szervezetek kölcsönösen hatottak egymásra. Az ispáni tisztség csak-

úgy, mint az adománybirtok nagy vonzóerővel bírt a nemesi társadalom tagjai mert bennük ott rejlett a későbbi nagybirtokos főnemesség csirája. Az adományozás rendszerével meghonosodott egyéni birtoklás és a tisztségviselés, utat nyitott az egyéni érvényesülésnek s ezzel a kötött nemzeti vagyoni rendszere mellett lehetetlen társadalmi megosztásnak. A származási nemesség tisztségre, adományra vágyott, a tisztségviselő és adománybirtokos viszont a született nemesek függetlenségére. Így halványodtak el lassan-lassan a kettőt elválasztó választófalak s a honfoglaló magyarok ivadécai és a királyi adománybirtokosok ivadécai egységes birtokos nemesi osztályba olvadtak össze. A régi szokások módosult, szelidült alakban továbbéltek a kereszténnyé lett magyarok körében. S mire a magyar születésű katolikus papság második nemzedéke felnőtt, a pogány magyar és a keresztény nyugati kultúra elemeiből kialakult az új, sajátosan magyar, de már keresztény nemzeti kultúra.

SZENT ISTVÁN SZERVEZŐ MUNKÁJÁNAK JELENTŐSÉGE. Szent Istvánban külföldi kortársai a kegyes és jólelkű uralkodót, a szentéletű, komor, keresztény királyt dicsőítik. Ez ítélet igazságát hirdetik uralkodói cselekedetei, fiához írt intelmeinek és törvényeinek szavai. Más cselekedeteiből a keménykezű és akaraterős, a törvényt igazságosan, de — ha kellett — kíméletlen szigorral alkalmazó királyt is megismerjük. Méreteiben az emberi történet legnagyobb alakjaira emlékeztető uralkodói egyénisége, minden idők legnagyobb magyarja mégis alkotásai-
ból bontakozik ki teljes fényében.

Alkotásai minden ízében szíve és vére szerint egyaránt magyar s egész lelkével keresztény uralkodónak pompás alakjára vetik fényüket. Idegen eszméket, intézményeket és hatalmi szervezetet ültetett át magyar talajba, de a régeből csak azt pusztította el, ami már korhadt volt és összeomlással fenyegetett. Magyar szellemet vitt az új intézményekbe és magyarrá alakulásuk útját is kijelölte. Alapját vetette meg annak a sajátosan magyar fejlődésnek, aminek legjellemzőbb, mert legmagyarabb terméke a szent király magángazdaságából a magyar nemesség önkormányzatává lett *vármegye*, legnagyobb alkotása a Szent István Keresztény királyságával testet öltött és változó formák közt mindmáig élő magyar *nemzetállam*.

Magyarország földjén a történelmi kor kezdete óta kelta, trák, szkita, szarmata, germán, szláv és török népek hosszú sora talált hazára, közülök nem egy hosszabb időre is megvetette lábát az ország egyik vagy másik részében. A hunok és avarok az egész ország területére kiterjesztették hatalmukat, de a természettől is egységesnek alkotott terület politikai és kulturális egységét létrehozni és állandó-

sítani sem nekik, sem a világhódító latin és frank hatalomnak sem sikerült.

Történetileg belátható időn belül a *magyar* volt az egyedüli nép, mely ezen a területen a politikai és kulturális egységet megteremteni s — a hazátkereső népek és hódító nemzetek támadásait visszautasítva — évszázadokon át fenntartani tudta. Az egész ország területére kiterjedő uralom megalapítása Árpád és a honfoglalók érdeme. Az uralom állandósítása, a politikai egység megteremtése, a magyarságban rejlő államalkotó erő és politikai akarat teljes kiaknázása s az európai életre felvértezett magyar nemzetállam alapítása Szent István műve s ez a mű a *magyar faj*, a *magyar szellem* és a *magyar erő legnagyobb alkotása*.

Hogy Szent István mi volt nekünk, magyaroknak, azt érezték, a régi magyarok, mi azonban, késő utódok csak*· azóta *tudjuk*, mióta a modern történet-kutatás módszereit az ő alakjára alkalmazzuk. Ennek köszönhető az, hogy az igazi Szent István, a *nagy alapító*, a magyarság egyik¹ leghatalmasabb egyénisége ma már olyan közelről látható, hogy szinte arcvonásait is felismerhetjük. A magyar nép mindig tudta, mit köszön első szent királyának, Szent Istvánnak. Hűn fejezte ki ezt az érzést az utolsó Árpád halálakor az első országnagy, a nádor, mikor megható szavakba foglalja össze nagyságát: »*Az első magyar király, Szent István, törzsének utolsó arany-ága is letörött, a nép elvesztette az ir örökös uralkodóját éji Rachelként siratva veszteségét, keresi, hol találna még, egy királyt Szent István véréből.*«

III. FEJEZET.

Küzdelem a pogányság visszahatásával és a német birodalommal

GÉZA ÉS SZENT ISTVÁN BÉKEPOLITIKÁJA. A X, és XI. század fordulója Európa történetében a rendszeres térítés és új államalakulások korszaka. A kereszténység ebben az időben vert gyökeret sa dánok, svédek, norvégok, csehek, lengyelek, oroszok és a magyarok fejedelmei, ekkor vetették meg alapját nemzeté lett népük új állam-szervezetének.

Géza és István megvívják az elkerülhetetlen belső harcokat s erős kézzel verik vissza az országukra törő, ellenséget, de nagyobb hadivállalkozásba nem bocsátkoztak.

Az erdélyi részekre betört *bessenyőkkel* a határszéli várspanok küzdöttek meg.

A lengyel *Boleszlávval* vívott harcok sem haladták túl egy határvillongás méreteit.

A békében született magyar királyság szervezett és pihent erővel nézett minden küzdelem elébe. S e küzdelmek előszele már István utolsó éveiben érezhető volt, mikor István sógorának halálával a német trónra új ember került, akinek végső célja a magyar királyság meghódítása volt. // *Konrád* császár ugyanis az egykori pannóniai tartományát birtokló magyar királyt hűbéresének tartotta s mint a lengyel és cseh hercegeket, őt is hűbéresküre szerte volna kényszeríteni.

Az ellenségeskedést Henrik bajor herceg csapatai kezdték meg. *Konrád* 1030 nyarán indult nagy sereggel Magyarország ellen. Előcsapata a Vág völgyén betört Magyarországra s ellenállásra nem, találva, a Duna balpartján Komárommal, Esztergommal szemközt eső vidékig portyázott. Maga Konrád a fősereggel a Duna jobbpartján, közeledett az ország felé. István nem bocsátkozott vele nyílt küzdelemben. iVz ősi harcmodort alkalmazta: visszavonult a Rába-menti gyepűvonal mögé s a természetes! akadályokat mesterségesekkel tetézve, mindent elpusztított, felégetett előttük. A Fertő-tó, a Rába és a Rábca mocsarainak nehezen járható, ezer veszedelmet rejtő vidékére csalt nehézfegyverzetű német sereg nagy része a mocsarakban, erdőkben pusztult el, mások az élelem teljes hiánya miatt éhen veszttek. S mialatt a császár pusztuló hadával a csúfos visszavonulást megkezdte, a magyarok *Kapuvárnál* kitörték, hátába kerültek s a történelemben ekkor először eralitett *Bécset* elfoglalva, osztrák területen dúltak, pusztítottak.

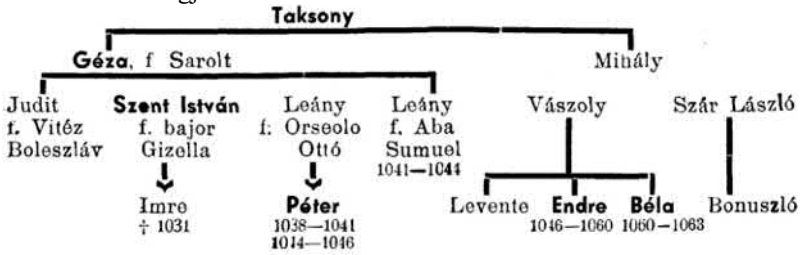
Konrád a nagy kudarc után szegyeit tárgyalásokba bocsátkozni, ezért tizenhárom éves fiára bízta azt. *Henrié* bajor herceg 1031 tavaszán maga jött el Esztergomba s *a Lajta és Ficska folyók közeli és a Morvamezőt Istvánnak engedve, megkötötték a békét.*

A fiatal magyar királyság kiállta a tűzpróbát. Sértetlenül, sőt területben és tekintélyben meggyarapodva került ki a német világhatalommai vívott első küzdelemből. A megalázott császár uralkodása hátralévő idejében messze¹ elkerülte a magyar határt.

A TRÓNÖRÖKLÉS RENDEZÉSE. István hatalma tetőpontján állott. Egyetlen gondja, törekvése már csak az volt, hogy többi gyermekei elhalálózása után immár egyetlen fiát, *Imre herceget* minden tekintetben kiváló uralkodóvá nevelje, akire bizvást rábízhatja országa kormányát, s a kereszténység zsenge plántáját.

A trónöröklés kérdésében ugyanaz volt a helyzet, mint Géza idejében. Árpád idősebb fiainak leszármazói a veszpémi csatában elpusztultak, de éltek Géza öccsének, *Mi-*

hálynak ivadékai. Közülök a — senioratus címén — a trón-*Vászolyt* illetve volna meg, mint Árpád nemzetségének leg-idősebb élő férfitagját.

Vászoly azonban éppoly kevésbé volt alkalmas a keresztény ország kormányzására, mint annakidején Koppany. Feleségével pogánymódra kötött házasságban élt; fiait pogány hitben nevelte. (Közülök Endrét később Oroszországban, Bélát Lengyelországban keresztény asszonyaik térítették meg.)

István a pogány Vászoly tőli féltette népét és országát s apjához hasonlóan saját fiát, *Imre hercegei* jelölte ki utódjául.

A királyfi meg is érdemelte a bizalmat. A hitben, erkölcsben velencei Gellért — a későbbi marosvári püspök — volt oktatója és mestere. Az ő hatása alatt fejlődött lelke mélyéig vallásos, szűzies erkölcsű, szentéletű ifjúvá. Az uralkodásra más mesterek készítették elő. Szent István nevében és mindenestire az ő irányítása és óhajtása szerint írt *Erkölcsei Intelmek* könyvét az utódok kegyeletesen megőrizték. De akinek okulására írták, nem vehette hasznát. Imre herceg vadászaton egy felbőszült vadkan támadásának esett áldozatul. A jeles ifjú »Urunk születésének 1031. évében e mulandó életet az örök élettel cserélte fel s a mennyei lakosok társaságába iktattatott«. Kegyessége, érnyei, hite és buzgósága alig két emberöltő múltán megszerezték számára a hitvalló szentek égi koronáját, de apja földi koronája nem érinthette homlokát.

»Siratá őt Szent István király és egész Magyarországi vigasztalhatatlanul nagy zokogással.« »Az elhagyott apa; — akin először teljesedett be nagy királyaink óta annyiszor megisméltódott tragédiája — »keservesen sóhajtozott, mert utódok nélkül magára maradván lelkében gyászola. »Nagy szomorúság és keserűség gyötörte, mert atyafiai közül egy sem látszék alkalmasnak, hogy halála után országát a kereszténységben megtartsa.«

Árpád nemzetségének egyedüli teljes korú férfitagja Vászoly volt, akit a király kénytelen volt fiatalos kicsapongásai és balgasága miatt, hogy megjavítsa, elzáratni.

Benne látta mindenki a trón jogos örökösét s maga a király — súlyos betegségbe esvén — elhatározta, hogy kiengedi nyitrai börtönéből és halála előtt királlyá teszi. Ekkor azonban olyasmi történt, ami Vászolyt végleg méltatlanná tette a trónra s az ő megvakítását, három kiskorú fiának száműzetését vonta maga után. Vászoly hívei merényletet akartak elkövetni István ellen, mire az Vászolyt megvakíttatta, fiait száműzte.

Szőni István »kisebb legendjának írója« így mondja meg, mi volt Vászoly bűne. „Látván négy igen előkelő udvari ember, hogy Szent István király hosszasain és súlyosan betegeskedik, minthogy még szívük hitetlenségben tévelyegtek, gonosz tervet koholának és alkalmat törekedének keresni megölésére. Midőn már sötétedett, egyikük vakmerően belopódzott a háziba s a király meggyilkolására ruhája alatt csupasz tört rejtegetett. Midőn azonban lábujjhegyen odaloplakodott, ahol a király felkűdt, a tör kiesett kéziéből: s a földre dobbanva megcsendült. A király ezt hallva, kérdé: mi dolog ez? Az ember pedig megdöbbenve leborult, bős szándékát bevallá s a király térdeit átöelve bocsánatért esedezék. A király a bocsánatért könyörgőt nem ítélte el s vétkét megbocsálotta, mire ez parancsára bűne társait kivallá. Másnap a király parancsára fölkeresték és elébevezették a cinkosokat, kik fölött ítéletet téve, szemüket kitolatta, bűnös kezüket levágatta.“

Ezt az Európaszerte megszokott súlyos büntetést alkalmazta István, midőn lázadó s élete ellen esküvő rokonát megvakíttatta, de nem követte kortársait az ártatlan gyermekek megcsónkításának vétkes útján, mert a három fiú életét megkímélve, őket idegenbe száműzte.

Vászoly királygyilkos terve és borzalmas bűnhődése új helyzetet teremtett a trónöröklés kérdésében. Száműzött apjuk súlyos vétke és pogányságuk miatt nem jöhettek számba a trón betöltésénél. Árpád nemzetségéből a kis Bonuszlón kívül más férfi nem volt életben, István tekintete azért a leányág felé fordult.

Három nővére közül a középsőnek Orseolo Ottóval kötött házasságából született *Péter* már 1026 óta István udvarában élt. Jó nevelésben részesült s nagybátyja elöregedése óta a királyi sereg vezére volt. Amikor tehát; István nem kételkedett többé, hogy halálának órája elközelgett, utódjának Pétert jelölve 1038 augusztus havának 15. napján, Nagyasszonyunk ünnepén életének hetvenötödik, uralkodásának negyvenkettedik évében meghalt.

»Egész Magyarország« kobza siralomra fordult s az ország népe, nemesek és“ nemhez nem tartozók, gazdagok és szegények egyaránt sűrű könnyhullatással és jajgatással siránkoznak a szent király, az árvák legkegyesebb atyja halálán s vala nagy és vigasztalhatatlan szomorúság.« — »Pannónia minden részéből Fehérvárra sereglett a nép és sűrű könnyhullással kísérte a királyi ház Boldogságos

Szűz tiszteletére szentelt családi egyházában kijelölt nyughelyére a magyarok első és legnagyobb királyát.«

PÉTER KORMÁNYZÁSA ÉS HÁBORÚI. István halálával véget ért a közel hétévtizedes béke áldásos korszaka. Véres bonyodalmak, trónviszályok, háborúk nyomorúsága szakadt az országra.

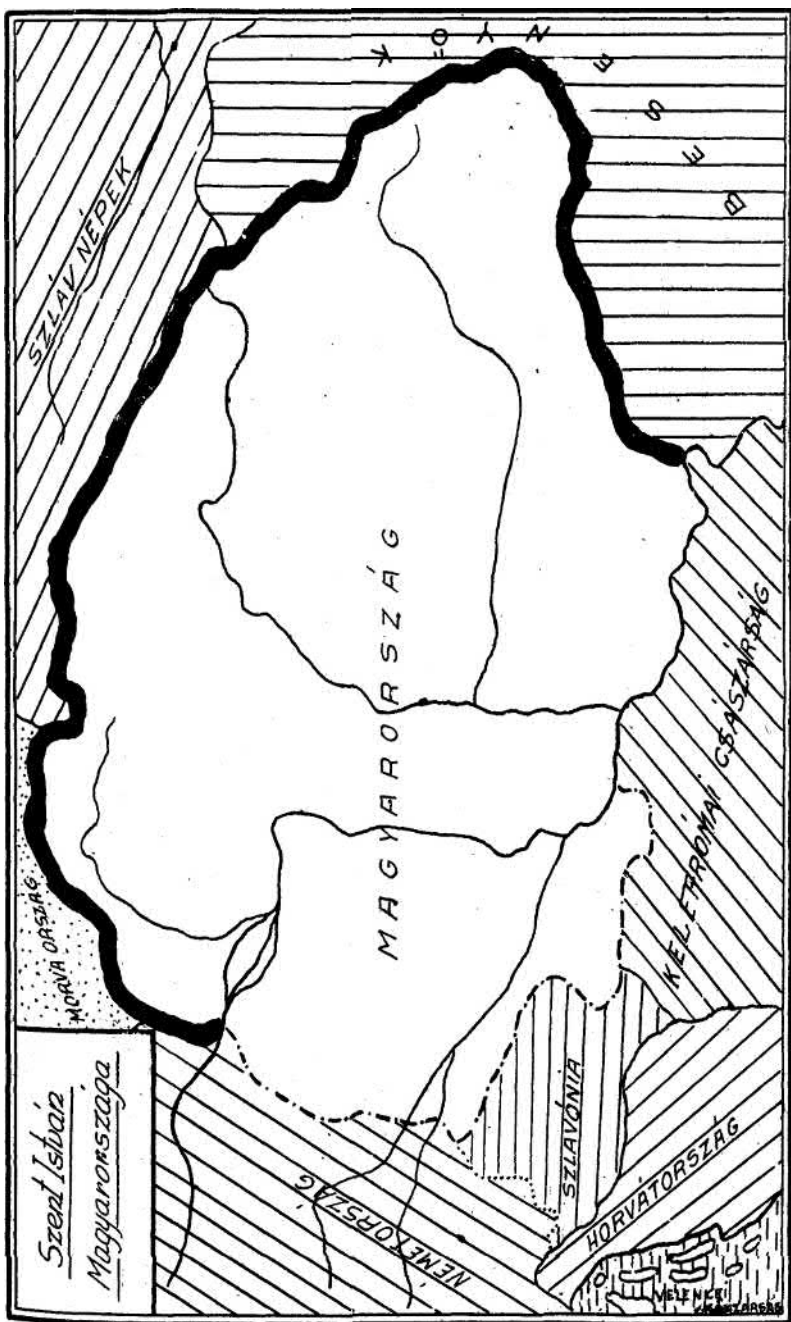
Péter király (1038—1041) korántsem volt olyan elvetemedett, gonosz hajlamú zsarnok, amilyenek rajzolták a Vászolyt mentető történetírók. Jelleme bizonyára nem volt elég szilárd. Híjával volt a politikai érzéknek és/ a diplomatái ravaszságoknak. Hiányzott belőle Szent István önzetlensége és mérséklete. Nem tudott uralkodni olasz: lobbanékonyosságán, bosszúvágyán és magyar nagyszüleitől örökölt erőszakos hajlamán. Olasz létére nem értette meg magyarjai lelkét, nem tudott összeforjni nemzetével. Alapjában véve azonban mégis jószándékú, vitéz, bátor és lovagias ember volt.

Udvarában Szent István régi híveivel vette körül magát. A kormányzásban erélyes. Gizella királynét, — aki ájtatos lelkének jótékony szenvedelmét kielégítve, bőkezű adományokat tett az özvegyi tartásul rendelt királyi javakból, — takarékoságra szorította és e javak egy részétől megfosztotta.

Külpolitikájában is Szent Istvánt követte. Továbbfűzte a magyar—bajor barátságot és nagynénje férjével, I. István horvát királlyal is fenntartotta a szövetségi viszonyt. Az országban azonban sokan voltak, kik az Árpáclivadékok mellőzésével trónraületett Pétert nem tartották törvényes királynak és csak a borzalmasan bűnhődött Vászoly gonosz merényletének pillanatnyi hatása, Szent István tekintélyének és hatalmának súlya alatt meghajolva, ismerték el uruknak. Ezek forradalmat keltettek a királyi udvarban s Pétert menekülésre kényszerítették.

Az ürügyet a felkelésre Gizella királyné szolgáltatta, ki javaiban megcsorbítva és jótékonykodásában akadályozva, az országnagy okhoz fordult segítségért. A mozgalom vezére Szent István sógora, *Aba* nádorispán volt, aki egyébként sem volt kibékülve Péter uralmával. Magát kora, magyarsága és bizalmi állása alapján méltóbbnak tartotta a trónra felesége ifjú olasz unokaöccsénél.

ABA NÁDOR FELKELÉSE, PÉTER MENEKÜLÉSE. A királytól Gizella lefoglalt javainak visszaadását követelte. Mikor Péter vonakodott kívánságát teljesíteni, fegyveresen támadt a király emberei ellen. Péter megrettenve, e fordulattól, sógorához menekült Ausztriába és ennek közbenjárására a *Regensburgban* időző ifjú császárhoz fordult segítségért. A király távozása után a felkelők a megfélemlített püspökökkel tanácskozva, hívták az elő-

kelőket és főtisztviselőket s ezek a fegyveres hatalom elnyomása alatt *Abát*, keresztény nevén *Sámuel*t, királlyá kiáltották ki.

Aba Sámuel (1011-1044) megkoronáztatván, mindjárt követeket küldött a császárhoz, hogy békét akar-e vagy háborút? *Henrik császár* nem adott feleletet, bár a neki hűbéresként hódoló Péternek támogatását ígerte. Abá ezért 1042 februárjában három sereget indított Németh ország ellen. Ezek betörték Ausztriába s azt feldúlva, rengeteg zsákmánnyal, fogollyal tértek haza. A támadáson felháborodva, most már Henrik császár is háborúra határozta el magát s ősszel Pétert is magával hozva, Magván ország ellen indult. Az 1030. évi hadjárat tapasztalatainak okulva, elkerülte a Fertő és Rába mocsaras vidékét s a kivonuló magyarokat a Garamig üldözve, könnyűszerrel meghódította az ország északnyugati részét, azt megszállta; s hazavonult országába. Aba a császár kivonulása után tüstént kiverte az országból a császár itthagytott őrségét, mire, a császár a következő évben újra Magyarország ellen indult. Mielőtt azonban összeütközésre került volna a sor, a császár Aba kedvező békeajánlatát elfogadva, ráállt a békére. Eszerint a Morván és Lajtán túleső határvidék — Szent István hódítása — elveszett, Aba ezenfelül négyszáz prémes ruha és négyszáz font arany fizetésére s az; előző hadjárat alkalmával ejtett foglyok visszaadására kötelezte magát.

A béke — ha nagy áron is — biztosítottnak látszott, mikor Aba Sámuel ellen lázadás tört ki az országban. Az! ősi szokásjog értelmében Vászoly legidősebb fiát, — Szent István törvényerejű utód jelölése alapján pedig Pétert illette a trón. Abának azonban semmi jogcíme sem volt a trónra és csak személyes hívei voltak, ezek is kevesen, mert lázadásával és barátjaival sodorta meghasonlásba. Ezt volt tragikuma.

Az árpádházi hercegek barátai Péter elűzésekor ezek visszahívásában reménykedve melléálltak, de most — reményükben megcsalva — ők is csak a bitorlót, az ősi uralkodóház jogainak élvezőjét látták benne.

Aba ahelyett, hogy bölcs mérséklettel és igazságos kormányzattal igyekezett volna alattvalóit magához édesgetni, nyers erőszakkal, megfélemlítéssel idegenítette el azokat magától. Péter király rendeleteit trónraléptekor megsemmisítette, de Gizella királyné elvett javait — sem adta vissza. A császárnak esküvel ígért békefeltételeket nem teljesítette. Erre a zsarnokkal megférti nem tudó főurak végül is összeesküdtek ellene s elhatározták, hogy élve vagy halva a császárnak adják át és Pétert hívják vissza.

Aba értesült a tervről, a húsvéti ünnepeket *Maros-*

várott töltvén udvarával s az oda meghívott összeesküvőket lemészároltatta. Aba Sámuel e cselekedetével végleg eljátszotta jogát az uralomra.

A vérengzésből menekült urak német földre futottak és Pétert visszahíva, a császár beavatkozását kérték.

Henrik hirtelen támadással készült a békefeltételeket megszegő Abát meglepni. Serege 1044 júniusában Ausztriában gyülekezett s csak miután Sopron várát elfoglalta, üzent hadat Abának.

A két sereg *Ménfőnél* találkozott. Kemény csatában vitézül harcolt Aba, de serege cserbenhagyta. A németek sok foglyot ejtettek. Aba maga elmenekült, de királyi hatalmának jelvényei, — aranyos lándzsája és koronája — zsákmányul estek. Henrik és Péter diadalmenetben vonultak be Fehérvárra, hol Nagyboldogasszony napján a papság, főurak és nemesek a császár jelenlétében ünnepélyesen hódoltak a visszatért királynak. Aba családja fogságba esett. Nemsokára őt magát is elfogták a Tisza vidékén és Péter elé hurcolták. A királyi tanács ítélőszékké alakult s mint hitszegőt, lázadó ország- és felségárulót halálra ítélte és fejét vétette.

Aba Sámuel bűnhődése súlyos volt, de nem igazságtalan. Az ő oktalan nagyravágyása, féktelen szenvedélye okozta, hogy Magyarország szívébe a honfoglalás óta először ellenséges sereg hatolhatott s az ő hitszegése kényserítette Pétert a magyar királyságot német hűbérre alacsonyító politikai útjára.

PÉTER HŰBÉRES KIRÁLYSÁGA. Péter király (1044—1046) újra Szent István trónján ült, homlokát Szent István koronája övezte, — de a trón és korona aranya már nem tündökölt régi fényében. A német támogatás ára az ország függetlensége volt. A császár kitüntető barátsággal német sereggel kísérte fővárosába Pétert, ahol maga díszítette fel a királyi jelvényekkel, — de mindezt már mint *hűbérúr* végezte egyik nagy hűbéresével.

Péter királyi méltóságának lealacsonyításával, országa függetlenségének feláldozásával minden magyart maga ellen lázított. A keserű tapasztalatok elfordították eddigi híveit. Bizalmatlan volt minden magyarral. Csak a maga olaszaiban bízott és az újonnan bevándorolt német vitézekben.

Az ország és a nemzet lealázását jelentő idegenuralom, egy táborba hajtotta a száműzött hercegek pogányhaj-i lamu barátait, Szent István magyar híveit és Aba embereit, kikhez Péter mellőzött régi tanácsosai is csatlakoztak. A mozgalom élére Szent István unokatestvérei álltak s követtek utján érintkezésbe léptek Vászoly fiaival. De Péter nyomára jött az összeesküvésnek. Anyja unokatestvéreit kivégeztette, társaikat megvakíttatta. Mint Aba csanádi vé-

rengzése után, úgy lobbant fel most is a lázadás tüze. Az elégedetlenek *Csanádon* összegyűlve tanácsot tartottak s ünnepélyesen követséget küldtek Oroszországba Endréhez és Leventéhez, megüzelve nekik, hogy egész Magyarország hűségesen várja őket s az egész ország öröme st hódolna nekik, mint királyi magnak, csak jöjjenek s oltalmazzák meg őket a németek dühétől.

VÁSZOLY FIAI A SZÁMŰZETÉSBEN. Vászoly fiai apjuk megvakítása után előbb a cseh, majd Levente és Endre Nagy Jarosláv orosz fejedelem udvarába, Béla herceg pedig Kázmér lengyel fejedelem udvarába ment. Endre és Béla herceg itt megnősülve, áttértek a keresztény vallásra, Levente azonban megmaradt ősi hitében.

Vászoly fiai házasságuk révén az orosz és lengyel fejedelmekben megbízható szövetségesekre tettek szert.

A POGÁNY FELKELÉS. Levente és Endre a hazai események híret véve, orosz földön sereget gyűjtöttek, zsoldosokat fogadtak és 1046 őszén sietve Magyarországra indultak. Mielőtt azonban ideértek volna, a Tiszántúl már kitört a *pogány lázadás*.

A keleti részeken ugyanis voltak még szépszámmal magyarok, akik, ha hallgattak is, évek óta vártak az alkalomra, hogy az idegen keresztények gyűlölt uralmától megszabadítsák az országot. Most azt hitték, hogy elérkezett a leszámolás ideje s ezért várva-várták — a pogány Vászoly idegenbe szakadt fiainak hazatérését, akiktől nemcsak a király és az idegenek eltávolítását, hanem ezek kiirtását, a keresztény hit és az új törvények eltörlését, a pogányság visszaállítását várták. Vezérük *Vata* volt Bénkés várából, aki fejét megberetválva, haját pogány módra három csimbókba eresztette. Vata felhasználva a püspökök és ispánok távollétét — akik Nagyasszony napjára Fehér-» várra mentek a király elébe, — az egész népet fellázította., Mind a papokat, mind a katolikus hitben maradt világiakat leöldösték, sok templomot leromboltak és minden útjukba kerülő németet és olaszt lemészároltak. A Tiszántúlon nagy alapossggal és pogány kegyetlenséggel véigezve, Vataival élükön átkeltek a Tiszán “és nagy csoportokban tódultak a Vereckei-hágó felől érkező hercegek elé. Itt kérték meg őket, hogy engedjék meg az egész népet újra pogány hit szerint élni, a püspökök és papok legyilkolása!, a templomok lerombolását. A hercegek egyenlőre elnézték mindezt, mert különben a háborodott tömeg nem harcolt volna Péter ellen.

ENDRE ÉS LEVENTE MAGYARORSZÁGON. A pogány sokaság, nyomában a hercegek kis seregével, a pesti rév felé indult. A Fehérvárott tartózkodó magyar urak és főpapok tudomást szerezve az eseményekről, a hercegek pártjára állottak. Péter magára hagyatva, néhány idegen, hívével *Mosón* felé indult, hogy onnét Ausztriába mene-

küljön. A királyi tanács magyar tagjai pedig a püspökökkel együtt hódoló követséget küldtek Endréhez és Leventéhez. A követséget *Gellért* vezette, Maros vár szentéletű püspöke, akit három püspöktársa is elkísért útjára.

A hercegek hada még átkelőben volt, mikor megérkeztek, de Vata és cimborái már a budai parton voltak. Meglátva a fogadásra főpapi díszben érkező egyházfejedelmet, vad dühvel rohanták meg őket és akit értek, agyonkövezték. »Gellért pedig azokra, akik kövezik vala, szüntelen keresztet vetett és fennhangon kiáltá: Uram Jézus ne vedd ezt vétkül nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.« A felindult tömeg a kereszt jelen és Gellért idegen beszédén még inkább feldühödve, »szekerét felfordítá s őt leráncigálva, taligára átültette és a *Kelenhegyéről* — ma *Szent Gellért* hegye — aláeresztette«. Legyilkolták püspöktársaikat, valamint cselédeiket is. A magyar kereszténységnek! ők voltak első vértanúi, akik mások bűnéért ártatlanul szenvedve, vérük ontásával járultak honfitársaik hitének megerősítéséhez.

A nyugati határon ezalatt felkelő csapatok elvágták a német határ felé menekülő Péter király útját, kit a Fehérvárra bevonuló Endre követek útján hívott udvarába, hogy véle békésen kiegyezzenek. Péter hajlott a szóra,, de amikor a túlbuzgó követ útközben meg akarta kötözni,, büszke vére fellázadt. Feleségével és kíséretével egy majorba zárkózott és ott »három napon át vitézül harcolva védte magát«. Katonái mind elhullottak, ő maga feleségével együtt fogságba esett. A győztesek Péter kemény ellenállásán felbőszülve, feleségét csúnyán bántalmazták, őt magát koronás király léte, mint valami felségárulót, megvakították s így hurcolták Fehérvárra, Endre elé, hol nem sokára behalt sebébe. A »királlyal soha meg nem történt« rémtetten maga Endre is felháborodott. Szerencsétlen elődjét nagy tisztséggel a *pécsi* székesegyházba temettette el, bántalmazóit pedig keményen megbüntette.

A *BELSŐ REND HELYREÁLLÍTÁSA*. A pogány magyarok, Vata és társai ismét a régi pogányvilág visszatérését remélték. Reménységükben azonban csakhamar keservesen csalódnok kellett, mert a hercegek nem voltak a pogányság hívei.

Levente hű maradt ősei hitéhez, de hazatérve önként félreállt Endre útjából. A trónt öccsének engedte át s néshány hó múlva meg is halt. *Taksony* faluban temették el, az utolsó pogány fejedelem mellé.

1. Endre király (1047—1060) az első perctől kezdve Szent István örökösének tekintette magát. El kellett tűnie; a pogányok garázdálkodását, mert ha ezek ellene fordulnak vagy magára hagyják, egész kísérelte kudarcba ful-

ladt volna. A garázda had szétozása után azonban Szent István, Péter és Aba egykori hívei közül hozzápártolt urakkal vette magát körül. 1047 elején Szent István koronájával királlyá koronáztatta magát és megparancsolta, hogy a pogány szertartással mindenki fejvesztés terhe mellett *ieU* hagyjon, Krisztus igaz hitére térjen és mindenben Szent István törvénye szerint éljen. Elrendelte a bálványok lerontását, az elpusztított templomok felépítését. A belső rend megalapozásával egyidőben a külső támadást is el akarta hárítani s ezért követséget küldött Henrik csá-^{*} ^zárhoz.

Követei 1047 nyarán jártak Speyerben *Henriknél*. Előadták, hogy Endrének semmi része sem volt a Péter ellen támadt összeesküvésben, a királyságot népe sürgetésére kényszerült elvállalni, trónralépte után nyomban kivégeztette Péter bántalmazóit s a többi összeesküvőt is hajlandó a császárnak kiszolgáltatni. Mindezt azért tette Endre, mert jól tudta, hogy a birodalmi sereg támadása veszedelme^ jelenthetne a forradalmakban legyengült országokra. Szerencséje volt az is, hogy a császárt a következő években birodalma belső ügyei és egyházi dolgok foglalták le. Endre tehát alaposan felkészülhetett az előrelátható küzdelemre.

Első gondja volt a gazdátlan püspöki székek és tisztségek betöltése. Azután hadserege megszervezésére gondolt.

BÉLA HERCEGSÉGE. Serege vezérére Endre kitűnő katona hírében álló öccsét, *Béla herceget* hívta haza Lengyelországból, kivel — mint törvényes örökösével — orosz szokás szerint — országát is megosztotta. Béla el is jött lengyel feleségével, két kisleánnyal és leányával, kiket idehaza még egy fiú és három leány követett. Az országot három részre osztva, a királyé maradt kettő, míg a harmadik Béla herceg birtoka lett. Bélának az ország északi és északkeleti része jutott Nyitrától és Pozsonytól Ung, Szatmár, Bihar vidékéig. Ország részében Béla teljes uralkodóhatalommal élt. Udvar tartott, pénzt veretett, élvezte a várgazdaságok jövedelmét és kedve szerint adományozhatott. Bátyjának azonban föltétlen hűséggel, hűbéres hódolattal tartozott.

KÜLPOLITIKAI KAPCSOLATOK. Béla hazajövetelével nemcsak kiváló hadvezérre tett szert Endre, aki maga a katonai tudományban nem nagyon tűnt ki, hanem értékes szövetségesekre is. Kázmér lengyel herceg és utóda, II. Merész Boleszláv sohasem feledkeztek meg arról a nagy szolgálatról, amit az északi hadjáratban Béla tett sógorának. Mindvégig jó rokonai és hű szövetségesei maradtak neki és fiainak. Az új bajor herceg is rokonságban élt Bélával. A külpolitikai helyzet egyébként sem volt kedvezőtlen, így Endre és Béla teljesen felkészülve várták a németek támadását.

III. HENRIK HADJÁRATAI. Az ellenségeskedést 1050-ben a regensburgi püspök kezdte meg, amikor hirtelen átkelt a Lajtán és a gyepüntúli magyar területei] kezdte pusztítani. A magyarok sem voltak restek. A zsákmánnyal visszavonuló bajor sereg nyomában Ausztriába! törtek és kegyetlenül dúlva, gyűjtogatva pusztították a határvidéket.

A következő évben (1051) Henrik döntő lépésre "háta-
tározta magát. Nyár derekán az egész birodalom haderejét összevonva indult Magyarország ellen. Endre és Béla ismét a régi magyar taktikával éltek. Minden terményt felégettek, minden gabonát elhurcoltak vagy elrejtettek, minden barmot elhajtottak a támadó sereg útjából és fokozatosan visszavonulva csalogatták az ország szívébe, Nyílt harcba nem bocsátkoztak, csak folytonos rajtatűtés sekkel gyengítve pusztították a vitézül verekedő, de azí éhségtől és fáradtságtól kimerült ellenséget. Somogy felől egy másik sereg szép csendesen a németek hátába került és megerősítette a *kapuvári, mosom* gyepüket. A császár a bekerítésről hírt véve, sietve takarodót fúvatott. A magyarok persze hábakapták s a nagy reményekkel útrakelt birodalmi sereg utóhada már futva menekült a *Vértes-hegység* útain Győr és Mosón felé, hol a hajók várakoztak rájuk. (*Vértes* nevét innen kapta.) A Dunát elérve azonban nem találták ott az élelmet hozó hajóhadat. A császár így minden oldalról körülkerítve, toronyíránt vett s a kapuvári határőrségre támadva igyekezett az ellenséges gyűrűt átvágni. Kemény harc után sikerült is legázolnoki az országkapu őrségét s a sereg — nagy veszteség árán — kimenekült a csapdából és hazatakarodott.

Ezzel a győzelemmel a magyar királyság megszűnt hűbéres tartomány lenni.

Henrik császár újabb bosszúra vágyott. 1052-ben indult meg seregével és hajóival Pozsony ostromára. Nyolc hétig tartott már az ostrom, amikor a hajókat egy éjszaka *Zotmund* bűvár elsüllyesztette. Komolyabb hadműveletre már nem került sor, mert az Endre kérésére személyesen Pozsony alá jött IX. *Leó* pápa visszavonulásra és a béke elfogadására bírta Henriket. A béketárgyalás azonban elhúzódott, közben III. Henrik meghalt, így fia és utóda, IV. Henrik német császár kötötte meg a békét Endrével 1058-ban.

SALAMON KIRÁLYÁ KORONÁZÁSA ÉS ELJEGYZÉSE. Béla herceg kilenc éve élt már idehaza bátyjával teljes békében, mint uralkodótársa, trónjának jog és Ígélet szerint örököse s ezidő alatt Endrét elsősorban az ő hadvezéri tehetsége és sógorainak támogatása mentette ki a legsúlyosabb helyzetekből. Most a trónt mégis egy ötéves gyermeknek kellett átengednie. Természetes, hogy haragra

lobbant. Mégis, mikor bátyja — fiát ez oldalról biztosítandó — a koronát és kardot elébe téve, választásra hívta fel, habozás nélkül a hercegséget jelképező kardot választotta, mondván: »Legyen a korona fiadé, ki föl van kenve, és add nekem a hercegséget«. Az egyik udvari emberi ugyanis figyelmeztette a király elé igyekvő herceget: »Ha életed szereted, vedd a kardot«. Béla látszólag meghajolt Endre érvelése előtt, ki hitszegését a császári ház óhajtsával, a német béke kívánatosságával mentegette. Lelke mélyén mégis sértve érezte magát s a királytalálkozón marj meg sem jelerit. Ezen a találkozón IV. Henrik és I. Endrei megkötötték a békét s ugyanekkor jegyezték el Endre fiát, a kis Salamont III. Henrik tizenégyéves leányával. Miután a békét mint egyenrangú felek megkötötték s a két ország nagyjai azt esküvel megerősítették, Endre és felesége a gyermekpárt magukkal hozták Fehérvárra.

Salamon uralma már biztosítottnak; látszott, amikor apját váratlanul szélhűdés érte. Endre nem volt még öreg ember. A negyvenes évek derekán járt, de betegsége testi-» leg-lelkileg megtörte. Előregedett és gyanakvóvá lett. Végre* a rossz emberek bujtogatására öccse életére tört. Béla erre feleségét és hét gyermekét Lengyelországba vitte s onnét 1060 őszén tizenöt-tizenhat éves fiával, *Gézával* lengyel segítőcsapatokkal tért vissza. Az özvegy királyné a kis Salamonnal és menyasszonyával ezalatt Ausztriába menekült s a császár segítségét kérte, amit meg is kapott. A németek támadtak s az első összeütközés a Tiszántúl Béla győzelmével végződött. A magyar sereg ekkor támadásba ment át s a német sereget pusztítva, megtizedelve kergette ki az országból. Endre király nem jutott el Ausztriáig. Kocsijából kiesve, a lovak összetiporták. Fogolyként szedték fel és szállították *Zirc*re, a királyi vadászházba, hol néhány nap múlva kilehelte összetört, beteg lelkét.

1. *Béla király* (1060—1063) diadalmenetben vonult Fehérvárra, ahol 1060 december 6-án királlyá koronázták. A diadal kivívásában részes pogányok azonban zúgolódni kezdtek s mint egykor Endrétől, tőle is a keresztény hit eltörlését, a papság kiirtását kívánták. Vata fia, *János* varázslói, bűbajosai és látói ígézésekkel kedveskedtek az uraknak, mások istentelen lázító beszédekert tartottak. De Béla más fából volt faragva, mint bátyja. Ő nem alkudozott és nem túrt semmi kihágást. Katonáival körülvette a lázadó tömeget, a felbujtókat leölette, a többit korbáccsal verette szét s Vata ivadékait eltiltotta a keresztényekkel való házasságtól. A második és egyben utolsó pogányládást Béla vaskézzel fojtotta el, egyszersmindenkorra lehetlenné téve minden gmozdulást.

Endre özvegye gyermekeivel a német udvarba méné-

kült s ott száműzött híveivel együtt Salamon visszahelyezését sürgette. A német császár azonban nem gondolhatott egyelőre a harcra, mert birodalmának belső ügyei sok gondot okoztak neki.

Béla nem feledkezett meg a Németország felől fenyegető veszedelemről. Tudta, hogy Endre menekült hívei mindent el fognak követni egykori befolyásuk visszaszerzésére. Ezért a fogságába került német urakkal feltűnő tapintattal és barátsággal bánt, érezte velük pogányellenes és mindenben Szent István nyomdokain haladó politikáját, azután minden feltétel nélkül szabadon bocsátotta, őket. Mindez azonban nem használt, mert a kis német császár gyámjai 1063 augusztusában hadbaszállást határoztak. Ekkor érkeztek meg Béla követei, akik Béla király; nevében annak hódolatát ajánlották fel — nem a császárnak, hanem — a magyar királynak, *Salamonnak*, szeren¹ esetlen bátyja tizenegy éves fiának. ígérte, hogy ha hazajön, ő kész fogadni és ha meghagyja atyja idejében is bírt hercegségében, kész neki hűséggel szolgálni. Hogy pedig ajánlatának komolyságában ne kételkedjen, saját fiát kezébe ajánlotta fel a gyermekek királynak.

Béla király vitéz katona, igazságszerető, kegyelmei és bölcs fejedelem volt. Visszariadt a hiábavaló vérontástól s országa békés jólétének feldúlásától, a megvakított apa rémképét felidéző testvérharcától. Ezért ajánlotta fel teljes önzetlenséggel kis öccsének a koronát. A németek azonban nem hittek neki. A bajor herceg izgatására a birodalmi had, élén a tizenhárom éves IV. Henrikkel, útrakelt.

Béla halálos betegen vezette a magyar sereget. Kezéssel előbb *Dömösön* összeomlott felette a ház és testét teljesen összetörte. Mégis kivitette magát seregéhez, hogy a határvédelmet személyesen intézze. A németek csellel éltek, *Kapuvárnál* hátbatámadták az őrséget, mire az kardcsapás nélkül átadta a várat. Most lett volna szükség a király személyes és gyors intézkedésére, de Béla király már nem intézkedhetett. Meghalt, alighogy hírért vette a határvár elestének.

Géza herceg nem harcolt tovább; seregét gyorsan visszavonta. Maga apja holttestével a *szekszárdi* monostor felé igyekezett, követek útján jelentve Salamon királynak hódolatát és hűségét: csupán atyja egykori hercegségére tartotta fenn igényét. A gyermekek, Henrik és Salomoni seregük kíséretében bevonultak Fehérvárra, majd miután a békét mindkét fél esküvel megerősítette, a püspökök Salamont újra megkoronázták és királlyá kiáltották ki.

HARC AZ UZOKKAL, BESENYŐKKEL, GÖRÖGÖK-KEL. A nyugati veszedelem vihara elvonult Magyarországra felett, de kelet felől új fellegek gyülekeztek. 1068-ban a

Dnyeper és Al-Duna között lakó úzok, három évvel később a dunai határvidéken a besenyők törtek az ország területére s a besenyő támadás nyomán megtörtént az első komoly összeütközés a magyar királyság és a vele hét évtized! óta szomszédos görög császári hatalom között.

Az úzok 1068-ban, élükön *Osul* vezérükkel, az erdélyi! hágókon át Magyarországra törtek. Mire a király hírére vette a betörésnek, az úzok már végigpusztították a Felső-Maros és a Szamos völgyét s a Meszesi-kapun át a belső gyepúvonalon is áthágva, Bihart és Nyírséget dúlták. Salamon és Géza öccsével, László herceggel, sietve szálltak¹ hadba, de mire odaértek, azok a Szamoson át visszahúzódtak. Zsákmányukkal az *Avas* és *Lápos* hegység alján elvonulva, a *Nagy Szamos* és a *Beszterce* felé haladtak, mikor a Meszesen átjött magyar sereg eléjük került és *Kerlés* falu mellett (költőink Cserhalomnak nevezik) tönkrevverte őket. Az ütközet hőse *László herceg* volt, az »erős karú, oroszlán izmú, magas természetével más emberek fölött fejfel kimagasló, gyönyörű ábrázatú- húszéves ifjú.«

Három évvel az úz (fekete kún) betörés után a besenyőkkel gyűlt meg a magyarok baja. A *Vid* bácsi ispán kormányzata alatt álló szerémi tartományra törtek (1071) és foglyokkal, prédával megrakodva vonultak ki az országból. Salamon és a hercegek erre — hogy hasonló becsapások elejét vegyék — *Belgrád* elfoglalására indultak. A görög és bolgár őrség gépekkel fújta a kénköves tüzet a magyar gályákra, de a magyarok tüzet és vizet legyőzve átkeltek a Száván és körülzárták a várat. Két hónapja törték már a várfalakat ostromlógépekkel, kőhajítókkal, faltörőkkel Salamon és Géza vitézei, mikor végre egy *fogoly magyar leány* felgyújtotta a várost. A város elfoglalása után a görög vezér az őrség szabad elvonulását kikötve, a várat is feladta, de nem a királynak, hanem *Géza* hercegnek, akit vitéz és lovagias ellenfélnek ismert meg.

A görögök nem sokkal a magyar sereg elvonulása után csellel visszafoglalták a várost s ezért Salamon 1072-ben bosszuló hadjáratra indult a birodalom ellen. A magyarok a körülzárt várat megkerülve, *Nis* városáig hatoltak s azt megsarcolva, harc nélkül tértek vissza.

SALAMON ÉS A HERCEGEK VISZÁLYAI. Géza és László e hadjáratban már nem vettek részt, mert a király egy idő óta ellenséges szemmel nézte őket és — úgy gondolták valamit forral ellenük. Salamon nem jó szemmel nézte László és Géza nagy népszerűségét, vitézségét., Látnia kellett, hogy a magyarok Gézát és Lászlót jobban szeretik, az idegenek többnek tartják nála. Irigység és harag támadt szívében, amit idegen hívei gyűlöletté igyekeztek fokozni. Környezetében csupa idegen volt, s ezekre

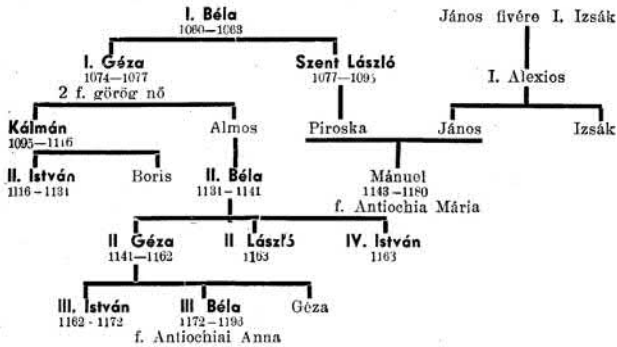
hallgatva, a hercegeket életüktől akarta megfosztani. Áru-lását azonban hírül vette Géza, ezért hercegségébe vonult vissza s védelemre készült.

Salamon sógorához — a német császárhoz — fordult segítségért, de hiába, mert Németországban javában dúl-tak a fegyveres pártharcok. A hercegek is összeszedték minden vitézüket s így vonultak a király ellen. A seregek *Mogyoród és Cinkoia* mellett ütköztek meg. A harcban Salamon teljes vereséget szenvedett. Hadait szétszórták hívei közül igen sokan elesetek. Géza és László — a mogyoródi nap legendás vitézségű hősei — a pesti réven átkelve, ellentállás nélkül vették birtokukba az országot a nyugati gyeplővonalig. Géza herceg népe biztatására Fehérvárot királlyá koronáztatva magát, végre elfoglalta az ősi örök-lési rend szerint az Árpád-ház szeniorát jogosan megillető trónt. Győzelmében, mint apjában és azelőtt Endrében is, idehaza a *magyar ügy diadalát* látták, de külföldön sa tartották Salamon sorsát meg nem érdemeltnek.

Salamon bukása után IV. Henrikhez fordult és hű-bérül ajánlotta fel neki Magyarországot, amit az nagy-i örömmel el is fogadott. Terveiben azonban csalódott, mert amikor seregét hadba hívta, a német fejedelmek nagyrészt nem hallgatott a hívásra. Kisebb hűbéreseivel és zsoldos csapatával mégis táborba szállott és megindult Magyar-ország ellen. Géza herceg újra a már jól ismert taktikát hajtott végre ellene. Henrik útjából minden lehető el-hajtottak, elhurcoltak, elvermeltek és fölégettek, a föld népét pedig kitelepítették a falvakból, szállásáról. A német sereg most sem okult a múltban szerzett tapasztalatain.. Az éhség és fáradtság végre is erősebb volt a bosszúnál s a kedveszegett Henrik szégyenszemre ütközet nélkül for-dult vissza. Hadjáratának egyetlen eredménye a gyeplő-vonal és- az országhatár közé eső védtelen terület — *Mosonig Sopron és Pozsony* vidékének — *birtokbavétele volt*. Po-zsonyban Salamon maradt az úr, mint Henrik hűbérese.

1. *Géza* (1074—1077), akit *Magnus* királynak is neveztek, nem háborgatta Salamont. Békén hagyta őt Po-zsonyban, de *László* herceg, ki bátyja trónraléptekor meg-kapta a hercegséget, állandóan körülzárva tartotta várát s vitézei sokszor összecsaptak a várból ki-kirohanó ellen-séggel. Géza — kit időközben *VII Dukasz* Mihály bizánci császár (1071—1078) barátsága jeléül díszes koronával ajándékozott meg és annak feliratán »Magyarország hívül királyának« nevezett, — 1076 karácsonyán a Salamonnal való kibékülésre határozta el magát. Megindult a követ-járás Fehérvár és Pozsony között, de a tárgyalás nehezen haladt előre, mikor Géza hirtelen halála mindennek végét vetette.

Magyarország nemesei meghallva Géza király halálát,» Lászlóhoz járultak és »egyértelmelem, egyhangúan, egyenlő akarattal kérték, hogy az ország kormányát átvegye« László engedett népe kívánságának és átvette az uralmat, amit maga a pápa (VII. Gergely) is helyesnek és jogosnak ismert el. Míg Gézát csak hercegnek címezte, Lászlót 1077-ben királynak nevezi s őt jóakaratóról biztosítja. Lászlói tehát átvette az ország kormányzását, de a szent koronát — mint e korban minden nagy ünnepen szokták — Salamon életében sohasem tette fejére, mert törvényesen megkoronázott király koronáját nem akarta elvenni.

Szent László király (1077—1095) trónralépése idejében hazánk külpolitikai helyzete kedvezőbb volt, mint a megelőző évtizedekben bármikor. Lengyelország és Csehország fejedelmei szövetségesei voltak Lászlónak. Horvátországban egy év óta sógora, **Zvoimir** Demeter uralkodott királyi címmel. **VII. Dukasz** Mihály és utóda, **II. Nikeforosz** **TBotoniatész** keletromai császárok barátai, voltak, utóbbi egyben korán elhunyt bátyja feleségének nagybátyja is volt. Keleten a besenyő és úz törzsszövetségek bukása után a kunok voltak Magyarország szomszédai, de ezek a pártviszályokba merült orosz fejedelemségek ellen fordultak. Észak, kelet és dél felől komoly támadás, háborús veszedelem nem fenyegetett. Nyugaton pedig éppen ebben az időben érte el tetőfokát a belső háborúság és pártviszály.

IV. Henrik a pápai hatalommal (**VII. Gergely** pápa) és lázongó alattvalóival vívott küzdelmében már alig-alig tudta magát tartani. 1077 január 28-án Canossában földiig alázkodott **VII. Gergely** pápa, előtt, de ezzel a küzdelem korántsem ért véget. **Henrik** komolyan nem volt hajlandó az investitúráról, az egyházi méltóságok adományozásáról és

a főpapok beiktatásáról; az egyház fölött gyakorolt hatalomról lemondani s a német felkelőik *alig* két hónap múlva már királyt választanak **Rudolf sváb herceg személyében.**

SALAMON FOGSÁGA. A német király hűbéreséről,, Salamonról, a magyarok többé nem akartak tudni, de ő még mindig remélt. Pozsonyba zárkózva három évig várta sógora felmentő hadait, de hiába, IV. Henrik a maga dolgával volt elfoglalva, s miután 1078-ban meg egy kísérletet tett Magyarország megtámadására, többé ügyet sem vetett Salamon nagy bajára, kit a pápával együtt a magyar főpapok is elejtettek. Ezt látva, megtört és elfogadta László békejobbját. A *kibékülés* 1081-ben történt meg. László méltóságához illő tartást biztosított számára, de hatalmat nem adott neki. Büszke lelke ebbe nem tudott belenyugodni. Cselt szőtt, izgatott, lázadást akart szítani unokafivére ellen, ki végül is kénytelen volt elzáratni. Tömlőcéből 1083-ban, Istvány király szenttéavatásakor szabadulva, feleségét kereste fel Regensburgban, de itt elutasításra talált, erre kevés hívével az aldunai kunokhoz ment s őket hozta hazája nyakára.

Ott vette feleségül *Kutesk* kun fejedelem leányát (1085) s vele együtt nagy haddal tört Magyarországra. Mikor László rajtuk ütött és a zsákmányt elvéve, a foglyokat kiszabadítva, megverte őket, Salamon és Kutesk futva menekültek. Két évvel utóbb a Balkánon harcolt maiamon a kunok társaságában, de portyázó hadukat a bizánci sereg verte tönkre. Ezidő óta eltűnik szemünk elől a jobb sorsra érdemes nyughatatlan király. Beszélték, hogy vitézül küzdve esett el. Mások tudni vélték, hogy remete^ életre adta magát és Istenhez térve végezte be életét valahol az *isztriai* félszigeten.

A KOR JELLEMZÉSE. Salamon bukásával zárul a magyar királyság és a keresztény magyar nemzet első nagy válságának félszázados korszaka. Nehéz, küzdelmekkel teljes, szomorú kor volt ez. Egymással küszködő, nagy harcok és pártviszályok első csirái tünedeznek fel. Vívódásaiban, küzdelmeiben teljes komolyságukkal bontakoznak ki a magyar nemzet történeti életének nagy kérdései.

Kelet és Nyugat között már Géza fejedelem választott. Szent István a nyugati népek közösségébe csatlakozó nemzet életformáját és útját is kijelölte. Még le sem hunyta szemét, mikor két oldalról is megindult ellene a támadás. Idehaza magában a királyi családban ütötte fel fejét a Kelethez ragaszkodó pogány visszahatás. Túl a határon a birodalom hatalmi érdekét mindenek fölé helyező frank dinasztia túltengő önérzete készült szárnyát szegni István magasán szárnyaló gondolatának. Vászoly és társai egy kardcsapással akarták szétvágni. Konrád császár rablánc-

cal kívánta felcserélni a magyar nemzetet félszázad óta nyugathoz fűző erős kötelékeket. Szent István vaskézrel akadályozta meg mindkét merénylet sikerét, de a későbbi küzdelmeknek útját elvágni nem tudta.

Halála után alig néhány évvel mindkét oldalról megindult a támadás. Nyugat felől III. Henrik és fia, keletről Vata és társai ostromolták Szent István alkotását. A pogány visszahatás, mely nyugattól elszakadva, keletre akarta visszavinni a nemzetei, Béla kemény kezének csapásai alatt megtörve, önmagában omlott össze. III. Henrik eszméje: a Keleti Kárpátokig terjedő nagy német birodalom ábrándja, 1058-ban Salamon és Judit eljegyzésével s a hűbéri hódolat helyett egyenrangú felek között kötött békével foszlott szét. IV. Henrik beavatkozásával és Salamon megkoronázásával a magyar király függetlensége végleges; elismeréshez jutott. Tíz év múlva Henrik császár utolsó kísérlete már csúfos kudarcba fulladt.

Éppen ideje volt, mert kelet felől már előrevetette» árnyékát a jövő századok történetének sorsdöntő kérdése, a nemzet létét alapjában támadó *keleti veszedelem*. Az ázsiai törökség nemzetünk életére, a nyugati kultúra visszaszorítására, megsemmisítésére törő hadának előőrsei — úzok, bizánci zsoldon élő besenyők és kunok — már háborgatni kezdik Magyarországot keleti és déli határvidékét. László ezt a támadást is visszaverte.

A magyar nemzet kilencszáz év óta állt őrt Nyugat határán a Magyarországon túl kezdődő keleti világgal szemben. A maga életét és Nyugat békéjét védelmezve, vérevel százszor is megpecsételte, első nagy királyának, Szent Istvánnak az Anyászentegyházzal és a nyugati latin-germán világgal kötött örökös szövetségét.

Küzdelme mindig dicsőséggel járt, mikor hű maradt Szent István hagyományaihoz. De mindannyiszor el kellett buknia, mikor keletrenéző Koppány, Vászoly és Vata ivadékai tettek szert a hatalomra.

Az ezeréves magyar történet folyamán a XI. század küzdelmeiben kialakult ellentétes irányok és hatalmi törekvések összeütközése nyomán kelt nagy nemzeti katasztrófák — Mohi, Mohács, Budavár, Majtény, Világos és Trianon — sötét útjelként intik a magyar nemzetet Szent István nemzetmentő és államalkotó elgondolásának tiszteletére; Szent László küzdelmének folytatására, — a nyugati népeket pedig Szilveszter pápa és III. Ottó hagyományainak követésére.

Belső fejlődés. Törvényhozó és szervező munka

(Szent László és Kálmán kora.)

A *KÖZPONTI HATALOM VÁLSÁGA*. A XI. század derekán kitört *pártviszályok* és küzdelmek súlyos válságba sodorták Szent István királyságát. A trón negyven év alatt nyolcszor cserélt gazdát. Három királyt felkelés fosztott meg trónjától és életétől, a negyedik sorsdöntő küzdelmei előestéjén baleset áldozata lett. Utóda száműzöttként végezte be életét. A trónbetöltésnél a törvényes örökösödés és szokásjog ellenére *idegen tényezők akarata* érvényesült s az erőhatalom döntött. Abát és Endrét forradalom emeltei trónra, Pétert és Salamont császárok iktatták be méltóságukba. Az ország harmadrészén uralkodónak kijáró hűségen túl semmire sem kötelezett hercegek uralkodnak teljes hatalommal és mihamarabb vetélytársaivá, diadalmas ellenfeleivé lesznek az uralkodóknak.

A *harcok és párt küzdelmek*, az uralkodói hatalom megoszlása *megnövelték a nemesség és papság politikai befolyását*. Amíg Szent Istvánnál még csak véleményt adó királyi tanács van, utóbb ezt már *törvényhozó zsinat* váltja fel. A *törvényhozás* már nem egyoldalúan uralkodói cselekedet, hanem a főpapok, birtokos urak, főtisztviselők, egyzóval *az előkelők részvételével tartott zsinat tevékenysége*.

A trón megszerzéséért és megtartásáért vívott küzdelmek és az uralkodói hatalom megosztása kegyenrendszert, intrikákat, árulásokat vontak maguk után. Királynak és hercegnek egyaránt érdeke volt az, hogy párhíveket szerezzen magának. Így aztán még a nyilvánvaló hűtlenség; bűne fölött is szemet hunytak s az árulókat még jutalomban, adományban is részesítették. Nem ellenőrzik már olyan pontosan és szigorúan a várispánokat, ezek hatalmaskodni kezdenek az alájuk rendeltekkel, ami aztán bűnre csábította a népet is. Különösen a *lopás* harapódzott el úgyannyira, hogy az még az *előkelőbb körökben is* szinte mindennapos lett.

A magyar királyság leigázására törekvő császárok *hét hadjárata* s a velük szemben alkalmazott *»pusztító védekezés«*, a pogány lázadók dühös rombolása megtizedelte az ország lakosságát, kiélte földjét, elpusztította állatállományát. A *hatalmaskodó urak* elhurcolták a király és más földesurak szabad hűbéreseit és szolgáit, elhajtották jószágait. Sok szolga megszökött s máshoz pártolt. Pedig az emberi és állati munkaerő elvesztése egyértelmű volt a tönkrementéssel, mert a birtok e korban azon fordult meg,

nőtt-e vagy fogyott művelőinek száma. A foglaló nemzetiségek és első adománybirtokosok ivadékai közül sokan elszegényedtek s föld-, szolgál- és állatállomány fejében katonai kötelezettséget vállaltak, királyi szolgálatba álltak. Az elszegényedéssel kapcsolatban mások viszont meggazdagodtak. A mások birtokát dézsmáló hatalmaskodókról nem is szólva, a trónváltás e zavaros korban mindig új elemeket vetett felszínre s az új uralkodók tisztséggel, adománnyal jutalmazták kipróbált híveiket.

A társadalom és a magángazdaságok bomlásával *az államháztartás egyensúlya is megbomlott.* A külső háborúk és a belső küzdelmek rengeteg pénzt emésztettek fel, — pedig a hercegség alapításával a király így is elvesztette jövedelmeinek egyharmadát s a megmaradt rész is megcsappant. A birtokadományozás mellett a királyi javakat elfoglaló, szolgákat és barmot elhajtó hatalmaskodók s a tisztükkel visszaélő ispánok is fogyasztották a királyi vagyont és jövedelmet. Endre e hiány pótlására a *pénzrontáshoz* folyamodott. (Évről-évre jobban körülményt aprópénzt hozott forgalomba.) *I. Béla* orvosolni akarta, e bajt s a pénzrontás rendszerével szakítva, jó ezüsből; teljes értékű és állandó érvényű pénzt veretett.

A királyi jövedelmek fokozására és a közhatalom növelése végett királyaink *addig lakatlan területek benépesítésére* és a belső harcokban megfogyatkozott lakosság pótlására *idegen telepéseket* hívtak be. (I. Endre korában Luttich vidékéről vallonok települtek nagyobb tömegben Eger vidékére.) De jöttek *német,* olasz, cseh, lengyel és orosz földről is telepések Magyarországra s itt a királyi földön telepedtek meg. (Ezidőben kezdtek nagyobb számban bevándorolni a pénzügyi kezelésben — pénzverésben, vámszedésnél — már ekkor is szívesen alkalmazott arab és bolgár *muszlimanok,* kiket a magyarok *böszörményeknek,* *izmaelitáknak,* szerecseneknek (sarracén) neveztek. Velük egyidejűleg tűntek fel a *zsidók* is Magyarországon.)

Az idegen kereskedők megjelenésével vált szükségessé a nép védelme a kereskedelmi kizsákmányolással szemben. I. Béla a vásárnapi vásárt a munkaszünet biztosítása és a zsidó kereskedők távoltartása végett szombatra tette át.

A pogány forradalomban kipusztult, legyilkolt idegen papok helyébe Endre és Béla olasz, német, francia földről újakat hívtak, de a hazai kolostorokban felnőtt az első magyar papnemzedék is. Szerke az országban új templomok és kolostorok épültek. (I. Endre 1055-ben alapította a tihanyi bencés kolostort; magyar szavakban, helynevekben bővelkedő alapítólevele legrégebb eredetiben korunkra jutott királyi oklevelünk s régi nyelvünknek egyik legbecesebb emléke.)

SZENT LÁSZLÓ BÜNTETŐTÖRVÉNYÜL László (1077-1095) első uralkodói cselekedete a herceg hatalmának korlátozása volt. Lampért öccsének megadta a hercegi méltóság díszét külön udvartartással és dus jövedelemmel, ele uralkodói hatalmat nem adott neki. Országát *osztattannl*, teljes királyi hatalommal vette birtokába.

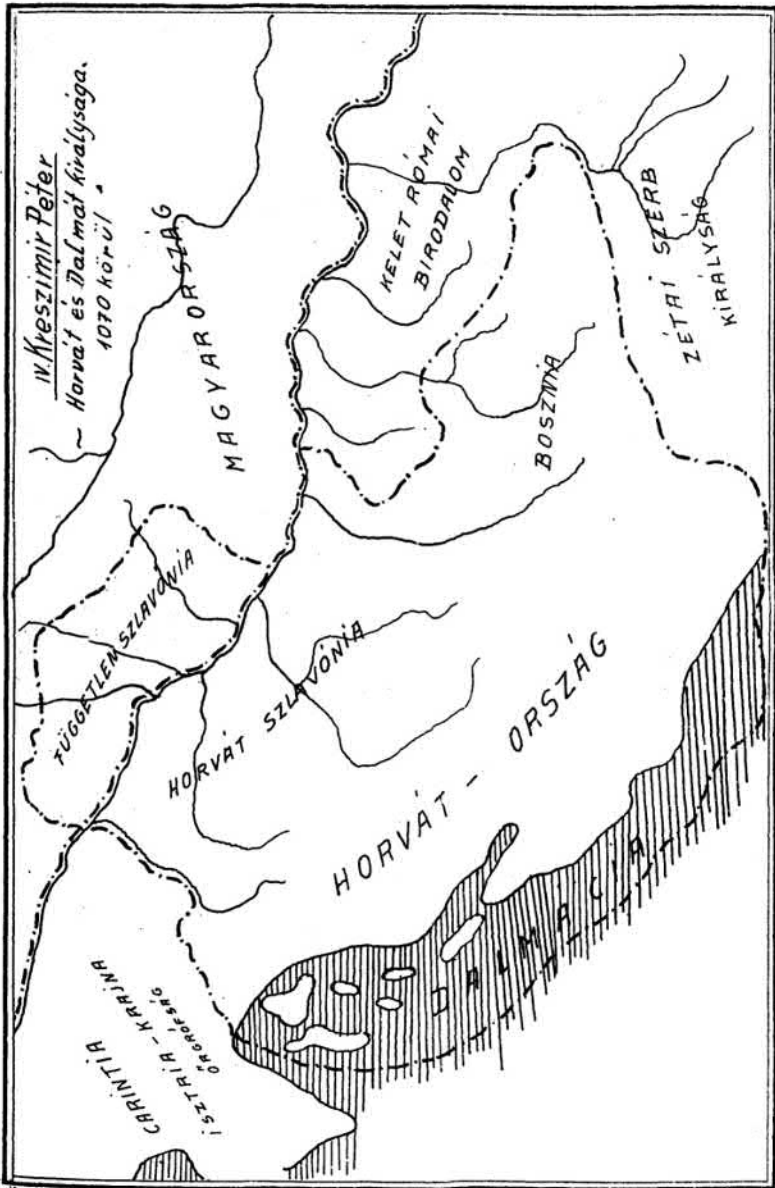
A közbiztonság és a rend teljes helyreállítása céljából: mindjárt trónralépte után a Szent hegyre — *Pannonhalmára* — zsinatot — törvényhozó gyűlést — hivatott össze. E gyűlésen egy 18 szakaszos törvényt hoztak, melynek tizenkét szakasza a különféle tolvajlási esetekkel foglalkozik. Valóban gyors cselekvésre volt szükség. Szent László törvényei — a viszonyokhoz mérten — sokkal szigorúbbak Szent István törvényeinél.

Szent László törvényié szerint a szabadi ember, ha tíz dénárnál vagy egy aprójászágnál (kisebb érteket lopott, egy ökörrrel és a lopott holmi tizenkétszeresével, a szolga pedig ennek kétszeresével és orrával válthatta meg életét. A pap vesszőzéssel szabadult. Nagyobb érték lopásáért azonban mindenkinek egyaránt kijárt az akasztófa. Az erőszakos cselekedetre enyhébb büntetést szabtak.

Később (1085 táján) újabb harmincegy szakaszos törvényt hoznak az ország előkelői, ennek is húsz szakasza foglalkozik a tolvajlással. Ezeknek a szigorú intézkedéseknek — úgy látszik — foganatjuk volt, mert ezekben már enyhítették a büntetéseket s így a szabad ugyan továbbra is halállal bünhődik tolvajlásáért, de a szolga már nem, életével, hanem szemével, a tolvaj asszony orrával, vagyonával és szabadságával, az özvegyasszony félszemével és vagyonával, a tolvaj leány pedig szabadságával fizetett. A törvény rendelkezése szerint a király követői faluról-falura haladva, az egész országot bejárták s a várszolgákat előjáróikkal, a tizedesekkel és századosokkal, az összes falvak népét egybehíva nyomozták ki a tolvajokat. A bizonyítás tűz- vagy vízpróbából állott. E próba eredménye elég volt a bűnösség vagy ártatlanság bizonyítására s aki a próbánál megsérült, mint tolvaj bünhődött. A *szokásjog* azonban még mindig megvolt. Ezt mutatja az, hogy a törvény nem hogy tilalmazná, hanem kifejezetten megengedi a *vérbosszújog* alapján vívott magánharcot.

Szent László törvényei — az első valóban magyarjogalkotások — éles fénnel világítanak be az egykorú felfogásba s a Szent István halálát követő zavaros idők homályába.

SZENT ISTVÁN TISZTELETE ÉS A MAGYAR SZEN-TEK FELAVATÁSA. A véres küzdelmek és pusztító háborúk szomorú éjtszakájából világító fáklyaként emelkedik ki és nő mindig nagyobbra első nagy királyának tisztes alakja. A sok veszedelmet átélt nemzedék sóvárogra

IV. Kriszimir Péter
Horvát és Dalmát királysága,
1070 körül

MAGYARORSZÁG

MELET RÓMAI
BIRODALOM

ZÉTAI SZÉRB
KIRÁLYSÁG

BOSZNYA

FÜGGETLEN SZLAVÓNIA

HORVÁT SZLAVÓNIA

HORVÁT - ORSZÁG

GRINTIA
STRIB - KRANA
ÖREGESKÓ

DALMATIA

gondol vissza István király birodalmának isteni békéjére, a nagy király bölcs kormányzatára, életében annyira félt erős kezére.

A hit és egyház renaissanceának nagy szellemi mozgalma a XI. század közepére az egész (kereszténység lelkét betöltő eszmeáramlat-tá szélesbült. A vallásos érzés, a hitélet Európaszerte megtisztult és elmélyült. Valóságos szent láz fogta el a krisztusi birodalom!békéje után vágyakozó keresztény emberiséget. Új egyházak, kolostorok épültek s fellángolt a Megváltó, a Boldogságos Szűz, a hitvalló és vértanú szentek tisztelete. A keresztény népek a maguk hősei közt is keresve-keresik az Ideált, akit nemzeti szentjükké avatva, igaz bensőséggel tisztelhetnek és követhetnek. Ez a vágy fogta el a magyar népet is, melynek fejedelme szívvel-lélekkel állt a hatalmas császár ellen harcoló nagy pápa oldalán.

István hatalmas alakjáról a köztudatban lassankint lefoszlott minden emberi gyengeség, A nép csodákról suttog, legendák járnak száj-ról-szájra s a nagy királyt hitvalló fiával és vértanú püspökével együtt szentként kezdik tisztelni. A Nagyasszony-napi törvénytárasra minden-nünnét Fehérvárra gyülekező magyarok tömegesen járulnak sírjaikhoz, ahol — úgy beszélték — súlyos betegek keltek lábra s az Úr kegyelme más csodás jelekben, is megnyilatkozott. A magyar szentek fokozódó tiszteletében maga László király is résztvett s a szentszéktől felhatalmazást kért az ünnepélyes felavatásra. VII. Gergely készséggel járult hozzá, hogy „azok teste, akik Pannóniában elvetették a keresztény hit magvait“ felemeltessék. László a pápai felhatalmazás birtokában 1083 augusztus 15-re országos zsinatra hívta Székesfehérvárra a püspököket, apátokat s országá többi jobbait. A zsinat bizonyító jelekből megértvén István király, Imre herceg és Gellért püspök életszentségét és csodatetteit, őket és a zaborhegyi remeteket. Hitvalló Szent Zoerard-Andrást és Vértanú Szent Benedeket — szentekké nyilvánította s testük felemelését elrendelte. A felemeltetés három-három; napi országos bójt után megtörténvén, Szent István 1083. évi augusztus 20-án, Szent Imre november 5-én Fehérvárott, Szent Gellért a következő év februárjának 24. napján Csanádon végleges nyugalomra helyeztettek. A szent király teste annyi idő után is csodálatosan épségben találtatott s az ájtatos hívők közül nem egy szerette volna annak egy-egy részét drága ereklyeként megszerezni. Egyiküknek sikerült is a jobb kéz birtokába jutnia s évekig rejtegette azt bihari birtokán, a mai Szentjobb község területén. Évekbe került, míg Szent László felfedezte rejtékét és Fehérvárra vitette. A feltalálás helyén László bencés kolostort alapított. Szentjobb díszes köegyházát és kolostorát azután Álmos herceg építette fel s 1089 május 30-án a szentjobbi egyház oltárán helyezték el Szent István király dicsőséges jobbát. (Később újra Fehérvárra került, honnan a török elől menekülő ferencrend barátok Raguzába vittek s innen 1771-ben került vissza sértetlenül Magyarország fővárosába. István királyt és társait tulajdonképen maga a nép avatta szentté, mert bennük vélte feltalálni követésre méltó vallásos és nemzeti ideáljait.

SZENT LÁSZLÓ A KERESZTÉNY MAGYARSÁG

HŐSE. László gyermekkorát anyai nagybátyjának, Kázmér lengyel királynak udvarában töltötte. Édesanyjuk igaz keresztény szellemben, a katolikus hit védelmére s a krisztusi erények gyakorlására nevelte fiait. Apjuk győzelmes hadjáratai a régi magyar harci erények megbecsülésére és követésére ösztönözték őket. László öt-hat esztendő volt, mikor szüleivel hazakerült s Géza bátyjával együtt tíz éven át élvezte a népszerű uralkodó herceg fiainak, a hatalmas császárt megalázó »*bajnok Béla*« gyermekeinek kijáró szeretet és tisztelet melegét. Hazájába visszatérve, a korán férfivá érett ifjú résztvett bátyja hen cegségének kormányzatában s a keleti ellenségekkel vívott diadalmas hadjáratokban. Mint egykor apja, most ő volt a harcok ünnepelt hőse, a nép bálványa s mégis irigység nélkül, gomoly kötelességtudással támogatta a trónra nála sokkalta méltatlanabb királyát.

László erős akaratú, hajthatatlan jellemű, komoly férfivá, kitűnő hadvezérré és bölcs államférfivá fejlődött, de *egyéniségének legjellemzőbb vonása* mégis az első anyai oktatással magabaszívott *katolikus szellem, a krisztusi türelem és kegyesség* maradt.

Az óriástermetű, gyönyörű dalia már herceg korában megszerezte népe szeretetét. Trónralépve, egész lélekkel szentelte magát sokat szenvedett hazája szolgálatára. Az országra törő ellenségeket kemény ököllel verte vissza. A békeháborító, népe becsületét rontó bűnösöket, a tolvajt, rablót, útonállót, gyilkost, a hűtlen tisztviselőt és igaztalan bírót kiméletlen szigorral büntette, irtotta. De személyes, ellenfelét, bukott rokonát — Salamont — nem tiporta el, hanem a keresztény megbocsátás erényét gyakorolva, keblére ölelte s mikor Salamon a jóért rosszal fizetett, életére tört, nem sújtotta testi büntetéssel. Elzáratta, hogy magabaszálljon s közös elődjük szenttéavatásának napját a megtévedt rokon szabadonbocsátásával szentelte az engesztelődés és béke ünnepévé. Éppígy bánt később, élete végén, az akaratának ellenszegülő *Kálmán* öccsével s a többi rokonaival is.

De nemcsak rokonaival, mindenkivel egyaránt kegyes és nagylelkű volt. A szerencsétlenek vigasztalója, az elnyomottak felemelője, az árvák, nyomorultak és szűkölködők édesatyja volt s az ország minden lakosa nem tulajdon nevéen, hanem »*kegyes király*«-nak nevezte őt.

Vitézsége, lovagiassága, kormányzótehetsége és bölcsesége megszerezték számára a nemzet tiszteletét és becsülését, de keresztényi erényei emelték más nagy uralkodóknak is elérhetetlen eszményi magaslatra. Hatalmas testével arányos nagy és szép lelkében családja tehetsége, népe vitézsége az igaz keresztény hitével és erkölcsével, a kereszties háborúk pirkadó korának lovagi szellemével for-

rott egységbe s kortársai a hős és államférfi mellett szentet; is tiszteltek benne.

Legendák, mondák keltek szárnyra s alig pár évtizeddel halála után gazdag és szép mondakör kristályosodott; ki a keresztény magyarság példaképévé tisztult hatalmas! egyénisége körül. Népe benne látta a keresztény világvezéralakját, a Szent Sír felszabadítására induló keresztes, hadjárat hivatott vezérét, — kit a magyarság hite szerint — csupán korai halála akadályozott meg e néki följánlott hivatás betöltésében. Történeti alapja nincs e legendának, de eszmei igazság van benne, mert *Szent László személyében* a keresztes háborúk korszakának új ideálja, a *keresztény-lovag-király vallásos és hősi eszménye öltött testet.*

LÁSZLÓ EGYHÁZI ÉS VILÁGI SZERVEZŐMUNKÁJA. Az utókor László királyban az egyházalapítót, a bölcs törvényhozót és a bátor hódítót tiszteli. Uralkodásának legjelentősebb cselekedete az államalapítás nagy művét bekoronázó, *céltudatos szervezőmunkássága* volt.

Szent István nem tudta befejezni egyházának új és teljes kiépítését. Utódai nem is gondolhattak a nagy mű folytatására és befejezésére. Ezt a munkát a szent életű László királynak kellett elvégeznie. A Szent István által; alapított egyházmegyék közül kettőnek még székhelye sem volt, a harmadiknak székesegyházát is csak nemrég kezdték építeni. A várispánságok száma mindössze negyvenöt volt.

László a meglévő székesegyházakat, káptalanokat és kolostorokat nagy birtokadományokkal gazdagította és a megkezdett templomépítkezéseket befejezte. Új egyházakat és kolostorokat alapított. A Salamonnal vívott mogyoródi csata színhelyén, Szent jobbon, és még több helyen bencés-kolostorokat alapított. A Duna—Tisza-köz északi részért alapított püspökség székesegyházának még I. Géza vetette meg alapját, ezt most László befejezte. *Váradon* és *Gyulafehérváron* díszes székesegyházakat emeltetett a *bihari* és *erdélyi püspökök* számára.

Az egyházi szervezéssel egyidőben építette ki Szent László *a keleti országrész és a délnyugati határvidék vármegyei szervezetét.* Vármegyei szervezetet nyert a *Szerémség* s *Békés* vármegye. A besenyő, úz és kun betörések tapasztalatai vezettek a keleti végeken négy új vár építésére. Erdélyben *Dézs* és *Küküllővármegye,* északkeleten pedig *Borsóvá* és *Kraszna* voltak ezek az új erődítések. A keleti határvidék eredményesebb védelme és igazgatása végett az egész vidéket egy külön tartományi főtisztviselő, az *erdélyi vajda* alá rendelte. Szent László uralkodásának utolsó éveiben került sor a *nyitrai* egyházmegyéhez tartozó északnyugati végvidék vámszervezetének kiépítésére. Ekkor alakultak ki *Trencsén,* *Bolondóc,* *Bána,* *Galgóc,*

(később Szolgyayör), *Semple* és *Zólyom* várispánságok. Kezdetben ezek a várak s a Vág vidékén letelepített *székely* határőrök — úgy látszik — Erdélyhez és Szlavóniához hasonlóan, külön határispán alá tartoztak, de a várme-gyék kialakulásával ezek megszűntek.

EGYHÁZI TÖRVÉNYHOZÁS.

A papi élet megtisztítására, az egyházigazgatás javítására, a világi Lefolyás és mindenféle visszaélések kiküszöbölésére irányuló nagy reformmozgalom ta“ XI. században kezdett elterjedni. II. Miklós, II. Sándor és VII. Gergely pápák és az egymást sűrűn követő reformzsinatok egyre nagyobb következetességgel igyekeztek a tisztító törekvéseknek érvényt szerezni. Így megállapították a pápaválasztás és az egyházi tisztségek betöltésének szabályait. A világi hatalmakat eltiltják az egyházi méltóságok és javak adományozásától (invesutura). Szigorú büntetéssel sújtják az egyházi méltóságok, javak árusítását (simonia). Az egyház anyagi és szellemi javainak biztosítása végett nőtienségre (coelibatus), tiszta életre kényszerítik a világi papságot. Szabályozzák a szerzetesiek és kanonokok életrendjét, a papok és hívők vallásos kötelességeit, az egyházi szolgálat és az istentisztelet rendjét.

Nálunk Magyarországon a szó igazi értelmében nem volt simoniára példa. De nem is lehetett, mert a magyar egyházak és kolostorok még korántsem fejlődtek gazdasági hatalommá. Javaiuk senkit sem csalogtattak azok birtoklás ára. Birtokaik, ha területre nagyok voltak is, alig jövedelmeztek. Föld szerte az országban bőven hevert műveletlenül. Aki vágyott rá, könnyen szerezhetett, anélkül, hogy az egyház vagyonára kellett volna szemet vetnie. A szolgálta és az állati munkaerő már értékesebb volt, de az egyházi birtokon élő szolgálta, igavonó és ridegbarmok száma meg sem közelítette a hatalmasabb világi urak munkaerőállományát. A belső zavarok idején azonban az egyházak vagyonát is megdézsmálták, szolgáltaikat, barmaikat elhajtották, eltulajdonították. De más bajok is voltak.

Az idegenből jött első papi nemzedék, a térítőszerzetesek kihalta után divatba jött a nőülés s a szegénysorsból felemelkedett, nem egyszer szolgazármazású papok feleségüket, gyermekeiket és rokonaikat az egyházi vagyoniból tartották el és gazdagították. A főpapok közt nem egy akadt, ki egyházi kötelezettségeit elmulasztva, csak a maga és családja jólétét viselte szíven. Az apátok püspöki jelvényeket viseltek és püspöki jogokkal éltek. Szerzeteseikkel lekipásztori teendőket végeztek s az értük járó jövedelmet maguk harárcsolták el a szegény falusi papoktól. Az udvarban, társaséletben forgolódo főpapok, kanonokok és diákok világiasan öltözködtek. A falusi papság közé a pogány lázadás folytán beállt paphiány idejében nem egy papi ruhával hivalkodó avatatlan személy toladott be. Az istentiszteletben, a vallásos kötelességek teljesítésében szabadosan viselkedtek s a népet elidegenítették a templomtól.

Az egyházi életben mutatkozó visszaélések tették szükségessé Szent László beavatkozását egyházi ügyekbe. 1092-ben *Szabolcs* Várában zsinatot hívott össze. Ezen a zsinat-

ton foglalták törvénybe a vallás és erkölcs elleni bűnököt és büntetését, a vallásos kötelezettségek betartását, továbbá az egyház jogainak és vagyonának védelmét biztosító törvényeket.

Megállapították a kötelező ünnepeket — Szent István, Szent Imre és Gellért napja; a misemulasztókat testi fenyítéssel és vezekléssel sújtották; részletesen szabályozták a tizedfizetés kötelezettségét és a beszédés módozatait. A háborús időkben elpusztult templomok felépítését a hívek kötelességévé tették, a rombadoltelké a püspökökre (hárult). Egyházi ruhákról és kegszerekről a király, a könyvekről a püspök tartozott gondoskodni.

1099-ben — hét-nyolc esztendővel a szabolcsi zsinat után — *Kálmán király* (1095—1116) a *tarcali* zsinaton új szakaszokkal egészítette ki László törvényeit. Megerősítette Szent István és Szent László törvényeit, azonban a törvénykezési rend szabályozása során a bíraskodást, törvénylátást az egész ország területén a püspök elnöklete alatt, az ispánok és más világi tisztek, előljárók részvételével tartott egyházmegyei vegyes zsinatok hatáskörébe utalta.

Ezeket a zsinatokon — 1104 és 1112-ben is volt *Esztergomban* — részletesebben foglalkoztak az egyházi vagyon és jövedelem pocsékolásának megakadályozásával, különösen pedig a főpapi családok pazarlásával.

A püspök feleségét előbb kitiltják az egyházi birtokról, majd szétválást írva elő, volt ura jövedelmiének negyedrésziére korlátozzák tartását. Az egyház javait elpocsékoló előljáró kétszeresen fizesse vissza azt, s ha nem tudja, méltóságát veszítse. Az apátok rokonaiknak csak annyit adhatnak, amennyit más szegényeknek szoktak adni. Az apátokat szigorúan eltiltják a püspöki jelvények viselésétől. A tudatlan, avatatlan papokat tisztvesztés terhe alatt utasítják tanulásra, a közös életet élő kanonokokat és udvari papokat egymásközt latin beszédre kötelezik. Eltiltják a már megnősült, de özvegyen maradt papok újranősülését, az ily papot a papi rendből való kizárásra ítélve. A törvényes házasságban élő papoknak még megengedik az együttélést, de a püspök feleségét már kitiltják az egyházi birtokról. Egy évtizeddel később — a második esztergomi zsinat — már a nős papot eltiltja az oltártól.

A papi nőtlenség behozásával egyidejűleg érvényesült az egyház szigorú felfogása a *házassági* jog terén. Szent István még megengedte az elhagyott asszonyok újra való férjhezmenetelét, úgyszintén a férfinek is az újranősülést. A második esztergomi zsinat elrendeli, hogy a házasság mindenkor az *egyház színe előtt*, tanú jelenlétében pap előtt, a két fél megegyezésével menjen végbe. Kimondja a *házasság felbonthatatlanságát*, — »mert írva vagyon: kitket Isten egybe kötött, ember el ne válassza«.

Kálmán Király és öccse, *Álmos* herceg nyolc-tíz-éves gyermekek voltak, mikor apjuk meghalt. Édesanyjukat már korábban elvesztették; görög mostohájuk mindjárt Géza halála után visszaköltözött Bizáncba. A szülői szeretet melegét Szent László gondoskodása pótolta számukra, ki testvérbátyja fiaiban talált kárpótlást a fiúgyermekért, ki néki nem adatott meg. Mindkettőt jó nevelésben részesítette, de kedvence a kisebbik volt, a szép és daliás *Álmos*, kinek testi arányai, harci kedve, lovasgiassága és alapjában egyenes, katonás jelleme saját ifjúkorát idézték emlékébe, őt szemelte ki utódjául s mikor Horvátországot megszerezte, őt állította uralkodói hatalommal új tartománya élére. Az arca csúf, természetre vézna, beteges, bicegő és kissé görbe, de egészen *kivételes szellemi képességekkel megáldott, lángeszű bátyját, — Kálmánt* — kit a vadászat, harc és az udvari élet örömeinél jobban érdekelték a könyvek és tudós egyházi férfiak társasága, — papnak szánta s később — rendkívüli tehetségét felismerve — a váradi püspökségre szemelte ki.

Kálmán, ha látszólag megnyugodott is királyi nagybátyja akaratában, felnövekedvén, a trón elfoglalására készült, de egyházi tanulmányait sem hanyagolta el s igaz keresztény módjára buzgólkodott.

Az egykorú lengyel krónikás „a tudományban kora összes, királyainál jártasabb“-nak mondja. Saját népe később tudományaért Könyves Kálmánnak nevezte.

Kortársait meghaladó tudományát, kormányzótehetségét, alkotóerejét és emberies gondolkodását világi törvényei bizonyítják.

Legnagyobb alkotása az 1100 körül összehívott *tarcali* zsinaton alkotott 84 szakaszos törvénykönyv. Célja az volt, hogy Szent István törvényeit a kor követelményei szerint megreformálja. Újító törekvéseit sokan nem helyeselték. Pedig a törvények megújítására és a százéves fejlődés során kialakult új viszonyok rendezésére valóban szükség volt s Kálmán ezt a feladatot mesterien oldotta meg. A régiből csupán azt törülte, ami már elavult, újat pedig csak ott alkotott, ahol erre igazán szükség volt.

KÁLMÁN VILÁGI TÖRVÉNYHOZÁSA. Igazságszolgáltatási intézkedéseinek célja a *büntetések enyhítése* és a magánharc kiküszöbölése volt. A lopás halálbüntetését eltörli s az értékhatárt felemelve, a négylábú barom, huszvédenár vagy ennél nagyobb érték tolvaját szemévilágának elvesztésére ítéli. A tolvaj feleségét és gyermekeit csak részesség esetén bünteti, tizenöt évnél fiatalabb gyermekeket pedig büntetlenül bocsát el. Kálmán szigorúan bünteti a hamis vádaskodót, akit mint tolvajt ítél el. A hamis tanúkat pedig arcukra égetett kereszt jegyével bélyegzi meg. Megtiltja az állattá változó, az emberek belsőjét

emésztő boszorkányok üldözését: strigák ellen semmi vizsgálat ne legyen, mert ilyenek nincsenek v. Szent István és Szent László elvben ellene voltak a magánharcnak, de bizonyos esetekben — így a testi sértések és rontás esetében — utat engedtek a nemzeti vérbosszú érvényesülésének. Kálmán mindez ügyeket a bíróság elé utasítja. A bírakat eltiltja a kínvallatástól, a kéz száraztatásától és a tűzzel égetéstől.

Mivel a király mindenhol nem tudott eljutni, viszont odahaza sem volt mindig található, Fehérvárott évente, egyszer, Nagyasszony napján általános törvénynapot tartott, mikor is az ország minden lakói elébe járulhattak panaszaikkal. A király távollétében az ő pecsétjével és személye képviseletében a *nádorispán* ítélt. Később az ügyek elszaporodásával a király személyes bíraskodása helyébe fokozatosan a nádor udvari bíraskodása lép. A király maga is ítélt, de az elébe hozott ügyek túlnyomó részében a király képében és helyettesítésében a nádor ítélt, de csak az udvarban, illetőleg vidéken a király jelenlétében.

László az udvari (*kuriai*) bíraskodás állandóságát akarta biztosítani s ezért a vidékre királyi bírakat, a köznel) nyelvén *billogosokat* rendelt. Hatáskörük kiterjedt volt, idéző pecsétjüket — a *bülogot* — az egyházi személyek, ispánok és az adománybirtokos nemesség kivételével bárkinek elküldhették.

Kálmán ezen az állapoton gyökeres reformmal segített. A billogosok törvénykezési hatáskörét a kisebb királyi adománybirtokosok, várkatonák és alsóbb néprétegekre korlátozta. A nagyobb tisztviselők, előkelőbb adománybirtokosok ügyeiben már az *ispán* ítélt a *bíróval*, az ispán és saját népe perében pedig a szomszédos ispán. A honfoglaló nemesség ivadéka azonban továbbra is mentes volt az ispán hatósága alól s a papi személyek bírása a püspök, illetőleg az őt helyettesítő főesperesek maradtak.,

A vármegyei bíróság és a királyi ítélőszék közé Kálmán új, *másodfokú* törvénykezési fórumot iktatott, az *egyházmegyei törvényhozó zsinatot*. A zsinati törvénykezés életbeléptetése óta minden országlakosnak módjában volt peres ügyét és saját bírása, ispánja ellen támasztott panaszát elfogulatlan bíróság elé vinni s a törvény külön is lelkére kötötte a püspököknek és ispánoknak, »nehogy gyűlölségből elkárhoztassák az ártatlant és kedvezésből, pártját fogják a bűnösnek«.

A törvénylátó zsinatok tehermentesítették a királyi; ítélőszéket, de az országlakosoknak továbbra is módjukban volt odafordulni igazságért. Az igazságszolgáltatás tisztaságának biztosítása végett csak vagyonos és szavahihető emberek tanúságát fogadták el, a bizonyítási eljárásban; nagy szerepet játszott tüzesvas és forróvízpróbák tartását

a püspöki és káptalani egyházakra korlátozták s a bírósági poroszlok megbízhatóságáról is gondoskodtak.

A KIRÁLYI BIRTOK RENDEZÉSE. A NEMESI BIRTOKOK SZABÁLYOZÁSA. A büntetőtörvények reformja és az igazságszolgáltatás revíziója mellett Kálmán törvényhozását a királyi vagyon és jövedelem biztosítását célzó gazdasági és pénzügyi intézkedések jellemzik. Kálmán az összes adományok felülvizsgálatát elrendelte. A magánurak, egyházak és kolostorok részére jogos mértéken tuladományozott királyi halászhelyeket — »tanyákat« — Szent István adományainak kivételével mind visszavette, csak annyit hagyva meg a kolostoroknak, amennyi a szerzetesek mindennapi élésére szükséges volt.

Szent István adományait — a szabad rendelkezést biztosító törvényéhez alkalmazkodva — ágról-ágra öröklődő, tehát a nemesi szállásbirtokokkal egyenrangú nemzeti birtoknak ismerte el. A pénzen szerzett birtok felett szabad rendelkezési jogot adott a tulajdonosoknak s örököseiket csupán igazuk bizonyítására kötelezte. Utódok hiányában a birtok a királyi hűbérurra szállt vissza. Kálmán törvénye ezek szerint háromféle nemesi birtokot különböztetett meg:

a nemzetségben ágról-ágra öröklődő *szállásbirtokot*;

a tulajdonos szabad rendelkezése alá tartozó *szerzett birtokot* és

a csupán egyeneságon öröklődő hűbéri *adománybirtokot*.

Az adománybirtok hűbéri természetének törvényes megállapítására nagy szükség volt, mert az adományosok már nemzeti szállásbirtokként kezdtek hűbérbirtokukkal rendelkezni s az adománybirtokot terhelő katonai kötelelésektől is szabadulni igyekeztek. Ezért Kálmán kötelezte a „saját,“ de természetesen adományként élvezett birtokokról száz pénzt — mai értékben mintegy 1440 aranykorona évi földbérjövedelemmel rendelkező ispánokat egy páncélos vitéz, a negyven pénz — mintegy 576 aranykoronai — jövedelemmel rendelkezőket egy könnyű fegyverzetű vitéz hadbaállítására. Ennél kisebb jövedelmű adománybirtokosok katonát nem állítottak, csupán személyes hadbaszállásra voltak kötelezve. A várkatonák személyes hadkötelezettségét illetően Kálmán elrendelte, hogy még a várszolgálatától felmentetett s a valamelyik ispán vagy királyi hűbéres személyes szolgálatára rendelt várkatoná is hadbaszálljon s ha nem teszi, álljon ismét a vár szolgálatára, a szökevény várkatonát pedig senki szolgálatba fogadni ne merje.

SZABAD TELEPESEK ÉS VENDÉGNÉPEK. Az alsóbb népelemek pénzbeli és természetbeni köteleléseit is, szabályozták. A szabad telepesek, szláv és egyéb vendégek s általában az összes nem katonáskodó közrendű szabademberek és szabadosok akár a királyi várak, akár mások

földjén éltek, nyolc dénár — mintegy 1.20 aranykorona — évi *fejadót* fizettek a királynak »szabadságukért«. A király, hadbautazása alkalmával lovat, szekeret kiállító és zsoldos szolgálatot teljesítő szabadosokat Kálmán mentesítette az adó félösszege alól.

A vár földjén élő közsabadok és telepések a fejadón kívül földbérrel is tartoztak a királynak s azt vagy munkával rótták le, vagy a »munkáért« váltságul fizetett dénárokkal.

A bevándorlókat is szívesen vette, de gátat vetett a saját hazájukból gyanús körülmények között menekülői kétes elemek beözönlésének. Az idegen földről jövő telepéseket kezes állítására kötelezte.

A telepések között sok volt az izmaelita, vagyis bolgár, kazár, besenyő és arab nemzetiségű muszalmán, magyarosan: *böszörmény*. A régebben bevándoroltak már keresztény hitre tértek és szépen magyarosodtak. A *zsidókkal* szemben egészen más politikát követett. A zsidókat Európa keresztény népei nem tartották megbízható és kívánatos elemnek. Az egyház szigorúan tiltotta erőszakos térítésüket, a nép kerülte a velük való érintkezést, ők maguk szigorú elzárkózottságban élték saját törvényeik szerinti életüket. Az eszközeikben nem nagyon válogató zsidók *kölcsönüzelmek* a vagyonos úri osztályt, az árat felhajtó kereskedésük és különösen egész Európát és Ázsiát behálózó rabszolgakereskedések a köznépet is ellenséggükké tette. Ez az ellenségeskedés néhány országban — Németország, Csehország és másutt is — nyílt üldözésbe robbant ki. A nyugatról menekülő zsidók Kelet türelme-sebb népeinél kerestek menedéket. Magyar földre is egész rajok jöttek az 1098. évi csehországi üldözés idejében., Kálmán befogadta, de szigorú ellenőrzés alatt tartotta őket. Beolvasztásukra egyáltalában nem gondolt. (Keresztény leányok nőülvételét és keresztény szolgák tartását már László megtiltotta a zsidóknak.) Kálmán a zsidók kizárólagos lakóhelyéül a püspöki városokat jelölte ki, hol állandóan törvényes bírójuk, a püspök szemei előtt voltak. A zsidó kereskedelem elhatalmasodása ellen már I. Béla és Szent László is védekeztek a vásárnak szombati napra; helyezése s a vasárnap kalmárkodók büntetése által.

GAZDASÁGPOLITIKAI ÉS PÉNZÜGYI INTÉZKEDÉSEK. A királyság megalapítása óta eltelt században a gazdasági viszonyok lényegesen átalakultak. A honfoglaló magyarak részben már földművelő, de túlnyomóan állattenyésztő gazdaságát fokról-fokra az állattenyésztéssel is foglalkozó *földműves-gazdaság* váltotta fel. Az ország területén talált szláv szolgák és nyugati foglyok ivadékainak elszaporodásával s az állandó nyugati bevándorlással a

földműves elem számú gyarapodott. A magyarok közül is mind többen tértek át a földművelésre. A zavaros időkben elszegényedett és királyi szolgálatba állt hűbéres vitézek, *serviensek* a maguk két-három ekeföldes birlokán, kevés szolgájukkal csak földműves-gazdálkodást folytattak. A nagybirtokú adományosokat és a foglaló nemeseket viszont a királyi és egyházi birtokon elért gazdasági eredmények csábították a föld művelésére.

A földművelés térhódításával természetesen megindult az **állandó meglepedés** folyamata, bár a magyarok még ragaszkodtak ősi nomád települési szokásaihoz s a falvak népe nomád földközösség keretében művelte földjét. A csekély népesség miatt bőven rendelkezésre álló földből évről-évre más és más területet vettek a művelés alá s azt a falu népe évről-évre nyílhúzással sorsolta ki s osztotta fel. A falvak népe sátraival az állandó **téli szállás** mellett emelt templomtól nem egyszer napi járóföldre vagy még messzebb eső részekre szállt ki s Ina ott megfelelőbb, termékenyebb földre talált, sokszor vissza sem tért. A közelben ütötte fel téli szállását is. Ez a **nomád földközösségi rendszer** nem vezetett nagyobb bajokra, amíg a föld bővében volt s amíg egy falu lakosai azonos viszonyok közt élő emberek — egy nemzetség tagjai és szolgálai vagy egy földesúr népei — voltak. Később azonban nagy bonyodalmakra vezetett ez a vándorló nomád élet. Megtörtént, hogy új földre, más vidékre kiszálló falvak ott más falvak népével találkoztak és a kiszemelt földhöz ragaszkodva, közösen ejtették meg a nyílhúzást s összeszokva egy faluvá egyesültek. Ilyen viszonyok mellett megesett, hogy a faluban legtöbb emberrel rendelkező hatalmasabb birtokos az egész falu birtoklására törekedve, a másinak szolgáját vagy telepesét a saját földesúri hatósága alá vette vagy kiűzte. Viszont az is előfordult, hogy a birtokos népe közé telepedett szabademberek vonakodtak az ő földesúri hatóságát elismerni és a néki tartozó kötelezettségeiket teljesíteni.

A birtokviszonynak: ez a bizonytalansága tette szükségessé a földesúri népek összeírását és kötelezettségeik megállapítását, **ami bevezető lépése volt a földbirtok száz év múlva bekövetkezett területi kialakulásának.**

LÁSZLÓ ÉS KÁLMÁN URALKODÁSÁNAK EREDMÉNYE. A magyar nemzetnek nagy szerencséje volt, hogy történeti élete sorsdöntő óráit uralomra termett nagy¹ egyéniségek vezetése alatt élte át. Az ellentétes irányok és felfogások — mint Kelet és Nyugat, pogányság és kereszténység, görög és latin egyház, központi hatalom és törzsi egységbontás — fejlődésirányító küzdelmét mégis Géza erős akarata, Szent István energikus harc készséggel párosult békeszándéka és bámulatos szervezőtehetsége döntötte el. Hozzájuk hasonló gondviselészerű egyéniségek voltak Szent László és Kálmán. Négy évtized véres küzdelmei és pusztító harcai után az ő bölcs és körültekintő uralmuk

hozta meg a békét, a rendel, a közbiztonságot és a királyi hatalom tekintélyét.

Mindketten egyaránt kiváló uralkodók, egy szellem képviselői, egy felfogás harcosai, egy kultúra hordozói voltak s mindketten át voltak hatva koruk uralkodó eszmei törekvéseitől. Mindketten örökölték az Árpád-házat jellemző kormányzókézséget, politikai és katonai tehetséget, legkiválóbb elődeik uralkodóképességeit. László többet] örökölt a harcos ősök katonai erényeiből és anyja családi jának benső hitéből; Kálmánnak nagyobb osztályrész jutott a békefejedelmek alkotóerejéből és diplomáciai érzékéből. Lászlóban több a konzerváló, Kálmánban az újító, hajlam. László kiegészítette Szent István törvényhozását, pótolta hiányait, érvényt szerzett a törvényes rend követelményeinek, befejezte István egyház- és államszervező nmnkáját. Kálmán tovább épített és tudatosan újított. Alapul vette elődei rendelkezését, de azokat saját kora felfogásának és szükségletének megfelelően módosította, ujjakkal helyettesi tette. László Szent István hagyományait hivem őrző apjára, Bélára és a régi harcok legendás vezéreire emlékeztet, Kálmán jobban megértette Nyugat eszméit., *László a szív és az érzelmek*, a hősi fellobbanások embere, *Kálmán csupa ész és hideg számítás*. Azt nemes lelki tulajdonságai és benső vallásossága, — ezt magas műveltsége és egyházas gondolkozása emelte a kortársak színvonalát messze túlhaladó magaslatra. Lászlóban a magyar *keresztény lovag* erényei öltöttek testet, Kálmánban a *magyar tudás* testesült meg. Kettőjük sokban eltérő egyénisége és munkássága szerencsésen egészítette ki egymást s a legszerencsésebb időpontban lett a nemzet történeti fejlődésének irányító tényezőjévé, amikor éppen az ő tehetségükre, energiájukra és szervezőképességükre volt szükség az egészséges fejlődés biztosítékának megszerzéséhez. Rendkívüli képességeiknek köszönhető, hogy az ország területi egységének kiépítésével és bölcs törvényhozással európai értelemben is számottevő hatalmi tényezővé avatták a magyar királyságot.

Horvátország, Dalmácia, Bosznia megszerzése (Összeütközés a görög császársággal.)

AZ ORSZÁGHATÁROK MEG ÁLLAPÍTÁSA. Történetünknek Taksony fejedelem halálától Szent László trónraléptéig terjedő korszaka a külpolitikában a békés törekvések és védelmi háborúk százada volt. Elszánt akarattal utasított vissza minden külső támadást, elégtételt vett a rajta esett sérelmekért, de támadóhadjáratra, vagy éppen; hódításra nem gondolt s a dinasztiának szinte vérévé vált Géza és István kiegyenlítést kereső békepolitikája.

Mindez gyökeresen megváltozott Szent László idejében. A külső támadás veszélye már elmúlt. Legfeljebb kán betörések megisméltődésétől kellett tartani, de a keleti várszervezet kiépítése után a magyar királyság hadiereje mellett nagyobb gondot ez sem okozott. Salamon halálával; (1088) a belső viszályok, zavargások ideje is elmúlt. A nemzet osztatlanul, teljes egységben állt királya mögött, ki saját hatalmát és tekintélyét megalapítva, normális mederbe terelte népe életét. Maradt azonban még egy feladat, amely megoldásra várt. A magyar királyságnak életbevágó érdeke volt *a belső gyeplővonal és a tulajdonképen országhatár között elterülő gyéren lakott erdős-hegyes vidék katonai védelmének kiépítése és fokozatos betelepítése,*

László királysága határait a belső gyeplővonalról a! természetes határokig igyekezett kitolni. Északnyugaton, északon, keleten és a déli határ keleti szakaszán sikerült; is a Kárpátok félkörben futó hatalmas bástyájáig, illetőleg a belső lejtőket elborító erdőségekig és az Al-Duna széles vizéig hatolnia. Nyugaton az egykori gyeplővén kialakult morva hercegség és az osztrák örgrófság már elzárták a természetes határhoz vivő utat, amely a cseh—morva dombvidék és agreini és bécsi erdők lettek volna. Nem volt sokkal jobb a helyzet délnyugaton sem.

A természetes határ itt a Száva-völgytől délre, a Karszt, Kapella s az Una és Drina közt emelkedő boszniai hegyek északi lejtőin húzódott. A Drávától e vonalig terjedő vidék földrajzi, gazdasági és katonai tekintetben egyaránt természetes kiegészítője volt a drávántuli Pannoniának, hova a római, avar és frank uralom idejében is tartozott.

A Dráva—Száva-közének a pozsegai hegyvidéktől — a Papuk-Szujnik- és Pozsega-hegységektől — keletre eső s korábban bolgár uralom alatt álló részét a Fruskagoráig és a Bosut torkolatáig már a honfoglaláskor a magyarok szállták meg. I. Endre vagy Salamon korában a Szerémség keleti része is magyar kézre került. Távolabb nyugatra, a

Dráva-folyó és a Dráva—Száva-közi vízvázlatzó-hegylánc — az Ivancsica-, Kalnik-, Bilo-, Réka-hegységek vonala — közt húzódó sík földszávot is a honfoglaláskor szállták meg a magyarok.

Horvátország ebben az időben még észak-déli irányban a tenger mellett húzódott végig. Az ország déli határának biztosítása tette szükségessé Szlavónia birtokbavételét.

SZLAVÓNIA BIRTOKBAVÉTELE. E terület megszerzésének ideje *Zvoimir* horvát király halálakor (1088) érkezett el László számára. *Zvoimir* felesége ugyanis László nővére volt. Az özvegy királynétól és híveitől rossz hírek érkeztek s így László jónak vélte, hogy férje ellenségeitől igaztalanul háborgatott testvérét könnyebben megsegíthesse, Horvátország közvetlen szomszédságába menjen.

László tehát haladéktalanul megszállta *Szlovóniát*, (1088) s így kardcsapás nélkül birtokába jutott a *szaván-inneni Szlovónia*. A Kapellan innét lakó szlovének ellenállás nélkül meghódoltak s földjük *Szlovónia* néven a magyar királyság tartománya lett. László a lakosságot meghagyta régi állapotában s a szabad nemzetségeket katonai szolgálatra osztotta be váraiba. A nyolc régi vérségi szervezetű *zsupán-ság* helyébe nyolc királyi várispánságot létesített, mihez a Száván túl még négy ispánság s a hadi utak mentén három magyar alapítású várispánság járult (*Verőce, Várasd és Körös*). Ebből a tizenöt kis szlovéniai megyéből alakult ki a XIII. század folyamán az öt nagyobb magyar típusú vármegye: *Verőce, Körös, Várasd, Zágráb* és *Dubica*. A szlovéniai várszervezet részére László külön *bánt* (határispán vagy örgróf) állított, kinek tisztje később a horvát bánéval egyesítettett.

Ahogy a királyi birtoktestbe olvasztással Szlovónia Magyarország szerves része lett, úgy egyházi szervezet tekintetében is Magyarországhoz csatoltatott, amennyiben az új szlovéniai püspökséget László a kalocsa-bácsi érseki egyháztartományhoz csatolta.

Szlovónia birtokbavétele után Magyarország közvetlen szomszédságába került Horvátországnak. Egy-két évvel utóbb, 1091-ben annak megszállására is sor került.

HORVÁTORSZÁG BIRTOKBAVÉTELE. A horvát hercegség magva a *tengerpart* és a *Dinári Alpok* között a Cetina, Kerka és Zermanja sűrűn lakott völgye volt, de hatalma már korábban is kiterjedt a szomszédos szigetekre, valamint a Velebiten túl a Kapelláig és Karsztig, Horvátország volt az első tartós és életképes szláv államalakulat Európában. Az avar hatalom bukása után frank főhatóság alatt alakult ki s a XI. század második felében^ hatalma tetőpontjára ért. László rokonai alapon avatkozott; he a horvát ügyekbe, mint nővére érdekeinek védelmezője.

1090-ben kihalt ugyanis az uralkodó *Tirpimir-ház* s a maguk között meghasonlott horvátok egyik csoportja 1091-ben behívta Lászlót, az utód nélkül elhalt Zvoimir király elsőfokú rokonát. László be is nyomult Horvátországba, leverte az ellenséges érzelmű horvátokat s megszállta az országot. Onnan kereste fel aztán levélben a pápát (VII. Gergely), aki az elhunyt horvát királynak hűbérura volt, hogy ismerje el trónfoglalását. A pápa válasza azonban már nem találta Lászlót Horvátországban.

Alexios görög császár, akinek dalmáciai és horvát tervei veszélybe kerültek László foglalásával, az országra uszította a *kunokat*. Ezek egyik serege Erdélybe tört s a Mészési-kapun át Biharra rontott. Komoly ellentállásra nem találtak. A magyar várkatonák jó része idegen földön volt elfoglalva s így akadály nélkül kelhettek át a Tiszán s a Duna és Tisza mentén dél felé hatolva, borzasztó pusztulást okoztak. Dolguk végeztével zsákmánnyal, foglyokkal jól megrakodva keltek át a Tiszán s a Temes mentén igyekeztek az erdélyi városok felé, mikor a horvát földről hazasiető László seregével hátbakapta őket. A csata a kunok teljes megsemmisülésével végződött (1091).

Most, hogy az ország biztonságát helyreállította, tovább folytatta horvátországi szervezkedését. Mikor hazasietett, serege egy részét lenthagyta új országa védelmére s annak kormányzatát az ifjú *Álmos* hercegre bízta, akit Horvátország és Dalmácia királyának szánt. (Álmos I. Géza király ifjabb fia, Kálmán király öccse volt.) II. Orbán pápa azonban egyrészt a görög császárral megjavult viszonya következtében, másrészt, mert László nem volt hajlandó neki hűbéri esküt tenni, nem ismerte el László, illetve Álmos trónigényeit. Álmos erre a pápával harcban álló német császár (IV. Henrik) támogatását kereste. László; király egész erejét latbavetve, könnyűszerrel birtokba vehette volna az őt jogosan megillető országot. De László¹ nak nem volt kedve fegyveres fellépésre. A szentszékkal húsz év óta fennálló szoros baráti és szövetségi viszony megszakadása bizonyára kellemetlenül érintette. Ha Álmos tanácsára közeledett is IV. Henrikhez és hozzájárult Álmos császárbarát politikájához, személyesen nem akart a pápa akarata ellenére a horvát dolgokba avatkozni.

A TRÓNUTÓDLÁS RENDEZÉSE, KÁLMÁN TRÓN-FOGLALÁSA. Az Árpád-ház tagjai — Szent István, II. Endre és IV. Béla kivételével — rövidéletűek voltak. László sem volt még ötvenesztendős, mikor betegeskedni kezdett s az utódlás kérdésének annyi nagy királyunk utolsó perceit megkeserítő gondjai rászakadtak. Unokaöccsei közül *Álmos* állt hozzá közelebb, eredetileg őt szánta utódjának, míg bátyját papnak neveltette. De *Kálmán* nem nyugodott bele egyházi hivatásába s ha mindkettőjüket apai szere-

tettel gyámolító nagybátyjával nyíltan nem is szállt szembe, a király megbetegedésekor Lengyelországba szökött. Elhatározásával nemcsak a püspöki széktől való visszalépését, hanem trónigényét is bejelentette. László tisztában volt vele, hogy a korona *jog* szerint az idősebb Kálmánt illeti s amellett Álmos uralkodói képességeibe vetett bizalma is megrendült az utóbbi időben. A testvérharctól; való rettegés terveinek megváltoztatására készítette Lászlót. Péter nádort Lengyelországba küldte Kálmán után s az ünnepélyesen visszahívott herceget jog és törvény értelmében utódjául jelölte ki.

László király 1095 július 29-én halt meg. A *várad*i temetés után Kálmán akadálytalanul foglalhatta el trónját. Maga Álmos is — úgy látszott — belenyugodott a változott hatatlanba. Horvátország még mindig nagyon bizonytalan, trónja helyett a nemrég elhunyt Lampért hercegségét, Béla és Géza egykori országrészét kapta meg, teljes uralkodói hatalommal.

A KERESZTESHADAK MEGFÉKEZÉSE. A fiatal király mindjárt trónralépte után a százazrekre menő kereszteshadak átvonulásának gazdasági és katonai szempontból egyaránt terhes kérdésével került szembe.

II. Orbán pápa a *clermonti* zsinaton 1095 novemberében szólította hadba a kereszténységet a szeldsuk-törökök kezére került *Szentföld* felszabadítására s félévvel később, 1096 tavaszán a harci szózatot fellelkesült franciák, normannok, olaszok, németek már tízezzrel sereglettek a kereszt jelvénye alá. Ezek a hadak Magyarországon át mentek Kis-Ázsia felé. A harci szózatra még a tulajdonképeni hadjárat megindulása előtt fegyverre kapott előhadakat Kálmán a *mosoni országkapunál* teljes megértés-

sel és minden gyanakvás nélkül bocsátotta be országába. Csak azt kötötte ki, hogy szükségleteiket készpénzfizetési melletti vásárlás útján szerezzék be. *Amiensi Remete Péter* és *Poissy Valter* seregében mintegy 50—60.000 ember vonult keresztül baj nélkül az országon, de a déli határon Zimonynál a fegyelmezetlen népség harcba keveredett a zimonyi vár őrségével, a várat is elfoglalta s csak a ma-, gyár sereg közeledtének hírére takarodott ki az országból. Más hadak már az ország nyugati részén megkezdték rablól, erőszakoskodó pusztításukat. Kálmán fegyveres erővel volt kénytelen kikergetni őket az országból. Alig múlt el ez a veszedelem, nyár derekán egy sokféle nemzetiségű, harmincezer szedett-vedett had kért átvonulásra engedelmet. Kálmán azonban okulva az addig tapasztaltakon — megtagadta a bebocsátást. A németek fegyverhez nyúltak! és erőszakkal akartak utat törni. Mosón a kezükre került, de a magyar hadak előnyomulásának hírére az ellenséges, szándékú csapat fejvesztve menekült ki az országból.

Októberben érkeztek a határra mintegy harmincezer! gyalogos és tízezer fegyelmezett lovas vitézzel *Bouilloni Gotfrid* és *Balduin* lotharingiai hercegek. A vezérek biztosítékot adtak a béke és rend fenntartása tekintetében Kálmán egész hadával végigkísérte a sereget országa határáig.

Kálmán erélyes fellépése a rakoncátlan, garázda seregek ellen, de előzékeny és határozott magatartása a fegyelmezett keresztshadak vezéreivel szemben egyszeriben megalapította tekintélyét s erre éppen most igen nagy szüksége volt.

HORVÁTORSZÁG MEGERŐSÍTÉSE. Ezalatt megért a horvát helyzet is. Az új pápa (*II. Paschalis*) belátta, hogy a szentszékre előnyösebb, ha a bizánci és velencei vetelkedéseknek véget vetendő, a magyar király jut hatalomra Horvátországban, aki legalább méltányolja a szentszék jogait és a dalmát egyház érdekeit. 1102-ben indult Kálmán Horvátország végleges elfoglalására. Az ellenállókát fegyverrel legyőzte s mint az ország örökös királya — tehát nem mint hódító — még 1102-ben meg is koronáztatta magát. Állandó helyetteséül egy királyi főtisztviselőt, a *bánt* nevezte ki. Ez magyar ember volt. Magyarok voltak a királyi hadak és várőrségek vezérei is, de az általuk létesített központi hatalom nem magyar, hanem a horvát királyi hatalmat jelentette. Nem érintette a király a horvát népnek sem társadalmi, sem gazdasági, sem jogi viszonyait. Valamint nem osztotta be Horvátországot királyi várszervezetbe sem. A király tulajdonába Horvátországban csak a horvát királvi birtok került.

DALMÁCIA MEGHÓDÍTÁSA. 1105-ben sikerült Kálmánnak a dalmát városokat is meghódítani. A magyar

sereg sorra körülzárta a horvát területbe szigetként ékelődő városokat. A kis Sebenico és Trau azonnal meghódultak, de Zára és Spalato polgárságának egy része velencei befolyás alatt ellenállásra készült. Az ellenállásból végre is béke lett s a szigetek közül Brazza, Usero és Veglia is önként hódoltak Kálmán királynak. Később Arbe-sziget lakossága is meghódolt.

A hadműveletek befejezése után Kálmán udvarával ünnepélyesen bevonult Zarába. A dalmáciai városoknak meghagyta addigi jogait, biztosította törvényeik használatát, a szabad püspök- és grófválasztás jogát, a magyar király uralmával elégedetlenek szabad elköltözködését, a magyarok és idegenek befogadása felett való döntés jogát, az adók és a kényszerbeszállás alól való mentességet még az esetre is, ha a király az országos ügyek megtárgyalására jön hozzájuk. Csupán az idegenek vámjából befolyó jövedelem kétharmadát tartotta fenn magának, egyharmadát a város grófjának biztosítva.

A dalmát városok elfoglalásáért Velence neheztelt meg Kálmánra s ha egyelőre nem is tiltakozott ellene, alig! várta az alkalmat, hogy a dalmát városokat visszaszerezze! uralma alá. Ez az alkalom már 1115-ben be is következett. Kétesztendei változatos küzdelem során, melynek végét már sem Kálmán, se a dogé nem érték meg, a városok pedig hol az egyik, hol a másik hatalomnak hódoltak^ az 1118-ban kötött ötéves fegyverszünet vetett véget, melyben a dalmát városok Velence kezére kerültek.

A diamát városok, birtokaiért a magyar királyoknak századokon át újra, meg újra kiújuló nehéz küzdelmeket kellett vívniok az olasz szigetváros merész tengeri harcosaival. Horvátország évszázadokra szoros államszövet s égben egyesült Magyarországgal.

A két országot és népeiket csak a király személyének közössége (*personal unió*) fűzte össze, bár ez a perszonális kapcsolat a középkorban egyet jelentett a teljes egyesülés-, sel, mert ebben az időben az államhatalom elválaszthatatlanul összeforrott a király magánhatalmával, az állani fogalma egy volt a királysággal, sőt — a király *személyével*. Külön horvát udvarról, horvát királyi tanácsról, önálló hadseregről és államháztartásról szó sem volt. Közös volt az udvar, a kormány, a hadsereg és a kincstár is.

Slavónia birtokbavételével a magyar királyság a délnyugati természetes határokig hatolt. Horvátország és Dalmácia megszerzése már kifelé való terjeszkedés volt. Felismerték-e László és Kálmán a tengerparti tartományok nagy külpolitikai, katonai és gazdasági jelentőségét, vagy megszerzésükkel csupán királyi hatalmuk, tekintélyük és jövedelmük növelése volt-e céljuk? — nem tudjuk. Bizonyos azonban, hogy Horvátország birtokbavétele biztosí-

lotta a balkáni terjeszkedés lehetőségét, megszerzése első mozzanata volt az *Árpádok dél felé irányuló hódítópolitikájának*. A magyar király nyugaton a tengerpartra és az Adria felől fenyegető minden veszedelmet feltartóztató horvát tartományra támaszkodva tudta befolyását rövid néhány évtized alatt az összes horvát-szerb területekre, majd az egész Balkánra kiterjeszteni.

ÁLAMOS HERCEG LÁZADÁSA. Álmos herceg, ha látszólag belenyugodott is Kálmán uralmába, trónigényéről sohasem mondott le. Nem tudta elfelejteni, hogy László egykor őt jelölte ki utódának. Kálmánban lelke mélyén uralkodásra méltatlan nyomorékot, a királyi trónra tévedt furfangos papot látott, ki az ő rovására foglalta el apáik trónját. Ezért hol "német, hol lengyel támogatással igyekezett Kálmán trónjára kerülni.

Álmos — mint egykor Péter és Salamon — a császári hatalom árnyékában vélte feltalálni maga és országa boldogulásának útját. Kálmán nagyon jól tudta, hogy a német császár *IV. Henrik* személyében már nem az az erő, mint volt régebben s ezért inkább a pápa barátságát választotta s követei útján még 1096 év végén nöülkerte a pápa legjobb hívének, *Roger* szicíliai grófnak leányát, *Buzillát*.

Álmos teljes megértésre talált a német császár udvarában, ki amúgy is rossz szemmel nézte a magyar hatalom délvideki terjeszkedéseit. Örömmel fogott fegyvert Álmos érdekében. A német—cseh sereg először is *Pozsony* várát vette ostrom alá, de egyhavi sikertelen ostrom után kénytelen volt hazatakarodni. *IV. Henrik* a kemény ellenállás láttára és Álmos igényeinek jogtalanságáról meggyőződve, le is mondott a további küzdelemről. Vele Kálmán békét kötött, de a kezébe került, magyarokkal kegyetlenül vérengző *Szvalopluk* cseh herceg ellen büntetőhadjáratot indított s morva tartományát pusztította. Álmos és a cseh herceg a következő év elején újra betörték a Vág vidékére — ahol Álmos birtokai voltak — s egészen a Nyitraig hatoltak. A háborúskodás végre is Szvalopluk bukásával ért véget, mire Kálmán utódával, *I. Vladiszlav* herceggel békét kötött s Álmos kiadatását is megkapta.

A türelmét vesztett beteges Kálmán őt és Béla nevű csecsemő fiát, hogy az uralomra képtelenné tegye őket, mindkettőnek szemét szúratta. A kétségtelenül nagy király családi élete szerencsétlen volt. Második nejét, az orosz *Eufémiát* házasságtörésen érte s elválva tőle, hazaküldte hazájába. A feleségétől később született gyermeke, *Boris* utóbb, mint trónkövetelő lépett fel királyaink ellen.

Kálmán nagybátyja példájára háromízben gyakorolta a keresztény megbocsátás erényét lázadó öccsével szem-

ben, de negyedszer már nem tudott László lelkimagaslatára emelkedni.

A szörnyű tett emléke sötét árnyként nehezedett Kálmánra s csak kínosabbá tette betegségtől elcsigázott testének és családi bajoktól meggyötört lelkének szenvedéseit., Élete utolsó éviben igen sokat szenvedett kízó fájdalomtól s baját csak fokozták lelki fájdalmai. László fia gyermekkorában meghalt. Megmaradt egyetlen fiában, *István* hercegben, nem sok kedve telhetett. A gyermekifjú testben szépen gyarapodott, vitézi erényeknek sem volt híjával, de jelleme, természete, képességei merőben elűtöttek apjától. Kálmánnak 1116 februárjában bekövetkezett halála után minden elődénél kedvezőbb körülmények közt vette át országa kormányát, annak helyes irányítására mégis képtelennek bizonyult. Uralma — mint egykor Péteré — a hirtelen fellobbanások és céltalan háborúskodások szakadatlan láncolata volt.

Kálmán halála után ismét zavaros idők következtek, pedig délen ekkor kezd két olyan nép kialakulni, amely; később nagy szerepet visz nemzetünk történelmében: az; északfelé törtető *szerb* s a kunok által megszervezett *oláh*-nak nevezett balkáni nép.

//. *István* (1116—1131) kalandosvérű, nyughatatlan ifjú volt. Uralkodása kezdetén még folyt a harc a dalmát városokért, amikor 1116-ban Vladisláv cseh herceggel is összeütközésbe került. Alig heverte ki az itt szerzett vereséget, máris a német császár ellen fordult, hogy Velence támogatásáért bosszút álljon. Betört Ausztriába s ezzel nyolc évre állandósultak az osztrák-magyar határvillongások. 1123-ban — családi politikája következtében — orosz földön hadakozott, mígnem a magyar urak visszatérésre kényszerítették. 1124-ben Dalmáciában háborúskodott, 1126-ban a lengyelek ellen viselt hadat s 1127-ben egy évtizedig fel-felújuló görög háborúságba bonyolódott. Valamennyi hadjárata maradandó siker nélkül végződött. A céltalan harcok és háborúk fáradalma, kegyetlenségig fájuló szenvedélyessége, besenyő, kún, normann zsoldosai, körében töltött kicsapongó élete hamar felőrlődött. Az> utolsó görög hadjáratról alig harmincesztendő korában, betegen, összeroskadva ért haza s ezidő óta csak a trón-, utódlás kérdése foglalkoztatta.

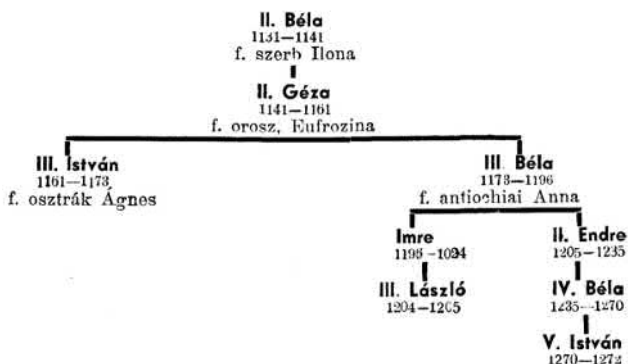
Mostohaanyjának orosz földön született fiát, *Borist*, sem atyja, sem ő nem ismerte el törvényes ivadéknak, így hát Árpád nemzetségének utolsó, megnyomorított férfitagját jelölte ki utódjául. Feleségül *Uros* rác nagyzsupán, leányát, *Ilonát* kérte meg számára. A magyar szövetségnek örvendő szerb fejedelem kapva-kapott ajánlatán. Ilona Magyarországra jött és világtalan urát alig egy év múlva

fiúgyermekkel ajándékozta meg. A kisleányt a király és herceg⁴⁴ közös nagyapjának emlékére Géza névre keresztelték., A kiengesztelődés Kálmán és Almos ivadékai közt teljes lett. II. István nemsokára szívében bűnbánattal tért meg őseihez. Tetemét *Váradra* vitték Szent László mellé. Trónját világtalan unokatestvére, II. Béla foglalta el.

AZ ARADI VÉRENGZÉS. BORIS TÁMADÁSA. *Vak Béla* (1131—1141) jóindulatú, hitbuzgó s nem is tehetségtelen ember volt, de nyomorúsága tétlenségre kárhoztatta. A kormányzást feleségével kellett megosztania. Az erélyes rács asszony uralomrajutva, fájának egész szenvedélyével fordult Kálmán és István egykori tanácsosai ellen. Mindjárt a koronázás után *Aradra országos gyűlésre* hívtá. össze az előkelőket s híveivel — a délszlávoknál annyira divatos *vérbosszú* jogán — halomra gyilkoltatta a fiatal király megvakításában részesnek vélt *hatvannyolc* urat. A vérengzés nyomán elégedetlenség támadt, amit Kálmán elűzött feleségének fia a maga javára igyekezett kihasználni. *Boris* herceg magát Kálmán törvényes utódjának vallotta s mindjárt István halála után igényt támasztott a trónra. Az aradi vérbosszú után lengyel, orosz és pártütő magyar csapatokkal a Sajóig nyomult, de Béla leverte; s osztrák, cseh és halicsi segítséggel Lengyelországba is benyomult. Támadását siker koronázta, amit annyira kihasznált, hogy Boris teljesen magára maradt s Béla életében nem tett több kísérletet a magyar trón megszerzésére.,

BOSZNIA HÓDOLTATÁSA. Bélának sikerült békepolitikájával úgy *János* görög császárt, mind // *Lothar* német császárt barátjául megnyerni, úgyszintén az osztrák, cseh, orosz és szerb fejedelmekkel is szövetséget kötött. Felhasználva ezt a kedvező helyzetet, úgyszólván észrevétlenül vetette meg lábát a Szávától délre a Drina völgyéig^ s *Boszna-* és a *Rajna-íolyó* völgyében a *Narentáig*. 1137-ben már László fiát »*Bosznia hercegévé*« nevezte ki, ő maga pedig felvette a »*Ráma királya*« címet. Az új tartományok északi részén a XIII. század elejére magyar közigazgatás alakult ki, délebbre pedig két bánóság — *Ozorai* és *Sói* — keletkezett. A Felső-Bosznia völgyében a magyar királyok fennhatósága alatt benszülőtt bánok vetették meg a későbbi *bosnyák bánóság* (utóbb királyság) — alapjait. A magyar befolyás ekkor kezd észrevehető lenni a rácok országában (*Rascia*) is. Béla harminckét éves korában — miután legkisebb fiát, Álmost, már előbb eltemette — H 4L elején, alig harminckét éves korában meghalt. Különös; játéka a sorsnak, hogy nagy királyaink — Szent Istvánnak, Lászlónak és Kálmánnak — magvuk szakadt, a szerencsétlen vak Béla pedig törzsatyjává lett a magyar királyi ház

későbbi uralkodó ágának. Három fiú és két leány maradt ulána.

Béla halála után trónját a tizenegyéves fia, *II. Géza* (1141—1162) örökölte. A kormány rúdját Iлона királynénak a kis király gyámjául rendelt testvéröccse, *Belos* herceg tartotta kezében, aki 1142 óta Horvát- és Dalmátországi bánja s 1145-től nádorispán is volt. Vitéz katonává, körültekintő bölcs uralkodóvá nevelte Gézát, amire éppen most nagy szükség volt, mert a külpolitikai helyzet Béla halála után folytonosan rosszabbodott.

BORIS TRÓNKÖVETELŐ TÁMADÁSA. A német és magyar udvar közti barátságos viszonynak végeszakadt. Nemsokkal utóbb *Boris* kért segítséget *III. Konrád* német császártól »öröksége« visszafoglalására. A császár ugyan segítséget nem adott, de felhatalmazta, hogy német földön sereget gyűjthessen. A merész kalandor 1146 tavaszán zsoldosai élén hirtelen rajtaütéssel elfoglalta *Pozsony* várát. Géza, akit karddal felövezve ekkor avattak lovaggá, *Belos* bánnal nagy sereg élén ment ellenük, de rövid ostrom után kiegyeztek, s a várat feladták. Pozsony visszafoglalása után Géza hadat üzent *Henrik* hercegnek s nagy sereggel vonult a Lajtához. A csata kezdetben változó szerencsévei folyt, ele végül is a magyar vitézség és *Belos* bán hadvezéri tehetsége győzött. A német sereg szétszórva menekült a Fische-folyó mögé, vezére meg sem állt Bécsig.

A MÁSODIK KERESZTESHADJÁRAT. *III. Eugén* pápának hadbahívó szózatára és *Bernát clairvauxi* apátnak, a fiatal ciszterciarend nagy szentjének, lelkes buzdítására 1147 nyarán *VII. Lajos* francia király és *III. Konrád* német császár vezetése alatt a második kereszteshadjárat indult a Szentföld visszafoglalására. Fél századdal Bouillon

Gotfried keresztülvonulása után újra megjelentek a magyar határon Nyugat-Európa kereszties vitézei s az ifjú király — alig tizenhét éves — éppoly szívességgel és tapintattal fogadta őket, mint egykor Kálmán tette. A német hadak rakoncátlan végigvonulása után a francia király fegyelmezett serege vonult át hazánkon. Géza végigkísérte a sereget országán s a két király — Géza és Lajos — barátságot, szövetséget kötöttek egymással. Csak egy kínos incidens zavarta meg az újonnan létesült barátságot. *Boris* titkon a francia sereghez csatlakozott s annak védelme alatt akart az országba hatolni. Géza hírtvéve a dologról, kiadatását kérte, de Lajos még a kalandorral szemben sem volt hajlandó a vendégjogot megsérteni s bár elítélte *Boris* törekvését, magával vitte görög földre, hol feleségének rokonainál talált menedékre.

Bár Magyarország nem vett részt a második kereszties-i hadjáratban, e hadjárat mégis jelentős sikert hozott számára. VII. Lajos és Géza baráti kötése bevezetését jelenti a század második felében folyton erősödő *francia-magyar kulturális érintkezésnek és politikai barátságának*.

Géza király 1146-ban *Eufrozina* orosz hercegnőt, a kievi nagyfejedelem nővérét vette nőül, Belos leánya ennek fivérével kelt egybe, vak Béla kisebbik leánya — *Gertrud*: — pedig *Miciszláv* lengyel herceggel kötött házasságot.

Ez a nem éppen szerencsés orosz összeköttetés csak Magyarország kárára volt, mert — 1148 és 1152 közt — Géza személyes vezetése alatt hat ízben is hadat kellett vezetnie orosz földre családi összeköttetései miatt. Ezek a hadjáratok ugyan emelték a magyar király tekintélyét, de tényleges jelentőségük éppen nem volt. Ő harcoknak *Vladimir* fejedelem halála vetett véget 1153-ban s ezzel végetért a céltalan vér- és pénzpazarlás. Éppen kellő időben, mert dél felől komoly veszedelem volt keletkezében.

A Keletrómai birodalomban Manuel (1143—1180) császár trónjaleptével új életre kelt a római világbirodalom helyreállításának gondolata. Mánuel császár — Szent László királyunk unokája — testben és lélekben egyaránt nagy egyéniség volt. Családjában-udvarában francia szellemiét és nyugati formákat honosított meg. Nyugatról házasodott és nyugati lovagokkal vétette körül magát. Politikai célkitűzésével is nyugat felé fordult. Teljes erővel tört a régi római világbirodalom helyreállítására. Minden tette ezt a célt szolgálta s Magyarországgal szemben követett politikája is csak egyik láncszeme volt az egész nyugati világ meghódítására törő igyekezetének. Magyar földön át akart a nyugati császárság közvetlen szomszédságába hatolni, hogy aztán miaigyair erővel gyarapodva döntse meg a nyugati államrendszert.

Az egész Európát behálózó szövetség éle nemcsak a franciák és normannok, hanem a magyarok ellen is irányult vele szemben a francia-normann-magyar szövetség állott, melyhez még Belos bán fivére,

II. Uros rác nagyzsupán is csatlakozott. Manuel ügyes politikájának azonban sikerült egy velencés, német, osztrák, cseh, halicsi, kún, görög maga gyűrűjével körülölelni Szent István királyságát s elérkeztetnek látta az időt, hogy a távoli szövetségeseitől elszigetelt magyar királlyal leszámoljon.

De sem ez a körülfogás, sémi a Boris trónigényeit erőszakoló politikája nem érte célját: Magyarország meghódítását, hűbéres állammá való tevését. Manuel 1150-től kezdve 22 év alatt tíz nagyobb támadást vezetett ellenünk, váltakozó sikerrel, amely végül csak a szerbekre gyakorolt görög befolyás megerősödése terén mutatkozott maradandóbbnak. Géza ügyes politikájának sikerült az országot megvédenie, annak ellem érc, begy a német császár — Barbarossa Frigyes — és a pápa — III. Sándor — összeütkezésében Géza a pápa mellé állt s így a görög császár ellenségeskedése mellé még a német császár haragját is magára zúdította.

Géza összekülönbözött ifjabb öccsével, a hatalomravágyó *István* herceggel s ez bátyja bosszújától tartva, híveivel a görög udvarba menekült. A császárnak kapóra jöttek a magyar menekülők, mert *Boris* épp ezidőtájt esett el a birodalomba tört kunok ellen vívott harcokban. Istvánban most új és jobb eszközt talált hatalmi törekvéseinek megvalósítására. Az ő sérelmei, hercegségének elvesztése kellő ürügyül szolgáltak a beavatkozásra. Manuel újra fegyvert fogott, de a rácok szövetségénél mást elérni nem tudott. István erre *Frigyes* császár udvarába menekült, kit Mánuel Magyarország elleni harcra igyekezett megnyerni. Ez a terve azonban nem sikerült. Frigyes közbelépett, ugyan Gézánál öccse érdekében, de mikor visszautasításra talált, hazaküldte Bizáncba. Idejött 1158-ban *László* herceg is, kinek boszniai hercegségébe Géza már néhány évvel előbb Boris bánt rendelte kormányzóul. Erre aztán, *Belos* bán is követte őket Bizáncba, mert »nem tudta elviselni, hogy öccse udvarában mások jutottak döntő befolyáshoz«. Mánuel azonban hiába igyekezett célját elérni, minden törekvése hiábavalónak bizonyult.

Végre, miután Mánuel császár is megelégette már sikertelen kísérleteit, II. Gézával békét kötött 1161-ben. Alig kötötték meg a békét, amikor az alig harminckétéves Géza váratlanul meghalt. Koronáját és országát legidősebb fiára, k a tizennégyéves *Istvánra* hagyta.

Lukács esztergomi érsek a székesfehérvári temetés után megkoronázta *III. Istvánt* (1162—1172), de a magyar urak egy része vonakodott a gyermekkirályt elismerni. Voltak, kik a régi örökösödési rend értelmében *László* herceget, Géza öccsét szerették volna a trónon látni.

Mánuel pénze is dolgozni kezdett s mikor követe, majd

Belos bán és a hercegek kíséretében nagy sereg élén ő maga is megjelent az ország határán, az elégedetlen urak szívesen bocsátkoztak vele tárgyalásokba. Mánuel rokonát, *István* herceget, akarta az országra erőltetni, de a magyarok tudni sem akartak róla. Elfogadták azonban királyuknak az idősebb herceget, kit a testvéröröklést előíró »*magyar törvény*« szerint jogosan megilletett a trón. *István* király a megegyezésről értesülvén, anyjával és kevés hívével osztrák földre futott. Az ország ellenállás nélkül meghódolt // *Lászlónak*, ki országa harmadát adta át hercegségül öccsének. Csupán Pozsony és környéke maradt a törvényes király kezén.

László azonban 1163 januárjában alig félévi uralkodás után meghalt. A trónt most öccse, *IV. István* foglalta el. A kalocsai érsek meg is koronázta, de a közhangulat már nem helyeselte ezt a koronázást. A Dunántúl népe, a *Csák*-nemzetség vezetésével fegyvert fogott s hazahívta ifjú királyát. Az első összecsapás márciusban az ellenkirály javára dőlt el, mire elbizakodottságában hazaküldte a görög segítő sereget. Pedig győzelme csak látszólagos volt. Nyár derekán *III. István* Pozsonyból nagyobb sereggel indult Fehérvár ellen. A görög császár erőszakos rokonáért nem igen lelkesedő magyarság seregestül tódult hozzá. Az ütközetben *Hí. István* győzött. Ellenfele is fogságba került, de ő Szent *László* példáját követve, kegyesen szabadon bocsátotta. *IV. István* mehetett vissza Bizáncba, pártfogójához, kinek nagy terveit halomra döntötte.

Magyarország alig egy évvel *László* trónfoglalása után újra *felszabadult a görög befolyás alól*. Mánuel még egy utolsó kísérlethez folyamodott. 1163-ban színleg *IV. István* érdekében fegyvert fogott s még ezen évben a Dunáig vonult. Itt azonban támadás h elvett békés tárgyalásokat kezdett a magyar udvarral. Követe útján saját leánya, a gyönyörű *Mária* kezét s vele a császári trón örökösének méltóságát ajánlotta fel *Béla* hercegnek, *III. István* tizenhároméves öccsének, kit bátyja már előbb Horvát- és Dalmátország hercegévé tett. *Móring* fejében csupán *Béla* örökségének, a horvát-dalmát hercegségnek átadását kívánta. A békét és barátságot megkötötték s az ifjú *Béla* leendő apósa kíséretében Bizáncba ment, hol *Alexiosz* néven a trónörököst megillető rangot és címet kapott.

A magyar udvar elfogadta Mánuel ajánlatát, mert ezzel végleg megszabadult a veszélyes trónkövetelőktől s még a békekötéskor *Béla*nak odaígért tartományok kiadására sem gondolt komolyan, hanem a görög sereg elvonulása után nyomban háborúra határozta el magát. *III. Istvánnak* si-

került szövetséget létesíteni a cseh, osztrák és orosz herceggel.

A magyarok szövetségekötése és hadi készülődései egyet jelentettek Mánuel terveinek keresztvezésével. Ő, mikor Bélát vejevé és utódává fogadta, tartós és erős szövetséget vélt kötni a magyar királlyal s most látnia kellett, hogy az ifjú István túljárt eszén s keresztül húzta minden számítását. Mivel Bélát nem állíthatta oda trónkövetelőnek bátyjával szemben, újra IV. István érdekében fogott hát fegyvert, bár maga sem bízott már e hadjárat sikerében. Már csak azt akarta, hogy megszerezze a *Szerémséget*, *Horvátországot* és *Dalmáciát*. Istvánt előre küldte magyar híveivel, de ezek, mikor hazájuk földjére léptek, elhagyták urukat és törvényes királyukhoz szegődve kértek bocsánatot árulásukért. A kudarc után Mánuel is megérkezett Béla, herceggel és kardcsapás nélkül elfoglalta a *Szerémséget*. Innét üzent Istvánnak, hogy nem akar háborút, csupán Béla örökségének kiadását kívánja. István azonban néni bajolt a szóra. Harcra készült s mikor szövetségesei is megérkeztek, táborba szállt. Mánuel már a Duna balpartján állt, de az erős sereg közeledtének híre alkudozásokba kezdett. A béketárgyalások eredménye végre is az lett, hogy István kiadta Béla örökségét, Horvátországot és Dalmáciát.

De csakhamar szétfoszlott a két birodalom egyesítésének terve is. A császárné 1169-ben fiúgyermekkel ajándékozta meg Mánuel s a kis *Alexioszt* apja hamarosan megkoronáztatta. Béla tehát a harmadik helyre szorult, eljegyzését is felbontották s vigasztalásul a császárné féltestvérét adták hozzá nőül.

Ilyen helyzetben találta 1172-ben a hír, amely bátyja korai halálának hírért vitte el hozzá. Örömmel indult ősei jog szerint reászállt trónjának elfoglalására. Előbb azonban erős szövetségre lépett nevelőapjával. Esküvel fogadta^ hogy Mánuelnek és birodalmának mindig barátja, szövetségese lesz.

Az 1172. évi szövetségi szerződéssel lezárult Magyarországon a görög hatalmi törekvések mozgalmas korszaka.

A XII. század első két harmada nem tartozik történetünk fényes korszakai közé. A nemzetnek küzdelmes harcokat kellett végigszenvednie, de ifjú királyaink — negyvenedik életévét egyik sem érte el — derekasán megálltak helyüket. László és Kálmán örökségét megőrizték, sőt gyarapították. III. István korában rosszabbra fordult a hadiszerencse, de a magárahagyott fiatal király a magyar vitézségre támaszkodva mégis ellent tudott állani a nagy császár támadásainak. A Szerémség és Dalmácia időnként elveszett, de újra visszakertült. Mánuel törekvése, hogy Magyarországot hűbéresévé tegye, hatalma és befolyása alá

vesse, teljes kudarcot vallott. Maradandó sikere egy volt: III. Béla személyében az ő tanítványa került Szent István trónjára s mint magyar király megvalósította a görög—magyar szövetség gondolatát. Béla azonban leküzdötte a görög befolyást. Már Bizáncban francia hercegnőt vett nőül, *antiochiai Anna* személyében. Nagy családi hagyományaihoz igazán méltó, kiváló uralkodó lett belőle. Míg Manuel fia alatt kezdetét vette a görög birodalom bomlása, az alatt Béla királyságát hatalma és virágzása tetőfokára emelte.

Összefoglaló áttekintés.

Hogy ez a nyugtalan és zavaros korszak pompás eredménnyel zárult, az csak azzal magyarázható, hogy Szent László és Kálmán szervező munkája nyomán a szellemi és anyagi javak olyan megizmosodása, a gazdasági és társadalmi szervezetnek oly kifejlése következett be, amely mellett az ország teherviselőképessége annyira fokozódott, hogy a nemzetre zúduló sok harcot és beavatkozási kísérletet már könnyűszerrel elviselhette.

A HIT ELMÉLYÜLÉSE. A kereszténység mély gyökeret vert. Az ősi hit hivei kihaltak. A keleti egyház felől sem történt kísérlet a magyarság elhódítására. Az ország népe szívvel-lélekkel katolikus volt. A kereszteshadjáratok korát átható szellemi áramlatok a magyar lelkekből minderősebb visszhangot váltottak ki s a Szentföldre zarándoklók száma folyton növekedett. A két első kereszteshadjáratban magyarok még nem vettek részt, a harmadikhoz már sokan csatlakoztak s ennek balsikere után maga III. Béla király is készült a kereszt felvételére. A vallásos; érzés és a hitbeli meggyőződés elmélyülésének jele volt a szent célra tett sok kegyes adomány, a keresztény karitás erényének fokozottabb gyakorlása s az egyházalapítások nagy száma.

A SZERZETESRENDEK. A század közepén megjelentek a keresztény renaissance eszmekörében kisarjadzott új szerzetesrendek is. A *ciszterci* rendnek első csapata II. Géza korában, 1142-ben jött be a tolnamegyei *Cikádorra*. III. Béla 1179-ben közvetlenül a francia Pontignyből hoz cisztercieket. Az első ciszterci házak keletkezésével egyidőben telepítik Magyarországra a *premontrei* kanonokok rendjét. A »fehér papokkal« — ciszterciekkel és *premontreiekkal* — egyidőben jöttek az országba a kereszteshadjáratok idején Jeruzsálemben katonáskodó lovagrendek első telepesei is. A *templomos lovagokat* III. István, még előbb II. Géza pedig a *Johanniták* rendjét fogadták be. A század

végén *Szent Lázár rendjének* bélpoklosokat ápoló szerzetesei is megjelennek s esztergomi házukban gondozták a kereszteshadak nyomán terjedő borzalmas betegség szerencsétlen áldozatait.

A ciszterciták rendjének alapítója Szent Róbert molesmei bencésapát volt, a 1098-ban Citeauxban (Lyontól északra Dijon mellett; latinul Cistercium) új reformált kolostort létesített, amelyből szigorú rend lett. A cisztercita-rend második alapítója Szent Bernát volt. Ná-lunk II. Géza telepítette le őket 1142-ben.

A premontrei, kanonokok rendjét Szent Norbert alapította 1120-ban a Paristól északkeletre levő Premontreiben. Ná-lunk a megmaradt két prépostság — a jászol (1220-i királyi alakítás) is a csornai (alapította 1220-ban). (Őrli nemzetség).

A templomosok lovagrendjét 1119-ben Hugo de Pay en s francia lo-vag és S társa alapította, első rendházuk a régi jeruzsálemi templom helyén épült.

A johanniták (Jánoslovagok) nevüket első jeruzsálemi templomuk védőszentjétől, Keresztelő Szent Jánostól nyerték. Olasz eredetű lo-vag-rend, amely Jeruzsálem elfoglalása után alakult 1099-ben.

Szent Lázár rendjét Páli Szent Vince alapította a párisi Szent Lázár templomban.

A bencés rend nagyvonalú renddé fejlődött. Az új rendek megtartották francia összeköttetéseiket s így közvetítői lettek a francia kultúrának. Egyre több magyar pap kereste fel a párisi egyetemet. Nyomukban elterjedt hazánkban a francia ízlés, a nyugati szokás, a nyugati műveltség és a lovagi kultúra. III. Béla óta a kancellária a szellemi élet középpontjává lett. Az udvari káplánok és nótáriusok közül kerülnek ki az idegen udvarokba küldött követek, a királyi hercegek nevelői, a törvény szerkesztők és az uralkodóház történetírói.

TÖRTÉNETÍRÁS. A középkori történeti irodalom leginkább az *évkönyv* (annales) és a *krónika* formát használta. Az évkönyvíró évről-évre feljegyezte korának eseményeit. A krónikáíró már régebbi forrásokból is merített s így szedte évről-évről az eseményeket. Az első megbízhatóbb volt, a második ellenben folyamatosabb előadásit. Fejlettebb volt a *História* vagy *Gesta*, amely nem volt olyan tárgyilagos, mint az évkönyv, vagy a krónika, de eleve-nebb volt előbbieknél s a korának életét és felfogását közvetlenebbül, hívebben tükrözte vissza. Szent László idejében írták a magyar történetírás első — s ezért örökre becses emlékét, a *Gesta Ungarorum*-ot.

A Szent László-kori »Gesta Ungarorum«-ot utóbb folytatták. A mű terjedelmes részeit a *Bécsi Képes Krónika* őrizte meg korunkra. Ezt a történetírói kort zárja le *Anonymus*-nak, a névtelen jegyzőnek *Gesta Ungarorum* című műve. Az ismeretlen szerző, aki Parisban szerezte maga-

sabb műveltségét, biztonnyal III. Bélának volt udvari embere. Forrása a Szent László-kori Gesta s annak folytatásai voltak. Műve — fájdalom — csak csonkán maradt ránk, s a keresztény királyoknál lezárult.

Béla király névtelen jegyzőjével és az 1192. évi szenttéavatás alkalmával (Szent László) irt *Szent László-legendával* zárult a magyar nemzeti történetírás első korszaka, melyet Szent László udvari papja nyitott meg Gesta Ungarorum című művével. Szent Lászlótól kezdve III. Béláig valamennyi királyunk udvarában ott találjuk az uralkodó mellől sohasem hiányzó udvari történetírót is.

Az egyház lelki tartalmával és kulturális erejével árnvosan növekedett a XII. században gazdasági ereje is.

A NAGYBIRTOK KIALAKULÁSA. Ebben az időben ment végbe a birtokok megrögződése, zárt birtoktestekké, való alakulása. Az egyházban is megtörtént a kialakult nagybirtokok területi megszervezése, amely megvetette a magyar *főpapi rend* katonai és politikai erejének, hatalmának gazdasági alapját. Az ennek alapján országos renddé fejlődött főpapi rend kialakulásával egyidőben több osztályra oszlott a rendi társadalom is. A honfoglaló és adományos nemesség nagybirtokos ivadékai és a *birtokos nemesek (nobiles)* a szegényebb szabadoktól elkülönülve egy-séges osztállyá alakulnak. Ebből bontakozott ki később a *főnemesi rend*. Megindult a későbbi *köznemesi osztály* kialakulása is. A hűbértokos királyi vitézek és szolgák s az elszegényedett nemzetségtagokból kialakult a *királyi szolgáltató (servientes regis) kisnemesek osztálya*. Az idetartozók ugyan nemesi szabadsággal éltek, de csak egyeneságon örököltek. Szabad végrendelkezési jogot csak az 1222. évi Aranybullában kaptak. Megindult a *várjobbágyok* fejlődése is a köznemesség felé serviensi, vagy nemesi birtokszerezés útján. A határmentén a társadalom vezető rétege a katonáskodó *várjobbágyosság* lett. Itt ők vették át a társadalomalakítás szempontjából a királyi servienseknek az ország más részén vitt szerepét. Az Északnyugati Felvidék és Erdély határvidékét az ország szervezetébe ezek a várjobbágyorsorból kilépett magyar kisbirtokosok kapcsolták be.

TELEPÍTÉSEK. A királyság *végleges határait* s vele a *királyi gazdaság keretét* Szent László és Kálmán állapították meg, de ezt a keretet a XII. századi királyok *töltötték* ki. A magyar királyság nagy gazdasági problémája kezdettől fogva a *népesség számának gyarapítása* volt. Ezt akarták megoldani a *telepítések*. Királyaink Szent István óta német, francia, olasz és bizánci földről igen sok földmives és kivándorló népet telepítettek az országba. Ez a folytonos bevándorlási folyamat a XII. század derekán ért tetőfokára, mikor a második keresztenshadjárat alkal-

mával hazánkon átvonuló német és francia hadak révén; híre kelt, hogy Magyarországon mennyi kihasználatlan, művelésre alkalmas föld van s milyen szívesen látják az idegen telepeseket. // Géza korában telepedtek be hazánkba az *erdélyi szászok*, a *szepesi németek* s emellett tekintélyes számú *frank*, *flamand*, *olasz* és *vallon* is költözött be hazánkba. Folytatódott az *izmaeliták* és a *zsidók* bevándorlása is. A nagy csoportokban beköltözött *szepesi németek*, *erdélyi szászok* megtartották itt is hazulról hozott szokásjogaikat, amelyeket királyi kiváltság védett. Ezeket a népeket, amelyek között a legtöbb német volt, úgynevezett *vendégtelepeken helyezték el*. Viszont a kelet és dél felől beszivárgó nomád, állattenyésztő népelemeket — *bessenyőket*, *úzokat*, *kunokat* és *oláhokat* — többnyire a határvidékre telepítették és a székelyekhez hasonlóan, *határvédelmi* szolgálatra alkalmazták.

A városokba költözött egyes *vendégek (hospesek)*, akik az ipar fejlesztése körül szereztek érdemeket, a későbbi városi polgárság magjai lettek. A kiváltságokon kívüli földművelő betelepülők később a jobbagyságba olvadtak bele.

PÉNZÜGYEK. Amint gyarapodott a királyi birtok és szaporodott a népesség, úgy növekedett a király, illetve az állami jövedelme is. Közigazgatás, hadsereg nem kerültek pénzébe az államnak, a főtisztviselők a királyi birtok jövedelmének egyharmadát kapták, ezek viszont ennek bizonyos hányadával elégítették ki az alájuk rendelt alacsonyabb tiszteket. Egyedül az udvartartás és a külpolitikai kiadások terhelték ténylegesen a kincstárt. Ehhez járul B II. István óta olykor még a — már ekkor feltűnődé számra még alig jelentékeny — zsoldos sereg tartásának költsége.

KIRÁLYI JÖVEDELMEK. Ebben a században alakulnak át fokozatosan a királyi felségjog alapján szedett regáléjövodelmek — *pénzügyi regalitássá*. Az államháztartás még a XII. században is a királyi *dominiumokon* (földbirtokon) alapult. A magángazdasági termény jövedelmek mellett azonban mindtöbb aranyra, ezüstre, készpénzre volt szükség s királyaink ezt a regálék jövedelmének fokozásával szereztek meg. A *regalé jogi illetékek* — a pénzváltási haszon, vám, rév- és vásárpénz, közszabadok fejadója — eredetileg a pénzverés, vásártartás, út- és révfenntartás, idegenvédelem felségjogainak gyakorlásával kapcsolatos költségek fedezésére volt rendelve, jövedelmük is igen csekély volt. A fényűzési igények és a hadügyi szükségletek emelkedésével királyaink nyugati mintára *financiális* célokra kezdek kihasználni, vagyis *pénzügyi regalitássá* fejlesztik ki a regáléjogokat.

Elsőnek a *pénzverést felségjog* lett pénzügyi regalitássá. Az uralkodók kétévenként, majd II. Béla óta már évenként új pénzt bocsátottak ki, melynek forgalmi értéke

napról-napra csökkent s egy év múlva a forgalomból kiküszöbölve, 50 %-os váltási díjjal terhelve, félértékben került kényszerbeváltásra. A pénzváltási díj illetékéből így egy ellenszolgáltatás nélküli terhes adó lett. Az új adó — a *lucrum camerae*, vagyis »kamara haszna« — jövedelmének fokozására már II. István, de különösen II. Béla, a pénz súlyát és ezüsttartalmát is csökkentette. A nagyarányú pénzrontással ugyan tekintélyesen megnövekedett a kincstár pénzverési haszna, de viszont a pénz hitele, forgalmi értéke devalválódott. A pénz értékét 111. Béla fokozta fel ismét a század végén.

Gyarapodott a királyi jövedelem a külföldi telepesektől szedett *fejadóval* és a Szlavóniában dívott *nyersbőr-adóval*. Új belső vámok, révek, vásárhelyek jelezték a fejlődő forgalmat s egyben szolgáltak jövedelmi forrásul a kincstár számára. III. Béla rendszeresítette a külföldi áruk után járó *határvámot*, ami ezidőben az áruk egynolcvanad; értéke volt. Kialakult a *bányaregálé* is. A százados művelés alatt álló sóbányák már külön kamarai igazgatást kaptak. Mindezt egybevéve, a XII. század végére a regáléjogok *egyenlő értékű* források voltak a domíniumokkal.

III. Béla király jövedelmét ismerjük abból az időből (1183), amikor előzvegyülve, nőül kérte Henrik angol trónörökös özvegyét, a francia Capet Máriát, VII. Lajos leányát. Eszerint a király évi jövedelme magánbirtokai és a 72 vármegye révén 110.000 ezüstmárka volt, míg Szlavónia, Erdély és a regálék 131.000 ezüstmárkát jövedelmeztek számára Ilyen jövedelme azidőben — ami mai pénzünkön évi tizenötmillió aranykoronának felel meg — csak a görög és a német császárnak volt.

A kor szelleme és a társadalmi fejlődés iránya azonban már olyannyira a királyság patrimonális jellege ellen irányult, hogy annak napjai III. Béla korában már meg voltak számlálva. Egyre több közjogi elem került be a király és a nemzet viszonyába. Ha nem is elismerten, de félre nem ismerhetően a királyi akaratot korlátozó tényezővé nötte ki magát már a *főpapság*, amely anyagi függetlenségével s azáltal, hogy résztvett a királyi tanács és a törvényhozó zsinatokon s ott politikai és közjogi tevékenységet végzett — bár Kálmán király után ezek a törvényhozó zsinatok elmaradnak — a papságnak már megvolt a hatalma a király akaratával való sikeres szembe-, szállásra.

A rendezett pénzügy azután lehetővé tette a külpolitikai tevékenység erőteljesebb megnyilvánulását, amint azt III. Béla uralkodásával kapcsolatban látni fogjuk.

A MAGYAR BIRODALOM.

III. Béla.

BÉLA NEVELÉSE. Béla tizenhároméves gyermek volt, mikor Mánuel és III. István egyessége értelmében Bizáncba került. III. István udvara után, hol Belos bán, a vitéz, rác, majd az orosz anyakirálynő tartotta kezében a kormány rúdját, a görög udvar fényes szertartásaival, idegenszerű erkölcsével, magas műveltségével egy tündöklő mesevilág központjában képzelte magát. S ebben a meseországban a barbárnak tartott idegen ifjú egyszerre az udvari élet és a világpolitika központjában találta magát. Nevelését, fegyelmezését a legjobb mesterek vették kezükbe. A hadvezetés titkaiba maga a császár és legkiválóbb vezérei avatták be. Szellemét Mánuel és francia felesége környezetében, latin műveltségű francia lovagok és hölgyek társaságában és a klasszikus latin irodalom remekein élesítette. Hat évig élt abban a hitben, hogy ő lesz Mánuel örököse s felesége oldalán ő fogja viselni a világbirodalom kormányzásának minden díszét és terhét.

Béla nagyravágyó, uralomra termett ifjú volt, de fegyelmezett, számító ésszel és nyitott szemmel járt-kelt a világban. A nagy dicsőség és fényes jövő reménye nem szédítette el. Természetes esze, tiszta látása megóvta helyzetétül túlértékelésétől. Érezte, hogy a túlfinnontult görög udvar levegőjében neki nehéz lesz boldogolni. Tudta azt is, hogy sokan nem jó szemmel nézik. De tudott mást is, amik nem tették kívánatosná számára a császári trón birtoklását. Látta a birodalom belső korhadásának tüneteit s a kelet felől jelentkező nagy veszedelem felkerekedő felhőit. Így hát tudta azt is, hogy a külső látszatra oly hatalmas birodalom széthulló kévét már csak nevelőapjának fényes tehetsége tudja összetartani. Ezért nem keseredett el, mikor trónigényéről Mánuel újszülött fia javára le kellett mondania. Férfias nyugalommal fogadta a változás hírért, rangja hanyatlását és eljegyzése felbontását. Figyelt, tanult és okult, hogy majdan a magyar trónon értékesíthesse a császári udvarban szerzett tapasztalatait s ez az idő sokkal hamarabb bekövetkezett, mint remélhette.

A TRÓN ELFOGLALÁSA. III. István 1072-ben alig huszonnégyéves korában halt meg. Béla fiatal korában, francia felesége társaságában fényes kísérettel jött haza és ellentállás nélkül vonult be Fehérvárra. Népe nagy többsége bizalommal és reménységgel fogadta, de voltak, akik Manuel kegyencét, IV. István jogutódját, magyarellenes eretekek képviselőjét vélték benne. A főpapok pedig vallási szempontból tartottak a görög császári udvarból jövő Bé-

lától s ezért a koronázást is megtagadták tőle. Maga Eufrozina anyakirályné is kisebbik fiát, *Géza* herceget szerette; volna a trónon látni.

Béla nem szállt szembe az elégedetlenkedőkkel. A *sentszékhez* fordult s hitéről tanúságot téve, kérte a koronázás elrendelését. *Sándor* papa megbizonyosodván az új király hűségéről, felszólította Lukács érseket a koronázásra, mikor pedig ő tovább is vonakodott, a kalocsai érseket bízta meg a szertartás végrehajtásával. Megkoronázása után megerősítette az esztergomi érsek koronázási jogát, amivel Lukács érseket is megnyerte a maga számára.

Lázadó öccsével szemben azonban erélyesen lépett fel. Édesanyjukkal együtt elfogatta s Manuel szívességéből *Barancs* várában őriztette. Innen menekültek néhányadmagukkal később Ausztriába, végül is újra elzáratta öccsét, anyját pedig görög földre üzte, ahol apácakolostorban végezte életét.

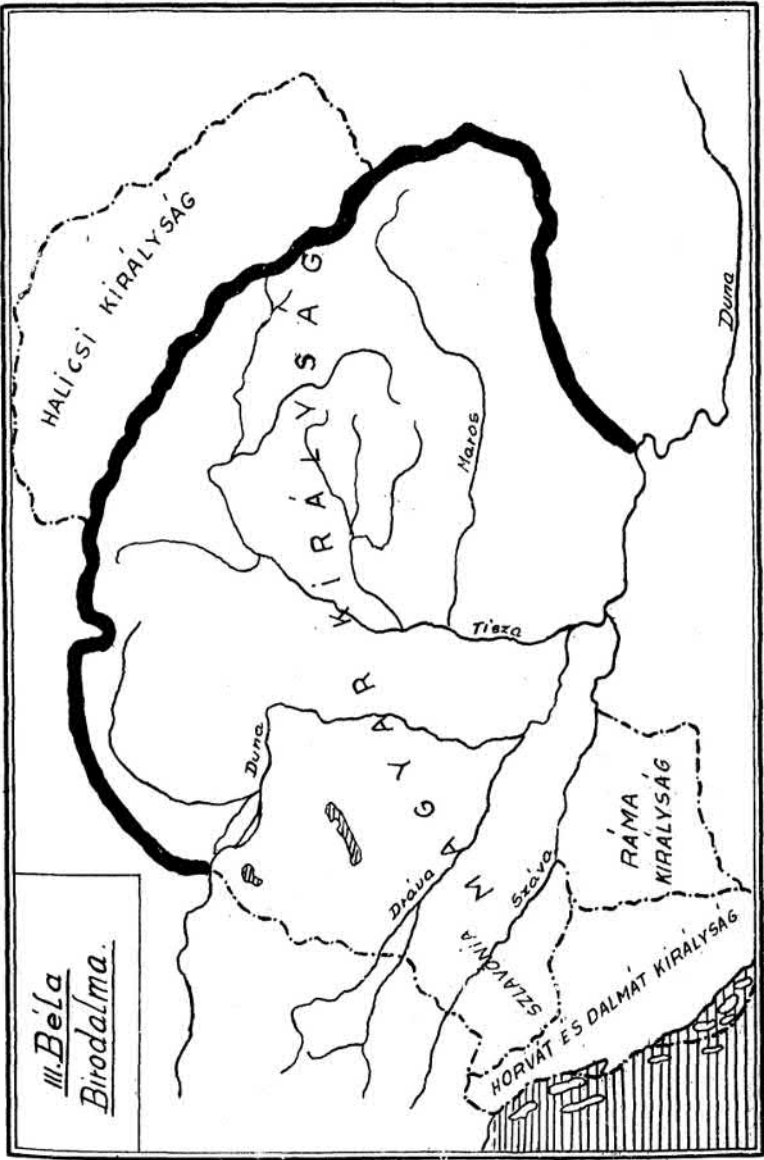
III. Béla kezdettől fogva a béke jegyében uralkodott. Nevelőapjának oktan és eredménytelen háborúskodása eléggé megtanította a béke áldásaira. Igyekezett is azokat országa számára megszerezni.

AZ ÁRPÁDOK CSALÁDI CÍMERE. III. Béla jövedelmének arányában — amelyről az előbb szövegtünk — emelte udvarának fényét is. A *kettőskeresztet*, mint országos címerjelvényt, pajzsba foglaltatta. A kereszt megkettőzése a bizánci hatalommal való egyenrangúságot jelképezte. Ő alapította meg az *Árpádok családi címerét*: vörössel és ezüsttel kilencszer vágott pajzs, a négy párosszámú esik közül a két elsőben három-három, a harmadikban, két, a negyedikben egy jobbra haladó oroszlánnal. (II. Endre hagyta el belőle a két alsó csikót s IV. Béla utóbb az orszlánokat.)

III. Béla korában tűnnek fel a kisebb udvari méltóságok, akik a már említett szlavóniai és erdélyi vajdával, valamint a királyi főtisztviselőkkel később az országbarók vagy zászlósarak testületét alkották.

ÍRÁSBELISÉG BEVEZETÉSE. Egyik legjelentősebb, alkotása a *királyi kancellária megszervezése* volt. A *kancellaria* mellett több *nótárius*, jegyző működött s ezidőtől kezdve minden a királyi udvarban és a király előtt tárgyalt ügy és jogi aktus írásba foglaltatott. Ezzel vette kezdetét hazánkban az *Írásbeliség*. Ettől az időtől egyre nagyobb! számban maradtak fenn az addig ritka *oklevelek* korunkra, melyek történeti ismereteink legmegbízhatóbb és legbeszédesebb forrásai.

III. *BÉLA ÚJ KÜLPOLITIKÁJA.* Mivel a királynak! a 72 vármegye zászlóaljából, a határőrökből és a zsoldosokból mindig rendelkezésére állott negyven-ötvezernyi, sereg, anélkül, hogy a nemességet hadba kellett volna szó-

III. Béla
Birodalma.

litikai politikai hatalma úgy a bel-, mint külföldön igen megnövekedett.

III. Béla alapjában véve békés uralkodó volt, de fegyverrel is megvédte érdekeit. A dalmát városokat élete végéig kezében tartotta Velence meg-megújuló támadása ellenére is. Majd fegyverrel avatkozott be a görög birodalom ügyeibe, de a jó viszonyt — a görög—magyar szövetséget — végül is újabb családi kapcsolatok kiépítésével állította helyre. Családi összeköttetései révén kellett hadat viselnie orosz földön is, de halicsi hódítása, amelynek! élére kisebb fiát — Endrét — tette, nem volt tartós.

III. Béla mindenestre új utakat jelöl az eddigi familiáris külpolitika helyett. *Nála tűnik fel először egészen határozottan az észak-déli irányú hódító terjeszkedés gondolata.* A latin hatalmak barátságára támaszkodva, a Balkántól egészen messze északkeletig egységes birodalmat hozni létre Magyarország vezetése alatt! A hódítás irányát is Béla jelölte ki *Szerbia, Bolgária, Havasalföld* és az orosz; fejedelemségek felé. III. Béla már egyenrangú fél volt a két császár mellett. Elsőnek szakított teljesen a hagyományos cseh, szerb, orosz, lengyel családi kapcsolatokkal s helyettük francia, normann, aragoniai, angol családi összeköttetéseket szerzett. Benne a magyar királyság és az Árpád-ház soha addig el nem ért ki virágzását érte meg. Hazánk világpolitikai tényező lett, s az is maradt Hunyadi Mátyás haláláig.

A HADSZERVEZET. A királyi birtok és a jövedelmek gyarapodása szükségszerűen a katonai erő gyarapodására vezetett. A *vármegyei szervezet teljes kiépítése* óta hetvenkét zászlóalj állott mindig a király rendelkezésére, Az: *udvari sereg* létszáma is emelkedett a királyi szervisek és katonaillesztésre kötelezett adománybirtokosok elszaporodásával. *A horvát* nemesség, valamint a *besenyő* és *úz* telepések is a királyi zászló alatt hadbaszállók számát gyarapították. A király tehát, anélkül, hogy a nemességei] hadbahívta volna, minden nehézség nélkül harcra állíthatott negyven-ötvenezer harcost, kiknek jórésze már nyugati módra fegyverzett *páncélos lovas* volt.

A gazdasági és katonai erő gyarapodása egyértelmű volt a király *politikai hatalmának erősbödésével.*

A DALMÁT TENGERPART BIZTOSÍTÁSA. III. Béla uralkodása kezdetétől a béke jegyében uralkodott. Csupán Velencével kellett állandóan küszködnie. A dalmát városok Spalato, Trau és Sebenico — Mánuel halála után, ki Béla dalmáciai örökségén élete végéig rajta tartotta kezét, 1180 végén kardcsapás nélkül meghódoltak Bélának a tengerpartra küldött serege előtt, amelyet *Earkas* nádor vezetett. E várak példáját követte *Zára* is, Velence zászlaja, alól a magyar korona védelme alá húzódv. Velence hajó-

hada a következő években többször is megkísérelte visszafoglalását, de kísértei meghiúsultak a zárai vár erős magyar őrségének és *Danes* bánnak, a »tengermellék kormányzójának« éberségén. A harmadik kereszteshadjárat alkamával kötött kétéves fegyverszünet véget vetett a háborúskodásnak. 1191-ben azonban újra kitört a hare, amely azonban ismét csak Velence vereségét hozta meg. De ugyanígy kudarcba fulladt a két évvel később (1193-ban) megindított velencei támadás is. Ezt *Kalán* pécsi püspök, Horvát- és Dalmátországok kormányzója verte vissza. *A tengerparti városok Horvátországgal együtt a magyar király kezén maradtak.* 1194-ben *Imre király*, — Béla idősebb fia s már 1182 óta megkoronázott utóda, — vette át a két tartomány kormányzatát. A szigetek olasz birtokosai is szívesen hódoltak Bélának, ki megvédelmezte őket Velence kizsákmányolásától. A *dalmát egyház* is magyar befolyás alá került s Béla kívánságára 1181-ben magyar embert választottak spalatói érsekké. A régi bánság; részére új egyházmegyét szervezett, a *korbovai* püspökséget. Hat évvel később a narentántuli *naronai*, a *boszniai* és *diwnói* püspökségek s velük a római egyház alá tartozó, tengermelléki szerbek is Spalató főhatósága alá kerültek.

BEAVATKOZÁS A GÖRÖG CSÁSZÁRSÁG ÜGYEIBE.

III. Béla uralmát a központi hatalom belső erőinek fokozása jellemzi. Mesterének világbirodalmi koncepcióját — a görög—magyar unió tervét — elejtette, annak reális magvát — a görög—magyar szövetség gondolatát — azonban felkarolta s magyar hegemonia alatt igyekezett megvalósítani. *Mánuel* iránt hálát érzett jóságáért és fejedelmi neveltetéséért s a magyar trónra jutva, híven megtartotta szövetségi szerződést, de a birodalommal és népével szemben nem voltak kötelezettségei. Országa, nemzete érdekeit, fölébe helyezte minden más szempontnak. Magyar király, lett és csupán ez akart maradni. Szinte elfeledte, hogy valamikor a birodalom trónjának legfelső lépcsőjén állott s pártfogójának halála után erős kézzel nyúlt bele a császárság ügyeibe.

Több ízben vezetett hadat *Mánuel* utóda érdekében, aki hozzá fordult segítségért. 1182-ben haddal kelt segítségére s elfoglalta *Barancsot*, *Belgrádot*. A következő évben *Nist* és *Szófiát* pusztította el és súlyos csapásokat mér *Andronikusz* görög csapataira. A *Morava* völgyét három évig Béla uralta, míg a *Vardar* völgyét, *Üszküb* vidékét és *Észak-Albániát* szövetségese, *Nem an ja István* szerb nagyzsupán foglalta el. A háborúskodásnak 1185-ben a bitorló császár — *Andronikosz* — halála vetett véget. A görögök azt beszélték, hogy Béla a császári trónra vágyva indított hadat, de az események megcáfolták a híreszteléseket. Az új császárral azonnal békét kötött, jegyesül adta hozzá tíz-

éves *Margit* leányát és hozományul vele adta a háborúban, hatalmába jutott bolgár területet Belgrádtól, Barancstól délre Nisig és Szófiáig.

HALICSI HADJÁRAT. A görög hadjárat után két esztendővel orosz földön akadt dolga Bélának. A *halicsi* fejedelemség *Jar ószláv* uralma alatt szépen felvirágzott, de utóda, *Vladimir* nem tudott élni hatalmával. Erőszakossága lázadást szült, mire a felkelők elől Béla udvarába; menekült. Béla hadra is kelt hívására. A magyar lovasok negyedfél évtizedes szünet után újra átkeltek a Kárpátok-hágóin s a vállalkozást rövid harc után teljes siker koronázta. A szerencsétlen orosz fogságra vetette, országát magának tartotta meg s hercegül tizenkétéves *Endre* fiát állította. A hódítás azonban nem volt tartós s a fogságából menekült *Vladimir* 1190-ben visszafoglalta trónját. A kis *Endre* menekülve hagyta el tartományát. A hadjárat egyetlen eredménye a békekötéskor létesített *szövetség* volt, de kiindulópontja lett a szomszédos orosz fejedelemségek! birtokáért később vívott nehéz küzdelmeknek, *a magyar királyság északkeleti terjeszkedésének.*

A HARMADIK KERESZTESHADJÁRAT ÁTVONULÁSA. Az 1187. évben nagy esemény kötötte le az egész, keresztény Európa figyelmét. *Szaladin* egyiptomi és damaszkuszi szultán ez év július hó 5-én a Genezáreti-tó mellett döntő győzelmet aratott a jeruzsálemi királyság seregén. Maga *Guidó* király és fia is fogságba estek. A törökök könnyű szerrel foglalták el *Akkont* s az ősz derekán már; *Jeruzsálem is meghódolt Szaladinnak.* A jeruzsálemi francia királyság alig kilencvenesztendei fennállás után megbukott. Az Üdvözítő sírja pogány kézre került s a *szeldsuktörökök* félelmes hadai már *Antiochiát* is elsöpréssel fenyegették. A vész hírekre feljajdult a kereszténység. *VIII. Gergely* pápa a keresztények között hétévi békét rendelt s a kereszt jegyében fegyverbe szólította Európa népeit. 1188-ban megindult a *harmadik kereszteshad járat* a Szentföld felszabadítására. *Fülöp Ágost* és *Oroszlánszívű Richárd* a francia és angol hadakkal tengeren mentek keletre. Az öreg *Frigyes* császár azonban szárazföldi úton, Magyarországon keresztül indult Jeruzsálem felé. Vele jött fia, *Frigyes* sváb herceg is, III. Béla leányának jegyese. Béla nemcsak átvonulást, hanem a megfelelő ellátását is biztosította. Ő maga *Margit* királynéval Esztergom közelében fogadta császári vendégét. Keleti fejedelmekhez méltó: dus ajándékokkal, s minden elképzelhető gyönyörűséggel c rakatta meg a szállásul vert négy szobás bíborsátrat. Esztergomban két színültig telt magtárat ajándékozott a se regnek. (A hosszú úton kifáradt katonák közül három bele is fulladt a lisztel telt hombárokba.) Így kísérte végig-

III. Béla császári vendégét s gondoskodott róla, hogy mindenhol mérsékelt áron kapjanak ételmezt.

A fogadtatás nagy hatást tett a császárra és kíséretére. A hadjárat történetírói, maguk is szemtanúk, nem győzték később dicsérni a pompát, lényt, bőséget és vendégszeretetet. A nagy változás — ami a félszázaddal előbb átment keresztshad történetíróitól maradt Magyarországról — nem került el Barbarossa Frigyes éles tekintetét sem, ki, ha nem is szerette a magyarokat, e vendéglátás során mindenesetre meggyőződhetett Béla jóindulatáról, de erejéről és hatalmáról is. Ez a meggyőződése csak fokozódott további útján, mert Béla egyengette útját a görög császárságon át s ő szerzett neki hajókat a Boszporuson való átkelésre is.

A keresztshadjárat eszméje azonban nem hagyta érintetlenül a hatalomban megnövekedett ország fiainak lelkét sem. Maga Béla is biztatta alattvalóit a szent küzdelembe. Tizenkétévi fogság után a császár kérelmére szabadon bocsátott öccsét, *Gézát*, kétezer vitézzel küldte előre, hogy a sereg élén járva, a császár útját könnyítse. *Ugron* győri püspök és kilenc ispán több ezer fegyveres vitézzel csatlakozott Frigyes hadához. A két fejedelem egész a határig együtt utazott s mikor az egész had átkelt a Száván, Belgrád alatt nagy ünnepek között vettek búcsút egymástól. Frigyes tornát rendezett és lovagokat ütött fel, Béla újabb ajándékokkal, élelmiszerekkel halmozta el vendégét, ki viszonzásul hajóit adta át a királynak.

A harmadik keresztshadjárat után most már Béla is felvette a keresztet. Szent László példáját akarta követni, kiben a magyar néphagyomány immár félszázada az első keresztshadjárat megválasztott fővezérét tisztelte s akit a *Szentszék* Béla kérésére nemrég, 1192-ben ünnepélyesen is szentté avatott. Béla király éppen seregének összeállításán fáradozott, mikor 1196 áprilisában bekövetkezett halála minden tervének szárnyát szegte. Pedig ha életben marad és résztvesz a harmadik keresztshad műveleteiben, döntő erővel szólhatott volna bele a keresztiesiek kezére került birodalom jövő sorsának alakulásába.

///. *BÉLA HALÁLA.* III. Béla király huszonnégynévi uralkodása után 1196. évi április hó 23-án tért meg őseihez, az ő idejében újjáépített *székesfehérvári* bazilika sírboltjába. Trónharcokban, háborúkban annyiszor megtépett ország helyett gazdag, hatalmas, rendezett birodalmat hagyott császárok módjára még életében megkoronázott *Imre* fiára, töménytelen kincset, drágaságot *Endre* hercegre, a kisebbikre.

Különös játéka a sorsnak, hogy a középkori magyar külpolitikának Kálmán és Nagy Lajos mellett legnagyobb képviselőjét a magyar

nagyhatalom megalapítóját az Árpádház politikai hagyományait kisa-játító Habsburg-hatalom utolsó nagy képviselője, a ómagyar királyok egykori horvát, diáknaál, bosnyák, halicsi és ladoméri tartományain újra uralkodó I. Ferenc József király kísérte második, végső nyugóihelyére. III. Béla és felesége sírja csodálatosképpen elkerülte a török időben szétdőlt, szerteszórt királýsírok sorsát. Az 1848-1 szabadságharc évében váratlanul felbukkantak a székesfehérvári régi bazilika rombadőlt alapfalai közül a nagy király hatalmas testének maradványai. Fél századdal később, halála hétszázharadék évfordulóján új pihenőre találtak a budavári koronázó templomban, hogy a közelben őrzött »Szentjobb«al együtt hazánk fővárosában hirdessék múltunk dicsőségét, jövőnk reménységét.

III.

A rendiség fejlődése az Árpadok alatt.

Imre-III. Endre. 1196-1301.

I. FEJEZET.

Nagyhatalmi törekvések.

KÜLPOLITIKAI ÁLLAPOTOK. Magyarország politikai helyzete — Nagy Lajos korát kivéve — sohasem volt olyan kedvező, mint a XII. és XIII. század fordulóján.. Szent István patrimonialis királýsága III. Béla korában elérkezett *virágzása tetőfokára.* A királýi hatalom alapja — a szélső perifériákig kiépült gazdasági szervezet még sértetlen volt s már a közjogi regálék is hatalmas gazdasági erőforrásul szolgáltak. A magyar király vagyona és jövedelme a leggazdagabb nyugati uralkodókéval vetekeedett. Katonai és politikai hatalma a feudális Európában! szinte páratlanul álló teljes királýi hatalommá nőtt s vele arányban növekedett a királýi család külpolitikai súlya és tekintélye is. A XII. század derekán még a szomszédosa szláv monarchák és német tartományfejedelmek színvonalán mozgó magyar királýi ház Béla és gyermekei házasi ságával *egyenrangú* tagjává lett. a nyugati szuverén di-» nasztiák nagy együttesének. Az uralkodóház tekintélyének ilyen hirtelen emelkedése Bélának a bizánci császári házban és udvarban élvezett előkelő helyzetére vezethető vissza.

Megszűnt a két császárság felől fenyegető veszedelem. A keleti császárság III. Alexiosz császár idejében már a biztos bomlás és pusztulás útján járt. Nyugaton, a kö-

zépkori német imperializmus VI. Henrik császár halála után a Staufok és Welfek küzdelmének, majd a pápa és a császár utolsó nagy erőmérkőzéseinek színhelyévé lett. Ezek a küzdelmek *fordulópontot* jelölnek a német—magyar viszony történetében is. A szász és frank császároknak Karoling-hagyományon alapuló magyar politikája, — a, hűbéres magyar királyság fikciója — a XII. század végéig kísértett s ha a Hohenstaufok — gyengeségük tudatában; — óvakodtak is harcbaszállni, igényeiket Magyarországra, és délnyugati melléktartományaira sohasem adták fel. (IV. Béla végső szorultságában maga ajánlotta fel hűbérid országát a tatárokkal szemben nyújtandó segítség ellenében, — II. Frigyes császár azonban akkora sereget sem tudott előteremteni, amely erre az ünnepélyes alkalomra; méltón elkísérhette volna!) Ugyanekkor három birodalmi tartomány növekedett számottevő hatalommá: *Csehország* a *Ausztria* s a bajor hercegség roncsain s az *isztriai* és *krajnai* örgrófságokból keletkezett *meráni* hercegség. Ez a három hatalom veszedelmes lehetett volna hazánkra, ezidőben azonban mindhárom fejedelme szinte versengett a magyar király barátságáért.

Az északi és keleti szomszédság katonai és politikai tekintetben egyaránt jelentéktelen volt. *Lengyel-* és *Oroszországban* még dúltak a belső harcok s fory ionos háborúskodások emésztették fel az Alduna—Dnyeper-vidéki *kánok* erejét is.

A magyar király hatalmi törekvéseinek senki sem állhatta komolyan útját. Külpolitikai akcióiban csak egy tényezővel kellett számolnia, a pápasággal, ez pedig rokonszenvvvel viseltetett az anyaszentegyház hű fiainak bizonyult magyar királyokkal szemben. A pápaság különben, is régi idők óta egyik legkiválóbb *keleti* exponensét éppen a magyar királyságban látta. *///*. *Ince* pedig egyenesen, vezetőszerpet szánt neki a keleti kereszténység meghódítására és a balkáni eretnekségek kiirtására irányuló akciójában.

HÁBORÚ ENDRÉVEL. *Imre király* (1196—1204) méltó és tehetséges volt a kedvező helyzet kihasználására, de öccsének lázadásai lekötötték erejét és megakadályozták, terveinek végrehajtásában. *Endre* herceg lelke mélyéig fel volt háborodva, hogy az országot bátyja osztatlanul örökölte, ő pedig csak birtokot, pénzt, kincseket kapott és egy súlyos ígélet beváltásának kötelezettségét: egy kereszteshadjarat végrehajtását a Szentföldre. Húszéves korának minden szenvedélyességével és uralomravágyó lelke teljes elszánásával maga számára kérte, követelte apja és bátyja egykori hercegségét, hite szerint — atyai örökségét.

Endre tehát a kereszteshad szervezése helyett s annak

ürügye alatt bátyja ellen gyűjtött sereget. Örökségét zsoldosok és párthívek szerzésére költötte s amikor Imre követeléseivel elutasította, *Lipót* stájer herceg segítségével hadat indított királya ellen. Az összeütközés 1197 végén Szlavónia nyugati határán történt meg s a király teljes vereségével végződött. Endre erre 1198 januárjában ellenállás nélkül vette birtokába *Szlavóniát, Horvátországot, Dalmáciát* és *Rámát*. Két hónappal később *Zárából* indulva, a *zachlumi* vagy *halmi* szerb törzs ellen vezetett hadjáratot s az ott kormányzó zsupán hódolása után mint »III. Béla király fia és egész Dalmácia, Horvátország, Róma és Hulm Isten kegyelméből uralkodó hercege« címmel független fejedelemként kezdett uralkodni.

Erőszakkal szerzett tartományaiban *Endre* teljes királyi joggal kezdett uralkodni. Udvart tartott, adományozott, hadat viselt, ítélezett és pénzt veretett. Győzelme elkábította s már a magyar korona után is kinyújtotta kezét.

III. *Colesztin* pápa hiába fenyegette átokkal a törvényes király ellen lázadókat, utóda — III. *Ince* — hiába unszolta Endrét fogadalma teljesítésére, a herceg új támadásra készült. Nyájassága, könnyedsége, vitézsége, pénze és azt számolatlanul osztogató keze sok hívet szerzett neki szigorú, komoly és sokszor indulatos természetű bátyjával szemben. Még a király nádora — *Mog nádor* — is a herceg pártját támogatta. Hiábavaló volt III. *Ince* pápa újabb és újabb intelve, egyházi átokkal való fenyegetése, 1199 nyarán *Endre* herceg ismét osztrák csapatokkal megerősítve, nagy sereggel indult Fehérvár felé. Imre a Balaton mellett, *Rád* községnél várta erős haddal, ahol seregét szétverte, levágta, foglyul ejtette, őt pedig Bécs felé való menekülésében messze a határon túl üldözte. *Lipót* osztrák hercegen pedig — öccse támogatásáért — az osztrák és, stájervidék teljes elpusztításával vett bosszút. *Endre* főrangú hívei sem kerültek el büntetésüket. *Mog* nádort a király megfosztotta méltóságától, az *Endrét* pártoló püspököket — *János* veszprémi, *Elvin* váradi püspök, *János* pannonhalmi apát, stb. — a pápa fosztotta meg méltóságuktól.

Imre győzelme teljes volt, de a béke mégsem következett be, mert a megsértett király nehezen tudott felejni teni. *Endre* néhány hívével osztrák földön várta sorsa jobbrafordulását. 1200 tavaszán végre *Gergely* bíboros, pápai követ közbenjárására néhány hónap alatt kibékítettek Imrét öccsével és osztrák rokonával. *Endre* visszakapta hercegségét — de megszorított jogkörrel: — mint a király megbízásából kormányzott hűbértartományt.

A BOGOMILEK. Egy évvel később Imre keresztshad vezetésére határozta el magát. Ez a hadjárat azonban elmaradt, mert a déli szomszédságban lejátszódó események

sürgős beavatkozási kívántak Imrétől. Itt ugyanis egy, újabb eretnokség — a *bogomil* — ütötte lel fejét. Imre ezek leverésével egyúttal követni akarta atyja, III. Béla nagyhatalmi törekvéseinek továbbépítését, amely a Balkánra irányult.

A Balkánon már századokkal előbb gyökeret vertek a pauliciánusok és manicheusok tanításai. A X. század közepén élt Bogomil bolgár papról nevezett tan hirdetői egy kevert, dualisztikus (Zoroaszter) vallási világfelfogást tanítottak. Szerintük a világot két felső hatalom teremtette: a Jó és a Gonosz, Isten és ördög. A földi világot — a testet, s minden földi intézményt, beleértve az egyházat is — Isten elbukott elsőszülött fia, Satanael, teremtette. A másik fiú, Jézus Krisztus, földi testet öltve, megmutatta az igaz utat az igazság felé, de tanait később meghamisították. A házasságot elítélték, a földi urak, fejedelmek, földesuraik, munkálatók hatalmát, az ördög műveinek tartották. Az emberölést, lopást nem tekintették különösebb vétkeknek, mert az ördög műve ellen irányultak. Ezeknek a tanoknak fészke Szerbiának. Bolgáriának és Boszniának a világtól elzárt hegyvidékein elszórtan élő hegyilakói között volt.

Rendezett állam nem tűrhette ilyen tanok térfoglalását. A birodalom hanyatlásával elgyengült görög egyházi szervezet s a bomlás következtében lezülött görög és bolgár-szerb papság képtelen volt e harc eredményes megvívására.

Magyarország hatalmas ura, — az egyház és a pápa hű fia — nem tűrhette, hogy birodalma szomszédságában, sőt saját bosnyák tartományában ilyen tanok gyökeret verjenek. De keresztes fogadalma is kötelezte a bogomilság elleni küzdelemre. ///. *Ince* már 1200 őszén felhívta Imrét az eretnokség fegyveres kiirtására. Imre követei útján felszólította a bosnyák bánt — *Külint* — az ügy kivizsgálásáért. A követeknek sikerült is Boszniában a kaiholikus; hit és egyház uralmát helyreállítaniok. A főkolompokj töredelmesen megbánták tettüket, majd esküvel tettek fogadalmi erkölcsstelen életmódjuk elhagyására.

SZERBIA KIRÁLYA. Az agonizáló keleti birodalom? egyházi hatósága alól menekülve, Szerbiában ketten is törek a hatalomra. *István* rasciai nagyzsupán és *Vuk* zétai fejedelem. Mindketten a keleti egyháztól elszakadva, a pápától várták vágyaik kielégítését: a királyi koronát, *Kálóján* bolgár cárral együtt az egyházi unió felé hajlottak. Végre is Imre Vuk hívására — és saját hatalmi köréinek kiterjesztése végett — közbelépett s 1201-ben erős; hadat vezetett *Szerbiába*. Istvánt leverte, helyébe Vukot emelte s az új fejedelem számára királyi címet és koronát kért a pápától, de hűbéri főhatósága jelül saját címébe is felvette »*Szerbia királyá*«-nak címét. Szerbia hódoltatá-

sával a magyar hatalom befolyása az összes szerblakta területek déli és keleti haláráig terjeszkedett. Ez a térfoglalás természetszerűen összeütközésre vezetett a szerb föld egy részén egyházi főhatóságot gyakorló bolgár hatalommal, melyet most, Szerbia hódoltatása után észak és nyugat felől is a magyar hatalom ölelt át.

A fegyveres összeütközés 1202 őszén meg is történt. Kálóján kunjai magyar földre törve pusztítottak, Imrei pedig a Morava völgyébe vezetett győzelmes hadjáratot. A békekötés után pedig maga lépett fel közbenjárónak a Szentszék és a bolgár fejedelem között. Imre a koronázás végrehajtása előtt e terület feletti hűbérúri jogát is szeretne volna elismertetni, ez azonban már nem sikerülj

A IV. KERESZTESHADJÁRAT. ZÁRA ELVESZTÉSE, ÉS VISSZASZERZÉSE. Mialatt Imre Boszniában és Szerbiában az Egyház befolyásának és szervezetének megszilárdításán munkálkodott, Velencében hajóra szállt a pápa hívására hadrakelt keresztetek mintegy negyvenezer főra rugó serege. Egész Európa a Szentföld visszavívását várta tőlük, de a vezérek — *Bonifác* montferrati örgróf, *Balduini* flandriai gróf és társaik — már megegyeztek az öreg *Dandolo Henrik* dogéval, hogy erejüket a bizánci birodalom megdöntésére fogják felhasználni. Ürügyül a császári ház trónviszályai szolgáltak. Mielőtt azonban e nagy vállalatnak neki indultak volna, a dogé kívánságára a szállításért és élelmezésért Velencének tartozó, de meg nem fizetett kötelezettségeik ellenében váratlan támadással *Zára* ellen indultak s 1202 novemberében rövid ostrom után el isj foglalták a magyar király dalmát tartományának gazdasági- lag legfontosabb őrhelyét.

Imrét nagyon felháborította ez a rablótámadás — még hozzá egy *kereszteshadtól!* — s felháborodását a pápa is osztotta. III. Ince erre előbb szép szóval, majd kiközösítés terhe mellett a magyar király megkövetésére és a város visszaadására utasította őket. A keresztetek meghajoltak a pápa akarata előtt, elvonultak Zárából. A várost ezután is megszállva tartó velenceiek pedig, a magyar hatalommal való küzdelem reménytelenségét látva, 1204 tavaszán a város falait, bástyáit lerombolták s egyébként is nagy: pusztítást végezve, maguk is kitakarodtak. Zára vissza: került a magyar király kezére, de a méltatlan támadást Imre kedvét végleg elvette a kereszteshadjáratról.

ENDRE HERCEG ÚJABB LÁZADÁSA. Endre herceg nem tudott beletörődni Imre szerbiai és bolgárjai sikerébe. Mint egykor Almost Kálmán dalmáciai sikerei, éppúgy] bántották őt is az eredmények, amiket Imre a hulmi had: járatban az általa megkezdett úton továbbhaladva ért el. De bántotta az is, hogy bátyja az ő mellőzésével saját kisfiát,

a két-hároméves *László* herceget kezdte trónja örökösének tekinteni. Vélt jogai védelmében harcra készült. Mivel Imre 1203-ban IV. Ottó császárt és a pápai politikát támogatta — ő a pápaellenes német párt vezetőivel lépett szoros összeköttetésbe. Ezek segítségével készült bátyja trónját megdönteni. Seregét nem messze a meráni hercegség határától, *Várasd* mellett vonta össze. Itt akarta bevárni segítőcsapalait. De Imre gyorsabb volt nála. Nagy; sereggel hirtelen átkelt a *Dráván*, a herceget a fegyvertelen király fellépésétől megdöbben hívei köréből maga hurcolta fogságba, feleségét, a nagyravágyó német asszonyt pedig hazaküldte apjához, Meránba. Hívei Endrét, 1204-ben kiszabadították börtönéből s ezidő óta magát az ország királyának tekintette, uralkodási idejét később is ez idő től számította.

Az összeütközés elkerülhetetlennek látszott s ezért Imre, hogy öccse terveit keresztülhúzza, kereszteshadjárataira hivatkozva, felhatalmazást kért és kapott Ince pápától, hogy kisfiát királlyá koronáztassa. A koronázás után azonban alig egy-két hónappal Imrét is elérte az Árpádok végzete. Harmincéves korában fiatalon meghalt. *Egerben*, temették el.

Az ötéves *III. László* (1201 — 1205) koronás királya, volt az országnak, de nem bírta, nem is bírhatta népe bizalmát. A közvélemény erős, érett férfit kívánt királlyul s Endre e *közhangulatra* és a *seniorátusi* örökösödés elvére hivatkozva, magának követelte a trónt. Gertrud hercegnő is visszatért nagy számú német hívével s királyné módjára, kezdett viselkedni, mialatt sógornője, Imre özvegye, minden jövedelméből, még férjétől örökölt pénzből is kifosztva, várta sorsa eldőlését. Kevés híve a folytonos üldöztetésnek nem tudott ellenállni s 1205 tavaszán kisfiával együtt Ausztriába menekült. *VI. Lipót* osztrák herceg szeretettel vette védelmébe elhunyt rokona családját. Endre már teljesen felkészült a hadra, hogy a királynét és a kis királyt a koronával és kincsekkel együtt fegyverek közt hozza vissza, mikor a kis László halála hirtelen véget vetett az áldatlan testvérharcnak. Kincsei, koronája most már akadály nélkül kerültek haza s velük hozták a kisgyermeke tetemét is a *székesfehérvári koronázótemplom* sírboltjába. Anyja osztrák kísérettel tért haza fivére udvarába.

Endre herceget 1205 pünkösdjének vasárnapján koronázták királlyá. Trónraléptekor népe bizalommal, szeretettel vette körül, de a nagy népszerűségnek hamarosan vége szakadt.

HÁBORÚS POLITIKÁJA. II. Endre király (1205-1235) uralkodása első tizenöt évében tizennégyyszer fogott

fegyvert támadó szándékkal, anélkül, hogy tartós sikert, vagy valami kézzelfogható politikai eredményt tudott volna elérni.

Nyugati szomszédaival békén élt. Déli szomszédaival szemben sem voltak — legalább kezdetben — háborús szándékai. Csodálatraméltó egykedvűséggel tűrte, hogy Veleence szinte kardcsapás nélkül vegye birtokába *Zárát* s Imre erőteljes balkáni politikájával szakítva, nyugodtan szemlélte a szerb és bolgár ügyek fejlődését is. Elvesztette apja, III. Béla és bátyja, Imre céltudatos akcióját, amely a magyar királyi hatalomnak a Balkánra való kiterjesztésére irányult. Ehelyett minden ambícióját a *hallen* birtok megszerzése kötötte le, hol mint atyja által hátrahagyott megbízott, gyermekévei egyrészét töltötte. Kezdetben Endrő sem gondolt többre, mint atyja, a halicsi orosz fejedelem hűbéres hódolatára. Ezért indít háborút 1205-ben másodfokú unokatestvére négyéves kislfia — Dániel — érdekében. Ez az útja győzelemmel végződött, mire fölvette eddigi címeihez a »*Halics és Ladomér királya*« új címét.

Az új fejedelmek azonban — úgylátszik — nem teljesítették hűbéri kötelezettségeiket, mert Endre 1208-ban újra sereget küldött ellenük. Győzelem után, okulva az a tapasztalaton, *magyar kormányzat* alá helyezte *Halicsot* és *Ladomért*.

1211-ben már újra nagy sereget küld a tízéves Daniel kíséretében Halics ellen. Endre híveinek színe-java — *Bánk bán*, Töre fia *Péter*, a királyné udvarispánja, Tétény-nembeli *Marcel* királyi udvarispán, *Tiborc* és *Mika* ispánok — is vele mentek. A magyar sereg most is döntő sikert; aratott s e tartományok újra a kis Dániel kormányzósága alá kerültek. De az udvar emberei teljesen magukhoz ragadták a hatalmat újra s anyját minden tiltakozása elle¹ nére elűzték mellőle. Endre ez események hírére hallva, 1212-ben maga ment rendet csinálni. A főurakat, akik egy év előtt könyörögve hívták Dániellel Halicsba, elfogatta, megkínóztatta, a főkolompost — *Volodisláv* bojárt — vasraverve küldte Magyarországra. Alig távozott el, a lázongók most *Misztisláv* lengyel fejedelem segítségével ismét elűzték Dánielt és anyját. Endre — most már gyökeresen rendet akart csinálni a halicsi tűzfészekben.

GERTRUD MEGGYILKOLÁSA. 1213 szeptemberében megint hadra kelt. Még országa határára sem ért azonban, amikor hírül vette felesége, *Gertrud királyné meggyilkoltatását*. Leleszen vette a szörnyű hírt, mire visszafordult s a lázadás megtorlására és az elégedetlenség lecsillapítására indult. Következő halicsi útja 1214-ben történt. Miután kislfiát, Bélát, — kit mások akarata ellenére akartak megkoronázni — királlyá koronáztatta, új sereget küldött Wahesba, ahol a csak nemrég elbocsátott *Volodisláv* ra-

gadta kezébe ismét a hatalmat Endre most *Leszko* lengyel herceggel szövetségelt. Hatéves *Kálmán* fiát *Leszko* hároméves leányával, *Salaméval* jegyezte el s az orosz urak biztatására a kisfiút ültette a fejedelmi székbe. Kormányzóul fia mellé az *Aba-nembeli Demeter* ispánt állította. Egyidejűleg a pápától *Kálmán* fia részére királyi koronát és címet kért amit a *Szentszék* örömmel teljesített, mivel az Egyház gyarapodását látta a felajánlott tartományban. 1216-ban nagy sereg kíséretében küldte fiát az oroszok ellen, akik — az Endre ingatag és hitszegő magatartása, miatt élükre állt — *Dániellel* az élükön támadták meg a tartományt. A győzelem után, 1217 elején a pápa felhatalmazásával *Kálmánt Halics királyaira koronáztatta*. Uralma most már biztosítva látszott *Halicsban*, de *Ladomér* *Dániel* kezén maradt, ki csak a jó alkalmat várta *Kálmán* kiűzésére.

ENDRE ÚJABB HÁZASSÁGA ÉS SZÖVETSÉGE A LATIN CSÁSZÁRRAL. Endre király 1215-ben újraházasodott. *Courtenay Jolánt* vette nőül, a *francia Capel-Iáiz* ifjabb ágából származó Péter courtenayi, auxerrei és riarmuriai grófnak *flandriai Jolántól* született szép, fiatal leányát. A házasság háttérben nagyjelentőségű politikai és katonai koncepció állott, amely egy *francia—magyar—szerb szövetséget* volt hivatva összehozni a *dunai bolgár* és az *epirusi görög* hatalmak ellenében.

Endrét házassága óta állandóan foglalkoztatta a görög császárság helyébe nem régen alapított *bizánci latin császárság* koronájának megszerzése. Erősítette e hitében az is, hogy apósa nyerte el a latin császárság trónját.

ENDRE KERESZTESHADJÁRATA. Terveinek keresztültelére okvetlenül szüksége volt a pápa támogatására. Hogy ezt megnyerhesse, elhatározta az immár huszonnégy esztendő óta ígért kereszteshadjárat megindítását.

Az ötödik kereszteshadjárat azonban nem úgy sikerült, ahogyan azt *III. Ince* és utóda, *///. Honorius* papa tervezték. A *Szentföld* felszabadításának egész Európát lázbajtó nagyszerű keresztény gondolata végzetes sebet, kapott a negyedik kereszteshadjáratban. E hadjáratban ugyanis a krisztusi eszmény védelmére harcbaszólitott kereszties sereg nem a pogány szeldsuk-törökök, hanem egy keresztény hatalom elleni hódítóhadjáratá alakult át. Vezetéik a *Szentföld* felszabadítása helyett egy új világi hatalom alapítására és anyagi, gazdasági előnyök szerzésére törtek. Ezzel a kisiklással *Európa* keresztény népének lelkében a keresztiesek idealizmusában való hit és bizalom megingott s a bizalmatlanság nyomában keletkezett közönyösséget még *Ince* pápa nagyszerű agitatív ereje és nagy tekintélye sem tudott eloszlatni.

Volt mégis egy rétege Európának! — a lélekben tiszta és még tapasztalatlan ifjak és gyermekek rétege, — amely fellángolt a ringy pápa lelkesítő szózatára. Ezek a serdületlen ifjak, gyermekek vallásos extázisba esnek a hívó szóra s 1213-ban seregestől álltak a zászló alá, hogy megvívjanak a Szentföld birtokáért. Franciaországból mintegy harmincezer, német földről is vagy húszezer exaltait gyermekifjú fegyverkezett és kerekedett fel a nagy útra. A szülők és hatóságok minden erőfeszítése elégtelen volt e szerencsétlen vállalkozás meghiúsítására. Szegény gyermekek, eljutottak valahogy a tengerpartra, — hogy onnét lelketlen rabszolgakereskedők vigyék el őket a messzi keleti rabságba, vagy hogy ott pusztuljanak el elhagyottan, éhesen, fáradtan bújdosásukban. Csak igen kevesen láthatták viszont hazájukat, családjukat.

Két ilyen szerencsétlen véget ért hadjárat után nehéz volt lelkesedést kelteni a szent cél érdekében. A *lateráni zsinat* hadbahívó szózatára angol, francia és olasz földön már jóformán senki sem reagált. Ha akadtak is hitbuzgó urak és főpapok, akik harcbaszálltak, nagyobb sereget nem tudtak toborozni. De az uralkodók is távolmaradtak a mozgalomtól.

Csak Németországból jelentkezett néhány fejedelem — akik az előbbi hadjáratokban nem vehettek részt s gyűjtöttek nagyobb sereget Jeruzsálem felszabadítására. A délnémet fejedelmeken kívül inkább a keleti fejedelmek — az antiochiai fejedelem, a jeruzsálemi és ciprusi király — csatlakoztak a keresztesekhez.

Hatalomban, rangban és tekintélyben Endre király volt az első a keresztes vezérek között, ő lett az egész nemzetközi had fővezére. Magyar kísérői között voltak a *győri, egri* püspökök és *Ugrin* kancellár, — két év múlva már Kalocsa érseke, — a főurak közül a volt nádor, *Bare* fia, *Miklós*, *Apód* fia, *Dénes* tárnokmester — Gertrud királyné unokatestvére —, *László* lovászmester és *Mojs* ispán, kik később mindannyian nádori méltóságra emelkedtek. Közülük *Ugrin* kancellár, *Dénes* tárnokmester, *Bare* fia, *Miklós*, *Sebős* főpohárnokmester kitűnő katona és vezér hírében állottak, de képességük csillogtatására nem igen nyílt alkalmuk.

A keresztes seregben az egykorúak szerint minden; előzőnél nagyobb számú nép gyűlt egybe, de a különböző nemzetiségű seregek működését nagyon megnehezítette az erőteljes és céltudatos hadviselés hiánya. Nagy bajt okozott az élelmezés nehézkes és hiányos volta is. Az emiatt támadt *éhínség* és nélkülözés sokakat visszatérésre kényszerített. Tényleg aktív harcosa húszezernyi volt Endrének, kiket közel másfélannyi hiányosan fegyverzett férfi és zarándok követett.

Malik-el Adil egyiptomi, szíriai és mezopotámiai szul-

tán udvarában nagy nyugtalansággal vettek híret a vitéz és harcias magyar király közeledténél. A szultán ezért seregével Jeruzsálem előtt ütött táborn s itt várta a támadást, — amire azonban nem került sor.

Az eredetileg tervezett szárazföldi út helyett Endre, a tengert választotta. Gályákat kért *Velencétől* s érettkük a rendes szállítási díjon felül igen nagy bért fizetett: szerződésben maga és utódai nevében *örökre lemondott Zára 1205 óta Velencét uraló városáról* és nagy vámkedvezményeket biztosított a köztársaság kereskedőinek.

Endre végre 1217 szeptember elején megindulva, október hó közepén találkoztak *Akkon* városa előtt. Endre november elején Akkonból a Jordán felé menetelt s miután a folyón a *Genezáreti-tó* végében átkelt, nem Damaszkusz ellen fordult, hanem a tó partján északnak haladva, pusztította a vidéket. A tó északi végéhez érve aztán váratlanul visszatért a jobbpartra s ott *Kapernaum* érintésével vonult az Akkon felé vezető útra. Egy kisebb sereg e hó végén — Endre távollétében — a *táborhegyi* török erődítmény ellen indított támadást, de minden siker nélkül. A magyarokat erre a támadásra *Dénes* tárnokmester vezette. Endre király *Tripoliszban* szórakozott *IV. Bohemund* antiochiai fejedelem udvarában, ki édesanyja testvérének fia volt. Innét visszatérőben pedig, 1218 januárjában hazatérésre határozta el magát.

A nagy garral indított hadjáratnak nemcsak eredmény, hanem minden komoly hadművelet nélkül végeszakadt. A pápai követ hiába fenyegette Endrét egyházi átokkal, kiközösítéssel, a magyar sereg — *Tamás* egri püspök csapátának kivételével — útrakelt s vele hagyták el a Szentföldet Endre sógorának — *Ottó* meráni hercegnek, *Ekb*ert bambergi püspöknek és a ciprusi királynak seregei is. A hadjárat kudarcba fulladt s a felelősség érte kétségtelesen Endrét terhelte. Szentföldi viselkedése nyilvánvalóvá teszi, hogy a komoly harc nem is volt szándékában.

Az a feltevés azonban, hogy e nagy felkészültséggel megindított hadjáratnál csak fogadalma színleges beváltására törekedett volna, avagy szeszélyből, álhatatlanságból, könnyelműségből tartózkodott volna a komoly hadviseléstől, semmiesetre sem állhatja meg helyét. Endre cél nélkül nem viselt háborút. Igaz, hogy céljai nem voltak mindig reálisak, nem érték meg mindig a rájuk fordított pénzt, s ennek megítélésében a király mindenesetre könnyelmű és megfontolatlan volt, de célkitűzései mégis határozottak. Szentföldi magatartása is *tudatos* volt s egész hadviselése, hazafelé vivő útjának — rendszerint céltalan időfecsérlésnek minősített — udvari látogatásaival együtt egy határozott politikai célt szolgáltak. Ez a cél a latin-cászárság koronája volt.

CSALÁDI KAPCSOLATOK A KELETI KERESZTÉNY DINASZTIÁKKAL. Mire Endre a Szentföldre ért, már értesült a pápától apósa elfogatásáról s haláláról is. Felcsillant hát előtte a remény, hogy császári anyósa, nővére és rokonai révén elérheti az egykor apjának szánt, császári trónt. Ezért kímélte tudatosan seregét minden veszteségtől, hogy hazatérőben hadereje nagyságát, katonái harckészségét s a maga hatalmát teljes pompájukban mutathassa be a birodalom népének. Erőszakos terveket nem vett számításba. Családi összeköttetések útján igyekezett célját elérni. Ezért fűzte szorosabbra régi összeköttetéseit s ezért kötött új rokoni kapcsolatokat a keleti dinasztiákkal.

Hazatérőben legkisebb fiának, *Endre* hercegnek. *Leo*-örmény király leányát, a kis *Béla* királynak *Laszkárisz Teodor* nikeai császár *Mária* leányát jegyezte el s ezt mindjárt magával is hozta Magyarországba. A nemrégén trónra lépett // *Asen* János bolgár cárhoz tizenhároméves leányát, *Máriát* adta férjhez, az *ikoniumi szultánnak* pedig, ki az; összeköttetés kedvéért hajlandónak mutatkozott a megkeresztelkedésre, *egyik unokahúgát* ígérte el. Felesége egyik testvérhúga ebben az időben ment férjhez a másodsor *nősülő* *Laszkárisz Teodor* császárhoz. A császári birodalmat így belülről és kívülről is Endre rokonságának hálózata ölelte át. Ugyanekkor *Velencével* is barátsági szerződést kötött, hogy a birodalom ügyeire olyan nagy befolyást gyakoroló köztársaság rokonszenvét is megnyerje.

Endre politikája, bármily megfontolt volt is. hibásnak bizonyult. Ha a Szentföldön jelentéktelen portyázások helyett komoly harcba kezdett volna és valami kis eredményt mutathat fel, tekintélye nagymértékben emelkedett volna s a sikeres hadjárat után diplomáciai lépései is komolyabb megítélésre találtak volna. Így azonban tekintélyében erősen megfogyatkozva került haza újtjáról. Még nagyobb baj volt az, hogy a szent célt elhanyagoló kétésemagatartásával teljesen elidegenítette magától a pápát, kitől elsősorban függött a császári trón betöltése. Endre nagyot akart, de nem találta meg a nagy elgondoláshoz! mért eszközöket s ezzel — elveszítette a játékot.

Jolán császárné halála után fia, *Fülöp* namuri gróf lett az új császár. Mikor pedig ez nem vállalkozott az uralkodásra, ennek öccsét, *Róbert* grófot emelték trónra — de II. Endre magyar királyra nem is gondoltak többé.

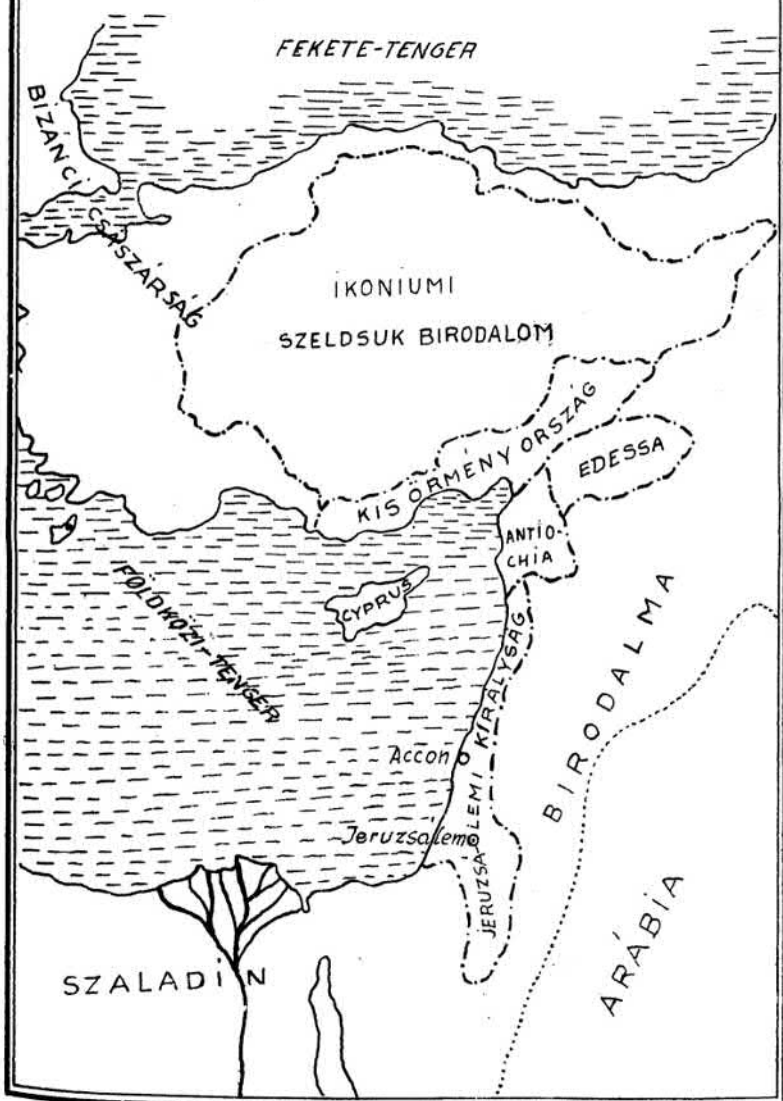
KÜLPOLITIKAI IRÁNYVÁLTOZÁS. A bizánci—magyar uniónak, az *Árpádok császárságának* félszázad óta kísértő terve ezzel végleg elbukott s Endre visszatért régi kedvencéhez: a halicsi uralom biztosításának gondolatához. Fiainak keleti összeköttetései most már terhére voltak, így elbontásukra határozta el magát. A tizenhatéves komoly és érett ifjúvá serdült *Béla* már két év óta házasságban

élt a királynéva is megkoronázott *Laszkárisz Máriánál*, mikor 1222 tavaszán apja parancsára a pápától éretlen gyermekkorában rákényszerített házasságának érvénytelenítését kérte, hogy más házasságot köthessen. (Endre itt nyilván német összeköttetést keresett!) Béla szerette feleségét s vonakodott e lépést megtenni, össze is tűzött emiatt apjával. A Halicsban élő *Kálmán* 1219-ben fogságba esett s abból csak apja azon ígéretével szabadult ki, hogy helyébe Endre nevű öccse kerül Halics élére, aki el fogja venni *Misztiszláv* szmolenszki és novgorodi fejedelem leányát. II. Endrének a házassághoz is s a királycseréhez is a pápa engedélyét kellett kérnie. A pápa hozzá is járult Endre herceg régebbi eljegyzésének felbontásához (jegyeso eddig *Leo* örmény király leánya volt) s hogy ujat köthessen, ha a gyermek férfivá érve — az Árpád-ház szokásai szerint — tizenhatéves korában — maga is kívánni fogja ezt a megoldást. Halicsi királlyá koronáztatásának és Béla elválasztásának azonban határozottan *ellentmondott*. A halicsi ügyek rendezését így Endre herceg nagykorúságáig elhalasztották. Béla ügye azonban országos mozgalom indítóokává lett.

HALICS ELVESZTÉSE. A halicsi ügy Endre herceg nagykorúságával újra napirendre került. Apósa azonban vonakodott őt uralomra engedni s amikor ezért őt az ifjú Endre megtámadta, apósa könnyűszerrel leverte. Ettől kezdve éveken át a legzavarosabb uralkodási viszonyok; váltogatták egymást Halicsban. Mikor aztán Endre herceg 1234-ben elhunyt, Halics végleg *Dániel* kezére került. Annak a Dániel ladoméri fejedelemnek a kezére, aki miatt Endre már 1205-ben hadat vezetett Halicsba. Harminc évig küzdött, harcolt Dániellel és másokkal, hogy elérje, amit neki szívesen hódoló rokona következetes támogatásával már 1214-ben elérhetett volna. A halicsi magyar kormányzat *illúziójáért* dobta sutba bátyja és a maga balkáni terveit s ezért sodorta *gazdasági romlásba* országát és népét.

ENDRE KIRÁLY ÉS BÉLA ÖSSZEÜTKÖZÉSE. A meddő háborúk örökös egymásutánja s Endre tékozló politikája erőteljes belső *megmozdulásra* vezettek, ami a király hatalmát és tekintélyét erősen csonkító *alkotmányos mozgalommá* erősödött. A királyi hatalom gyöngülését és a pápa támogatását felhasználta a már megkoronázott Béla, hogy apjával szembeszállva, Máriát visszafogadja s bár 1223-ban atyjától tartva, *Ausztriába* kellett menekülnie, mikor *Honorius* pápa kibékítette atyjával és hazatéri, egyre nagyobb erővel és sulival szólt bele az ország ügyeinek! intézésébe. 1224-ben visszakapta *Szlavóniát, Horvát- és Dalmátországot* — természetes Zára kivételével, amelyről, atyja még 1217-ben, mind maga, mind utódai nevében, le-

Jeruzsálem és a Szentföld.

mondott Velence javára. 1226-ban azonban már Erdélyt kapta meg, amelyre támaszkodva új délkeleti tartományokat kapcsolt az anyaországhoz. *Szlavóniát, Horvát- és Dalmátországot Kálmán* kapta, akinek öccse érdekében kellett Halicsot elhagynia.

A *BOGOMIL-MOZGALOM FELÉLEDESE*. *Endre* király mindjárt trónraléplekor szakított *Imre* erőteljes *balkáni politikájával*. Oroszország és Konstantinápoly felé vezető nagy politikai terveibe merülve, *elhanyagolta a déli halárvidék biztosításai*. Az első évtizedben mintha egyáltalában nem érdekelték volna a dolgok. A császárság tervének felmerülésével megjött érdeklődése, de *távolba* nézve, a közelebbi feladatok megoldására ekkor sem gondolt. A császári korona ábrándjának szétesésével újra elvesztette minden érdeklődését a balkáni problémák iránt. Pedig itt a helyzet nagyon rosszra fordult.

A *bogomil-mozgalom* és a *német lovagrend* Erdélyben, Magyarország déli tartományaiban és szomszédságukban hirtelen erővel harapódzott el. A *boszniai bán*, sőt maga a püspök is az eretnekséghez szított. *Bolgáriában*, alig húsz évvel az első Jatin szertartású érsek felszentelése után — a bogomilek már *pápának* nevezik főpapjukat s a szekta tanai a bosnyák és bolgár tűzfészekből *szerb* területre és a *horvát-dalmát* tengerpartra is átterjedtek. Hívkük volt a *hulmi* fejedelem, Péter is, Asen János bolgár cár és István szerb király sem szálltak szembe kellő eréllyel az egyház- és államellenes tan hirdetőivel. A bolgár egyház római kapcsolatai is meglazultak. Tíz évvel a szerbek elszakadása után, *Asen* János is helyreállítja a bolgárok keleti rítusú, önálló nemzeti egyházát. A római egyház s vele a nyugati kultúra a XIII. század elején megszórt területeiről visszaszorult a dalmát tengerpartra, északon a magyar határra. Az Al-Duna és az (311 közének jobbára csak Oláh pásztorok által lakott területe a kúu uralom hanyatlásával lassankint uratlanná vált s III. Béla balkáni hadjárata idején magyar befolyás alá került. A/Olttól keletre eső területen pogány és mohamedán *kánok* és szakadár *oláhok* féltek a keleti kun fejedelmektől laza függésben. Megtérítésüket és az egész havaselyi tartomány magyar uralom alá vonását *Endre* a Szász- és Székelyföldön túl még betelepítetten barcasági területre az 1211-hen behívott *német lovagrend* feladatává tette.

A német lovagok igen szép eredményt értek el a *telepítés* és *határvédelem* terén. A B arcaságon földműves- és állattenyésztőtelepek, falvak keletkeztek. A kán földről százötven év óta beszívargó *oláh* és *kán-besenyő* pásztoroki egyházi gondozás és erős közigazgatás alá kerültek. A határon *várak épültek* s a havason túli területből is mindtöbb kerül a lovagrend kezére. *Endre* nagy kiváltságokat

és igen messzemenő önkormányzatot adott nekik, de mindez nem volt elegendő a rend nagyratörő mesterének, *Salza Hermannak*. Ez teljes önállóságra, független fejedelmi hatalom alapítására tört s *a rend birtokai hűbér kenit a pápának ajánlotta fel*. A pápa — *Honorius* — el is fogadta ajánlatát, de *Endre* most visszakövetelte országa jogtalanul elfoglalt részeit s mikor a rend vonakodott felszólításának eleget tenni, 1225 elején fegyveres erővel ment ellenük. Rövid harc után *kiűzte a lovagokat* országa területéről s nemcsak a *Barcaságot* vette vissza, hanem a *Kárpátokon túl* épült várakat és telepeket is.

Ezzel végre *Endre* is belátta, hogy a *délvidék ügyének* rendezéséhez hozzá kell fogni. Ennek elvégzését két fiára és *Ugrin kalocsai érsekre* bízta.

AZ ALDUNAI KUNOK MEGTÉRÉSE ÉS HÓDOLATA. A boszniai püspökség élén nem állott olyan ember, aki a bogomil-mozgalommal szembeállhatott volna. *Endre* ezért a pápa jóváhagyásával lelkes és harcos hívét, *Ugrin kalocsai érseket* bízta meg a bosnyák ügy rendezésével. Egész *Boszniát* a szávamenti területekkel — a későbbi sói és *ozorai* bánságokkal — együtt *a kalocsai érsekségnek adományozta*.

SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK A KORMÁNYZATBAN.

II. *Endre* 1226-ban fontos személyi változásokat hajtott végre tartományai kormányzatában. *Béla* királyt Szlavóniából *Erdélybe* küldte és hatáskörébe utalta a német lovagok kiűzése óta gondozatlan keleti térítés ügyét is. *Kálmán halicsi király*, mint itthon nevezték: »*az oroszok királya*« — királyi címének megtartása mellett — »egész Szlavónia«, vagyis *Szlavónia*., *Horvátország* és *Dalmácia* hercegévé lett. A halicsi tartományt a tizenhatéves *Endre* kapta meg hercegi címmel, mint *Misztiszláv* leányának férje, illetőleg jegyese.

ÚJABB HALICSI HADJÁRAT. *Misztiszláv* vonakodott vejét uralomra engedni. *Endre* herceg ugyan 1227-ben kezébe vette tartománya kormányát, de 1229 tavaszán *lázadás* támadt ellene. *Endre* maga is *fogságba* került. *Endre*; király tehát fiát, *Bélat* küldte segítségére 1229 őszén. A hadjárat azonban rosszul sikerült; *Béla* eredmény nélkül tért haza. Két évvel később maga az öreg király ment két fiával *Dániel* ellen. A győzelmes hadjárat eredményeként *Endre* herceg újra elfoglalhatta fejedelmi székét s most már élete fogytáig meg is tarthatta. 1234-ben bekövetkezett halála azonban *a halicsi tartomány felett gyakorolt magyar uralom végét* is jelentette. Halics újra *Dániel*é lett, aki elismerte ugyan a magyar király hűbérúri felségét, de tartományát többé nem adta ki kezéből.

BÉLA DÉLI HÓDÍTÁSAI. Mialatt *Endre* herceg és a támogatására küldött magyar seregek olyan sok energiát;

pazaroltak el érdemetlen célokért. *Béla a délkeleti haláram szinte kardcsapás nélkül készítette elő a magyar hatalom terjeszkedésének útjait.*

A Duna és Don között tanyázó kún törzsszövetségei 1221. évi)en végzetes csapás érte. Az ázsiai tatár hatalom seregei átléptek a Volgán s az első portyázó hadjáratukon mégsemmisítő vereséget mértek az orosz és kún fejedelmek egyesült hadára. Dzsingisz-kán halála után cg) időre elhalasztotta a várt hódító hadjáratot, de a kunok helyzete bizonytalanná vált. Tisztán látták helyzetük tarthatatlanságát (mint egy-ko/ a magyarok a honfoglalás előtt), mert ismerték a katonailag nagy-szerűen szervezett keleti rokonnép mindent elsőpró erejét. De előttük nem állt nyitva az út nyugat felé, ők nem menekülhettek fegyverrel kezükben nem szerezhettek új hazát más népek rovására. Csak egy út kínálkozott számukra: a közeledés nyugat felé, nyugati szövetség s vé-gű! békés beköltözés valamelyik nyugati országiba.

Kötöny fejedelem — Endre herceg orosz jegyesének! nagypja — tíz év múlva a közvetlen veszedelem küszöbén hajtotta meg fejét a magyar király és a keresztelő pap előtt.

Béla elfogadta a *havasalföldi* kunok hódolatát, apjával egyetértve, biztosította régi jogait s megalapította az úgynevezett *kún püspökséget*. (Ennek alapján vette fel Béla tényleges trónralépése után a »*Rumania királyán* címet.)

A bolgár terjeszkedést azzal gátolta meg, hogy az Al-Duna balpartján, az Orsovától az Öltig terjedő területet *Szörényi bán*ság címen tartományszerűen megszervezte.

Ezalatt *Kálmán* a nyugati Balkánon ért el jelentős sikereket. 1237-ben újra meghódította *Boszniát* és *Hulmot*. Amit nem tudott elérni II. Endre, azt fiai igyekeztek most} megvalósítani. Endre ezalatt országa belügyeivel és a *szent-székkal* való állandó összekülönbözéseivel foglalkozott, teljesen felhagyott külpolitikai érdeklődéseivel, illetve ismét a teljesen céltalan *osztrák* háborúba keveredett. Élete utolsó jelentős tette *harmadik házassága* volt.

1234-ben, hatvanéves korában elvette Este Aldobrandin anconai örgróf *Beatrix* nevű leányát. Xemsokkal azután pedig második házasságából származó leányát, Jolánt nőül adta I. Jakab aragoniai királyhoz. Ezzel a tekintélyes családdal először Imre lépett rokoni viszonyba. Ez a két házasság már arra mutat, hogy Endre ismét nyugati rokoni kapcsolatokat vett fel, mint nagyemlékü atyja, *III., Béla*.

ENDRE KÜLPOLITIKÁJÁNAK ÖSSZEFOGLALÁSA.

III. Béla fiai külpolitikai akcióikban apjuk nyomdokain haladtak, a magyar királyság, vagy helyesebben az Árpád-ház nagyhatalmi állásának kiépítésén munkálkodtak.
III. Béla két irányba vezető külpolitikai elgondolásának

északkelet felé — orosz és lengyel földre — vivő vonala Endre politikájának főútvonalává lett, de kellő megalapozottság és előkészület híján hamarosan járhatatlanná vált. Tényleges eredménye az északkeleti külpolitikának csak két ténye maradt: a halicsi és ladoméri tartományok oroszainak a nyugati keresztény közösségbe való bekapcsolódása és királyunknak a magyar királlyal szemben vállalt, inkább névleges hűbéri hódolata. Endre atyjának és bátyjának balkáni elgondolását világbirodalmi méretre szélesítette. E nagy cél eléréséhez azonban ereje és diplomáciája gyengének bizonyult s így vele együtt a balkáni terjeszkedés közelebbi célját is elhanyagolta. Politikája az Árpád-ház balkáni hegemoniájának teljes kiépítése jelé irányult, amikor váratlanul egy új s addig elképzelhetetlen méretű katonai és külpolitikai problémával — az Európa szívébe, törekvő tatár világhatalom feltartóztatásának, a nemzet, erejét messze meghaladó, súlyos feladatával került szembe.

11. FEJEZET.

Az aranybulla korának politikai és társadalmi mozgalmai.

A XIII. SZÁZAD VILÁGTÖRTÉNELMI HÁTTERE.

A magyar nemzet európai életének három első százada kemény harcok és nehéz vívódások nyomán kelt nagy átalakulások korszaka volt. Pogány műveltség és keresztény kultúra, keleti és nyugati szokások, intézmények, elvek és eszmék százados küzdelméből és egymásrahatásából *új műveltség* sarjadt összeolvadásuk *új életformák* kialakulására vezetett. Kelet félnomád, harcos magyarja *nyugati eszmekörben, európai formák közt* élő keresztény néppé: alakult. A hitváltozással és a politikai szervezet átalakulásával *megváltozott a nép erkölcsi* megváltoztak *szokásai*, új alakot öltött a *társadalom és gazdasági szervezetek*, s a nagy belső átalakulásokat nyomon követte a nemzet külső tekintélyének gyarapodása külpolitikai helyzetének megszilárdulása. A magyar nemzet háromszáz évvel honfoglalása, kétszáz évvel a keresztény közösségbe való bekapcsolódása után, mint a világpolitika komoly tényezője, Európa egyik vezető hatalmassága lépett át történeti életének új, fényesebb korszakába. *Az új korszakot nagy külpolitikai aktivitás és feszülő terjeszkedés jellemzi s a belső viszonyokat gyökeresen átalakító társadalmi, gazdasági és belpolitikai mozgalmak vezelik be.*

A mozgalmakért és a nyomukban járó bomlás előidé-

zéséért történetírásunk II. Endrére hárítja a felelősségei, de igaztalanul.

A külpolitikai állás hirtelen emelkedését s a XIII. századi belpolitikai, gazdasági, és társadalmi evolúciót Európa-szerte végbement korszakos átalakulások idézték elő.

A középkori államrendszer élén álló *két császárság* — a német-római és a keleti görög — már a XIII. század! elején *összeomlott*. A két császársággal egyidőben bukott el a császári Róma keleti tartományain nagyranőtt harmadik nagy középkori világbirodalom utolsó tartománya is. Az egykor bárom világrészben uralkodó *arab hatatom* már a X. században megoszlott s a bagdadi kalifák viszálykodó! örököseinek kezéből a *szetdsuk-törökök* ragadták ki a hatalmai.. Spanyolországban tovább élt az arab hatalom, de a félsziget északi részén kialakult keresztény királyságok lépésről-lépésre szorítják vissza az arab uralmat.

A két császárság sorsa betelt. Egyiket a pápaság bukatta meg kétszázados küzdelem után; másikuk a JegmH gyobb középkori pápa által harcbehívott kereszteshad áldozatává lett. A *pápaság diadalmaskodott vetélytársain*, de győzelmében maga sem sokáig sütkérezhetett. A pápaság hatalma delelőjén állt. *///. Ince* és *IX. Gergely* valóban urai voltak a keresztény világnak, hűbérurai az összes katolikus fejedelmeknek. Döntő súllyal irányították nemzetek és királyok sorsát. A keresztény fejedelmek ideig-óráig meghajtották fejüket az Anyaszentegyház főpászlora előtt, túrték beavatkozását országuk ügyeibe, de amikor eminens érdekük, belpolitikai tekintélyük forgott kockán, minden aggodalmaskodás nélkül kijátszották; ügyes diplomáciai fogásokkal takarózva hiúsították meg akarata teljesülési.. Alig félszázaddal az utolsó igazi császár, *//. Frigyes* bukása után, elérkezett a római *pápák avignoni fogóságának szégyenletes korszaka*. A hűbéres francia király régi császárok módjára rendelkezelt Szent Péter trónjával és utódaival.

Az *egyházi univerzalizmus* és a *világbirodalmi eszme* rovására szinte egyidőben hódít magának tért a *nemzeti öntudat* és a *nemzet egyéniség* politikai eszméje. Európa-szerte a *rendi szervezkedésre*., másfelől a központi hatalom, a dinasztikus politika kiépítésére irányuló törekvésekben a *nemzetegyéniség* érvényesülési vágya jelentkezik, a *nemzeti öntudat* kezd kicsírázni.

AZ ÚJ EURÓPA KÉPE.

A középkor jellegzetes fejedelemtípusai — a világalalomra törő császár és pápa s a hűbéres fejedelmek — mellett előtérbe nyomul az, Újkori Európa nemzetállamainak dinasztikus hódítópolitikáját megalapító lovagkirály, a nemzetegyéniséget megszemélyesítő szuverén nemzeti király típusa. A nemzeti királyok teljes függetlenségre tesznek

szert. Nyugaton a francia királyság, keleten Szent István királysága a császári hatalom rájuknehezedő túlsúlyától szabadulva, már a XII. század végén nagyhatalmi arányokban fejlődik. Franciaország Fülöp Ágost, majd méginkább Szent Lajos óta döntő súllyal szól a világpolitika irányításaiba. A magyar királyság a két császárság egykori határterületeit — szerbek, bolgárok, kunok tartományait majd a régi bajor hercegségből kivált osztrák és stájer tartományokat, a szomszédos orosz fejedelemségeket, száz évvel később már Lengyelországot is — a maga hatalmi érdekkörébe vonja..

Németországban és Itáliában nemzeti helyett partikuláris öntudat, a tartományi és városi patriotizmus aratja diadalait. Németalföldön a Barbarossa Frigyes sújtó keze alatt összetört régi, hatalmas, törzsi hercegségeik romjain apró államocskák keletkeztek. Keleten az osztrák hercegség és a cseh királyság, nyugaton a németalföldi grófságok, északon a brandenburgi örgrófság nőnek az új Németország vezetőhata Imáivá s még a XIII. században megindul az északi örgrófságot majd az új erőforrásokkal gyarapító porosz nép elnémetesítése.

Itáliában a spanyol uralom alá került szicíliai és az Anjouk birtokában maradt nápolyi királyságok mellett hatalmas lendületet vesz a római városi (municipiális) autonómiában gyökerező önkormányzatok — Velence, Genova, Firenze, Milano, Pisa stb. — városállamok, polgári köztársaságok — fejlődése.

A bizánci császárság örökén felélednek a komoly hatalmi tényezőkké váló bolgárok és szerbek nemzeti fejedelemségei. Északkeleten a magyar hatalom s vele a latin egyház és nyugati kultúra vonzókörébe kerül Nagy Jánoszláv széttöredezett birodalmának nyugati tartománya; a halicsi orosz fejedelemség, S az orosz fejedelemségek mögött, nem is sokára felettük is el terpeszkedve feltűnik már a XIII. század derekán teljes komolyságaiban feltűnő tatár hatalom, a bizánci birodalom területére száz év múltán behatoló oszmán-törökség európai törekvéseinek fél élnie s előhírnöke.

A XIV. századba« már teljesen kialakult Európa újkori államrendszere.

Λ *RENDISÉG KEZDETE.* A világbirodalmi eszmei bukásával indul meg a középkori állam és társadalom szervezését átható patrimonialis és hűbéri elvek elhanyagolása, Az állam fokozatosan elveszti a középkori királyságot jellemző magánhatalmi színezetét. A fejedelmi hatalom az öröklött földbirtok, a Patrimonium *magánjogi* bázisáról mindinkább *közjogi* talajra telepszik át s a középkori *király földesúri magánhatalma helyett közjogi erőforrás sokra támaszkodva* épül tovább jellegzetesen újkori *abszolút hatalommá.*

A személyi hovatarozás szerint, vérségi és hűbéri kapcsolatok alapján tagolódó középkori társadalom helyét a területi és osztályösszetartozáson felépülő rendi társadalom foglalja el. A keresztény középkor hierarchikus világbirodalmi rendszeréből sarjadt láncolatos *hűbériség*

magánjogi intézményét a közjogi rendiség váltja fel. A hűbéri állani rendi állammá alakul át s Magyarországon és Angliában már a XIII. században kezdetét veszi iv. A alkotmányos jogok gyakorlására törekvő rendek és a korlátlan hatalom kiépítésén munkálkodó uralkodók százados közjogi küzdelme.

A középkor vezérgondolatának bukását a megvalósít fására törekvő két keresztény hatalom hosszú és fegyveres; küzdelme idézte elő; életeszményét pedig az általa életrehívott kereszteshadjáratok hatalmas mozgalma buktatta; meg.

A *LOVAGKOR*. A X. és XI. század zarándokaihoz hasonlóan, az első kereszteshad járatok vitézeit is a keresztény *aszketizmus* szelleme hívta keletre, az *Üdvözítő* sírjának felszabadítására. A kiindulóponton túl azonban ez a szellem hatásában egyre csökkent, *ereje ellankadt s egy új szellemi irányzat körvonalai bontakoztak ki.*

Ez az ideál alig egy század alatt ellenállhatatlanul hódította meg egész Európa kereszténységének lelkét. *Hátterbe szorul lassanként az aszkétikus életeszmény s egy új, vallásos, de mégis világias lovagi eszméig lép előtérbe;* mely alól a papság sem tudja magát kivonni.

A *kerzteshadjáratok* minden képzeletet meghaladó tömegeket mozgattak meg és hívtak fegyverbe. Még a különben békés életet élő népeiének is katonává lettek. A szigorú szerzetesi életre, de aszkétikus elvonulás, hithirdetés, karitatív, oktató és gazdasági termelőmunka helyett *harcra kötelezett, katonai rendeltetésű lovagrendek keletkeztek.* S e hivatásos katonapapok mellett a világi papok, sőt szerzetesek is harci mezt öltöttek, lóra ültek, katonászkodtak. Az egész *kerzténgség militarizálódott,* s a katonai élet, táborozás, harci foglalkozás, *a hivatásszerű hadakozás teljesen átalakította a keresztény társadalom lelkét.* A vallásosság nem hanyatlott, de a *vallásos eszmény* többé nem a világtól való elzárkózásban, önmegtartózkodásban és kegyességben nyilvánult, hanem *a hősiességben és Iovagiasságban, a hitért fegyverrel vívott küzdelemben s a: gyengébb nem védelmében és tiszteletében* nyilvánult meg. A lovagok is a kereszt jegyében harcoltak, de szeretett aszszonyuk kegyében, megbecsülésében keresik küzdelmük legszebb jutalmát. A középkor magabazárt, kegyes, aszkétikus és komor hőst a *nyíltszívű, társaséletet élő, de bensőleg vallásos lovag eszménye váltja fel.*

A *hősiesség kultusza* a hit és egyház ellenségeivel; vívott harcoknak, a *nőtisztelet* az otthonból messzi idegenbe szakadásnak természetes következménye volt. A családi körből, asszonya mellől, arája közeléből hosszú hónapokra, évekre távoli országokba sodródott vitéz lelkében *eszményé* finomult a szereteti nő alakja. Ez az ideál,

a viszontlátás és a boldog jövő reménye enyhítette nélkülözéseit, szenvedéseit. S a hazatérés után az ideál nemi foszlott párává, mert a *nő maga is átalakult, tökéletesebbel lett.* A családfő hosszú távolléte alatt az asszonyra szakadt a férfigond, reáharult a gazdaság, az uradalom, a vár. a tartomány kormányzata irányítása. *Λ nő kilép középkori szigorú elzárkózottságából, családtagból és anyából élet-társává, társadalmi lényvé, sőt az udvari és társasaid központjává lesz.* A nők udvari, társadalmi szereplése a magasabb körökben új társadalmi kódex kialakulására, *a társasélet formáinak és lényegének finomulására vezet.* A lovagi szellem teljes kialakulásával *szigora érintkezési formák, társadalmi szabályok és szertartások* lesznek uralkodóvá, kialakul az *udvari etiquette* s a nőtisztelet más lovagi kötelességekhez — a lovagias harchoz, hősiességhez, eretnekek és hitetlenek elleni küzdelemhez, gyengék védelméhez hasonlóan — valóságos *kultusszá fokozódik.*

A *lovagi szellem* és a *nemzeti öntudat* éledése maga után vonta a római hagyományokon élő császári udvar *irodalmi klasszicizmusának és a latin szerzetes-kultúrának elhány aliased.* A középkor írói, tudósai papok; irodalmi nyelvük Európaszerte a latin volt. A nép-nyelvet nem tartották méltónak és alkalmasnak magastróptú eszmék, költői és tudós elgondolások kifejezésére. *A nemzelegyéniségek érvényesülésével azonnal megindul a népnyelv irodalmi érvényesülése, a lovagkor kitermeli a nemzeti nyelven éneklő és író lovagköltők, a világi írók új típusai.* Dél-francia- és Spanyolországban még a XII. században *ki-virágzik a lovagi erényeket dicsőítő énekek, regényes történetek irodalma és a troubadourok szerelmi lírája.* Németországban a XII. század második felében indul meg a *szerelmi líra,* a Minnesang művelése. Itáliában a XIII. század hozza meg a *dolce stil nuovo-t* s a századfordulóra; megéri az újkor hajnalának óriása: *Dante.*

A *történetírás* központjává a XIII. század óta a fejedelmi udvarok, Itáliában a városok lesznek s a latin krónikák és históriák mellett feltűnnek a *nemzeti nyelven írt történeti művek.* (Villehardouin. Joinville. Villani. stb.:

Λ PAPSÁG ELVILÁGIASODÁSA. A lovagkor világias szellemének hatása, a papság elvilágiasodásában is megnyilvánult. A XIII. század főpapjai már nem lelkipásztorok, hanem *egyházfejedelmek* és *nagybirtokos földesurak,* akik maguk is fényes fejedelmi udvart tartanak. A papság, bevonul a világi társadalomba. A *bencések* rendjük meggazdagodásával nem tudtak ellenállni a jólét h ivó szavának s így szükségszerűen bekövetkezett elvilágiasodásuk. a világi papság és a bencések úri életük, gazdagságuk miatt elvesztik a nép bizalmát s azt megnyerni a régi. szigorig elvonultságban élő újabb szerzetesrendeknek sem sikerült.

A lovadkor vallásos emberét az *elvilágiasodott katonapap-ság* és a régi szerzetesrendek szelleme, működése már nem elégíthette ki. Ő a szerzetesi lemondást és egyszerűséget valóra váltó, de mégis a világban élő, közvetlen lelki-gondozási, épülést, okulást nyújtó .lelkipásztorokra vágyott. Ezt a vágyat elégítették ki *Osmai Szent Domokos* és *Assisi Szent Ferenc*, a *Prédikátor-testvérek* és *Kisebb-testvérek (minoriták)* rendjének alapítói.

A két új rend alapítása az aszkétizmus utolsó nagy diadala volt. A *kolduló barátok* az emberi társaság közepén, városokban élnek s a lemondásban, szegénységben nem a túlvilági boldogsághoz vezető kemény és sanyargató! eszközt, nem önmegtagadás! látnak, hanem felszabadulást a világi béklyók és hiúságok alól, lelket-szívet betöltő teljes boldogságot. Lelki arcukról eltűnik a középkor aszkétáinak komor vonása. *Derült arccal, repeső szívvel járnak a világban. Gyönyörködnek az isteni nagy természetben és az emberi társadalomban.* Szeretik a fát, virágot, a méhecskét és madárkát, szeretik a föld minden élő teremtményét, szeretik a napot, holdat, csillagokat. Szeretik Isten minden teremtményét és szeretik mindenkifőlt a Teremtő legnagyobb alkotását: az *embert*. Ezek a *kolduló barátok az újkori demokratikus gondolat előhírnökei*. Embertársaik körében élve és közéljük vegyülve, példaadással, bűnbánat hirdetésével, a nép lelkének gondozásával, prédikációval, iskolai oktatással, a tévelygők térítésével munkálkodnak az *emberek tökéletesítésén*. Rendeltetésük, céljuk a középkor nagy lelki hagyományainak védelme, de a teológiában és más tudományokban új utakat törnek. A domonkos-rendi *Albertus Magnus* és *Aquinoi Szent Tamás*, a ferences *Alexander Hales*, *Bonaventura* és *Duns Scotus* új; virágzásba hozták a szkolasztikát, de a bölcsészeti ismeretek körét a görög filozófiából vett új elemekkel bővítik, *Albertus Magnus* és *Roger Baco* a középkortól idegen *természetvizsgálat aljára térve, úttörői lesznek a természet-tudományi kutat ásóknak*. A XII. században kialakult s a középkori intézmények hanyatlásával párhuzamosan folyton izmosodó új főiskolátípus katedráin, a *bolognai, párisi, oxfordi* egyetemek tanszékein tanítják a tudományt. Később nagy érdemeket szereznek a korábban kizárólag latin nyelvű teológiai irodalom sok termékének *nemzeti nyelvekre való átültetésével is*.

A Keleten járt keresztesvitézek és papok megismerkednek a keleti kereszténységgel, a görög rítusú bizánci és a szláv rítusú bolgár és szerb nemzeti egyházakkal, a balkáni szlávok közt lappangó manicheisztikus tanításokkal és az *iszlámmal*. Spanyolország felől behatol az arab filozófusok *Arisztotelész* és *Piaion* rendszerén felépülő tanítása. Előkerülnek a *görög filozófusok*, különösen *Ariszto-*

telész korábban ismeretlen munkái. A látókór tágulása, az új ismeretek gondolkodásra és kritikára serkentenek s egyszerre feltűnnek az orthodox egyházi tanítással szembe-
helyezkedő szekták. A *katharok* és *albigensek*, a balkáni *bogomilek* és *pauliciánusok* tanításait ültették át Észak-
id ispániába és Dél-Franciaországba s ugyanitt tűntek fel.
a protestantizmus előhírnökéül tekinthető *valdensek*, *Va-
das Péter* tanítványai is. Ezek a Szentszéktől politikailag
is független nemzeti egyházak alapítására törekednek. A
Balkánon, Spanyolországban és Dél-Franciaországban ///.
Ince idejében már aggasztó méreteket ölt az elszakadási
mozgalom s a Szentszék kívánságára a világi hatalmak
valóságos kereszteshadjáratokkal tudják csak az új tanok
híveit kiirtani. A hit egyetemességének és az egyház uni-
verzális tekintélyének helyreállítására irányuló elszánt tö-
rekvés erőszakos eszközök alkalmazásához folyamodik: az
1215. évi *lateráni zsinat* felállítja az eretnekek s az ortho-
dox hit és egyház ellenségeinek kinyomozására szolgáló
inkvizíció intézményét. A szigorú eljárás és kíméletlen
büntetőakeió meghozta a maga eredményét, de teljes si-
kerre nem vezetett. Az egyház megreformálásának kérdése,
a pirkadó újkor egyik legnagyobb problémája többé nem
került le a napirendről.

GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS. A nagy szellemi átalaku-
lással egyidőben a *gazdasági élet szervezete is átalakult.*
A kereszteshadjáratok nyomán Európa és Kis-Ázsia koráb-
ban egymástól elszigetelt gazdasági területei közt szoros
kapcsolat keletkezett. Idegen országok s a távoli Kelet
terményeinek és ipari termékeinek megismerése *új szük-
ségletek* keletkezésére, addig ismeretlen *fényűzési igények*
kialakulására vezetett. A középkor szűk területi korlátok
közé szorított, önmaguknak termelő gazdasági egységei,
a falusi gazdálkodás rendszere ez igényeket és szükségle-
teket nem elégíthették ki többé. Megindult a *termények*
rendszeres kicserélése, a *nemzetközi forgalom* és kialakul-
nak e forgalom központjai, a *kereskedővárosok*. A gazda-
sági termelésben bekövetkezik a *munkamegosztás*, a mező-
gazdasági termeléssel foglalkozó osztályok mellett kialakul
a *hivatásos iparosok* és *kereskedők polgári osztálya*. A
középkor terménygazdasági rendszerét a *pénzgazdálkodás*
váltja fel. *Itáliában* új üzletágként alakul ki a *banküzlet*
s így megoldást nyer a kereskedelmi *hitel* kérdése és meg-
születik az újkorban jelentős tényezővé nőtt *városi kapita-
lizmus*.

Látjuk tehát, hogy a régebbi történetírásnak korokra
osztó eljárása, amely *Gellarius Kristóf* hallei professzor
szerint a középkor és újkor határát a XV. és XVI. század.
fordulóján keresi, nem felel meg a valóságnak. A pogány
és ariánus germánok megtérésével kezdődő *katholikus kö-*

zépkor a XIII. században hajlott át, fordult az újkorba s hazánkban a nagy világtörténeti fordulathoz, az átmeneti korszak vajúdásának első tünetei II. Endre korának politikai, társadalmi és gazdasági mozgalmi voltak.

A XIII. századi belső fejtődés jelenségei.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK; AZ EGYHÁZI HATALOM BEFOLYÁSÁNAK NÖVEKEDÉSE. Hazánk XIII. századi történelmének legfontosabb és legjellemzőbb jelenségei — *Hóman* szerint — a következőkben foglalhatók össze: 1. a királyság hatalmi állásának s ezzel a régi társadalmi és gazdasági rendszernek bomlása; 2. a királyi hatalom korlátozására irányuló tudatos politikai törekvés és 3. a korlátozó hatalmi tényezők nyílt fellépése. Az egyház hatalmának az államkormányzatra való befolyása a XIII. század elején ért tetőfokára. III. Ince pápa a felszabadított egyházat fölébe emelte az összes keresztény világi hatalmaknak s mint Isten földi helytartója, uralkodót minden királyok felett. A pápai beavatkozásban azonban nem láttak uralkodóink idegen befolyást, mert az összes keresztény népeket egyetlen nagy közösségben, magába egyesítő egyelem és egyháznak feje és népek egyike számára sem volt idegen hatalom.

Míg a múltban a főpápa királyuk bizalmából viselték méltóságukat s élvezték az ebből származó politikai hatalmat, most már a Szentszék jóváhagyása útján jutottak méltóságaik birtokába. Politikai hatalmuk egyházi méltóságukban gyökerezett s azt az átok és kiközösítés egyházi fegyverével gyakorolták.

A főpápa ebben az időben sűrűsödött közjogi értelemben *országos renddé*, s mint a királyi hatalmat korlátozó alkotmányos tényező lép fel a XIII. század harmincas éveiben.

FŐURAK ÉS KÖZNEMESEK. A világi birtokosság is megszervezte magát. A nemzeti jog szerint élő foglalt. nemesség és a hűbéres adománybirtokosok ivadékainak társadalmi összeolvadásával erős és vagyonos nemesi osztály alakult ki, amely a XIII. század elején már, mint komoly hatalmi tényező állott a királyi hatalommal szemben, III. Béla óta már a nagybirtokosok formáltak jogot wunden vezető politikai méltóságra is. Ugyanekkor fel tűntek a XII. századi kisbirtokos szabadok, a királynak szolgáló hűbéres vitézek és a várjobbágyok katonáskodó osztályaiából egy század alatt egységes⁴ osztállyá, majd közjogi renddé sűrűsödő köznemesi rendnek körvonalai is.

A birtokaikat egyre tágitani akaró nagybirtokosok és

a földjeiket fellő közjé)- és kisbirtokos szabadok között természetes küzdelem indult meg. Mindkét osztálynak azonban közös volt az érdeke a királyi gazdaság“ ellen irányuk)* törekvésében. III. Béla még ellensúlyozni tudta ezt a törekvést, amelyet a két föld éhe s társadalmi osztály intézett a királyi magánbirtok ellen. Endrében azonban már más tüzek égtek, ő nem sokat törődött ezzel.

Új HADISZERYEZET. A magángazdaságra épített királyság, ha adományozott is földet a királyi vagyonból egyeseknek, az adomány ellenértékéeként kötelezettségeket kapott s így a királyi hatalom az adományozás által nem szegényedett. Különbség volt tehát a kötelezettség nélküli szállásbirtok és a későbbi adománybirtok jogi természetéi, között. Ez a jogi különbség azonban egyre jobban elenyészett s ez már érezhető veszteséget okozott a király haderejében is, különösen akkor, amikor már a régen királyi vitézek és várkatonák is csak újabb birtokadományok reményében álltak hadba. Endre tehát *aj hadszervezetet* akart létesíteni, *amelynek terheit nem a királyi gazdaság, hanem a birtokos osztályok viseljék.* Hogy ez a terve megvalósuljon, új, erős és mindenekfölött királyim, széles rétegekben lekötöztetett *főúri rend megteremtésével foglalkozott,* amit nagy adományokkal igyekezett magához édesgetni. Ezek a II. Endre király által adott *adománybirtokok már nem kötelezték hűbéri kötelezettségre.* Endre tudatosan szüntette meg az adománybirtok hűbéri színezetét s döntötte le az örökösödési jog korlátait. Ezzel az érte el, hogy a vagyongyarapítás és a társadalmi emelkedésnek beláthatatlan lehetőségeit nyitotta meg úgy a kis-, mint a nagybirtokos osztály előtt. Ellenszolgáltatásként csupán azt kívánta, hogy az örökirtokosok — nagybirtokosok és serviensek egyaránt — szálljanak hadba, illetve *vagyonukhoz mérten vezessenek csapatot.*

ÚJ PÉNZÜGYI BERENDEZKEDÉS. Természetesen az új hadrendszerhez egészen új pénzügyi berendezkedés volt szükséges. Tudjuk, hogy még III. Béla király idejében is a királyi jövedelmeknek csaknem fele a domini-umok, a királyi birtokok hozadékából állott elő. E hadireform behozatalával azonban a király nemcsak birtokait vesztette el, hanem mindazon regaléjövödelmeit is, amelyek az eladományozott birtokkal összefüggtek: a szahad dénárokat, a királyi vámokat, révek, hidak, vásárok jövödelmeit. Ezek most az adományozással mind az u\ egyházi és világi birtokosok tulajdonába mentek át.

II. Endre tehát, hogy pénzügyein segítsen, kénytelen volt *Gertrud* királyné unokatestvérét — Apor fia *Dénes* tárnokmestert — megbízni, hogy a szükséges *pénzügyi reformokat* megvalósítsa. A példa éppen kapóra jött: II. *Frigyes* császár a szicíliai pénzügyeket éppen ebben az

időben rendezte. Őt utánozta Dénes is, amikor az *államháztartás legfőbb forrásává a pénzügyi regálékát telié*, ami viszont azt tette szükségessé, hogy a régieket gyümölcsözőbbé tegye, másrészt új regálékát hozzon be. E téren az első lépése az volt, hogy bevezette a hadi célokat szolgáló *rendkívüli adót*. A fellendült kereskedelem erősen fokozta a határvámnak, a »nyolcvanadnak« hozamát. Sokat hozott a királyi kincstár számára a *pénzverés regáléja*. Endre — szakítva, közvetlen elődjei politikájával — ismét a *pénzrontás* rendszeréhez folyamodott. Dénes az eddigi egyetlen esztergomi, pénzverő mellé még négy másik *pénzverő kamarát* állított s azokat egyenként jó pénzért *bérbeadta*. De bérbeadta a *sókamarákba* szervezett sóbányák regáléját is. Ezt követték aztán gyors egymásutánban a *vámjövendelmek*, a *rendkívüli adó*, a *magángazdasági jövedelmek és végül a tisztségek bérbeadása is*. A patrimonialis királyság korábban a *pénzügyi szervezet összes közegei* a király földesúri hatósága alatt voltak. II. Endre idejében mindezek *átmentek a bérlők kezébe*, akik magánalkalmazottaikkal kezeltették a jövedelmek behajtását. Ezzel együtt megváltozott a királyi magánvagyonnal foglalkozó *tárnokmester* tiszte is, akiből ezáltal pénzügyi országos főtisztviselő lett.

Gondolható, hogy az új berendezkedés nem ment simán s főleg elégedetlenség nélkül. Az egész vonalon általános *hatalmaskodás* kezdődött a királyi főtisztviselőktől a legalsóbbrendű vámszedőig.

A *nemzeti birtokok már ágak szerinti magánbirtokokká alakultak*. Ezzel egyrészt gyorsütemű gazdagodás, másrészt ugyanolyan fokú elszegényedés indult meg. Így kerültek sokan a *királyi serviensek* felduzzadt rétegébe, hogy legalább személyes szabadságukat és jogi függetlenségüket mentse meg, ha már elszegényedtek.

Ezt a felduzzadt társadalmi réteget most hatalmas vágy lendítette a nemesi jogok és szabadságok kivívására. Az új *pénzügyi rendszer nem vált be*. Az új terhek alól egyre többen mentesíteni tudták magukat. Az idegen kufárok kezére került regáléjövendelmek s különösen azoknak behajtási módja csak növelte az általános nyugtalanságot. Mindezt betetőzte az *idegenek túltengő befolyása* a királyi udvarban, akiket *Gertrud* szabadított az ország nyakára.

GERTRUD KIRÁLYNÉ MEGÖLETÉSE. A *Gertrud királyné* által behívott idegen urak és főpapi méltóságra emelt egyházi személyek természetesen nem kímélték a magyar vagyont s többnyire csak vagyonuk gyors gyarapítására, a királyi jövedelmek minél alaposabb kizsákmányolására törekedtek. De valamennyi idegen élén a királyné állott a javak harácsolásában, aki testvéreit, rokonait a kincstár jövedelméből hizlalta. *Bertold* herceget, Királyné öccsét, Endre felsége unszolására, tanulatlan

huszonötéves ifjú létére már 1206-ban *kalocsai érsekké választotta*. Az ország elégtelensége már tetőfokára hágott, amikor Endrét épp ezeitől teljesen lefoglalta a külpolitika, a halicsi magyar kormányzat megszervezése., Talán örült is, hogy egyidőre megszabadni az egyre kínosabb belügyek kormányzásának gondjától. Endre magyar hivei hallgattak egy ideig, mikor azonban látták, hogy míg ők vérük és életük kockáztatásával igyekeznek királyuk kezét elnyerni, idehaza idegenek dúskálnak a jobban, egyre jobban elkedvetlenedtek.

Endre az elégedetlenség láttára új embereket állított kormánya élére. Nádorrá Bór-nembeli *Bánk* királynéi udvarispánt, az egykori bánt tette meg. Kicserélte többi főemberét is, az erdélyi vajdaságot azonban sógorának, *Bertold* kalocsai érseknek adta s mikor 1213-ban hadba szállt, az esztergomi érsek és a nádor mellőzésével, *Bertoldot* bízta meg országa kormányzásával. Ez a mellőzés a magyar urakat mégjobban elkeserítette, összeesküdtek a németek ellen s mozgalmuknak *Bánk* nádort is sikerült megnyerniük, kit — később legalább úgy beszéltek — hitvesi becsületében is sérelem ért a királyné egyik testvére részéről. Vejevel, *Simon* ispánnal maga állt az összeesküvők élére. Az összeesküvés célja az idegen uralom megbuktatása volt. A Halicsba indult király távollétében a *pilisi* erdőségben *Lipót* osztrák herceg tiszteletére rendezett vadászaton szórakozó udvart az összeesküvő urak hirtelen közrefogták s a kezük ügyébe akadt idegeneket halomra ölték. *Bertold* érsek verés árán megmenekült ugyan, de a királyné nem menekülhetett, *Péter* ispán és *Bánk* sátrába törtek és teljesen összeszabdalták.

Endre hazatérve, azonnal törvényt látott. A gyilkosság vétkében bűnösnek talált *Péter* ispánt karóbahúzatta, többeket elfogtak és kivégeztek, de nagyobb részük elmenekült. *Bánk* nádor büntetlen maradt. Nádori székét elhagyta ugyan, de a királyi tanácsnak továbbra is tagja maradt. Endre a tapasztaltakon okulva, sógorát a vajdaságról való lemondásra bírta, majd hosszabb külföldi útra küldte. A király méltányolta a lázadás személyi indokait és erkölcsi alapját. Kormányzásán azonban néhány személyi változáson kívül alig változtatott valamit. Így a belső rend és nyugalom megszilárdítása tekintetében nem történtek intézkedések.

A királyi vagyon pocsékolása Endre szentföldi hadjárata idején érte el tetőpontját. Az itthonmaradottak csak a maguk érdekével törődtek. Mire Endre visszatért, teljes volt a felfordulás és üres a kincstár. A nehéz pénzügyi helyzeten úgy akart segíteni, hogy új *adórendszert* véli bevezetni, a regálékat alaposabban készült kihasználni, de sor került a megfogyatkozott *várjavak* és az *udvari gaz-*

daság újrászervezésen is. Endre 1221-ben elrendelte az erőszakosan elfoglalt várföldek és a vár kötelékéből jogtalanul kivált jobbágyok visszaszerzését. Minden megyébe hírói bizottságot küldött, akik a nyilvánvaló foglalások és elidegenítéseket visszaszerezték a királyi gazdaság számára. Ezzel azonban csak fokozódott az elégedetlenkedők száma. Legnagyobb volt az elégedetlenség azonban a szűkebb udvari körhöz nem tartozó birtokos nemesség körében. Ezeket azzal érte sérelem, hogy nem kaptak az örökbirtokok adományozásakor földet, tisztséget. A nagybirtokok kialakulása és azok hatalmaskodása miatt elszegényedett nemesek társadalmi helyzetük süllyedésének, vagyonuk megfogyatkozásának okát látják a birtokreformban. A serviensek a várbirtok visszaszerzésekor szenvedett sérelmek miatt, a várjobbágyok pedig a várföld megfogyatkozása miatt elégedetlenkedtek. A kereskedő és iparos vendégnép pedig a kamarai tisztek zsarolása miatt elégedetlenkedett.

AZ 1222. ÉVI ARANYBULLA. A minden oldalról megnyilvánuló és folyton növekedő elégedetlenség végre is egy forradalmi erejű megmozdulásban robbant ki. Endre, kicseréli kormányát és a köztudatban »Aranybulla« néven ismert — a királyi oklevél arany függőpecsétjéről elnevezett — ünnepélyes kiváltságlevél kiadásával megerősítette az ország nemesének és országa többi lakosainak Szent István királytól szerzett és engedélyezett: szabadságát.

1222. év Szent György napján a fejevári királynapra igen nagy sokaság gyűlt egybe. Endre nem tudta őket — I. Béla és II. Géza módjára — seregével szétkergetni, ezért meg kellett hajolnia a tömeg követelései előtt.

Az Aranybullát történelmeinkben úgy szokás emlegetni, mint az ősi szokásjogban gyökerező nemesség jogainak és szabadságainak megerősítését tartalmazó alapokmányt. Hogy ez mennyire nem fedi a valóságot, bizonyítja az, hogy II. Endre ebben az oklevélben csak a szerzett és engedélyezett (tehát szó sincs benne öröklött birtokról!) szabadságokat törvényesítette. Nem ősi jogokat elevenített fel tehát, vagy foglalt törvénybe, hanem egy teljesen új fejlődést ismert el a kényszerítő körülmények hatása alatt.

Az Aranybulla 31 szakasza közül 23-ban a katonáskodó és adófizető szabadok kiváltságaival foglalkozik. Intézkedik az idegenek elhatalmasodása, a pénzügyi és egyéb nsztviselők hivatali visszaélései ellen. A külföldieket eltiltotta minden birtokszerzéstől (ha pedig már van. annak eladására kötelezi őket). Lemond a király vármegyék és méltóságoknak örökbirtokul való adományozásáról, a tisztségek halmozásától (álláshalmozás) mindenkit eltilt s foglalkozik a nádori és udvarispáni bíráskodás szabályozásával a serviensekkel kapcsolatban.

Ami az Aranybulla, legfontosabb részét illeti, az a királyi serviensek kiváltságának biztosítása volt. Ez a társadalmi réteg — a királyi serviensek — nem volt azonos az összefoglaló nemzetségek nemeseivel. A királyi serviensek osztálya a honfoglalás óta alakult ki részben a nemességből levált, részben a jobbágyság felemelkedett részéből. Mostani forradalmi fellépésére az ellene irányuló birtokos várnép-visszaszerző rendelet készítette s fellépésének sikere csaknem teljes lett. A honvédelemre, adómentességre és törvénykezési kiváltságokra nézve elnyerte a törzsökös nemesség jogait s azokkal egyenlő lett. Ezentúl már csak az öröklési jog tekintetében maradt különbség a foglaló nemes és a királyi szolgák (serviensek) között. A szabad végrendelkezési jogot ugyan ők is megkapták, de rokonaltság esetén birtokuk visszaszállt a királynak.

Az Aranybulla értelmezésére illetőleg el kell fogadnunk Hóman teljesen igazolt álláspontját, mely szerint az Aranybulla keletkezésekor nem az ország összes nemeseinek jogait egybefoglaló egyetemes szabadságlevél volt, hanem a nemesség alsó határán mozgó királyi serviensek részére kiállított privilégium, mely azokat a nemzetségi öröklési jog kivételével nemesi jogokkal ruházta fel s amelyben a királytól kiereszkolt alkotmányjogi garanciák is biztosítottak.

Az Aranybulla tehát tulajdonképpen a legnépesebb szabadsággal bíró rendnek, a köznemesi társadalom magjainak forradalmi úton elért jogbiztosítása s és az ellenzék politikai természetű követeléseinek kénytelen méltánylása volt.

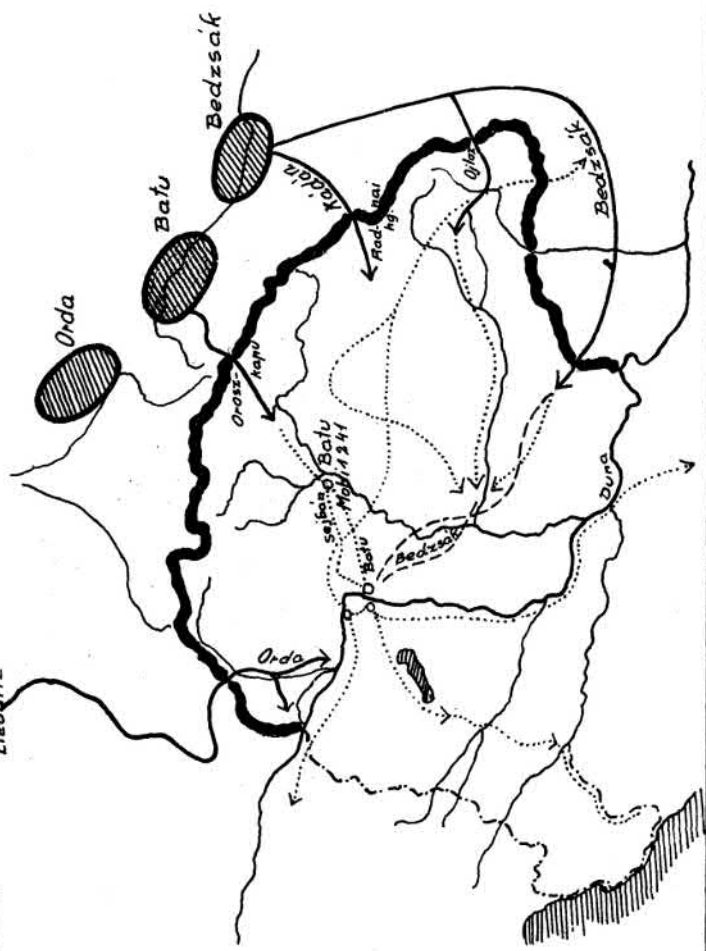
Közjogi érdekessége az Aranybullának az volt, hogy kimondotta az alkotmányos felelősség elvét, amely a királyi tanács és a nádor felelősségében és ellenőrző közjogi hatáskörében nyilvánult meg.

A törvényt és jogot sértő királlyal szemben Endre az Aranybullában még egy hatalmas fegyvert adott a nemesség kezébe: az egyénenként és együttesen való fegyveres ellenállás jogát. Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerződésünknek valaha ellene járna, mind a püspököknek, mind más jobbágy uraknak és országunkbeli nemeseknek egyenként és összesen, jelenvalóknak és jövőbelieknek és utódaiknak szabad legyen mindörökké nekünk és az utánunk következő királyoknak minden hűtlenség vádjára nélkül ellentállani és ellentmondani. (31. §.)

A nádornak felelősségre vonhatósága és ez az ellenállásról szóló rész az 1222. évi tavaszi mozgalom irányítói — az Imre spanyol feleségével, aragóniai Konstancia s a kíséretében Magyarországra jött spanyol urak — révén került a királyi oklevélbe, amely azonban megbukott a gyakorlatban. Ez az idegen földről behozott termék nem

A tatarjárás.

LIEGNITZ

vert gyökeret nálunk s az Aranybullából csak az maradt élő és *ható*, amit az itteni jogfejlődés hozott létre. (Az ellenállási jog későbbi megjelenése újabb fejlődés eredménye volt!)

Az Aranybullát sokan eszmei rokonságba szeretik állítani az angol Magna Charta-val, ez azonban nem helytálló. Az angol okmány nem szabadságjogokat garantáló okmány, nem ismert el egy új társadalmi rendet, csupán a nagy hűbérurak és hűbéreseik részére jelentett kedvezményeket. Összevetésükre az időbeli egyezésen kívül más alapot nem találunk.

Az Aranybulla sokáig csak *írott törvény* maradt. (Már IV. Béla megkísérelte a patrimonialis királyság visszaállítását.) II. Endre 1230-ban helyreállította az 1222 előtti kormányrendszert s az Aranybullának 1231. évi megerősítése pedig már teljesen mellőzi az abba arragon hatásra bekerült — a királyi hatalmat korlátozó — intézkedéseket.

BÉLA ÉS II. ENDRE KIBÉKÜLÉSE. Béla 1224 nyarán atyjával kibékülve, egyre nagyobb erővel szólt bele az államügyek intézésébe. Béla éles ellentéte volt apjának. Az öreg korában is könnyed és élvezetvágyó, kalandokra és újításokra hajló, merészképzeletű apjával szemben *Bélat* már gyermekifjú korában a *megfontoltság*, *kötelességtudás* és a *mindennel számoló konzervativizmus* jellemzik. Jellemére örökölt tulajdonságain kívül nagy befolyással voltak gyermekkorának fájdalmas emlékei. Alig hétéves volt, mikor édesanyját szinte szemeláttára koncolták fel az összeesküvő főurak, akiket szíve egész indulatával gyűlölt. Később azonban szemébe tűntek az *okok* is, amelyek azt a nagy elkeseredést kiváltották s anyja korai halálára vezettek. Környezete is sok felvilágosítással nyitotta fel szemét.

Endre Gertrud halála után nagyon elhanyagolta fiát s neveltetését is idegenekre bízta. Nem tudta elfelejteni, hogy némelyek versenytársul akarták feltolni. Fianak megkérdezése nélkül házasította meg s mikor a szép kis görög leányt már megszerette, politikai érdekből válásra kényszerítette. Mikor pedig az ifjúvá serdült vallásos gyermek szíve hajlamát követve, feleségét újra visszavette, atyja üldözni kezdte, száműzetésbe kényszerítette. De népe bizalma is mellé állott s az Aranybulla kiadásakor már mindenki tőle várta a jövő nagy terveinek végrehajtását.

Politikai ideálja a régi intézmények és királyi hatalom visszaállítása volt. Béla nemcsak Erdély határán teremtett rendet, de 1228-tól kezdve úgyszólván az egész királyi hatalmat magához ragadta. A kormányt eddig attól távolálló főurakból állította össze s megkezdte a királyi jogait és a várbirtok épségét sértő fölösleges: adományok kíméletlen visszaszerzését. Természetes, hogy az érdekeikben sértett urak Béla eltávolítását kívánták. Alig hívták

Bélát a birtokreform ügyei 1230-ban a távoli Erdélybe, Endre felhasználta az alkalmat és kormányváltozást hajtott végre, amelynek tagjait úgy válogatta össze, hogy azok régebbi politikájának voltak továbbvivői. Folytatta továbbá pénzügyi politikáját is. A pénzügyi igazgatást minden tilalom ellenére, újra a zsidók és izmaeliták kezébe adta. A főméltóságok újra hatalmaskodni kezdtek. A közhangulat erősen emlékeztetett az Aranybullát kikényszerítő forradalmi megmozdulás idejére. Csakhogy most nemcsak a serviensekkel és egy főúri párttal állott szemben, hanem Béla fiával és Kálmánnal és az egyházzal is.

ENDRE ÉS BÉLA VISZÁLYA. Az Erdélyből nagy se-
reggel visszajött Bélát a főpapok és az Endre uralmával
ellenkező főurak fogadták, hogy rendezze az ország ügyeit.
Az 1231. évi kiváltságlevél megerősítette a serviensek ki-
váltóságait. Ez a nagyjövőjű rend már megkezdte saját
birái (szolgabírák) választását s vármegyénként önkormány-
zati közösségbe tömörült. Így alakult ki később az ispán
alatt harcoló és a várkatonaságtól független *megyei köz-
nemes sereg*. Ebből fejlődött ki aztán Zsigmond idejében
a *nemesi vármegye*. Kimaradt azonban az 1231. évi ki-
váltóságlevélből minden olyan intézkedés, amely Bélát utó-
lag korlátozhatta volna a királyi gazdaság és a teljes ki-
rályi hatalom visszaállításában. Ez az oklevél már nem
említi a fegyveres ellenállás jogát, sem a nádor ellenőrző,
hatásköréről szóló pontot. Ez a kiváltságlevél az ellenőrzést
a főpapságnak teszi kötelezővé. Az ellenőrzés hatásköre
tehát az esztergomi érsekre szállt át.

Bár ez a kiváltságlevél sokkal enyhébb megkötő tse-
get jelentett Endre számára, mint az Aranybulla, mégis
szembehelyezkedett vele. Erre az esztergomi érsek 1232
februárjában *egyházi tilalom* alá vette az országot. A pápa
ugyan feloldotta Endre kérelmére a tilalmat, de egyidejűleg
Jakab pranestei bíborost küldte hazánkba az ügyek ren-
dezésére. Bárhogy is húzta Endre a számára kellemetlen
megegyezést, végül mégis köteleznie kellett magát 1233-
ban, Szent István napján, a *beregi* erdő szélén tartott gyű-
lésen a kiváltságlevélben foglaltak betartására. Látjuk te-
hát, hogy sem az 1222. évi Aranybulla, sem az 1231. évi
kiváltságlevél kiadása nem a király elhatározásából szár-
maztak. Az egyezsége — amely már *szereződés volt a Szent-
szék és a magyar király között* — mind a király és kísérete,
valamint az egész püspöki kar is esküt tett.

Hogy Endre most sem tudott eleget tenni az egyez-
ségnek, azt méltányolták Rómában is, tekintettel voltak
nehéz anyagi helyzetére. De ekkor avatták szentté leányát,
Erzsébet Ihüringiai őrgrófnőt is s ez is engedékenyebb
tette a Szentszékkel Endrével szemben.

ENDRE HÍVEINEK LÁZADÁSA. Az öreg király 1234: végén fiaival egyetértésben elbocsátotta kormányát s helyét fiai, Béla ifjabb király és Kálmán II-vel foglalták el. Az elcsapott tanácsosok azonban jól tudták, hogy a hatalom végleg kicsúszott kezükből s ha szépszerével nem, hát erőszakkal akarták azt visszaszerezni. Endre király harmincévi uralkodása alatt több felkelést, lázadási, összeesküvést látott, de meg kellett érnie élete végén azok lázadását is, akik miatt népe, fiai s az egyház haragját annyiszor magára vonta. A bukott tanácsosok összeesküdtek a király és fiai élete ellen s önálló tartományokra akarták felosztani maguk között az országot. Mikor ez a tervük nem sikerült, az osztrák herceg útján // *Frigyes* császárnak ajánlották fel az ország koronáját. Frigyes el is jöttlj segítségükre, de támadása összeomlott a határvédő csapatok erős ellenállásán s a békét csak drága pénzen vásárolhatta meg a bosszúállásra Bécsig hatoló három király lói.

Közben az egyházzal is megtörtént a kiegyenlítődé, majd 1235 szeptember 21-én II. Endre meghalt. Fialat feleségét — harmadik — *Este Beatrix-ot* áldott állapotban hagyta hátra. Tetemét az *egresi* ciszterci kolostorban temették Jolán királyné mellé, kivel tizennyolcévig élt zavartalanul boldog házasságban.

Béla — e néven IV. (1235 — 1270) — mindjárt újrakoronázása után leszámolt mindazokkal, akik hite szerint vétkesek voltak atyja kormányzásában és szították közte és atyja között a viszályt. Nagypja — III. Béla — hatalma lebegett előtte s mindent elkövetett, hogy helyreállítsa a királyság gazdasági, politikai és katonai hatalmát s az azzal járó tekintélyét.

A megelőző évtizedek mozgalmaiban elhatalmasodott urakat királyi méltósága tiszteletére tanította. Hogy elbizakodott merészségüket megtörje, *eltiltotta* őket *a jelenlétében való leüléstől* s még a királyi udvarban a tanácsosok részére ősidők óta készentartott *székeket is elégelte*. Elrendelte minden *fontosabb ügynek írásba foglalását*. A szertartások és ügykezelésnek szabályozásában visszatért III. Béla hagyományaihoz, amiben bizonyára része volt a király mellett élő jó feleség, de a tanácsadó uralkodótárs szerepét játszó görög császárléánynak, *Laszkárisz Máriának* is.

Uralomra jutása után sietve folytatta az 1231-ben megszakadt *birtokvisszaszerző munkáját*. Valamennyi megyeije egy püspök vezetése alatt működő bizottságot küldött ki, hogy minden adománybirtokot felülvizsgáljanak. E bizottság még az egyházi birtokokra vonatkozólag is lefolytatta vizsgálatát. A bizottságok működése következ-

lében igen sok megvagyonosodott adománybirtokos szegényedett el az országban. 1238-ban aztán a király állapította meg, hogy az országban helyreállott már a megfelelő állapot. Az alsóbb rétegek társadalmi zavara teljes volt, Béla tehát 1239-ben a várnépek és udvarnokok ügyeit is felülvizsgáltatta. Jellemző, hogy *Béla adományai már megint nem örökbirtok jellegűek voltak, hanem a régi kötelezettséggel járó hűbér szerű adományok.* Így sikerült a királynak a királyi birtokok, gazdaságok újrászervezésével katonai hatalmát is megerősíteni, amivel párhuzamosan tekintélye is csakhamar megnövekedett. Már úgy látszott, hogy sikerült neki nagy atyja királyságát, a régi patrimoniális királyságot visszaállítania. A felszín alatt azonban ott élt eleven erővel a rengeteg megbántott érdek nagy szolidaritása, az anyagi érdekében vérig sértett birtokososztály, főpapság, főurak és kisbirtokosok közös idegenkedése. Országos volt az elkeseredés és az elégedetlenség. Ez az elégületlenség csak alkalomra várt, hogy kirobbanjon s ez az alkalom nemsokára elkövetkezett, mikor a tatárok támadása következtében király és ország az egész nemzet együttes támogatására szorult.

Az idő kerekét nemi lehet visszafordítani s Béla erre a lehetetlen kísérletre vállalkozott, mikor a kialakulóban levő alkotmányos rendi közfelfogással szemben az utolsó félszázados fejlődésben már elavult patrimoniális királyság elvét igyekezett diadalra vinni. Ebben állott tragédiája és végzete.

Tatárveszedelem.

A TATÁROK FELTŰNÉSE EURÓPA KELETÉN. A XIII. század elején új, veszedelmes hatalom körvonalai bontakoztak ki Európa keleti felén. A *Jeniszej* és *Amur* között lakó mongol és tatár nomád törzsek által jól megszervezett új nomád birodalma, mely a XII. században a kínai és előázsiai *szeldsuk-török* hatalmak bomlása következtében alakult — a népvándorlásra emlékeztető néphullámmal indította el seregeit a nyugati népek ellen. 1203-ban vette fel *Temudzsin* a császári méltóságot és vele a szebben hangzó *Dzsingisz-kán* nevet. Nagysikerű fegyvermező és hódoltató működésével csakhamar egy méreteiben; hatalmas nomád világbirodalom alapjait rakta le s elindult nyugat felé.

1223 nyarán már szétverte a *Kalka-folyó* mellett egyesült kún és orosz seregeket és csak a kínai határenbe-y állott események miatt vonult vissza a *Volga* mögé. (A Kína ellen küldött másik sereget vissza kellett vonni a kínai csapatok elől.) Az ekkor félbeszakadt hadjáratot

1205-ben folytatta, most már *Ogotáj* nagykán, aki egyszerre három égtáj felé indította el félelmetes tömegeket! számláló seregét. Az Európába nyomuló sereget *Bata kán* vezette. Seregét az egykorúak félmillióra becsülték, a valóságban azonban százötvenezer főt számlálhatott. A több részre osztva előnyomuló sereg 1240-ig teljesen feldúlta s hatalmába vette a magyar és lengyel határtól keletre eső összes területeket lakóikkal együtt. Ekkor kerültek tatár uralom alá a magyaroktól elvált úgynevezett *baskir-magijarok* is, akik a hosszú tatár uralom alatt nyelvüket elvesztették s most már talár elemekkel erősen kevert *baskir* néven élnek a csuvasok szomszédságában, a *Bjelaja-UAyói* mentén. A kunok még 1289-ben újabb csapást szenvedtek, most a Volga torkolata közelében s nyugatra menekülve, elérkeztek hazánk keleti részéhez, a Kárpátok alá.

A TATÁR NÉP ÉS A BIRODALMA SZERVEZETE.

A mongol császár hatalma a XIII. század elején az északi jeges zónától a Fekete-tengerig, a Perzsa-öböl és az Indiai-óceánig, a tibeti Kuen-lün-hegységig és Hátsó-Indiaig, a Csendes-óceántól a Kárpátokig és a Visztaúig terjedt. Ezt a rengeteg birodalmat egyetlen katonai lángelme hatalmas szervezőereje, *Dzsingisz-kán* kormányzó tehetősége és hadművészete teremtette meg.

A mongolok, tatárok éle, módja igen egyszerű volt, akár a kunoknak, avaroknak, magyaroknak és a bolgárok ázsiai őseinek. Nemzetségeik törzsek és törzsszövetségekben, törzsfők és fejedelmek uralma alatt éltek. Ezeknek a törzsfőknek, fejedelmeknek hatalma háború esetén korlátlan hadvezéri hatalom volt. A harcban kiváló, vitéz és minden nélkülözést könnyen elviselő: lovaskatonák, békében jóindulatú, komoly és szótarló, vendégszerető, de nehezen fegyelmezhető embereik voltak. A nép zöme pásztorgazdaságot folytatott s rengeteg állatot tartottak. Élelmzésük igénytelen. Főeledelük a bús, sajt és vízben főtt köles volt. Leginkább a lóhúst kedvelték, a kancatejet itták s a belőle erjesztett kumiszt szerették. Ruházatuk állatbőrből és nemezből készült s a tisztaságra nem sokat adtak. *Dzsingisz-kán* egyenesen megtiltotta nekik a mosdást és a ruhaváltást, mert a távoli hadjáratokra vitt katonanépet minden nélkülözéshez hozzá akarta szoktatni. Az előkelők viszont selyembe, aranybrokátba öltöztek, asszonyaik ékszereket és díszes arctakaró fátylakat viseltek. Településük a magyarokéhoz hasonlóan kettős volt. Nyáron a hegyekbe, erdőbe húzódtak, télen a síkságon, folyók mentén legeltették ezerszámra tartott barmaikat, lovakat, tevéiket, juh- és kecskenyájait. Vándorlás közben és hadjárataikon asszonyaikat, gyermekeiket vízhatlan fekete nemezzel fedett ökrösszekéren hurcolták magukkal. Többnejűségben éltek s a feleségeik maximális száma — vagyoni lehetőség szerint — százban volt megállapítva. Általában szűkszávuak. (A sok beszéd könnyen hazugságra vezet!)

Ezt a népet nevelte világhódító hadseregé *Dzsingisz-kán*, amikor

céljutat a világ négy égtájában jelölte meg. A fegyelmellenséget, gyávaságot, sőt az ingadozó magatartást halállal büntette. Ugyanilyen szigorúan állapította meg Dzsingisz-kán a hadviselés szabályait is, az ellenséggel széniben követendő eljárásról. Az ellenállás győzelem esetén feltétlenül kivégzést, mészárlást vont maga után. Az ostromlott vár és falvak s a körülzárva elfogott seregek népét korra és nemre VILI ló tokintet nélkül lekaszabolták, miután a nőket hozzátartozóik szemelőttára meggyalázták. De az önként meghodoltakkal sem bántak kímeletesebben. A férfiak közül a fegyverfoghatókat besorozták és későbbi harcaikban lekaszabolásra szánt előhadként hajtották más népek — olykor saját honfitársaik — ellen. A rombolást, pusztítást, gyilkolást olyan tökéletes rendszerességgel végezték, ami párját ritkította. A tatárok »mindig teljes munkát végeztek, ahová egyszer betették lábukat. Szigorú előírás szerint végezték emberirtó munkájukat, mert Dzsingisz-kán a legszebb férfi kedvtelésnek, a főmulatságnak az ellenség irtását, javai elrablását, asszonyai öldöklését tartotta. A hadsereg felszerelése, szervezete, harcmodorai azonos volt a régi kunokéval.

A nagy birodalom tartományait a nagy kán fiai, rokonai és vezérei kormányozták. A diplomáciai hírszolgálat mintaszerű volt. Az időnként tartott gyűlésükön (kurultájon) megjelentek s vették át a nagykán parancsait, s azokhoz, mint isteni kinyilatkoztatásokhoz tartották magukat.

EURÓPA ÉS A TATÁRVESZEDELEM. Európa nem vette komolyan a tatárveszedelmet, mert nem volt fogalma *Ogotáj* törekvéseiről, hatalmának nagyságáról és a tatár hadiszervezet erejéről. A tatárt az ázsiai törökségből nyugatra menekült török népek, — kunok, úzok, besenyők“ — mértékével mérték; s még az oroszországi és georgiai események sem idézték fel világverő *Attila* vagy az avarok és magyarok félelmes támadásainak emlékét. A keresztény hatalmak nem is gondoltak a tatár támadás lehetőségére.

AZ ELSZAKADT MAGYAROK. Nem gondolt erre a magyar király sem, pedig neki már megbízhatóbb értesülései voltak a tatárokról. Az első híreket még 1227-ben a kún fejedelemtől kapta. Két évvel később a tatár háborúban résztvevő orosz bojárokkal jutott érintkezésbe *Haliczban*, ahová öccse megsegítésére ment. Itt hallott a Volgántuli magyarokról is, kikkel a kunok és az oroszok a tatárbetörés alkalmával jutottak közelebbi érintkezésbe. Béla király meglepetéssel hallotta, hogy az elszakadt magyar testvérek ott élnek az oroszok keleti szomszédságában és nemsokára megfogamzott benne a terv, hogy katolikus hitre térítve őket, országába telepíti népe keleten maradt töredékét. Szándéka megértésre talált a *Domonkos-rend* magyar szerzeteseinél, kik a pogány rokonok megtérítésével hivatásukat vélték teljesíteni.

JULIÁN BARÁT ÚTJAI NAGYMAGYARORSZÁGBA.

Már 1232-ben négy prédikátor indult útnak a pogány magyarok felkeresésére s egyiküknek sikerült is — háromévi céltalan bolyongás után — magyar emberre találnia, aki útbaigazította, merre lakik népe. *Ottó* testvér ezután hazasietett, hogy rendtársait elvezethesse a rokonokhoz, de idehaza éppen hogy elmondhatta fáradtságos útja részleteit, az utón szerzett betegségében meghalt. Híradása nyomán 1235 nyarán négy más szerzetes indult útnak, akik hathavi késedelem után végre a Volga-menti pusztaságnak vághattak. Egy az úton pusztult el belőlük, kettő útközben visszatért, csak *Julián* barát jutott el sok viszontagság után a messze északon lakó — *Bjelüja-folyó* környékén élő — magyarokhoz. Fáradtságos útjáról 1236-ban tért haza s miután Bélának beszámolt, Rómába ment, hogy a pápának jelentést tegyen s a térítésre az engedélyt kieszközölje.

Jelentése szerint a *keleti magyarok* — *besgurok, baskirok* — tiszta magyar nyelven beszéltek: s Juliánnal megértették egymást. A keleti testvérek nagy örömmel üdvözölték a felkeresésükre jött szerzetest, házról-házra, faluról-falura vitték s keresztény magyar testvéreikről, királyukról, országukról alaposan kikérdezték. Több tatárral is találkozott a magyaroknál Julián s ott találta a tatár vezér követét is, aki elmondta neki, hogy a tatár sereg Németország ellen akar indulni, csak egy másik seregre várnak még, amely most a perzsák ellen harcol. Julián mindezeket megtudva, most már rövidebb utón igyekezett hazafelé, hogy a közeledő veszedelmet tudtára adhassa a magyaroknak.

IV. Béla és IX. Gergely pápa örömmel vették a hírt s nemsokára újabb négy szerzetest küldtek ki a térítés munkájára. Ezek azonban már nem értek célhoz. Éppenúgy nem érhetett el céljához második útja alkalmával Julián barát sem, aki *Susdalban* hallotta a hírt, hogy a tatárok betörték a Volga környékére s a magyarok országát elpusztították. Azt is megtudta, hogy a tatárok most már a Volga és Don közt élő kunokat készülnek megtámadni. Megkapta Batu kán levelét is, amelyet az IV. Bélának írt. A levél szövege a következő volt:

„Én Kán, az égi király követe, kitől hatalmat kaptam a földön magukat megalázókat felmagasztalni s az ellenkezőket eltiporni, csodállak téged magyarok királya, hogy mikor már harmincszor küldtem hozzád követeiket, miért nem adsz semmi választ, miért nem küldesz hozzám követet, sem levelet. Tudom, hogy gazdag és hatalmas király vagy, sok katonád van és nagy országot kormányzol s ezért nehezen fogsz nekem meghódolni. Pedig üdvösebb és jobb volna neked, ha önként alámnak vetnéd magad. Értésültem arról is, kun szolgálóimat tartod oltalmadban s ezért meghagyom neked, ne tartsd őket tovább magad-

nál, nehogy ellenségeddé legyek miattuk, kiknek könnyebb menekülni, mint neked, mert ők ház hiján sátorban lakván, talán elmenekülhetnek, de te házban lakol, váraid, városaid vannak, hogy menekülhetsz te ezekből?”

Julián a levéllel és a rossz hírrel 1237 végén érkezett haza a magyar udvarba, ahol ekkor már másoktól is értesültek a tatárok közeledő támadásáról. Az eseményeknek most már híre ment egész Európában. Julián részletesen beszámolt második útjáról s ismertette a tatárok hatalmát, szokásait, harcmódorát a tatár kán Bélához intézett levelével együtt. Rómában és a nyugati országokban is tudomást szereztek a talárveszedelemről. A templomokban Európaszerte imádkoztak, hogy Isten fordítsa el ezt a csapást a keresztény világról, de a védekezésre vagy Béla megsegítésére komolyan senki sem gondolt. Ki hitte volna, hogy az az erős magyar királyság, amely a keleti részek leghatalmasabb keresztény hatalmassága volt s amely mindedig önerejéből verte vissza a keleti népek támadásait, ne tudna most is ellenállni a vad tatár hordák betörésének. Legkevésbé azonban maguk a magyarok hittek a veszedelem komolyságában.

A kunt és az orosz — akiket megismertek a halicsi hadjáratokban — nem sokra becstültek a magyarok. Úgy gondolták tehát, hogy a tatárok feltartóztatása is gyermekjáték lesz a magyar sereg számára.

IV. BÉLA ELŐKÉSZÜLETEI A TATÁROK TÁMADÁSÁRA. IV. Béla király, ahogy 1241 elején híret vetto Oroszország elfoglalásának, hadba hívta a királyi hadsereget. Az urak azonban csak nevelték, gúnyolták a nekik céltalannak tetsző nagy fegyverkezést. A hatalom tudata elbizakodottá tette őket, Béla király erélyes intézkedései viszont — amelyekkel átvette az uralmat — elégedetlenké tettek vele szemben a magyar urakat. Voltak, akik még azt sem hitték, hogy a tatárok meg mernék támadni a hatalmas magyar királyt. Mások a tatárok közeledéséről szóló híreket mondták mesének, vagy túlzottnak. És voltak — a király ellenségei —, akik azt híresztelték mindenféle, hogy minden baj okozói a Magyarországra befogadott kunok voltak.

A KUNOK BEEOGADÁSA ÉS LETELEPÍTÉSE. A Volga-menti véres csata után (1239) ugyanis *Kötöny* kun király megmaradt népével nyugatra menekült a tatárok elől. Első akadályra a Kárpátok bércseinél talált. Hogy ezt átléphesse, nem maradt más választása, mint *elismerni a magyar király hatalmát s a kereszténység felvétele.* IV. Béla örömmel lett eleget *Kötöny* kérésének, egyrészt, mert ezzel úgy gondolta, hogy jobban a kereszténységhez kapcsolja őket, másrészt, mert azt remélte, hogy bennük a

tatórok harcmódorát már jól ismerő elsőrendű haderőre tesz szert.

A kunok befogadása azonban csak fokozta a magyar; urak elégedetlenségét. A barangoló életmódhoz szokott kunok ugyanis nem maradtak meg a Tisza partjain kijelölt helyeiken és sok kárt tettek a magyarok birtokain. Bolyongásukkal rengeteg összeütközésre adtak alkalmat. Béla ezért külön bíróság által gondosan megvizsgáltatott minden sérelmet s a nemes kunokat és szolgálkat minden ellenkezésük ellenére is az országban szerteszét szórva, lakatlan földekre telepítette le. A helyzet azonban ezek dacára is annyira kiéleződött, hogy Béla belső környezetét kivéve, jóformán mindenki a kunokban látta a tatárok támadásának okát és *áruállással* gyanúsították Kötönyt és népét

Abban, hogy a tatárok csakugyan a kunok befogadása miatt támadtak hazánkra, csakugyan volt némi igazság. *BaTu-kán* is a kunok kiszolgáltatására hívta fel Bélái Juliánnal küldött levelében. De *Dzsingisz-kán* törvénye is elrendelte, hogy a menekülőket befogadó fejedelmeket és népeket üldözni és pusztítani kell. Hogy azonban ez volt-e valóban a tatárok támadásának *egyetlen* és valódi oka, azt nehéz volna megmondani.

A TATÁR SEREG FELVONULÁSA MAGYARORSZÁG ÉS LENGYELORSZÁG ELLEN. *BaTu-kán* Lengyelország és Magyarország egyidejű megtámadásakor a menekült orosz fejedelmek és a kunok befogadását adta okul. ez azután mégjobban fokozta az elégedetlenséget.

Béla király jól tudta, hogy a tatárok támadása esetén csak a saját erejére és a menekült kém lovasokkal erősödött királyi hadseregre számíthat. Ezt az erőt elegendőnek is vélte a tatárok feltartóztatására. Amikor 1241 elején *Kiev* és *Halics* elestéről értesült, azonnal hadba hi via a »nemes serviensek; és a várkatonákat. Az Orosz-kapu védelmére kisebb sereggel Dénes nádort küldte ki. A többi serviensi és várzászlóaljkat Esztergom, Fehérvár és Buda mellett vonta össze. Február elejére tanácsba hívta a m «H gyár és kim urakat, hogy megbeszéljék a teendőket és az egyre élesedő kún-magyar viszályt lecsillapítsa. Itt talál- tak rájuk Batu-kán követei, kik a kunok kiadására és ön- kéntes meghódolásra szólították fel a magyarokat. A fel- háborodott magyar urak erre a védtelen *tatár köveleket lemészárolták*, ugyanekkor rávették Bélát, hogy Kötönyt és főembereit — tisztes formában bár — őrizet alá vegyék.

Béla és tanácsosai nem voltak tisztában a tatárok hadmozdulatainak gyorsaságával. Még március elején sem gyorsították az előkészületeket, pedig 10-én *Dénes* nádor lovasfutárja már sürgős segítséget kért a határvédő gye- pük, torlaszok lerombolását megkezdő tatárok ellen. Nem

hittek a tatárok hadmozdulatainak hihetetlen gyorsaságában, csak akkor ébredtek a veszedelem teljes tudatára, mikor maga a nádor érkezett meg lóháton, véresen, egymagában, hírül hozva, hogy március 12-én a tatárok véres csatában egy szálig levágták embereit és áttörtek az országkapun.

Batu-kán hadai *három* nagy hadseregbe osztva vonultak fel a lengyel és magyar határon. A *fővezér* derék hada hatvanezer harcosával a *Dnyeszter* felső szakaszánál táborozott s amikor követeinek lemészárlásáról értesült, azonnal megkezdte támadását Magyarország ellen. *Elő hada* — melyet *Sejbán* vezetett — az uzsoki és vereckei gyepeket átvágva, utat törtek Magyarországra.

A másik két hadsereg — egyenként 40.000—50.000 ember — ugyanekkor Lengyelország és Kúnország ellen indult. Az *északi sereg vezére Batu bútyja, Orda* volt s feladata a menekülő orosz fejedelmeket befogadó lengyel hercegek megbüntetése volt.

A déli seregek fővezére *Bedzsúk* volt, aki Kúnország — a későbbi Moldva és Havaselve -, majd Szörény és Erdély meghódítására indult.

Orda serege három ágban támadt Lengyelországra. Szandomirnál vált el a három sereg. A déli csoport Krak->kón és Oppeln-en át jutott Boroszlóhoz, ahol a másik két ággal egyesülve, 1241 április 9-én *Liegnitznél* döntően megverte *Henrik sziléziai* herceg lengyel seregét.

Két nappal utána a Batu-kán vezetése alatt északon hazánkba tört sereg döntő győzelmet aratott a magyar csapatok felett.

Bedzsúk Kúnország ellen indult serege is három ágra osztva haladt előre. Az északi ág *Kádári* vezérlete alatt március 31-én foglalta el Radnát s haladt tovább Besztercén, Kolozsváron, a Kraszna-vidéken, Váradon, Peregén át *Csanádra*, ahol a másik két ággal találkozott, hogy együtt vonuljanak Pest felé. A középső ág *Bogutáj* vezérlete alatt az *Ojtozi-szoroson* át tört Erdélybe s útja Küküllőváron, Szebenén, Gyulafehérváron, Aradon, Egresen keresztül vitt Csanádra. A déli ág maga *Bedzsúk* vezetése alatt a Vaskapun át tört be találkozóra Csanád felé. Ez a többfelől való betörés hű tükre az egykori magyar honfoglalás irányának. Ekkora területre kiterjedő és ilyen átfogó gondolatú, de egyetlen vezéri akaratnak engedelmeskedő hadműveletre évszázadokon át nem találunk példát.

A *MAGYAR SEREG GYÜLEKEZÉSE. KÖTÖNY ÉS CSALÁDJA LEÖLÉSE. A KUNOK KIVONULÁSA.* Batu-kán előcsapatai március elejéig vágták, rombolták az uzsoki és vereckei határvédő gyepeket. Március 10-re már szabad volt az út s két nappal utóbb a tatár előhad már elsöpörte Dénes nádor vitézül harcoló kis seregét. A tatár főszereg

Ungvár alatt rendezkedve, megkezdte lassú előnyomulását a Sajó felé.

A vereckeik vereség le rázta némileg a magyarokat is. A király családját a nyugati határra küldte s az osztrák hercegtől — *III. Frigyes* — is segítséget kért. Sietve jöttek! most már a főpapi és főúri zászlóaljak is. Eljött *Kálmán* király is Horvátországból. Megkésve, de most már komolyan megindult a sereg gyülekezése Pest alatt. Batu alvezére, *Sejbún*, március 15 körül már *Jászberény* felé járt és serege tele volt az oroszországi harcokban elfogott s most előrehajszolt kunokkal. A magyarok az első portyázók láttára azonnal támadni akartak, de a király megtiltotta az erők pazarlását. Az osztrák herceg azonban nem sokba vette Béla tilalmát s amikor néhány portyázó csapatot sikerült megfut ámítania — vadásztársaságra emlékeztető kis csapatával —, néhány foglyot is szerzett, akik között kunok is voltak. Ez a kunok ellen amúgy is elkeseredett magyarokat még jobban feltűzelte s az ő izgatósa vezetett a kún király ellen intézett nemtelen támadásra.

A foglyok között talált kunok láttára a nép bebizonyítottak vélte az árulást. Béla a lázongás hírére maga elé idézte Kötönyt, hogy az ügyet megvizsgálja és ítéletet hozva, megmentse őt, de az öreg király nem mert hívei köréből távozni, fegyveres kíséretet kért Bélától. A válaszon feldőhődött magyarok erre szállására rontottak s véres harc után híveivel együtt fejüket vették. A hitszegésen felháborodott kim ok királyuk halála hírére meghallva, az országszerte ellenük támadó parasztsággal hadakozva, a Tisza két partján dél felé vonultak. A délvidékre érve, a *Szerémségbe* keltek át s útközben szerzett gazdag zsákmányukkal *bolgár* földre takarodtak.

Az osztrák herceg a történetek után — mint aki dolgát végezte — kis csapatával hazaindult.

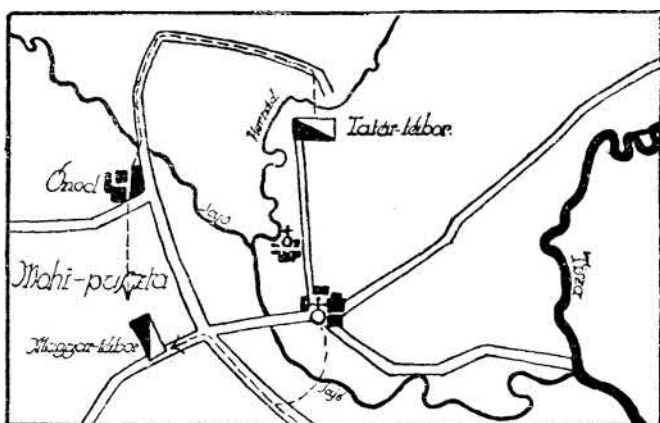
Alig hagyta el az országot *Frigyes* osztrák herceg, a harcias párt került túlsúlyra s arra sem hagyva időt, hogy Béla bevárja Pest alatt a még remélhető csapatokat, kényszerítelte őt, hogy támadásba menjen át. A tatár előhadak vezére, *Sejbán*, neszét véve a dolognak, *lassan visszavonult*, hogy a döntő ütközetet a fősereggel együtt vívjá meg.

A MOHI CSATA. A tatár sereg a *Sajótól* keletre, az *Alsó-Hernád* két partján helyezkedett el, jól kihasználva a két folyó közt elterülő erdőt, mely hadi mozdulatait eltakarta. A magyarok velük szemben, a *Sajó* jobbpartján, *ónod* és *Mohi* környékén levő sík és nyitott területen ütötték fel táborukat,“ amelyet bármely magaslatról igen jól be lehetett látni.

Batu-kán a magyarok nagy seregének láttára aggódni

kezdt s nem a legnagyobb bizalommal gondolt a csata kimenetelére. Mikor azonban egy magaslatról megszemlélte a magyar tábor, újra bizakodni kezdett. A magyar sereg“ számbeli túlsúlya, fegyverzete s a királyhoz ragaszkodó urak elszánt vitézsége, önfeláldozó bátorsága megszerezhetette volna a győzelmet, de *a magyar sereg szelleme nem volt egészséges és hiányzóit a talár vezérekkel felérő fővezér.*

Volt ugyan a magyar táborban nem egy vitéz és bátor vezér/ de egyetlen *fővezéri* képességű ember sem találtatott. Béla király maga vitéz, bátor volt, de nem volt katona. Tehetetlen volt az elégedetlen uraktól szított

hangulattal szemben. Ezek sokaságukban elbizakodva, csak gúnyt űztek a királyból. Voltak, akik egyenesen kívánták is a vereséget, hogy aztán ők annál kedvesebbek legyenek, mert azt gondolták, hogy a csapás csak egyeseket fog érni, de nem mindenkit általánosan.

A magyar számbeli túlsúlyt ellensúlyozta tehát a talárok szerencsésebb elhelyezkedése, de túlszárnyalta a vezérek hadvezetői készségtöbblete.

Az első talár támadás *április 11-én éjjel* következett be, ezt a támadást azonban a magyarok véresen visszaverték. A győzelemnek örvendező magyar seregére azonban alig néhány óra múlva maga Batu-kán indult egész fő-seregével. A szerencsétlenül *szekér sánc* mögé szorított magyar sereg védtelenül állt a tatárok nyílzáporában. Nem tudott kifejlődni s veresége elkerülhetetlenné vált. A tatárok bekerítették a magyar sereget s nem volt más ut hátra, mint vagy kétségbeesetten áttörni ezen a gyűrűn, vagy meghalni a tatár nyilak záporában. A királynak, kísérete önfeláldozó támogatásával sikerült életét megmen-tenie. *Kálmán* sebesülten a Dunántúlra menekült,“ ahol

nemsokára behalt sebébe. Az ország egyházi és világi urai nagyrészt a csatában lelték halálukat.

A király és kis csapata a Sajó mentén, *Gömörön* ál a *Rima* és *Ipoly* völgyén kérésziül, *Nyitra* várába menekült s ott megfelelő kíséretet szerezve, eljutott a *Marva*-folyóig.

Az ország ott állott a tatárok előtt védtelenül, elhagyatva, kiszolgáltatva kényüknek-kedvüknek. A Lengyelországra tört sereg a liegnitzi győzelem után délre fordult s *Trencsénen* át tört be az országba, ahol három ágra szakadva, Pozsony, Komárom és Esztergom ellen vonult. A három égtáj és három ország ellen indult tatársereg tehát Pest és Esztergom között, a Duna balpartján találkozott.

A *KIRÁLY MENEKÜLÉSE*. A menekülő királynak *Frigyes* osztrák herceg adott menedéket, de csak azért, hogy felhasználva Béla szorult helyzetét, megszarolja. Visszakövetelte tőle az 1235-ben Bélának és apjának fizetett hadisarcot s zálogul *Sopron*, *Mosón* és *Pozsony* megyéket követelte. Kegyetlenségében annyira ment, hogy a neki teljesen kiszolgáltatott királyt *megeskette* ennek betartására, majd szélnek eresztette a hozzá menekült Bélát, Azután első dolga volt, hogy frissen szerzett megyéit birtokába vegye. Béla és felesége, leányai és a kis István herceg számos özvegyesgre jutott más főúri nővel már előbb *Dalmáciába* menekült.

Amikor Béla *Zágrábba* érkezett, levélben kereste feJ *IX. Gergely pápát*, *II. Frigyes* császárt és *IX. Lajos* francia királyt. Kérte őket, hogy küldjenek kereszteseket, mert ha a tatárok a Dunán átkelnek, akkor nemcsak Magyarország veszett el, hanem szabadon támadhatják az összes keresztény országokat. Az események azonban úgy alakultak, hogy egyetlen hatalom sem adhatott segítséget az elárvult Magyarországnak. A pápa és a császár egymás ellen készülődtek, a francia és angol királyok pedig olyan meszsze voltak, hogy nem törődtek a magyarokkal. Az osztrák herceg megelégtelte szerzeményét, a lengyelek pedig maguk is osztoztak Magyarország szomorú sorsában.

Béla tehát teljesen magára hagyatva kísérelte meg a somogy megyei *Segesdről* az ellenállás megszervezését. A tél azonban szomorú meglepetést hozott a magyarok számára. A *Duna befagyott* s a jégen átkelve, a tatárok most már egyenesen Esztergom ellen fordultak. A tatárok *téli hadjáratának* kettős célja volt. IV. Béla kézrekerítése és a főváros elfoglalása. Batu-kán a király üldözését és elfogását *Ogotáj* nagykán fiának engedte át, ő maga pedig a magyar király székhelyén akarta felütni főhadiszállását. Miután kéthavi ostrom után *Esztergom* is Batu-kán kezére került, az egyik sereg Esztergom alól osztrák földre tört

s március elején egészen Bécsig hatolt Mialatt Baln-kán seregei a Dunántúl városait ostromolták, Kádán Buda alól a Veszprém—Zalavár—Zákány felé vezető úton a király üldözésére indult.

IV. Béla értesült a talár vezér tervéről, híveinek kis seregével s a menekülők nagy tömegével *Dalmáciába* sietett. Kádán ugyan elébe akart vágni, a király azonban gyorsabb volt s előbb elérte *Spalalót*, mint üldözői. Itt találta családját s velük együtt *Trau* szigetére ment át. A tehetetlen Kádán dühében valamennyi magyar foglyát legyilkoltatta és seregével Spalató alá vonult. Kádán csak a királyt kereste. Előbb *Klissza*, majd *Trau* ellen fordult s a tengerszoroson át készült megtámadására. Felszólította *Trau* polgárait a király és kísérete kiadására. A várórség válasz nélkül hagyta üzenetét s készült az ostromra. A támadás azonban elmaradt. A tatársereg *Batu-kán* rendeletére váratlanul útrakelt *Bulgária* felé. *Batu* maga már néhány nappal előbb megkezdte *visszavonulását* *Esztergom* alól. ugyanekkor futárok útján az összes hadaknak parancsot adott a visszavonulásra.

A hadjárat félbeszakítására *Ogotáj nagykán halála* adott okot. *Batu* hazasietett, hogy előkészítse saját uralmát. A Dunamentén, Tolnán, Baranyaváron keresztül a Szerémségbe, onnan a Mora.va völgyén bolgár földre nyomult. Itt találkozott Kádán hadával. A felvidéki és tiszántúli seregek a Meszesi kapun, más részük a Marosvidéken át, a Vöröstoronyi- és Tömösi-szoros irányában vonultak s ott átkelve, az egykori *Kánország* területén várták *hu Batu* és *Kádán* seregeit. Útjukban mindent pusztítva, ami még megmaradt, hogy *olyan üres left a föld, mintha századok óta vadon lett volna*, A határon túl foglyaik nagyrészét lemészárolták s úgy vonultak el hazánkból, mint a viharos förgeteg.

AZ ORSZÁG PUSZTULÁSA. A tatáruralom egy esztendejét borzasztó nyomok hirdették. Mindenféle felégett és kifosztott falvak és városok üszkös romjai fogadták a visszatérő IV. Bélát. Sokhelyt háromnapj járóföldön sem lehetett élő embert találni. A földek gondozatlanul, műveletlenül heverték. Az utakat fű és bogáncs lepte be. Az elvadult tájon vadállatok és gonosz emberek vették át az uralmat. De nem a farkasok voltak a legnagyobb urak ezen a pusztává tarolt földön. Voltak kegyetlenebb ragadozók is, *emberek*, akik az uratlan földön rablásra, egymás kiirtására törtek. Élükön az *osztrák herceg* járt, tüzzel-vassal pusztítva *Pozsony* megyét. S a nagy rablók nyomán feltámadtak a kicsinyek is, dúlva, rabolva, amit a tatárok még meghagytak. A *tatár járás* és *rabló pusztítás* nyomában megjött az *éhínség*, majd a *sáskajáras* is. A lakosság koldusbotra jutva, éhínséggel küzdve, megtizedelve, asszo-

nyaiban és leányaiban megbecstelenítve várta vissza királyát.

A közhatalom felbomlott, a közigazgatás, törvénykezés megszűnt. 1243-ban Dalmáciában lázadás tört ki. 1246-ban Frigyes fegyverrel támadt a szerencsétlen országra, hogy ismét magyar kézre jutott vármegyéit visszaszerezze. IV. Béla király azonban csodálatos lelki erővel, Istenbe vetett hittel hozzáfogott az új ország- és államalapításhoz, amely szinte emberfeletti munkának látszott.

AZ ÚJJÁSZERVEZŐ MUNKA. Béla király megbocsátott azoknak, akiket trónraléptekor haragjával sújtott atyja könnyelmű uralkodásáért. Munkába állított mindenkit, akit csak lehetett. Először is kormányát szervezte meg. Tanácsosait a nagy veszedelem idejében és dalmáciai száműzetésében is odaadó hívei közül választotta ki s azokat gazdag birtokadományokkal és fontos hadvezéri megbízásokkal jutalmazta hűségesei szolgálataikért. Már 1242-ben *Segesdre* költözött családjával Dalmáciából, hol kelt leányát, Katalint. Margitot és ennek jegyesét eltemette. Most *Segesdre* lelte át székhelyét és innen járta be a D. tájat s csak 1250 körül ment át a Tisza vidékére is.

VÁRAK ÉPÍTÉSE, VÁROSOK ALAPÍTÁSA. A király legelső dolga az ország védelmének megszervezése és a tatárjárás katonai tapasztalatainak értékesítése volt. A tatárjárás bebizonyította, hogy a határon emelt mesterséges torlaszok, a gyepek, nem alkalmasak többé nagyobb támadások feltartóztatására. Az is bebizonyosodott, hogy egyedül a kőfallal kerített várak tudnak ellenállni a tatárok pusztító támadásainak.

Béla ezért megszerezte megerősítette a püspöki és ispáni székhelyeket. A nem eléggé védelmezhető várak lakosságát áttelepítette egy-egy jobban védhető közeli várba. *Pestet* a szemben levő hegyekre telepítette át s ezzel megvetette *Buda* alapját. A várépítő egyházi és világi főurak kárpótlásként terjedelmes birtokokat kaptak s így az erősségek lettek középpontjai az új birtokegységeknek is. Résztvettek az erősségek emelésében a városok polgárai és a vendég-községek idegen lakosai is. Jutalmul széleskörű önkormányzatot nyertek a királytól. Így alakultak át lassan a vendégek szabad községei fallal védelmezett királyi városokká (civilis), lakói pedig városi polgárokká (civis). *Trencsén, Zólyom, Korpona, Dobronya, Bábaszék, Német-Lipcse, Lipló-Hilbe, Besztercebánya, Késmárk, Lőcse, Gölnicbánya, Szina, Beregszász, Nagyszöllős, Budavár, Szeged, Körmend,* továbbá a püspöki fennhatóság alá tartozó városok közül *Nyitra, Gyulafehérvár, Bars* mind Bélának köszönhetik városi kiváltságaikat és azok első írásbafoglalását.

Ezek az erősített helyek és városok igen jelentős;

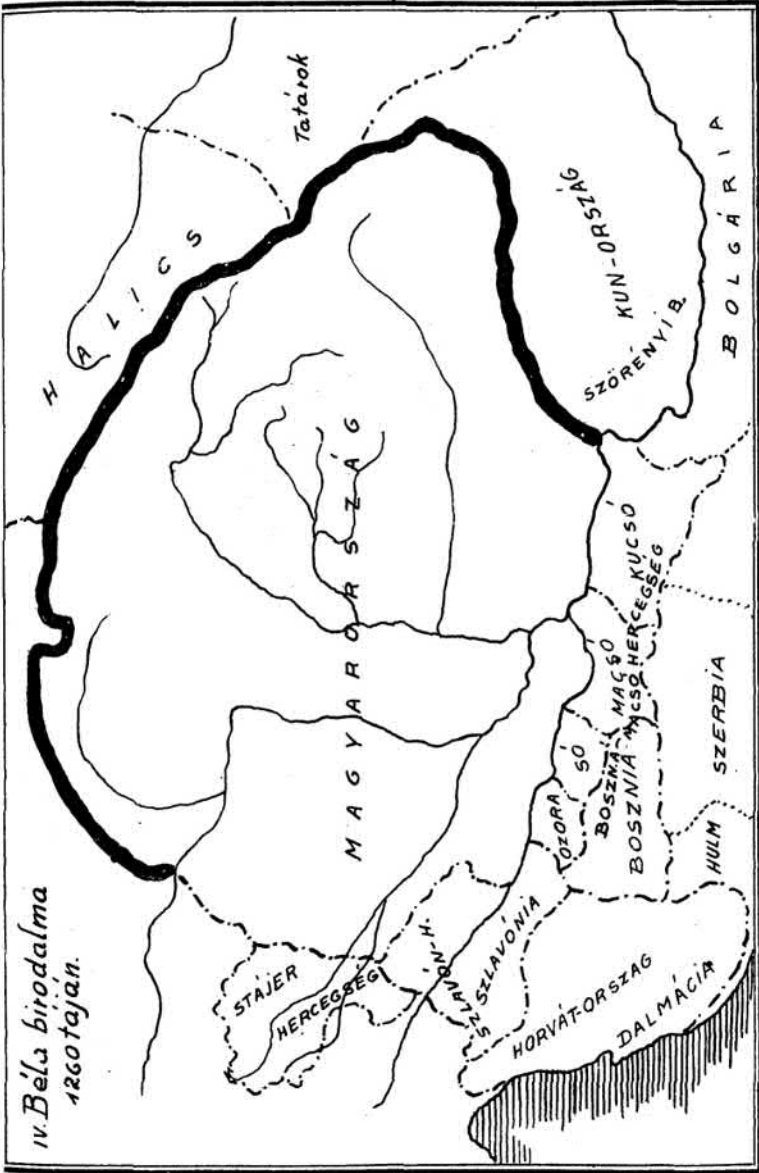
katonai védelmet biztosítottak, egyben pedig adóalapul isi szolgáltak.

TELEPÍTÉSEK. A városalapításokkal egyidőben megindult a belföldi és küllőidről hívott népek telepítése is. Az Alföld magyarságából a tatárjárás szomorú tapasztalatai után sokan átköltöztek a hegyvidék termékeny folyóvölgyeire. Ekkor lepték el a *zólyomi erdőtől keletre* eső területeket a *tótok*, akik közé sok *oroszlengyel menekült* is települt. Ez a keveredés adta meg aztán a *keleti tótság* és, az őslakó *nyitrai tótság* között mutatkozó faji különbséget. Már 1243—44-ben visszatelepítette a király a Bulgáriába kivonult *kunokat* és *jászokat* is. Ez a telepítés azonban már simán folyt le, úgyhogy a kunok már résztvettek a Frigyes osztrák herceg elleni hadjáratban is. Jelentős szerepet vittek az országos építőmunkában a külön pápai engedély Ivel foglalkoztatott *zsidók*, akiknek a király 1254-ben szabályozta helyzetüket és jogaikat. Erdélybe *oláhokat* is telepített a király, akiket Kunországból fogadott be. Ezek az oláhok pásztorkodással foglalkoztak. (Erdély földjén először a XII. század elején tűnnek fel Fogaras környékén.)

PÉNZÜGYI ÚJÍTÁSOK. Amint az ország rendje és békés nyugalma helyreállt, IV. Béla király újra megkezdte — de most már kíméletesebben — a *királyi birtokok visszaszerzésére irányuló* akcióját. A király jövedelmeire nézve azonban sokkal fontosabb az, hogy a *széleken egyre szaporodó lakosság mezőgazdasági művelés alá fogta a királyi hatalmas erdőbirtokokat* s így ezek a területek is királyi vármegyékké alakultak át. Az ország közepén már *kifejlődőben volt a nemesi vármegye*, a határszéleken még csak most alakultak ki a királyi vármegyék. Természetes, hogy e vármegyék köznemessége csak egy évszázaddal később olvadt bele az egységes nemesi osztályba.

IV. BÉLA CSALÁDI POLITIKÁJA. Az ország biztosításnak gondja készítette Bélát a családi összeköttetések kiépítésére is. Két leányát *rutén*, a harmadikat pedig *lengyel* herceghez adta nőül. Fiát és a trón örökösét, *Istvánt*, a meggyilkolt Kötöny király leányával, *Erzsébettel* házásította össze. *Kunországot* és *Szörényi a johanniták lovagrendjére* bízta. Egyik vejének, *Ratiszlávnak Boszniát* és a túlsó *Szerémséget* adta át kormányzásra, aki ott csakhamar rendet teremtett, sőt családi vonatkozású háborúságai közben *Bolgária* északkeleti részét is megszállta. (Ez időben használta a magyar király a »*Bolgária királya*« címet.)

HÁBORÚK AUSZTRIAVAL. *Frigyes* osztrák herceg 1246-ban — mint már mondtuk — fegyveres erővel kísérelte meg a három vármegye visszaszerzését. A Lajta mellett győztek is az osztrákok, azonban Frigyes elesett s vele aztán sírba szállt az osztrák őrgrofságot megalapító *Babenberg-család* utolsó tagja is. A gazdátlanul maradt Ausztria

birtoklásáért megindult küzdelemben a cseh király fiai szállta meg Észak-Ausztriát, mire az özvegy hercegnő kérésére IV. Béla fegyverrel támadt ellene. Időközben *Ottokár* cseh király örökölte a cseh trónt is s így most már a magyar és cseh király kerültek szembe egymással.

A csatározások 1253—54-ben folytak, míg végre 1254-ben *békét* kötöttek egymással, melynek értelmében // *Ottokár* kapta meg Ausztriát a Semmeringtől északra, míg *IV. Béla* ettől a vonaltól délre *Stájerországgul* csatolta országához. A béke azonban igen rövidéletű volt, már 1260-ban fegyverrel kellett Bélának stájer birtokai védelmére kelnie. Ezúttal azonban már csak súlyos engedmények árán tudott békét kötni Ottokárral.

IV. Béla a tatárok támadásának előestéjén a császár segítségének reményében *hűbéri esküt tett II. Frigyes* német császárnak. Ez azonban kisujj át sem mozdította meg IV. Béla és Magyarország érdekében. Éppen ezért *IV. Ince* pápa már 1245-ben felmentette Bélát a hűségesskü alól.

A keleti szomszédságban megtelepedett tatárokkal szemben azonban nem érezhette magát biztonságban IV. Béla. A nyugat segítségére most sem sokat számíthatott. Az örökös küzdelmek ott most a »Welfek és Hohenstaulok: küzdelme címen leköttötte a nyugati hatalmak minden erejét. Pedig 1252 óta — amikor a tatár fejedelmi családban támadt viszályok végetértek, — a tatár veszedelem újra hazánkra vetette árnyékát. Ez a tatárveszedelem ugyan a közben újra kitört családi viszályok miatt egyidőre elmaradt, újra és újra ránehezedett az országra. Közben // *Ottokár* cseh király — felhasználva a tatárveszedelem fel-felbukkanó rémét — egész *Stájerországot* megszerezte magának. Béla király az elveszett terület helyett most újabb házassági összekötésekkel vigasztalta magát. Kisebbségi fiát, *Béla* herceget eljegyezte *Ottó brandenburgi örgróf leányával*, *Ottokár* pedig eljegyezte IV. Béla unokáját: Béla *Anna* nevű leányának Batiszlávtól született leányát, *Kunigundát*. Az eredetileg tervbe vett *Margit* — akit a száműzetésben levő király a *Boldogságos Szűznek* ajánlott fel — nem volt hajlandó a kolostort elhagyni. Ott is halt meg *Árpádházi Boldog Margit* a Nyulak szigetén, amelyet ma Szent Margit-szigetnek nevezünk.

IV. BÉLA ÉS ISTVÁN IFJABB KIRÁLY KÜZDELME.
Béla idősebb fia, István Stájerországban csaknem szuverén uralkodó módjára uralkodott. Ennek elvesztésekor atyja *Erdély* hercegévé és a kunok urává lette. Ugyanekkor; ifjabb fiát, *Bélát* a déli tartományokba küldte. István azonban nem elégedett meg a neki jutott területtel és 1202-ben fegyverkezni kezdett atyja ellen. Összeütközésre azonban nem került sor, mert a fáradt *IV. Béla megosztotta fiával az országot*. A határ a Duna vonala s annak északi

meghosszabbítása volt. Emellett a király megtartotta magának az erdélyi só jövedelmek telét. Mindkét király, az ifjabb király is külön udvartartásban élt, külön kormánya volt s területén teljes felségjogokat, gyakorolt.

1264-ben még egyszer felüti fejét: a *tatárság*, de belső megrázkódása most is — most már véglegesen — véget vetett a tatár veszedelemnek.

1201-ben *a két király közöli újabb viszály* keletkezett. IX. Béla erre elhatározta magát, hogy megfosztja fiát a, trónöröklés jogától és azt *kisebb* fiára hagyja. Δ had-, viselés első felében *Bélának* kedvezett a szerencse. Az, ifjabb király, *István* azonban 1265-ben ellentámadásbaj ment át s *Ísaszeznél* nagy győzelmei aratott atyja felett. Ezzel ismét ura lett országrészének s a főpapok közbenjárására kibékült atyjával is. Az erőskezű István ezután, megrendszabályozta a kunokat, akiknek a békés élet nem volt kedvükre s egy szerencsés hadjáratot vezetett a *szörényi* végekre betörő bolgárok ellen. Béla herceg ezidő alatt I. Uros *szerb királyt* kényszerítette a magyar hűbéruraság elismerésére. A békét most is házassággal erősítették meg: */. Uros fia, István, feleségül vette István ifjabb király leányát, Katalint.*

Sokkal jelentősebb volt azonban az a házasság, amely az Árpád-házat a pápa hívására Itáliába ment *Károly* anjoui és provencai gróf családjával hozta rokoni kapcsolatba. Károly, mint a német-római császárság várományosa, nagy terveket szőtt magában. Ennek útja hazánkon nient keresztül s végcélja *Bizánc* volt. Két gyermekét tehát István két gyermekével jegyezte el: fia, *Sánta Károly Mária hercegnőt*, *Izabella* leányát pedig István *László nevű fiával*, István örökösével házásította össze. Ezzel leti teljes a *házassági láncolat*, amelynek éle Németország ellen irányult. Béla és István házassági politikája nagy politikai előnyöket szerzett úgy dél, mint nyugat ellen Magyarország számára s a fiatal, de nagyjövőjű *Anjou-házzal* való összeköttetés egy évszázadra odaállította Magyarországot az Anjou-ház mellé, amely hív sáfára lett az Árpádok politikai örökségének.

IV. *BÉLA URALKODÁSÁNAK MÉRLEGE ÉS HALÁLA.* IV. Béla király igen magas — az Árpádok között szinte szokatlan — kort ért el, de hosszú élete a szomorú emberi sorsok egyik legszomorubbja, uralkodása pedig! középkori történetünk legszomorúbb korszaka volt. A tatár és osztrák—cseh háborúk, a rablók, fosztogatók és belső: háborúk feldúlták országa békéjét, megtizedelték, sokhelyen kiirtották lakosságát, megbénították minden katonai erejét. Hadviselése a kudarcok sorozata volt. A tatárok túleréjétől vereséget szenvedett seregével még az osztrákok, oroszok, csehek is meg tudtak birkózni. Birodalmát mégis

meg tudta védelmezni, sőt még növelte is. A régi tartományokat megtartotta vagy visszaszerezte, újjászervezte és ujakkal gyarapította. Sikerének titka páratlan energiájában és kötelességtudásában, mély vallásos érzésben gyökerező igazságszeretetében, Kálmánra és III. Bélára emlékeztető diplomáciai tehetségében, hatalmas szervezőerejében, reálpolitikai érzékében és jó emberismeretében rejlik. Mindenüvé az éppen legalkalmasabb embert állította és maga járt elől jó példával a munkában éppúgy, mint a nélkülözésben, önmegtagadásban. Ennek köszönhető, hogy országát és nemzetét a teljes romlás szélééről visszarántva, királyi hatalmát és tekintélyét a régi színvonalra tudta emelni s halála után elmondhatták róla, hogy »*mig, uralma tartott, lappangott a ravaszság, szilárd volt a béke, a tisztesség uralkodott*«. Utolsó nagy védelmezője volt Szent István régi Magyarországnak, de egyúttal alapvetője és építőmestere az újnak. És különös játéka a sorsnak, hogy ez a nagyszerű magyar tehetség, ez a hatalmas uralkodói egyéniség sohasem érezhette népe osztatlan szeretetét. Tisztelték és félték, — de szeretni nem tudták. Hívei, munkatársai gondolkodás nélkül követték, védelmezték és támogatták, mert csodálták és megbíztak benne, de a szívek elnyeréséhez fia jobban értett s mikor kettőjük között törésre került a dolog, legbizalmasabb emberei közül is nem egy fia mellé szegődött. Élete végén legkisebb leányának, a róla Margitszigetnek nevezett Nyúl-sziget zárdájában lakó *Boldog Margitnak* környezetében keresett vigasztalást és gyógyulást sebzett szívének.

1270 május 3-án hunyta le fáradt szemét a margitszigeti királyi kastélyban. Népe valóban jól jellemezte akkor, amikor »*második honalapító*«-jának nevezte emlékezetében.

V. István (1270–1272} rövid uralkodásának nagy részét Ottokárral való háborúsága foglalta le. István nővére — *Raliszláv* özvegye — ugyanis mindjárt Béla király halála után a királyi kincsekkel *Ottokárhoz* menekült, attól tartva, hogy öccse bosszul áll rajta mindazért a keserűségért, amelyet neki és feleségének atyja életében túrnie kellett. Az utóbbi évtizedekben meggazdagodott urak némelyike — többek közt a *Kőszegiek* — ugyancsak Ottokár védelmé alá helyezkedtek, attól tartva, hogy megismétlődik IV. Béla bosszúállása. A harcban végre "is *István* győzött, kinek seregében a kunok jó katonának bizonyultak.

A tatárjárás óta a magyar hadviselés igen nagy változáson ment át. A magyar sereg is alkalmazkodott a tatár harcmódorhoz, amit saját tapasztalatukból tanultak meg. Így a támadás meglepőbbé, a pusztítás kegyetlenebbé lett. Ez volt; az oka annak, hogy Ottokár a történeteket túlozva, azt híresztelte szét, hogy a magyarok támadásával fel-

éledtek a talárok kegyetlenkedésének, pusztító rombolásának és sem mit sem kímélő támadásának napjai.

1272 nyarán végre békét kötött a két uralkodó. *Ottokár visszaadta azokat a területeket, a metyeket IV. Bélától elvett, viszont István lemondott minden stájer, krajnai és karinthiai igényéről.*

István nem sokáig élvezhette azt a nyugalmat, amelyet az ország békéjének biztosítása jelentett számára. Utolsó napjait kim felesége keserítette meg, aki egyrészt neheztelt, hogy ura nem engedi szóhoz az ország kormányzásában, másrészt félt *László* fia francia házasságától. Francia anyósa mindig lenézte őt s most attól tartott, hogy menyé is így fog eljárni vele, az egykori kun leánnyal szemben. Mikor tehát a tízéves *László* útban volt Istvánnal, hogy *Károly* szicíliai királyt, leendő apósát meglátogassa, anyja tudtával *Joakim* bán Horvátországban *megszöktette a herceget*. Hiába volt már a gyors megtorlás, az izgalmak annyira megviselték az alig harminckétéves Istvánt, hogy 1272 augusztusában kísérői betegesen vitték a Nyulak szigetére, hol szent testvére — *Margit* — élte le életét. (Ő volt az Árpád véreből származó szentek közt — Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet és IV. Béla három leánya: Szent Kinga, Szent Jolánt a, Szent Margit — az utolsó.) Itt vigasztalást szerezve, csepelszigeti vadászkastélyába vitette magát s ott hunyt el. *Halála után összecsaptak a hullámok a magyar trón fölött.*

IV. FEJEZET.

Oligarchia.

IV. László - III. Endre. (1272-1301)

ETNIKAI ELLENTÉTEK. V. István halála után az ország a legnagyobb zavarok és megpróbáltatások színteré lett. Az uralmat az egykori kun királyleány, *Erzsébet* özvegy királyné ragadta magához, aki kegyenceivel kormányoztatott s csakhamar háborúba keveredett *Ottokárral*, aki most mint a magyar ügyek védelmezője lépett fel.

Szent Istvánnal vette kezdetét az *idegenek* több-kevesebb *befolyása* az ország kormányzásába. Mindannyiszor erős nemzeti ellenhatásként *idegengyűlölet* kapott lángra a nemzet részéről. Kezdődött ez az idegengyűlölet Szent István halála után, tetőfokát érte a XIII. században a *Gertrud* királynét meggyilkoló összeesküvésben. Fellángol újra a *kán telepítések* után. IV. Béla a mintegy 100.000

főből álló kunságot szétszórtan akarta letelepíteni az országban. Ez a terv, azonban meghiúsult a kunok ellenállásán, akik *egy tömbbe ékelődtek be a magyarság testobe*. Szállásföldjüket, amely a Duna—Tisza közén, a Körös mentén, a Maros és Ternes közt terült el s eredetileg elnéptelenedett várbirtok és kihalt nemesi családoknak a királyra visszaszállt földje volt, örök joggal kapták meg., Megtartották *verségi berendezésüket* s mint *hét nemes kun törzs* éltek tovább a maguk ősi jogszokása szerint törzsfőik vezetése alatt. Természetes, hogy ezt a környező magyarság ellenséges érülettel nézte.

Vérkeveredésük, amely a XIII. század végén indult meg, hozta létre a tiszavidéki magyarság típusát.

A Tisza szolnoki kanyarulata mentén az eredetileg *alán* népből származó *jászok* jutottak településhez. Így alakult ki az ország szívében egy keletre néző, kereszténységében már egyáltalában megbízhatatlan magyarság, a *kun* és *jász* telepek körül. Növelte a kunok befolyását az a politikai házasság is, mely V. István és a kun királyleány között történt. A *keletre néző kunsággal* szemben *az ország nyugati részein* élő nyugati érdekkörbe vont főurak természetes ellenszenvvel viseltettek s *ez a feszültség robbantotta ki a század végére azt a folyamatot, amely a Szent Istváni államberendezés megbuktatására vezetett.*

Az idegenből jött s el nem magyarosodott főurak — *Kőszegi Henrik*, vagy amint nevezni szokták: *német újvári grófok* — német házasságukkal állandóan megőrizték *német* öntudatukat, ők lettek a német hűbéri gondolat és rendi szellem előharcosai Magyarországon. Ezek az idegenből ideszakadt családok a maguk birtokait és a rájuk bízott királyi vármegyéket *örökös* tartománynak tekintették s nem egyszer *hűbér ül ajánlották fel idegen uraikon dóknak*. Törekvésük tehát nemcsak a királyi hatalom gyengülését jelentette, hanem veszélyeztette az ország *területi épségét* is.

Két veszedelmes eszmeáramlat került tehát szembe, a keresztény magyar királlyal: az Alföldön a magvai*: nép etnikumába még teljesen fel nem szívódott keleti kunok, jászok — és nyugaton a németországi hatalmaskodó főurak példáját követő gyökeret vert idegen birtokosok törekvései. Ez a *kán—magyar—német ellentét* és ennek romboló ereje *jellemzi a XIII. század utolsó negyedét.*

A LELKIEGYSÉG FELBOMLÁSA. De *megbomlott az az egységes keresztény lelkiegység is*, amely Szent László óta egységes lelki arcot biztosított a magyarságnak. A társadalom egyes rétegeiben kétségtelenül elmélyült a vallásos élet — különösen a királyi családban jelentkezett az aszketikus szellem —, de az is kétségtelen volt, hogy a *lovagi szellem általánosságban eldurvult.* Rettenetes *er-*

kölcsi süllyedés állt be a nép széles rétegeiben, amely lassanként a hitélet terén a *kétkedésben* és a *vallási közönyösségben* jelentkezett. Széles körökben elterjedtek az egyház- és a vallásellenes áramlatok s így nem csoda, ha a külföldi történetírók a pogány kunok mellett *félpogány magyarságról* írnak.

Új TÁRSADALMI OSZTÁLYOK KIALAKULÁSA.

Megszakadt a nemzet népegysége és lelki harmóniája s ezzel a folyamattal egyidőben tovább folyt a részhen vérségi, részben már hűbéri kapcsolatokon nyugvó *társadalmi szervezet* már előbb megindult *bomlása*. Az új alap, amelyen a *társadalom egyes rétegei osztályokká különültek*, most már a *vagyon* és a *foglalkozás* voltak. Kialakult egy *nagybirtokos főnemesség* és egy *középbirtokos köznemesség*. Ezek soraiban a tatárjárás megdöbbentően nagy anyagi eltolódásokat idézett elő. A vérségi kötelék már úgyszólván teljesen elvesztette minden összekötését az étellel. IV. Béla ugyan még a tatárdúlás után sem ismerte el a birtokadományok örök jogát, az ő idejében is tovább viselik azonban az ispáni, németesen *comesi* címet, s akik e tisztségüktől megváltak, e címükkel jelezték a *hivatali arisztokráciához való tartozásukat*.

IV. Béla alatt alakult ki a nagybirtokos és méltóságot viselő) *születési arisztokrácia*, amely az igazgatása alá került vidéknek mintegy *örökös* urává lett. Ezt a társadalmi réteget nevezzük *oligarcháknak*. IV. Béla látta azt a veszedelmet, amelyet ez a kialakult arisztokrata osztály jelent a honvédelem számára s ezért már igen korán *védelmébe vette a királyi serviensek köznemesi rétegét* s azok számát szívesen gyarapította is vitézebb várjobbágyok, várszolgák, szabadosok serviensi rangra való emelésével. Hogy erre mennyire szüksége volt a királynak, elég annyit mondanunk, hogy míg az ispáni tisztet viselő birtokosok; magánhatalmuk alá vették a várnépet, addig *a király közvetlen hatáskörébe csak a serviensek tartoztak*. Így mentette át a király a hatásköre alól kicsúszó várnépek jobbait továbbra is a maga hadseregébe.

Ezek a királyi szolgák (*serviensek*) egy-egy királyi vár körzetében társadalmi és közigazgatási közösségbe tömörültek (*communitás-ba*). Évente gyűléseket tartottak s ügyeik intézésére — mint már mondtuk — *szolgabírákat*, később *nemesbírákat* választottak, akik az ispánnal együtt ítéleztek a vármegyei közösség *nemes serviensei* fölött. A *királyi ítélőszékek* természetesen továbbra is megmaradtak fellebbviteli bíróságnak. IV. Béla 1267-ben, fiaival egyetértően, kiváltságlevélben ismerte el a *serviensek szabad bíróválasztási jogát*, egyben megerősítette az Aranybullának és az 1231. évi kiváltságlevélnek azon pontjait, amelyek a királyi serviensek jogaira és kiváltságaira vo-

natkoztak. Ez a kiváltságlevél azonban mar nem *servien-sek-nek*, hanem egyszerűen *nemes-eknek* (*nobilis*) nevezte őket. Ez a kiváltságlevél rendelte el azt is, hogy *minden vármegyéből Szent István napján két-három nemes ser-vient jelenjen meg* és a király vagy annak fia jelenlétében tárgyaltsanak le az őket érintő ügyek. Ezzel a *köznemesi osztály csaknem egyenjogú lett a foglaló nemességgel*. Később ebbe a társadalmi rétegbe kerültek a *foglaló nemesek elszegényedett ivadécai* és ide emelkedtek fel a *várjobbcl-gyök közül az arra méltóak* is, akiket a királyi vármegye megszűnése után »*elszegényedett nemes ek*«-nek gondoltak. Míg tehát a tatárdúlás előtt a nemesek minden vagyoni különbség nélkül egyetlen társadalmi osztályban voltak, addig utána az *elszegényedett nemesi osztály levált a vagyono-s osztálytól*.

A *vérségi* és *hűbéri nemesség* két osztályát lellát a nagy- és kisvagyonú nemesek két osztálya — a *fő- és köz-nemesség* — váltotta fel.

Külön társadalmi rendet alkotott a kiváltságokkal egyre jobban megerősített *városi polgárság* is, bár még nem volt annyira erős, hogy az oligarchia féktelenségei idejében egyes erősebb főúri hadsereggel szemben sikerrel védekezhetett volna.

Megnevekedett a jelentősége a kiváltságos önkormányzati szervezetekben élő különböző *nép csoportoknak* is. Úgy a *szepesi* és *erdélyi szászok*, mint a *kánok* és az *erdélyi székelyek* szívesen kínálták fel fegyvereiket remélhető haszon ellenében a pártharcok egyik-másik felének.

A királyi serviensek azonban nem tudták magukat megvédelmezni az egyes hatalmaskodó főurak (oligarchák) ellen. Ezek nem egyszer hatalmuk alá kén} szerítették őket s így belőlük egy új társadalmi réteg fejlődött, amely a régi hűbéres vitézek rendjéhez hasonlított, csakhogy most már nem a király, hanem az egyházi vagy világi főúr lett hűbéruruk. Ez a réteg a földesúri *magánserviensek (fami-liárisok)* különleges osztálya volt. Az ő osztályuk kialakulása feleslegessé tette aztán, hogy a nagybirtokos osztály továbbra szzabadosokkal és szolgálkkal vegye körül, magát, elvégezték ezt most a hatalmuk alá került magánserviensek is. Ezzel az az alsó társadalmi réteg, amely eddig ezt végezte, még egy fokkal alább szállott.

Az ipari és háztartási cikkeket most már *hivatásos iparosok* állították elő és *kereskedők* terjesztették. Megszűnt a régi háziipar kizárólagossága. Így tehát itt is feleslegessé vált a szabados vagy szolganép.

Ebből a két rétegből, leszorult — a magánföldesurak mellől elmaradt szabadosok és szolgálk, valamint az eddig házi szükségleti dolgokat készítő szolgálk rétegeből alakul ki a XIV. század közepére az egységes *paraszt jobbágy-*

osztály. Nevük még visszamatatott egykori vitézi jobbágyságukra, de sorsuk a régi, teljesen jogtalan és súlyos terheket viselő *szolgaréteg* sorsa lett.

V. István halála után az ország egyes hatalmaskodó földesurak (oligarchák) uralma alá került. Az első nagyobb oligarcha-családok közül kivált a Dunántúlon *Kőszegi* Henrik, a nyugati Felvidéken a *Csák*-nemzetség, az északkeleti részeken az *Áfra*-nemzetség, Gömör—Borsodban a *Borsa*-nem, Erdélyben a Baranyából elszakadt *Kán*-nemzetség egyik ága és a tengerparton *Subich* Pál családja. Ezek egymással szemben két pártra tömörültek: az egyik párt a *Kőszegiek*, a másik a *Csákok* és az *Abák* köré csoportosult. Hogy a bomlás teljes legyen, volt idő, amikor a kunok is önálló politikát űztek s ekkor *húrom* hatalmi csoport küzdelme tette véres események helyévé az országot,

A *RENDISÉG KIFEJLŐDÉSE.* A *KIRÁLYI HATALOM GYENGÜLÉSE.* Ahogyan a társadalmi osztályok fejlődtek, éppen, úgy *esőkként a királyi licítalom.* Az elkülönült társadalmi osztályok egyre nagyobb körű politikai jogokat követeltek maguknak a királyi hatalommal szemben. A törvényhozó és kormányzó hatalom oszdatlanul megmaradt a király kezében egészen V. István haláláig. E lód a, IV. vagy Kun László kiskorúsága idején a *királyi tanácsi átalakult a királyi hatalmat korlátozó oligarchikus kormányvá, tanácsadó szervből a törvényhozásban is részt-követelő magánhatalmi csoporttá.*

IV. László nagykorúsága után már, *mini aktiv politikai tényező szerepel a megyénként szervezkedett köznemesség is.* E227 óta Szent István napján a papság és a köznemesség *törvényhozó országgyűlésszerű üléseket* tartott Fehérvárott. Erre már királyi összehívás nélkül jelentek meg s határozataikat a király és bárók elé térj esztellek, mintegy szentesítés és végrehajtás végett. Ilyent formán a kormányzat lentről alkotmányos, fentről oligarchikus színezetű volt. IV. László ugyan megkísérelte a rendek politikai térfoglalását visszaszorítani, de a rendek már sokkal erősebbek voltak, hogysen politikai hatalmukat meg lehetett volna törni többé. A köznemesség és a papság a törvényhozásban való kezdeményezést, az oligarchák pedig az afölött való határozás jogát és a kormányzatban való részvételt csikarták ki a királytól. A további fejlődés már gyorsiramú volt.

III. Endre 1290-ben már maga hívja össze az országgyűlést, évről-évre kötelességévé téve az azon való megjelenést az összes báróknak és nemeseknek. 1298-tól a papi és köznemesi rend két-két tanácstagot küldött a királyi tanácsba. Ugyanekkor a nemesség a nádor, tárnokmester és az országbíró kinevezésébe is befolyást nyert. III. Endre 1290-ben az országgyűlés összehívásával még önkéntes *ki-*

váltságot nyújtott az 1298-as határozatok, törvények már *nyíltan elismerik a rendek törvényhozó hatalmát.* Az utolsó árpád házi király: III. Endre lett lehal az első alkotmány oá király. *Így váltotta fel a XIII. században a patrimonial is- királyságot a rendi állam alkotmányos királysága.*

Ezzel a magyar nemesség ősi jogon élvezeti szabad- ságjoga — vérségi leszármazás, Foglалás — törvényes sza- bályozást nyeri. *Amíg az 1222. évi Aranyhallá, az 1231. és 1267. évi királyi dekrétumok csak a nemesség alsó ha- tárát egyre jobban elérő serviensek jogait biztosították, III. Endre óta (1290) alkotmányos formában létrejött törvény erősítette meg az ősi jogon élvezett nemesi szabadságot.*

KUN ERZSÉBET ÉS IV. LÁSZLÓ. V. István halála után a hatalomravágyó özvegy királyné, *Erzsébet* vette kezébe az ország ügyeit. Kun Erzsébet nagyratörő, ha- talomravágyó nő volt. Már férje életében oly szerepre vágyott, aminőt egykor Gertrud töltött be II. Endre mel- lett. Mikor ez a vágya nem teljesült, férje ellenére igye- kezett érvényesülni. A *régenskirálynői* méltóságot elnyerve, tekintélye emelése végett Felvette a »kun császár leánya« büszke címet is. Érzékei és szenvedélye uralkodtak fölötte, és mikor kegyence férje halála után maga ragadta kezébe a hatalmat, az új kegyenc karjaiba vetette magát (*Joakim*). A magyar főurak viszont nem feledték el Erzsébet szár- mazását s *lealázónak* tartották a kun asszony királynői szereplését. A kormányzatban váltakozó pártok vezetői a ma- guk feje szerint uralkodtak s a félretolt régenskirálynő leg- feljebb apró halalmaskodásokkal elégitette ki uralomvágyát.

A fiatal *László* (1272-1290) örökölte anyja természe- tét, forró vérmérsékletét és szenvedélyét, de benne ezeket a rossz tulajdonságokat még fokozta és tetézte rendszertelen! nevelése. Előbb apja, majd anyja és leghívebb tanácsosai ellen ingerelték s mindenkivel szemben bizalmatlanságot oltottak szívébe Királyi bábót akartak nevelni belőle, hogyj eszközül használhassák a maguk hatalmi törekvéseihez. Így lett az ifjú Lászlóból erősen érzéki, akaratos, szeszélyes, betegesen fegyelmetlen és bizalmatlan király.

A mindenkitől befolyásolni kívánt s a függetlenségét, féktelenül szerető király valósággal *menekült kánjai közé.* *Felvette szokásaikat, ruházatukat.* Haját kim módra hosz- szura eresztette és csimbókba fonta. Hegyes kun süveget, szoknyaszerű kim köntöst, kim sarut öltött s nomád vezér- ként vitte a kun nyilasokat gyűlölt alattvalói — a Kő- szegiek, a szepesi, erdélyi szászok és a papok — ellen. A *pagány szertartásoktól* sem idegenkedett. Mikor pedig erkölcstelen életmódja országos felháborodást váltott ki, a magyar urak fegyveres erővel, elzárással és saját aka- ratuk erőszakos rákényszerítésével szorították neki nem

tetsző cselekedetekre, az egyház előtt való teljes megalázkodásra és kedvelt kunjai fegyveres megtámadására. Erro méginkább megvadult. Teljesen a kunok és a szövetségen sül hívott *tatórok* karjaiba vetette magát s nem keresztény elődeinek hatalmát igyekezett helyreállítani, hanem, a keleti török fejedelmek despotikus hatalmáról, a pogányság uralmának visszaállításáról szötte merész álmait.

Az V. István halálát követő zavaros időkben *teljesen a hatalomért küzdő pártok martaléka lett az ország*. A királynő kegyenceivel és a »németek«-kel szemben a törzsköcs magyar urak, a *Csák*-nemzetség vezetése alatt szervezkedtek. Ez nemsokára fegyveres összeütközésre vezetett. 1271-13011 *Kőszegi Henrik* és *Joakim* a *nemzeti ellenzék* élől vissza akart vonulni *Szlavóniába*, de túsul — és hogy szükség esetén trónkövetelőnek kijátszhassak — magukkal vitték a király nyolc éves *Emire* nevű öccsét is. Eme a nemtelen cselekedet azonban országos felháborodást idézett. A király és híveinek serege *Polgárainál* érte utól a hercegrablókat s az ütközetben, amelyben Henrik is elesett, a király csapatai győztek.

Most a *Csákok*, majd az *Abák* voltak a hatalom irányítói. Uralmukat azonban az 1284-ben és 1288-ban új hívekre szert tett *Kőszegiek* két-két évre felváltották s újra ők gyakorolták a hatalmat. És mindezen *kormányváltozások teljesen függetlenül történtek a királytól*. Elképzelhető az a pusztítás, ami az egyes kormányváltozásokat követte, teljes volt a *közrend bomlása*, mert azt a pártküzdelem lerombolta. Megtörtént, hogy *egyes főurak idegen hatalmakkal léplek szövetségre* és a királyi hatalom napról-napra végveszedelemben forgott. *Ar ország* hihetetlenül *elszegényedett*, sok nemes szegényedett le a jobbágyok soraiba. A belső lezüllést nyomon követte a *hűbéres tartományok elszakadása*, is. A magyar király címei lassanként pusztá címek voltak, minden reális tartalom nélkül. Attilának kegyetlen dicsősége és példátlan hatalma után sóvárgott, az ő pogány példáját akarta követni *Kún László*, mikor *saját alattvalói ellen* Batu-kán utódainak *talár hadait hozta országába*. A tatár támadás megtört a pogány veszedelemmel szemben minden ellentétet feledő *Abák, Baksák, Borsóik* és társaik kemény ellenállásán. Utána László valóságos *hatalmi tébolyba* esett. Kunok és izmaeliták mellett talár harcosokat fogadott szolgálataiba, *a főbb méltóságokat is ezekre a pogány urakra ruházta*. Feleségét fogságba vetette s pogány kún feleségei mellé Nogáj tatár kán leányát is nőül kérte.

SZÖVETSÉG HABSBERG RUDOLFFAL. Külföldön sem voltak jobbák a viszonyok. A pápaság ugyan megsemmisítette a német császárság erejét, de félelmes hatalommá alakult ki szomszédságában a *Capetek* francia

királysága, amely *Szicília* megszervezésével már harapófogóba zárta a pápaságot“. Ennek ellensúlyozására X. Gergeley pápa újra a német császárság megerősítésén fáradozott. A pápa *Habsburg Rudolfot* szemelte ki a nemek viszonyok rendezésére. Nemsokára sikerült is számára pártot szervezni s a *német választó fejedelmek* 1273-ban, a cseh Ottokárral szemben, *Habsburg Ottót választották királyukká*. A magyar-cseh viszony nem volt barátságos ebben az időben. IV. Béla és Fia, V. István alatt három ízben is volt háború s a csehgyűlölet általános volt az országban. Viszont Ausztria birtoklásáért szinte a levegőben lógott már az összecsapás Habsburg Rudolf és Ottokár között. 1278-ban került sor a végleges leszámolásra. *László* mintegy tizenötezer magyar és kim vitézzel ment Rudolf segítségére. Augusztus 26-án a *morvamezei Stillfried és Dünkruí* között folyt le a csata, amely Ausztria és Csehország sorsát több, mint félezer évre meghatározta, *A csatát a magyar beavatkozás döntötte el Rudolf javára*, Ottokár az elveszett ütközetben maga kereste a hősi halált. Tetemét összekaszabolva, kifosztva találták meg a csatamezőn. Az osztrákok a hősi halált halt ellenfelet teljesen kirabolták.

A morvamezei csatával elbukott a cseh hegemonia politikája. Ezt a feladatot Ausztriára támaszkodva, a *Habsburgok* valósították meg, akiknek a *világhatalom felé való indulását a Morvamezőn a magyar és kán hadak s a magyar király tették lehetővé*. IV. László kihasználatlanul hagyta a győzelem által kínálkozó politikai előnyöket. A Morvamezőn avatkozott bele utoljára döntően Árpád-házi király a nemzetközi politikába s ezzel véget ért Árpád-házi uralkodóink külpolitikai aktivitása.

A HÓDTAVI CSATA. *László* a morvamezei ütközet idejében érte el nagykorúságát s nem késett azonnal a saját lábára állani. Önállósága főként magánélete teljes elvadulásában jelentkezett. Kedvenc kunjai között élt s 1279 óta szinte állandó volt közte s a Szentszék között az összeütközés. A pápa követelte a kunoknak keresztény hitre való térítését. *László* azonban csak ígért, de amint kunjai közé visszatért, elfeledkezett minden ígéretéről, a pápai követ erre *országos zsinatot* hívott össze *Budára*, amelyet nyomon követett a *király és tanácsosainak kiközösítése* és az *ország interdictum alá vétele*. *László* erre bocsánatot kért és megfellebbezte a pápai legátus ítéletét. *László elfogatta a pápai követet* s kunjainak szolgáltatta ki, *Az egyházhű magyarok* azonban — mintegy viszonzásul — magát a *királyt, Lászlót fogták el*. A kunok így kénytelenek voltak a pápai kövelet sértetlenül kiszolgáltatni, csak hogy a király életét megmentésék. *László* most újra megesküdött, hogy minden eddigi ígéretét teljesíti. Kormányá-

valósággal őrizetben tartotta s feleségével összezárták, hogy gyermekük szülessen. *A ténylegi országgyűlés végzését végrehajtani akaró nádor intézkedései azonban lázadásba kergették a kunokat.* László most végre maga is ellene fordult kedvelt kunjainak s az *aradmegyei Hód* falu (a mai Temes-Szécsány) mellett (1282) leverte őket. (Teljes megtérésük azonban csak egy század múlva következett be.) A szétvert kunok egy része *Szörénybe* és *Kánországba* menekült, másrésze itt maradt és felvette a kezestségét.

Alig egy év múlva újabb súlyos belső harcok keletkeztek, mivel László nem bírt új kormányával. Erre újra a Kőszegieket bízta meg a kormányzással. László azonban nemsokára ezt is megunta s 1284-ben ismét a Kőszegiek ellen fordult, de nem bírt végezni velük, mire a dnyeperi és kpcsaki *talárok* *hívta be segítségül* a Kőszegiek ellen. A tatár betörést ugyan véresen visszaverték a magyar urak, de László feléledt kun- és tatár-barátságát nem lehetett többé már korlátok közé szorítani. Feleségét zárdába zárta. Újabb tatárszövetséget kötött, ami újabb egyházi beavatkozást vont maga után. Lászlót és híveit ismét kiközösítették az egyházból s a *pápai követ hadjáratot hirdetett a király ellen.* A nemzet csaknem egységesen fordult most királya ellen. A királynéi kiszabadították fogságából s a királyt foglyul ejtették. Ebből ugyan 1288-ban kiszabadult, de az *Abák* kemény őrizet alatt tartották s kényszerítették, hogy az egyházzal kibéküljön. László most is megesküdtött mindenre, amit kívántak tőle: — visszafogadja a királynét, szakít Eduával, kán ágyasával, felbontja, a tatárszövetséget, köztisztségre nem alkalmaz izmaelitái, zsidót, tatárt és kunt, elhagyja pogány szokásait, helyreállítja az egyház jogait. Azonban csak napok kérdése volt, hogy László megszegje újra minden ígéretét. Nejét elűzte. Apácatestvérét egyházi engedély nélkül szentségtörően férjhez adta s visszatért kunjai közé. *IV. Miklós* pápa erre felhatalmazta érsekét, hogy a király ellen keresztshadat indítson. A király *Erdélybe* szorult, de közben *Habsburg Albert* rátámadt a Kőszegiekre s így a királyné Budáig nyomúlhatott előre. Szokása szerint újra kiegyezett s *országgyűlést* is hívott össze. A múlt tapasztalatain okulva, azonban a főurak most már erősen *felfegyverkezve* jelentek meg s László kénytelen volt elismerni a ráerőszakolt kormányt, mire újra Erdélybe vonult vissza.

IV. LÁSZLÓ HALÁLA. Az osztrák háború Habsburg Alberttel újra kiújult s ez a háború az ország területének súlyos megcsonkításával járt. László mindezt tétlenül nézte, amivel mégjobban magára vont az amúgy is elégedetlen nemzet haragját. Egyesek már trónfosztásra gondoltak,

mások királyválasztásról beszéltek, a főpapság pedig Róma beavatkozását kérte. A kunok is megsokalták végre halalmaskodásait s 1290 júniusában összeesküdtek László ellen és sátrába törve, meggyilkolták.

A nemzet — amelynek történetében ez volt az első királygyilkosság — már régen nem tekintette királyának, Lászlót. Így nem okozott megbotránkozást megöletése sem.

Mivel IV. Lászlónak fiúörököse nem volt, az Árpád-háznak már csak egyetlen férfitagja volt: *Endre*, aki II. Endre király harmadik feleségének. *Beatrix* utószülött fiának, *Istvánnak*. *Morosini Tomasináiól* született gyermeke volt. Endre azonban ezidőben éppen *Habsburg Albert* fogsgában élt.

TRÓNKÖVETELŐK. Mivel IV. László fiúörökös nélkül halt el, nyomban halála után megindult a küzdelem a *trónigénylők* részéről. Mert trónigénylő akadt bőven és a legkülönbélebb jogcímen. IV. László legidősebb nővére, *Mária* nápolyi királyné fiát, az alig húszéves *Martell Károlyt* tekintette, a trón egyedüli jogos örökösének. De fellépett igényeivel IV. Béla unokája, *Wittelsbach Ottó* bajor herceg és dédunokája, // *Vencel* cseh király is. *Habsburg Rudolf* felelevenítette IV. Béla egykori hűbéri felajánlásának emlékét, — ami alól annakidején a pápa Bélát felmentette — s Magyarországot *Albert* osztrák hercegnek ajándékozta oda örökös birtoklásra.

A négy trónigénylő mellett mégis sikerült a törvényes, örökösnek, /// *Endrének* (1291-1801) elfoglalnia a trónt. Endrét szerzetesnek öltöztetve, megszöktették Bécsből s 1290 Julius 18-án Székesfehérvárt királlyá koronázták. A nemzet egyhangúan állott királya mellett, bár ezzel szembe került a Szentszékkal, amely Magyarországra hűbéresét — Anjou Martell Károlyt — akarta rákényszeríteni. Az új király azonban trónja elfoglalásakor megesküdött, hogy rendet teremt az országban. Kormányát a két oligarcha párt embereiből válogatta össze. Már-már úgy látszott, hogy minden elcsendesül, amikor a trónkövetelők fellépése súlyos bonyodalmakat okozott. Először egy *ál-Endre* jelentkezett az ország északi részein, de, amikor kiderült csaló volta, hívei megfojtották.

Komolyabb volt az *osztrák herceggel, Habsburg Alberttel* kitört háború. III. Endre ugyanis megkísérelte — koronázási esküjéhez hiven — az ország elszakított nyugati részeinek visszaszerzését, melyeket Albert László utolsó éveiben rabolt el. A sikeres háború, amely visszaszerezte az egész nyugatmagyarországi elvesztett területeket, egyszerre szembeállította Endrét az addig híveinek bizonyult *Kőszegiakkal*. Ugyanekkor IV. Miklós pápa, aki Magyarországot a római egyház birtokának tekintette, arra akarta

bírni a főurakat, hogy álljanak el Endre mellől s az ő hívét, Martell Károlyt támogassák. Az elpártolt Kőszegi; Martell Károly oldalára állott s ezzel felborította a békét az oligarcha pártok között. Az ország ismét fegyveres mozgalmak színtere lett.

A diadalmasnak induló hadjáratban a király szerencsétlenül Kőszegi Iván fogságába esett, akinek így sikerült a maga büntetlenségét biztosítani. Időközben a pápa is elhalt s így Martell Károly elvesztette egy időre a Szent-szék támogatását. Ekkor jött Endre udvarába édesanyja, *Morosini Tomasina*: aki fiának valósággal uralkodótársa, bölcs támogatója lett. Végre a nyugalmas béke reménye költözött a szívekbe, azonban igen rövid időre, mert az oligarchák rendszeres fosztogatóhadjáratot kezdtek, főleg az egyházi birtokok ellen s *az országban a hatalmaskodás és az erőszak általános lett.*

A pápai trónra ekkor *Vili. Bonifác* került, aki nyomban kezébe vette újra az ellankadt Anjou-agitációt. Károly azonban 1295-ben meghalt s tízéves fia, a Habsburg-anyától született *Károly Róbert* még nem volt alkalmas arra, hogy a trónfoglalás kockázatát vállalja. Így hát az Anjou-propaganda egyidőre legalább is újra el-

l a n y l m 11.

Az *Anjou-párt ellensúlyozására* Endre fiatalon elhunyt első felesége után *Albert* osztrák herceg leányát, *Ágnest* vette nőül. A Kőszegiek hadát azonban még az Albert és Endre egyesült seregei sem tudták legyőzni. Endre viszont megsegítette Albertet az ő mellőzésével német királlyá választott *Nassaui Adolf* ellen. *A göllheimi csatában Endre csapatai Albert seregében harcoltak s így részesei voltak annak a diadalnak, amely megszerezte Albertnek a német trónt.*

III. Endre helyzete azonban még most sem volt biztos, *Csák Máté*, a Kárpátok északnyugati vonulatától a Dunáig s a Morva-folyótól Nógrádig, Heves- és Gömörmegyét birtokolta az egész területet. Csák ugyan nem állott egyik trónkövetelő mellé sem, de önmaga *szembehelyezkedett királjával.*

Az egyre kísértő Anjou-veszedelem ellen Endre behívta nagybátyját, *Morosini Albertet* és *Szlavónia* hercegévé nevezte ki. A Kőszegiek leszerelésére Morosini Albert unokája feleségül vette Kőszegi Henrik leányát s így rokoni kapcsolatokat teremtett a nyugtalan oligarcha-család és a királyi család között.

Az 1298. évi országgyűlésen a kormányzásba is befolyást nyert nemesség végre egységesen állt Endre mögött. Csak *Csák* és rokonai nem voltak a király pártján. Ez év végén azonban Endre elvesztette édesanyját s kevéssel utóbb. 1301 január 14-én utánahalt a király is

s vele letört Szent István első magyar király nemzetségének, véreinek, törzsükének atyai ágon származott utolsó aranyágacska s az ország ott állott törvényes örökös nélkül, szabad prédájául a trónkövetelőknek. Hiába volt III. Endre minden jó igyekezete, amellyel országát rendezni akarta, utána mégis anarchia következett. Országgyűléseinek végzései azonban méltó helyet biztosítanak neki“boldog emlékü nagy elődei sorában.

Az Árpádok korának összefoglaló áttekintse

AZ ÁRPÁDHÁZ JELLEMZÉSE. Végigkísértük a magyar nemzet életét a nemzetté alakulás csodálatos folyamatától kezdve egészen addig, amíg *nemzeti állammá* alakítja át országát, olyan állammá, amelyben a nemzetet jelentő elemek már befolyással vannak az állami életébe. Ez a fejlődés, melyhez hasonló méretű és jelentőségű a nemzet életében több nein található, az Árpádok korában játszódott le.

Az államalapítás művében a népet fejedelme, *Árpád* vezette, akit a patriarchális nemzetségfők sorából választottak meg a besenyő—bolgár támadás alatt uralkodói méltóságra. Benne tiszteljük *a magyarok Duna-államának megalapítóját. Éles politikai előrelátását és kemény akaratát* sikerei bizonyítják.

Az új hazában egyenlőre tovább folyt a félnomád életmód. A hét törzs tagjai nemzetségek szerint tágas földeken laktak, sátoztáborokban, télen a vizek mellett, nyáron, a tavaszi esőzés óta, a közelben elterülő magasabb dombos vidékeken. A nyugati és balkáni hadjáratok évről-évre megisméltődtek. A román—germán világot félszázadon át folytonos látogatásaikkal rémítették. *Bajorországtól* és *Lombardiától* kezdve, *Svájcon* és *Franciaországon* át, északi *Spanyolországig* nem volt biztonságban villámgyors rohasuk elől kolostor, város. Az egységesen vezetett lovascsapatok ellen Nyugateurópa akkori megoszlott állapotában nem talált hathatós védelmet. A magyarok először /. *Henrik* német királytól szenvedtek döntő vereséget, az utolsót *Nagy Ottó* mérte rájuk 955-ben *Angsburgnál*. A magyarság most Nyugat felé szilárd gátat találva, a Kárpátok határai közé szorult s harci ösztöne tétlenségre kényszerült. Ez az állapot természetesen maga után vonta azokat a *nagy változásokat*, amelyek nomád *életében* és *műveltségében* bekövetkeztek.

Az ifjú népnek *belső ereje* azonban most nyilatkozott meg valójában. Létének alapjait a megváltozott viszonyokhoz alkalmazta. Az állam megújhdását azonban egy új politikai tényezőnek kellett kezébe venni. *A nagy nun-*

kára Árpád családja vállalkozott, s a következő korszakban az Árpádok királyi háza vezeti gyermekként kézen lógva a magyar államot a haladás útján.

A honfoglalást követő első időkben itt, *a Duna—Tisza földjén politikai akarata egyedül a magyarságnak volt.* A nomád magyar államnak minden politikai tényezője magyar volt, épp így *az új államot is a magyarságnak kellett felépítenie. Ebben van igazi nagy érdeme az Árpád időknek.*

Hogy a magyar nép *Nyugat* és *Kelet* között össze nem roppant, az Árpád utódainak. *Gézának és Szent Istvánnak érdeme.* A lazán kapcsolódó nomád törzsekből az ő munkájuk verte össze szilárdná két emberöltő alatt az új magyar államot. Bölcs politikai érzék és hajthatatlan akaratérő vezette a nemzeti királyi-családot a megújulás nagy művében, melyre kormányzó-tehetsége tudatában vállalkozott. *Az egész változás így minden külső beavatkozásien mentesesen ment végbe,* ami a fejlődés további folyamán nagyfontosságú lett.

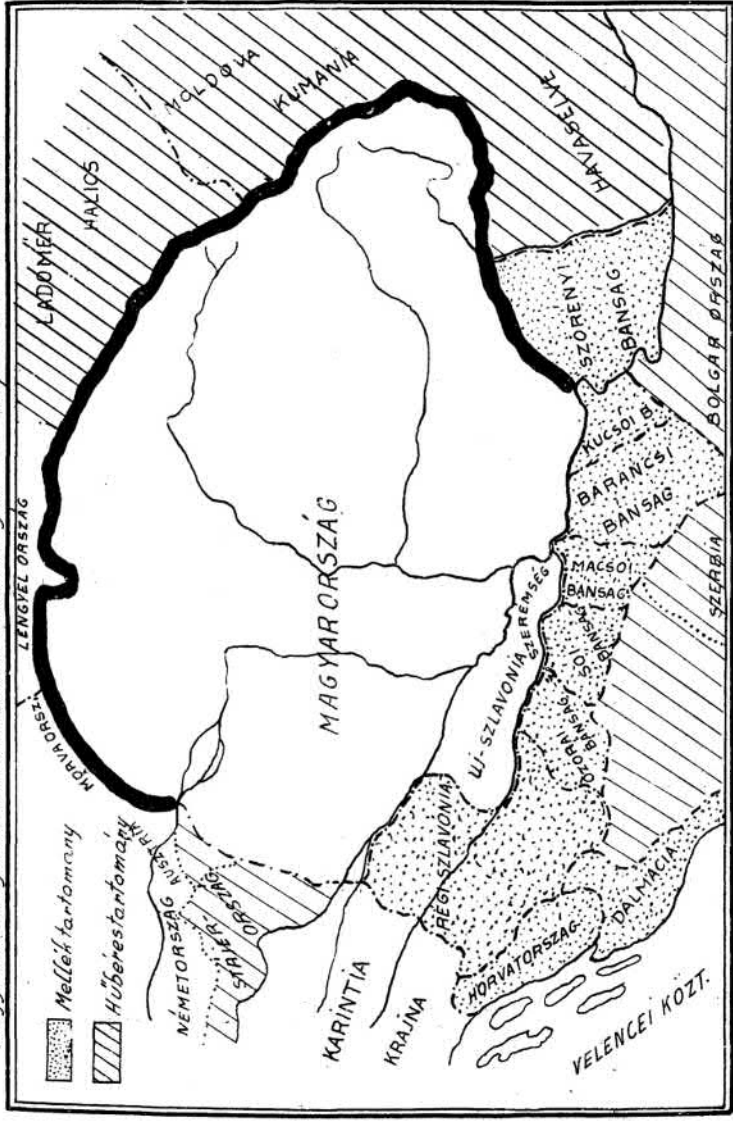
A munka nem volt könnyű. A törzsfők a nyugati és balkáni hadjáratok során meggazdagodtak s hatalmuk már-már a fejedelem jogköre fölé nőtt. A feladat tehát az volt, hogy Árpád vérenek tekintélyét mind a hét törzsre újra ki kellett terjeszteni. Ez az első lépés *Gézának* jutott feladatául. A központi hatalmat nehéz harcok árán újra helyreállította és sietett a pillanatot felhasználni, hogy *népét a nyugati keresztény közösségbe bevezesse és a nomád életbe vezető utat mindörökre elzárja.*

A *Nyugathoz való kapcsolódás művét Szent István fejezte be* és szilárdította meg. Gézától örökölt hatalma birtokában komolyan hozzáfogott országa kereszténnyé tételéhez. A régi hit gyakorlását megtiltotta, a pogány szokások ezzel egyszerre elvesztették kiváltságos helyzetüket, melyet, mint nemzeti vallás, eddig élveztek. István maga belső meggyőződéstől táplált szent hévvel hirdette az ígét. Működésének hatását legjobban láthatjuk abban a dacos ellenállásban, melyet a pogány hit hívei szegeztek az új hitnek. A világnézetek ez élethalál-harcában István fiatalos hévvel, bátorsággal, öntudattal és kíméletlenül hajtotta végre akarátát.

A törzsfők hatalmával együtt *a nemzeti szervezete is gyökereiben megrendült.* A vérségi közösség, az egy nemzetségből származás politikai jelentőségét elvesztette s ezután már csak a gazdasági éleiben szerepel. *A nemzetségek nem politikai egységek többé, hanem gazdasági tényezők* s mint ilyenek, csakhamar háttérbe szorulnak.

Szent István és utódai az Árpád-házból az *»Isten kegyelméből uralkodó«* királyok voltak. (A keresztény-germán felfogás szerint az uralkodó hatalma Istentől származik.)

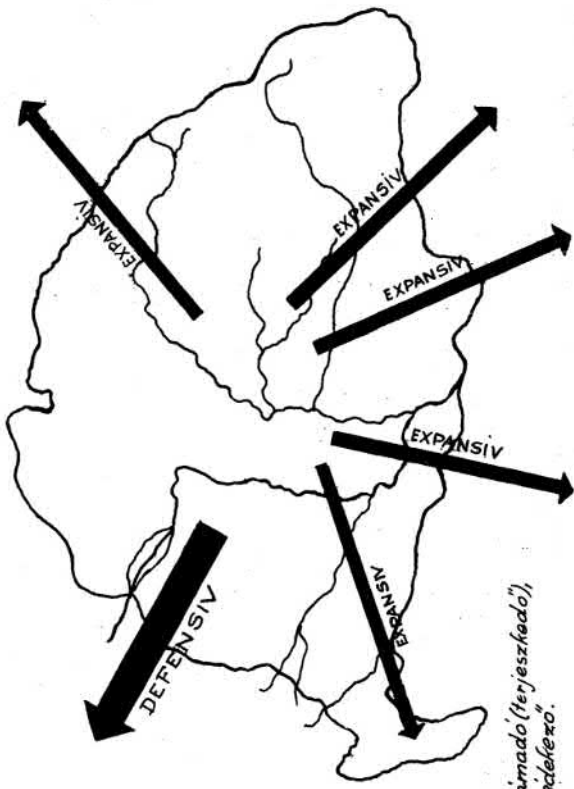
Magyarország mellett-és-hűbéres tartományai az Árpádok korában.

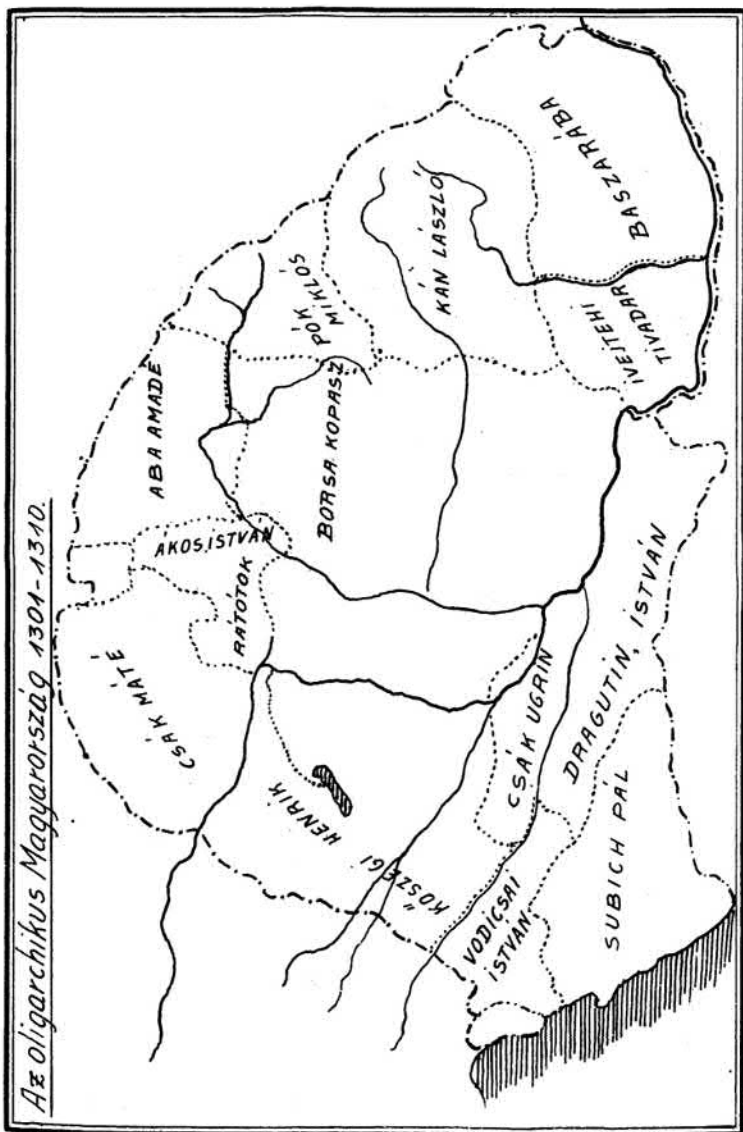

A magyar királyság iránya
az Árpádok alatt.

EXPANSIV = támadó ("terjeszkedő"),
DEFENSIV = védekező.

zik, Isten a királyi hivatal forrása, ő ad jogosítványt a hatalom gyakorlására, ő ítéli meg, jól végezte-e a király hivatali munkáját, A király tehát egyedül Istennek tartozik felelősséggel.) A hitben erős új uralkodó népének pogány múltjával szakítva s azt megsemmisítve, most hiténél fogva a keresztény politikai felfogáshoz fordul. Egyedül a pápától remélhette függetlenségének kockáztatása nélkül, fegyverrel szerzett hatalma külső elismerését. Ezt az utat jelölte ki neki mély vallásos érzése.

A királyság jelképét, a II. Szilveszter pápa által küldött szent koronát megkapva s azzal magát megkoronázta, *gyökerestől átalakítói la nomád államát.*

A magyar nemzet történetében két korszak van, amely többet jelent az európai történelem átfogó folyamában kiosztott helyi szerep alkalmazkodó eljárásánál. Ez a két korszak, amely minden más korszaknál mélyebben hatott a nemzet életére: *a magyar nemzet kialakulásának, és a magyar nemzetállam kialakulásának korszaka.* A magyar nemzet e két nagy vizsgáját az Árpádok uralkodása alatt tette meg. Hisz hogy jól vizsgázott, azt is az *Árpádoknak* köszönhetjük. Jöhetett az ország nagyhatalmi állásba emelkedése, vagy érthette az országot és a nemzetet azzal eddigieknél nagyobb megpróbáltatás, a nemzet életében mindezek sokkal mulóbb jelentőségűek, sokkal kevésbé, elhatározó hatásnak, mint az a történelmi fejlődés, amelyen ilyen a nemzet az Árpádok alatt keresztül ment. Alattuk nyerte el *etnikai arculatát, alattuk szállta meg a végleges, letelepülési helyéi, alattuk fordított hovatartozandóságának irányán, az addigi keletrenéző helyett nyugati; alattuk tért a keleti kulturális érdekkörből a nyugati érdekkörbe, alattuk vetette meg államának területi és szervezeti alapjait, találta meg öncélú külpolitikájának egyedül helyes irányát, citáltuk fektette le társadalmi tagozódása évszázados fejlődésének útjai és harcolta ki alkotmányát. Mindezt pedig a saját erejéből, a saját véréből származott királyok vezetése alatt!*

A magyar nemzet soha többé nem volt annyira *önmagáé,* mint az Árpádok uralkodása alatt. Utánuk egyre több szál fűzi és kapcsolja az *egyetemes középeurópai* történelem folyamatához, egyre több *idegen érdek és befolyás* érvényesült sorsának további alakulásában. Az alapot ekkor rakta le az Árpádok alatt s ha az erre az alapra emelt épület egyes részeit változtatták is az egyes korok, az alapot nem változtathatta meg semmi. Az alap a reáemelt épületre örökre éreztetni fogja hatását.

Az Árpádok elévülhetetlen érdeme, hogy *helyes érzékel idejében rögzítették egy helyre a nemzetei. Idejében vezették el a nyugati kereszténységhez. Megőrizték függetlenségét a két császárral és a pápasággal szemben. A*

nemzet idegen vérrrel való gyarapításában szerencsés kézzel keverték a nyugati és keleti elemeket; a nemzet eredeti keveredési aránya nem torzult el.

Felismerték, hogy a német birodalom mellett és a Duna természetes lehetősége által szabott adottságok miatt, hatalmuk alapja csakis a Balkánnak a magyar érdekkörbe való bekapcsolása lehet, valamint, hogy az olasz és francia kulturális és politikai kapcsolatok jelentenek elsősorban hasznot és erősödést a nemzet számára.

Nyugaton bevált szervezeti és politikai példák álltak Árpád-házi királyaink előtt, de ezeket mindig a magyar viszonyoknak megfelelő átalakításokkal követték. Csakis ezzel a következetes politikai belátással és államfői bölcseséggel lehetett olyan alapot adni a nemzet jövője számára, hogy annak életfáját az elkövetkező kegyetlen megpróbáltatások viharai sem tudták kidönteni.

Végtelen szerencséje volt a magyar nemzetnek, hogy a saját véreből származó uralkodóháza *a kellő időben mindig nagy férfiakat tudott állítani a nemzet élére.* Keresve sem találunk még egy olyan európai királyi-házat, amely három évszázad alatt a legváltozatosabb államférfiúi tehetségek ilyen nagy számával dicsekedhetnék. A nagytehetségű Árpád-család szerencsés vérkeveredésével, a különböző küllöldi uralkodóházakkal kötött házasságok révén, szüntelenül fel-felfrissült s *kimagasló alakjai világviszonylatban is koruk legkiválóbbjai között foglalhatnak helyet.* Az első Árpádtól az utolsó Árpádig a *diadalmas hadvezérek és honalapítók, törvényhozók és szentek* ragyogó példáit tárja elénk a történelem s őrzi emléküket a hazafias kegyelet.

Árpád egy alkalmi törzsszövetséget vett át örökségül s családjának utolsó férfitagja nem egészen négy és fél évszázad után olyan nemzetet és államot hagyott maga után, amely — pillanatnyi ziláltsága ellenére is alkalmas volt arra, hogy új uralkodóháza fél évszázad alatt Európa egyik első hatalmasságává fejlessze ki.

Az Árpádok maradék nélkül elvégezték a nemzet és állam életében felmerülhető legnagyobb feladatot: *a nemzet és az állam életének biztos alapvetését.*

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE A VEGYESHÁZI KIRÁLYOK MATT

IV. A rendiség teljes kifejlődése.

Károly Róbert-Nagy Lajos (1308-1382)

I. FEJEZET.

Küzdelem a trónért és hatalomért

Vencel-Ottó

A TRÓNBTÖLTÉS KÉRDÉSE. Az Árpád-ház fiúágának kihaltával — magyar felfogás szerint — *a nemzetre szállt a király választás joga*. Ákos István országbíró szavai szerint »sokat aggódnak és gondolkodának afölött, Isten kegyelméből hol és miképen találjanak maguknak a szent királyok véreből sarjadt új királyt«. A királyválasztás jogát tehát a rendek maguknak tartották fenn, de a választást a szent királyok leszármazol, *Árpád nőági ivadékai közt kívánták megejteni*, mert a vérszerződéskor megesküdték, hogy vezérük mindig Almos nemzetségéből legyen.

Teljesen ellentétben állott a nemzet véleményévei VIII. Bonifác pápa nézete, aki azt állította, hogy a magyar koróna *származás* útján öröklődik, s ezen az alapon az: anjou *Károly Róbertet* akarta a nemzetre kényszeríteni. A szerencse is kedvezett Károlynak, aki a III. Béla uralkodásának utolsó napjain fellázadt *Subich* György s a dalmát urak segítségével útnak indult Magyarország ellen s a király halálának híret véve, sietve *Esztergomba* vonult, ahol *királlyá koronáztatta magát*.

A nemzet azonban nem ismerte el törvényesnek a koronázást és királyának Károly Róbertet. A nemzet választása III. Endre leányának jegyesére, a cseh király 12 éves Vencel nevű fiára esett, aki *női ágon szintén Árpád volt*, IV. Bélának ükunokája lévén.

Vencel atyjával 1301 júliusában Magyarországra jött. A nemzet nagy többsége örömmel fogadta, a *budai* országgyűlés királlyá kiáltotta ki, majd Székesfehérváron megkoronázták. *Vencel* (1301-1305) ekkor a magyar *László* nevet vette föl és székhelyét — a magyar királyok közül legelőször — *Budára* tette át.

Bonifác pápa azonban nem nyugodott bele a történetekbe, követét küldte az országba, hogy annak nemeseit eltérítse pártfogoltja, Károly Róbert pártjára. Mivel azonban a közvélemény úgy tudta, hogy Károly Róbert az országot hűbérül ajánlotta le a pápának, a magyarság hallani sem akart róla. Mégis akadt néhány főúr és a főpapság nagyrésze, akik *Károlyi az ország királyának kiáltották ki*.

Károly elérkezettnek látta az időt a fegyveres leszámolásra. 1302-ben elfoglalta a *Dunántúlt*, majd *Buda* ellen indult seregével. Buda polgárai azonban erősen tartották a várat, sőt magát a pápát is egyházi átokkal sújtották, aminek aztán alaposait megadták az árát. Budát az ostrom alól *Kőszegi* Iván hadai mentették fel. A pápa ekkor mind a két királyt maga elé idézte, hogy döntsön ügyükben. Károly készséggel küldte el képviselőjét, László azonban vonakodott elismerni a pápa ítélkező jogát, inert ezzel a nemzet választási jogát adta volna fel. A pápa azonban így is döntött s a koronát Károly Róbertnek ítélte oda, s kiközösítés terhe alatt kötelezte a magyar rendeket, hogy Károlyt elismerjék. László és hívei azonban tovább is kitartottak álláspontjuk mellett s már-már fegyveres összeköttetésre került a sor, amikor 1303 szeptemberében a pápa francia fogságba eseti s nemsokkal később meg is halt. Utóda, *XI. Benedek* pápa már nem követte elődje erőszakos politikáját s így sokkal nagyobb sikert ért el. László táborra egyre jobban fogyott s mikor végre atyja is belátta, hogy fia helyzete tarthatatlan, a Szent Koronával együtt hazavitte Prágába.

Károly Róbert ezalatt szövetséget kötött Habsburg Alberttel, akinek László cseh—magyar királysága veszedelmes lett volna. A szerencse a szövetségeseeknek kedvezett, az időközben árván maradt és III. Vencel néven cseh királlyá koronázott *László* 1305 októberében *lemondott a magyar trónról*. Az új király azonban csak Habsburg Alberttel kötött békét, Károly Róberttel nem volt hajlandó kibékülni. Néhány magyar párthívének tanácsára Magyarországra való jogigényét *Olló* bajor hercegre ruházta, aki női ágon IV. Béla unokája volt s neki adta át a koronázási jelvényeket is.

Ottó (1305-1308) titkon jött be az országba. A *Kőszegiek* támogatásával egy csonka országgyűlés királlyá kiáltotta ki s a veszprémi és csanádi püspökök királlyá; koronázták. Ez a gyors fellépés meglepte az Anjou-pártot is. Egy évi fegyverszünetet kértek, ami azonban csak nekik használt. *V. Kelemen* pápa személyében ismét olyan kezébe került az Anjouk ügye, aki erélyesen akart rendet csinálni a magyar trónviszály kérdésében. Ottó, hogy párt-

híveit a hatalmas erdélyi vajdával, *Kun* Lászlóval is megerősítse, hajlandó volt elvenni annak leányát. E célból 1307 nyarán Erdélybe utazott. Közben azonban Kán meggondolta a dolgot s hogy az Anjouk-kal való kibékülésnek útját egyengesse, az esküvőre érkező *királyt fogságba vetet te*. Ezzel el is dőlt a hét éve húzódó trónviszály.

Ottó, bár megszabadult fogságából, visszament hazájába s csak a királyi címet tartotta meg haláláig. *Károly Róbert így egyedül maradt a küzdőtéren*. Az ország is beleunt már a folytonos trónviszályokba s belenyugodott Károly Róbert királyságának gondolatába. Azonban nem örökösödési címen, hanem 1307 október 17-én a *Rákosmezőn országgyűlést* tartva, *királlyá kiáltották ki*. Az ország leghatalmasabb oligarchái azonban távol maradtak ez országgyűléstől, úgyhogy Károlynak egyenként kellett megnyernie őket. A pápa *Gentile* pápai követet küldte Magyarországra Károly támogatására. Ez 1308 november végére vegyes zsinatot hívott össze *Pestre*, ahol már a legtöbb oligarcha is megjelent. Itt a legátus a pápa nevében megerősítettéi Károlyt a királyi méltóságban — ami ugyan ellenkezést váltott ki s bizonyos magyarázatokra szorult —, majd fontos országos és egyházi határozatokat hozott. Mivel a Szent Koronát még mindig Kán László tartotta magánál, Károlyt egy új koronával — most már a nemzet akaratából — 1309 június 15-én megkoronázták. Az ország közvéleménye azonban keveselte a legátus által megáldott koronát s ezért *Gentile* átok alá vetés terhe alatt szólította fel Kán Lászlót a korona visszaadására. Kán László némi, gondolkodás után végre kiadta a Szent Koronát s Károly Róbert 1310 Szent István napján — immár harmadszor — megkoronáztatott.

AZ OLIGARCHÁK MEGFÉKEZÉSE. A király elismerésével most már csak az oligarchák késtek, akiknek kapóra jött az elmúlt hét esztendei trónviszály, hogy hatalmukat szinte korlátlaná fejlesszék. Károly Róbertnek, ha rendet és békét akart, először is ezekkel kellett leszámolnia. Jó segítői lettek a kis- és középbirtokosok, akik rengeteget szenvedtek a kényurak zsarnokoskodásaitól. De épp: ily készséges hivei lettek Károlynak a kunok is.

Károly először is megegyezett azokkal, akik hajlottak békés felhívására. Sikertült is az *Abákkal, Rátátokkal, Borsukkal* és *Pók* Miklóssal végre még a *Kőszegiekkal* is kiegyezni, így csupán két oligarcha ellen kellett fordulni a királynak“ erőszakos eszközökkel: *Kán* László és *Csák* Máté ellen.

1312-ben azonban az *Abák* nádori ága, az *Amadék* kerültek ellentétbe a királlyal. A fegyveres összeütközés, a *Hernád* melletti *rozgonyi síkon* a király teljes győzelmé-

vel végződött s ezzel az Amadék teljesen letűntek, sőt az őket segítő Csák Máté is legyengült.

A rozgonyi csata után Károly birtokba vette az országi északkeleti részén levő várakat, majd megkísérelte az ország többi részén levő várak birtokbavételét is. Ez a terve azonban országos lázadásba kergette az oligarchákat. Az 1317-ben kirobbant lázadásban azonban — amelynek le-
verésében *Károlyt Frigyes* osztrák herceg és *II. Uros* szerb király is segítették — az oligarchák teljes vereségével végződött. Röviddel rá, 1321-ben *Csák Máté* is meghalt s így az északnyugati országrész is Károly kezére került.

HABSBURG SZÖVETSÉG. Károly Róbert első felesége, *Beatrix* cseh hercegnő 1319-ben elhunyt. Egy esztendőre rá Károly *Lokielek Ulászló* leányát, *Erzsébetet* vette feleségül, aki IV. Bélának dédunokája volt. E házasság révén Ausztriával helyre állott a barátság, aminek Pozsony visszakapása lett az eredménye.

FŐPAPI ELLENKEZÉS AZ EGYHÁZI INTÉZKEDÉSEK MIATT. Alighogy az oligarchákkal leszámolt Károly, azonnal az egyházzal kerüli; összeütközésbe. A XIII. században kialakult gyakorlat szerint ugyanis a főpap halála után a káptalan, illetőleg — ha királyi monostor prépostjáról van szó — a rendház tagjai a király előzetes engedélyével *választásra* gyűltek össze s az egyházi kánon szabályai szerint választották meg az új főpapot. A választás eredményét bejelentették a királynak s személyi tekintetben hozzájárulását kérték. Ez a beleegyezés leg-[^]többször csak formáság volt, mivel a személyben már előzőleg megállapodás történt a király és a káptalan között. A javadalomba a király iktatta be a főpapot, olykor *azonnal* a választás után.

Az Árpádok kihalása utáni trónvillongások idején ez a királyi jog teljesen «pápa hatáskörébe került. A szentszék a fejedelmi jogokat nem vonta kétségbe, vagyis az uralkodókkal egyetértésben igyekezett a pápai kinevezés jogát a kánoni választás rendszerével szemben érvényesíteni. Károly nem adta el főkegyúri jogát — ami abban állott, hogy mint a magyar egyházak kegyura, ő gondoskodik arról, hogy azok csak jó pásztor kormányzására bízassanak, — de belenyugodott, hogy kegyúri jogát ne kánoni bemutatás, hanem ajánlás formájában gyakorolja s hogy a káptalani javadalmakat a pápa önhatalmúlag osztogassa.

Annál nagyobb ellenmondást váltott ki az új rendszer a magyar papi körökben, ahol a kánoni választás jogának eltörlését Károlynak tulajdonították s a Szentszék¹ liez fordultak a régi rendszer visszaállítása érdekében., Károly végre is úgy járt el az elégedetlenkedő főpapokkal szemben is, mint az oligarchákkal. A régi oligarcha osztály helyébe *új főnemesi* osztályt emelt fel megbízható

híveiből. A vele ellenkező egyháziak helyett lassanként a saját környezetéből, vagy alacsony sorsból emelt fel olyan megbízható főpapokat, akiknek segítségével aztán megtört minden ellene irányuló egyházi törekvést.

A *DÉLI TARTOMÁNYOK MEGHÓDOLTATÁSA*. Az északnyugati részek hódoltatása után a déli tartományokra került a sor. *Horvátországban* és *Dalmáciában* teljes volt a felfordulás. 1322-ben lázadássá fajult a helyzet Dalmáciában, amelynek hátterében *Velence* állt. Károly erős sereggel ment a hűtlen dalmát városok ellen, mire *Velence* sorsukra hagyta őket. Károly ezután rendet teremtett a tengermelléki bánságban s — másfélszázad után — újra m agyar főurat állított a bánság élére.

Szerbiában III. Uros szakított apja politikájával s, 1319-ben rátört Magyarország déli tartományaira. A szerb hatalom ellensúlyozására Károly a *sói* és *ozorai* bánságot a királyhú *István* bosnyák bánnak adta s így a *Narenta* völgyén át már korábban a tengerig, most északon a *Száváig* terjedő» *bosnyák hatalmat alapított* a szerb királyság ellensúlyozására.

A szerb trónviszályokat kihasználva, *Baszarába* havas-elvi vajda is kísérletet tett hatalma kiterjesztésére. 1324-ben átkelt az *Ollón* és elfoglalta a *szőrényi* bánságot. Károly nagy sereggel indult ellene s a nagyravágyó vajdát megverve, a bánságot visszafoglalta. *Baszarába* a kudarc után azonnal hódolatát jelentette a királynak, de ez a hódolat csak színleges volt. Mikor ugyanis Károly 1330-ban kisebb seregével személyesen indult tartománya meglátogatására, a kétszínű vajda kelepécét állított hűbérurának. A mély hegyi úton *Baszarába* embereinek vezetésével gyanútlanul közeledő magyarokra a hegytetőn elrejtőzött oláhok köveket, sziklákat hengergettek, nyilzáport zúdítottak s a szűk helyen halomrahullott sereg maradványait aztán kétoldali támadással verték tönkre. Már a király is nagy veszélyben forgott, amikor *Hédervár* Dezső hősie s önfeláldozással páncélt és fegyverzetet cserélt királyával s a cimeres ruhában vezette végső támadásra a körülkerített sereget, mialatt a királyt néhány vitéz embere rejtett utakon kimentette a halálos veszedelemből.

Nemsokkal *Baszarába* első támadása után a tengerparton is kudarc érte a magyar fegyvereket. *István* bosnyák bán és *Frangepán* Frigyes 1326-ban sorra hódította a dalmát városokat, mire“ azok behódoltak *Velence*-nek s Károlynak csupán a városi vámoknak a magyar kincstárt megillető kétharmadrésze maradt meg. A dalmát városok ezzel politikailag és gazdaságilag is teljesen *Velence* uralma alá kerültek.

CSEH SZÖVETSÉG ÉS OSZTRÁK HÁBORÚ. A király egyenlőre nem gondolt arra, hogy *Baszarában* vagy

a dalmát városokon bosszút álljon. Ezidőben nagyszabású, külpolitikai tervek kiépítésén dolgozott, ezek kötőitek le minden figyelmét.

A magyar—cseh lengi)cl szövetség kiépítésén fáradozott. Ezzel akart megfelelő ellensúlyt teremteni a nyugati batáron egyre kellemetlenebbé váló Habsburg-törekvésekkel szemben. A szövetséget Ausztriának támadása idézte elő, amikor Pozsonyt megrohanták és elfoglalták Károlytól (1328). A fegyveres összeütközés már elkerülhetetlennek látszott s Károly ezért újra a cseh királyhoz közeledett, aki régi ellensége volt a Habsburgoknak. A két király 1327-ben a kis *László* hereget és *Annát* eljegyezve, szövetségei kötött osztrák támadás esetére. A háború rövid ideig tartott s a szövetségesek teljes győzelmével végződött (*Mühldorf*). Albert visszaadta *Pozsonyt* és ígéretet tett az évek óta osztrák kézen levő *Muraköz* visszaadására is.

ZÁCH FELICIÁN MERÉNYLETE. 1330 tavaszán a teljes béke és nyugalom csendjét verte fel a hír, hogy Károly király és családja ellen véres merényletet követtek el. Az udvari emberek bosszúja irtóztató volt. *Zách Feliciánt* az egyik étekhardó törével leszúrta, kit azután az udvari nép teljesen összekaszabolt. Fiát, kísérőjét elfogták és lófarkra kötözve vonszolták végig a városon. *Klára* leányát a palotából kihurcolva, szörnyen megcsonkították, azután lóra ültették s így vezették városról-városra mindenek elrettentésére. Asszonyleányát *Léván* fejezték le, férjét és annak három testvérét felakasztották. Egy hónappal később országos ítélszéket tartottak a magyar történelemben példátlanul álló merénylet ügyében s ott az összes udvari méltóságok és megyésispánok ítéletével *Felicián* egész rokonságát *harmadiziglen*, halálra, többi nemzetségét, rokonait vagyon- és jószágvesztésre ítélték.

A közvélemény elszörnyedve vett tudomást az ítélet borzasztó kegyetlenségéről s ennek terhét Károly király rovására írta, noha ő maga az ítélethozatalban nem vett részt. A nép az indokolásba nem tudott belenyugodni. A merénylet valódi oka ma is ismeretlen. A hagyomány szerint a királyné testvére, *K á z m é r* lengyel herceg megejtette volna a szép *Klárát* s *Felicián* ezt akarta megbosszulni.

A szörnyű ítélet erősen megtépázta Károly tekintélyét és népszerűségét s a kegyetlen ítélet nemcsak kortársainak szemében, hanem az utókor történetírói előtt is elhomályosította az ország helyreállítása körül szerzett érdemeit.

CSEH-LENGYEL HÁBORÚ. Ugyancsak 1330-ban volt a cseh—lengyel háború is. *János* cseh király megtámadta *Ulászló* lengyel királyt. Mivel Csehország terjeszkedése erősen veszélyeztette úgy Magyarország, mint Ká-

roly lengyel apósának érdekeit, ezért a király szövetségre lépett *Albert* osztrák herceggel és megtámadta Jánost. Az eredmény kél határvár visszaszerzése lett. *Ezzel* meg is elégedett Károly, kilépett a cseh lengyei viszályból s a béke köz ve ti tö szere) ét vette át.

A *NAPOLYI TRÓNKÉRDÉS RENDEZÉSE*. A cseh-lengyel viszályban visszacapott két határszéli várnál sokkal jelentősebb volt az a *diplomáciai siker*, amelyet Károly a fiúörökös nélkül maradt *napolyi trón* megszerzésével ért el. Károly kalábriai *herceg*, a nápolyi trón örököse, 1328-ban trónörökös nélkül meghalt, két kiskorú leányt — *Johannát* és *Máriát* hagyva hátra. A nápolyi király idősebb unokájának, Johannának szerelte volna a koronát biztosítani, de a törekvésnek útját állta a magyar Anjouk kétségtelen örökösödési joga. A nápolyi királyság törvényes örököse ugyanis már II. Károly 1309-ben bekövetkezett halálakor Károly Róbert volt, apja lévén az öreg király elsőszülött fia. Mivel azonban Károly magyarországi uralma már teljesen biztosítottnak látszott, ennek mellőzésével harmadszülött fiára, *Róbertre* hagyta a koronát. Károly ugyan kénytelen-kelletlen belenyugodott a helyzetbe, de itáliai igényeiről teljesen lemondani nem volt hajlandó. Mikor azután Róbert egyetlen fia, *Károly* kalábriai herceg 1328-ban meghalt, mindjárt tárgyalásokat kezdett a nápolyi udvarral fiainak trónöröklése tárgyában. A pápa közvetítésével meg is indultak a tárgyalások s vögre, 1332-ben megtörtént a megegyezés, amelynek értelmében *Károly két fia és Róbert két leány unokája eljegyzik egymást* s az idősebb leány, Johanna férje követni fogja Róbertet a trónon. Károly Róbert 1333-ban fényes kísérettel Nápolyba utazott kisebbik fiával, a hatéves *Endre* herceggel együtt. Az eljegyzés ünnepélyes keretek közt megtörtént, mire Károly az ottani viszonyok alapos tanulmányozása után, 1331-ben hazatért.

A *VISEGRÁDI KIRÁLYTALÁLKOZÓ*. Károly Itáliában jól végezve dolgát, újra hozzálátott másik kedvenc terve megvalósításához. *Lokietek* Ulászló 1333-ban meghalt s trónját fia, *Kázmér* örökölte. *János* cseh király összekapott *Bajor* Lajos császárral, kit eddig a Habsburgokkal szemben annyira támogatótt. A császár támogatásától megfosztva, régi osztrák ellenségeivel szemben sem érezhette már magát biztonságban. Szívesen fogadta tehát Károly Róbertnek a lengyelekkel való kibékülést sürgető, felszólítását. 1335-ben jött létre a cseh—lengyel fegyverszünet, három hónappal később, még ugyanebben az évben mindhárom király találkozóra jött *Visegrádra*, Károly Róbert székhelyére.

A visegrádi találkozóon a három hatalom formális szövetséget kötött egymással és Alsó-bajorország herceggel,

Wittelsbach Henrikkel. A cseh király ünnepélyesen lemondott a lengyel királyi címről és minden igényéről Lengyelországra vonatkozóan. *Kázmér* lengyel király viszont, lemondott Sziléziáról és húszezer márka ezüst fizetésére kötelezte magát. Károly és János békebírákként békét létesítettek Lengyelország és a német lovagrend közt is. Végül rendezésre kerültek a három országot érintő gazdasági kapcsolatok is.

Az új szövetség híre természetesen nagy megrökönyödést okozott Ausztriában. *Albert* és *Ottó* hercegek azonnal kibékültek Frigyes bátyjuk régi ellenfelével, *Lajos* császárral s hódolatukat nagy ünnepélyességgel mutatták be a látogatásukra Bécsbe jött hűbéruruknak. Azután nyomban megtámadták Magyarországot. Károly 1336-ban és 1337-ben legyőzte az osztrák hercegeket, visszafoglalta az évtizedekkel előbb elvesztett *Muraközt*, a határmenti nyugtalan urakat pedig az ország keleti felébe telepítette át.

Az Ausztriával elért sikerek után 1338-ban eljegyezte tizenkétéves *Lajos* fiát *Luxemburg* Károly cseh trónörökös hároméves *Margit* nevű leányával. 1339-ben pedig a két ország rendjeinek hozzájárulásával szerződést kötött *Kázmér* lengyel királlyal, melynek értelmében Kázmér, gyermektelensége esetén a lengyel trónon örököse a magyar királyfiak valamelyike lesz. (*Kázmér* anyai nagybátyja volt a királyfiaknak.)

KÁROLY ROBERT KÜLPOLITIKÁJA. Károly külpolitikája 1324-ig az országával szomszédos hatalmak politikai törekvéseinek ügyes ellensúlyozása, ettől kezdve pedig az Ausztria elleni magyar—cseh—lengyel szövetség kiépítése volt.

Iszolálni akarta megbízhatatlan szomszédait. A Balkánon a hatalma tetőfokán álló *Szerbiát*, nyugaton *Ausztriát*. Szerbiát a havaselvei, hűbérrel, a *boszniai* bánnal és az *itáliai kapcsolói okkal* akarta lekötni. Ausztriát pedig a magyar cseh—lengyel szövetséggel akarta nyugalomra kény szeri leni.

A balkáni halalom kiterjesztése már az Árpádok külpolitikájának állandó törekvése volt. Ha sikerül Nápolyt s vele a nápolyi király hűbérurasága alá tartozó Albániát is Magyarországgal közös uralom alatt egyesíteni, a két királyság hatalmának Szerbia aligha állhatott volna ellent. Károly királynak tehát a nápolyi trón megszerzése nemi hiúságból nem is pusztán dinasztikus érdekekből volt fontos, hanem *a magyar királyság balkáni érdekeinek szem^ pontjából.*

Károly Róbert király diplomáciai tehetségét és külpolitikájának realitását az általa megkezdett külpolitikai irány tartóssága bizonyítja, Fia, Nagy Lajos, az apja által kijelölt úton haladva jutott el 1370-ben a lengyel -magyar

perszonális unióig. Károly törekvéseit vitte teljesedésbe a balkáni államok felett való hűbéri jogának visszaszerzése által. Apja nyomdokain haladva szólt bele Károly halála után alig néhány évvel elhatározó erővel a nápolyi királyság ügyeibe. Hogy fia és utóda, Nagy Lajos uralkodása alatt a magyar királyi hatalom régi fényéi tükröztesse és elérte azt, amely az Árpádok legvirágzóbb uralma alatt sem sikerült: *Középeurópát észak-déli irányban egy hatalom alatt egyesíteni.* — az Károly Róbert érdeme volt.

11. FEJEZET.

A rendi állam Közhatalmi szervezetének kiépítése.

KÁROLY RÓBERT SZÁRMAZÁSA ÉS EGYÉNISÉGE.

Az Árpád-ház leányági ivadékainak a magyar trónért vívott kétévtizedes küzdelme az örökösödés és az *Árpád; ivadékaira korlátozott szabad királyválasztás* elvének bölcs: és tapintatos összeegyeztetésével ért véget. I. Károlyt, mint az ősi uralkodóház törvényes nőági örökösét, a nemzet »született« urát a nemzeti akarat kifejezésére hivatott birtokosrendek országgyűlési határozattal ismerték el és kiáltották ki Magyarország igazi és törvényes királyává.

Az új királlyal *új uralkodóház* került a magyar trónra; aki, ha magyar nagyanya vérét hordta is ereiben, származására és gondolkozására mégis idegen volt. Károly Róbert *francia* családból származott. Európában a XIII. század fordulóján a francia *Capet*-ház volt a leghatalmasabb dinasztia Európában, amely hatalmával és tekintélyével valamennyi uralkodóház fölé emelkedett. Női ágon alig volt trón a művelt Európában, ahol ne a Capetek uralkodtak volna. *Nápolyban* olaszá, *Hispaniában* portugállá és spanyollá, *Britanniában* angollá, *Magyarországon* magyarrá váltak. A francia *Capet*-házból kisarjadt nápolyi Anjouk Magyarországra átszármazott ága évek alatt magyarrá lett. Már Károly Róbert tanácsosai is túlnyomórésztben magyar urak voltak. És, bár francia politikai iskolában nőttek fel, célkitűzéseik mindig magyarok voltak. Az *Árpádvér* mellett még három hatalmas uralkodócsalád vére keveredett bennük: a *Capeteké.* a *Habsburgoké* és a *Komménoszoké.*

BELSŐ VISZONYOK. ÚJ ARISZTOKRÁCIA. Az V. Istvánt követő zavaros időkben a *régi intézmények felbomlottak.* Szétestek a *királyi váruradalmak,* megbukott a *királyi vármegye* is. Károly már nem tudta feleleveníteni

a királyi vármegyét. A pártküzdelmek véglegesen meglazították a vagyoni különbségek által már amúgy is alaposan meglazított vérségi kötelékeket s így az új állam-berendezés teljesen új alapokra épült fel.

A kialakulásnak indult *nemesi vármegye* túlélte az oligarchiát s benne a király egyik legerősebb támaszát látta. A letört főúri osztály helyére pedig alulról emelt fel egy újabb, megbízható új főúri osztályt. Jellemző a vérségi kötelékek teljes felbomlására, hogy az új birtokos családok többé már nem a származás megjelölésével különböztetik meg magukat (pl.: *Aba fia Amáde*, stb.), hanem, *vezetéknev* gyanánt vagy az új törzsbirtokok, vagy a család alapító neve, méltósága, nemzeti hovatartozása, vagy éppen valami tulajdonsága szolgált (Kőszegi Henrik)

LOVAGI INTÉZMÉNYEK. Károly minden eszközzel előmozdította ennek az új, királyhű főúri rendnek emelkedését és erősödését, mert királysága új közhatalmi szervezetét — már nem az elpusztult királyi domíniumok helyreállításával, hanem — alattvalói s elsősorban az új főúri rend gazdasági erejének kihasználásával akarta felépíteni. Ezért a kezére visszakerült várbirtokokból és a lázadók elkobzott vagyonából gazdag adományokban részesítette, tisztségre emelte, udvarába csalogatta s valóságos *lovagi szervezetbe* tömörítette harcokban kipróbált híveit.

A vele egyívású és a fiatalabb vitézek közül ötvennel fejedelmi lovagrendet alapított — időrendben a másodikat Európa összes hasonló lovagrendjei között —, mely *Szent György lovagjainak testvéri társasága* néven a király, haza és egymás védelmére, a legjobb udvari vitézek bajtársi érzésének s általában a lovagi szellemnek ápolására rendelt, vallásos szellemű lovagtársaság volt. Tagjaiul csak az összes testvérek *egyhangú* szavazatát elnyerő, *királyhűség* és *lovagi becsület* tekintetében feltétlenül megbízható személyt vettek fel. A tagok vallási és lovagi kötelezettségeit királyi kiváltságlevelék szabályozták. *Visegrádi* udvarában lovagi becsületbírószágot szervezett a társadalmi, természetű vétségek, becsületügyek elbírálására. E lovagbírószágot ítélszékhét maga a király — távollétében a királyi udvar ispánjának tisztét is viselő *országbíró* — tartotta. A bizonyítás tagadás esetén lovagmódra, *bajvivással* törtéül s a vesztés felet az udvarból és a lovagi társadalomból is kizárták. Ezzel a szervezettel és ennek bíróságával új szellemet, a *lovagi szellemet* honosította meg az új főúri osztályban. A nemzetségi címer és címeres zászló ugyan már II. Endre óta használatban volt, de általánossá, csak Károly idejében lett, aki az új főúri családoknak címet adományozott. Az ököljog korában eldurvult társadalmi érintkezés finomítására *kifinomult érintkezési formát* tettek kötelezővé. A harcküzdelemre vágyó nemes-

ifjak lobogó szenvedélyét a *lovagi tornák* rendszeresítésével elégitették ki. Mindezek pedig az *erkölcsök szelid ülésére* és a szokások finomodására, vezettek. Legnagyobb hasznuk ez intézményeknek azonban mégis a lovagi szellem erősítésében volt, ami nagyon megnövelte a királyi udvarban élő és odahúzó birtoknemesség összetartását. Erre pedig igen nagy szükség volt, mert Károly király nemcsak az udvarban vette körül magát lovaggá ütött híveivel, hanem az országos kormányzatban is nekik szánta a főszerepet.

Hatalmúnak és méltóságának hangos hirdetője volt az a fényes királyi udvar, melyet Visegrádon rendezett be magának. Ez lett ezentúl a királyi székhely. olt a Duna partján, a várhegy alján, ahol a természet szépsége s az olasz művészek remekei keltek versenyre egymással. Itt zajlott le a vidám udvari élet az olasz művészet és műveltség légkörében; ebben éltek főuraink és családjaik, a nemes lovagok és bajvívóik; itt döntöttek el ezentúl az ország ügyeit s ezt az udvart keresték föl az idegen uralkodók s magasztalták fényét.

ÚJ KORMÁNYZAT. Károly Róbert nemcsak egészen új főnemesi osztályt teremteti, amelynek teljesen új szellemet is adott, hanem teljesen *kicsérélte* a tisztséget viselő úgynevezett *hivatalnok-arisztokráciát* is. A régi hatalmas főúri családok ivadékait lassanként újakkal váltotta fel. Ezzel az utolsó árpádházi királyok idejében vezetőszerepet játszó bárói családok letűntek a közszereplés teréről. Az országos tisztségek és fontosabb ispánságok betöltésénél szóba sem kerülhettek. Helyüket az oligarchia bukásával felemelkedő új arisztokráciának kellett átengedniük.

ÚJ HADRENDSZER. Az új hadiszervezet az egyházi és világi birtokosok magánhatalmán épült fel. A hadsereg legfontosabb alkotóelemévé az árpádkori hadseregben mellékes szerepet játszó *földesúri csapatok* és a *vármegyei nemesi zászlóaljok*, mint ezidőben nevezni kezdik, a: *bandériumok* lettek. A példát a nyugaton olyan jól bevált francia és olasz lovagkori hadsereg adta. Az Árpádkorban, a földesúri vitézek elenyésző kis számot jelentettek, most azonban, a nagybirtokok kialakulása után, a földesúr vitézeinek száma jelentősen megnövekedett s egyes nagybirtokosok már egész zászlóaljakat szerveztek.

Ezek a főurak a saját zászlójuk (olaszul: *bandiere*) alatt vonultak hátiba. A vármegyénként szervezkedett köznemeseknek vármegyei zászlóaljait az *ispán*, a székelyeket a székely ispánt, kunokat a nádor vezette. (A bandériumokat vezető országos méltóságok ekkor lettek »zászlóslunkák«.) Bandériumokat vezettek a főpapok is. Külön bandériuma volt a királynak és királynénak is.

A király 4, a királyné 2, az erdélyi vajda és a székelyek grófja 2—2, a horvát-, tót országi és a macsói bán 1—1 bandériumot tartottak állandóan fegyverben. Ezekhez járultak a főpapok és főurak bandériumai. Az esztergomi érsek és az egi püspök maga 2—2, a pécsi és az erdélyi püspök 1—1 bandériumot, a boszniai püspök 100 lovast állított ki.

Ez a had rendszer egészen hűbéri jellegű volt, mert úgy a király, mind a királyné, mind a főpapok és a nagybirtokosok bandériumai hűbéres magánhadseregek voltak. A király az új rendszer szerint a bandériumok urainak főhűbérura volt.

Új elem volt a várkatonaság, amely a tatárjárás után kialakult várrendszer hivatásos katonáiból állt. A várak élén várnagyok állottak, akik az új főurakból kerültek ki. Háború esetén a várkatonaság egy része — a hátrahagyott védőcsapaton felüliek — köteles volt a király csapataihoz csatlakozni.

A KIRÁLYI JÖVEDELMEK ÉS GAZDASÁGOK. A hűbéri alapokon nyugvó hadügyi szervezet nagy veszélyeket rejtett magában, mert a királyi hatalom bizonyos fokig függő helyzetbe került a birtokos főurakkal szemben, akiknek gazdasági ereje a királyét számban meghaladó sereg kiállítására képesített. Ezt a veszedelmet ugyan ellensúlyozták a királytól közvetlenül függő királyi és királynéi bandériumok, valamint a főpapok és más méltóságok zászlóaljai. Mindazonáltal félni lehetett, hogy a vagyonban és hatalomban gyarapodó nagybirtokosság ismét ártalmára lehet a királyi hatalomnak, amint ez a XV. században be is következett.

Károly tehát belátta, hogyha meg akarja óvni a király függetlenségét és hatalma teljességét, a királyságot gazdaságilag függetlenítenie kell a katonai hatalomban részes nagybirtokosság döntő befolyásától. Károly az államháztartást a birtokos osztálytól független jövedelmekre alapította. Ilyen jövedelmek forrásai voltak egyrészt a romokban heverő királyi magángazdaság, másrészt a pénzügyi regalitás és vele kapcsolatban a nagybirtoktól független szabad népeiének — elsősorban a XIV. század elején már hivatásos iparos- és kereskedőosztálya fejlődő városi polgárság — gazdasági ereje kínálkozott.

A királyi magángazdaság helyreállítása felé az első lépés 1327-ben történt, mikor Károly elrendelte a jogtalanul elidegenített királyi birtokok visszaszolgáltatását. Tizenöt év alatt sikerült Károlynak a régi királyi birtokokból az Árpád-ház régi szállásbirtokait visszaszereznie s ezeket ismét királyi gazdaságokként szervezte be. Sokkal nehezebb volt a várbirtokok visszaszerzése s mivel nagyrésztük a király híveinek kezén volt, nem is lehetett gondolni visszaszerzésükre. A királyi vármegye már feltámaszt-

hatatlan volt. Károly a kezére jutott várakat a vár őrségét eltartó *várgazdaságokká* alakította át. Ezek kisebbek voltak jóval a régi királyi vármegyéknél s inkább *közép-*, mint nagybirtokok lettek. Károly tehát elérte azt, hogy a királyi magánbirtokok visszaszerzésével és a részben visszakéült várak megszervezésével *a király ismét az ország legnagyobb földesura lett.*

Jövedelmei azonban elsősorban mégis a *pénzügyi regálék* fokozásától voltak. A *mezőgazdaság* ebben az időben már nem államgazdasági érdek volt csupán, hanem magángazdasági érdek lett. A magángazdasági telepítések már magánföldesúri akciók voltak. Az államgazdaságba vezető szempontul a *kereskedelmi politika* (merkantilizmus) vonult be. Károly nem bántotta a magánkézre került belső vámokat. Ellenben teljes erejével a *külkereskedelmi forgalom megszervezésére* igyekezett s vámjövodelmeit is a *külkereskedelmi vámokra* építette.

Tévedés korábbi történetírásunknak az a beállítása, mintha Károly a pénzverésből származó jövedelem — kamarai nyereség — helyébe **portális adót** léptetett volna életbe, amely így a jobbágyadózást tette volna az államháztartás főforrásává. A kapuadó tulajdonképpen nem volt új és önálló jövedelmi forrás. Mindig csak függeléke és nein is a legjövedelmezőbb pénzforrása maradt a pénzverési regálénak, az államháztartás jövedelmei között pedig csak egészen alárendelt szerepet töltött be.

Károly jobbágyaitól éppúgy beszede a portális adót és rendkívüli adókat, mint országa többi lakosaitól s immunitási kiváltságaik ellenére, várak építésére és más közszolgáltatokra is kirendelte őket. Természetes, hogy mindezen adókat és kötelezettségeket az egyházak is tartoztak megfizetni, illetve teljesíteni.

A határmenti vámolást az országban bent végeztette s a nyolcvanad helyébe a *harmincadot* léptette életbe. A harmincad ettől az időtől kezdve tehát a behozott és kiviteli áruk után a főútvonalakon emelt, úgynevezett *harmincadhelyeken szedett külkereskedelmi értékvám volt.* A *nyolcvanad úvadóvá alakult át,* amit a határon áruvizsgálat nélkül szedtek. A külkereskedelem fellendítését célozta egyes városok *árumegállító joga,* melynek alapján bizonyos városok kényszeríthették a kereskedőket, hogy áruikat a városban adják el. Ezáltal egészséges áruforgalom alakult ki. A külföldi kereskedő már az első nagyobb városban eladhatta áruit és bevásárolta a magával viendő dolgokat, A behozott árut pedig már hazai kereskedők osztották tovább, vagy vitték átviteli (*tranzito*) kereskedelemmel külföldre Károly kereskedelemápolása és külkereskedelmi aktivitása a külföldi vámjövodelmet igen jelentős összeggé fejlesztette ki.

A *kereskedelmi útvonalak biztosítása, védelme* és ezek

vámjainak pontos szabályozása az egykorú viszonyok mellett igen nagy jelentőséggel bírt. A külföldi és külföldre járó magyar kereskedők ugyanis kötelezve voltak ez utak használatára, mert a kereskedelmi forgalmat a maga javára adóztató közhatalom csak a főútvonalakon — az *igazi* utakon — járó kereskedők áruit tudta megfelelően ellenőrizni. Az »*al-utnak*« nevezett többi útvonalon közlekedő kereskedőkre ezért szigorú büntetéseket róttak: rendszerint áruik elkobzásával bűnhődtek.

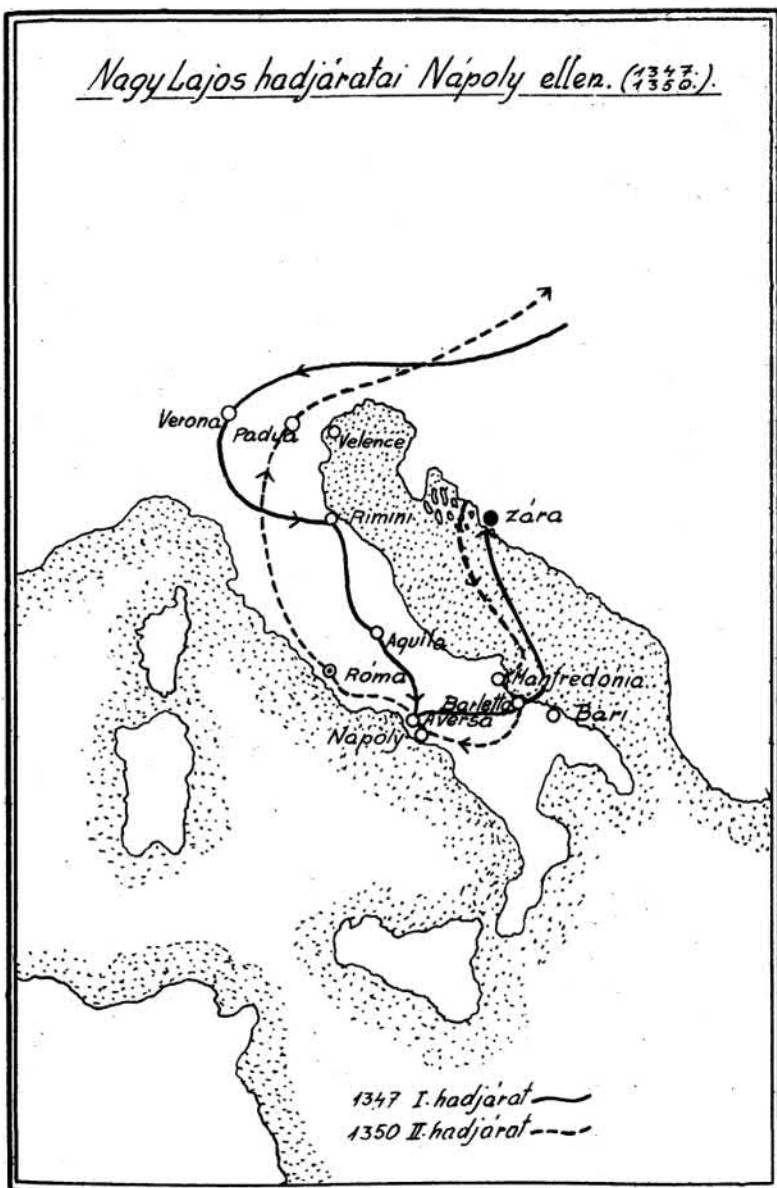
PÉNZREFORM. A kereskedelmet támogató gazdaságpolitikának szerves része volt a *valutakérdés* rendezése. Ezidőben egész Európában rendszertelen volt a pénzrendszer. A XII. században került divatba az *arany*. Először arab mintára Szicíliában vertek *aranypénzt*, majd 1252-ben Firenze vezette be az *arany valutát*. Ez a pénz, amelyet *forino d'oro*-nak neveztek (aranyforint), a nemzetközi forgalomból minden más fizetési eszközt kiszorított. Súlyja és minősége évszázadokon át nem változott s így *állandó értékmérőnek* bizonyult. A belföldi forgalomban még sokáig *ezüst* pénz volt, amely azonban, mivel veretlen *ezüstrúd* volt csupán, az évi pénzkibocsátásban és levonással történő kicserélésben rejlő haszon évről-évre csökkent. Ezért Károly Róbert 1323-ban szakított a már két és fél százados pénzrendszerrel, *megszüntette* az időnként levonással járó *pénzcserélgetés rendszerét* s helyette (1325-ben) áttért az *aranyforint* verésére, amely úgy minőségben, mint formában a firenzei aranyat utánozta. Az aranyforint mellé 1329-ben *ezüstgarast* is veretett váltópénzül. Ez a kétféle pénz nem került évi beváltásra. Ezek mellett tovább verték az *ezüst dénárokat* is, ezeket azonban továbbra is beváltották. Ezeknél a kisértékű dénároknál maradt meg tehát csak a kamarai haszon.

ÚJ ADÓNEM. Károly 1336-ban eltörölte az ezüstdénárok évi kényszerbeváltását s helyébe egy *új adónemet* vezetett be. A nemesek, nemesjobbágyság kivételével, minden *kapu* után évi 3 garas (3 aranykorona) *egyeneseadót* kellett fizetni. Ezt az adót ezentúl »*lucrum camerae*« címen szedték. Ezek a valutáris reformok és pénzügyi rendelkezések véget vetettek az elmúlt századok egyre megismétlődő pénzrontásának és pénzcserélésének. Az új pénzek állandó értéke nagyban elősegítette az ipari és kereskedelmi élet fellendülését.

A **BÁNYAREGÁLÉ ÚJJÁSZERVEZÉSE.** A gazdasági életre nagyjelentőségű valutareformok azonban igen nagy *vesztéséget* jelentettek az államháztartásnak, amely a kapuadóval ennek csak igen jelentéktelen hányadát nyerte vissza. Károly és tárnokmestere — Neksei Dömötör — más motion igyekeztek e veszteséget eltüntetni.

A középkori Magyarország gazdasági jólétének egyik

Nagy Lajos hadjáratai Nápoly ellen. (1347. 1350.).

legjelentősebb tényezője virágzó *nemesércbányászata* volt. A világ aranytermésének mintegy *egyharmada* Magyarországból (kétharmada Afrikából) került ki. Európa fő aranytermő területe tehát hazánk volt. Az országnak ez a virágzó aranytermelése vonzotta hazánkba a külföldi kereskedőket. Az Árpád-ház kihalta után a legfontosabb érctermelő területek az oligarchák kezére kerültek. A termés nagyrésze az ő kincstárukba került, de már korántsem volt annyi, mint azelőtt. Az ököljog kora nem biztosította a bányásznépnek kiváltságai és jövedelme zavartalan élvezetét, mikor pedig Károly újra birtokába vette a bányákat, a királyi *bányaművelési monopólium* rendszere bénította meg a termelést.

Eddig ugyanis úgy volt, hogy a nemesércet rejtő föld¹ birtokot a király kívánságára tulajdonosa tartozott pénzért, vagy más cserebirtokért a kincstárnak átengedni. Ez a talált arany- és ezüsterek eltitkolására s így a bányászat visszafejlődésére vezetett. Károly most *korlátozta a királyi bányaművelés monopóliumát*. Elrendelte, hogy ha a királyi bányászok magánterületen találnak nemesércet, a terület a magánbirtokosé marad s a bányászok a kibányászása jogért eddig a királynak fizetett bányabér — *urbura* — egyharmadát is a birtokosoknak fizessék. Az *urbura* ezüstmél a kibányászott érték *egyynolcada*, aranynál annak *egytizede* volt, ennek egyharmada most már a magánbirtokosra illette. Mivel így a magánbirtokos is részesült a jövedelemből, nem volt érdeke az arany és ezüsterek eltitkolása s csakhamar megsokszorozódott a termelés.

A birtokos urak ezidő óta egyre-másra alapították a bányatelepeket s minden igyekezetükkel előmozdították a *bányászat fejlődését*. Károly sorra megerősítette a régi *bányavárosok kiváltságait* és több új virágzó várost alapított. Ebben az időben emelte városi rangra Károly Erdélyben *Aranyosbányát* (Offenbánya). Szatmármegyében *Nagybányát* és *Felsőbányái*, a Felvidéken *Szolnokbánya* és *Körmöcbánya* emelkedett ki a bányavárosok közül. Ezüstbányászat terén Erdélyben *Radna*, a Felvidéken *Selmecbánya* és *Gölnicbánya* tűntek ki. Az ezüsttermelés érdekében kaptak városi rangot *Telkibánya*, *Zólyom-Lipcse* és *Rózsahegy*, *Besztercebánya* pedig a réztermelés központja lett. Vasbányászatról ezidőben az erdélyi *Torockóban* tudunk, művelői pedig a stíriai Fisei-würzelből odaszakadt németek voltak. Károly vetélte meg alapját a *máramarosi sóbányászainak* is az ottani *öt város*, *Rónaszék*, *Sugatag*, *Szlatina*, stb. megalapításával.

A tulajdonképeni bányaregálé jövedelme hozzávetőleges számítás szerint mai pénzben közel 650.000 aranykoronára lehelő. De sokkal többel jelenteit a pénzverési

reformmal kapcsolatban behozott *nemesércmonopólium* jövedelme.

NEMESÉRCMONOPOLIUM. Károly 1325-ben életbe léptette a nemesércek kiviteli tilalmát s a királyi pénzverőkamarákat a nemesére beváltásának kizárólagos jogával ruházta fel, ami egye! jelenteit a veretlen arany és ezüst szabadkereskedelmi Forgalmának beszüntetésével. A bányavárosokban és más Forgalmas helyeken királyi Finomító házakat állítottak fel, hová mindenki köteles volt nyersaranyát és ezüstjét Finomítás és hitelesítés végett beadni. A hiteles próbajeggyel ellátott Fémet azután tulajdonosa köteles volt a *pénzverőkamarákhoz* beszolgáltatni s érte a törvényesen megállapított árfolyam szerinti értékben új királyi pénzt kapott cserébe. Ez a jövedelem teljesen pótolta az eddigi pénzcserélésnél elmaradt kamarai nyereséget.

Bécs igen korán kihasználta kedvező Földrajzi helyzetét s már a XII. század végén magához ragadta a nemesr érctermelő Magyarország s a fogyasztó nyugati és déli államok közti *közvetítő kereskedelmet*. Az arany és ezüst főpiacává Bécs lett. A most bevezetett nemesércmonopólium azonban véget vetett ennek, sőt az egész nyersfémforgalomnak is. Károly tehát az arany magas árfolyamát a maga kincstára javára értékesítette. Károly valuta- és bányareformja, amelyet a fémmonopolium bevezetése egészített ki, évszázadokra új irányt adott a magyar pénzügyi politikának és pénzgazdálkodásnak. Jelentősége a nemzet közgazdaságára és annak megerősödésére felbecsülhetetlen volt.

ADÓREGÁLÉK. Károly felhasználva az Árpádok adóregáléját, maga is élt azzal. *Rendkívüli adókat* vetett ki, ami királyi regále-jog volt, így az alattvalók megkérdezése nélkül történt. Ez az állandósult adó portánként rendszerint egy aranyforint volt. Kivetették ezt az Árpádok idejében is, de akkor még *illeték* jellege volt. Károly alatt illetékből ellenszolgáltatás nélküli *adózássá* lett. Így alakult ki lassan a királyi *adófelségjog* (adóregále) elmélete, mely szerint a királynak joga van önhatalmúlag igénybevenni az egyházi és világi földesurak népének anyagi, gazdasági erejét is az államháztartás számára. Az első tiltakozás a nemesi adózás ellen már 1318-ban megtörtént s lassanként kialakult a rendeknek az a felfogása, hogy, a birtokosok jobbágyait a király nem adóztathatja meg a rendek előzetes hozzájárulása nélkül.

A *városi adót* a városra egy összegben vetette ki a király s azt az összeget a polgárok a saját maguk által megállapított cenzus alapján szedték be. Ez a városi adó; a *cenzus*, vagy *collecta*. A zsidók a *zsidóbéren* kívül ugyan csak fizettek rendkívüli adókat.

Károly végül megadóztatta a papának fizetett *papi tizedet* is. Ennek egyharmadai foglalta le a kincstár javára s ezzel mintegy közvetett adózás alá fogta a magyarországi egyházak jövedelmét is.

A *PÉNZÜGYIGAZGATÁS ÚJJÁSZERVEZÉSE*. Károly Róbert a pénzügyi adminisztrációt — elődei módjára — *bérleti* alapon oldotta meg. Legtöbbször megbízható, előkelő városi kereskedőkkel állott összeköttetésben. Felállított hat új pénzverőkamrát is s ezzel *az országot tíz kamarára osztotta*. A kamarákat — a nemesércmonopólium miatt — a bányavidékeken helyezte el. (Kamarai székhelyek voltak: Budavár, Körmöcbánya, Szomolnokbánya, Szabnár, Várad, Kolozsvár, Lippa, Szerem, Pécs és Zágráb.) A kamaraispán a királlyal szerződéses viszonyban álló bérlő volt. A kamara ispánok nemsokkal utóbb, mint rektorok, a bányavárosok önkormányzatának élére jutottak, ezzel akadályozták meg azt, hogy a bányászok a kamaraispánnal összeköttetésbe kerüljenek.

Új pénzügyigazgatási szervezet is alakult, melynek élén a *tárnokmester* állott. A tárnokmester végezte a koronajavak és a városok közigazgatásának ellenőrzését és azokhoz a bírói hatalmat is gyakorolt. (1385-ben azután kettéoszlotl: az új *kincstartó* vette át a pénzügyi hatáskört, míg a *tárnokmester* megtartotta a királyi városok és polgárság feletti *főbírói* hatáskörét.)

A *REGÁLEGAZDASÁG KÖZJOGI JELENTŐSÉGE*. Amint láttuk, az országos politika, a hadszervezet, közigazgatás és a pénzügyi igazgatás teljesen *feudális*, hűbéri, *magánjogi* jellegű lett, ezzel szemben a pénzügyi politika már *közjogi* jelleget nyert. Ez a kettősség mutatja Károly Róbert nagyszerű elgondolását, amikor a kiráhd hatalom tekintélyét és súlyát két egymástól teljesen eltérő alapra építette fel. *A katonai terheket főleg a birtokos nemességre, míg az államháztartás terheit főleg a polgárságra hárította* s így a kétféle terhet két különböző érdekű országos rend között osztotta meg.

Károlynak gondja volt arra, hogy alattvalóinak teljesítőképességét, mindig gazdaságpolitikai intézkedésekkel fokozza. Pénzügyi reformjait mindig megelőzték *a sikert biztosító gazdaságpolitikai intézkedések* s igazi jelentőségük is csak e gazdaságpolitikai reformokkal kapcsolatban érthetőek meg.

A *HELYI KÖZIGAZGATÁS ÚJ SZERVEZETE*. A hadügyi és pénzügyi szervezet újjáalakításával párhuzamosan a közigazgatási és törvénykezési szervezet is átalakulásra szorult. Már az Árpád-kor utolsó századában megindult a közigazgatási és törvénykezési szervezet *önkormányzati szellemben* való átalakulása. Károly alatt a vidéki közösségek — nemesi vármegyék, szabad kerületek, városok, sőt

a földesurak is saját területeiken — önrendelkezési jogot nyertek, vagyis *anionom közigazgatási, bírói és jogalkotó) hatóságokká* lettek. Mivel ezidőben még ismeretlen volt a törvény előtti egyenlőség elve, egyetemes érvényű és mindenkire kötelező törvényekről szó sem lehetett. A jogok és köteleességek részben még a *szokásjogon*, másrészt *ki váltásjogokon* (privilegiumok) alapultak s nemcsak helyenként, de sokszor egyénenként is változtak. A kialakult *önkormányzati jogban* a legfontosabb elemek a következők voltak: a szabályalkotás joga, a bíró- és előljárválasztás joga, önhatalmú közigazgatás és törvénykezés joga. (Ezekhez később még az országos törvényhozásban való részvétel joga járult.)

A két utolsó Árpád- király alatt a nemesi társadalom már országgyűlési törvényhozó jogokat tulajdonított magának.

Az önkormányzat terén a városi nagyobb volt a vármegyénél, ami annak korábbi keletkezésére vezethető vissza. A városi önkormányzat teljes autonómia volt, a vármegyei, vagy a területi önkormányzat azonban a helyi önkormányzat és a központi hatalom együttműködése volt. A megye kormányzata ugyanis a király által kinevezett *ispán* kezében volt, viszont ezt a helyi önkormányzat korlátozta.

MEGYEI TÖRVÉNYSZÉK ÉS ÚRISZÉK. A vármegyében az igazságszolgáltatást a *megyei törvényszék* gyakorolta a kéthetenkénti üléselő napokon. Tagjai az alispán, (alispánok), a négy szolgabíró és a jelenlevő nemesek közül négy bíró társ voltak. Nagyobb megyékben több megyei törvényszék is működött.

A földesúri bíráskodást az *úriszék* látta el. Ennek felbővíteli bírósága pedig a *megyei bíróság közgyűlése* volt. amelyen maga az ispán elnökölt s azon az egész megyei nemesség köteles volt megjelenni. Itt többnyire birtokpercek, emberölési ügyek kerültek ítélezés alá. A legfelsőbb bíróság amely a királyi kúriának felelt meg — az évenként tartott *egyetemes nádori közgyűlés* volt. Az ország távolabbi vidékein az ilyen gyűléseket a bánok, vajdák, stb. tartották, azon a nemesség teljes számban megjelenni tartozott.

A vármegyei jövedelmek csökkenése után az ispán főjöveldmi forrása a bíráskodás után a bírságokból járó hányad lett. Az alispánt az ispán a maga hányadából elégitette ki. A nádori gyűléseken a bírság harmada a nádort illette meg.

A közigazgatás és törvénykezés e formáját Károly rendszeresítette meg hazánkban, bár az átalakulás már az Árpádok alatt megindult. A felsőbbbírói reform azonban teljesen az ő érdeme. Ezek az intézmények hosszú szá-

zadokig virágoztak s kialakulásuk a rendi állam belső megszervezését jelenlétiék.

A *királyi kúria* hatáskörébe tartozott a hatalmaskodás, ami főbenjáró bűnnek számított, valamint azon nemesek ügyei, akik kiváltság gyanánt törvénykezési mentességet nyertek. A királyt itt az *országbíró* helyettesítette, de maga a király is Ítéltkezett. (Nagy Lajos idején az ügyek elszaporodása miatt már harmadik kúriai bíróságot is szerveztek. A másodikban a királyt a főkancellár, a harmadikban a titkos kancellár képviselte. Nagy Lajos a nádori ítéltkezést is a kúriai Ítéltkezésbe vonla be, mivel az is a király személyében Ítéltkezett. A titkos kancellári méltóságból alakult ki a *királyi személynök* méltósága.)

KÁROLY RÓBERT URALKODÁSÁNAK MÉLTATÁSA.

Károly a maga nehezen megszerzett királyi hatalmát nem volt hajlandó alattvalóival megosztani. Országgyűlést 1323 lilán nem tartott. A rendek összegyűltek ugyan Szent István napján, de e gyűlések hatásköre nem lépte lui az Árpád-kori törvénylátó gyűlések keretét. Károly ugyan nem volt korlátlanul parancsoló kényúr, szabad teret engedett a birtokos rendek hatalmi törekvéseinek és szabad teret adott a megyei önkormányzatoknak is, de országa központi kormányzatát saját kezében összpontosította s így valójában mégis csak *korlátlan uralkodó* volt.

Az oligarchák lázadásai megtörték Károly elszánt akaratán. Az új arisztokrácia szívesen menekült a fojtogató oligarchia karjaiból a király nyugodt életet biztosító, birtokot, tisztséget, kiterjedt földesúri hatóságot adó hatalma alá. Elnyomatásukból szabadulva, élvezték a zavartalan békét, közbiztonságot és nyugalmat, örvendeztek a királyi tekintély növekedésének, a lovagi ünnepek fényében újraéledő udvar pompájában, az ország egyre növekedő nemzetközi tekintélyének s nemcsak túrték, de örömmel üdvözölték az *erős kéz* uralmát, a franciából magyarrá lett Károly korlátlan, de megértő és igazságos kormányzatát.

A magyar nemzeti történetírás csak egy királyunkat tisztelte meg a »Nagy« jelzővel: *Nagy Lajost*. Kiváló katonai és diplomáciai sikerei, országának virágzó állapota, hatalmának bölcs és céltudatos gyakorlása, szép emberi vonásai és nemes lovagi jelleme valóban a legnagyobb; királyaink egyikévé avatja őt. Az ő korszakának előkészítése/a nyugodt közélet biztosítása, a királyi tekintély újra való felemelése, az országos jólét és megelégedettség megteremtése azonban atyjának. *Károly Róbertnek az érdeme* volt. Károly Róbertet épp úgy megilleti a »Nagy« jelző, mint fiát, Lajost, akinek ezt meg is adta a történelem. Mert a nagyapa alkotásai nélkül a fiú sem érthette volna el

azokat az eredményeket, amelyekkel ezt a kivételes jelzöt kiérdemelte.

Károly Róbert a legnehezebb időkben, polgárháború fegyvereinek csörgése közepette vette át részekre szaggatott, feldúlt országa egy kis részének kormányát s a nagyra-hivatott uralkodó akaraterejével és céltudatosságával szerzte vissza, lépésről-lépésre haladva, ősei egész birodalmát és vele az elveszett királyi tekintélyt.

A belső rend és biztonság teljes helyreállítása, a katonai, pénzügyi, törvényhozási és közigazgatási szervezet rendszeres kiépítése, a nemzeti életben ható erőtényezők ügyes kiegyensúlyozása, nagyvonalú társadalom- és gazdaságpolitikája, a lengyel—magyar olasz érdekközösség gondolatán nyugvó hatalmas külpolitikai koncepciója s mindezeket átfogó reálpolitikai érzéke legnagyobb szervező; királyaink — *Szent István, Kálmán, III. Béla* és *IV. Béla* — sorában biztosít helyet Károlynak, kit méltán nevezhetnénk a mi *Nagy Károlyunknak*.

Uralkodásával *lezárult a magyar rendiség kialakulásának szomorúan mozgalmas kora. A Nyugatról behatoló rendi szellem úrrá. leli Magyarországon is.*, de a közhatalom részévé lett rendi hatalomnak meg kellett alakulnia a szentistváni királyság romjaiból új alakban kiemelkedő királyi hatalom erejével és tekintélyével. Kettőjük egyesüléséből született meg a rendi Magyarország új államszervezete s ennek legnagyobb politikai leljésiiménye: a XIV-XV. századi magyar nagyhatalom.

III. FEJUZUT.

Világuralmi tervei. A rendi társadalom szervezete.

Nagy Lajos király (1312-1382) családfája a legkedvezőbb átöröklési lehetőségeket tárja elénk s alig lehet kétségünk, hogy nagy emberi kiválóságai és jeles képességei a kiváló ősök örökségeken szálltak reá. Szülelésekor már negyvenedik éve felé közeledő, lehiggadt, komoly, de mégis vidámkedélyű apjának és a vallásos, de gyakorlatias észjárású s a nagypolitika útvesztőiben is járatos melegérszű édesanyjának harmonikus házasesete, az udvar vallásos, de a lovagkor társadalmi derűjét sugárzó levegője jótékonyan halottak jellemére. Kicsiny korában ő is keresztül ment egy nagy lelki megrázkódtatáson akár *IV. Béla* —, szemtanúja volt a szülei élete ellen történő véres merényletnek. De, míg Bélából a szörnyű;

cselekedet a tehetetlen fájdalom és elkeseredés érzéséi váltotta ki. Lajos igazságkereső, derűs lelkében csak a mérenylet kudarcán érzett hála vert gyökeret.

Amikor trónra lépett, atyjától olyan államot örökölt, amelyben minden megvolt, ami nagy tettekre ösztönözhetette őt, a szerencsés utódot. Öröksége egy nyugati fejlődésnek! megfelelő remii berendezkedésekkel megerősített új ország és egy régi fényében ragyogó királyi hatalom volt.

Két nagy uralkodó emléke volt rá nagy befolyással: *Szent László*, a harcias, de kegyes királyé — és a világhódító makedóniai *Nagy Sándor*é. Keltőjük alakjából szövődött össze benne az az ideál, amelynek megvalósítására törekedett egész életén át.

Uralkodását minden zavaró akadály nélkül kezdhette meg; tizenhétéves korában. Atyja már előbb bevezette az uralkodás gondjaiba s rendelkezett, már bizonyos politikai és katonai tapasztalatokkal is. Trónralépése nem járt rendszerváltozással, atyja annyira határozottan megadta a bel- és külpolitikai kormányzat irányát, hogy Lajosnak csak tovább kellett haladnia, a már megjelölt úton, hogy a nagy művet befejezze, erre pedig családi hagyományai, személmélves kiválóságai és gondos nevelése egyaránt alkalmassá tették.

EURÓPA LAJOS TRÓNRALÉPÉSEKOR. A középkorban Európa három területileg élesen elkülönült faji, kulturális, politikai és világnézeti részre oszlott: az összes latin., kelta, germán nép és néhány nyugati szláv törzs alkotta a *latin-germán keresztény kultúrközösséget*. A keletromai birodalom érdekkörében a *keleti görög szláv kultúrközösség* alakult ki, mely az orosz szlávokat is magához hódította. Az oroszok és a balkáni szlávok közé ékelődött be a *hun-török népelemek nomádjellegű kultúrkörzete*. Területileg ez volt a legváltakozóbb, mert, míg a VIII. századig az Alpokig terjedt, a VIII. század után visszaszorult a Don és Volga vidékére. Nagy szerepe volt ebben *a magyarságnak is*, amely a *Dunamedencében megszállva, a latin-germán kultúrközösséghez csatlakozott*. így tehát szó sem lehet arról, hogy a magyar honfoglalás egy nagy szláv államegység kialakulását törte volna derékba. *A magyarság elhelyezkedése* — nyugat határán, délre a görög — szláv, keletre a török-nomád népek szomszédságában mintegy *előre kijelölte sorsát*, hogy *az egymás ellen irányuló nyugati és keleti erők ütközője és kiegyensúlyozója legyen*.

A balkáni erőviszonyok állandóbb kialakulása épp az Anjouk idejében következett be, A szerb hatalom megerősödéséről már szólottunk. A szerb hatalomnak kapóra jött a görög császárságot délről támadó török hatalom s míg a császárság ezzel volt lekötve, addig Szerbia az elhanyagolt

Bolgáriával szemben megszerezte magának a *Balkán hege-
moniját*. Károly a megnövekedett szerb cárságot *Bosz-
niával* ellensúlyozta, amelynek bánja, *Kolomanic* s Ist-
ván többszörösen rokona volt a magyar királyi család-
nak s utóbb apósa lett Nagy Lajosnak.

A szerb hatalom kialakulásával egyidőben indul meg az úgynevezett *vlachok, oláhok* politikai megszervezése is. Ez a nép az *ősalbánok* (illiro-trákok) és a közibük kevered-
ded latin telepesek ivadéka volt. Erre mutatod nyelve és ősi hegyi pásztor-kultúrája is. Az úgynevezett *isztro-oláho-
kat* a horvát szerb áramlat sodorta a balkáni őshazából Isztriába, míg a *makedón és meglén-oláhok* a VIII—X. században a bolgár hatalom terjeszkedése elől nyomakod-
tak délre. Hegyi vándorló, pásztorkodó életmódjuk nein, keltett feltűnést és így lassan bekalandozták az egész Balkánt, sőt az attól északra és keletre fekvő hegyvidékeken is. Egy részük a Krími-félszigetig is elkóborolt. Először a bolgár cárság idején jelentkeznek politikai népelem gya-
nánt. Nevük oláh még nem jelented határozott etnikumú: népet, csupán a Balkánon kóborló-barangoló pásztoroknak volt gyűjtőneve. Lassan érlek fel Kunország területére s *a XII. század elején jelentek meg az erdélyi hegyeken is,* besenyők társaságában. Az oláhság északra irányuló vándorlásával a magyarság is előrenyomult a *Havaselvére* s megalapította *Oláh-Bodzát (Büzen), Pútnál (Focsani tá-
ján), Hosszúmezőt (Campulung)* és *Vásárhelyi (Tárgovis-
le)*. A tatár uralom bukása után a kún eredetű *Basarába* sorra hódította az összes havaselvei népeket s egyeduralma alá vette a róla elnevezed *Besarábiának* nevezett Havas-
elvt.

A délen kialakult szerb és havaselvei oláh uralom, emelkedésével egyidőben Lengyelország szomszédságában. alakult ki egy új keled nagyhatalom: a független és po-
gány *litván fejedelemség*. Ez a fiatal hatalom a XIV. szá-
zadban a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedt. Szék-
helye *Vilna* volt. A litván birodalom a tatár uralom meg-
törésével elősegítette Oroszország felszabadulását, majd amikor Lengyelországgal egyesült, a lengyelek a litván hódítások keleti határáig terjesztették a nyugati kultúrát Nagy Lajos korában Litvánia és Lengyelország között ál-
landó volt a határviellongás s így a lengyel trón váromá-
nyosa, Nagy Lajos is érdekelve volt az új keleti hatalom-
mal szemben.

A *Némelbirodalom* még mindig a pápasággal folyta-
tod áldatlan harcokat sínylette. Három fejedelmi család: a *Habsburgok, Wittelsbachok* és a *Luxemburgok* küzdöt-
tek trónjáért. Mindhárom család szorgalmasan gyarapít-
totta birtokait. Míg a Habsburgok és Wittelsbachok a fő-
hatalom megszerzésére pazarolták erejüket, a Luxembur-

gok a francia uralkodók pártfogásával a cseh Iront nyerték el s ezzel a német birodalom legtekintélyesebb tartományát uralták.

Nyugaton IV. Fülöp *francia* király átvette az elbukott *Hohenstaufok* világhuralmi politikáját.

Lajos nem állott sem a franki, sem a német törekvések útjába, így felhasználhatta a kedvező alkalmat a déli tartományokat veszélyeztető szerb és velencei törekvések ellensúlyozására.

MACSÓ ÉS HAVASELVE MEGHÓDOLTATÁSA. Lajos tehát az 1339-ben szerb kézre jutott *mac sói* bánság és a hűtlen *Basarába* ellen indult. Hogy Macsó visszafoglalása miként történt, nem ismeretes, de 1312 végén már újra magvai főúr állt a bánság élén s a magyar kormányzat hamarosan megszilárdult, bár a határszéli harcok ezután, sem szüneteltek.

Macsó, Nándorfehérvár, Galambóc és a régi *kucsú* bánság elfoglalása után, 1341 tavaszán *Basarába* a vaselvi oláh vajda ellen készült fel a király. *Basarába* Sándor vajda, azonban személyesen jelent meg a király előtt s a tizennégy év előtti árulást jóváteendő, nagy ajándékokkal kedveskedett Fajosnak és idődreborulva hódolt hűbérúrának. Ezzel az ország balkáni helyzete egyszerre megerősödött s hozzá lehetett fogni a dalmát kérdés megoldásához.

DALMÁCIAI KUDARC. A közbejött lengyel cseh vizsály ugyan 1345-ben késleltette Fajost a dalmát ügybe való beavatkozásban, de már ez év júliusában lenyomult a tenger mellé. A horvát urak *Subich* Pál és *Mladen* kivételével — hűségüket hangoztatva járultak Fajos elé. Majd, a dalmát városok is meghódoltak. Fajos királyt azonban az ország dolgai hamarosan hazaszólították s az otthagytott kisebb sereget a velenceiek kegy ellen bosszúhadjáratban) szétverték, az újra hűtlenné lett horvát urak csapatai pedig tüzzel-vassal pusztították Zárának az ostromzáron kívül levő birtokait. Zára védői végre is 1345 végén éhínség! miatt kénytelenek voltak feladni a várat s evvel a hadjárat véget is ért. Fajos és Velence között megindultak a béketárgyalások, mert a nápolyi ügy fejleményei egyre sürgetőbben követelték a békeállapot helyreállítását.

A NÁPOLYI TRÓN SORSA, ENDRE MEGGYILKOLÁSA. A nápolyi trón kérdése *Endre* és *Julianna* eljegyzésével, majd házasságával még nem volt kellően biztosítva. A minden oldalról felbukkant trónkövetelők mindent elkövetek, hogy a barbárnak gúnyolt Endrétől elidegenítsék Johannát. A nápolyi nemesség, sőt a királyi család körében is sok híve volt Endrének, de a hercegnők környezete ellenségeiből telt ki s ezeknek sikerült tőle Johannát teljesen eltávolítani. Az öreg király, *Róbert*, ugyan

összeadta őket, de végrendeletében már egyedül *Juliannát* nevezte ki örökösévé. Róbert király végrendelete azonban az elégedetlenség és testvérharcok magvát vetette el. Rendelkezései senkit sem elégítettek ki. Endre herceg hívei az 1332. évi szerződés értelmében, őt megillető jogoknak elkobzása és a neki szánt lealázó szereit) miatt lázongtak. Johannát uralkodói jogainak korlátozása huszonöt éves koráig királyi tanács állott mellette — keserítette. Az általános elégedetlenség hamarosan családi viszályá fajult s Johanna ezt kihasználva, kezébe ragadta a hatalmat. VI. Kelemen pápa pedig elfogadta az új királynő hűbéres; hódolatát és megerősítette őt királyi méltóságában. Egyetlen szava sem volt Endre mellőzésére, mert a *Szentszék* fölött gyámkodó hatalmas francia király (estvére és húga ellen fellépni nem volt kedve.

Endre követeket küldött Visegrádra s anyja és bátyja támogatását kérte. Lajos és *Erzsébet* nem is késlekedtek a közbelépéssel. Erzsébet anyakirályné útrakészült, hogy a nápolyi udvarral fia érdekében személyes tárgyalásokat kezdjen. Fellépésének súlyát és külső tekintélyeit biztosítandó. 1343 júniusában nagy és fényes kíséreltél indult el útjára. Útja csaknem kimerítette a királyi kincstárt, oly nagy összeget fordított fia ügyének rendezésére. Cca 23.000.000 aranykoronát.) Útja azonban nem járt komoly eredménnyel. Végre Lajosnak sikerült kijárnia VI. Kelemen avignoni pápánál, hogy az elrendelte Endre és Johanna megkoronázását. Endre nem titkolta, sőt fennen hirdette, hogy megkoronáztatása után ellenségeivel érelyesen le akar számolni s ez megpecsételte sorsát. A cselzővők főmozgatója maga *Katalin* császárnő volt, ki Endre holttestén át saját fiait akarta a trónra emelni. A gyilkosság tervét Johannának természetes nagybátyja főzte ki. fiával, *Bertranddal*, ki Johanna kedvese lévén, szálka volt Endre szemében. Az összeesküvők merényletük végrehajtásának színhelyül *Aversát* választották, hova jól sikerült vadászat után szeptember 18-án nyugovóra tértek. Éjszaka valami ürügy alatt kiszólították a herceget hálószobájából s mikor ez fegyvertelenül kisietett, megrohanták s erős küzdelem után megfojtották, miután felesége az ajtót magárazárva, menekülése egyetlen útját is elvágta. holttestét a kolostor kertjébe vetették, ott talált rá a zajra felébredt magyar cselédje.

A gyilkosság új utakat: jelölt ki Lajos külpolitikájában. VI. Kelemen pápa késlekedett a bűnügy felderítésének megindításával, mert attól tartott, hogy kiderül Johanna bűnössége. A pápa pedig idegenkedett minden olyan gondolat-tól, amely a nápolyi trónt magyar királynak juttatta volna. Ez különben a pápa fölött gyámkodó francia királynak sem volt kedvére. Sok huzavona után Lajos végre rá-

szánta magát, hogy jogainak fegyverrel fog érvényt szerezni.

KÜLPOLITIKAI IRÁNYVÁLTOZÁS. A gyilkosság által okozott helyzet felborította az európai helyzetet is. Lajos nyílt ellentétbe került a nápolyi királynővel s így a francia és cseh királlyal, valamint az avignoni pápával. Új szövetségeket keresett, akik a következők voltak: *Bajor Lajos* német császár — Lajos öccse, *István* el is jegyezte a császár leányát -, az osztrákokkal, a Balkánon pedig a szerbekkel és Velencével békét kötött. De ellensúlyozni akarta, a francia királyt is s ezért az angol *III. Eduard* királlyal lépett szövetségre. Így egy *anyol-német-olasz-magyar szövetséget* hozott létre *Johanna* és a franciák ellen. A diplomáciai előkészítés egyszerű volt.

AZ I. NÁPOLYI HADJÁRAT. 1348-1348. De ugyanilyen ügyes volt a hadjárat előkészítése is. Serege magyarokból és az olasz viszonyokat jól ismerő német és lombard zsoldosokból állótt. Lajos seregét kis csapatokra osztva vezette le Itáliába, hogy minél kevesebb kárt téve vonuljon fel, nehogy a vele barátságos népeket maga ellen ingerelje.

A pápa ezt megelőzően, 1346-ban elrendelte végre a gyilkosok kinyomozását, majd rávette Lajost a fegyverszünet megkötésére. *Johanna* azonban utószülött fiát jelölte ki trónörökösnek. Ezzel megbontotta a nápolyiak egységét is s így 1347 júliusában Lajos seregeit semmivel sem fogadta egyel értőbb nápolyi sereg, mint amilyen akár egy évvel előbb fogadta volna.. A hadjárat fényes sikerrel járt *Aquila*, *Traello* alatt kétszer is győztek Lajos seregei s december 24-én maga Lajos is *Aquilába* érkezett. Innen *Solmonán*, *Pescarán*, *Capuán* keresztül, 1318 januárjában *Aversába* nyomult előre. Itt fogadta, nápolyi rokonait, akik közül *Durazzói Károlyt* öccse meggyilkolásában bűnösnek találva, haditörvényszék elé állíttatta, halálra ítélte és öccse halála helyén kivégeztette. Ezután tovább folytatta útját. Január 24-én bevonult *Nápolyba* s ezzel rövid időre, az egész királyság kezére került. *Johanna* Marseille felé menekült a tengeren. Közben azonban Itáliában nagy pestis-járvány tört ki, ami Lajost visszavonulásra kényszerítette. Nápolyban *Wolfart* Ulrikot bízta meg a kormányzással s maga *Lackfi* István erdélyi vajda és *Giléth* Miklós nádor kíséretében visszatért Magyarországra.

Julianna Avignonból irányította az ellenállást. A magyar helyőrségeket sikerült is a legtöbb helyen kiverni s 1349 januárjában már csak néhány, az Adria partján levő város volt magyar kézen. Erre Nagy Lajos gyors segítséget küldött, ami *Tarantói* Lajos herceget *Aversa* és *Nápoly* között tönkrevverte. A döntő győzelmet azonban a német zsoldosok lázadása miatt nem lehetett értékesíteni

s Nagy Lajos kénytelen volt újabb hadjáratot indítani Itáliába.

//. *NÁPOLYI HADJÁRAT. 1350.* Közben tovább folytak a tárgyalások Lajos és az Avignonban székelő pápa között. Lajos már 1348-ban nyolcévi fegyverszünetet kötött Velencével s így a második nápolyi hadjárat alatti béke is biztosítva volt. Az újabb azonnali fegyveres közbelépést azonban a Magyarországra hurcolt *pestis* késleltette, amelynek a király felesége *Luxemburg Margit* is áldozatul esett s magát a királyt is igen megviselte.

Velence utat biztosított Lajosnak a tengeren, de — semlegességére hivatkozva — hajókat nem adott rendelkezésére. A király így mindössze egy gályával és néhány bárkával indulhatott el. 1350 május 4-én kötött ki *Manfredoniánál*, azt elfoglalta, majd a parti városok — *Teano*, *Ravenna* és *Bari* elfoglalása után bevárta az utána öt gályán érkező magyar vitézeket. A német zsoldosok a táborozás alatt igen fegyelmezetlenül viselkedtek, mire elbocsátotta őket szolgálatából. Június derekán indult el 15.000 magyar, 8000 német lovas és 1000 olasz gyalogos élén Nápoly ellen, *Canosa*, *Metfi*, *Consa*, *Eboti*, *Salerno* és *Castellamare* hódol tatása után *Aversa* alá vezette seregét. *Aversa* hosszú ostroma után *Nápoly* is kezére került, de a nápolyi nép most már ellenséges érzéssel s kezében fegyverrel várta a magyarokat. Lajos méltányos, de szigorú uralmánál mégis jobbnak látták Johanna bőkezű, adakozó uralmát.

Lajos ismét ura volt ősei királyságának, de győzelmének nem tudott már örülni. *Aversa* ostrománál majdnem halált okozó sebet szerzett, ezzel aztán betelt a pohár. Veszedelmes lábsebét a végzetes aversai vár tövében, azon a helyen kapta, ahová Endrédi gyilkosai, Durazzói Károlyt a magyar bakó vetette. Ez a megdöbbentő találkozás, a sötét emlékü hely és az alig kihevert betegség után másodszor is átszenvedett halálos veszedelem gondolkozásra és magábaszállásra készítette. A nápolyi hadjárat ideje alatt érett férfivá fejlett király a keresztényi alázat és szigorú önbírálat fórumánál keresett és talált feleletet. Hosszú tépelődés után erőt vett ifjúsága mérhetetlen dicsőség vágyán. Lemondott a nagy szeretettel és gonddal ápolt tervéről, a nápolyi—magyar unió és a középeurópai világbirodalom szép ábrándjáról.

1352-ben végre megkötötték a békét. Lajos a hadikárpótlást, elengedte Johannáéknak a magyarországi főpapi jövedelmek négyesztendei pápai tizedének ellenében s az ellen sem emelt kifogást, ha a pápa továbbra is Johannát ismerné el Szicília királyának. Ő maga azonban nem volt hajlandó Johanna uralmát elismerni — nemcsak a férjgyilkosság, hanem saját jogainak fenntartása miatt sem

—, visszaadta ugyan a pápai hűbérúrnak a szicíliai hűbér közére jutott részeit, reá bízva, hogy legjobb belátása szerint intézkedjék annak sorsa felől. Johanna bűneinek megítélését is a *Szentszékre* hagyta, de a maga törvényes igényeit mégsem adta fel. Ennek jeléül a trónörököszt régebben megillető *solernói* hercegségnek és a *szentantalhegyi* javadalom uraságának apja által is viselt címét megtartva, így biztosította Johanna halála esetére utódainak nápolyi trónöröklési jogát, amiről ő saját személyére nézve csak a jó béke kedvéért mondott le.

IV. FEJEZET.

A középkori magyar nagyhatalom.

TATÁR BETÖRÉSEK. Lajos már 1345-1346-ban is indított hadat az Erdélybe gyakran beütő tatárok ellen s ekkor *Lackfi* András jelentős diadalt is aratott a tatárokon. A legenda szerint a székelyek élén maga *Szent László* király küzdött, akinek teste a döntő csata három napján eltűnt volt a váradi templom kriptájából.

LITVÁN ÉS TATÁR HADJÁRATOK 1350 ÉS 1351 KÖZÖTT. Lajos második nápolyi hadjárata idején Kázmér lengyel király a halicsi tartományát fenyegető litván fejedelemmel keveredett háborúba s tőle nemcsak Halics elfoglalt részeit, hanem *Ladámért* is sikerült elfoglalnia. *Kázmér* hívására Lajos nagy sereg élén indult a litvánok ellen. A litvánok kitakarodtak Lajos elől *Hallosból* és *Ladomérből*. E hadjárat után Lajos király régi jogon a magyar koronához tartozó halicsi és ladoméri fejedelemségeit Kázmérnak ajándékozta, avval a kikötéssel, hogy ha Kázmérnak fia születnék s emiatt Lengyelország nem jutna Lajos uralma alá, azokat köteles visszaadni.

A litvánok azonban Lajos visszatérése után újból rátámadtak a lengyelekre, most már a tatárokkal szövetkezve. A hadjárat megint csak lengyel és magyar erővel, 1351 májusában indult meg s ezúttal teljes sikerrel járt. Ezzel a hadjáratral megszűntek a tatárok Magyarország elleni portyázó hadjáratai, de a litvánok is felhagytak lengyelországi támadásaikkal.

SZERB HÁBORÚK 1353-1355-BEN. A nápolyi hadjáratok csődje után ismét a dalmát és szerb kérdés került a magyar külpolitika középpontjába. A cél Magyarországi közvetlen keleti kereskedelmi kapcsolatainak biztosítása és az elveszett balkáni hegemonia visszaszerzése volt, amit

csak a dalmát tengerpart visszahódítása és a szerb hatalom megtörése által lehetett elérni.

Mindenekelőtt *István* bosnyák bánt igyekezett végleg magához láncolni. Lajos, hogy kettős rokonságukat még szorosabbra fűzze, eljegyezte a bánnak a visegrádi udvarban nevelkedő leányát, magát a bánt pedig a *Bosznia* déli részén már foglalásokkal is dicsekedő *Dusán* cár ellen küldte. Három évvel később esküvőjét meg is ülte a bosnyák *Erzsébetiét*, míg az anyakirályné udvarában evvel együtt nevelkedett *Anna* hercegnőt a nemrégén özvegygé lett IV. Károly császárhoz és cseh királyhoz adta nőül. Ugyanekkor szerződést kötöttek, amely a trónöröklést rendezte, majd pedig formális *szövetségre* lépett a császárral, Albert osztrák és Lajos bajor herceggel. E szövetség éle Velence, de egyszersmind Szerbia ellen is irányult.

Lajos kevéssel utóbb fegyveresen lépett fel mind a két hatalommal szemben, az 1353—1355-ben lefolyt szeri) hadjáratok nagy sikerre! végződtek s Szerbia *Dusán* cárnak 1355-ben bekövetkezett halálával megszűnt számottevő veszélynek lenni. Lajos most már minden erejével a dalmát partvidék bitorlója, Velence ellen indulhatott.

HARCOK VELENCÉVEL. Lajos most elérkezettnek látta az időt, hogy Velencét saját területén támadja meg. Az 1356—57-ben lefolyt harcokban nemcsak a velencei köztársaság nagy része, hanem a *dalmát városok is magyar kézre kerültek* s 1358 február 25-én Velence ünnepélyesen kénytelen volt kijelenteni, hogy örök időkre lemondott Dalmáciáról, annak összes városairól, erősségeiről, szigeteiről és kikötőiről s a dogék által eddig viselt címéről (»Dalmát- és Horvátország ura«). A hadjárat alatt egészen *új Dél-Dalmát területek is (Raguza) magyar kézre jutottak.* Ezzel szemben Lajos kiürítette a megszállva tartott Piave—Brenta melletti velencei, területeket.

MAGYAR KIRÁLYI HAJÓHAD SZERVEZÉSE. A dalmát kikötővárosok visszaszerzésével és főleg Raguza meghódításával, *a magyar királyság tengeri hatalommá lelt.* Saját hasznára gyümölcsöztethette a dalmát kikötőkön át Szerbia és Bosznia, Magyar- és Lengyelország felé irányuló levantei kereskedelmet, minek haszna eddig kizárólag Velence jövedelmét gyarapította.

Lajos első dolga a *hajóhad megszervezése* volt. A hajóhad zömét a városok és szigetek szolgáltatták. A kereskedelmi célokra is használt hadi gályáinak száma elérte a tizenötöt, a bárkáké és egyéb kisebb hadra alkalmas hajóké tiz-husz között váltakozott s mindezek felét Raguza állította ki. De Lajos maga is vásárolt és építtetett hajókat.

Az új területeket s Szlavónia és Horvátország belügyeit *Szécsi* Miklós országbíró hozta rendbe, de egyébként *Erzsébet* anyakirályné gyakorolta itt a hatalmat, miután *Ist-*

ván fia, valamint annak János nevű árvája korán elhunyt, Mivel Ausztria Magyarország felé igyekezett birtokait gyarapítani s így várható volt, hogy szövetségre lép Velencével, Lajos előre gondoskodott minden ilyen törekvés ellensúlyozására. Félretéve régi sérelmét, kibékült Tarantói Lajossal s az Itáliában élő magyar csapatokat annak támogatására utasította. (Ebben az időben ugyanis számos magyar csapat állt különböző olasz érdekek zsoldjában.) Ezek egyesültek 1301-ben *Atyinai* Miklós vezérlete alatt s a Lajossal kibékült nápolyi Tarantói Lajos szolgálatába álltak. A híres *Toldi* Miklós is egy ilyen magyar csapat vezére volt s utóbb hevesi, majd bihari és szabolcsi főispán lett.

17. *INCE ÉS LAJOS VISZONYA.* Kiderült azonban, hogy Lajos durazzoi herceg igaztalan ürüggyel tört rokonnaira, a király a durazzói seregben harcoló magyar katonákat erre nemcsak eltiltotta a ennek további támogatásától, hanem egyenesen a másik fél táborába utasította őket. A magyar katonák nagy szerepet játszottak akkor Itália történelmében. Sokan maradtak ott és szegődtek az idegen zsoldosseregekhez már a nápolyi hadjáratok lezajlása után is. Mások a pápa támogatására 1358 óta küldött magyar seregekből kerültek ki. *VI. Ince* pápa kérésére Lajos király még a velencei háború idején avatkozott bele az egyházi állam és néhány olasz főúr elkeseredett harcába. Előbb békés úton igyekezett az egyházi birtokokat szörnyeri pusztító s a pápai államot veszélyeztető támadásaik megszüntetésére bírni. Mikor azonban közbenjárása kudarcot vallott, nagyobb csapattal küldte *Lackfi* Miklóst *Albornoz* pápai vikárius segítségére. Az egyházi állam területi épségének helyreállításában nagyrésze volt Lajos katonáinak és diplomatáinak.

KÁROLY NÉMET CSÁSZÁR HÁBORÚS KÍSÉRLETE, A régi ellenfelek — a pápa és Lajos — kibékülése sehogy sem volt inyére *Károly* császárnak. Károly császár ezért felbontva a magyar szövetségei, az osztrák herceggel, *Rudolf*tal lépett szövetségre, amit Rudolf egy német—cseh—osztrák—velencei szövetséggé próbált kiszélesíteni. Rudolf azonban csakhamar összeveszett a császárral és visszatért a magyar barátság révébe. A császár éktelen haraggal fordult a birodalmi gyűlésen Rudolf ellen, de a német rendek nem adtak neki katonát, amivel ellene indulhatott volna, így elmaradt a fegyveres összeütközés, pedig Lajos seregei már a morva határra vonultak. Hosszas huza-vona után, 1361-ben *Krakóban* megtörtént az ellentétek elsímítása s a császár ellenfelei elhatározták, hogy a császár által alapított prágai egyetem mintájára ők is alapítanak egyetemet. Így alapította meg Kázmér 1364-ben a krakói, Rudolf 1365-ben a bécsi. Nagy Lajos 1367-ben a pécsi tuda-

mányos egyetemet. A formális békét *Brünnen* kötötték meg 1364-ben.

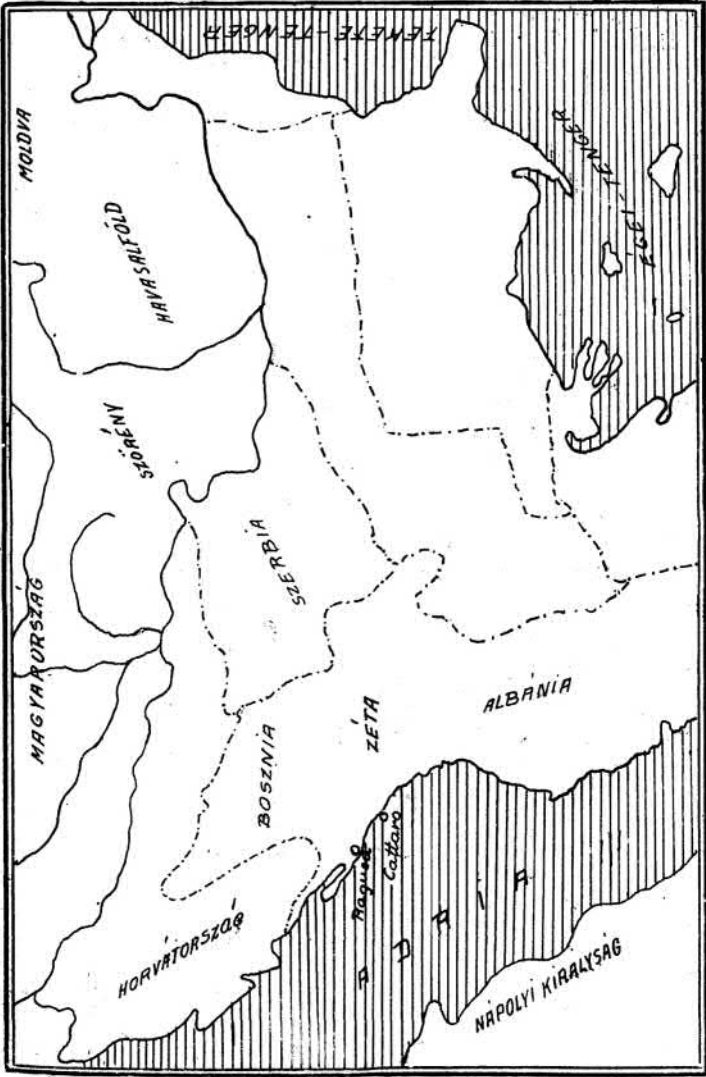
BOSZNIAI BONYODALMAK. SZERB HÁBORÚ. 1359-ben újabb szerb háborúra került a sor, amely kisebb) csatározások alakjában 1363-ig tartott. *IV. Uros* nem volt méltó *Dusán* cár örökére. Uralkodása idején szétesett a szerb birodalom. Észak-Szerbia már 1359-ben magyar fennhatóság alá került. 1371-ben pedig a Marica-folyó mellett a törökök ellen vívott ütközetben, amelyben a törökök győztek, már jelentkezett a Szerbiára nehezedő *török veszedelem.*

Boszniába 1363-ban kellett háborúba menni. A fiatal *Tvartkó* bán többszöri figyelmeztetés ellenére sem lépett fel az elharapózó *bogomilizmus* ellen. Lajos hatévi fenyegetés után ekkor fegyveresen lépett fel s bár ettől kezdve Bosznia megmaradt a magyar király hűségén, csak részben sikerült rendet teremtenie. (A bogomilizmus segítette elő a bosnyákok elmohamedánizálódását.)

NAGY LAJOS BOLGÁR ÉS HAVASELVI HADJÁRATA. Fegyveres fellépésre volt szükség a bolgár és havaselvi hűbérésekkel szemben is. *Havaselvén. Basarába* Sándor fia, *Lajk* próbálta magát függetleníteni a magyar uralom alól. *Bolgáriában* ugyanekkor *Stracimir* János tagadta meg a hűbérés viszony elismerését. Lajos király hódolatra szólította fel *Stracimirt* s mikor ez kétségbevonta a magyar királynak Bolgáriára vonatkozó (1255) hódoltatását s a katolikus egyház befogadását megtagadta, a magyar király uralmát szívesen elismerő bolgár párt biztatására támadásba kezdett. *Viddin* várát bevette s az országot elfoglalta. *Stracimirt* feleségével együtt elfogatta s magyar földre küldte túszként. *Lajk* vajda sógora és testvére balszerencséjének hírére sietett hódolatát jelenteni a királynak. Lajos Bolgáriát előbb *Lackfi* Imre és *Szezlaki* László, majd *Himfi* Benedek irányítása alatt magyar tartománnyá szervezte át. Lajkra Lajos király a Szörényi bánságot bízta és a »bogarás hercege; címmel tüntette ki. Lajk azonban) *Sismán* tirnovói bolgár cár biztatására 1368-ban felkelt a magyar uralom ellen. Lajos két sereggel vonult ellene. *Lackfi* Miklóst és seregét az oláhok a hegyek közé csalták és lemészárolták. Lajos azonban leverte a vajdát s az: ismét meghódolt, mire a király kegyesen visszafogadta hűbérébe s még fogarasi hercegségében is megerősítette.

A MOLDOVAI OLÁH VAJDASÁG KIALAKULÁSA. A délvidéki eseményekkel egyidőben és velük szoros kapcsolatban indult meg a *moldovai oláh fejedelemség megalapítására* vezető s 1365-ben befejezéshez jutott mozgalom. Lajos már régebben megszállta ezt a területet s élére a máramarosi, ungi, beregi vidékre már évtizedek óta bevándorló oláhok egyik kenézét, *Drogost* küldte ki vajdá-

A Balkán-félsziget Nagy-Lajos uralma végei.

nak. Ez a vajda és utóda, Szász vajda a székely ispán felügyelete alatt végezte a gyéren lakott terület oláh lakosságának megszervezését. 1365-ben a Máramarosban vajdaságot viselt Mikula fia, Bogdán, kiszökött Moldovába s elűzte a magyar támogatást élvező Szász vajdát, megvetette alapját az önálló oláh moldovai fejedelemségnek. Egybeesett ez Lajk és Stracimir hűtlenségével s így emögött egy szerb—bolgár—havaselvi—moldovai szövetség körvonalait lehet sejteni. Lajos csak 1372-ben, a magyar és lengyel koronák egyesítése után kényszeríthette Bogdán fiát, Lackó vajdát a hódolásra, de ez a hódolás már inkább csak névleges volt. Bogdán elkobozott máramarosi birtokait az elűzött Szász vajda két fia, Balk és Drag kapta meg. (Ez utóbbi lett a Drágfi család őse.)

ÖSSZEÜTKÖZÉS IV. KÁROLY CSÁSZÁRRAL. Magyarország nyugati szomszédságában a brünni béke után egészen új helyzet alakult ki. Az eddig egymással szemben álló Luxemburgok és Habsburgok megbékéltek és ezidő óta teljes egyetértésben igyekeztek családi vagyonukat és hatalmukat gyarapítani. Ez az osztrák—cseh szövetség a magyar és lengyel királyok érdekeit is sértette. A császár esv“ “mesteri húzással szétrobbantotta a magyar—osztrák barátságot is.

1360 Károly császár Feltrét és Bellunot Lajos királynak, ez pedig Carrarának adományozta. A brünni béke imieggkötésekor azonban a császár — szándékos feledékenységből Rudolfnak adta hűbérül ezt a területet, amit »aiz fegyvernél igyekezett meghódítani. Az osztrák herceg tenger melléki és itáliai térfoglalása erősen veszélyeztette a magyar királyság délvidéki hatalmát, a feltre-bellunoi terület elfoglalására irányuló akcióban pedig (Lajos személyes sérelmét látta, amit aztám még fokozott az, hogy az ifjú III. Albert herceg a császár kívánságára felbontotta a magyar Erzsébettel kötött eljegyzését, hogy Károly leányát, — Luxemburg Erzsébetet — vehesse nőül, Károly pedig saját fia — Vencel cseh király — részére kérte meg Lajos unokahúgát.

Erre Lajos a bajor herceggel és a lengyel királlyal kötött és a Habsburgok ellen irányuló véd- és dacsözvet-séggel válaszolt. Ezután meg szorosabbá tette a nápolyiakkal való barátságot. Durazzói Károly (Kis Károly) elvette a kivégzett Durazzói Károly Margit nevű leányát, a magyar Erzsébet hercegnői pedig Tarantói Fülöp vette nőül. Ezzel az Anjou-ház négy ága: a nápolyi, magyarországi, durazzói és tarantói ismét egyesült. Komoly össze-ütközésre azonban nem került a sor! A gyermektelen Kázmér lengyel király halála után a lengyel trón Lajosra szállt s ő sem igen akart komoly háborúba bonyolódni. A déli végeken meg egyre nőtt a veszély. Szerbiát 1371-ben megsemmisítően megverte a török s Bolgáriát és Bizáncot is

adófizetésre kötelezte. A pápa, VII. *Gergely*, ezért siettetette a békét Lajos és a császár között.

Lajosnak nemrég született két leánya (utóbb még egy harmadik is), tehát a békekötéskor az egyéves *Máriát* eljegyezték a négyéves *Zsigmond* herceggel, IV. Károly császár negyedik házasságából született fiával. Nem sokkal utóbb Lajos harmadik leányát, *Hedviget* *Habsburg* Vilmos jegyezte el s így Lajos a császárral és a Habsburgokkal is kibékült. Ezzel a szövetség nélkül maradt Wittelsbachok kiestek a főhatalomért küzdő német dinasztiák közül.

A LENGYEL KIRÁLYSÁG MEGSZERZÉSE. *Kázmér* király 1370-ben meghalt: s így az egyezés szerint — mivel fiúutódja nem volt — Lajost koronázták meg ugyanez/ év november 17-én *Lengyelország királyává*. A kormányt azonban édesanyjára, *Erzsébetre* bízta s ő maga visszatért Magyarországra. Lengyelország birtoklása azonban nem volt nyugodt. Lengyelország ugyanis két egymással versengő részből állt: *Kis-* és *Nagylengyelországból*. *Erzsébet* Kislengyelországra alapította kormányzatát s ez szította a belső ellentéteket. A litván szomszédság is fokozta a belső bajokat a sok adóztatás miatt. De bántotta a lengyeleket a királyné magyar környezete is, sőt 1376-ban *százhatvan magyar ural le is mészároltak* a krakóiak. Lajos, hogy a leányág örökösödését biztosítsa, két ízben is elégtételt szolgáltatott a lengyel nemességnek. 1377-ben anyja visszajött, s *László* oppelni herceggel kormányoztatta az országot. A *László* ellen is elégedetlenkedő lengyelek miatt 1379-ben *újra anyját* bízta meg a kormányzással, majd annak 1380-ban bekövetkezett halála után *Zavisza* krakói püspök vezetése alatt álló háromtagú kormányzó, testületre bízta az ország ügyeinek vezetését. A lengyel ügyek csak annyiban kötötték le Lajost, hogy annak trónját leányainak akarta biztosítani.

A TÖRÖK HÓDÍTÁS ÉS LAJOS DÉLI HÁBORÚI. Figyelmét most újra a déli ügyek kötötték le. A törökök 1352-ben vetették meg lábukat a *Gallipoli-félszigeten*. *Murád* szultán már 1363-ban elfoglalta *Drinápolyt* s ezzel a bizánci császárság egy Bizánc körüli keskeny sávra szorult össze. 1365-ben adófizetőjévé és szövetségesevé tette a tirnovói *bolgár cárt* s már a magyar fennhatóság alatt álló *bolgár bánágot* és *Havaselvét* is támadta. 1371-ben verte le a Marica-folyó mellett *Szerbiát* s az is a török adófizetője és hűbérese lett. 1372-ben kerültek török megszállás alá Keletrumélia és a Balkán-hegység szorosai s a török előnyomulást *Lajk* vajda és *Stracimir* állították meg egy időre. Lajos — aki már régen gondolt egy török elleni/ keresztes háború vezetésére — most megint *Velence* ellen készült *P adna* szövetségében (1372-1373). (A velenceiek

ebben a háborúban használtak először *ágyút* és *lőport.*) Lajos késedelmét Murád szultán ügyesen kihasználta., *Railul* Havaselvei vajdát már 1374-ben semlegességre bírta s 1375-ben fegyverrel kényszerítette a magyar király bolgár és szerb hűbéreseit a török hűbéruraságnak elismerésére. Ettől kezdve a kis balkáni országocskák a magyar és török halalom ütköző pontjába kerülnek és a pillanatnyi helyzetnek megfelelően csatlakoztak hol az egyik, hol a másik félhez. Már ekkor kialakult egy *bosnyák—szerb—bolgár—oláh szövetség* a magyar király rokonának, *Tvartkó* bosnyák bánnak vezetése alatt, melynek a két hatalom közötti egyöntetű állásfoglalás volt a célja. A szövetség tagjai ugyan eleget tettek a Lajosnak járó hűbéri kötelezettségeknek, de ugyanakkor meg kellett fizetniök Murádnak is az adót. Lajos belátta, hogy a szövetségesek hibáján kívül juloü ennyire a dolog s nem hibáztatta őket. Mikor azonban *Hadul* vajda. 1376-ben megtagadta a hűbéri szolgáltatásokat, azonnal elvette tőle a szörényi bániságot.

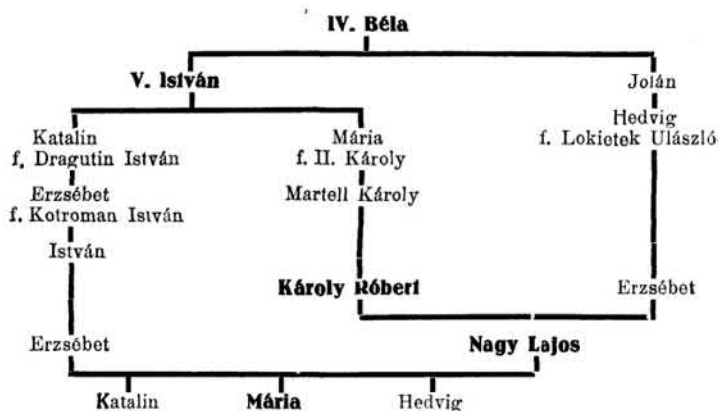
LAJOS KERESZTESHADJÁRATA. Lajos végre 1377-ben megvalósította a *kereszteshadjáratot*. Lajos seregei nagy sikereket arattak *Murád* és *Sismán* cár seregei felett. Murád ezután tíz évig nem merté bántani a magyar király hűbéreseit. Lajos ennek a nagy győzelemnek emlékére alapította 1378-ban a *máriacelli* templomot. Ez a hadjárat most már valamivel huzamosabb időre biztosította a déli hűbéresek hűségét.

EGYHÁZPOLITIKAI SZEMPONTOK NAGY LAJOS POLITIKÁJÁBAN. Nagy Lajost balkáni és keleti politikája mögölt határozott egyházpolitikai szempontok is vezették a skizmatikus területek meghódoltatásakor, majd pedig a török elleni kereszteshadjárataiban. *A hódoltatott területeken rendszeres térítő munkát folytatott.* Országá területén pedig nem tűrte meg a skizmát. Az összes *ruthéneket* és *oláhokat* a magyar püspök alá rendelte. Missziós hivatásáról való meggyőződése vezette Nagy Lajost a magyarországi papi jövedelmek és a pápai adózás ügyében is, valamint a főpapi méltóságok betöltésénél, ahol erőteljesen foglalt állást a *Szentszékkal* szemben. A pápai tizedeket keresztes célokra, a pápa engedélyével bizonyos években teljesen magának tartotta meg. *XI. Gergely* pápával szemben pedig az elhidegülésig érvényesítette befolyását a főpapi kinevezésekre.

VELENCE ELLENI HÁBORÚK. 1378-1381. Lajos utolsó háborúi is Velence ellen irányultak. 1378-ban ugyanis a Velencével versengő *Genova* szövetségi ajánlatára tört ki az új háború, amelyben Lajos bosszút akart állni az öt évvel előbb, Páduával együtt harcolt háborúban bekövetkezett balsikerekért. A három éven át tartó, háború Velence teljes lealázásával végződött. Velence már

a magyar hűbéruraságot is hajlandó volt elismerni s csak a genovaiak makacssága miatt folyt tovább a háború. Az 1381-ben megkötött béke megerősítette a *zárai béke* pontjait, ezenkívül évi 7000 aranyforint fizetésére kötelezte Velencét Magyarország számára. A háborúban legtöbbet Ausztria nyert, mert megkapta Triesztet és Trevizót.

A TRÓNÖRÖKLÉS RENDEZÉSE. Lajosnak három leánya volt. Mindegyik számára egy-egy országot akart örökül hagyni. *Mariát* lengyel, *Hedviget* magyar királynak szánta s a legidősebbet, *Katalint*, Nápo[^] élére akarta állítani. Ezért jegyezte el Katalint V. Károly francia király; *Lajos* nevű fiával. Ezzel a házassággal a német császárság birtokában levő Luxemburgokat ellensúlyozta volna. Katalin azonban 1378-ban meghalt. Ugyanebben az évben *egyházszakadás* is történt. Az olasz bíborosi kollégium olasz pápát választott, *VI. Orbán* személyében, mire a franciák *VII. Kelemen* néven francia ellenpápát választottak, aki ismét *Avignonba* tette át székhelyét.

A középkor két legnagyobb hatalmasságának, a római-német császárságnak és a pápaságnak küzdelme a pápaság diadalával végződött. De amint a német-római császárok nagy hatalma porba hullott, nem-sokára diadalmas ellenfelük fénykora is hanyatlásnak indult.

A német-római császárok hatalmának összeroppanása után Nyugat-Európában a francia királyok akarata lett irányadó. IV. (Szép) Fülöp francia király már a császári koronára is gondolt s az ő kívánságára a francia bíbornokból lett — V. Kelemen — pápa 1309-ben Franciaországba, *Avignonba*, tette át székhelyét. Ettől kezdve a pápák nem voltak urai elhatározásuknak. Az 1309—1378-ig tartó időt nevezik „az egyház avignoni fogságának.” A pápaság elvesztette függetlenségét s a pápaság tekintélye (megrendült). A bíborosok egy része olaszt akart pápának, másrésze pedig franciát. Két pápát válasz-

tottak (VI. Orbán és VII. Kelemen). Az egyik Rómában maradt, a másik Avignonban székelte. Az 1409. évi pisai-zsinat mindkét pápát letette s harmadikat választott, de a *megválasztott* két előbbi pápa sem volt hajlandó lemondani. Így borult fel az egyház békéje, megrendült a hívek bizalma s termő talajra találtak mindazok a tanok, amelyek az egyház szervezetét és vallási tételeit támadták. Az angol Wiclif tanai még nem bontották meg az egyház egységét, de széles körben elterjedtek s eljutottak a prágai egyetemig is, ahol később Husz János lett hirdetőjük.

JOHANNA BUKÁSA ÉS KIVÉGEZTETÉSE. A pápák harcaiban természetesen *Johanna* a francia pápa pártjára állott. Erre a római pápa felhívta *Lajost*, hogy jöjjön *Johanna* ellen Nápolyba. *Lajos* azonban *Kis Károly* javára lemondott jogairól, miután *Kis Károlytól* ígéretet nyert arra, hogy nem fogja *Máriát* és *Hedviget* a lengyel, illetve a magyar trónigényei miatt megtámadni. *Kis Károly* *Lajos* csapatainak segítségével könnyen bevette *Napolyi* s nagynénjét, *Johannát* foglyul ejtette, mikor pedig 1382-ben az avignoni pápa *Johanna* jelöltjét, *Anjou Lajost* megkoronázta s az mozgolódni kezdett, *Károly* *Johannát* *megfojtatta*. A nápolyi sorstragédia betelt. »Az asszony elvette büntetését.« Trónját III. *Károly* néven *Nagy Lajos* nevelt fia és az Aversában kivégzett *Károly* durazzói herceg veje foglalta el.

A nápolyi—magyar unió terve meghiúsult, de a nápolyi—magyar szövetség a Szentszék védnöksége alatt végre megvalósult s *Lajos* királynak egyetlen gondja volt, hogy a magyar és lengyel trónöröklés kérdését rendezze. *Nagy Lajosnak* — *Szent István* és *Szent Lászlóhoz* hasonlóan — nem volt fiúgyermek, két leányát kívánta ezért a magyar és lengyel trónra segíteni. Megegyezett *Vencel* császárral, hogy *Máriát* és *Zsigmondot* teszi nemcsak a lengyel, hanem a magyar korona örökösévé is. A tervhez *Vencelnek* sikerült *Lipót* osztrák herceg beleegyezését is megnyernie s 1382 júliusában a lengyel rendek már ünnepélyesen hódoltak az ifjú jegyespárnak, Lengyelország jövődő uralkodóinak, miután magyar trónutódlásuk biztosítottnak látszott. Nem sokkal utóbb, 1382 szeptemberének 10. napján — hosszantartó leprajellegű betegség után — sirbaszállt Magyarország leghatalmasabb királya.

NAGY LAJOS KÜLPOLITIKÁJA. *Nagy Lajos* *nagyhatalommá* telte Magyarországot. Atyja, *Károly Róbert* elgondolásának megfelelően megteremtette a *magyar—nápolyi* szövetséget és a *magyar—lengyel* uniót. Békét szerzett nyugati szomszédaival és megfékezte a keleti ellenségeket. Délen *megegyezett a magyar hatalmat* s Dalmáciában gyarapította is elődeinek — II. *Endrének*, IV. *Bélának*, V. *Istvánnak* — magyar birodalmát. *Újra hódoltatta az Árpád-ház kihaltával elszakadt összes tartományokat. La-*

domér, Halics, Kunország — most már Moldova és Havaselve —, a viddini Bolgária, Szerbia, Bosznia, Horvátországi és Dalmácia, a Pripaet-folyatótól a Balkán-hegységig, a Dnyesztertől és a Fekete-tengertől az Adriáig, a Szávától le a Rigómezőig s a zétai és albániai hegyekig terjedő nagy terület népét újra magyar korona uralma alatt egyesítette.

Negyven évből összevéve öt teljes évet töltött táborban és külföldön *nem egyszer döntő erővel szólt bele Európa ügyeibe.* Eldöntötte a *nápolyi trón* sorsát és megszabadította az *Egyházi államot* ellenségeinek dúlásától. Császárok és pápák, francia és angol királyok keresték barátságát és szövetségét s a kisebb hatalmak egész sora pártfogó támogatását. Az ő diplomáciája és hadműveletei által *teljesedett be az Árpádok külpolitikai álma: a középkori magyar nagyhatalom.*

Katonai és diplomáciai eredmények tekintetében *Lajos uralkodásának negyven esztendeje kétségtelenül a magyar történet legdicsőségesebb korszaka.*

Megvalósította ideáljait, vitéz, kegyes és világhódító, uralkodónak bizonyult.

Külpolitikája egyenes folytatása volt az Árpádok által kijelölt külpolitikának: *lengyel—magyar katolikus dél-szláv—olasz szövetség alapján kiépített hatalom,* amely nyugatra a csehek, osztrákok és Németország felé *védekező?* de harcrakész, északkelet, kelet és délkelet felé azonban *hódító, terjeszkedő.*

A hét császár korában a magyarok fiatal királya régi nagy császárok energiájával és tehetségével bonyolította le európai méretű vállalkozásait s világszerte tekintélyt és tiszteletet szerzett a magyar királyság diplomáciájának és a magyar katona dicsőségének. Egyéni képességeivel és bölcs önmérsékletével pedig mindenek becsülését és bámulatát vívta ki magának.

Tudatos külpolitikáját tudatos gazdasági szempontok irányították. Nagy Lajos dinasztikus külpolitikája, — bár eredményei halála után összeomlottak is, — a maga környezetében feltűnően *realisak* voltak. S, minden realitása mellett feltétlen *erkölcsi tartalma* volt s a *jogszerűség* jellemezte minden cselekedetét. Lajos mindig a *jogszerűség* alapjára építette és valósította meg külpolitikai terveit.

Nagy Lajos külpolitikai célkitűzései, diplomáciája és hadivállalkozásai kalandosnak és irreálisnak csak akkor tűnhetnek fel, ha elfeledjük azt, hogy a magyar királyság a XIV. században a német—római császársággal és a francia királysággal egyenrangú, velük erőben és tekintélyben sikerrel versenyző nagyhatalom volt s hogy erre a rangra éppen az Anjou-királyok — *Károly* Róbert és *Nagy Lajos,* — emelték.

A rendi társadalom megszervezése.

RENDI TÖREKVÉSEK ÉS NEMZETI HAGYOMÁNY,
 Az újkori alkotmányfejlődés alapjává lett rendi alkotmány. Enrópaszerte hűbéri erők ösztönző hatása alatt indult kialakulásnak s a hűbériségből új politikai és társadalmi rendszerként kibontakozó *rendiség* politikai műhelyében jutott teljes kifejléshez. A hűbéri társadalom magánjogiam gondolkodásához képest — az uralkodó patrimoniumában, a fejedelmi méltósággal együtt öröklött magánvagyonában látta a királyi hatalom alapját s amíg a király patrimonialia hatalma túlnyomó, sőt főhűbérurasága révén kizárólagos volt, habozás nélkül elismerte annak korlátlanágát. Mihelyt azonban az örökös hűbériség kialakult s a hűbérurak kezén a királyi magánhatalmat túlszárnyaló magánhatalom halmozódott fel, ezek tüstént részt követeltek a törvényhozó, kormányzó és végrehajtó hatalomból.

Az uralkodók hatalmuk *isteni eredetébe* vetett erős meggyőződéssel következetesen ellenszegültek e követeléseknek s ha időnként, a körülményektől kényszerítve, mégis belenyugodtak hatalmuk korlátozásába, a viszonyok változtatával megint csak visszatértek eredeti *tagadó* álláspontjukhoz.

A magyar alkotmányfejlődést is ez a folytonos küzdelem és ingadozás jellemzi, de, míg nyugaton a harc szinte kizárólag magánhatalmi eszközökkel folyt, hazánkban a magyar államfejlődés természetéből következő közhatalmi szempontok is érvényesültek. Az állami, társadalmi és gazdasági szervezetet nálunk is át meg átítatták a nyugatról beáramló *hűbéri eszmék és formák*, de a közhatalmi szervezeten teljes diadalt aratni nem tudtak. Mire pedig a királyi tekintély és hatalom süllyedése következtében a nyugati eszmék és törekvések érvényesülésének a király többé útját nem vághatta, a szó igazi értelmében vett hűbériség átvételéről már nem lehetett szó. A hűbériség ugyani?? akkor már nyugaton is elhanyaglott s a közjogi irányú rendiségnek adott helyet. Ez a fejlődésbeli eltérés okozta, hogy a magyar birtokos osztályok a politikai jogokért vívott magánhatalmi harcukban *közjogi színezetű fegyvereket* is kénytelenek voltak igénybevenni a maga hatalmát isteni jogból származtató s annak közhatalmi színezetét gonddal őrző királlyal szemben. Ezt a fegyvert a királyi méltóságot és hatalmat *választásra* visszavezető nemzeti hagyományban találták meg.

Béla király *névtelen jegyzője* már a XII. században írásbafoglalta a hagyományt, mely szerint *az Isten kegyel-*

méből uralkodó királyok ősei örökös halai inukat a honfoglaló vezérek választása alapján gyakorolták. Alig egy századdal később Kézai Simon már az egész birtokos nemességnek, a pogánykori nemesi közösségnek tulajdonít politikai jogokat s ugyanebben az időben alakul át a *szent korona* a halálom vallásos szimbólumából *közjogi értékű szimbólummá*, melynek használata a királyavatásnál már Károly Róbert koronázása alkalmával a királyi hatalom törvényes gyakorlásának előfeltételeként tűnik fel.

Ez a felfogás később a *szent korona elméletében* csúcsosodott ki, de az *Anjou-korban* ennek a *közjogi elméletének még nyoma sincs*. A *szent korona-tan alapeszméi* már az Anjou-korban adva voltak egyrészt a királyi hatalom átruházott természetét s ebből következőleg a nemesség politikai befolyásának jogszerűségét hirdető krónikás-hagyományban, másrészt pedig a *szent korona szimbolikus tekintélyének általános tiszteletében*.

A *szent korona* Szent Istvántól kezdve négy évszázadon át a *királyi hatalom*, a *királyság* jelképe volt. Az *ország* még nem szerepelt tartalmában. Csak amikor a királyság hatalma megoszlik a király és a birtokos rendek között, akkor alakult ki a Verbóczinél először szabatosan körül irt *szent korona-elmélet*. Az Anjouk alatt ez még nem tört meg.

Az *Anjouk* központi kormánya szinte korlátlan volt. 1323 után egyetlen országgyűlést sem tartottak s így a nemesi osztálynak alkalmat sem nyílt politikai jogainak gyakorlására. A király csak a *királyi tanácsol* hallgatta meg. Ebben azonban már — eltérően az utolsó Árpádok mellett lévőtől — kizárólag a királytól függő urak foglaltak helyei, akiket a király meghallgatott ugyan, de önhatármúlág döntött. Ezért nem látott Nagy Lajos az Aranybullában sem hatalmát korlátozó jogszabályokat, csak a zsrnok király elleni biztosítékokat. Ezért 1351-ben önként megerősítette az Aranybullát. Önmaga azonban még harminc éven át gyakorolta *korlátlan királyi* hatalmát s a kendek csak halála után jutottak jogaik érvényesítéséhez.

A Nagy Lajos halálát követő zavaros időkben azonban az *1351-es törvény a magyar rendi állam alapokmánya lett*, mert ez a törvény egyensúlyozta ki a monarchikus! és rendi erőket. Amikor tehát Nagy Lajos megerősítette II. Endre kiváltságlevelét, tulajdonképpen ő hozta tető alá a rendi Magyarország épületét. Ezt azonban az ő kivételes királvi képességein nyugvó hatalma eltakarta a szemek elől.“

AZ 1351. ÉVI TÖRVÉNY: A NEMESI SZABADSÁG-JOGOK ÖSSZEFOGLALÁSA. A szép sikerekkel indult nápolyi hadjárat hirtelen befejezése és Lajos indokolatlan-

nak látszó visszavonulása nem volt kedvére az Endre megbosszulására lelkesen fegyvert ragadó nemeseknek. Kedvtelenségük könnyen általános elkéseredéssé, elégedetlenségévé fajulhatott volna, ha a céltalannak bizonyult véráldozat és anyagi károsodásért kárpótlásban, vagy komoly elismerésben nem részesülnek. Ennek a helyzetnek felismerése és megfontolása készítette a nagyobb királyi tanácsot arra, hogy a királytól a nemesi jogok megerősítését kérje. Lajos király ezért 1351. évi december 11-én kelt dekrétumában megerősítette II. Endre aranypecsétjével megerősített kiváltságlevelét, az örökösödésre vonatkozó szakasz kivételével. Az öröklési jogra vonatkozó módosítással megerősített Aranybulla rendelkezéseit Lajos huszonöt új törvénycikkkel egészítette ki. Ezek az új cikkek megerősítették Károly intézkedéseit a portális adóra, a földesúri bányaszabadságra, a kötelező pénzbeváltás eltörlésére nézve. Megállapították továbbá a földesúri familiárisok, falusi bírák és szolgák mentességét a kapuadó fizetése alól. Megengedték a nemeseknek, hogy a törvényes vámokat elkerülhessék s így vámmentességet élvezhessenek. Intézkedtek a nemes személyes és birtokszabadságáról, továbbá a birtokperek lefolytatása és néhány perrendtartási kérdés ügyében. Biztosították a főbenjáró bűnben elítélt nemesek családtagjainak büntetlenségét (Zách Felicián); biztosították a kötelezettségeiknek eleget tett jobbagyok szabad költözési jogát. Végül szabályozták a jobbagyok terményszolgáltatási kötelezettségét, amennyiben az egyháznak fizetendő tized mellé a földesúrnak fizetendő kilencedet írták elő.

Nagy Lajos 1351. évi törvénye első teljes és a magyar nemesség egész egyetemét érintő összefoglalása a nemesi szabadságjogot alkotó jogoknak és kiváltságoknak és sokkal inkább nevezhető a nemesi Magyarország nagy szabadságlevelének, magna charta-jának, mint akár II. Endre 1222. évi Aranybullája, akár bármelyik más törvényünk. Maga az Aranybulla is Lajos királynak e dekrétumában ígrott megerősítésével lett tartós érvényű és törvényerejű okmányá.

ŐSISÉG ÉS NEMESI JOGEGYENLŐSÉG. Az 1351. évi törvény lényegesen eltér az Aranybullától az öröklés terén. Az ősi jogon való öröklés elve az ősi foglaló nemességre volt kedvező. A teljes jogú szállásbirtokos nemesek s a hozzájuk hasonlóan nemzetségi közösségekbe tömörült és

közibük olvadt régi adománybirtokosok örökölt vagyona, patrimoniuma, az ősiség vérségi jogszokása szerint ágról-ágra szállt az első birtokos nemzetségben. A szabad végrendekezés elve újabban fejlődő ti ki. Ez a serviensi elem érdeke volt és az egyházban is támogatásra talált. A» Anjou-kor joggyakorlatában inkább a nemzetségi öröklés, az *ősiség* elve érvényesült.

Lajos a kérdést úgy oldotta meg, hogy behozta a *fiúsítást*, melynek alapján a fiatlan örökhagyók birtokukat leányukra hagyhatták a király engedélye alapján. Ezzel, kielégítette a szabad rendelkezők híveit is. Altalános örökösödési elvül azonban az *ősi saget* írta elő. Az örökösödési jog eddig más volt a foglaló nemességnél és más a servienseknél. Nagy Lajos most teljesen azonosan szabályozta mind a két nemesi réteg örökösödési jogát s ezzel *ledőlt az utolsó választófal is a kétféle eredetű nemesi osztály között*. Eltörölte végre a szlavóniai és erdélyi nemesek különleges adóterheit is, s így *megteremtette az egységes nemesi társadalmat*, amelyen belül csak a vagyoni viszonyok jelentettek társadalmi rétegződést. Az *ősiség biztosította a nemesi birtokok elidegeníthetlenségét* is s így hivatva volt arra, hogy a vagyoni viszonyokat stabilizálja, legalább is a nemesség kisbirtokos részénél.

Tarthatatlan régebbi történetíróink azon nézete, mintha az ősiség a hűbéri eszmék hatása alatt alakult volna ki. Ennek éppen az ellenkezője igaz, mert az ősiség minden látszólagos hűbéri es színezete csupán optikai csalódás s éppen arra az; alaptalan feltevésre vezethető vissza, mintha azt Nagy Lajos idegenből kopírozta volna le. Az ősiség más szóval a nemzetségmegalapító ősök összes hozzátartozóinak a közös őstől örökölt vagyona vonatkozó törvényes öröklése nem hűbérjogi, hanem vérségjogi intézmény s már a királyság alapításakor is élő jogszokás volt. A nyugatról behozott hűbérjog alapján kialakult öröklési rend az adományos és fitestvérei egyenesági ivadék arra korlátozott törvényes öröklés s ezek kihalta utam a királyra, mint hűbérúrra való visszaháramlás volt. Ezt a két egymás mellett élő és egymással küzdő jogrendszer egyenlítette ki Nagy Lajos ősiségi törvénye a nemzetségi jogon és adomány címén birtokló nemesek egységes öröklési jogának megállapításával.

A nemesi szabadság legfontosabb alkotóelemei Hóman szerint a következők voltak: teljes személyi szabadság és alattvalói közvetlenség, személyes adómentesség, a nemesi birtok törvényes öröklésének és az ősiség korlátain belül teljes tulajdonjoggal és teljes földesúri hatalommal való birtoklásának joga, a tisztségviselés és vármegyei önkormányzat jogai s végül az országos kormányzatra való befolyási biztosító alkotmányos jogok. Mindezen jogokért csak az alattvalói hűséggel, személyes hadbaszállással tartozott a nemes. A módosabbaknál ezekhez járult még a katonaszerzés kötelezettsége, míg a gazdagoknál a bandériumállítás és várfenntartás kötelessége is. A személyes hadba-

szállás országos veszély esetében az ország határain belül önköltséges volt, az ország határain kívül azonban a király költségére történt.

A *RENDI TÁRSADALOM LEGFELSŐBB RÉTEGE*. A rendi társadalom legfelső rétegét a földesurak, főpapok, bárók és a főméltóságokat viselők alkották.

Szent István királyságának társadalmi szervezete vérségi és hűbéri kötelékek által meghatározott kapcsolatokon épült föl. Az Anjou-korban már teljes kialakulása felé közeledő rendi társadalom felső szintjén a földjüket teljes tulajdonjoggal birtokló s ehhez képest minden közadótól és regálójogi szolgáltatástól mentes, katonasíllásra és személyes katonai szolgálatra kötelezett földesurak, alsó szintjén pedig a földesúri — királyi, egyházi, nemesi — birtokon élő, annak használatáért uruknak különféle szolgáltatásokkal tartozó s a közadók terhére is viselő népeikének helyezkedtek el. E minőségbeli különbségek által élesen elhatárolt két nagy társadalmi rétegen belül is több osztály keletkezett, egyrészt a birtok nagysága és a földesúri kiváltságok terjedelme, másrészt a földesúrnak tartozó, szolgáltatások természete és mértéke szerint.

A legfelsőbb réteg — a *születési arisztokrácia* — jogtöbblete a királyi tanácsban való részvételben, szélesebb körű földesúri bíraskodásban, bandérium- és vámfenntartási jogban volt. Az Anjou-kori új főnemesség legnagyobb részben a régi nagy nemzetségek ivadékaiból került ki, de volt közöttük francia (Drugethek), olasz (Jánkiak), német, cseh és moldovai is. Ez a főnemesei osztály az Anjouid alatt mintegy ötven birtokos családból állhatott.

KÖZNEMESSÉG: NAGY-, KÖZÉP- ÉS KISBIRTOKOS NEMESEK. A főnemeseik csekély számával szemben a köznemesek (nobiles) száma annál nagyobb volt. A nemesség ugyanis csak a jogegyenlőség terén lett elvben egységes társadalom, különben több rétegre oszlott. A *köznemesei* réteg három csoportra ágazott: a nagybirtokos, középirtokos és kis- vagy törpebirtokos nemességre.

A nagyobb birtokosok felső rétege idővel felszívódott a főnemesei osztályba. A középirtokosság le- és fölfelé egyaránt elzárkózva, a vármegyei önkormányzatban élte ki magát. A jobbágytalan kis- és törpebirtokos pedig már közelebb állt a jobbágyhoz, mint a birtokos nemességhez. Ez a vagyoni megosztás okozta, hogy a törpebirtokos nemesség — gazdasági és egyéb kényszerhelyzetek miatt — tömegesen szegődött magánjogi függőviszonyba a nagybirtokos nemesek szolgálatába. Bár a nemesi kiváltságaikat ezek sem veszítették el, de törvénykezési, közigazgatási és katonai szempontból földesuruk hatósága alá kerültek, s így egy alacsonyabb rétegbe csúsztak alá.

A *MÁS FÖLDJÉN ÉLŐK OSZTÁLYA*. Így alakult ki a más földjén élők két előkelőbb rétege: a nemes és nem-nemes *familiárisok* és a *serviensek* osztálya. Ezek személyükre szabadok és adómentesek voltak s szolgálati viszonyuk személyes természetű volt. Ennek a familiáris elemnek a közigazgatásban is szerep jutott, inért soraikból emelkedtek ki a főtisztviselőket állandóan helyettesítő tisztviselők.

A XV. században az egytelkes vagy vagyontalan nemesek, szinte kivétel nélkül, függési viszonyba kerültek egy-egy nagybirtokos nemessel. Szerepük az Anjouk kihalta után a politikai életben igen jelentős lett, mert országgyűlési jogukat megtartva, pártfogóik rajtuk keresztül s az ő támogatásukkal tudták akarataikat érvényesíteni.

A familiárisok rétege nem alkotott egységes osztályt, nem volt képes közjogi rend kialakítására s mindig hűbéri szervezet maradt s így tagjai teljesen beleolvadtak a nemesi vagy a jobbágy-paraszti osztályba.

VÁROSLAKÓK. A személyes szolgálattal tartozó familiárisokkal szemben *adózóknak* nevezhető népelemek közül már a XIII. században kiemelkedett a *szabad telepeseeknek*, vagy vendégeknek (*hospesekj* autonóm községi szervezetekben élő rétege, a szabad királyi városok, mezővárosoki és szabad községek lakossága. Királyaink a XIII. század óta bőkezűen osztogatták népesebb és vagyonosabb telepés községeiknek a városi kiváltságokat, úgy hogy a XIV. és XV. század fordulóján már hét-nyolcszáz ilyen kiváltságos község volt Magyarországon. Ezek lakói az Árpádok korában németföldről importált városi jogok egyikével s ennek megfelelő szabadsággal éltek. Földjüket örökös jogon, mintegy örökbérletképen bírták, használatáért házanként, majd községenként egy összegben megállapított évi földbért s a községekre rendszerint egy összegben kivéteti; rendkívüli adót is fizettek. A katonai szolgálattól egyrésztük mentes volt, másrésztük községenként mérsékelt számban meghatározott főnyi katona kiállítására volt kötelezve. Törvénykezési és közigazgatási tekintetben a királyi tárnokmester kúriai ítélőszékének, földesúri városokban a földbirtokosoknak közvetlen fellebbezési bíraskodása alá tartoztak. Kialakultak már a *céhek* is.

Eleinte az egy városban lakó összes iparosok egyesültek közös *céh-ben*. Amikor azonban nagyobb volt már a számuk, iparágak szerint külön-külön céheket alakítottak. Megszabták az árakat, hogy egymás rovására ne gazdagodjanak, de a vásárlók érdekeit is megvédték, mivel a rossz, silány árut nem engedték forgalomba hozni. Amikor az *inas* több-kevesebb esztendő után *mesterlegénnyé* lett, más városokba, sokszor idegen országba kellett mennie; (*vándorlás*), hogy szaktudását és tapasztalatait gyarapítsa.

Akkor azután hazajött, mielőtt *mesterré* avatták volna, előbb valami *remeket* kellett készítenie, mire a céhbeliak — élükön az *atyamesterrel* — maguk közé felvették.

Ebből a tekintélyes számú város lakó, de túlnyomórészen mezőgazdasági napelemből már a XIII. században kiemelkedtek a nagy kereskedő- és bányavárosok polgárai (civis). Az Anjouk céltudatos vám- és kereskedelempolitikájának eredményeként a főútvonalakon, egy-egy gazdasági körzet vagy bányatelep központjában fekvő városok virágzó kereskedelmi és ipari központokká fejlődtek, melyek polgárai vagyoni helyzet, társadalmi állás, foglalkozás, műveltség tekintetében messze földre emelkedtek a földművelő városok, mezővárosok és szabad községek lakóinak s már a XIII. század derekán önálló polgári osztállyá sűrűsödtek. Ez a folyamat a XVI. század elején jutott teljes befejezéséhez, mikor a többi város lakók kiváltságaiktól megfosztva, a paraszt-jobbágyosztályba süllyedtek alá, míg a törvényhozás által elismert *szabad királyi városok polgársága közjogi renddé alakult*.

A *JOBBÁGY-PARASZTOK*. A földesúri hatóság alá tartozó népelemeknek számra legtekintélyesebb rétege a földesúr földjéből örökös használatra kapott telkükön termény adó és más úriszolgáltatások ellenében önállóan gazdálkodó jobbágyok vagy parasztok népes osztálya volt. Ezek a jobbágyok — a méltóságviselő jobbágyurakról nem szólva — a királyi, egyházi és a földesúri szolgálatban élő szegény szabadok (liberi) közül kerültek ki, részben szabados- és szolgasorsú emberek (libertini et servi) voltak, de tisztségük jogán — Szent István törvénye értelmében — a törvény előtt ezek is szabadok voltak s nemzedékről-nemzedékre híven végzett jobbágyszolgáltatuk jutalmául még a XI—XII. század folyamán elnyerték a személyes szabadságot. A jobbágyság körében azonban még mindig megkülönböztetett helyzetük volt a régi valódi jobbágyoktól származó »született jobbágyoknak«, kiket a várjobbágy-ság körében »szenkirály jobbágyainak«, avagy »várjobbágyfiaknak is neveztek. Ezek idővel az őket mindjobban magukbaszívó köznemesi és familiáris osztályok tagjai lettek. Ezzel az emelkedő folyamattal szemben volt egy része a jobbágyságnak, amely viszont lesüllyedt.

Az adózó úrbéreseket, a jobbágyokat, személyükre nézve, szabadok voltak. Telkükért a földesúrnak meghatározott földbért, a termés egytizedét (kilenced) s bizonyos szolgáltatásokat fizettek. Az egyháznak dézsmával (tized), a királynak kapuadóval, utóbb évenkénti rendkívüli adóval tartoztak. Politikai jogaik nem voltak. Nevüket legelőkelőbb származású rétegüktől örökölték. Jogállásuk fejlődésében két fontos határpont van: az 1298:70. t. c. és az 1351:18. t. o., amely a szabadköltözködési jogot biztosította és az

1351:0. t. c. amely a földesúrnak terményben fizetendő haszonbért a termés második tizedében állapította meg.

A SZOLGÁK. Lassanként egyre kevesebb leli a régi felszabadítatlan szolgák száma, akikkel ugyan közhatalóság nem védett, csak az egyház. Ezek az utóbb elszegényedett és lejjebb süllyedő szabad jobbágyokkal alkottak egy legalsó társadalmi osztályt: a házas és hazátlan zsellérek rétegét. Így jutottak fel a szolgák a paraszti fokra, a magánjogi szabadság legalacsonyabb fokára.

AZ ANJOU-KORI TÁRSADALOM EMELKEDŐ IRÁNYA. Az Anjou-korban a fejlődés iránya általában emelkedő volt. A nemességből kiemelkedően volt a nagybirtokos főnemesi osztály. A hűbéres vitézek ivadékai most jutottak birtokába a teljes nemesi szabadságnak. A szabad királyi városokban éppen csak kialakulásnak indult a polgárság. A szolgál- és szabadostársadalom nagy tömegei most emelkedtek a jobbágyi szabadság magasabb színvonalára. A Károly Róbert által megalapozott belső béke Nagy Lajos alatt meghozta gyümölcsét a társadalmi viszonyok megtisztulása terén is. Szent István uralkodása óta nem volt ennyire nyugalmi állapotban a magyar társadalom.

NEMZETISÉGI TÁRSADALMAK. A honfoglaláskor itt talált és később nagy számban bár, de szórványosan beköltözött nemzetiségi elemek a magyar társadalom előbb változt szervezetébe illeszkedve élték életüket. A nagyobb zárt tömegekben meglepedeti nemzetiségek ivadékai azonban a megszállás vagy betelepítés óta élvezett szűk körű szervezetük keretében *különálló társadalmi egységeket* alkottak. A közhatalom e közösségük belső társadalmi tagoltságára való tekintet nélkül egyetemlegesen állapította meg azok köteleseit és jogait s az autonóm közösségekre bízta, miképpen osszák meg a maguk jogszokásai szerint társadalmuk osztályai és tagjai között azok terhet és hasznát., Ezeket a nemzetiségi társadalmi egységeket az országos szervezetbe a király által élükre kinevezett tisztviselők kapcsolták be, akik a nemesi vármegye főispánjának tisztét látták el. Ilyen tiszték voltak a *székelyek ispánja*, a *kunok és jászok birója*, a *szebeni ispán* és *királybíró*. (Amikor a nomád székelyek, jászkimok, oláhok betelepültek és a szászok székeinek városai felépültek, megindult ezekben a nemzetiségi társadalmi egységekben is a társadalmi tagozódás folyamata.)

A SZÉKELYEK. A székely társadalom tagozódása teljes hasonlóságot mutat a magyar fejlődéssel. Kiemelkedő tisztviselő arisztokráciáját a nemzetségi hadnagyokat felváltó székkapitányok és a hét székely szék önkormányzatában résztvevő tanácsurak alkották. Ez a réteg lassanként születési arisztokráciává alakult át. Középső társadalmi réteget jelképeztek az úgynevezett lófőszékelyek. A széke-

lyek bizonyos lelki közösségben éltek. A főemberek legalább, három telek után részesedtek a közösség földjéből. A gazdasági különbségek tehát nem voltak nagyok. A lófők saját lovukon mentek a harcba. A legelső mid a közszékelyek rétege volt, amely már csak gyalogosan harcolt. A közszékelyeknél éppen úgy, mint a magyaroknál is, a szegényebbek a módosabbakhoz álltak familiáris viszonyba. Mind a bárom osztály *nemes* volt s a székelyek a katonai szolgálaton kívül csupán az ökörsütés terhét viselték. (Ez a király koronázásakor, első házasságakor és az elsőszülött fiú születésekor minden székely telekről beszolgáltatott örökajándék volt. Ekkor a király adószedői rásütötték a király bélyegét a királynak juttatott ökörré, innen maradi ienn neve: *ökörsütés*.) A székelyek székek szerint tartott gyűléseiken intézték ügyeiket, majd időnként közös gyűléseket tartottak. A székely székek a következők voltak: *Udvarhelyszék, Marosszék, Háromszék* (Sepsi, Kezdi és Orbai szék), *Csikszék* (Felesik, Alcsik, Kászonszék), *Gyergyaiszék, Aranyosszék*. Ez utóbbi nem tartozott az egységes székelyföldre. Később úgynevezett fiúszékek alakultak, ilyenek voltak *Keresztúr szék, Miklósvásárszék, Barócszék* és *Szeredaszék*.

JÁSZOK ÉS KUNOK. A jászok és kunok a király földjén telepedtek meg, tehát a király hűbéresei voltak. Megmaradtak a fejlődés folyamán is a király familiárisainak s csak a legelőkelőbbjeik, a jász és kim kapitányok emelkedtek fel a magyar köznemesi és nemesi familiárisok közé. A kunok és jászok személyes hadkötelezettséggel és közsadókkal tartoztak a királynak. Máskülönbén éppen úgy, mint a székelyek, önkormányzatukban éltek, amelyben minden rétegük résztvett. Önkormányzati lerül eleiket ők is *szék-nek* nevezték.

AZ OLÁHOK kisebb rajokban költöztek be az ország területére. A XIII. században telepedtek meg az Erdélyi-érchegeység, a Gyalui-havasok és a Bihar-hegység lejtőin. A királyi telepítések a tatárjárás után vették kezdetüket. IV. László egy oláh csoportot telepített Máramarosba, Ung és Bereg megyékbe. Ezek már rendszeres telepítések voltak. Az ország belsejében a *kenéz, vajda, soltész* néven szereplő vezetőik alatt szabad telepesekként éltek s mint ez a társadalmi osztály, úgy ők is beolvadtak a XIV. század folyamán az egységes jobbágy-paraszt osztályba.

A határvidékeken az oláhság katonai szolgálatot töltött be. Itt már szélesebb önkormányzata volt és az egész terület fő királyi tisztviselőjét a király nevezte ki. Egy-egy királyi vár körül úgynevezett *oláh kerületek* keletkeztek s ebben magyar főtsízt, vagy helyettese alatt a nemesi vármegyére emlékeztető önkormányzatot élveztek.

Az északkeleti határon még nagyobb szabadságban

éltek, mert fejük az összes oláhok által választott oláh vajdák voltak. Az oláhokat telepítő, többnyire bolgár, szláv és kún-besenyő kenézek egy-egy telepítvénynek törvénykezési, katonai és közigazgatási előljárói voltak. Az oláh kenézek királyi hűbére a király által visszavonható volt. A pásztorkodó népelemet *olah-nak* nevezték a kenéz birtokain dolgozó jobbágyokban élő, adózó *román-nal* szemben.

A havaselyi, moldovai, sőt erdélyi dákoromán folytonossága az oláh tudományosságban még mindig kitsértő elmélete „a nyelvtörténeti tények és történeti források perdöntő bizonyítékainak súlya alatt teljességgel összeomlik. (Oláht mondunk s nem románt, mert az „oláh-népnév éppoly történeti öröksége magyar nyelvünknek, mint a „tót,“ „német,“ „orosz,“ „olasz“ és más népvnevek s így kiküszöbölését semmiféle szempont nem indokolja meg!)

Oláh lakosságnak az Alduina balpartján a dáciai római impérium feladásától (Kr. után 275-től) a XII. századig terjedő teljes kilenc század alatt még csak nyoma isem merül fel sem a történeti forrásokban, sem a dák-gétia és szláv lakosok nyelvének számos emlékét megőrző földrajzi neveken, holott az aldunántuli Bulgáriában latin helynevek és egyéb emlékek számai beszélnek századok múltán is, sőt még ma is a latin település mértékéről s az oláhság négy ágazatát magából kibocsátó, nyelvilag egységes trákóromán ősnép tartós otthagásáról. A dunai oláhság tömeges átvándorlásának és az erdélyi határvidékre nyomulásának időpontját a X—XI. század fordulójában határozzák meg az egykorú bolgáriai viszonyok, a bizánci hatalom térfoglalása és a makedó-oláhok északfelé áramlása. Magyarországi, illetőleg erdélyi lérfoglalásuk tatárjáráselőtti mértékét a XII. századi Névtelen jegyző előadása, a Váradai Relgostrum és az egykorú okleveles «adatok alapján állapíthatjuk meg.

Az a kérdés, vajjon az oláhság ősioglaló-e Erdélyben és a szomszédos magyar részeken s ha igen, tudott-e valaha is a magyar történet folyamán a imiagának igényelt magyar területen állami vagy tartományi szervezetet létesíteni; tudott-e ilyet tartósan fenntartani, miként ezt H avas elvé n és Moldvában megtette? E kérdésre a történelem világos választ ad: az erdélyi és kelet magyar országi oláhok túlnyomó többségének ősei a XII—XV. század folyamán a magyar közhatalom és magyar birtokosság védelme és támogatása, mellett szórványos csoportokban települtek le hazánkba s mint szívesen fogadott jövevények illeszkedtek be a magyar királyság állami és társadalmi szervezetébe. Ez a történeti tény, amelyen még az sem változtat, ha elfogadjuk azt, amit ma legfeljebb sejtésképpen tehetünk fel, hogy t. i. a nyájukkal messzi vidékeket bebarangoló oláh pásztorkok egy-egy csoportja már a IX. században eljutott volna bolgár urai nyomában Erdély havasi legelőire.

SZÁSZOK. A szászkok a Felvidéken és Erdélyben éltek nagyobb számmal. Az erdélyi szászkok csak mérsékelt katonáskodtak és földbészerű adót fizettek a királynak. Ugyanez volt a helyzet a huszonnégy városi közösségben

Nagy Lajos nagyhatalma.

elő szepesi szászoknál. Az erdélyi szászok II. Géza hívására a XII. század derekán a Közép-Rajna és a Mosel mellékéről költöztek Erdélybe, de a különböző földről, származó telepek csakhamar egybeolvadtak. II. Endre 1224-ben az úgynevezett *Andreanumban* biztosította kiváltságait. A nagyszebeni tartománynak autonóm kormánya volt, melynek élén a király által kinevezett kerületi gróf (szepesi ispán) állt. Különben maguk intézték belügyeiket, maguk választották hivatalnokaikat és papjaikat. A kezdetben katonai és földmivelési céllal letelepített szászság igen korán iparos- és kereskedőnéppé alakult át. A szászok szintén székekbe voltak közigazgatásilag szervezve s a hét (erdélyi déli szászok) és a két (erdélyi északi szászok) szász székbé szervezett nemzet 1486 óta politikai egységet alkotott, melynek élén az úgynevezett szász egylem (universitas) állott.

RUTÉNEK. A XIV. század elején indult meg a keleti Bereg és a Tisza-jobbparti Máramaros benépesítése Halicsból és Podolinból jött rutén földmivesekkel és pásztorokkal. Ezek nem voltak katonai célzatú elemek, tehát kiváltságok és önkormányzat nélkül helyezkedtek el a jobbagyosztályba. Nem alkotlak különleges társadalmi réteget a nyugati határszélre két évszázad alatt lassan beszívárgott bajor és osztrák telepések, a mosonmegyei heidebauerék, a soproni ponzichterek és a vas-, zalamegyei hienzek ősei sem.

NEMZETISÉGI KÉRDÉS. Az Anjou-királyok és udvari főnemességük nagyszabású telepítő akcióival jutott befejezéshez az egykori gyepűntuli halárterületek benépesítésének és gazdasági hasznosításának kétszáz év előtt megindult folyamata. A honfoglaláskor a népesség csekélyebb száma miatt, de honvédelmi okokból is, lakatlanul hagyott határvidékeken a változott viszonyoknak megfelelő honvédő katonai szervezet épült ki s a korábban kihasználatlanul heverő egész határvidék bekapcsolódott a magyar gazdasági szervezetbe. A királyság teljes felkészültséggel nézett a jövőben kelet és nyugat felől várható ellenséges támadások elé. Nemzetpolitikai szempontból azonban az idegen bevándorlók *tömeges* betelepítése egyértelmű volt a kései századokban oly sok gondot és bajt okozó s legutóbb az ország megcsonkítására vezető *nemzetiségi kérdés* csiráinak elültetésével.

Nemzetiségi elemek korábban is laktak Magyarországon, de ezek a százados fejlődés folyamán, csekély kivétellel, teljesen felszívódtak az államalkotó és uralkodó magyar népbe s beolvadásuk az egészséges vérkeveredés frissítő erejével hatott nemzeti egyéniségünk fejlődésére. Az egész tömegükben magyarrá, sőt a fajfenntartás erős oszlopaivá lett *székelyekről, kunokról, jászokról* s egyéb szór-

ványosan betelepült keleti — *besenyo, uz, bolgar, talár* — elemekről nem is szólva, a hon foglaláskor itt talált *pannon-szlávok, bolgár-szlávok* s egyéb néptörédek mindenestül *beolvadtak a magyarságba*. Ugyanez a sors érte az Árpádok idejében szórványosan betelepült nyugati jövevények többségét is. Nyelvüket, nemzetiségüket csak az északnyugati részeken élő s mindig újabb és újabb szláv betelepülőkkel gyarapodó *nyilrai szlovének*, a XI. században betelepített *erdélyi és szepesi szászok* s a városi önkormányzatokban német jog szerint elszigetelten élő *németek* tudták megőrizni. Ezek az országban szerteszórt nemzetiségi közösségek azonban csupán szigetek voltak a magyar tengerben.

A határvidéki szász telepek lakóin, az északnyugati tótságon, Szlavónia népén és az ország szívében autonóm életet élő német városi közösségeken kívül valamennyi nemzetiség a teljes elmagyarosodás útján haladt, mikor a *tatárjárás* és a századforduló *belső küzdelmei*, majd pedig az 1347 és 1350 közt dúló borzalmas *pestisjárvány* nyomán kélt pusztulás *útjai vágta az etnikai egység kialakulásának*. Az évtizedeken át tartó harcból és a fekete halál pusztító tüzéből nagy vérvesztéssel kikerült magyarság számára többszörös túlsúlyban volt az összes nemzetiségek fölött, de a pusztulás nyomán lakatlanlanná vált összes területek s a *kezdetől fogva lakatlan határszéli hegyvidék benépesítésére már nem volt népfőlösege*.

A hiányzó főlösege pótlására jöttek be az *oláhok, rutének*, északi szláv és bajor telepesek az országba. Betelepülésük nem látszott aggályodnak, csak később vált azzá, mikor az újra fellángoló *belső harcok*, majd a török háborúk és a hódoltság emberpusztító századaiban a védtelen síkvidékeken lakó magyar nép ezrével pusztult és veszett, mialatt az őt immár köralakban övező határvidéki nemzetiségek nemcsak a pusztulás ilyen mértékét kerülték el hegyeik védelme alatt, hanem mindig újabb és újabb bevándorlókkal, sőt a telepesek közt addig nem is szereplő, új nemzetiségekkel, a *szerbekkel* gyarapodtak, *a XIX. század nemzetiségi problémájának gyökerei ebbe az időbe, a XV—XVI. századba nyúlnak vissza*, de a magyarság fölényes túlsúlyát veszélyeztető s a középkorban színmagyar területeknek vegyes lakosságú, vagy nemzetiségi területekké alakulását előidéző fejlődés előfeltételeit a *tatárjárás óta követett telepítő-politika* teremtette meg, mikor királyaink a *tatárvesz előtti gyakorlattal szakítva*, nyugati bevándorlók és fajrokon elemek behozatala helyett, *az ország közvetlen szomszédságában nagy tömegben élő, de a magyarságtól görög—szláv kultúrája miatt igen távol álló szláv és oláh népek költöző elemeinek nyitott utat az őrszem belsejébe*.

A *FÖLDBIRTOK MEGOSZLÁSA*. Az Anjou-korban a király és királyné birtokában volt 3.347 helység, az egyházak kezén 2.668 helység, a világi nagybirtokosok kezén 7.300 helység (33%), a közép- és kisbirtokosokén 8.600 helység (39.3%). A király és királyné helységeiből szabad királyi város volt 49, város 243, falu 3.052 s az összlakosságot — *Hóman* — 540.000 főre becsüli. Az egyház kezén 92 város, 2.576 falu volt 355.000 lakossal. A világi nagybirtokosok kezén volt 21 város, 1.169 falu 150.000 lakossal, a világi várurak kezén 282 város, 5.828 falu volt 840.000 lakossal és végül a közép- és kisbirtokosok kezén volt 8.600 falu 1,035.000 lakossal. Ezek szerint az ország lélekszáma 2,910.000-re tehető, amelyből a király hűbérese volt 18.5%, tehát majdnem az összlakosság egyötöde. Ezek a számok pontos képet nyújtanak a társadalmi erőviszonyokról.

A *TÁRSADALMI ERŐKET EGYENSÚLYOZÓ POLITIKA*. Az Anjouk a kis- és középbirtokosokat erősítették inkább, hogy ezzel ellensúlyozzák a főnemesség hatalmát. Viszont nem lehettek meg a főnemesség gazdasági hatalmának erősítése nélkül sem, hiszen a hadügyi szervezet is ezen épült fel. Hogy a főnemesség mégse válhasson a központi hatalom gyengítőjévé, ezért megszüntették az örökös tisztségeket s tisztviseelőiket szorgalmasan váltogatták. A megyék élére állított főispánságokat az ország más részéből való birtokos urakkal töltötték be, hogy a tisztséggel járó hatalom ne keveredhessen a magánhatalommal. Mivel ezek az országos főtisztségeket viselő urak kizárólag csak a király legmegbízhatóbb emberei közül kerültek ki, akiket bizalma vesztésével azonnal kicserélhetett, a hivatali főnemesség nem használhatta ki a központi hatalom által reá ruházott hatalmat más célokra.

A *HÁRMAS PÁRTALAKULÁS KEZDETE*. Nagy Lajos halálakor a főúri társadalomban egy háromas tagozatú rétegződés következett be, s e rétegeknek tagjai kerültek felváltva a társadalom élére. Egyesek ugyanis *katonai* érdemeik elismerése alapján jutottak az élre (*Lackfiak, Szécsiek, Gilélfiek, Czudarok* és *Himfiek*). Mások viszont a *diplomácia* vagy egyházi érdek alapján emelkedtek ki élesen a főnemesség közül (*Bebekek, Kanizsaiak, Teglediek, Kaplaiak, Drugethek, Szécsényiek*, stb.). Ismét mások *politikai* érdemeikért emelkedtek ki a többiek közül (*Pekriek, Peleskeiek, Atyinaiak, Siklósiak, Szeglakiak*, stb.). Mindezek a főnemesség pedig érdemeik szerint külön-különálló pártokba tömörültek s ezek a pártok terelték aztán új irányba Nagy Lajos halála után hazánk történeti fejlődését.

Nagy Lajos személyes tekintélye s az iránta érzett általános tisztelet haláláig ugyan megővta a főnemesi tár-

sadalom egységének külső látszatát, de a láthatatlan háttér homályából már kibontakoztak a történeti fejlődést új irányba terelő háromas pártalakulásnak körvonalai. **ÖSSZEFOGLALÁS.** Ha összefoglaljuk most az Anjouk — Károly Róbert és Nagy Lajos — uralkodásának külső és belső eredményeit, megállapíthatjuk, hogy alattuk az ország eddig követett külpolitikáját messze túlhaladó *nagyhatalmi akciók* követték s az ország *a belső fejlődés* terén is mérföldekkel jutott előre a fejlődés útján. A *penzügyi reformok*, a *kereskedelem nagyarányú fellendítése*, a *megyei és városi önkormányzatok kialakulása*, a *nemesi szabadságok összefoglaló biztosítása* messze évszázadokra meghatározták a magyar történelem irányát. Az Árpád-korban megindult *belső fejlődés* az Anjou-királyok idejében jutott el *teljes kifejlődéséhez*, úgy hogy az *Anjouk-korát el sem tudnánk képzelni az Árpádok nélkül*, mert hiszen a *rendi állam* III. Béla és Nagy Lajos uralkodása között fejlődött ki. Az *Anjouk* a már megszervezett rendi állam mellett *még az Árpádok korlátlan királyi hatalmát gyakorolták*. Utánuk indul meg tulajdonképpen az *igazi rendi élet*, amikor *a nemzet és a király megosztóznak a kormányzó hatalomban*. De nemcsak a természetes fejlődés, hanem *uralkodói nagyságuk* is összekapcsolja az Anjoukat az Árpádokkal, akik tulajdonképpen maguk is leányágon Árpádok voltak.

V. A rendiség, mint az önrendelkező nemzet képviselője

A magyar és török hatalom összeütközésének állandósulása

I. FEJEZET.

A renaissance felé

Mária-Albert (1382-1439)

A LENGYEL-MAGYAR UNIÓ FELBOMLÁSA. Nagy Lajos utolsó elhatározásával *Mária* leányát és ennek jegyesét, *Luxemburgi Zsigmond* brandenburgi örgrófot jelölte ki mindkét trónja örökösévé s bár a gyermekeket már nem házasíthatta össze, abban a tudatban hunyta le szemét, hogy országai sorsát sikerült rendeznie. Özvegye és alattvalói azonban másképp határoztak.

A magyar urak nem lelkesedtek a nőuralomért, a nagy király utolsó akaratához híven mégis elismerték ki-

rályukul a tizenegy éves *Máriát* (1382-1395). A lengyelek azonban csak avval a feltétellel voltak hajlandók elismerni Lajos egyik leánya uralmát, ha az *Krakóba költözik*. Erzsébet anyakirályné el is fogadta a feltételt, a lengyeleket felmentette Máriának és Zsigmondnak még férje életében tett hűségesküjök alól és *Hedviget* jelölte ki a lengyel trón örököséül. A megegyezés létre is jött. Közben azonban már trónkövetelő is jelentkezett a lengyel trónra. *Ziemovil* mázovi herceg személyében, akit azonban a magyar seregek megszalasztották. Hosszas huza-vona után, 1384 őszén végre Erzsébet és Hedvig *Lengyelországba* indultak, ahol Hedviget 1381 október 15-én koronázták meg lengyel királlyá. Ezzel *megszűnt a személyi kapcsolat Lengyelország és Magyarország között*.

Az özvegy anyakirályné azonban megbánta már, hogy Hedvig leányát *Vilmos* osztrák hercegnek ígérte. Rövidesen egy *új kérője* is jelentkezett *Jagelló* litván fejedelem személyében. Ez kezét, országát, maga és népe *megtérését* ajánlotta fel Hedvignek. Hedvig és édesanyja visszariadtak a leánynál *huszonhárom évvel öregebb pogány fejedelemmel* kötendő házasság gondolatától. Vilmos is sietve *Krakóba* érkeztet s boldogan készültek az esküvőre. De *a lengyel nemzet érdekei* szárnyát szegték terveiknek. *Jagelló* ajánlata igen nagy előnyökkel kecsegtette a lengyeleket és a katolikus egyházat. A házasság *Romának* új hívő népet, *Lengyelországnak* pedig szabadulást ígért egy régi konok ellenség folytonos támadásaitól. Ennyi előny *Jagelló* pártjára vonta az egész lengyel nemességet és papságot. *Vilmosnak* menekülnie kellett, a kis királyné pedig meggyőzötve hivei által, megadta magát sorsának: 1386 februárjában *nőül ment Jagellóhoz* s ennek oldalán *apostolává lett Litvániának*. *Jagellót* 1386 március 4-én koronázták meg // *Ulászló* néven *Lengyelország királyává*.

Ezzel a rövidéletű lengyel—magyar államszövetség felbomlott s a Magyarbirodalom északkeleti határán egy új hatalmas birodalom alakult, amely hamarosan elnyelte amannak kárpátontuli tartományait. A halicsi orosz vajdaság alig egy esztendő múlva *Ulászló* kezére került s *ngvanekkor elveszett Moldova* is.

TVARTKO BOSNYÁK KIRÁLY HATALMI TÖREKVÉSÉLT. Mialatt *Lengyelország* új virágzása felé haladt, *Magyarország* — *Nagy Lajos* másik királysága — *ádáz*; belső viszályok és harcok színhelyévé lett. Elsőnek *Tvartko* bosnyák király támadt fel s nemcsak a maga *bosnyák* és *szerb tartományát függetlenítette*, hanem *Horvátországra* és *Dalmáciára* is szemet vetett. Az egyre jobban elmérgesedő helyzetet Erzsébet anyakirálynő megfontolatlan intézkedése — *Lackfi* nádor elbocsátása — csak még jobban súlyosbította. A kegyvesztett *Lackfi*, aki a *katonai* párt ve-

zére volt, pártjával és az új nádor — *Garai* — ellenségeivel *Kis Károly* nápolyi királyhoz fordultak s felkínálták neki a magyar koronát. *Kis Károly* — mint az *Anjou-ház* legidősebb férfitagja — örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a magyar és nápolyi koronát összekapcsolja és így valósítsa meg Nagy Lajos elgondolását. Azzal az ürügyei, hogy *rendet csinál*, bejött Magyarországra, azonban csakhamar magához ragadta a hatalmat. A *Horvátiak* — akik *Kis Károlyt* a trónra meghívták — őt tartották Nagy Lajos *törvényes* utódának. De *személyes érdekeik* is így kívánták. *Garai* hatalmát akarták ellensúlyozni, akinek most a kezében volt a hatalom.

Tvartkó lázadásáról a hűséges *zárai* polgárok idejében értesítették a királynőket. Mikor azután *Tvartkó* Velencével szövetséget kötött, *Lackfi* ment Dalmáciába rendet csinálni, ami csakhamar sikerült is. Miután a kedélyeket lecsillapította, arra kérte úrnőig jöjjenek el maguk is Dalmáciába híveik megnyugtatóására és jutalmazására, az elégedetlenek megfélemlítésére. Erzsébet és Mária rövidesen ntnak is indultak s Zárába érkeztek. Megjelenésük nagy hatással volt a horvát és dalmát alattvalókra. A lázongó elemek visszavonultak, elhallgattak. Ezzel *Tvartkó* felkelése le volt szerelve.

HÁROM FŐÚRI PÁRT ALAKULÁSA. A korábban *egységes* főnemességet széttagoló pártalakulások szükségképen *összeütközésekre*, *vádaskodásokra*, fegyveres csetepatéokra vezetett s a pártharcok ürügye alatt itt is, ott is megindultak a hatalmaskodások, önkényes birtokfoglalások, magánharcok.

Zsigmond örgróf 1385 augusztusában érkezett odahaza toborzott seregével az országhatárra. *Nyitra* és *Pozsony* rövidesen meghódoltak. Gyors sikereinek híre *Garait* is elsodorta a kormány éléről. Az új kormány hivatalbalépésével *Mária* sorsa is eldőlt. Bármennyire ellenszenvesnek találta is jegyesét, ki már zsenge ifjúkorában is *léha* és *pazarló életmódot folytatott* s aki könnyelmű kalandjával botránkoztatta meg az udvari népet, kénytelen volt meghajolni apjának végakarátára hivatkozó alattvalóinak érvelése előtt. Mikor *Zsigmond* Budára érkezett, az anyakirályné ellenkezésére ügyet sem vetve, oltárhoz vezette jegyesét.

Zsigmond már egy hónapja férj volt, de feleségéhez anyósa szigorú tilalma miatt nem közeledhetett. Királyné koronázásához sem lehetett sok reménye. Elhagyta hát Budát, hazament *Csehországba* pénzt és katonát szerezni, hogy majd fegyveres erővel vívja ki jogait. *Vencel* király s a morva grófok alaposan kihasználták ifjú rokonuk szorult helyzetét. Amaz a katonai segítség fejében *Brandenburgot* követelte, ezek néhány morvaországi várra és *Tren-*

csen, Nyitni, Pozsony vármegyékre támasztottak igényt. Zsigmond eleget is lett kívánságaiknak.

Mialatt Zsigmond idegen segítséggel és idegen katonákkal készült férji és uralkodói jogainak érvényt szerezni, a királynők a nápolyi király egyre növekvő népszerűségét igyekeztek ellensúlyozni. A főurak után a *köz-nemesekel* igyekeztek a maguk védelmére felsorakoztatni. Országgyűlést hívtak össze, hová — ezúttal első ízben — *minden vármegye elküldte négy-négy követét*, akiket a tehetősebb nemesek közül választottak ki és *Mária* újra törvényben erősítette meg a nemességnek elődei dekrétumában biztosított szabadságokat.

Mindez azonban nem állította meg Károlyt útjában.

KIS KÁROLY BEHÍVÁSA. Károly *olasz* csapatainak és a *Horváti*-párt Szlavóniában toborzott seregének, élén december első napjaiban *Buda* felé indult, hogy »*icetfves rokonainak segítségére legyen a kormányzás nehéz ügyeiben*«. A királynők nem igen hittek a jószándékát hangoztató rokonnak, de a főurak tanácsára mégis szívesen fogadták s abba is belenyugodtak, hogy az országj *kormányzó fává* válasszák meg. Károly híveit azonban még ez sem elégítette ki. Megkoronázását követelték s a forradalmi hangulat hatása alatt maguk a kormányon ülő főurak kérték fel Károlyt a korona elfogadására. Ez eleinte — színlelve vagy szívből? — visszautasította azt, s csak úgy volt hajlandó elfogadni, ha arról *Mária önként lemond*. Mária azonban — aki közben már tizenöt éves hajadonná serdült — nem volt hajlandó jogairól lemondani. Anyja unszolása azonban mégis sikerre vezetett, aki a maga és leánya életét féltette s Johanna sorsára gondolva, — *lemondatta leányát a trónról. Károlyt* december 31-én koronázták meg a királynők szemeláttára.

II. *KIS KÁROLY* (1385 december 31—1386 február 24) békülést és kiengesztelődést hirdetett, az anyakirályné és *Garai* azonban nem nyugodtak. A királynők *Garai* kívánságára február 7-én fontos megbeszélésre hívták meg Károlyt. Ez mitsem sejtve, néhány olasz hívével ment meglátogatásukra s azokat is hátrahagyva, vonult vissza a két hölgygel, mialatt *Garai, Bebek* és társaik Károly olasz kíséretével a szomszéd teremben várakoztak. *Forgách* Balázs kihasználva ezt a kedvező alkalmat, fontos izenet ürügye alatt a király elé járult s őt köpenye alól előrán-tott rövid kardjával súlyosan megsebesítette. A merénylet után véres dulakodás támadt, melyben *Forgách* is nehéz sebeket kapott. Károlyt a palotában vették ápolás alá, majd egy hét múlva saját kívánságára *Visegrádra* vitték, ahol február 24-én belehalt sebeibe. Tetemét minden *egyházi szertartás nélkül* hantolták el a *szentendrei* bencés-kolostor közelében.

HORVÁT FELKELÉS A KIRÁLYGYILKOSSÁGÉRT.

A tragédia után újra *Garai* kezébe került a hatalom. *Horváti* azonban nyomban a merénylet után lázadásra kelt s a *drávántúli* részeken *Károly* nevében gyakorolta a hatalmat. Nagyszámú híveivel készült a leszámolásra. *Károly* halálának hírére özvegyének és fiának ajánlotta fel a trónt és szövetségeket kereseti a *vránai perjellel* és *Tvartko* bosnyák királlyal. Ez a szövetségzés egyszerre lángbaborította az egész délvidéket s a kormány egyenlőre semmit sem tehetett, mert április elején már *Zsigmond* is megindult *Vencel* cseh király és a morva örgrófok kíséretében Magyarország ellen.

A *Zsigmond*-párti főurak tanácsára a királynők tárgyalásokat kezdtek *Vencellel* s az ő békebíróága alatt személyesen megjelentek *Győrben*. *Vencel* és a két királynő megállapodtak, hogy a fiatalok most már végleg együttéljenek, gondoskodtak az anyakirályné ellátásáról, valamint a királyi férj méltó tartásáról is, *Zsigmond*nak kötve le *Vas* megyét, *Trencsén* várát és több határszéli uradalmat, továbbá vállalták a királynők a morva hercegeknek járó 200.000 aranyforint megfizetését.

A KIRÁLYNŐK DÉLVIDÉKI ÚTJA ÉS FOGSÁGA
A győri egyezés után nyilvánvaló lett, hogy *Zsigmond* mégis csak magyar király lesz. Jól tudta ezt *Erzsébet* is, felkészült tehát erre az eshetőségre is s *Hedviggel* és *Ulászlóval* tárgyalta odaköltözése érdekében. Előbb azonban a *drávántúli veszedelmes felkelési* kellett elintézni. Evégből leányával együtt személyesen indult útnak. A bosnyák püspökhöz kívántak menni, ahol *Tvartkóval* kívántak találkozni. Nem tudták azonban azt, hogy időközben *Tvartko szövetségei* kötött *Horvátival*, másrészt arra számítottak, hogy a királynők megjelenése a *12 arany a-val kömegyei* nemesség hangulatát megfordíthatja, miként az három évvel ezelőtt *Dalmáciában* történt. Nem számítottak azonban arra, hogy az elégedetlenkedők most királyuk haláláért akarnak véres bosszút állni. De baj volt az is, hogy a horvátok áltak tisztelt *Lack fi* helyett most *Garai* embereivel utaztak középük, akiket gyűlöltek. *Julius* 25-én éppen *Gara vára* felé közeledtek, mikor *Horváti* *János* erős hadal rájuk támadt. A felkelők rövid harc után erőt vettek a királynők kíséretén, *Forgách* *Balázst* és *Garai* nádort levágták, levágott fejüket a királynők ölébe dobták. így elégtették ki bosszuszomjukat. A fölkelők ezután a két királynő poggyászai, kincseit, ékszereit közpédára bocsátva, őket fogolyként *Gomnec* várába hurcolták.

ÚJ KORSZAK KEZDETEI. A KORA-RENAISSÁNCÉ-ÉLETSZEMLÉLET. Nagy *Lajos* leányának négyesztendő uralma *Kim Lászlónak* első éveit idézi emlékünke. Akkor is, most is egy kiváló képességekkel megáldott

anyós személyének nyomása, nehezen elviselt gyámkodása, gyűlölt befolyása nyitott utat a nagy szervező és alkotó királyok uralkodásának eredményeit veszélybe sodró *kegyencuralomnak*.

A magyar főnemesi társadalom egységét megbontó hármás pártalakulás és a nyomában keletkezett éles párt-harcok bálterében két korszak világnézeti harcának, a lovagi és kora-renaissance-életszemlélet elvi küzdelmének körvonalai bontakoznak ki.

Az Anjou-kor főnemessége a *lovagi hűség* tisztult eszményének jegyében sorakozott kiskirályainak magánérdekű célkitűzéseivel ellentétben a *közérdek*, az egész nemzeti közösség szolgálatát tekintette hivatásának. Ha voltak is önös hatalmi törekvések, cselekedetek és magatartásuk rugói között mindig ott voltak a lovagi hűség és a közérdek szolgálatára serkentő önzetlen törekvés motívumai is. A lovagkor etikus életszemlélete és tisztult eszményei azonban nem tudtak elég mély gyökeret verni. Később érkeztek hazánkba s a lovagi életstílus helyét már a *kora-renaissance ön kény urainak és condottieri-társadalmának életstílusa foglalta el*.

A kora-renaissance-életszemlélet hazánkban is hamarosan elterjedt s a balkáni kapcsolatok révén a balkáni életstílus elemeivel is vegyülve, egyre inkább eltávolodott a lovagi eszményektől. Ennek a *közéleti gesztusokban rendszerint előkelő, de cselekvéseiben nem válogatós, sokszor durva és erőszakos, szellemi képességeiben ugyan gazdag, de erkölcsiükben viszont sokkal szegényebb, törekvéseiben önző és szertelen, eszközeiben ravasz és kegyetlen életszemléletnek első képviselője hazánkban a két harcos ellenfél, Garai Miklós és Horváti János volt.*

A királyi kegyből nagyranőtt s addig a központi hatalom alátámasztására szolgáló birtokszervezetek e harcok tüzeiben alakultak át a királyi hatalommal egyenrangú s annak tekintélyét csorbító politikai erőtenyezőkké, melyek *öncélú* törekvéseinek és *romboló* munkájának hiába igyekeztek gátat vetni a királynők fogsága idején éppen kormányon volt *lovagfőurak*. A politikai ellentétek kiegyenlítésére és a közhatalom tekintélyének helyreállítására irányuló komoly törekvésük hajótörést szenvedett a két vérbosszút lihegő párt sötét szenvedélyein.

A *LOVAGFŐURAK BÉKÉLTETŐ KÍSÉRLETE. 1386. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS.* Zsigmond örgrófot. ki felesége elfogatásának hírére azonnal itten temett, illő tisztelettel fogadták és korábbi politikai álláspontjukhoz híven, királlyá leendő megválasztását és megkoronáztatását is kilátásba helyezték, de egyelőre csupán »Magyarország védőjének és főkapitányának« ismerték el. Az ügyek intézését pedig maguk vetlek kezükbe. Első dolguk az volt, hogy

a legsürgősebb ügyek elintézésére *országgyűlést* hívtak össze Székesfehérvárra Szent István ünnepének nyolcadára. A *Garai-párt* tagjai nagyrészt fogságban lévén, nem jelenhettek meg, viszont *Horvátiék* nem érezték magukat elég biztonságban Zsigmond és híveinek körében.

Az országgyűlés tagjai Szent Istvánnak a koronázó-templom oltárán elhelyezett fejereklyéjére tett kézzel ünnepélyesen megesküdtek, hogy csupán »*az állam javára, a királyság és a szentkorona vele azonos érdekeire*« lesznek tekintettel, s ez érdekeknek még a királyi felséggel szemben is érvényt szereznek. *A királyi és királynéd felségeket pedig minden fiarag, gyűlölködés és ellenségeskedés beszüntetését biztosító eskü letételére kötelezték.*

Míndezek a rendelkezések az országgyűlés résztvevőinek a közérdeket minden pártszempont és magánérdek fölé helyezendő, a belső harc előidézésében részes urak és pártok szereplését elítélő, de az egység és béke érdekében büntetés helyett *kiengesztelődést* kereső felfogásáról tanúskodnak.

Ez a legszigorúbb törvényes formák között tartott 1886. évi országgyűlés békeszerző törvényhozása volt az *utolsó kísérlet* a végső veszélyben forgó társadalmi és politikai béke megteremtésére. Hogy ez a kísérlet kudarcot vallott, ez az egymással szembenálló felek makacsságán és szertelen hatalmi törekvésén múltott.

NÁPOLYI LÁSZLÓ HÍVEINEK SZERVEZKEDÉSE. *Horvátiék* első nagy sikereik mámorában, mikor a drávántuli és marosontúli országrészek és tartományok felletti uralmuk már biztosítva volt s a győzelmes előnyomulásra is komoly reményük lehetett, a horvát-szlavón bán halála és a macsói bán foglyulejtése után e két tartományt is birtokukba vették s László nápolyi király nevében *Horváti János vette át az uralmat.* A diadalmasan előrenyomuló bán már *Pécs* és *Garavár* ostromára készült, mikor) pedig hírét vette, hogy *Zsigmond* a békés kiegyezés megíúsulása esetén haddal készül felesége és anyósa kiszabadítására s a hadikészülődést már meg is kezdte, a koronás foglyokat a zágrábi püspök *gomneci* várából a tengerparti *Novigrádba* szállíttatta át, hogy onnét szükség esetén Nápolyba vihessék őket.

ZSIGMOND SZÖVETSÉGE AZ ORSZÁGNAGYOKKAL, KIRÁLLYÁ VÁLASZTÁSA. A *Garai-párt* bizalmatlanul fogadta a kormány békítő kísérletét, de amikor az ifjabb *Garai* Miklós fogságából kiszabadult, tüstént harcra készülődtek s a királynék sürgős kiszabadítása mellett szólaltak fel. *Horvátiék* elutasították a békére való felszólítást, *Lackfi* állott a főurak élére s a háborút sürgették. A felkelés letörése és koronás hitvesének kiszabadítása — *Zsigmond* úgy vélte — alkalmas lesz az ellenzéki han-

gulat leszerelésére s a Garai-párt rokonszenvének biztosítására is. *Lackfi* István nádor és *Kanizsai* János egri püspök indultak el Zsigmonddal 1387 elején a délvidéki felkelők leverésére. *Kaproncát*, *Köröst*, *Zágrábot* hamarosan elfoglalták, de egy hónap múlva kénytelenek voltak! a Bosznia felől nagy haddal közeledő *Horváti* elől visszavonulni. Annál több eredményre vezettek a hadjárat előtt megindított *diplomáciai* eljárások. A *velencei* kormány amely nagy tiszteletet tanúsított az ifjú királynő iránt — hajóhadát a dalmát partokra vezényelte, hogy a foglyok Nápolyba való szállításának útját vágja s a szárazföldi siker esetén tengerről támogassa Zsigmond szabadító akcióját.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ MEGGYILKOLÁSA. A felkelő vezérek Zsigmond és Lackfiék fegyveres támadására és a tengeri ostromzár hírére végleg letértek a *korona hűségéről* és mindörökre útját vágták a megbékülésnek. A novigrádi várból Velencébe titkon követet küldő anyakirálynét *leánya szemelattára megfojtották* s *Horváti* Pál Nápolyba utazott, hogy a kis László királyt meghívja. Magyarország trónjára. A kis király azonban nem jött — okulva Nápolyi László sorsán —, hanem csak egy kiáltványt bocsátott ki, amelyben magát Magyarország és társországi törvényes királyának nyilvánította.

A helyzet példátlan és egyedülálló volt a magyar történelemben. A trónt törvényes *öröklés* címén magánaki követelő nápolyi király híveinek kivételével, az egész nemzet által elismert koronás király mellé állott. Ezek a körülmények készítették az országnagyokat, hogy *Zsigmondot királlyá koronázzák*, viszont okulva a korábbi magatartásán — olyan *feltételekhez* kötötték a koronázást, amelyek teljes biztosítékot nyújtottak az uralom törvényes gyakorlására, a magyar korona, a nemzet és a rendek jogainak tiszteletbentartása tekintetében.

Zsigmond ez okmányban *kötelezettséget* vállalt, hogy alattvalóinak szabadságát és jogait tiszteletben tartja, tanácsosait a magyar főúri családok tagjaiból választja, idegenek tanácsával élni nem fog; külföldieknek sem egyházi, sem világi méltóságokat nem adományoz; egyházi javadalmaknak idegenek részére való adományozását a pápánál megakadályozza, egyetlen alattvalójával sem fog gyűlöléssel viseltetni a királynékkal szemben tanúsított előbbi magatartása miatt; a törvényesség kellékeit nélkülöző összes eddigi adományait visszavonja, a cseh segítséggel vívott küzdelemben foglyul esett országlakosokat szabadonbocsátja, a szövetségeseinél lévőket kiváltja. Végül pedig az *Aranybulla* ellenállási záradéka értelmében elismerte, hogy amennyiben minden feltételt meg nem tartana, úgy a főpapok, mint a bárók és nemesek minden hűtlenség

vétke nélkül ellenszegülhetnek és öt azok betartására kényszerítetik.

Lackfi és társai a köz érdekeit tartották szem előtt, amikor a választási feltételeket összeállították. Az egész szövetségi okmány ugyanazt a pártszempontok fölé emelkedő, nemesebb politikai felfogást tükrözi vissza, mint az 1386. évi törvény, azzal a különbséggel, hogy a nemzetből hűtlenségük által magukat kiközösítő Horvátiakra most már nem voltak tekintettel.

A választási feltételek megállapítása és elfogadása után, 1387 március 31-én *Zsigmondot Székesfehérváron királlyá koronázták*. Koronázása után Zsigmond gazdag birtokadományokkal jutalmazta mindazokat, akik kezdettől fogva hívei közé tartoztak és trónraemlése körül érdemeket szereztek.

MÁRIA KIRÁLYNÉ KISZABADÍTÁSA. Az ünnepek lezajlása után Zsigmond és nádora erélyesen fogtak hozzá a felkelés és pártviszályok fegyveres megfékezéséhez, *Velencével* sürgősen megkötötték a szövetséget, minek értelmében az hajóhadával azonnal nekilátott *Novigrád* ostromának. Ugyanekkor szárazföldi utón nagy magyar és horvát sereg indult *Novigrád* étlen. A hadművelet teljes sikerrel jártak. Először döntő győzelmet arattak *Temesvár* alatt *Horváti László* serege ellen, majd a *Maros - Tisza-közének* elfoglalása után gyors mozdulattal a *Dráva—Száva-közén* táborozó *Horváti János* ellen fordultak. Annak seregét *Cserevicénél* megverték, majd a nádor hadával egyesülve *Cserevice, Újlak, Kászvár, Gyakovár* elfoglalása után, a *Pozsega* várába húzódó *Horváti János* is kénytelen volt meghódolni. Kegyelemért hódolatát és a királyné azonnali szabadonbocsátását ígérte. A vezérek meghódoltatásával azonban nem ért még véget a hadjárat. *Horváti János* fogságából megszökött és *Novigrádba* menekült, *Frangepán* a szárazföld felől, a velenceiek pedig a tengeréről vették ostrom alá a várat. Végre június 4-én kénytelenek voltak a várat feladni s *Mária királynét kiadni*. A házastársak annyi viszontagság után végre egymásra találtak. *Mária* továbbra is gyakorolta a királyi jogokat, udvart tartott, ítélkezett, adományozott, de az uralkodás és kormányzás gondjait férjének engedte át. Augusztus derekára egész *Szlavónia* és *Észak-Horvátország* meghódolt. Dél-Horvátország és *Dalmácia* visszaszerzésének azonban egyelőre még akadálya volt.

Λ **SZEPESI VÁROSOK ELZÁLOGOSÍTÁSA.** Velence a *Mária királyné* fogságából kiszabadító *Venirei Antal* dogé uralma idején hűségesen kitarott Zsigmond mellett, utóda

Steno Mihály dogé — azonban elfordult a rend fenntartására saját portáján is képtelennek látszó Zsigmondtól és kísérletet tett *Dalmácia* megszerzésére. *Zárát* megsze-

rezte minden nehézség nélkül. László nápolyi király ugyanis, mielőtt Dalmáciát végleg elhagyta volna, 300.000 arany, ellenében lemondott a tartományra való minden igényéről. Velence 1410-ben tett ajánlatot Zsigmondnak a tartomány megvételére. Zsigmond alkuba is bocsátkozott, de a felajánlott összeget — 50.000 aranyal nem fogadta el. A király a háború mellett döntött s a magyar hadak is hadbaszálltak. A költségekre Zsigmond 88.000 aranyforintot vett fel kölcsön a lengyel királyi kincstárból s érette *tizenhárom szepesi várost* (Igló, Szepesbéla, Felka, Leibic, Ruszkin, Váralja, Durand, Ménhard, Szpcpszombat, Straisa, Matheoc, Poprád, Olaszi) kötött le zálogul, évszázadokra elszakítva azokat a magyar koronától. Az országnagykok mivel Dalmáciában a korona tekintélye forgott kockán — még ez áldozattól sem riadtak vissza. Hozzájárultak az elzalogosításhoz. Annál keservesebb volt azonban csalódásuk, mikor a király a tengerparti városok felszabadítását és védelmét *Hervojára* bizta, maga pedig *Ozorai* Pipo kíséretében *Friaulba* ment s ott Velencével öt évre fegyverszünetet kötött.

HARC A FELKELŐKKEL. A *Horvátiak* a felkelők hadának maradványaival bosnyák földre menekültek és egy *szerb—bosnyák—horvát szövetség* létrehozásán fáradoztak. *Tvartko* király könnyen hajlott szavukra, mert régi vágya volt Horvátország és Dalmácia meghódítása. *Tvartkónak* gyors és meglepő támadással csakugyan sikerült *Klisszát, Osztrovicát, sőt Trau* városát is hódoltatnia, de *Spalató* ostrománál kudarcot vallott. A dalmát urak, akik hűk maradtak a magyar királyhoz, fegyverrel fogadták *Tvartkó* hadait. Horvátinak így segítségére kellett sietnie. Egy bosnyák—magyar sereggel sikerült is *Várnát* felszabadítani, *Frangepánékat* pedig visszavonulásra kényszeríteni.

A horvátországi sikereken felbuzdulva, Horváti János 1388 januárjában szerb és bosnyák segítősapatokkal a *Szerémségbe* és *Valkóba* tört, de támadása kudarcot vallott. A harcban a megtámadott *Garai* bán és a közelben levő birtokos urak győztek. Horváti újra bosnyák földre menekült, de fegyvertársai közül többen a magyarok fogságába kerültek. Horváti a következő év elején új támadást kezdett, azonban ez a hadjárat is kudarcba fulladt. Néhány hónap múlva azután új ellenség megjelenése és pusztító becsapásai zavarták meg a belső harcokból alighogy éledő Délvidék nvugalmát. “

TÖRÖK HÁBORÚK. A TÖRÖK ELSŐ BETÖRÉSE MAGYAR FÖLDRE. A török hatalom alig tízesztendőss pihenő után, 1385-ben újra megkezdte észak felé irányuló hadműveleteit. Első útja *Makedonien* át a *zétai* szerb fejedelemség ellen irányult. Ezt birodalmához csatolva, a ten-

gerparti *Szerbia* seregét is leverte s elérte azt, hogy háronii oldalról zárta körül Lázár szerb kenéznek Rigómező körül elterülő kis tartományai és közvetlen szomszédságába hatolt *Boszniának* is, míg Bolgáriával már évek óta szomszédságban volt. *Lázár* kenéz és *Tvartkó* király hadba, készültek, mire a szultán mintegy húszezer embert küldött ellenük, mivel ő maga Kisásziában volt elfoglalva. Az egyesült szerb és bosnyák hadak *Plocsniknál* szétverték ezt a sereget. *Murád* azonban 1388-ban büntetőhadjárataira küldte ellenük nagyvezirét s fővárosát, *Tirnovót* elfoglalva, lealázó békére, hódolatra és adinaparti *Szilisztria* várának átadására kényszerítette őket. A török hadsereg közeledésére *Stracimir* viddini bolgár cár is kénytelen volt a szultán hűbéruraságát elismerni és magát adófizetésre kötelezni. Egy évvel később maga *Murád* jött el a plocsniki vereség megbosszulására. A *Rigómezőn* 1389 június 15-én lezajlott előntő ütközetben maga *Murád szultán is elesett*, de a szerb—bosnyák hadirend is megbomlott és a harcot új szultánjuk, *Bajazid* nyerte meg. *Lázár* kenéz is elesett s halálával *Szerbia török uralom alá került*. A győzelem után szerb földről, a Dunán és Száván átkelve, *először léptek magyar földre a török portyázó csapatok* rác maratócok társaságában.

A betörések megbosszulására és a hűtlenségbe esett szerb kenéz megbüntetésére Zsigmond gyors egymásutánban három hadjáratot is indított Szerbia ellen. Az eredmény azonban néhány dunaparti vár visszafoglalása és a törökök egy nagyobb seregének tönkrevetésénél több nem volt.

TVARTKÓ HÓDÍTÁSAI. Zsigmond király erre a délnyugati tartományok védelmét teljesen a *Losonczy* testvérekre, a királyhű horvát főurakra és a dalmát városokra hagyta. *Tvartkó* állandó támadásai végre is azt eredményezték, hogy *Kiissza*, majd a régi főváros, *Knin*, majd 1390 nyarán *Spalató*, *Sebeniko* és *Brazza*, *Lessine*, *Curzola*-szigetek is meghódoltak neki, miután a dalmát városok hiába kértek segítséget Zsigmondtól.

A két oldalról is fenyegető támadásokkal szemben úgy ii *Garák*, mint a *Losonczyak* gyengének bizonyultak. Nem voltak képesek *Tvartkó* előnyomulása! megakadályozni. Az országnagyok ezért *Garai Miklós* eltávolítását kérték a királytól. Zsigmond eleget is tett kívánságuknak, *Garai Miklóst* elmozdította báni hivatalától és *Macsó* kormányzatát, a *Szőrényi* bánság, *Temes* vármegye és *Horvát—Szlavón—Dalmátországok* éléről elmozdított *Losonczyakra* bízta. Az erélyes intézkedések nagyon is helyénvalók voltak, mert a helyzet nyugaton és keleten is egvire nyomasztóbb lett.

LÁSZLÓ NÁPOLYI KIRÁLY ÚJABB KÍSÉRLETE A MAGYAR TRÓN ELFOGLALÁSÁRA. László nápolyi király 1391 tavaszán — Tvartko király halálakor — elérkezettnek látta, az időt, hogy nápolyi és magyarországi uniótervét megvalósítsa. A pápa pénzén újjászervezte hadseregét, hogy ellenfelét végleg kiűzze Itáliából. A magyar korona országainak elfoglalására pedig Horváti János és Pál tervei alapján komoly előkészületet tett. Horváti János¹ Magyarországra és összes tartományaira kiterjedő helytartójává, *Hervoja* és *Vuk* vajdákat pedig Horvát- és Dalmátországek bánjává nevezte ki. Titokban összeköttetésbe lépett a Zsigmond uralmával elégedetlen magyar urakkal is s *Lackfi* nádort is felhatalmazta, hogy egyetemes bocsánatot és kegyelmet hirdessen nevében mindazoknak, akik Zsigmondot és Máriát elhagyva, neki, mint egyedül törvényes királynak, meghódnak. Végül pedig követeket küldött *Bajazid* török szultánhoz és *leánya kezét kérve*, szövetségre szólította fel Zsigmond ellen.

A keresztény világban nagy megütközéssel vették a hírt e szövetségről, mikor az nyilvánosságra jutott. De még nagyobb volt a felháborodás Magyarországon, hol ezidőben már mindenki a négy esztendő óta fohton ismétlődő török támadások hatása alatt állott s a király és katonai környezete nagyszabású *kereszteshadjárat* indításának gondolatával foglalkoztak. Legjobban megütközött azonban a bosnyák király, *Dabisa* István, aki testvérbátyjától örökölt horvátországi és dalmáciai uralmának veszedelmei látta Lászlónak e tartományokra vonatkozó intézkedéseiben. *Horvátiéknak ez a már hazaárulás számba menő terve* a magyar királlyal való kiegyezés útjára vitte Dabisát, de a horvát és magyar urakat is megerősítette királyuk iránt tartozó hűségükben. *Hervoja* és *Vuk* bánok Dabisa felhívására fegyverrel ragadták el a horvát várakat s azután királyukkal együtt lemondtak azok birtokáról és egész Horvát- és Dalmátországról Zsigmond javára.

BOLGÁRIA MEGHÓDOL. *Bajazidnak* 1393-ban *Bulgária* ellen indított s annak végleges meghódítását eredményező diadalmas hadjárata még le sem zajlott, mikor Zsigmond és Dabisa személyes találkozásra jöttek össze *Gyakováron*. A bosnyák király lemondott Horvátország és Dalmáciára való minden igényéről, *Bosznia* örökösévé nevezte ki Zsigmondot, ez pedig somogyi főispánságot adományozott neki, mint új hűbéresének. Ugyanekkor felesküdött Zsigmondnak *Hervoja* bán is több más bosnyák főúrral együtt.

A bosnyákokkal kötött egyezés nagy diplomáciai siker volt a török hadjárat küszöbén, de nem minden. Zsigmondnak már előbb sikerült szövetséget kötnie *Anjou* Lajos nápolyi királlyal s ezután a francia udvar rokonszenvét

is megnyer le, ami a tervezeti keresztshadjárat szempontjából bírt jelentőséggel. Velencével még Mária kiszabadítása után megújították a barátsági szerződést.

HORVÁTIÉK BUKÁSA. Nápolyi László elhibázott lépése a magyar *belpolitikában is fordulatot idézett elő*. Az országnagyokat, kiket elpártolásra hívott fel, gyanúba keverte s a *Garai-pártnak* gondja volt rá, hogy hitelüket a király előtt megrontsa. A *Garai-párt* győzelme azután megpecsételte *Horvátiék* sorsát. Zsigmond a törökkel való cini-borázásukon megbotránkozva, végleges leszámolásra készült s a készülődést 1394-ben gyors cselekvés követte.

A fegyveres fellépésre az alkalmat az év elején kitört *horvát—dalmát lázadás* és a bosnyák király váratlan szerződészegése szolgáltatta. Horvátiék a magyar—bosnyák egyezés után megmaradt híveikkel az *ozorai* bánságba húzódtak vissza s a bosznaparti *Dobor* várában ütötték fel főhadiszállásukat, hogy majd innen törjenek be *Szlavóniába* és *Macsóba*. Izgatásaik színterül azonban *Dalmáciát* szemelték ki. *Spalató* hódolatát mindegyik királytól megtagadta. *Lessine* szigete Dabisát hívta meg urának. Példájukat a többi város és sziget is követte. Dabisa végül is meghajolt akaratok előtt s maga állt a mozgalom élére, Horvátiék pedig újra megkezdték portyázó támadásaikat *Macsó* és *Szlavónia* határvidékein. Zsigmond serege egy részével azonnal ellenük indult s a Száván átkelve, *Dobor* várát fogta ostrom alá. Garai bán a fősereggel Dabisa ellen indult. A bosnyák király azonban kegyelemért folyamodott Zsigmondhoz, amit újabb hűségnyilatkozat után meg is kapott. Garai *Knint*, *Vránát* és a többi várakat meghódítva, a lázadást elfojtotta. Zsigmond ezalatt bevette *Dobor* várát s a felkelőket fogolyként hurcolta Magyarországba. Horváti János a legkínosabb halállal lakolt. Lófarkára kötve hurcolták meg, tüzes vassal szurkálták s végül négyfelé vágták, hogy testét elrettentő példaképpen szegezzék ki a *pécsi vár* négy világtáj felé néző falaira. Horváti Pál száműzetésben végezte be dicstelen életét.

KERESZTESHADJÁRAT TERVE A TÖRÖK ELLEN. A felkelés leverése után Zsigmond teljes erővel készülődni kezdett a török ellen. Kövelei még az év elején hírül hozták, hogy *Bajazid* szultán a tirnovói Bulgaria után most a *viddini Bolgária*, *Dobrudza* és az *oláh fejedelemségek* meghódítására indul. E hadjárat sikere pedig a magyar korona déli tartományainak elvesztését s az anyaország teljes bekerítését célozta. A veszedelmes ellenség befészkelődését országa szomszédságába Zsigmond sem nézhette tétlenül. Míg azonban a szerbiai török térfoglalás csak a magyar érdekeket veszélyeztette, az oláh fejedelemség veszedelme már *Ulászló* lengyel király érdekeit is sértette. A két sógor — Ulászló és Zsigmond — azonban

nem a legjobb viszonyban éltek egymással. A magyar koronához tartozó *Halic* és *Ladomér* bekebelezése, majd a *moldovai* és *havaselyi* magyar hűbéres oláh fejedelmek hódolatának elfogadása miatt régi feszültség volt közöttük. A török veszedelem hírére azonban Zsigmond félretette eddigi neheztelését s maga indult sógora meglátogatására, akivel a *szendéd* találkozáson sikerült is valami semlegességi *szövetségei* kötni, de a török elleni hadjáratra már nem tudta rávenni Ulászlót. Így hát maga készült a törökkel való leszámolásra.

Az országgyűlés még április derekán hadbahívta az egész nemességet és kivetette a hadjárat költségeire szükséges *hadiadót*. Hadbaszállásra azonban csak az ősz folyamán került a sor, amikor hire jött, hogy a szultán a szerb csapatokkal egyesülve, *Havaselyére* tört, *Kis-Nikápolyt* elfoglalta. Zsigmond király 1395 elején indult meg Moldova ellen és *István* vajdát megverve, hódolatra kényszerítette őt. Majd *Brassóba* vonult s ott *Mircse* hűbéres-hódolatát fogadva, indult Havaselyre visszafoglalására.

A döntő ütközet a Duna balpartján álló *kisnikápolyi* vár alatt folyt le s a vár bevételével végződött. Mircse vajda Zsigmond hűbéreseként foglalta el újra a fejedelmi széket. A hazavonulás alkalmával azonban a törökhűbéres *Vlád* ellenvajda emberei a hegyszorosokban orvul megtámadták a magyar sereget és a király is csak vitézei bátorságának köszönhetette, hogy az egykor Károly Róbertet is majdnem elvesztő cselből megmenekült.

MÁRIA HALÁLA. Mialatt Zsigmond a török ellen vívta küzdelmét, *Mária* királyné lováról bukva, idő előtt adott életet első gyermekének s vele együtt meghalt. Az alig huszonötéves királynő halálának hírére nővére és sógora azonnal felléptek, mint trónkövetelők, de *Kanizsai* János — most már Magyarország primása — gyors és tapintatos fellépése eloszlatta a lengyel-magyar háború veszedelmét a hazatérő Zsigmond előtt.

A király most már akadálytalanul foghatott hozzá kedvenc eszméjének megvalósításához, az európai kereszteshadjárat előkészítéséhez. Sürgette azt a törökök újabb és újabb becsapása is, akik a kisnikápolyi csata után alig félévvel már újra *Temesm* egyéb en és *Havaselyén* garázdálkodtak.

AZ 1396. ÉVI NIKÁPOLYI VERESÉG. Az 1395 decemberében összetült országgyűlés hadbaszólította az ország egész fegyveres népét. A király pedig lázas buzgalommal végezte diplomáciai tárgyalásait. Erélyes agitációjával sikerült egész Európát lázba hoznia. Valósággal a kereszteshadjáratok kora tért vissza. *Velence* és *VI. Károly* francia király nagy hajóhad kiállítását vállalták s azt a Dardanellákon át a Duna torkolatához rendelték.

Franciaországban — a kereszteslovagok hazájában — mintegy tizenötezer vitéz szállt hadba. *Angliából* II. *Richárd* unokatestvére tízezer fegyveres élén kelt útra. *Németország* keresztesei csatlakoztak az átvonuló francia csapatokhoz. Az *olasz*, *osztrák* és *cseh* lovagok Budán gyülekeztek. Mint egykor II. Géza és III. Béla idején, harminc-negyvezer keresztesvitéz táborozott június derekán a *rákosisíkon*, hová ezidőre már a magyar hadak is összegyülekeztek.

Bajazid szultán szeptember 26-án érkezett a keresztény had másfélszeresére tehető száznegyvezezer emberével Tirnovó alá s ott összeszedelőzködve, gyors menetben indult *Nikápoly* felmentésére. Szeptember 28-án már ütközetre került a sor, melyben az egységes vezetés és jól átgondolt haditerv hiánya miatt a kereszteshad súlyos vereséget szenvedett.

Zsigmond a török faarcokban kipróbált magyar sereggel akart támadni, de a francia vezérek maguknak követelték az első támadás dicsőségét. A magyaroktól elszakadva, előbbre nyomultak, külön csatarendben álltak fel és a magyarokra nem is várva, önálló támadásra indultak. A janicsárok és szpáhik csatasorait megbontották és megfutamították, ugyan, de a pihent fősereggel helyükbe nyomuló Bajaziddal már nem bírtak megküzdeni. A szultán hadai kegyetlen erővel támadtak s a francia lovassereg elvérzett, tönkrement csapásaik alatt. Kisebb részük futásban keresett menedéket, mire Mircse oláhjai és a magyar csapatok egy része is megfutamodott. Zsigmond a magyar fősereggel a franciák segítségére sietett, de mire odaért, a küzdelem már eldőlt. Új csata fejlődött s a magyar vezéreknek már-már sikerült is a szultánt lebírniok, mikor Lazarevics szerb vajda megérkezett s a maga ötezer harcosával a török javára döntötte el az ütközetet.

A vezérek közül többen fogságba estek, Zsigmond király, Kanizsai érsek és Ciliói Hermann hajóra szálltak s a bekerítéstől való félelmükben a Duna-torkolat felé menekültek, hogy az ott horgonyozó flotta védelme alatt Konstantinápoly felé vegyék útjukat. A vert sereg *Garai* és más főurak vezetésével gyors menetben indult hazafelé, hogy a várható török támadással szemben az ország határait megvédhesse. Mire azonban hazaértek, a török sereg balszárnya is átkelt a Száván s a *Dráva—Szávaközét végigpusztítva*, a *stájer* hegyekig hatolt. Néhány csapat a Dráván is átkelve, a dunaparti részeken pusztított, sarcolt. Hónapokba került, mire a portyázó törököket viszáterésre kényszeríthették.

ORSZÁGOS ELÉGEDETLENSÉG. (Az 1388. és 1390. évi mozgalmak.) A nikápolyi csata Európa földjének megtisztítása helyett az oszmán hatalom európai uralmának végleges megszilárdítására vezetett s a csata napja a magyar történet sorsdöntő dátumává lett. A magyar nemzet

előtt itt bontakozott ki először teljes nagyságában és komolyságában a török veszedelem. De végzetesen megváltoztatta egyben a magyar külpolitikát is, amely az eddigi nagyszabású Anjou-célkitűzések helyett az ország létének és függetlenségének biztosításáért küzdő védekező politikává változott. A megváltozott külpolitika pedig a belső fejlődést is új utakra terelte.

AZ ELÉGEDETLENSÉG OKAI. A nemesi társadalomban egyre érezhetőbbé vált a Zsigmond elleni elégedetlenség. Ennek pedig mélyen gyökerező okai voltak. Talán legfőbb ok a Zsigmond királyt — és általában a Luxemburg-ház tagjait — jellemző kegyetlen hajlam s az elbukott ellenfelekkel szemben tanúsított kíméletlen és méltánytalan magatartás volt. A nemesi közvéleményben hűtlenségük ellenére is jó vitézeknek tartott magyar és horvát nemesurak kíméletlen kiirtása miatt kelt felháborodás nemcsak Zsigmond, hanem az ő cselekedeteit befolyásoló idegen kegyencei és a bosszúra éhes Garai-ház ellen irányult. Növelte ezt az ellenszenvet az is, hogy a Garák eljárásának indító okai között, nem is titkoltan, az önző anyagi szempont is kifejezésre jutott. Ezeken kívül a magyar nemesség semmiképpen sem tudott megnyugodni az egyes vagyonra és hatalomra éhes főurak túlzott jutalmazásában, s ezzel kapcsolatban a koronajavak elpocsékolásában.

A felkelők leverése után országszerte megindult a hűtlenségi perek során elkobzott uradalmak Zsigmond híveinek való juttatása, amelynél ezentúl nem a közszolgálati érdek, hanem egyoldalú pártérdek kaptak jutalmazást,

A királyi kincstárnak még a nőuralom idején bekövetkezett kiapadása, Zsigmond költséges életmódja és sok pénzt igénylő hadi vállalkozásai nyomán Magyarországon is meghonosodott a koronajavak elzálogításának rendszere. Zsigmond — ha pénzre volt szüksége — minden habozás nélkül adta zálogba a királyi váruradalmakat, városokat és kisebb jószágokat alattvalóinak, avagy Magyarországra jött idegeneknek. Így azután néhány esztendő múlva egész sora keletkezett az új nagyvagyonnak s a régiek némelyike kétszeresére-háromszorosára növekedett.¹

Az idegenek folyton növekedő befolyása s az elfogott felkelő nemesek példátlan kegyetlenséggel való tömeges kivégzése végre is az elégedetlenség és a folytonos zúgolódás forrásaivá lettek. Ezt a hangulatot csak növelte Zsigmondnak a horvát—dalmát kérdésben tanúsított vétkes közömbössége, pénzügyi és erkölcsi tekintetben való könnyelmű, sok botrányos viselkedése. Az elégedetlenség már 1388-ban, közvetlenül az első kivégzések után komoly mozgolódásra vezetett. De 1390-ben, amikor Garaiék újra ha-

talomra kaptak és Nagy Lajos vérenek trónigényeit nieg-személyesítő *Mária* is meghalt, a közhangulat mindinkább Zsigmond ellen fordult s az elégedetlenség nyílt kitörését csak a török-veszedelem akadályozta meg.

Mikor azonban a *felszabadító hadjárat is kudarcba fulladt*, Zsigmond a vereséget még egy ballépéssel is tetézte. Ahelyett ugyanis, hogy az országnagyok vezetésével rendben visszavonuló serege élén, vitézeinek fedezete alatt sietve hazatért volna, kétségbeesett katonáit otthagyva, *idegenbe mentette életét* s még csak a gyors hazautazásra sem gondolt, hanem *hónapokig tartó konstantinápolyi tárgyalásokba kezdett*. Az országban különböző hírek keringtek Zsigmond fogságba jutásáról, haláláról. Mikor pedig az igazság kitudódott, az ország legtekintélyesebb magyar főura, Zsigmondnak eddig legkitartóbb hive, maga Lackfi István állt a változást sürgető urak élére.

László király, aki örökös küzdelmekben élt hazájában, most a két Lackfi Istvánt nevezte ki a Horváti kivégzése óta be sem töltött magyarországi helytartói méltóságra.

Lackfi István személyében egy letűnőben levő korszak eszméi, gondolkodása és életszemlélete áll előttünk.

LACKFI ISTVÁN PÁLYAFUTÁSA ÉS BUKÁSA.
Lackfi István Nagy Lajos halála óta mindig Zsigmondi leghívebb emberei közé tartozott. Nagy szerepe volt Zsigmond trónrajuttatásában és az első évek kormányzatában. Maga a király nagy becsüléssel és bizalommal viseltetett iránta. Mikor azonban a »szent királyok« családjának utolsó nőági sarja is meghalt és minden remény elveszett, hogy Zsigmond fiában Nagy Lajosnak új, erős férfiivadéka támadhat, valami *megrendült* benne. Méltóságáról *lemondott, visszavonult* és csak akkor jött elő, mikor Zsigmond egy Nagy Lajoshoz méltó hatalmas hadivállalkozás élére állva, más férfiakkal, együtt az ország kormányzására szólította fel. De a vereség és a király azutáni magatartása nyomán *meghasonlott önmagával* és elfordult attól, akit épp az ő támogatása segített Szent István trónjára.

A nagytekintélyű főúr állásfoglalásának hírére egyszeribe fellobbant a keserűség tüze. A *tengerparti részeken* és *Horvátországban* újra kitűzték László lilimos zászlaját. *Boszniában* Tvartkó természetes fia, *Oslja* támogatta a mozgalmat, Zalamegyében maguk a Lackfiak álltak a felkelés élére. Az *északnyugati* részekre a morva örgrófok támasztottak igényt. *Ulászló* lengjél király pedig feleségének, mint a magyar trón örökösének hűségére eskette fel a *moldovai* és *havaselyi* vajdákat.

A kormányhatalmat most *Garai* és pártja ragadta magához s ezeknek sikerült a közvéleményt Lackfiék ellen hangolni. Könnyen elhitették *rágalmaikat*, hogy Lackfi nádor és rokonsága kezdettől fogva *szövetséges* volt Hor-

vátiéknak és ellensége Zsigmondnak. Majd ezután már csak egy lépés volt az, hogy így tehát *a Lackfiak hozták az ország nyakára a törököt is*. Az elégedetlenkedő főurak 1397 februárjában *Körösudvarhelyen* országgyűlést hívtak össze, amelyre Lackfi Istvánt és unokaöccsét is meghívták bánt álmatlanságukat biztosító királyi levéllel. Lackfiék, bízva a király szavának szentségében és igazuk tudatában, el is mentek a gyűlésre, hogy a királynak meghódoljanak és bocsánatot kérjenek. A király hódolatára fegyvertelenül megjelent két Lackfit *Garai bán* és *Ciliéi Hermann gróf* tanácskozás közben — előre megfontolt terv szerint — karddal megrohanta és mindkettőjüket felkoncolta. A harmadik Lackfi pedig több társával a Horvátiak sorsára jutott.

Az ítélet után kiadott adománylevelek az emberi gonoszság és elvetemültség példájaként állították pellengérré Lackfi Istvánt és unokaöccseit. Az Anjou-kor leghatalmasabb főúri vagyona pedig közprédára jutott.

AZ 1397. ÉVI TEMESVÁRI ORSZÁGGYŰLÉS, TELEKKATONASÁG. Az ítélkezést nyomon követte a kormány teljes újjászervezése. A társadalmi és gazdasági egyensúlyt felbontó mértékű adományozások nyomán kialakult roppant méretű uradalmak uralomra jutott birtokosai derekasán részt vállaltak a nemzetre váró önvédelmi harcból, de a fokozott közkötelességek fejében addig nem ismert gazdasági és politikai hatalmat követeltek maguknak s az J 397. évi *temesvári országgyűlésen* már teljesen az ő befolyásuk szerint történtek határozatok.

A FŐURAK HATALMÁNAK BIZTOSÍTÁSA. Zsigmond az 1397. évi törvényben Nagy Lajosnak az *Aranyhullát* megerősítő 1351. évi törvényét s magát az *Aranybullát* is *megerősítette* az ellenállási jog kivételével és több új intézkedés bővítette azokat. Az új rendelkezések a török támadás vagy más hasonló nagy veszedelem esetén a tisztségviselő főurakat és birtokos nemeseket *személyesen hadbaszállásra*: kötelezte. Egészen új kötelességként állapították meg, hogy a tehetős *birtokos nemesek minden huszonöt jobbágyuk után egy fegyverest állítsanak ki*. A jobbágságra új és súlyos teherként nehezedő *portális (telek) katonaság* életrehívásával mintegy 10—12.000 fővel gyarapodott a hadbahívható fegyveresek száma s az új elem felszerelése és élelmezése teljesen a nagybirtokos nemesekre hárult. Elrendelte továbbá, hogy a török háborít tartama alatt az összes *egyházi jövedelmek* felét a hadviselés céljaira fizessék be s a *tized felét* a fizetésre kötelezettek közvetlenül a király adószedőinek szolgáltatassák be. A *jobbágyokat súlyosan terhelő rendelkezések* kimondották továbbá, hogy a földesurak területén folyó- és állóvizekből fogott halak egyharmadát, a lápokban és morot-

vakban fogottak felét az uraknak kell beszolgáltatni. *(Első lépései voltak ezek az intézkedések a népet kíméletlenül elnyomó, kizsákmányoló uraságokká átalakító politikának, mely végső eredményben a jobbágyosztálynak a régi rab-szolgaság színvonala felé való lesüllyedését eredményezte.) Védelmébc vette a törvényhozás a nagybirtok anyagi érdekét az országszerte szépen gyarapodó polgársággal szemben is. A király és az uralomrajutott párt felfogását és politikáját még jobban jellemzik a királyi birtokadományokról szóló törvénycikkek. A törvény elrendelte, hogy a külföldieknek és jövevényeknek adományozott várak és! uradalmak mind visszavéssenek. Elrendelte továbbá, hogy a levert mozgalmak és felkelések résztvevőinek és a király és a felkelők közt béke szervezésére törekvő uraknak tett összes adományok is visszavéssenek, viszont a királyhoz hű és szolgálatában személyükben, vagy vagyonukban kárt szenvedett országglagosoknak adományozott birtokok azok és örököseik javára megerősíttessenek.*

Az Aranybullának és Nagy Lajos törvényeinek szavait átvevő, de azok szellemét tökéletesen megmásító törvény rettenetes fegyvert adott a magukat már-már Zsigmond híveiként feltüntető Goraz-párti főurak kezébe. E törvények életbeléptetésével megszűnt a Lackfi—Szécsi—Kanizsai-párt királyhú tagjainak élet- és vagyoni biztonsága. S a következmények ezt a sejtelmet igazolták is. Zsigmond kipróbált régi hívei mély fájdalommal és egyre! növekvő elégedetlenséggel tapasztalhatták, hogy a király tőlük elfordulva, azoknak karjába veti magát, akik egykor mindent elkövettek trónralépésének megakadályozására,

ÚJABB TÖRÖK MOZGALMAK. ZSIGMOND NYUGATI TERVEI. Közben a török-veszedelem egyre növekedett. Zsigmond új hadjáratra határozta el magát. Konstantinápolyi tartózkodása idején Ígéretet tett erre // *Mánuel* császárnak, aki már csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta tartani a keleti kereszténység fővárosát a török ellen. A török támadás azonban egyelőre elmaradt. Zsigmondnak a következő évben *Boszniában* akadt dolga, ahol Tvartkó természetes fia, *Ostoja*, Dabisa özvegyét elűzve, a nápolyi királyhoz szító főurakkal együtt megszegte hűbéri kötelezettségeinek teljesítését s a bosnyák *Hervoja* vajdával együtt törökbarát politikát folytatott.

A magyar nemesség azonban — a nikápolyi kudarc után — nem nagy buzgalmat tanúsított katonai kötelezettségeinek teljesítésében. Zsigmond közben újra szövetségek után nézett. *Lengyelországba* is elment, de útja most sem járt sikerrel. 1399 tavaszán mégis sikerült nagyobb sereget gyűjtenie. *Bajazid* azonban nem jöhetett, mert a kisázsiai események hazaszólitották.

Timur Lenk mongol fejedelem, Dzsingisz-kán egyik hadvezérének utóda, a világhódító mongol császárok nyomdokain új keleti világbirodalom megalapítására tört. Az egykori Tatárbirodalom nagyrészét s utóbb Felső-Indiát is uralma alá hajtotta s már a XIV. század végén szomszédságaiba jutott a kisázsiai oszmán törökségnek. Az Európában győzhetetlennek hitt Bajazidot 1402-ben Ankaránál megverte, magát pedig fogságba ejtette. Utóda, Tamerlán nem igen háborgatta a szomszédos keresztény államokat.

1408-ban hallunk először újabb török betörésről, de ez sem volt komolyabb jelentőségű. *Most lett volna ideje igazán a törökkel való leszámolásnak. De Zsigmondot ekkor már nem érdekelte a keleti veszedelem.* Minden figyelmével nyugat felé fordult, a cseh és német trón felé s Magyarországot mindinkább csak a császári korona elnyeréséhez biztos bázisul szolgáló, vért, fegyvert és aranyat hozó házi tartománynak kezdte tekinteni. *Nemcsak a rendeknek téti ígéreteiről, hanem a legegységesebb uralkodói kötelességeiről is megfeledkezett.*

CSEH ÉS NÉMET FELKELÉS. *Vencelt, a cseh királyt, a főurak már 1393-ban a legerélyesebb eszközökkel kísérelték meg a törvényes rend helyreállítására szorítani.* Ugyanekkor a német rendek is ellene fordultak és csak akkor békültek meg, amikor a mindig cseh földön tartózkodó királyi birodalmi helytartót nevezett ki maga helyett. Mikor azonban továbbra is évekig távolmaradt a birodalomtól, a türelmüket vesztett főurak felkeltek ellene. A csehek is felkeltek ellene s a helyzetet súlyosbította a fejedelmi testvérek viszálya, kik közül *Prokop Vencel* oldalára állt s mint ennek szövetségese, harcot indított bátyja, *Jodok* ellen. Ez viszont *Zsigmondhoz fordult segítségért.* Zsigmond előtt most felcsillogtak a *cseh és német trón elnyerésének reményei.* Segítségére sietett Jodoknak, s Magyarország kormányát az országnagy okra hagyva, másfél évig felé sem nézett országának.

A német mozgalom Vencel egyházpolitikájának következményeképpen fajult nyílt lázadássá. A Luxemburg-ház feje elhatározta, hogy a régi nagy császárok példájára döntő erővel szól bele az egyház ügyei-be, hogy a hívek nyugalját zavaró egyházszakadásnak véget vessen. A tervhez Zsigmond is hozzájárult, mire IX. Bonifác pápa felháborodással hallotta, hogy a két luxemburgi, kik eddig hívei közé tartoztak s akikkel szömben még a főpapi méltóságok betöltése tekintetében is mindig méltányos volt, a pápai címet bitorló avignoni pápával, XIII. Benedekkel egysorba helyezik és letaszítására szövetkeznek. Erre a német bárom papi választófejedelemmel Wittelsbach rajnai pfalzgróffal szövetkezve a királyválasztásra jogosult hét fejedelem többségként trónfosztottnak nyilvánították Vencelt s helyébe magát a bajor választót ültették. IX. Benedek 1390-ben elismerte Lászlót Nápoly törvényes

királyának s a német trónfosztás után ennek támogatásával igyekezett Zsigmondot is megfosztani a magyar koronától.

Kapóra jött ez a magyar uraknak, akik a király állandó távolléte s némely hívének garázdálkodása végleg elkésérett.

ZSIGMOND FOGSÁGA ÉS KISZABADULÁSA. Zsigmond személyes megjelenése sem hozta meg a várt sikert! Az országnagyok *Garai* Miklósnak részvételével április végén *fegyveresen vonultak a király elé* s a választásakor vállalt kötelességei teljesítésére, ellenkező esetben pedig lemondásra szólították fel. (Garaiék a diplomatikusan megoldást választották. Együttmaradtak az összeesküvőkkel, sőt színleg hozzájuk is csatlakoztak, hogy szándékaikat megismerjék és elhatározásaikat befolyásolják.) A *főurak kívánságait teljesíteni vonakodó királyt az országnagyok őrizetbe vették és fegyveres kíséreltel Visegrádra szállították*, ahol egykor Kis Károly végezte életét. A *kormányt a mozgalom élén álló urakból alakított tanács vette át.*

A hangulat országszerte a király ellen fordult, az utód személyében azonban nem tudtak megegyezni. Az országnagyok többsége az Árpád-házi *Mária* nápolyi férfitörzsmagazói közül már egyedül életbenlévő *László* király mellett foglalt állást. Őt támogatta a horvát urak, a dalmát városok, Hervoja és Ostoja bosnyákjainak tábora is.

A TRÓNBTÖLTÉS VESZEDELME. A *felvidéki köznemesség* körében azonban sok híve volt már *Ulászló* lengyel királynak, noha *Hedvig* királynő már 1399-ben meghalt. A lengyel és magyar nemességet e korban már összefűző baráti kapcsolatok nagy súllyal estek latba. A nemesség június 11-i *lapolcsányi* ülése végre már formálisan is *felajánlotta a trónt Ulászlónak*, aki azonnal hadbaszólította seregét a szepesi határra. A választás hírére *Jodok* morva örgróf Zsigmonddal korábban kötött örökösödési szerződésére hivatkozva, *szintén fegyverbe szállt s az északnyugati részeket elfoglalva, Pozsonyt, Szentgyörgyöt és Nagyszombatot morva őrséggel rakta meg.* *A Dunántúlról ugyanekkor a többi Habsburg-herceggel viszályban álló Vilmos herceget, Hedvig egykori jegyesét, hívták meg királynak.* Ő is hadbaszállt és néhány várat elfoglalt.

A trónharc minden borzalmát felidéző események; meggondolásra készítették a közérdeket szem előtt tartó országnagyokat s ezt a hangulatot kihasználva, *G* arainak sikerült őket megbékíteni. A király merev magatartásának megmásítására kötelezettséget vállalva és *saját fiát, testvérét adva túsul a főurak kezébe, kivitte, hogy Zsigmondot őrizetére bízták.*

Mindez azonban csak az elégedetlen országnagyok *megettévesztésére szolgáló színjáték* volt. A helyzet igazi megoldását *Garaiék siklói várában* készítették elő. Mikor

királyát sikerült kezesek ellenében saját őrizetébe vonni, idehozta Zsigmondot és ide gyültek össze Garai pártjának mindenre elszánt tagjai.

A megtért főurak hódolatának fogadása után *Zsigmond felbontotta Margit briegi hercegnővel kötött, de még végre nem hajtott házasságai, Ciliéi Hermann látogatására ment és ennek kilencéves leányát, Borbálát jegyezte el. Garai ugyanekkor nőül vette Borbála nénjét, Ciliéi Annát.* Az új családi liga nyomában a béke megkötése után *magához ragadta a hatalmat* s alig egy esztendővel a kibékülés és új fogadkozások után *Zsigmond újra a régi útra tért.*

LUXEMBURG—HABSBURG SZÖVETSÉG. 1402 elején *Csehországba* utazott és teljes másfél évig feléje sem nézett országának. Ekkor *Zsigmond* és *Prokop* királyi bátyjukat -- *Vencelt* — elfogatták s Bécsben a *Habsburgok* őrizetére bízták. Albert herceg elvállalta a trónjafosztott Vencel őrizetét, de — súlyos feltétel ellenében. A jutalom a *Habsburgok magyarországi örökösödésének szerződéses elismerése volt.*

Ez a szerződés a magyar felfogás szerint *érvénytelen* volt. A *Pozsonyba* 1120-ban összehívott százötz főpap és báró, nemesúr mégis hozzájárult. Mikor azonban *Zsigmond* néhány hónap múltán korábbi ígéreteit s az 1397. évi egyezség feltételeit újra megszegte, a megelőző évi mozgalom vezérei a *nyílt felkelés* útjára léptek.

Zsigmond erre kormányát elmozdította és eddig nem ismert, teljesen új *nemesurakat emelt fel magas méltóságokba.* Az új emberek előtérbe állítása nyilvánvalóan a régi — 1387. évi liga tagjai — méltóságokat viselő urak ellen irányult. Az új kormány kinevezése *Zsigmond* részéről nyílt kihívás volt s az országnagyok hasonló nyíltsággal adták meg válaszukat. A nápolyi párthoz álltak. **AZ 1403. ÉVI ORSZÁGOS FELKELES, ZSIGMOND LETÉTELE.** Az 1401. évi mozgalom után a horvát—dalmát részekben időző elégedetlenek nem vonták be *László* lobogóját. Követséget küldtek a pápához s őt *László* magyarországi igényeinek elismerésére kérték. Bonifác pápának kapóra jött a kérelem. Nyíltan állást foglalt *László* magyar igényei mellett. Állásfoglalásával *Vrána, Knin* és az összes *Vellebiten túli horvát várak és városok elismerték Lászlót uruknak.* Nemsokkal utóbb Magyarország legelőkelőbb főurai is csatlakoztak a mozgalomhoz.

Az elégedetlenkedő országnagyok 1402 karácsonyán *Nagyváradon, Szent László király sirjánál* adtak egymásnak találkozózt s ott a szent ereklyére tett kézzel esküdtek meg, hogy *Zsigmondot, mint arra méltatlant, trónjától megfosztják és* *László* nápolyi királyt, az *Árpádok* és *Anjouk* törvényes fiúági örökösét ismerik el királyuknak és őt ősei trónjára segítik. A délvidéki hadak vezérletét *Bebek*

Imre vette át s hamarosan leverte és foglyul ejtette Zsigmond bánját. A fővezérek pedig, élükön a primással, a dalmát tengerpartra indultak. Útközben *Pozsega* várából új követséget küldtek Nápolyba Lászlóért.

Maga *László* június derekán érkezett *Zárába*. Kíséretüket és a hadi népet huszonnégy hajó hozta. A magyar urak *László* késedelme miatt aggodalmaskodva, újra megsürgették a király útját, de *László*, — apja példáján; okulva — egyre késleltette az elindulást, végül is *Zárában* koronáztatta meg magát.

A pápa erélyes fellépése éppúgy célját tévesztette, mint száz évvel azelőtt *VIII. Bonifác* hasonló beavatkozása *Károly Róbert* érdekében. A nemesség egy rész nem, jó szemmel nézte a *pápaság befolyását, másokat* *László* habozó és egyre késlekedő magatartása és *Zsigmond* híveinek gyors és erőszakos fellépése hajtott a *luxemburgi* párt oldalára. *Albert* herceg, aki ekkor *Zsigmond* új helytartója volt, erélyes levélben hívta hadba a vármegyék nemességét. A nádor pedig Csehországba sietett, hogy *Zsigmondot* az eseményekről tájékoztassa és sürgősen hazahívja. A királynak azonban nem sok kedve volt a hazatérésre. Ott maradt táborában s *teljes hatalmú felhatalmazást adott sógorának, Garatnak*, hogy nevében intézkedjen a felkelők javainak elkobzásában. A királyim csapatok valóban gyorsan rendet csináltak az országban. A döntő ütközet a Rába melletti *Pápócnál* történt és *Zsigmond* híveinek teljes győzelmével végződött. A sikert hírről véve, most már *Zsigmond is hazasietett*.

ZSIGMOND MEGTORLÓ INTÉZKEDÉSEI. (Pl. *ACETUM REGIUM*.) Első intézkedése a *Szentszék* ellen, irányult. Már 1403-ban *ünnepélyesen felmondta az engedelmességet IX. Bonifácnak* s a tőle szenvedett sérelmekre hivatkozva, *megtiltotta a pápai adók beszédését, a pápai bulláknak, leveleknek, rendeleteknek elfogadását*. Ugyané törvényében *királyi engedélyhez (placetum regium) kötötte minden pápai bulla, rendelet és ítélet kihirdetését*. (Bár *Zsigmondot* e törvény megalkotására nem; *elvi*, hanem *személyi* szempontok vezették, az 1404. évi törvény később mégis legerősebb pillérévé vált az »*apostoli királynak*« főkegyúri jogot tulajdonító magyar egyházi jogi felfogásnak.)

Törvényes intézkedéseit nyomon követték *cselekedeteit* is. Az *üresedésben levő főpapi méltóságok összes java-> dalmait lefoglalta* s valamennyi kezelésére *világi kormányzókat rendelt ki* s a *jövedelmeket* a személyi kérdés megoldásáig *kincstárának tartotta fenn*.

A papok után a *felkelésben résztvevő világi urakra került a sor*. Néhány héttel a *zárai* koronázás után *ünnepélyesen bevonult Budára*. A felkelés élén álló *primás*

várát bevette, majd Visegrádra ment s ott a zászlósorak a hadsereg és nép szemeláttára fejére tette Szent István koronáját — ezzel bizonyítva be azt, — hogy nem László^ hanem ő az ország törvényes királya.

BÜNTETŐ HADJÁRAT. A dunavidéki mozgalom gyors elfojtása után a tiszavidéki felkelők sem tarthatták sokáig magukat, úgy hogy októberre már az egész mozgalom Horvátországra, Dalmáciára és Boszniára volt szorítva.

ZSIGMOND KEGYELEMLEVELE. Október 8-án Zsigmond kiadta generális kegyelemlevelét a felkelőknek. Ez a nevezetes kegyelemlevél teljes büntetlenséget biztosított mindazoknak a főpapoknak, báróknak, nemeseknek, vitézeknek és másrendű-rangú országlakosoknak, akik karácsonyig s a nemeseknek, akik egy év leforgása alatt megjelennek a király színe előtt és személyesen tesznek hitet hódolóinkról. Megsemmisítette a felkelés tartama alatt a kegyelemben részesültek rovására tett minden intézkedését, végül — s ez volt a békeegyezés legnevezetesebb vívmánya — teljes biztosítékot adott ugyanez uraknak korábban kapott adománybirtokaik és zálogos birtokaik további zavartalan élvezetére és birtoklására. Ezzel, hatályon kívül helyezte az 1397. évi törvény legtöbb hatalmi visszaélésre módot adó két szakaszát.

A véres megtorlásról most szó sem volt. A kiengesztelődés formája királyi kegyelem és bűnbánó hódolat volt, de a temesvári országgyűlés két sérelmes határozatának érvénytelenítése, ha nem is egyenrangú, de egymással erőben vélekedő hatalmi tényezők méltányos békéjéről beszél

VENCEL GYŐZELME ZSIGMOND FŐLÖTT. Mialatt Zsigmond itthon erőt vett a felkelésen, Csehországban támadt ellene új mozgalom s Vencel e híre 1404 elejénk megszökött bécsi fogságából és trónját újra elfoglalva, Zsigmondot megfosztotta helytartói tisztétől. Zsigmond hű barátjával, Albert osztrák herceggel hadbaszállt ellene, de komolyabb hadműveletekre nem került sor. Albert meghalt, Vencelnek pedig sikerült Ulászló lengyel királlyal szövetséget kötnie. Zsigmond erre hazajött és néhány évig a magyar és bosznák ügyeknek szentelte idejét.

A VÁROSI NÉP JOGVISZONYAINAK 1405. ÉVI SZABÁLYOZÁSA. Az 1405 áprilisában Budán gyűlésező nagyobb királyi tanács javaslatára a birodalom minden részéből gyűlésre hívta össze a királyi joghatósága alá tartozó össze városok, mezővárosok és szabad községek küldöttjeit és követeit, külön törvényerejű jogszabályban erősítette meg és szabályozta a városlakó nép jogait, kiváltságait és kötelességeit. Számos — a török betörések útvonalába eső — mezővárost és szabad községet városi rangra emelt. Szabályozta a városi autonom bíróságok,

fellebbezési hatóságok törvénykezési szerepéi és hatáskörét, a városlakó polgárok, vendégek és jobbágyok törvénykezési védettséget. Biztosította a városból és városba költözni kívánó *jobbágyok szabad költözési jogát*. Ezzel az intézkedéssel *bevonta a városokat is az alkot mangos éleibe*, bár a városi követek jelenléte egyelőre a fejenként szavazó nemesség nagy száma mellett sem biztosított különösebb befolyást a városok részére.

BOSNYÁK ELSZAKADÁSI TÖREKVÉSEK. Az ország békéjének megerősítő munkáját 1405 nyarán a boszniai és dalmáciai eseményekről érkezett hírek zavarták meg. Útnak is indult, hogy *Ostoja* királynak hódolatát kivegye, aki a gyenge király mellett fejedelmi jogokat gyakorolt. Zsigmond még 1405 nyarán hadbaszállt, *Bihács* várát bevette, de a magyar sereg nem volt elég erős. nagyobb sikert elérni nem tudott, sőt Bihácsból is vissza kellett vonulnia.

Hazatérőben Zsigmond *Ciliéi* Hermannt látogatta meg s *Krapinán* egybekelt *Borbálával*, majd őt december 6-án királynévá koronáztatta. Zsigmond 1408-ban új hadat vezetett *Tvartkó* és *Hervoja* ellen. A döntő ütközet Zsigmond és *Tvartkó* hadai között az újonnan felépített *Dobor vára* alatt folyt le és a bosnyákok megsemmisítő vereségével végződött. *Tvartkó* és a bosnyák urak minden feltétel nélkül megadták magukat. Zsigmondon, akit már a nápolyi király nevének említése is indulatba hozott, szívos párhiveinek láttára újra erőt vett régi *kegyetlen* szenvedélye. Szörnyű bosszul vett rajtuk. *Dobor* várában *százhuszonhat bosnyák nemest kivégeztetett* s holttestüket a vár alatt elfolyó Boszna vizébe vettette, *Tvartkó* királyt pedig fogolyként hurcolta Budára.

1409 tavaszán jelentek meg Budán hódolatra a déli bosnyák tartományok hatalmas vajdái, akik Zsigmondot a bosnyák trón egyedüli örökösének ismerték el és méltóságukban megerősítve tértek vissza hazájukba. Ezzel Dalmácia és Dél-Horvátország újra visszakerültek a magyar korona közvetlen hatósága alá.

SZERBIA HÜBÉRES HÓDOLATA. A boszniai nagy győzelem alatt fogadta Zsigmond a rigómezei csata óta török szolgálatban álló *Lazarevics* István szerb fejedelemnek — *Garai Miklós* sógorának — hódolatát. A rác kenéz, aki *II. Manuel* császár adományából nem sokkal utóbb »*Rác ország despotájának*« címét vette fel, a győzelem hírére szakított eddigi politikájával s a török uralom alól visszamenekült a magyar korona uralma alá.

OSZTRÁK SZÖVETSÉG. Ugyanez időben lépett Zsigmond szorosabb szövetségre *Habsburg Ernő* herceggel, a későbbi *III. Frigyes* császár apjával, aki *Vilmos* halála óta *Lipót* testvérével viaskodott, hogy magának szerezze

meg a kis V. Albert herceg gyámságát a velejáró nagy jövedelemmel és hatalommal. A szerződést még 1408 őszén megkötötték s félév múlva Zsigmond ítélkezett békehíréként a civakodó Habsburgok perében. A gyámságot, hatalmat és jövedelmet megosztotta kettőjük között és 1409-ben *örökösödési szerződést* kötött velük Cseh- és Morvaországra vonatkozólag az esetre, ha Vencelt és Jodokot túlélve, fiúörökös nélkül találnának elhunyni. A harmadik Habsburgot, a néhai IV. Albert hasonló nevű fiát, eljegyezte kisleányával, *Erzsébettel*. Ezzel az eljegyzéssel egyszersmindenkorra útját vágta, hogy a magyar trónkérdésben a Habsburgok szerződéssel biztosított jogaik alapján nehézségeket okozzanak leányának, kit, ha fia nem születik, utódjául szánt.

A SÁRKÁNYOS-TÁRSASÁG ÉS A NAGYBIRTOK URALMÁNAK KEZDETE. 1408 december havában egy új társaságot alapított Zsigmond. Az alapító okirat szavai szerint Zsigmond király és Borbála királyné a hit ellenségeinek pusztítására, üldözésére s »a szent és üdvöthozó hit vallásának minden akarattal leendő szolgálatára, növelésére és védelmére irányuló tiszta szándékuk és törekvésük jelül« választották és vették fel a poklok megsebzett fejedelmét jelképező sárkányos jelvényt, mely a fenékvadát hátsébre helyezett vörös kereszttel ábrázolta. E kimondottan vallásos célhoz képest a királyi pár és a társaság összes tagjai kötelezettséget vállaltak, hogy az országot a pogánytól minden erővel védelmezni fogják s a török ellen serényen harcolni fognak. De ez a célkitűzés csak leplezésre szolgált — a társulás *igazi* célja, a magyar egyesültek *politikai célkitűzésének és törekvéseinek*.

A Sárkányos-társaság tagjai bárói esküvel kötelezték magukat, hogy a királyi pár és mindkét nemű születendő, gyermekeik iránt állhatatos hűséggel fognak viseltetni. őket személyükben és jogaikban minden körülmények között védelmezni fogják, nekik híven szolgálnak, a királynét özvegysége esetén jogainak élvezetében meghagyják és megvédelmézik, ha ily szándék tudomásukra jutna, a királyi család ellen tervezett mindennemű támadást és merényletet híven feltárnak és a bizalmas megállapodásokat senkinek fel nem fedve, titkon megőrzik.

A *hatalom igazi birtokosai* 1408 után nem a király, hanem a többi pártok bukása után gazdagodásnak indult *sárkányosok ligája volt*, melybe rokoni kapcsolatai és pártállás szerint a király is beletartozott. Az új hatalmi szövetség élén a király, a királyné és a huszonnégy sárkányon káros állt, akik egytől-egyig a *Garai—Cillei-liga* tagjai közül kerültek ki.

Zsigmond a Sárkányos-társaság megalapítása után végleg szakított Nagy Lajos egyensúlyozó politikájával és

a tartományok élére ugyanazon a vidéken birtokos urakat állított.

A MAMUTBIRTOKOK KIALAKULÁSA A KIRÁLYI KINCSTÁR KÁRÁRA. A társaság politikai hatalmának igazi alapja azonban a tagjainak földesúri hatósága alá tartozó roppant terjedelmű földbirtok volt. Zsigmond adományozási és zálogolási rendszere a vagyonszerzés addig ismeretlen lehetőségének tág perspektíváját tárta fel a szövetséghez tartozó főurak és nemesek előtt. Az eredmény az lett, hogy *a királyi birtok alig egyharmadára, csökkent, a birtokostársadalom élén álló hatvan család vagyona viszont megkétszereződött,* de a vezetőcsaládok gazdagodási üteme ennél sokkalta rohamosabb volt. A főúri családok egynémelyike a Csák Máték kora óta elképzelhetetlen méretű, roppant vagyon urává lett, mások az Anjou-kori nagybirtokosság leggazdagabb rétegeinek vagyoni színvonalán helyezkedtek el, illetőleg az Anjou-korból átmentett vagyonukkal ezen a színvonalon állapodtak meg.

A vagyonszerzésben, a felkelők könyörtelen üldözésében előljáró délvidéki urak, a szűkebb értelemben vett *Garai-Cillei-liga* tagjai haladtak elől. Míg a Garai—Cil-leliga birtokainak tulnyomórésze a délvidéken királyi kézre került régi fő- és köznemesek vagyonából származott, a többi országrészeken birtokos sárkányos bárók vagyona csak kisebb részben eredt ily forrásból.

Az új arisztokráciában sok volt a bennszülött. Zsigmond *pártkirályként* nem rendelkezett a legitim királyok erőket kiegyenlítő és hatalmakat egyensúlyozó képességével és eszközeivel. Saját pénztelenségéből és adakozó szenvedélyétől, hatalmas alattvalóknak követelődző kérelmeitől ösztönözve, II. Endre napjaira emlékeztető *rnértéktelenséggel osztogatta szét a királyi vagyon eredeti állományához tartozó és kobzás, h áramlás útján kezére került javakat.* Pártszempontoktól vezéreltetve, egy hatalmi csoport gazdasági erejének aránytalan fejlesztésével és szeretlen megnövelésével felborította az erők egyensúlyát. *Zsigmond a királyi uradalmak és az Anjou-kori nagybirtok felhasználásával vetette meg alapját a királyi hatalomtól független, azt felülmúló oligarchikus nagybirtokszervezetnek.*

A TULAJDONKÉPENI NEMZETI TÖRTÉNET KEZDETE. A török elleni védekezés mellett Zsigmond ótii. a magyar élet második nagy kérdése a köznemesség és a nagybirtokosság egyre élesebbé váló politikai küzdelme volt. Nagy Lajos haláláig a magyar nemzet történetét két tényezőre bonthatjuk: az egyik az ország lakosságának belső, gazdasági és társadalmi fejlődése, a másik a dinasztia külpolitikájának eseményekben jelentkező meg-

nyilvánulása. Olyan értelmű *nemzeti történelmünk*, amikor a nemzet a maga sorsának kialakulásában hatótényezőként szerepel, Zsigmond előtt alig beszélhetünk, Íriszen a belső társadalmi fejlődés egyes fokozatainak elismerése is csak a *király kegyének* s nem a *nemzet akaratának* volt a megnyilatkozása. A rendi állam szervezetének kialakulása folytán a nemzeti alkotó rendek most már politikai jogokhoz jutottak s Zsigmond óta az országgyűléseken, ezeket a jogokat gyakorolták is. A nemzeti akarat ettől kezdve lesz *hatótényező* az ország és a nemzet sorsának kialakításában s ettől az időtől kezdve kerülnek a kizárólagos *dinasztikus célkitűzések helyébe a tudatos nemzeti érdekek*. A nemzeti akarat érvényesülése, valamint a változott gazdasági helyzet Zsigmond alatt több reformot eredményezett.

Zsigmond fényűző udvartartása s állandó katonai elfoglaltsága, de szinte állandó vándorélete is súlyos anyagi megterhelésekkel járt. Egyre több koronajavak kerültek magánkézre, sőt a szepesi városokat is kénytelen volt elzálogosítani a lengyel királynak. (Ez az elzálogosítás csupán magánjogi jellegű volt, e városok továbbra is magyar közigazgatás alatt állottak.)

Az adózás fokozása érdekében Zsigmond a városok fejlesztését tűzte céljául. Az 1405. évi országgyűlésre már meghívta a városok követeit is. A kiváltságokban részesített városokat azonban újabb adóterhekkel látta el. De fokozottan igénybevette a zsidóság gazdasági teherbíró képességeit is, akiket szintén rendkívüli adókkal terhelt. A királyi főkegyúri jog is fokozta az államkincstár bevételeit. Elősegítette a kereskedelmi élet fejlődését s biztosította a jobbágyok szabadköltözködési jogát. Behozta a feldolgozatlan nemesércek kiviteli tilalmát s általában az volt főcélja, hogy Károly Róbert és Nagy Lajos korabeli gazdasági viszonyokat teremtsen az országban.

ZSIGMOND HADÜGYI REFORMJAI. Az egyre jobban közeledő török veszedelem hadügyi reformokra készítette Zsigmondot is. Az 1435. évi törvényben a király — a főnemesek nyomására — kénytelen volt kimondani, hogy úgy az országot, mint annak végvárait a király köteles saját költségén és saját zsoldos hadseregével megvédeni. Viszont a király haderejének elégtelensége esetén nemcsak a megtámadott ország rész főpapi és főúri bandériumai és a nemesek kötelesek fegyvert fogni, hanem erre az esetre egy új katonaságot is állítottak fel. A birtokos nemesek minden 33 jobbágytelek után egy jól felfegyverzett lovas-katonát voltak kötelesek kiállítani. Ezzel tehát a jobbágyok is résztvettek az ország honvédelmében, mert a 33 telek után kiállított fegyveres költségei a földesúr jobbágyait terhelték. Ez volt — mint láttuk — a *telekkatonaság*. A

telekkatonaság a vármegye zászlója alatt, az alispán vezetésével vonult táborba. Ezzel az intézkedéssel az ország hadereje mintegy 120.000 főre emelkedett. Zsigmond az országot hat kerületre osztotta s ezzel az intézkedéssel betetőzte az Anjouk által kialakított bandériális hadrendszer kifejlesztését.

Zsigmondnak nagyjelentőségű reformja volt a vármegyék támogatására irányuló intézkedése is. Az 1435. évi királyi dekrétum cikkelyei biztosították a szolgabírák választását. A jobbágyság helyzete azonban Zsigmond alatt nemhogy javult volna, hanem egyre jobban súlyosbodott.

NÉMET KIRÁLYVÁLASZTÁS. Németországban még az utolsó bosnyák felkelés kitörése előtt, 1410-ben meghalt *Ruprecht* király. A trónkövetelők sorába belépett *Zsigmond* is, méghozzá valamennyiük közül a legtöbb reménnyel.

Mint magyar király, épp most jutott el *hatalma tetőfokára*. Nápolyi László trónfoglaló kísérletei sorra kudarcot vallottak. Nagy Lajos koronájának csaknem minden tartománya — az orosz vajdaság és a bolgár bánság kivételével — mind Zsigmondot uralta. Ausztriában és Csehországban a belső pártütőkön és a délvídeken szerzett győzelmei óta tekintélye egyre növekvőben volt. Németországban is sok híve volt, akik szívesen látták volna a német trónon Magyarország gazdag és hatalmas királyát az utolsó »szegény császár« után. A választás Zsigmond és *Jodok* örgróf között dőlt el, mégpedig Zsigmond javára.

Mielőtt azonban új méltóságának elfoglalására Németországba ment volna, elintézte a függőben levő ügyeket. Még 1410-ben dolga akadt *Boszniában*, ahol *Ostoja* király lázadását verte le *Hervoja* segítségével. Ekkor az elsői Anjou-király — *Károly Róbert* — idejében hazánkhoz tartozó *Ozorát* és *Sót* visszakapcsolta Magyarországhoz. Iliiben szinte az egész Magyarországot beutazta s a lengyel királlyal levő viszályát is rendezte.

Zsigmond magyar királyságának gazdasági és katonai erőforrásaira támaszkodva emelkedett a császári cini és méltóság ígérését nyújtó német trónra. A nyugati keresztény világ legelőkelőbb méltóságának tisztas betöltéséhez szükséges pénzt, pompái, hatalmat ezután is jórészt a magyar korona tartományaiból szerezte meg. A magyar ügyek mégis háttérbe szorullak érdeklődésében a világpolitika nagy kérdései — a nyugati egyházszakadás, az új eretnokség, egyházi reformok, birodalmi ügyek — mellett.

A KONSTANCI ZSINAT. 1414—1418. A nyugati keresztény világban mintegy száz esztendeje egyre növekvő nyugtalanságot okozott az egyház elvilágiasodásának és az erkölcsök megromlásának egyre kirívóbb tünetek közt

jelentkező folyamata. Az *avignoni* fogságban a világuralomra törő francia királyok politikai érdekeinek eszközévé lett pápák, majd a kettős pápaválasztás nyomán bekövetkezett személyi érdekű egyházszakadás teljesen aláásta, a *Szentszék* tekintélyét s a pápai tekintély elhanyagolásával Európaszerte megindult a világi törekvések rabjává lett főpapok elvilágiasodása és a fegyelmezetlen alsó papság erkölcsi romlása. Azonban, amikor az angol *Wiclif* János nyomán a cseh *Húsz* János egyre nagyobb hatással hirdette az egyház megreformálásának szükségességét, Zsigmond császár a szorongatott egyház segítségére sietett s XXIII. János pápával *Konstanca* zsinatot hivatott össze. A zsinat 1414 novemberében ült össze s háromszentdei; tanácskozás után sikerült a szakadásnak véget vetnie. A két ellenpápa lemondott, a harmadikat — *XIII. Benedeket* — a zsinat fosztotta meg méltóságától és helyükbe Gollonna bibornokot választották meg *V. Márton* néven, most már egyedüli pápává.

Húsz János (1369—1415) cseh hitújító volt. Tanaiért — amelyekben a pápaság és a papság ellen izgatott — XXIII. János pápa 1411-ben kiközösítette őt az egyházból. Húsz azonban megmaradt álláspontja mellett, mire a pápa 1412-ben újra kiközösítette, Prágát pedig interdictummal sújtotta. Zsigmond császár a konstanci zsinaton akarta elintézni a kényes ügyet. Húsz a császár menedéklevelével meg is jelent KÖNIS táncban, mivel azonban vonakodott visszavonni az eléje tárt 39 eretnek állítását, a zsinat átadta a világi hatóságnak megbüntetés végett, amely még aznap megégeztette. A mai nacionalista cseh közvélemény hőst és vértanuját tiszteli benne.

Az eredmény jórészt Zsigmond érdeme volt, ki a zsinat első tanácskozásai idején *Aachenben* ünnepélyesen megkoronáztatván *német-római királynak*, fáradtságot nem kiméivé, ha lehetett, diplomatikus ügyességgel, ha nem, erőszakkal segítette elő az egyezés ügyének diadalát. A zsinat ugyan a legnagyobb eréllyel lépett fel a tévtanok hirdetői ellen s Husz Jánost és Prágai Jeromost maga elé idézve, őket máglyahalálra engedte ítélni, de a mozgalomnak véget vetni ezzel nem tudott.

A régi császárok fellépésére emlékeztető, de eszközeiben már teljesen az *új idők* szelleméhez alkalmazkodó: erélyes és sikeres eljárása rendkívüli mértékben megnövelték Zsigmond *tekintélyét*. A birodalom fejedelmei egymással vetélkedve keresték kegyeit, de a külső hatalmak is örömmel ragadták meg feléjük nyújtott, barátságot kérő és ígérő jobbát. Csupán az itáliai kishatalmakkal — *Milano*, *Velence* és más olasz fejedelemségek — nem boldogult. A zsinat befejezése után még egy esztendeig Németországban maradt és csak 1419 januárjában indult haza *Budára*, hogy *hatévi távollét után* újra kezébe vegye

a magyar politika és kormányzat irányítását. De *Vencel* király váratlan halála még ugyanez év végén *Csehországba* szőlította.

ZSIGMOND CSEH KIRÁLYSÁGA. Csehország *Vencel* halálakor a legsúlyosabb belső zavarok színhelye lett. A *Konstancban* megégetett *Húsz* János követői — a cseh nemesség, polgárság és parasztnép nagy tömegei, élükön a prágai egyetem tanáraival — mesterük szönrvü halála után nyílt vallomást tettek mellette; igaztalannak, rosszhiszeműnek bélyegezték a zsinat ítélkészését, az egy szín alatt áldozó *papokat elkergették*, a *papi javadalmaikat feldúltak* és *kisajátították*. *Vencel* pár nap múlva bekövetkezett halála után, az újító mozgalommal határozottan rokonszenvező *Zsófia* királynő gyenge és elnéző kormányzata alatt országszerte megindult a papok és katolikus urak javainak *pusztítása*, a templomok, papi és urilakok fosztogatása, a katolikus hithez ragaszkodó egyházi és világi elemek *gyilkolása*, mire ezek is fegyverhez nyúltak. *Kitört a vallásharc*, de elvi kérdésekben a *mozgalom vezérei nem tudtak megegyezni*.

A husziták egy csoportja, akik a két szín alatti áldozás hívei voltak — a bibliai *Tabor-hegyéről* magukat *táboritáknak* nevezték s fanatikus volt szerzetesek és rajongó egyetemi hallgatók vezetése alatt álló szegény nemesek, jobbágyok, városi proletárok sokféle ágazó szektái az egyház, állam és társadalom fennálló rendelkezéseivel merőben ellenkező tanokra esküdtek.

Zsigmondot a rendek prágai gyűlésén nemcsak a kisebbségben lévő katolikusok, hanem a *kelyhesek*, sőt a *táboriták* is elismerték a cseh trón örökösének. Felszólították azonban, hogy hite szabad gyakorlását mindkét felekezettűeknek biztosítsa. A feltételek teljesítése egyértelmű lett volna a *Konstancban* eretnekként megégetett *Húsz* János rehabilitálásával. Erre pedig Zsigmond, a birodalom ura, nem vállalkozhatott. *Boroszlóba* ment és az oda összehívott birodalmi gyűlésen egész Németország népét, majd 1420-ban V. Márton pápa bullájával a többi keresztény népeket is hadbaszólította »*Wiclif követői ellent*. A nagy had 1420 májusában keit útra Zsigmond személyes vezetésével. Körülzárták *Prágát*, amely teljesen menthetetlennek látszott, amikor a német hadaknak támadását a városból kirohanó *Zsizska* János ellentámadása visszaverte. A felek tárgyalásokba kezdtek, de az egyezés meghiúsult. A király a hit kérdésében nem volt hajlandó engedni. Békéről most már többé szó sem lehetett.

HARC A HUSZITÁK ELLEN. *Prága* ostromával másfélveztes véres harcok és öldöklő *pusztítások szomorú korszaka köszöntött be*. Zsigmond a királyi haddal és néhány felvidéki bandériummal még egy esztendeig cseh

földön maradt, de támadó kísérletei mind kudarcot val-
lottak a husziták ellenállásán s végül is kénytelen volt az
országból kivonulni. Még súlyosabb kudarc érte az 1421-
ben hadrakelt *második keresztessereget*, amelyet a csehek
keresztültörtek és *Németbród* alatt meglepő támadásukkal
újra szétverték. Zsigmond *Morvaországba* vonult vissza,
1422-ben pedig visszajött Magyarországra.

A csehországi vállalkozások balvégzetének, a husziták
meglepő győzelmeinek okául csak részben fogadhatjuk el
a husziták *guerilla-szerű* portyázó hadviselési módját. A
vereségek másik és nagyobb oka Zsigmond *határozott ka-
tonai antitalentumában*, a legsikerültebb haditerveket ke-
resztülhúzó, könnyelmű és késedelmes mozdulatai s a min-
denkori erőviszonyokat félreismerő balítélele volt.

A huszita betörések és lázongások hazánkat sem kí-
mélték. Az 1430—1432. évi huszita háborúk alkalmával
már a *Felvidékre* is át-átcsaptak s ettől kezdve úgyszólván
évtizedekre állandósult a Felvidék váraiba befészkelte hu-
szita csapatok nyugtalansága folytán a háborús állapot.
Ausztria és Északnyugat-Magyarország állandó színterével
lettek a husziták szakadatlan betöréseinek. Virágzó falvak
százai pusztultak, néptelenedtek el látogatásuk nyomán s
a *Vág, Liptó, Turóc, Nyitra* völgyeinek népe napról-napra
a legnagyobb bizonytalanságban élte életét. Útjuk nyo-
mát a tatárjárás óta ismeretlen pusztulás jelölte. Még a
kövel kerített várak és városok sem voltak biztonságban.
Szalca, Nagyszombat, Trencsén, Pozsony többször is
végsziszzenvedte ostromukat. Legtöbbet a *Szepesség* szen-
vedett és *Körmöcbánya*, melyet pénzverőjével együtt tel-
jesen kiraboltak, hogy aztán a magyar seregeket be sem
várva, hirtelen kitakarodjanak.

A magyar hatóságok tehetetlenek voltak a rendszerint
más-más utakon becsapó elszánt rablóhadakkal szemben.
Mire a hadak megérkeztek, többnyire színét sem látták
az ellenségnek. A komoly és erőteljes katonai fellépés-
nek viszont a török kérdés elmérgesedése vágta útját,
Zsigmond éppen az első komolyabb huszita betörés idején,
1428-ban készült a döntő ütközetre, mely *Galambócnál*
teljes leveretésével végződött.

Vége 1433-ban létrejött az egyezség a katolikus egy-
ház és a mérsékelt husziták tábora közt. A *táboriták*, s a
többi szekták azonban nem fogadták el a megegyezést, új
harcra készültek, mire a zsinat, az időközben Rómában.
császárrá koronázott Zsigmond elnöklésével, végső leszá-
molásra határozta magát. Új keresztshadat hirdettek, a
magyar hadakat is fegyverbe szólították, de összeütközésre
nem került a sor. Az örökös háborúskodást és belső tor-
zsalkodást megelégtelt cseh rendek hadat üzentek a tabo-
ritáknak s 1433-ban tönkrevették azok seregét. Nemsok-

kal utóbb a taboriták kezén levő északmagyar országi várak is visszakérültek a magyarok kezére. Zsigmond király végre elfoglalhatta apja és nagyapja trónját. Végül 1436 nyarán az igloui országgyűlésen ünnepélyesen megerősítették királyságát s az immár hatvannyolcesztendőös császár tizenhét, esztendővel Vencel halála után bevonulhatott Prágába.

A CSÁSZÁRI KORONÁZÁS, ÚJ MAGYAR KÜLPOLITIKA. Nemsokkal ezután teljesebbé ment Zsigmond második álma is: 1433-ban Pütkösd ünnepén IV. Engen pápa megkoronázta a római szentbirodalom császárává. A koronázás árát Magyarország fizette meg, mert a pápa feltételül szabta, hogy koronázása előtt Velencével béküljön ki. Zsigmond erre ötéves fegyverszünetet kötött a köztársasággal, ezidőre lemondott elveszett dalmáciai birtokairól.

Zsigmond német-római császársága nagy változást idézett elő a magyar külpolitikában. Zsigmond németmagyar királysága egyértelmű volt Nagy Lajos árpád-kori hagyományokon épült külpolitikai elgondolása bukáásával, s a magyar külpolitika útját évszázadokra kijelölő német orientáció kezdetével.

Nagy Lajos joggal remélhette, hogy Zsigmond a magyar és lengyel koronák örökösének oldalán és az erősen megalapozott nápolyi szövetség birtokában szükségképpen fenntartójává és folytatójává lesz az ő lengyel—magyar—olasz politikájának. Mire azonban Zsigmond a trónt elfoglalhatta, a helyzet lényegesen megváltozott. Lengyelország kivált a magyar király hatalmi köréből, barátból megbizhatatlan, sőt ellenséges szomszédá lett. A nápolyi szövetség nyílt ellenségeskedésre fordult. A magyar érdekszférához tartozó déli tartományok pedig egyrészt a nápolyi politika, másrészt az imént feltűnt török hatalom vonzókörébe kerültek.

Az Anjouk egész hatalmi koncepcióját a végső felbomlás veszélye fenyegette. Nagyhalalmi politikáról — Nagy Lajos értelmében — többé szó sem lehetett. A királyság külpolitikájában szükségszerűen a defenzív (védelemre berendezett) elem jutott túlsúlyra s a délkeleti veszedelem réme a diplomáciát a nyugati orientáció útjára terelte. A lengyel—magyar—olasz szövetség és politikai együttműködés eszméje lassanként háttérbe szorult a Németbirodalommal való szorosabb kapcsolat gondolata mellett.

Zsigmond ennek az új német, helyesebben osztrák—cseh orientációnak lett előharcosává, sőt megalapozójává. A török ellen irányuló magyar—német és magyar—osztrák—cseh államszövetség defenzív külpolitikai koncepciójának apja kétségtelenül Zsigmond volt s — akár tudatos, akár ösztönös volt a kérdésben állásfoglalása — megalapozója.

pítója lett a magyar királyság német igazodású külpolitikájának. A Habsburgok már kész örökségképen vették át ezt a külpolitikát Zsigmondtól s az ő nyomán haladva, építették ki rendszerét.

ZSIGMOND ÉS A MAGYAROK. Zsigmond elérte élete vágyainak teljesülését. A *magyar*;, *német-római*, *lombard* és *cseh koronákkal* és a nyugati keresztény világ fölötti uralmat jelképező *császári koronával* fején, a világ első fejedelmi méltóságáig emelkedett. De a nehézségek és küzdelmek, melyek apja koronáinak megszerzésével és viselésével jártak, folyton közelebb hozták magyar népéhez.

Zsigmond magyar királyi hatalma tetőfokán, a felkelések leverése, a politikai egység megteremtése, a tartományok visszaszerzése után tekintélyben és hatalomban ujre) meggyarapodott Magyarország fejedelemtént foglalta el ősei trónját. *Magyar erőforrásokra támaszkodva* szerzett érvényt német és cseh királyi, római királyi és császári szavának. Világpolitikai koncepcióját a konstanci zsinaton s a fejedelmi udvarokban *magyar diplomaták* és *magyar katonák* segítségével vitte diadalra.

A *Luxemburgok* örökös tartományainak felkelése, cseh népüknek trónfosztó határozata után Zsigmond csupán *Magyarországon talált igazi otthonra*, itt talált megértésre és komoly támogatásra. *Hadműveleteiben csak magyarokra támaszkodhatott.* Itáliában is magyarok harcoltak érdekeiért. E tapasztalatok *igaz, mély vonzalmat, rendületlen bizalmat ébresztettek lelkében*, korábban bizalmatlanságával nem egyszer megsértett magyar népe iránt, míg a *németekkel és olaszokkal szemben közöny, a csehekkel szemben harag és gyűlölet* vertek gyökeret szívében.

Ahol csak tehetette, *nyíltan hangoztatta magyarságát*, tekintélyének biztos alapjául szolgáló *magyar királyságát*. A konstanci zsinatra nádora és más magyar főurak kíséretében *magyar ruhában* vonult fel. Bárhol járt, magyar udvaroncokkal és testőrző vitézekkel vette magát körül. Magyarok kísérték *aacheni, milanói, római koronázására*, magyarok *Párizsba, Londonba*.

Az 1428. évi cseh betörés után idegen nem jutott többé magas udvari méltóságra uralma alatt. A király hangulatának és érzéseinek átalakulása, apró, jelentéktelennek tetsző tünetekben is kifejezésre jutott. Bizalmas környezetében *legszívesebben magyarul beszélt* s ha az indulat elfogta, magyarul fakadt ki és magyarságával tüntetett.

A KIRÁLYNÉ ÁRULÁSA. Zsigmond az *iglai* országgyűlés után sem tudta lecsendesíteni a cseh kedélyeket. Albert uralma elé is bizalmatlanul néztek s a német uralmat elkerülendő, Krakóval kezdtek tárgyalást a trónutódlás felől. Terveikhez magában a királyi családban talál

tak szövetségeseket *Borbála királyné* és *Cillei Frigyes* — a rosszerkölcű testvérpár — személyében.

Borbálát két évtizeddel ez események előtt házasságtörésen kapták; Zsigmond távolléte idején a német lovagrend egyik Magyarországon időző tagjával kötött szerelmi viszonyt. *Frigyes* gróf első feleségét — *F range pán Erzsébetet* — tette el láb alól. *Borbálát* Zsigmond volt kénytelen a botrányon felbőszült országnagyok kívánságára udvarából *száműzni* és *őrizetbe vétetni*. A magyar közvélemény nagyon szigorúan ítelt az efféle ügyekben, Zsigmond kegyelmesebb volt. Saját könnyelműségére és kalandjaira gondolva, nem érzett hivatást az erkölcsbíró szerepére. Néhány hónap múlva pedig apósa és leánya kedvéért újra keblére ölelte s azóta a királynékat megillető összes megtiszteltetésekben részesítette, s legutóbb *cseh királynévá* is megkoronáztatta. Előrelátható volt azonban, hogy Albert trónralépte után a *két Cillei* hatalmának és befolyásának vége lesz. Ezt a gondolatot pedig *Borbála és Frigyes* nem tudták elviselni. Hogy befolyásukat továbbra is biztosíthassák, *a csehekkel összeesküdtek* Zsigmond és Albert ellen s új barátaikkal egyetértve, *///. Ulászló* lengyel királynak kínálták fel a cseh koronát. Zsigmond felindult ez árulás hallatára. Azonnal fel is kerekedett egész kíséretével, hogy *Budára* utazzék s utolsó napjait *hű magyarjai* körében békén, nyugalomban töltsse el. De az izgalom és a téli út fáradalmi megtörték és 1437 december 9-én *Znaimban* meghalt. Utolsó akaratához híven, *Nagyváradra* vitték *Szent László* sírjának tövébe, hol harminc év előtt törvénysértései és az idegenek kegyelése miatt a magyar főurak trónfosztottnak nyilvánították és ahol sokat szenvedett felesége, *Mária* is“ nyugodott. Ide kívánczolt a magyarok közé, nemes törzsből sarjadt hűséges hitvese és a pogányverő nagy magyar király mellé. *Császár létére holtában is magyar király akart maradni.*

ZSIGMOND POLITIKÁJA ÉS EGYÉNISÉGE. Zsigmond király ötven évig ült Szent István trónján. Korban csak Szent István, uralkodási idő tekintetében senki sem közelítette meg elődei közül. Uralkodásának félszázados korszakához átalakító és fejlődéstörténeti jelentőség tekintetében csak Szent István és II. Endre kora hasonlítható. Szent István félszázada a nyugati keresztény kulturközösségbe vezette be a magyar nemzetet. II. Endre kora átmenet a keresztén' középkorból a lovagkorba. Zsigmond uralkodása a lovagkor és a renaissance fordulójára esett. Trónraléptekor még lovagfőurak — Lackfi és társai — álltak mellette. Halála előtt a XV. század derekának hatalmas nádora, Garai László vitte Macsó kormányzatát s mint egyszerű csapatvezérek, udvari vitézek, már ott álltak mellette Hunyadi János és Cillei Ulrik.

Zsigmond egyéniségében világosan felismerhetők azi apjától, főleg apósától örökölt lovagi vonások. Személyes bátorsága, vakmerősége, nyájas bőkezősége, az egyház egységének szolgálata, a nőtisztelet kedvelése, Szent Lászlónak, a magyar lovagkirály eszményképének nála is megnyilvánuló tisztelete lovagi gondolkodásra vallanak. Politikájában és etikájában viszont teljesen a renaissance-morál nyilatkozik meg. Erre mutat végletekig csapongó fantáziája, szertelen indulata és határtalan könn\elmősége, egyéniségének, lelkének egész sajátos alkata.

Zsigmond őseitől nagy államférfiúi képességeket örökölt, de a képességek között a katonai tehetségnek nem jutott hely. A hadvezetéshez úgyszólván semmi érzéke sem volt. Hadivállalatainak elgondolásában nem volt hiba, de kivitelükben annál tökéletlenebbnek bizonyultak. Sokkal nagyobb mestere volt a diplomáciának. A konsfanci zsinat világtörténeti jelentőségű határozatainak előkészítésében s a problémák megoldásában apjának, a nagy; diplomata császárnak körültekintésével járt el. De már, a török és dalmát kérdésben követett eljárását a kapkodás, az elhatározásaiban tapasztalható meglepő fordulatok, merész és csapongó fantáziáról, de a problémák megdondolt áttekintését, a tervek megvalósítását akadályozó könn\elmőségről és szeszélyességről tanúskodnak.

Zsigmond meg volt győződve a török kérdés és a dalmát probléma, fontosságáról, de — fájdalom — nem tudott Nagy Lajos és Szent László méltó utóda lenni. Nem voltak hozzá képességei. A világpolitika nagy kérdéseinek útvesztőjében valahogy elvesztette tájékozódását, Híjjával volt a biztos ítéletnek is. Ehhez képest rosszul választotta meg eszközeit is. A török hatalmat hadai egy töredékének harcbaállításával próbálta terjeszkedésében megállítani és visszavonulásra kényszeríteni. Ezek a biztos ítélet hiányában gyökerező optikai csalódások okozták kudarcainak hosszú sorozatát olyan időkben, mikor Európa nagyobbik felét felölelő világbirodalom ura volt. A császári, magyar, német, itáliai és cseh korona összetett súlya túlságig megterhelte szellemének minden rugalmassága, politikai tehetségének minden kiválósága, szándékainak és törekvéseinek minden komolysága mellett is könnyebb fajsúlyú egyéniségét.

A szertelen indulat, féktelen szenvedély, szeszélyes könn\elmőség alapvető hibái voltak Zsigmond jellemének s a fejedelmi jellemek megalapozására hivatott szigorú erkölcsi érzék hiányával párosulva, a könnyelniű és léha ember s a dühöngő kiszárnok markáns vonásaival rúttították el a nagy koncepciók és nagy problémák iránt fogékony, kiváló tehetségű uralkodó lelki képét.

A magyar felkelések leverése után végrehajtott töme-

ges kivégzések, a boszniai szörnyű vérengzés és a csehországi eretnek-égetések sorozata mélységre találnak a kor egyre durvuló szellemében, de ez az erőszakos, halált és kínzást osztogató korszellem nem mentesíti Zsigmondot az egyéni kegyetlenség, a gyilkolásban való gyönyörködés annyiszor szemére vetett vádja alól. Ennek a kegyetlen hajlamának következménye volt mértéktelen hatalomvágyából sarjadt vértagadó testvérharca s az elbukott felkelők felett igazságszolgáltatás helyett gyakorolt véres bosszúja. A magyar és cseh koronajavak mérhetetlen elfecsérelése is megfelelt a korszellemnek, de az adományozásban és általában Zsigmond egész gazdaság- és pénzügyi politikájában észlelhető meggondolatlanság mégis egyéni könnyelműségében talál magyarázatra. Ez a könnyelműség okozta, hogy a fejedelmi bőkezűség s a hívek jutalmazásának a kor felfogása szerint igazán fejedelmi erénye nála már esztelen pazarlássá fajult. A kora-renaissance-erkölcsök könnyűsége menti életmódját, de túlzott kicsapongásai mégis egyéni számlája rovására esnek.

Jellemének végzetes hibái vonták maguk után élet-sorsának tragikumát. Külső sikerek szempontjából semmit sem tagadott meg tőle az élet. Öt koronával fején, túlszárnyalta nála hasonlíthatatlanul nagyobb apját és após íté is. Volt idő, mikor egész Európa már-már a keresztény világ urát látta benne. De a fény üresnek, a hatalom színlelegesnek, sikerei félsikereknek bizonyultak. A világ ura volt, de saját országában sem tudott igazán úrrá lenni. Magyarországon 1403 után korlátlan úr lehetett volna, de hatalmát másokkal kellett megosztania. Zsigmond tudott szeretni, tudott bízni, tudott jutalmazni is. Ragaszkodó híveit elhalmozta szeretete, bizalma, bőkezűsége minden jelével. De *népeivel* megszerettetni nem tudta magát. Szeszélyeit, nagy könnyelműségét és főleg kegyetlenségét nem tudták elfelejteni.

ALBERT KIRÁLY RÖVID URALMA. A magyar rendek Zsigmond halála után vejét, *Habsburg Albert* osztrák herceget kiáltották ki királlyá. *Albert* (1437—1439), akit a német választófejedelmek időközben *német-római királlyá* is megválasztottak, az új államszövetségben Magyarországnak szánta a vezérszerepet. *Állandó székhelyi is Budára telte út*, de a csehországi mozgalom és a lengyelek fegyveres támadása miatt kénytelen volt az országot elhagyni s onnét egy esztendeig távol maradni. A magyarok ebben ígéretszegést láttak, a választási feltételek megsértéséről kezdtek beszélni s mikor *Murád* szultán Erdélybe tört s többheti fosztogatás után *hetvenezer foyollyal távozott*, az elégedetlenség komolyra fordult. A török gyors és teljes sikerének *a nemesség bűnös közömbössége*

volt az oka; a veszteségeért mégis királyukat okolták, aki — mint mondták — idegen célokért küzdve, megfélemezte magyar ügyének-bajának orvoslásáról. Még a kormányzással ideiglenesen megbízott *Erzsébet királyné is az elégedetlenkedők élére állt.* A *Cillei-vérrel* örökölt féktelen nagyravágyását semmiképen sem elégítette ki a kormányzatban vitt szerepe. Nem tudott belenyugodni abba, hogy második legyen férje mellett, aki az ő örökösödése címén ülhetett Szent István trónjára.

Albert király az elégedetlenség láttára *országgyűlést* hirdetett, hogy alattvalóit megnyugtassa és a küszöbön álló török elleni hadjárat előkészületeit megtegye. De a rendeket vajmi keveset érdekelt most a török elleni küzdelem. Legfontosabbnak *saját érdekeik sérelmét talállak* s annak gyors orvoslását kívánták, — sa király — háború küszöbén — kénytelen volt előttük meghajolni.

1439. évi törvényében Nagy Lajos törvényére hivatkozva, megújította a rendi kiváltságokat. *A nádor megválasztásának jogát a király kezéből kivették.* De külön korlátozás alá vették *Albert király személyes jogait is.* A hatalma gyakorlásában korlátozott királyra az addiginál is súlyosabb honvédelmi terhet róttak. *A honvédelem kötelezettségét teljesen a királyra és nagyurakra hárítottak, kötelezve Albertet arra, hogy a védelmet királyi zsoldosokkal lássa el s a nemeseket csupán akkor hívja hadba, ha a zsoldos had és a banderális sereg már nem volna képes támadásának ellenállni.* Ez az intézkedés egyértelmű volt a külső támadás esetén korábban egyetemes és általános nemesi honvédelmi kötelezettség megszüntetésével. A határozat méltó volt ahhoz a *kislelkű, önző és közönyös magatartáshoz,* amit a nemesek egy évvel előbb a Marosvölgy és az egész Szászföld pusztulásakor tanúsítottak. S történt ez akkor, amikor *Murád szultán 130.000 fegyveresével a Morava-völgyének déli bejáratánál állt* s néhány hét alatt az ország határához volt várható!

HARC A TÖRÖKKEL. Albert és Erzsébet 24.000 emberrel indultak az országhatár védelmére s ott a Szörényi és macsói bánok seregével egyesülve, készültek Muráddal a küzdelmet felvenni. Augusztus végén, mikor a török *Szendrő* várát ostromolta és a Szörényi-bánság határait nyugtalanította, a sereg *Szalánkeménél* táborozott s itt érte — mielőtt ellenséget láthatott volna — a veszedelmes¹ *verhaszjárvány.* A szultán Szendrő bevétele után nyugatnak tartott s II. Tvartkó bosnyák királyt kényszerítette hódolatra. *Bosznia,* a többi balkáni országokhoz hasonlóan, *török hűbér ré lett* s a *Törökbirodalom a déli határ nyugati szakaszán is közvetlen szomszédságába hatolt Magyarországnak.*

A betegségtől megtizedelt, legyengült sereg hazaszé-

ledt s a táborból betegen hazatérő *király maga is áldozatul esett a járválynak.*

Albert király hivatását becsülettel igyekezett betölteni. Korai halálával a magyar—osztrák—cseh—német államszövetség is felbomlott, hogy majdan, száz év múltán, oldalági örökösei, az ifjabb ágból származó Habsburgok valósítsák meg.

II. FEJEZET.

Küzdelem a törökh ellen

Hunyadi János kora

A TÖRÖK HATALOM FENYEGETŐ ELŐNYOMULÁSA. Mintegy száz esztendővel azután, hogy a Bajkál-tó vidékén a világhódító tatár hatalom kialakulásnak indult, a török őshazából már régebben Kis-Ázsiába sodródott törzsek egyike új török hatalom alapítójává lett, melynek hódító törekvései *háromszáz évre meghatározták Délkelet-európa és ezzel Magyarország történelét.* Az oszmán-törökök életmód, erkölcs, katonai erények tekintetében nem különböztek a hunok, avarok, türkök, tatároktól. Ami megkülönböztette őket ezen népektől, az sajátos nemzeti művelődésük és katonapolitikai szervezetük volt.

Az iszlám *szervező és konzerváló ereje, személyi változásoktól független tekintély tisztelete,* a többi sémi vallással közös idegenmegvető, saját elhivatásában hívő fanatizmusa Oszmán szultán törökjeit minden rokonuknál alkalmasabbá tette tartós és folyton fejlődő hatalom alapítására, évtizedekre, sőt évszázadokra előrenéző célkitűzések következetes és kitartó szolgálatára.

Megvetették lábukat a *Balkánon* s céltudatosan tágitották kicsiny tartományból száz év alatt hatalmas birodalomná nőtt országuk határait s a XV. század derekán már az egész *kisázsiai* félsziget és szinte az egész Balkán felett uralkodtak. A magyar koronának kicsire zsugorodott alduántuli tartományai kivételével, a Balkán népei és fejedelmei mind a szultánt uralták. // *Murád* szultán 1439. évi *szendrői* győzelme pedig ezeket a megfogyatkozott magyar tartományokat is török befolyás alá vetette. Szörény, Nándorfehérvár, Szabács és a Duna—Száva-vonal várai még álltak a haláron, de *Havaselue* és *Tvartkó bosnyák* királysága már kénytelenek voltak a szultán hűbéruaságát elismerni. Murád megtette az első mozdulatot az anyaország bekerítésére. Félni lehetett, hogy a királyi

hatalom elgyengülése miatt a végvidéki várak sem állhatnak ellent.

Az erők összefogására, a hadiszervezet és határvédelem kiépítésére és minden belső egyenetlenség kiküszöbölésére volt szükség. Ehelyett Albert király halála után a polgárháború és a kellős királyság réme üt ölte fel fejét.

IDEIGLENES RENDI KORMÁNYZAT. A TRÓN-BETÖLTÉS KÉRDÉSE. Az a hatalmi alakulat, amelyre Zsigmond a Sárkányos-társaság alapítása által 1408-ban az ország kormányát rábízta, már bomladozóban volt. A pártszenvedélyek fellobbanása és az ellentétek kiobbanása csak a két király halála után következett be.

Erzsébet maga készült kezébe venni a kormányzást. Törekvése lelkes támogatásra talált két unokatestvérénél — *Ciliéi* Ulriknál és *Garai* Lászlónál —, valamint ezek legközelebbi atyafiségánál. Velük tartottak az északnyugati részekben *Stibor* vajda családjának kihalta után hirtelen emelkedésnek indult, kalandorvágású *Szentmiklósi* Pongrác és *Giskra* János. Brandeisi *Giskra* János, a bencés papból taborita vezéré lett vitéz katona, kiváló hadvezér, még Zsigmond idejében került a magyar zsoldosok közé s martalócaival sok nyugtalanságot okozóit a Felvidék birtokosainak és a népek.

A másik párt vezére *Hédervári* Lőrinc nádorispán és az utolsó török háború előtt Szörényi bánná kinevezett *Hunyadi* János voltak. Ez a jobbára katona-főurakból álló társaság, a törökelleni küzdelem életbevágó fontosságának tudatában, a még meg nem született csecsemő helyett, erőskezű, vitéz, gazdag és hatalmas férfi fejére kívánta; tenni Szent István koronáját. Lengyelország fiatal királyában, III. *Ulászlóban* látlak a királyi trónra alkatmas személyt s őt készültek Szent István elárvult trónjára ültetni.

Reálpolitikai okok is ajánlották ezt a szövetséget. A lengyel—litván királyság ezidőben Keleteurópának legnagyobb katonai hatalma volt s szinte természetes szövetségül kínálkozott a tatárokkal egy törzsről szakadt s velük máris összeköttetést kereső törökökkel szemben.

Ulászló mellett szóltak személyes képességei is. De felé hajlította a nemzeti párt érzelmeit az a reménység is, hogy a rendi korlátozásokat hazulról ismerő és türelmes lengyel király tiszteletben fogja tartani az őt trónra emelő nemesség jogait, mint az idegen befolyás alatt álló és korlátlan uralomra törő királyasszony.

A közhangulat nyomása alatt végre maga a királyné, rokonai és hivei is csatlakozni voltak kénytelenek a lengyel király táborához.

Az 1440. év első napjaiban *Budára* összehívott ország-

gyűlés egyhangúlag megállapodott *Ulászló* szemelvében. Nagy követséget küldött érte Krakóba. *Erzsébetnek* közben — február 22-én — fia született és őt kiáltotta ki *V. László* néven Magyarország királyává.

A követek a *választást* március 8-án mégis megejtették s *Ulászló* elfogadta a választást. Nagy tettekre való felbuzdulással indult trónja elfoglalására. Erőt és hivatottságot érzett magában mindkét hatalmas ország kormányzására. Hangsúlyozta, hogy nem a hatalomvágy, hanem a török elleni küzdelem fenséges gondolata készítette a magyar királyi méltóság elfogadására. A választási feltételekben megígérte, hogy *országait lengyel és magyar hadaival megvédelmezi, a magyar korona elidegenített javait visszaszerzi, Halics, Ladomér- és Moldova* hovatarozásának eldöntését pedig egy, a két ország tanácsosaiból alakult bizottságra bízta. Hogy pedig *Erzsébettel* is megbéküljön, 16 éves ifjú létére házasságot ajánlott a 31 éves királynénak, biztosítva, hogy ha fiuk születne, a kis Lászlót teszi meg örökösévé. *Erzsébetnél* azonban nem tudott célt érni.

Ulászló azonban nem hagyta cserbe magyar híveit s áprilisban megindult Magyarországra. Útközben kapta a hirt, hogy *Erzsébet a szent koronát a visegrádi várból elvitette s a kis Lászlót Székesfehérvárott megkoronáztatta.* *Ulászló* nem szakította meg útját, sőt gyorsabb ütemben vonult Buda felé. *Erzsébet* a koronázás után *Győrbe* vonult vissza s innen szólította fel *Ulászlót* az ország elhagyására. *Ulászló* az országra apellált, de *Erzsébet* jogait megtámadhatatlanoknak vélte s az ajánlatot nem fogadta el. *Ulászló* erre *Budára* hívta össze a rendeket, *Erzsébet* királyné pedig *Pozsonyba* húzódott vissza. *Ulászlót* az összegyűlt rendek előtt — a régi korona hatályával felruházott más koronával — *megkoronázták.*

I. Ulászló (1440—1444) uralma biztosítottnak látszott, mivel a rendek egyértelműséggel álltak mellette. A látszat azonban csalóka volt. Egyes főurak hűségesküjük kikényszerítésére hivatkozva, hamarosan visszatértek *Erzsébet* és *László* táborába. Valamennyi között azonban legnagyobb támasza volt a királynénak *Giskra*, akit hűségért *felvidéki kapitánnyá* nevezett ki.

A két párt háborúskodása nyílt csatákban, várak és városok ostromában, az ellenpárti urak birtokainak pusztításában, túsok szedésében, birtokfoglalásokban tombolta ki magát. Nem csoda, ha az *általános zavar*, izgalom és pusztulás közepette hamarosan felébredt mindenek békevágya. *Ulászló* ismételten megkísérelte a megegyezést *Erzsébettel*, de a királyné még mindig nem hajlott, sőt új reményekkel folytatta tovább küzdelmét, erős, új támaszt

szerezve *III. Frigyesben*, akit Albert herceg helyébe *gyermekei gyamjával kért fel*.

NÁNDORFEHÉRVÁR ELSŐ OSTROMA. A belső háborúk és egyenetlenkedések között újra feltűnt a déli határon a *török*. *Murád* szultán 1440 áprilisában új hadsereggel érkezett meg a Dunához s ostrom alá vette *Nándorfehérvárat*. A várat az idegen származású, de jó magyarrá lett *Thallóczi János* vránai perjel védelmezte. Ez előbb nyílt mezei csatában, majd a túlerő elől a várba zárkózott és a hónapokon át megismételt rohamok következetes visszaverésével fárasztotta a szultán hadait. A szultán végre is kénytelen volt elvonulni a vár alól. Nyilvánvaló volt, hogy *Murád* szultán csak az alkalomra vár, hogy támadását megismételje. Ezért *Ulászló* első feladatának tartotta, *a déli határvédelemnek megszervezését*. Feladatát megí könnyítette az, hogy *Újlaki Miklós* és *Maróti László* macsói bánok — a délvidék leghatalmasabb urai — a koronázás után végleg áttértek a király hűségére. Állásfoglalásuk, illetve áttérésük bizonyosan *Hunyadi János* befolyására történt, akit *Miklós* bánhoz régi baráti érzelmek kapcsolnak. *Ulászló* kettőjükre bízta az egész délvidéki védelem megszervezését és irányítását. *Újlaki macsói báni*, *Hunyadi Szörényi báni* tisztüket megtartva, Erdély vajdáivá és temesi főispánokká léptek elő.

A DÉLVIDÉK VÉDELME NEK MEGSZERVEZÉSE.

Hunyadi és vajdatársa teljes erővel láttak a határvédelmi feladatok megoldásához, s 1441-ben Hunyadinak már alkalma is nyílt erejét megmutatnia. Egy magyar területre betört kisebb *török sereget megvert* és visszavetette *Szendrőre*. A siker ugyan nem volt jelentős, de visszaadta a magyaroknak az 1139. évi kudarc után elvesztett önbizalmukat. 1442-ben már nehezebb feladat elé kerültek a vajdák. *Murád* szultán *Havaselve* és *Erdély* teljes meghódítását vette tervbe. A vállalkozás kivételére *Mezid* béget bízta meg s ez az egész európai török sereg élén kora tavasszal betört Erdélybe, azt végigpusztította, rabolta, zsákmányt és foglyot szedett.

Hunyadi Marosszentimrénél állta útjukat, de vereséget szenvedett. *Hunyadi* azonban nem nyugodva, új sereget szervezett és a túlerővel szemben most már döntő diadalt aratott.

A nagy siker hallatára a *moldovai* és a *havaselvi* vajdák sietve jelentették hódolatukat a magyar királynak. A havaselvi vajda átpártolása lehetővé tette, hogy“ *Hunyadi* a nyár közepén hatalmas bosszuló sereggel érkező szultánnak *oláh földön állja útját*. Az ütközet a *Felső-Jalomicánál* folyt le s *Hunyadi* a többszörös túlerővel hadakozó ellenséget tönkrevverte.

A kettős vereség után *Murád* szultán még ugyanez év-

ben békél ajánlott Ulászlónak, békefeltételei azonban elfogadhatatlanok voltak. Ulászló tehát nem gondolhatott komolyan békére, de az ekkor udvarába érkező pápai követ, Cesarini Julián bíboros is megerősítette a királyt felfogásában. A diadal hírére Ulászló híveinek száma hirtelen megnövekedett, mert beigazolást nyert az a felfogásuk, hogy ha *Hunyadi* ily *kis* sereggel is lenyes eredményeket ért el, akkor az egész ország egyesített erőivel a török-kérdést végleg meg lehet oldani.

ERZSÉBET BÉKÉJE ULÁSZLÓVAL. A közhangulatnak ez a megnyilvánulása engedékenységre készítette a királynét is s 1442 végén létrejött az egyezség. *Erzsébet királyné fia jogainak fenntartásával elismerte Ulászló uralmát.* A királyné néhány hónap múlva bekövetkezett halála után azonban legelkeseredettebb hívei a *kis László* gyámjához, III. Frigyeshez fordultak. Ulászló és Frigyes a közeledő török veszedelemre való tekintettel, 1 évre fegyverszünetet kötöttek egymással.

A fegyverszünetet Rozgonyi Simon kötötte meg Giskrával. Jellemző, hogy a cseh zsoldosvezér, mint a Felvidék kapitánya, nem V. László, hanem a maga nevében, szinte egyenrangú félként szerződött Ulászló királlyal.

A belső békének — ha ideiglenesen is történő -- biztosítása után a király azonnal megkezdte az előkészületeket a támadó háborúra. Az évtizedek óta védekező Magyarország támadásba ment ál. Cél a török kiűzése volt Európából.

ULÁSZLÓ ÉS HUNYADI JÁNOS DIADALMAS HADJÁRATA. Az 1443. évi országgyűlés a *Hunyadi* János vezérése alá került *háborús párti főurak* tagjainak rábeszélésére a *támadó hadjárat* mellett döntött. Ulászló tehát a nyár derekán megindult seregével Budáról. A nagy sereg, melyhez hasonlót Nikápoly óta nem láttak Magyarországon, gyors menetben indult délnek. A *Morava* völgyében *Hunyadi* a király parancsára tizenkétezer lovassal előre lovagolt *Bolgária* felé. Elfoglalta *Nisl* és a város alatt gyülekező három kisebb török sereget szétverte. Ezek üldözése közben hozták meg a hírt, hogy a háta mögött erős török sereg — mintegy harmincezer ember — vonul a király tábora ellen. *Hunyadi* hirtelen visszafordult s ezt a sereget is tönkrevverte, majd újra egyesült Ulászló seregével.

A győzelemnek jó hatása alatt a jól felszerelt és élelemmel bőven ellátott sereg lelkesedéssel készült a további harcokra. Az időjárás is jó volt s e sok kedvező körülmény következtében a magyarok az év végére elfoglalták *Piróft* és *Szófiát*. Most a *Balkán-hegység* felé vették útjukat, hogy *Drinápolyba* jussanak s onnét indulhassanak *Konstanti-*

nápoly felszabadítására. A tél azonban hirtelen beállott, betegség pusztította a katonákat s a hideg is egyre fokozódott, mire a vezérek tanácsosabbnak látták a *visszavonulást*.

A szultán csak erre várt. Utána vetette magát a magyar hátvédnek. Ez azonban Hunyadi előrelátásából el volt készülve a támadásra, kitartott, míg *Hunyadi* segítségére jöhetett. Az összeütközésben ismét a magyaroké lett a diadal s Hunyadi még a szultán sógorát és a török vezért. *Kászim* pasát is foglyul ejtette. Üldözésről, támadásról többé szó sem lehetett s az élelemhiánytól, fagy és betegségtől sokat szenvedett sereg zavartalanul érte el a határt.

A *SZEGEDI BÉKE*. 1444. A keresztény világban nagy örömei keltett győzelmes háborúnak nagy volt az *erkölcsi sikere*, magyar szempontból pedig az a nagy haszna volt, hogy a *szerb fejedelemség visszaállításával* a védelmi vonal ismét délebbre helyeződött a Duna-vonaltól.

A háborúspárt, élén *Hunyadival*, szívvel-lélekkel a háború folytatása mellett foglalt állást. Erre ösztönözte a királyt *Cesarini* Julián is, aki egy nagy európai vállalat megindítását szorgalmazta a pogány török ellen. Voltak azonban olyanok is, akik nem támogatták Hunyadi és a bíboros tervét. *Ellenezték* ezt a magyar fennhatóság alá visszakerült délvidéki fejedelmek, a *szerb vajda*, az *oláh kenéz*, de *Ulászló lengyel alattvalói is*, kiket kevésbé érdekelt Magyarország déli tartományainak és a balkáni kereszténység sorsa.

Az 1444 áprilisára összehívott országgyűlésen a *rendek sérelmeik orvoslását követelték*. A királyi hatalmat és tekintélyt Zsigmond-kori állapotába akarták visszaállítani. Az 1444 évi törvény a király feladatává teszi a királyi hatalom helyreállítását és a koronajövedelmek visszaszerzését. Az igazságszolgáltatás tekintélyének érdekében minden alattvaló számára megadták a királyhoz való fellebbezés jogát. A belső békét és rendet érintő határozatok után a háború kérdésének megbeszélésére tértek át s *Ulászló* ekkor *Cesarini* bíboros biztatására — alattvalói és hűbéresei tiltakozása dacára — *esküvel* fogadta, hogy még ugyanazon évben új hadat vezet a török ellen.

Értesítették az összes európai keresztény fejedelmeket és valamennyiük csatlakozását és támogatását kérték. Előkészítették a hadjárat és a pápai—velencés—burgundi flottával való együttműködés tervét. A készülődés hírére // *Murád* szultán felajánlotta, hogy a béke fejében visszaadja *Szendrőt*, *Galambócot*, *Szerbiának* többi török kézen levő várát s ezeken kívül 100.000 aranyforintot is Fizet. *Ulászló* — nem bízva a külföldi segítségben — maga is hajlott a békefeltételek elfogadására. Hunyadi tanácsára mégis fegyvereseivel vonult *Szegedre*, hogy a tárgyalások

meghiúsulása esetén azonnal hadbaszállhasson. A pápai legátus, a király esküjére hivatkozva, követelte a háború megindítását, de miután a szultán az eddig felajánlott öszszegen felül még *huszonötezer fegyveres vitézt* is felajánlott Ulászlónak, a békét július hónap közepén a szegedi Mátyás templomban megkötötték. A szerződés *tíz évre* szólt s a feltételek értelmében *Murád* nyolc nap alatt köteles volt kiüríteni és átadni a várakat.

Alig történt meg a megállapodás, mikor a *velencei dogé* értesítette *Julián* bíborost, hogy a 21 hajóból álló keresztény flotta befutott a *Hellespontusba*. (Hogy ez a levél a béke megkötése előtt, vagy után érkezett-e, nem tudjuk.) Ez volt-e az *egyetlen* indítóok, mely Ulászlót végzetes elhatározására készítette, vagy újra a háború párt kerekedett felül udvarában? bizonytalan. Annyi bizonyos[^] hogy a király augusztus 4-én újra *esküt tett* a háború megindítására s a törökkel kötött szerződést, az arra tett esküvel együtt érvénytelenítette.

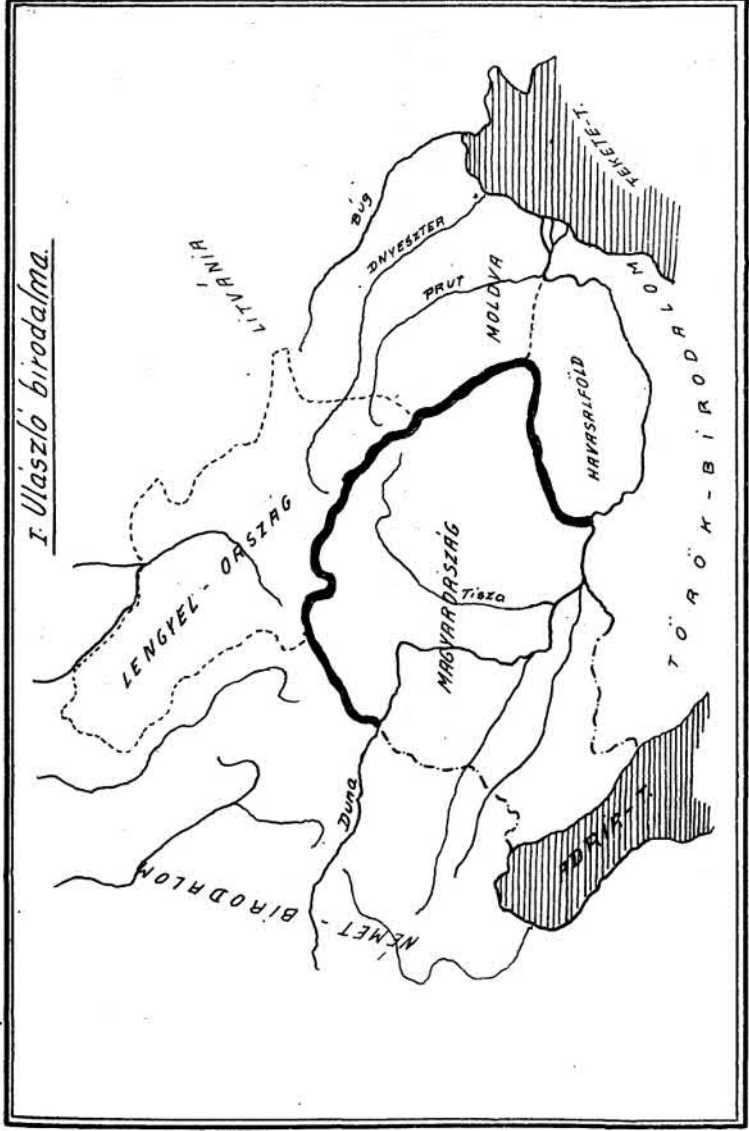
Okul hoz-táik fel, hogy a török a várakat nemi üritette ki nyolc nap alatt, sőt csapatai állandóan be-betörték ezidő «alatt is a magyar végekre.

Ilyen előzmények, hosszú ingadozás után indult el végre Magyarország ifjú királya *hiányos felszerelésű* és aránylag *csékélyszerű seregével* 1444. évi végzetes őszi hadjáratára.

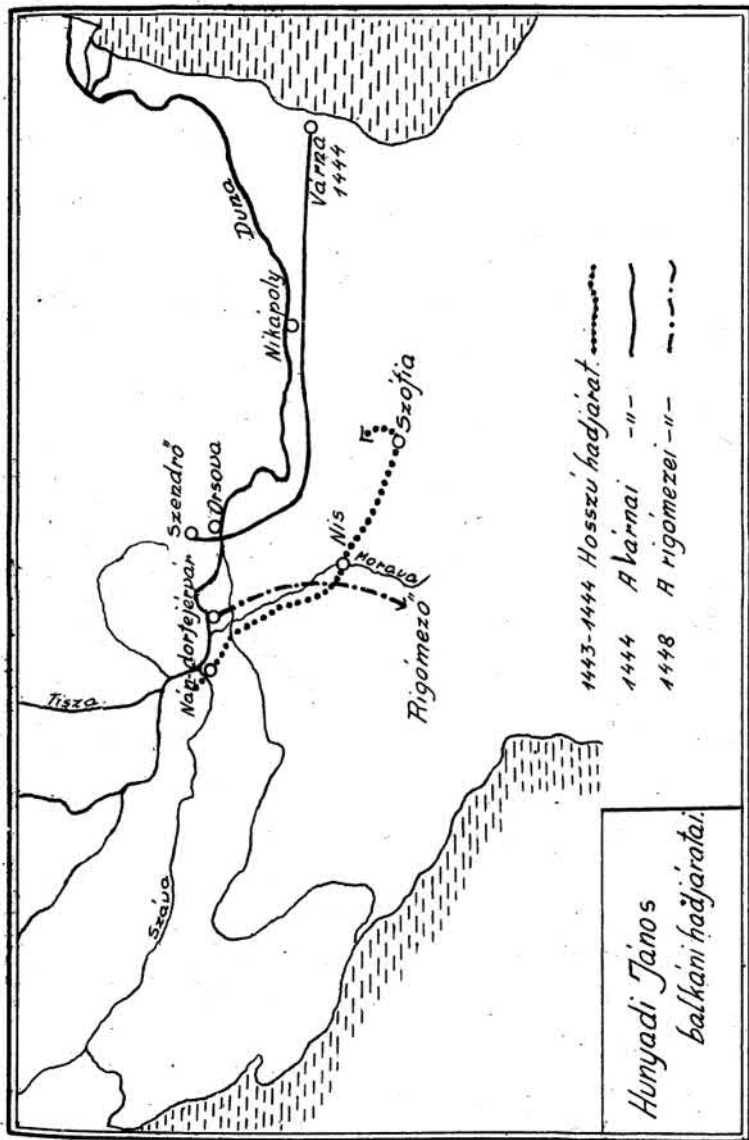
A *VÁRNAI CSATA*. Ulászló szeptemberben indult meg *Szegedről, Orsovánál* kelt át a Dunán kevés és kisebb kaliberű ágyúkkal, mert a nagyobbak szállítása nehézségekbe ütközött. *Viddinlöl* a *Duna* völgyén nyomult előre s október közepén ért *Nikápolyhoz*. Itt csatlakozott a sereghez az *oláh* vajda négyezer embere, mellyel együtt a király serege mindössze *húszezerre* rúgott. Azután akadálytalanul vonultak a tengerig, ahol *Várna* és néhány kisebb vár önként meghódolt Ulászlónak.

Murád szultán ázsiai serege úgyszólván a keresztény flotta orra előtt kelt át a tengerszoroson. *Drinápolynál* egyesült az európai hadakkal s mintegy százezer főből álló haddal került az ötödörösny magyar sereg hátába. A menekülés minden lehetőségétől elzárt sereg katasztrofális helyzetében *Julián* bíboros azt ajánlotta, hogy *szekérvárba zárkozva, várják be a keresztény hajóhad megérkezését*. De *Hunyadi* nem bízott a flotta időre való megérkezésében. Célatlannak ítélte a vesztegelést, a török túlerő támadásának bevárását. Az egyedüli mentséget a gyors és meglepő rajtaütésben látta.

Ulászló megfogadta tanácsát, megütközött a törökkel. A magyar sereg a nehéz küzdelemben hősiessen állta a harcot. Lassan felülkerekedett s végül már csak a szultánt védő janicsárok álltak ellent megerősített állásaikban. Ekkor történt a király hősiess, de meggondolatlan és

I. Ulászló birodalma.

elhamarkodott támadása a janicsárok ellen. Hunyadi kérése ellenére ötszáz magyar és lengyel lovasával betört ezeknek cölöpkerítéssel körülvett állásába. A meggondolatlan támadás eldöntötte a csata sorsát. *Ulászló és Julián hősi küzdelemben elesetek, a magyar sereg szinte teljesen megsemmisült. Hunyadi Oláhország felé menekült.*

I. Ulászló egy kilátástalan háború tragikus végküzdelmében szenvedett halálával lakolt meggondolatlanságában elkövetett kétszeres *esküszegéséért*. Kortársai ezért látták ifjonti halálában Isten ítéletét. Bár életében szerették és tisztelték, halálát mégis igazságosnak tartották.

IDEIGLENES RENDI KORMÁNYZAT. A várnai katasztrófa *súlyos* elhatározások elé állította a nemzetet. A török támadások veszélye, a trónkérdés, a fej nélkül maradt állam kormányzásának terhe egyszerre szakadt a rendekre. A csatavesztés hírére a menekülők már decemberben meghozták, de a király, a bíboros, Hunyadi és a többi főurak sorsa felől még semmi megbízható hír nem érkezett.

Elsőnek *Hunyadiról* derült ki, hogy a hűtlen oláh vajda fogságába került. *Hédervári* Lőrinc nádornak csak! háborús fenyegetéssel sikerült szabadonbocsátását kieszközölnie. A királyról azonban még mindig nem jött semmi hír, s így a rendeknek ismét maguknak kellett kezükbe venni a kormányzóhatalmat.

Április végén *Rákoson* gyűltek össze az országos rendek, ahol »uniót« kötöttek és összetartást fogadtak egymásnak, az egyesülésben, vagyis a nemzeti közösségben látván azt az erőt, amely a királyi hatalmat pótolhatja. Nem gondoltak azonban arra, hogy ezt a helyzetet állandósítsák. Mindössze másfél hónapra tervezték az országos ügyek vezetését, gondolva, hogy addigra az eltűnt *Ulászló* is hazakerülhet, vagy ha az haza nem térne, *László* herceget ismerik el királyuknak. Utószülött *László* haza nem térése esetén *nemzeti király választására* határozták el magukat. A rendek pusztán arra törekedtek, hogy V. *László* koronázásáig — amelyet feltétlenül *megismétlendőnek* tartottak, — vagy pedig más király választásáig rendben tartsák az országot, és a jövő királynak rendezett országot, tele kincstárt adjanak át.

Mindössze *hét főkapitányi* választottak, aki között *Hunyadi* is ott volt. Ezek azonban csak az országgyűlés aktuális határozatainak végrehajtására s főképp a hatalmaskodók megfékezésére kaptak hatalmat. A kormányhatalom, a főpapok és bárók, vagyis a szűkebb királyi tanács kezében maradt s ennek képviselőjeként az öt legelőkelőbb főméltóságot viselő — *Újlaki* és *Hunyadi* vajdák, *Szécsi* primás, *Hédervári* nádor, *Rozgonyi* országbíró — vitték a kormányt.

Török támadás esetére általános, *személyenkénti fel-*

kelésre kötelezték a nemeseket és a polgárokat, a nagybirtokosokat pedig buzgóbb és sietősebb bandérium állítására.

Ősszel aztán követtség ment Bécsbe, hogy III. Frigyes-től kieszközölje a gyermekkirály és a szent korona átadását. Mikor azonban a tárgyalás nem vezetett eredményre — mert Frigyes az öröklés jogán való trónigényről nem mondott le — a rendek 1446 június elejére ismét országgyűlésre jöttek össze a Rákosmezőre.

HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓSÁGA. Az országgyűlésre nagy tömegben összegyűlt nemesség határozott arról, hogy kire ruházzák az uralkodói hatalmat, míg a királykérdés megoldható lesz. A főurak és főpapok tanácsa kormányzó választását tartotta szükségesnek s a tanács javaslatára az országgyűlés el is határozta, hogy kormányzót fognak választani. Miután a személy kérdésében is dönteni kellett, az urak eltávoztak a gyűlésről, hogy a nemesség szabadon nyilváníthassa akaratát. Az »ország;, vagyis a köznemesség Hunyadi Jánost kiáltotta ki kormányzóvá.

Megválasztását a főrendek határozták el s a köznemesség az ő jelölésük alapján választotta meg. Mindössze a főurak egy kisebb csoportja, a számban nagyon megfogyatkozott *Ciliéi—Garai-párt* vezérei fogadták bizalmatlanul a döntést, de ellenvéleményük nyilvánításától még ezek is tartózkodtak.

HUNYADI JÁNOS. Eddig mindig az államfő személye volt az, amely egy korszaknak szétágazó eseményeit egységbe foglalta. 1437-től 1456-ig, közel két évtizeden keresztül nem az egymást váltó királyok adják meg a kor összefüggő jellemzőjét, hanem a magyar hadak vezére, Hunyadi János, aki évszázadok távlatában a magyar vitézség utolérhetetlen szimbólumává magasztosult.

Hunyadi János a köznemesség akaratából és nem főúri körből, hanem a köznemesség sorából került a nemzet és az ország élére. Történetileg ismert első ősei *Radoszláv* és *Szerbe* délszláv kenézek voltak, akik a többi kenéz módjára községekbe szervezett oláhokat telepítettek be a magyar földre. *Szerbének* fia, *Vajk*, a nemesített kenézek módjára, felfelé ívelő pályát futott be s már udvari vitéz volt *Zsigmond* udvarában. Ő kapta meg Zsigmondtól vitézsége jutalmazásul adományba az erdélyi *Hunyad* várát a hozzátartozó uradalommal. *Vajk* felesége magyar nő volt s legidősebb fia, *János*, apja példájára szintén *Zsigmond* udvarában kezdte pályafutását. Már fiatal korában feltűntek képességei és szertelen ambíciója, ugyannyira, hogy az már királyának is feltűnt. Első jelentősebb szerepe a *szendrői* diadal kivívása volt. 1489-ben *Albert* király a Szörényi bánság élére állította. / *Ulászló* alatt

előbb Nándorfehérvár kapitánya, majd *erdélyi vajda* s a török háborúk fővezére lett. A *várnai* csata után előbb a rendek állal választott héttagú országos kormány egyik tagjaként szerepelt, majd 1446-ban a kiskorú V. László kiskorúságának idejére az ország kormányzójává választott. Mikor V. László 1452-ben elfoglalta trónját, addigi, gyakorolt hatalma alig csökkent s hadvezéri érdemeivel szerzett nagy birtokai már olyan magánhaderő kiállítására képesítették, amely vetekedett a királyi haderővel is.

Az országos politika irányításából Hunyadi 1439 óta minden vonatkozásban kivette részét, *élete főfeladatának azonban mégis a török hatalom visszaszorítását, az ország déli határainak biztosítását tekintette.*

A *szentkorona-elmélet teljes kialakulásá*s. A magyar történet folyamán többször megtörtént, hogy király helyett az ország főurai és nemesi vitték hosszabb-rövidebb ideig a kormányt *IV. László* kiskorúsága idején, az utolsó Árpád-házi király halála után, *Nagy Lajos* feleségének és leányának fogsága és *Zsigmond* király ellen kelt lázadás idején maguk az országlakosok, illetve az egyházi és világi főurak gyakorolták az uralkodói hatalmat és jogokat. *Ezekben a király nélküli időkben alakult ki és erősödött meg az a közjogi felfogás, amelynek értelmében a közhalalom eredeti birtokosa, ősforrása maga a nemzet, az országiak o sok, vagyis a teljesjogú szabadok, nemesek közössége, s a király, kit saját vagy őse személyében ez a nemesi közösség emelt trónra, csupán a nemzetközi Szent István koronájára s ezen keresztül őreá átruházott hatáskörben birtokosa az uralkodói jogoknak és a teljes), uralkodói hatalomnak.*

A későbbi *Verböczinél* kodifikált szentkorona-elméletnek evvel az első szabatos és világos kifejezésével az I. Ulászló koronázása alkalmával kiállított okiratban találkozunk.

A szentkorona-ban kétségtelenül a XV. században alakult ki, mikor a legitim dinasztiainak Máriával magva szakadt. Alkotóelemei pedig már az Anjou-korban felismenhetők. Első szabatos és világos fogalmazása való *Verböczitől*. Az elmélet kialakulásának tehát e két időszak között kellett kifejlődnie.

I. Ulászló megválasztása és trónraemelése, miként egykor Szent László királlyá kiáltása, az *alkalmatosság* egyházjogi eredetű elvének diadala volt az *örökletesség* (legitimítás) dinasztikus, vérségi elvén, de am ig Szent Lászlónál ez az elv egyházjogi értelemben jelentkezett, Ulászlói esetében már *a nemzeti szempontból való alkalmatosságnak gondolata* és *a nemzeti közösség akarátának a királyi jogok adományozására is kiterjedő hatálya jutott kifejezésre.*

A koronázási törvényben *először* jutott teljesen világos körülíráshoz a nemzet szabadkirályválasztó jogát és a királyi hatalom átruházott természetét valló s ezúttal gyakorlati megvalósulásra került rendi közfelfogás. Ebben az okiratban jelentkezett *először* teljes tisztaságában a *szentkorona-tan*, mely szerint *a közhatalom ősforrása és tulajdonképeni birtokosa a nemzet, mely a maga hatalmát önként ruhazza át a királyi hatalom közjogi jelvényeként tisztelt szentkoronára s ennek útján, ezen keresztül a koronával homlokán érintett királyra.*

Ebben a *közjogi felfogásban gyökerezett* az ország, rendi által I. Ulászló halála után életrehívott *kormányzati rendszer*, a királyt helyettesítő kormányzónak teljes uralkodói hatalommal való felruházása is. *Hunyadi János, mint a nemzeti szuverenitás történetileg kialakult s most gyakorlati megvalósuláshoz jutott elvének megtestesülése, vette át magától a nemzettől hatalmát.* (A IV. és V. László között kialakult szentkorona-elmélet adott alapot arra, hogy a Habsburg uralkodók korában a nemzet az uralkodók alkotmányellenes törekvéseivel szemben fellépessen.)

A *BELSŐ ELLENSÉGEK MEGFÉKEZÉSE.* A nagyobb méltóságokat a belső béke biztosítására *Hunyadi* kívánságára a különböző pártok embereivel töltötték be. *Hédervári* Lőrinc lett a nádor, *Újlaki* Miklós erdélyi vajda, *Garai* László-szilván bán. A nemsokkal utóbb meghalt *Hédervári* Lőrinc helyében *Garai* Lászlónak jutott a nádori méltóság. Az ország belviszonyai így tisztázódtak volna, de *Frigyes* császár nemcsak Lászlónak és a koronának kiadatását tagadta meg, hanem *Kőszegi* és *Győrt* is elfoglalta. A *Cilleiek*, akik már Ulászlóval szemben is Erzsébet pártján állottak, erre *Frigyes* érdekében *Horvátországba* törtek, mire *Hunyadi* fegyverrel kényszerítette őket hűségre. Majd az ország-tanács megbízásából *Hunyadi Ausztriába* nyomult, *Német-újvárt* elfoglalta s már-már *Bécs*et fenyegette, amikor azzal a feltétellel, hogy *Frigyes* visszaadja *Győrt*, fegyverszünet jött létre, amit azután csak két esztendő múlva követett béke.

A *RIGÓMEZEI VERESÉG. 1448.* *Hunyadi* kormányzósága alatt tovább folytatódtak a törökelleni háborúk., Már 1445-ben szétvert *Hunyadi* egy török rablócsapatot, mely az alsó *Száva* vidékén pusztított. 1445—1446-ban egészen *Kis-Nikápolyig* nyomult előre. Még ugyanebben az évben bosszuló hadjáratot vezetett *Vlád* havaselvi vajda ellen, őt elfogta, lefejeztette s helyébe IV. *Dán-t* tette meg; havaselvi vajdává. Ugyanekkor *István* moldovai vajdával kötött törökelleni szövetséget. A következő évben *Frigyes* elleni hadviselés foglalta le idejét, de már 1448-ban elérkezettnek látta az időt, hogy megkísérelje a várnai vereség megbosszulását.

II. Murád szultán már évek óta állandóan balsikerű hadjáratokat vezetett az albán *Castriota* ellen. Hunyadi tehát most gondolta alkalmasnak az időt a török megtámadására.

II. Murád szultán Hunyadi támadásáról értesülve, *Szófiába* vonult. Rigómezőn — ott, ahol a szerb sereg 1389-ben I. Murádtól megsemmisítő vereséget szenvedett — *a szultán a magyarok hátába került*, még mielőtt Hunyadi egyesülhetett volna *Castriotával*. Október 18-án és 19-én folyt le a végzetes csata, mely a magyarok súlyos vereségével végződött. Első napon át *döntetlenül* harcoltak. Éjjeltájt Hunyadi meglepetésszerű támadást intézett a török ellen, melynek célja a szultán félelmetes janicsár-hadának megsemmisítése lett volna. Az éjszakai rajtaütés azonban nem sikerült. Másnap pedig, főleg *az oláh csapatok megsemmisülése — vagy megfutamodása?* — *miatt a törökök javára dőlt el az ütközet*. Hunyadi már a megerősített, ágyúkkal felszerelt székervárban sem tarthatta magát., futni kényszerült s meg is menekült, de a magyar urak része ott veszett.

Hunyadit az őt kalauzoló szerb paraszt felismerte és *Szendróbe, Brankovics György despota elé* vezette, s ez a töröktől való félelmében fogságra vetette. A magyar rendek fenyegetésére szabadonbocsátotta ugyan, de igen súlyos feltételek mellett. Hunyadi 100.000 forint váltságdíjat fizetett. Brankovics visszakapta magyarországi várait és birtokait, melyektől Hunyadi megfosztotta, amikor a török-elleni háborúban nem akart résztvenni. Mindezek biztosítésként pedig Hunyadi László *eljegyzti Cillei Erzsébetet, Ulriknak és Brankovics Katalinnak leányát*. Hunyadi e megalázó szerződést kénytelen volt elfogadni s fia Szendrő várában Brankovicshoz került tús gyanánt.

Hunyadi ezután *Szegedre* érkezett, ahol a főpapok és zászlósurak fegyverszüneti szerződést dolgoztak ki, melynek alap gondolata Magyarország biztosítása volt a török támadások ellen. E szerződés alap gondolata az volt, hogy a Magyarország elővédjéül szolgáló s a török birodalom mai határos hűbéres tartományok — *Havaselve, Szerbia és Bosznia* biztosítandók a török ellen. Ez a szerződés azonban nem került tárgyalás alá Brankovics aggodalmai miatt. Hunyadi most az egyes tartományokkal próbálkozott. *Boszniában* biztosította a magyar korona tekintélyét, kiegészítette ezt a moldovai vajda hűségfogadalma, majd végre 1452-ben már az új szultánnal, *II. Mohameddel* kötött hároméves fegyverszüneti szerződést.

A déli országrészekben ezzel néhány évi nyugalom állott be, az ország azonban nem örülhetett a békének, mert ezalatt az *Északnyugati-Felvidéken garázdálkodó Giskra* pusztításai fenyegették az ország nyugalalmát. Ez a Felvidé-

ket saját birtokának tekintette s ezért több ízben háborúra került a sor. Az első hadjárat, 1449-ben nem járt eredménnyel s így a *Giskra* elleni hadjárat 1450-ben megismétlődött. Végre 1450-ben *Mezőkövesden* békét kötöttek^ mely szerint *Giskra* megtartotta *Kassát*, *Eperjest*, *Bártfát*, *Körmöcbányát*, *Selmecet* és *Besztercebányát*.

HUNYADI BÉKÉJE A CILLEI—GARAI LIGÁVAL.

Most már elérkezettnek látta Hunyadi az időt arra, hogy V. Lászlóhoz közeledjék, illetőleg, hogy a Frigyessel megszakadt tárgyalásokat újra felvegye annál is inkább, mert a kétéves fegyverszünet ideje lejárt. A tárgyalásokat Hunyadi és a Ciliéi—Garai-párttal való kibékülés előzte meg. így sikerült végre hatévi tárgyalás és ellenségeskedés után, 1450-ben *megegyezni Frigyessel*. A megegyezés szerint László tizennyolc éves koráig Frigyes gyámsága alatt marad, ez nevelteti Bécsben; megtartja továbbra is a kezén levő összes magyar várakat és városokat is. Hunyadi csak azt érte el, hogy megmaradt továbbra is kormányzó-nak, ha pedig László nagykorú lesz s átveszi a kormány-» zást, akkor Hunyadi meghallgatásával fog kormányozni.

A *Frigyessel kötött béke egyértelmű volt Hunyadi addigi politikájának vereségével*. A nemzet szuverén királyválasztó jogát vitató párt feje kénytelen volt megalkudni a Habsburg-királyfi legitim örökösödésének eddig következetesen megtagadott gondolatával. Most a gyermekkirály gyámjától, mint törvényes és természetes urának képviselőjétől, fogadott el felhatalmazást e hatalom további gyakorlására.

Az *OSZTRÁK RENDEK FELLÉPÉSE FRIGYES ELLEN*. Az osztrák rendek már 1447-ben követelték Frigyes-től László kiszolgáltatását. Most azonban már erélyes lépésre szánták el magukat. Mozgalmuk élére *Eizing* Ulrik bajor nemesember állt, aki szónoki tehetségével és ügyességével ellenállásra szervezte meg az osztrák rendeket Frigyessel szemben. Segítőtársa *Ciliéi* Ulrik volt, ki a magyar politika irányításában is egyre több részt követelt magának. Az osztrák mozgalom vezetői 1451-ben országgyűlést hívtak össze Bécsbe s *megtagadták Frigyesnek az engedelmességet*. Frigyes azonban ennek ellenére is *Rómába* utazott, ahol a pápa 1452-ben római császárrá koronázta. (Fz volt az utolsó római koronázás.)

A Bécsbe összegyűlt rendek a magyar rendekkel egyetértésben felkérték a pápát, hogy Frigyest birja rá a szentkorona, László király és a kezén lévő magyar és osztrák várak kiadására, mert különben erőszakkal veszik el tőle Lászlót.

Frigyes a mozgalom hírére azonnal hazasietett *Bécs-újhelyre*, ahol azonban mindjárt fegyveres ostrom alá fogta 16.000 osztrák és cseh fegyveres. Ez végre meghozta gyü-

mölcset. Frigyes kiszolgáltatta Lászlót nagy bátyjának, Ciliéi Ulriknak. A szentkoronát azonban Frigyes császár magánál tartotta, ezzel áruvva el azt, hogy maga vágyót^ viselésére.

V. LÁSZLÓ ÁTVESZI AZ URALMAT. A magyar küldöttség László elé járult s meghívták az ország kormányzásának átvételére. A rendek V. Lászlót örökös jogán ismerték el igazi, természetes uruk- és királyuknak. László megkoronázásáról még csak szó sem esett (az 1440. évi koronázást hallgatólagosan érvényesnek fogadták el). V. László csak esküt tett Pozsonyban, majd Erzsébet és I. Ulászló adományait megsemmisítette, Hunyadi birtokait pedig megerősítette. A tényleges hatalom Magyarországon továbbra is Hunyadi kezén maradt, kinek fia, László is zászlósúr, majd horvát—szlavón—dalmát bán lett. Birtok, családi hatalom, tekintély dolgában már csak egy riválisa volt Hunyadinak, Ciliéi Ulrik, ki ekkor már a kis király, udvarában az egész hatalmat magához ragadta.

A jogaiban megerősített Giskra ezalatt a Felvidéken valóóságos rablóhadjáratoakat indított a nép ellen. V. László végre is Hunyadi Lászlót küldte ki a cseh rablók megfékezésére.

Közben délen is nagy dolgok történtek. 1453-ban Konstantinápoly (örök kézre került (május 29.)). Ez a szörnyű hír az egész országot rémületbe ejtette. V. László az osztrák rendek követelésére végre eltávolította udvarából az eddig teljhatalmú Ciliéit. V. László — talán színlag — mindenbe beleegyezett. Október 28-án Hunyadi János és más magyar főurak kíséretében Prágába megy, ott cseh királlyá koronáztatja meg magát.

A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚ MEGHIÚSUL. Miután Hunyadi állását királyával, hazájában ellenségeivel biztosította, újra a törökelleni háború előkészítéséhez látott., Az egész ország nemességét bele akarta vonni akciójába, A király Prágában élt s Ciliéi helyett most Podjebrád uralkodott. 1454 elején V. László nagyjelentőségű, leiratot intézett a magyar urakhoz. Ebben a törökelleni védelmet sürgős kötelességként rója a magyar urakra s felszólítja őket, hogy közöljék vele intézkedéseiket. Ezzel elintézve a török háború ügyét, az ország belső ügyeire; tért át. Általában minden fontosabb ügyet maga elé rendelt. Felhívja a magyar urakat, hogy jó pénzt veressenek, válasszanak maguk között teljhatalmú megbízottakat, igen nagy súlyt helyezett a koronajavadalmak kezelésére és hovafofordítására, ennek jövedelmeit magának követeli s felhívja a magyarok figyelmét, hogy a királyi jövedelme- ket ne költsek felesleges módon.

Ezek a pénzügyi intézkedések természetesen Hunyadi János ellen szóltak. László és környezete vissza akarták

szorítani a hosszú interregnum alatt a királyi (állami) hatalom gyakorlásához szokott rendeket, helyesebben — Hunyadi Jánost. A rendek, helyesebben a főrendek és a király között megosztó egyensúlyt mégis maga felé igyekeznek billenteni.

Ha a gyermekkirály és környezete nem is, Hunyadi! János mégis hozzálátott a fenyegető török támadás elleni hadikészülődésekhez. A keresztény fejedelmek ugyan meg sem mozdultak érdekében, de a *Szentszék* kitartott a magyarok mellett. *V. Miklóst* mélyen megrendítette Konstantinápoly eleste. Már 1453-ban keresztesháborút hirdető bullát ad ki, melyben a keresztény fejedelmek közötti békéi szükségességét hangsúlyozza.

TÖRÖK TÁMADÁSOK. *Mohamed* szultán ezalatt *Szerbia* ellen készült, hogy Konstantinápoly elfoglalása után befejezze a Balkán meghódítását. A török végigdulta, rabolta *Szerbiát* s mint hírlett, *50.000 keresztény foglyot, hurcolt rabszolgaságba.* Majd *Szendrő* ostromához fogott, de mikor megérkezett *Hunyadi* János, *Mohamed* visszavonult Bolgáriába. Csak egy 32.000 főből álló török sereg¹ maradt hátra, melyet *Hunyadi* János *Kruzsevácnál* teljesen megsemmisített. Ezután *Pirótig* nyomult előre s ezt lerombolva, lyisszavonult Nándorfehérvárra. Innen szólítja fel *III. Frigyet*, hogy valósítsa meg a kereszteshadjárat nagy tervét.

Az 1455 januári *országgyűlés* lelkesen csatlakozott a *keresztes háború* tervéhez. *A főurak esküvel kötelezték magukat*, hogy személyesen résztvesznek a nagy hadjáratban. A német fejedelmek is biztatják a magyarokat segélyllyel és örömmel veszi az országgyűlés *Hunyadi* és *Cillei kibékülésének* híret is. Ezután véget nem érő tárgyalások következnek, egyre húzódik a kereszteshadjárat megvalósítása. Nem csoda, ha a fenyegető török veszedelem s az ellene való védekezés ily kilátástalan volta mellett az elkeseredett kedélyek az országban magában is egymás ellen törtek. Hiszen versengés, viszálykodás volt anélkül is.

HUNYADI ÉS CILLEI KÜZDELME A FŐHATALOM ÉRT. *Hunyadi* János már évek óta irigység, bizalmatlanság, sőt gyűlölség céltáblája volt. Az ő nagy egyéniségét megillető hatalmi pozícióját nem tudják elviselni azok, akik a török ellen semmit sem tettek. De *különb* voltát érezve, még féltékenyen örködik méltóságai, vagyona és egyeduralma fölött.

Cillei most úgy látta, hogy *Hunyadi* magyarországi pozíciója útjában áll saját érvényesülésének. Igyekezett tehát *Hunyadit* mindenütt elgáncsolni, a királynál befektíteni. *Elhíresztelte*, hogy Magyarországnak *tulajdonképeni ura nem László, hanem Hunyadi János*, hogy a koronára *vágyik*, hogy */. Ulászlót is ő taszította a veszedelembé,*

ahogy előbb *Erzsébetet is cserbenhagyta*. Viszont Hunyadi is gyanakszik rá s attól tart, hogy Cillei őt Bécsbe akarja csalni, s ott kivégeztetni. Ez a helyzet, mikor a király elhatározta, hogy Magyarországra jön átvenni a hatalmat. Ez évben újra megtörtént a kibékülés Ciliéi és Hunyadi között, sajnos, éppoly kevéssé őszinte és éppoly rövid időre, mint 1454-ben. A családi kapcsolatokat is kibővítették: a kis *Hunyadi Mátyás eljegyezte Cillei Erzsébetet*, aki azonban rövidesen meghalt.

A pápai székben kedvező változás történt a török elleni küzdelem ügye szempontjából. III. Callixtus került a trónra, aki megesküdött, hogy addig nem; nyugszik, míg a törököt ki nem űzik Európából és erre a célra az egyház minden kincseit, ha kell életét is feláldozza. Hű segítőtársai voltak az új pápának a keresztes háború propagálásában a minoriták, akik mindenütt prédikáltak a keresztet és alimizsnát gyűjtöttek a török háború céljainai Legkimagaslóbb egyéniség közöttük Kapisztrán János volt. Lelkesedése, híre, szuggesztív erejű szónoklatai ezrével gyűjtötték a keresztes zászló alá a nép alsóbb rétegeit, parasztokat, diákokat, kézműveseket.

///. *Callixtus* pápa nagy flottát szervezett és a keresztény fejedelmeket a kereszt felvételére szólította fel. (A keresztes háború iránti buzgalom felkeltésére Callixtus pápa új déli imát rendelt el, melyet a keresztény fegyverek győzelméért kellett az egész kereszténységben minden délben elmondani s melynek elvégzésére a híveket minden délben *harangszó figyelmeztette*. Ez imákon s keresztprédikálásokon kelt általános lelkesedés és buzgalom vitte harcba Kapisztrán kereszteseit, s ezek vívták ki aztán — Hunyadi János hadvezéri tehetsége és magyarjainak vitézsége mellett a nándorfehérvári győzelmet, mely így minden időkre összefügg a déli harangszó hangzásával.)

V. László *országgyűlést* hívott egybe Pestre, melyen személyesen megjelent. Vele jött *Kapisztrán* János is. Megtárgyalták a hadi utat, kijelölték a vezéreket, a hadszállás időpontját, midőn április 7-én megérkezett a hír, hogy // *Mohamed* Nándorfehérvár ostromára készül s ennek megvívtaival, Magyarország elfoglalására. Lázasan hozzáláttak Nándorfehérvár, a körülötte levő többi végvár és a dunai átkelők megerősítéséhez. A király elrendelte az általános nemesi felkelést, — de aztán május végérti eltávozott *Bécsbe*.

II. *Mohamed* június végén 150.000 főnyi sereggel és 300 ágyúval, ostromgépekkel és 200 hajóval Nándorfehérvár alá érkezett. Konstantinápoly meghódítója nemcsak kiváló *hadvezéri tehetség volt*. A török birodalom egész újkori szervezete is az ő műve volt, ki nemcsak betetőztél elődei hódítását, de azokat *egységes birodalomná* is kovácsolta. A hadsereget szintén átszervezte. Ő alapította meg

a *tüzérséget* s ennek köszönhetően Konstantinápoly bevételét, ettől remélte Nándorfehérvár megvívását is.

NÁNDORFEHÉRVÁR OSTROMA. 1456. Hunyadi buzgón készülődik, főképp az *Alföldön gyűjti hadait* s halálra szántan, mintegy végrendelkezésként megerősíteti méltóságait a királlyal. *Kapisztrán* szónoklataival toborzott magyar és délnémet keresztéseket vezet Hunyadi zászlója alá, kik között a harcmezőn különösen kitűnt a *bécsi diákok 600 főnyi csapata*.

A szultán már július 3-án befejezte az ostrom előkészítését, 200 hajó Zimony felett elzárta a Dunát, július 4-én megkezdődött a vár ágyúzása. Az ágyukkal, lőszerrel, élelemmel bőven ellátott várat *Hunyadi sógora, Szilágyi Mihály* védte 7000 főnyi sereggel. Hunyadinak volt 200 kis sajkája, mintegy 40—50.000 főnyi serege, kikhez *Kapisztrán* keresztesei csatlakoztak.

Miután Hunyadi sajkásai és a várórség a török hajóhadat ötórás küzdelem után legyőzték, s Nándorfehérvárral a magyarok összeköttetését helyreállították, Hunyadi és *Kapisztrán* bevonultak a várba. A dunai győzelem új erőt öntött a vár védelmezőibe s megsokszorozta harci,¹ kedvüket. A török rohamok és ágyúzás a dunai kudarc után zavartalanul folytatódtak, míg végre a szultán július 21-én elrendelte az *általános ostromot*, s a szultán személyes vezetésével indított harmadik rohammal sikerült a várba benyomulniok. Másnapra azonban a keresztények a falakról levetett szurkos és kénes égő rőzsék védelme alatt ismét kiűzték őket. (*Dugovics* Titusz hősi önfeláldozása.), Hunyadi nem gondolt kitörésre, megelégedett a főroham visszaverésével. Július 22-én délután azonban a keresztések kisebb-nagyobb csapatokban kiszállingóztak a várból és megtámadták a törököt. Hosszas, válságos, ide-oda ingadozó küzdelem után a várból kirohanó *Hunyadi és Kapisztrán* a keresztények javára döntötték el a csatát. Hunyadi elfoglalta a török ágyúkat s az egész török tábor is a keresztények kezére került. A megvert, demoralizált török sereg ágyúit, felszerelését odahagyva, rendetlen futásban menekült szultánjával Szófia felé.

Hunyadi és *Kapisztrán* világraszóló győzelme az egész keresztény világban a legnagyobb örömet keltette. ///. *Callixtus* pápa 1457 augusztus 6-án, azon a napon, melyen előző évben hírül vette a nagy győzelmet, annak emlékére elrendelte *Urunk színeváltozása* (Transfiguratio; *ünnepének kötelező megünnepelését*).

A nagy örömet azonban rövidesen súlyos csapás föllötti gyász váltotta fel. *Hunyadi János augusztus 11-én Zimonyban áldozatul esett a várban kitört pusztító járványnak*. Holttestét *Gyulafejérvárra* vitték és annak székesegyházában temették el. Október 23-án követte őt a sírban

ősz barátja, *Kapisztrán János*; a minoriták *újlaki* kolostorában érte a halál.

CILLEI ÉS HUNYADI LÁSZLÓ ÖSSZEÜTKÖZÉSE.

Alig hunyta le szemét Hunyadi János, a *Ciliéi-Hunyadi ellenségeskedés* újra kirobbant. László király *Cilleit* nevezte ki az *ország helytartójává* és *Újlakit főkapitánnyá*, egyben kötelezte a Hunyadi-fiúkat, hogy azokat a várakat, amelyeket atyjuk rájuk bízott, adják át.

Az esemény indítóolka a következő volt. Cillei magához akart ragadni minden hatalmat, meg akarta szerezni Hunyadi János minden tisztségét. Hunyadi László viszont apja örökösének tekintette magát, szintén vágyott annak tisztségeire és hatalmi állására. De Cillei nemcsak háttérbeszorítani akarta a Hunyadi-fiúkat, hanem egyenesen tönkretételükre tört, mikor a királyi jövedelem hűtlen kezelésével vádolta az elhunyt Hunyadi Jánost, úgyannyira, hogy fiai kénytelenek voltak V. Lászlótól külön oklevélben biztosíttatni magukat, hogy őket nem fogják felelősségre vonni apjuk hivataloskodása tényeiért. Amikor László kíséretével Nándorfejérvár látogatására ment. Hunyadi László és Szilágyi Mihály díszhajón mentek eléje s bevezették a várba. A fegyveres kíséret, mintegy 4000 főnyi sereg előtt azonban, bezárták a kapukat. László megtekintette a várat, az ellenségtől zsákmányolt ágyúkat, majd másnap reggel Cilleivel a várkapolnában misét hallgatott. A miséről Cillei Ulrikot fontos tanácskozáásra hívták, egy terembe vezették, hol már várták őt Szilágyi, Hunyadi, Rozgonyi Sebestyén és mások. Hunyadi indulatosan szemüére vetette Ulrik grófnak az apja és maga ellen elkövetett sok ármányt és gáncsoskodást. Vita közben kardot rántottak, Hunyadi emberei Cilleit előbb a lábán sebesítették meg, s amikor összerokadt, fejét vették. Hunyadi a király elé sietett, elmondta a történetet és bocsánatért esdekelt, amit a jelenlévőnek mindig igazat adó, de a színlelést is mesterien értő ifjú király meg is adott. V. László még öt napig maradt a várban, Hunyadi Cillei utódként főkapitánnyá nevezte ki, majd vele együtt a szintén Hunyadi kezén levő Temesvárra ment, s ott esküvel és oklevéllel ígérte, hogy nem áll bosszút rajta és családján nagybátyja haláláért.

Alig szabadult ki azonban a Hunyadiak keze közül, szabad folyást engedett a Hunyadi-párt ellenfelei bosszújának (*Garai, Újlaki, Giskra*) s *Lászlót* a budai Szent György-téren, *összeesküvés vádjában* találva bűnösnek, 1457 március 16-án *lefejeztette. Mátyást fogságba vetette.* Hunyadi Lászlót a királyi felség ellen tervezett gyilkos merénylet bűnében marasztalták el s e hamis vád következtében a kivégzést szükségképen követte a *Hunyadi-vágyon elkobása*. A kormányzó rengeteg uradalmain *Garai, Újlaki* és rokonaik készültek osztozni. *Giskrát* is megkínálták, de a zsoldosvezérből lett felvidéki kapitány nem kívánt részt Hunyadi egykori »*barátainak*« osztlányából. V. *László* király alig egy hónappal a vész-törvényszék után, távozott az országból. Bécsbe, majd *Prá-*

gába utazott, mindenüvé magával hurcolva a fogoly *Hunyadi Mátyást*. Már éppen esküvőre készült, mikor 1457 november 23-án váratlanul meghalt. (A közhit szerint Podjebrád György és Eizing Ulrik mérgezték meg.)

V. *LÁSZLÓ URALKODÁSÁNAK JELLEMZÉSE.* V.

László tizennyolc évet élt s e rövid idő alatt *mindig mások hatalmában volt*. Anyját kétéves korában elvesztette s azután tizenegy esztendeig császári nagybátyja bécsújhelyi udvarában nevelkedett. Az ifjúkor küszöbén, tizenhároméves korában másik nagybátyjához, *Ciliéi Ulrik* gondozása alá került. Ulrik, hogy a maga befolyását megszilárdítsa és biztosítsa, élvezetek szerzésével igyekezett kis öcscsét szórakoztatni. Ital, kártya, nő, dorbézolás homályosították el az ifjú lelkében gyermekkori nevelésének emlékeit. A *színlelésnek mestere volt* és mester volt véleményének folytonos változtatásában is, mindig annak adott igazat, akivel utoljára beszélt. Nem hiányoztak belőle nagyapjának és a többi *Luxemburnak kegyetlen hajlamai sem*.

A Hunyadi-fiúk sorsáért s Hunyadi Jánossal szemben már előbb tanúsított magatartásáért azért mégsem lehel őt felelőssé tenni. Ha része volt is az események *előidétéseben*. kétségtelen, hogy mindezek *értelmi szerzői Garai László* és barátai voltak. László csak *eszköz* volt kezükben s Hunyadi László kivégzésével voltaképp a régi Garai Cillei-liga és a Hunyadiak vezetése alatt álló nemzeti párt küzdelmének utolsó fázisa jutott befejezéshez.

Hunyadi Jánost is súlyos vádakkal illette. (1454-i oklevél.) Főleg a királyi jövedelmekkel való önkényes rendelkezéssel vádolták Hunyadiat, holott maguk is jól tudták, hogy a jövedelmeket, sőt a *maga hatalmas jövedelmeit is kizárólag közcélra, a törökelleni küzdelemre fordította*.

Hunyadi pártja az ő halálával, László fia kivégzésével és Mátyás fogságba hurcolásával nem semmisült meg, sőt megerősödött, megacélosodott. A diadalmas törökverő hősnek fiaival szemben követett *méltánytalan eljárás mérhetetlen elkeseredést váltott ki az egész országban*. Kint a falvakban fellángolt a felkelés tüze s amíg Mátyás a prágai fogságban sínylődött, idehaza egyre nagyobb tömegek szívéét és lelkét hatotta át a »nemzeti királysági gondolata, amit apai öröksége és saját tehetsége jogán, ő volt hivatva diadalra vinni.

A megújult magyar nagyhatalom Mátyás király renaissance-állama 1458-1490

MÁTYÁS VÁLASZTÁSA. V. Lászlónak halálával a magyarországi *Habsburgok fiága kihalt.* Trónkövetelő ugyan idegenben is akadt — *Albert* két leánya —, de száz, esztendő belső fejlődése során a magyar határokon belül is olyan hatalmi megnyilvánulások állottak elő, hogy természetesnek látszott, ha ezek a legnagyobb birtokosok döntenek a trón betöltése kérdésében. A két első család — *Garai, Újlaki* — már *fejedelmi rokonsággal* dicsekedett, de mind e rokonság nem ért fel azzal a *népszerűséggel*, mely a *Humjadi-családot* vette körül s amely a nándor-fehérvári nagyszerű események, a nagy kormányzó hősi halála, László fiának tragikus sorsa következtében most lángralobbant. A keresztény világ még nem feledte el a szultán szégyenletes vereségét s *a nemzet legfontosabb feladata a török kiűzése volt.* Kitől várhatta jobban e nagy feladat végrehajtását, ha nem a keresztény hős egyetlen életben maradt fiától: Mátyástól.

Garai és *Újlaki* hamar belátták a küzdelem céltalanságát. Nem maradt más hátra, mint a harmadikkal kiegyezni s a trónról való kényszerű lemondást a lehető legdrágábban adni el a szerencsésebb Hunyadi-családnak, Mátyás anyja és nagybátyja, *Szilágyi* Mihály, nagy politikai érzéket és mérsékletet tanúsítottak, amikor 1458 elején *Szegeden* formálisan kiegészzték a trónt illetőleg a *Garaiakkal.* Ezek kötelezték magukat Mátyás trónrsegítésére, *Szilágyi* Erzsébet és fivére megígérték, hogy az ifjú király feleségül veszi *Garai* leányát, *Annát.*

Újlaki így magára maradva elfogadta azt, amit nem volt módjában megváltoztatni.

A *Rákoson* összegyűlt köznemességnek nem maradt egyéb feladata, mint a nagyurak határozatához csatlakozni, amit annál szivesebben megtettek, mert egyrészt maguk is a Hunyadiak varázsa alatt állottak, másrészt, mert *Szilágyi* Mihály ügyesen felhasználta unokaöccse érdekében a *nemzeti király* fogalmát. *Szilágyi* Mihály a Hunyadi-birtoknak 15.000 fegyverese élén tárgyalt a “nemességgel, s miután január 23-án a főurak és a főpapok a pápai követ előtt ünnepélyesen kibékültek egymással és Mátyás választásában megegyeztek, áldomást ittak. Másnap, 24-én akarták megüzenni a hírt *Rákosra*, de a köznemesség ekkor már türelmetlenségében előzönlötte *Pest* városát és a *Duna*

jegét, s ott értesülve a főurak határozatáról, maga is lelkesen királynak kiáltotta ki Hunyadi Mátyást.

Mátyás gyermekkorra és nevelése. Hunyadi Mátyás igen gondos nevelésben részesült. Egészen fiatal korában Zrednai Vitéz János irányította ezt, aki Zsigmond, Albert, majd Ulászló udvarában mint jegyző, utóbb, mini titkár a királyi kancelláriában működött.

Bizalmasa volt Hunyadi Jánosnak s az ő segítségével jutott előbb a nagyváradai püspöki, utóbb a kancellári székbe. Vitéz Jánost később Szanocki Gergely lengyel humanistái váltotta fel, akinek nagy befolyása volt növendéke lelki fejlődésére. A fiatal Mátyásiban harmonikusain egyesült az elvont dolgok iránti érdeklődés és a mindennapi élet reális megítélésének készsége. Atyja környezetében már igen korán megismerkedett úgy a kattonai kérdésekkel, mint a politika cselszövényével. Kora gyermekkorában bevonták a politikai életbe, amikor 1451-ben — Hunyadi János hűségére kényszerítette Brankovicsot — olyan megegyezés jött létre Hunyadi János és Ciliái Ulrik között, hogy Mátyás fogja elvenni Ulriknak Erzsébet leányát. Ezt a megegyezést ugyan négy évvel utóbb is megerősítették, azonban a házasság megkötésére Erzsébet korai halála miatt sor nem kerülhetett. A fiatalon eljegyzett Mátyás tehát igen korán megtudta személyének jelentőségét.

MÁTYÁS VÁLASZTÁSÁNAK JELENTŐSÉGE. A köznemesség akaratának érvényesülésével egyidőben kezdett kifejezésre jutni a *nemzet öncélúságának gondolata*, ami abban nyilvánult meg, hogy *tudatossá vált a német, illetve az osztrák beavatkozástól való félelem*. Az osztrák Albert után azért fordult a nemzet többsége — a köznemesség — a *Jagellók* felé. A Jagellóknak ez a Habsburgok elleni kijátszása megismétlődik majd még egyszer Mátyás halála után, még ugyanebben a században.

A Hunyadi Mátyást választó országgyűlésen nemcsak a köznemesség politikai súlya érvényesült, hanem az a *nemzeti gondolat* is, hogy a *magyar trónra magyar ember emeltessék*. Szilágyi Mihály — kinek hamisítatlan magyartermészetét még nem érintették nyugati behatások — fenn hirdette, hogy *a magyar faj becsületének érdekében kell magyar embert emelni a trónra*. A választás után pedig Vitéz János püspök nevezte azt a magyar nemzet díszének és üdvösségének. *Mátyás tehát egyrészt a köznemesség, másrészt a nemzeti gondolat királya volt.*

SZILÁGYI MIHÁLY KORMÁNYZÓSÁGA. Mátyásnak kezdettől fogva előjogaikra féltékeny *rendekkel kellett számolnia*, akik természetesen a közjónak is elébe helyezték saját egyéni érdekeiket. A rendi dualizmus elvében viszont az is benne volt, hogy mindenkor a *rendeken* és a *királyon* múlik minden, sohasem az egyik kizárólagos érvényesülésével. Mátyás első névalírásától — *Mathias Rex* — kezdve megmutatta, hogy az ifjúságával és rabságával visszaelőrendi követeléseket nem hajlandó elfogadni. Mintha csak

az országgyűlés határozatának jogosulatlan voltát akarta volna kiemelni, amikor értesülve arról, hogy a rendek nagybátyját kormányzónak választották melléje, ő *külön is reáruházta* a kormányhatalmat, amely tehát így *tőle*, a királytól szállott át Szilágyi Mihályra. De Szilágyi Mihály pütkösdi királyságának ügyis hamar vége szakadt. Mátyás hív össze országgyűléseket, nagybátyjának — udvarias tormában ugyan — de *parancsokat* küld, a királyi tanácsban nélküle tárgyalja az ügyeket, úgyhogy végül Szilágyi Mihály a látszat megóvására, 1458-ban *maga mondott le* magas méltóságáról. A szegedi egyezményt úgy sémi tudta végrehajtani s mindkettőjüknek bele kellett nyugodniok Mátyás elhatározásába, mely szerint a saját ígérétét tartja meg s nem az övékei és a Podjebrád-leányt, *Kata-Unt*, nem hagyja el testvére egyik *gyilkosának*, Garainak leányáért.

A *NAGYBIRTOKOSOK LESZERELÉSE*. Mátyásnak is — mint hajdan Károly Róbertnek — uralomra jutása után azonnal *meg kellett küzdenie az ellenséges indulata oligarchákkal*.

Ez a jelenség különben általános volt e korban Európában. Az 1461-ben trónralépő XI. Lajos francia királynak hosszú harcokat kellett vívnia az ellene szövetkezett hűbérurákkal. Az Angliában dülő piros és fehér rózsa-harcban elvérzett az angol főnemesség s így Tudor Henrik 1485-ben már korlátlan hatalomra tesz szert. Az ezidőben egyesite Li Castiliában és Aragóniában is ekkor török meg Aragóniái Ferdinánd és Castilii Izabelka főnemeseik hatalmát.

Mátyás, Károly Róbert példáján okulva, *új nemeseket emelt fel* a lassan leváltott régiek helyébe. A régi főnemeseikkel való összeütközése hamar bekövetkezett. A *Garai-nál* házassági terv (szegedi egyezmény) bukása és *Szilágyi Mihály* mellőzése, egy táborba hajtotta a Hunyadiak ellenségeit. 1459-ben *Garai, Újlaki* és követőik *Németújváron Frigyes osztrák királyi*, római német császárt *kiáltották ki magyar királynak*. A szentkoronát magánál tartó Frigyes már régebben ígényt tartott a magyar trónra, s most, hogy a római pápai székbe hajdani titkára és tanácsosa került“ // *Pius* néven, azt gondolta, hogy a Szentszék is támogatni fogja törekvéseit.

A *SENTEKORONA VISSZASZERZÉSE*. Ebben a feltevésében azonban *csalódott*. Mátyás, amint meghallotta főurai mozgolódását, *Szilágyi Mihályt Világos várába záratta* s azonnal *fegyverrel támadt Frigyesre* és az összeesküvőkre. Seregei pillanatnyi kudarc után *Pinkafőnél* megverték a császári sereget és a pártütő főurak visszatértek a király hűségére. Maga Frigyes is abbahagyta a további erőszakos próbálkozásokat. A béke 1462-ben jött létre, melynek értelmében *Frigyes császár 60.000 aranyért*

kiszolgáltatta a szentkoronát, viszont Mátyás elismerte, hogy ha fiúutóda nem lenne. Frigyes és utódai — Habsburg Albert és V. László jogán — örökösödési joggal bírnak a magyar trónra.

A **HUSZITÁK LEVERÉSE.** Frigyes német császárral szemben elért katonai siker, majd a béke megkötése és a koronázás nagymértékben emelte Mátyás bel- és külföldi tekintélyét. Növelte ezt még az is, hogy az évtizedek óta garázdálkodó cseh husziták ellen még 1459-ben hadat indított, majd 1461—1462-ben megismételt támadásai teljes sikerrel jártak és *Giskra* maga is meghódolt Mátyásnak, akihez aztán élete végéig hű maradt. A vezér nélkül maradt zsebrákok egy része *Svehla* nevű kapitányuk vezetése alatt ugyan még tovább is veszélyeztették a Felvidék lakosságának nyugalmát, mire Mátyás *Magyar* Balázs csapataival 1465-ben tőlük is megtisztította a Felvidéket. A fogásba esett *Svehlát* 250 társával együtt felakasztották, a többi háromszáz foglyot pedig belefojtották a Dunába. Így fizettek meg az évtizedes pusztításért, rablásért a Felvidék lakói. Ezzel végetért a Felvidék állandó nyugtalanítása is.

TÖRÖK HÁBORÚK. Uralkodása első szakában Mátyás szeme mindegyre a déli határ felé fordult, ahol atyja csak az imént tűnt el hadistenként küzdelem villámai között, győzelem dicsőjében. Trónja bármennyire ingott is alatta, hű akart maradni törökvő atyjához, akiről megírta III. *Callixtus* pápa a fiúnak, hogy azért küldte Isten, hogy a keresztény hitnek erős védelmezője és hatalmas, bástyája legyen. III. *Callixtus* pápa (1458—1464) minden lépésének a törökelleni küzdelem volt a mozgatója. Az! 1460-ban *Mantuában* tartott kongresszuson hiába várta a keresztény fejedelmeket, azok követeik által vádaskodtak egymásra és legfeljebb Ígéreteket tettek. Mátyás ez években mégis megtette a lehető.

Hunyadi János utolsó, nándorfehérvári hőstettével a régi magyar védelmi vonalnak csak középponti, leghatalmasabb pillérét mentette meg; az első vonal kiépített állásai már többnyire pogány kézen voltak. A rácok feje, a szerb despota, már a rigómezei csata óta fizeti a szultánnak az adót, bár tényleg még a magyar király alattvalója. 1458-ban török kézre jut *Belgrádtól* keletre, *Ga-lambóc* vára. Mátyás sereggel siet visszavívására, de a Szilágyi—Garai támadás hírére kénytelen, trónja védelmében visszafordulni.

II. *Mohamed* szultán fővezére, *Mahmud* basa rumíhi beglerbég már 1463-ban elfoglalta a bosnyák király gazdag várát, *Bobovácot* (Travniktól keletre), utóbb *Jajca* és tovább Horvátország felé *Kljues* vára is kezére kerül. Bosznia elfoglalásával megnyílt az ut *Horvátország, Friaul*

a velencei *Terra ferma* felé, másrészt pedig *Nándorfehérvár* nyugat felől is mindinkább elszigetelődött. Érthető tehát a felindulás, mely már Bosznia megtámadása hírére Velencét, a pápát s magát Mátyás királyt is hatalmába kerítette. Az országgyűlés a bandériumokon kívül jobbágykatonaság kiállítását is megszavazta, Mátyás gyorsan megindult 25.000 főnyi seregével. A török azonban ügyesen kihasználta *Szendrő* birtokát: a Boszniában operáló sereg fedezésére a *Szerémségbe* üt, itt ugyan nem messze *Futaktól*, Mátyás táborhelyétől, visszaverik, erre a *temesi végekre* tör, ahonnan az erdélyi vajda űzi ki, s mire Mátyás, átlép a Dunán és Nándorfehérvárott összevonja csapatait, Bosznia behódoltatása befejezve, s a szultán immár hazafelé tart. Mátyás közben véd- és dacszövetséget köt a török új hódításától legjobban fenyegetett velencei Signorinával, s megindul Bosznia visszafoglalására. Hosszas vonulás, nehéz ostrom után kezébe kerül a meredek hegyen levő Jajca vára, melyet délről a magyar fennhatóságot elismerő *Szent-Szávai* herceg is segített körülfogni. A visszafoglalt területet most saját kezébe veszi a magyar király: *Zápolyai* Imrét nevezi ki a bosnyák királyság kormányzójává, s egyúttal rábizza a horvát—szlávón—dalmát bányságot s a vránai perjelséget is, mint amelyeknek segítségével megvédeheti az exponált Boszniát.

Bosznia nagyobb részét Mátyás király saját országa erejével hódította vissza. *Török hadjáratainak e döntő, évei megianították arra, hogy az európai kereszténység egysége rég megszűnt politikai erőként hatni és dőre az, aki a pogány veszedelemtől fenyegetve, mástól várja a védelmet és szabadulást.*

A török háborúkkal egyidőben, már 1463-ban sikerült Mátyásnak úgy *Havaselvét*, mint *Szerbiát* újra hűbéres tartománnyá tennie, s ezzel Magyarország balkáni helyzete annyira megerősödött, mint arra már évtizedek óta nem volt példa. Mátyás diadalának hírére újra felvetődik Európaszerte egy kereszteshadjárat terve. Mivel azonban a nyugateurópai helyzet nem volt alkalmas egy európai liga megteremtésére, Mátyás elejtette a török-elleni hadjárat tervét, s ettől kezdve nem viselt többé támadó hadjáratot délre.

HADÜGYI REFORMOK. ÁLLANDÓ HADSEREG. Mátyás nem elégedett meg trónjának biztosításával és a török veszedelem pillanatnyi leküzdésével, hanem a kül- és belpolitikai helyzet által megkívánt *reformok* végrehajtásához is hozzáfogott. A belső rend helyreállítására szolgáltak a *törvénykezési* és *közigazgatási* reformjai s az alsóbb néposztályok helyzetét enyhítő és javító intézkedései. Külpolitikai helyzetét viszont *hadügyi* és *pénzügyi* reformokkal igyekezett rendezni és megszilárdítani.

A banderiális hadrendszer — a felállítása óta eltelt száz esztendő múlva — már nem jelentett akkora erőt, amennyi elegendő lett volna az ország biztonságának megvédésére. Különbösen is a rendek, mint elődeit is, Mátyást is eléggé megkötötték megválasztásakor s köteleességévé! telték, hogy az országot a saját jövedelmeiből felszerelt katonasággal védje és oltalmazza meg. Az általános nemesi felkelést csak végső esetre korlátozták.

Mátyás szembeszállva a közhangulattal, *továbbfejlesztette a Zsigmond által felállított telekkatonaságot*. Már az 1458. évi országgyűlésen *minden 20 jobbágytelek után egy-egy lovaskatonára kiállítására kötelezte a nemességet*. 1465-ben pedig már *tíz telkes nemes is egy-egy lovas kiállítására kötelezett*, a tíz jobbágnál kevesebb nemeseket pedig *személyes hadbaszállásra kötelezte*. Ezzel a törvénnyel még általánosabbá lett a honvédelmi kötelezettség.

Mivel azonban az így felállított hadsereg nem volt fegyelmezett s gyakorlatlan volta miatt csak védekezésre volt használható, Mátyás *Európában először szervezte meg nagyszámú állandó hadseregét*. (Előtte csupán VII. Károly francia király tartott kisebb állandó katonaságot, ez azonban Mátyás zsoldoserege mellett egészen eltörpült.) Ez a hadsereg már nemcsak védelmi, háborúra, hanem *támadó* harcra is alkalmas volt s ezzel Mátyás külpolitikai tekintélye is nagymértékben megnövekedett. Az utóbb »fekete-sereg«-nek nevezett állandó hadsereg mintegy 30—40.000 főre rúgott. Emellett a király *több száz hajót számláló dunai hajóhaddal is rendelkezett*. A bandériumok fegyverbeszólítása esetén a háborús létszám elérte a 200.000 főt is.

PÉNZÜGYI REFORMOK. Az állandó zsoldos sereg fenntartására *állandó és biztos adóbevételekre volt szükség*. A szükséges pénzösszeg előteremtésénél Mátyás nem riadt vissza az *új adók kivetésétől*, sőt a *pénzrontástól* sem. Az államkincstár évi rendes jövedelme mindössze 120.000 aranyforint lehetett. Ez az összeg pedig nem állt arányban a hadsereg kiadásaival.

Ezért az 1467. évi *budai országgyűlésen megszüntette a kamarai nyereséget*, a *harmincadot* és az eddig adott *összes kiváltságokat* s helyettük *kincstári adó* és *koronavám* címen új közterheket állapított meg. A kincstári adó kapunként 20 dénár volt, de ha egy portán két, vagy három jobbágy lakott, akkor ezek együttesen 30, ha négy, úgy 40 dénárt fizettek. Ezt az adót kivétel nélkül minden földművelést űző jobbágy tartozott megfizetni, úgy a király, mint az egyházi és világi földbirtokosok jószágain, fizette továbbá a jobbágytalan nemesség, az egyházi nemesség, végül a kiváltságos telepések is, mint a jászok, szászok, kunok. Ezzel az adónemmel rést ütött a király az el-

szegényedett nemesség és az említett osztályok eddigi kiáltásain.

A régi harmincadvám helyett életbelépett *koronavám* alól csak a nemesség kapott mentességet. Ezeken az adókon kívül Mátyás még időnként egy-egy aranyat szedett rendkívüli segélyként minden jobbágytelek után s ezzel sikerült az államkincstár évi bevételét 900.000 aranyforintra emelnie.

Mátyás pénzügyi törvénye kimondta, hogy a király *a koronavámost bérbe nem adhatja*, hanem csak saját tisztviselői által szedheti. Bár az adóterhek közvetlenül a jobbágyok vállaira neheztedek, közvetve a nemes birtokosokat is érintették. Mátyás a törvény végrehajtását ismert türelmetlenségével és erélyével szorgalmazta s emiatt már 1467-ben felkelés tört ki ellene, amit 1471-ben messzeágazó? összeesküvés követett. Mindez azonban nem tántorította el Mátyást attól, hogy pénzügyi politikáját, külpolitikai terveihez nélkülözhetetlen hadereje alapját, minden mellékteket nélkül változtatlanul továbbra is végrehajtsa.

Az *1467. ÉVI LÁZADÁS* Erdélyben tört ki. Az erdélyiek *Szentgyörgyi* János erdélyi vajdát *független fejedelemmé* kiáltották ki. Mátyás hadrakelésének hírére azonban a felkelők csapatai szétszéledtek s a pártütők Szentgyörgyi vajdával az élükön, kegyelmet kértek, amit Mátyás meg is adott nekik. A király serege azután tovább ment *Moldovába*, hogy *István* moldovai vajdát hódolásra készítse. A vajda békét kínált a királynak, közben titkon rajtaütést tervezett. Mátyás azonban idejében értesült a vajda szándékáról s az éjjeli támadást visszaverte. Ebben az éjjeli harcban maga Mátyás is megsebesült. 1408-ban akarta megbosszulni *István* vajda árulását, de a vajda azt hódolatával megelőzte. Mátyás figyelmét különben is ekkor már a nyugati események kötötték le.

A *RENAISSANCE-ÁLLAM ÉS FEJEDELEM*. Szekiü Gyula szerint a nyugati történet-szemlélet egész 18u0-ig nem tudta, hogy Európa művelődéstörténetének volt egy külön korszaka, melyet *renaissancé-nak* lehet nevezni. A *rinascitá* szót eredetileg tisztán és kizárólag a művészettörténetben használták s már a cinquecento író-festője, Vasári ezzel a szóval jelölte meg a korabeli modern, nagy művészetet, melynek gyökerei szerinte a XIII. századtól kezdve erősödnek, de amely csak nagynehezen tudott életre kelni a középkor „barbár” légkörében. A „sötét” középkornak kellett árnyékká válnia, hogy a művészet renaissance-a felragyoghasson, az antik művészetet követve, annak „újászületése” gyanánt.

E szemlélet egyes vonásait meghagyta, de az egésznek képét megváltoztatta a múlt századvégén meginduló újabb kutatás. Az antik kultúra — görög, római — hatása az új képződményekre az újabb vizsgálatok szerint némileg gyöngébb volt, semmint korábban feltételezték; a

görög-római elemi visszavonult, s helyét a korábban annyit szidalmazott, középkor foglalta el, mint a renaissance lényeges elemeinek valószínűsítője. A renaissance tehát egyenes folytatása a középkornak, a középkornak titáni őserőket rejtegető méhéből tört elő modern individualista kultúránk e nagyszerű elődje, s ehhez képest Daniában, Szent Ferencben kell megtalálnunk Raffael és Michelangelo szellemének megnyilatkozását, s a Nagy Lajosunkat fogadó római újépítési, Cola di Rienzinél a renaissance nemzetállam legelső elképzelését. A mozgalom tehát éppenséggel nem korlátozható az olasz és egyéb humanisták gondolatkincseire és kifejezésbeli formáira: az antik költészetnek e léha és csúfondáros, önmagukkal eltelt és a világot megvető, de egyúttal ki is használó utánczói csak melléklétségei a renaissance-nak s az ő vallástalanságuk éppenséggel nem jelenti a renaissance vallástalanságát, hisz a tényleg lefolyt processzusban a renaissance és középkori vallásosság, katolikus életformák jól megfértek egymás mellett. A renaissance igazi hordozója az olasz szellem volt, mely soha nem vetkezte le keresztény hitét, de népi és faji gyökerében közel állóit a római múlthoz s ez adja meg az antik hatás egyik lényeges magyarázatát. A tudományos és művészeti alkotások, melyeket a renaissance-művészeiben és humanizmusban századok óta csodál az európai műveltség, pompás virágokként nőttek ki a renaissance-állam talajából, ezen immár minden ízében világi érdeklődésű államból, mely vezetőinek külső, vagy akár belsőleges lelki vallásossága mellett is már végkép elvált a középkor egyetlen, univerzalisztikus keresztény államától és a saját létét, önfenntartását vallotta egyetlen erkölcsi követelménynek. Ez az új állam azelőtt el sem képzelt anyagi eszközökkel lép fel, diplomáciája, központi kormányzata és állami — egyedül az államfőtől függő — hadserege önálló létet biztosítanak számára az új Európában, melynek területén — a középkori univerzalisztikus eszméknek bukásával — most agyaras, ordas farkasokként ágaskodnak egymás ellen az új nemzetállamok.

Igaz, a renaissance-szellem nem hozott létre társadalmi vagy politikai forradalmat, nem hatolt le a középkori társadalom mélyebben levő rétegeibe, mert lényegében arisztokratikus mozgalom volt, mely a politikai hatalom birtoklóit és a szellem arisztokratáit szállotta meg és kényszerítette cselekvésre. Magyar földön Mátyásban a magyar faj egyik legragyogóbb géniuszát ragadta magával, s Mátyás renaissance-szellem nem kisebbet alkotott, mint egy egészen új, büszke magyar államot, Európa közepén a Keleti-tengertől Anconáig évtizedeken át Európa ügyeinek irányítóját, melynek nem volt oka a töröktől remegnie és folyton a pogány kiűzésének gondolatával foglalkoznia.

Mátyás ötéves korától kezdve humanista nevelést kapott. Korán elsajátította a latin nyelvet, — az akkori műveltség eszközt, — s a nyelv útján azt a humanisztikus műveltséget, melyet kora fejedelmeinek ismernie kellett. Az ő renaissance-műveltsége sokban érintkezett a humanista tudósokéval, de sokban más is volt, így érthető, hogy bármennyire lelkesedett is a humanista tudományokért, saját

fogalmazásit leveleiben nem találjuk meg a klasszikus írók filológiai pontosság és részletes ismereteit, ellenkezőleg, leveleiben, írásaiban egyetlenegy klasszikus idézettel, vagy klasszikus vonatkozással sem találkozunk. Sőt, írásaiban nem egyszer erős *hungarizmusokat* találunk, ami arra vall, hogy Mátyás még latin írás közben is *magyarul gondolkozott*.

Valóban, a magyar renaissance Mátyás személyében erősen *nemzeti jellegű*, s mint ilyen, egyenes folytatását képezi annak a magyaros politikai iránynak, mely Zsigmond és utódai alatt lángolt fel az idegen uralommal szemben. A külföld hatalmaival szemben Mátyás már ismét *önmagában érzi a magyar államot*, melynek jó vagy balsorsáért egyedül *ő felelős*, de amelynek nagysága és dicsősége az *ő személyes* hatalmát is jelenti.

Mátyás hatalma a *magyar nemzetből, államból és etnikumból* nőtt ki, Mátyás tehát a *magyar faj európai megismerésének vezetője volt*. Fejedelmi méltóságát ez a *faji öntudat, nemzeti elhivatottságának* ösztönös érzete *magasztosította fel*, de renaissance-gondolkodása is, amely arisztokrata természetéhez képest a világ hatalmasait élesen kiemelte a tömegből s magasan a halandók fölött jelölte ki helyét. E felfogás szerint a *fejedelem valami magasabb rendű ember*, akinek erényei, tehetségei és sikerei is felülmúlják a közönséges mértéket, s akinek elsősorban önmagával szemben kötelessége, hogy magát a tömegtől elszigetelje. Legtöbbször azonban a több és súlyosabb kötelesség következik a királyi magasság ez öntudatos felfogásából; becsülete kívánja az ország és lakói állandó védelmét, *becsületéért viszont országát és életét is szívesen feláldozza*.

Az *adott szó, királyi becsület* a renaissance korában egészen *más jelentéssel bírnak már, mint a lovagkorban*. A papi dorgálás már elvesztette hatását az uralkodókra, de a lovagkor is letűnt, a renaissance-fejedelem túlságos *drágának* találja, hogy lovagias legyen abban a világban, amelyben mindenki már csak *egyedül a saját legjobb érdekeit nézi*. A középkori — pápai-császári — egység szétroppanásával *minden állam és fejedelem a saját lábára kénytelen állni és le kell számolnia azzal, hogy mások fogják érdekeit megvédelmezni*. Egyedül saját ereje, ügyessége, diplomáciai intrikái, vagy — zsoldosainak megfelelő száma tarthatja fenn csak létét. »Európa farkasok társaságává lett, melyek hajlandók bármely pillanatban a másikkal torkára ugrani.«

A *nemzetállam* az akkori viszonyok között kénytelen volt *önmagát* fenntartani, állandóan kitéve összes szomszédai fékezhetetlen étvágyának, a napról-napra változó érdekcsoportok között. Itt bizony az *egészséges életösszöttnék* kellett esetről-esetre az *önvédelmi fegyvereket ki*

termelni. Természetes, hogy e *fegyverekben* aztán igen nagy választás volt. Lehetett itt választani a *színleléstől*, a *tények vakmerő eltagadásán át a legfortélyosabb* — de mindig *szép köntösben megjelenő*, — *egymás ámitásig mindent.* Különösen kedvelt jelszó lett ebben a korban a *ókeresztény egység* emlegetése — amikor ennek az egységnek már híre-hamva sem volt, amikor a valóságban *egyetlen állam sem volt hajlandó többé a török ellen komolyan fellépni.* De a *latin nyelv* — e kor diplomáciai nyelve — *igen hajlékony* s kitűnően használható a saját érdekek elpalástolására.

Mátyás ennek a kornak volt egyik leghatalmasabb¹, uralkodója. Igazi egyéniségét az elmondottak nélkül nem lehetne megérteni és megismerni sem. Annak dacára, hogy a renaissance főként az ellenséggel szemben *minden eszközt* megengedettnek tartott és bár Mátyás ellen folytonosan fellázadtak a főurak és főpapok, mégis *egyetlenegy halálbüntetést sem hozott ellenük.* Igen sok esetben megbocsátott az illetőknek és kegyelmébe őszintén visszafogadta őket. A legnagyobb büntetés, amivel Mátyás az ellene és az állam ellen vétőket büntette, a fogságba vetés volt. Ez azonban váratlanul, Ítélet és megindokolás nélkül csapott le; de éppoly gyorsan tudott szabadonbocsátani is² jelül annak, hogy a büntetés aktusában ő maga érzelmileg egyáltalában nem volt érdekelve, tisztán a *szükségesség* szerint járt el.

E kor politikája nemcsak a *támadást*, de a *megnyerést* is feladatául tűzte ki, s Mátyás ez utóbbi szolgálatában is valóságos *művésznak* bizonyult. Amennyire bizonyos, hogy lelkéhez közel senkit sem bocsátott, annyira fel tudta kelteni a látszatot, mintha az illetőt valósággal keblére zárná. Bármennyire kiszámított volt is Mátyás király magaviselete, amikor kétségtelenül csak politikai célokat akart elérni, van valami *kedves* és *közvetlen* erőszakosságainak sorozatában. Mélyebbre nézve, talán magyaros faji sajátságokat is lehetne magatartásából kielemezni, aminthogy szörnyű fejtegetéseiben, vagy a nagyotmondással határos ígéreteiben is sok népies vonatkozást találhatunk.

Ezek az őseredeti vonások azonban mindinkább eltűnnek a renaissance-diszkek alatt, melyeket férfikorában, uralkodása második felében ölt magára. Itt, az *udvar fényében*, *igazi renaissance-uralkodó már*, aki semmit sem mulaszt el abból, ami a fejedelmi tekintélyhez hozzátartozik s aki udvari ünnepélyeken, az udvari nép nagy számában és pompájában, konyhája és asztala gazdagságában, pohárszékeinek ezret meghaladó serlegkészletében, csakúgy, mint öltözete, fegyverzete, lovai fényében kortársait mind felülmúlja. Ott vannak körülötte a humanista tányérnyalók, akiket gúnyol, de kutatásukat megbecsüli

és megfizeti: ott vannak tudós főpapjai, kikkel könyvekről és munkákról beszél asztalánál és ebéd után abban a budai palotában, melyet Zsigmond király is elég fényben hagyott reá, de amelyet ő főként berendezésében modernizált, renaissance-formákba öltöztetett. S udvarán ott állt bárom óriás szobor: atyjáé, László testvéréé és — *saját-magáé*. A renaissance-fejedelem, aki saját trimumfátor képmását állítja fel: ebből a gondolkodásból fakadt egész; külpolitikája, mellyel hatalmat, minden szomszédot felülmúló pozíciót akart magának szerezni s a megnagyobbított Magyarországot minden időkre hatalmassá, megtámadhatatlanná tette volna, ha a tőle is független Sors másként nem akarja.

MÁTYÁS KÜLPOLITIKÁJA. Mátyás szakított atyja külpolitikájával s *látszólag* elhanyagolta a török elleni küzdelem erélyes folytatását, ahelyett, attól kezdve, hog}?' pápai biztatásra a cseh korona után nyújtotta ki kezét, országa minden erejét s kiváló katonai tehetségét nyugati hódításokra fordította. Nem hagyta figyelmen kívül a török veszedelmet, de azt volt a meggyőződése, — amelyet saját és atyja tapasztalatai is megerősítettek, — hogy amíg nyugatról segítőhadak helyett csak biztatást kap, csupán a pápa segélyezte némi összeggel, nem vállalkozhatik eredményesen törökelleni küzdelemre.

Mátyás *tudatos folytató ja volt a Nagy Lajos halálát követő külpolitikának, amikor a keleti tatár veszedelemmel szemben a német császárságnál keresett támogatást.* Mátyás király előtt egy *német—magyar államszövetségen alapuló szövetségi viszony reménye lebegett,* amely egyedül nyújthatott biztos alapot arra, hogy a török veszedelem¹ ellen legalább a keleti német tartományok segítségét Is komolyan felhasználhassa. Mátyásnak ezt a külpolitikáját sokan elítélték. Pedig az elgondolás megvalósítása érdekében viselt cseh és osztrák háborúk fényes katonai sikerei arra engednek következtetni, hogy ha Mátyás oly korán sirba nem száll, valóban elérte volna célját: a török kiűzését Európából

CSEH HÁBORÚK. *Podjebrád* György cseh király már Hunyadi Jánosnak meghitt barátja volt s utóbb *Mátyásnak apósa* lett. Leányának korai elhunytja után (1461) azonban a viszony kettőjük között elhidegült. Podjebrád a pápa támogatását annakidején azzal nyerte meg a cseh trónigényléshez, hogy kiirtja a huszitákat. Trónra kerülve azonban meg sem kísérelte ígérete beváltását. Azon fáradozott, hogy egy európai koalíciót hozzon létre, amelynek célja egyrészt egy új reformzsinat összehívása, másrészt a török halálmom megtörése lett volna. Leánya halála után azonnal felajánlotta második leánya kezét Mátyásnak, de mivel az nem volt hajlandó a pápa és császár ellen irányuló szövet-

ségben résztvenni, úgy az újabb házasság, mint a szövetségi terv megbukott. Mátyás ezidőben különben is mindent elkövetett, hogy *Frigyes* császárral való viszonyát felújítsa, ami 1464-ben végre sikerült is, amikor *Frigyes őt fiává fogadta*. II. Pál pápa többször intette Podjebrádot ígérete betartására, mikor pedig figyelmeztetései hiábavalóknak bizonyultak, felszólította Mátyást, hogy indítson háborút Podjebrád ellen, megígérve neki azt, hogy sikeres háború esetén biztosítani fogja számára a *cseh koronát*. A fegyveres beavatkozásra Frigyes is biztatta Mátyást, mert úgy gondolta, hogy csak neki lesz haszon, ha két ellenséges szomszédja *gyengíti* egymást.

A CSEH KORONA ELNYERÉSE. Mátyás csakugyan fegyvert fogott *Csehország* ellen, mivel a cseh korona megszerzése valóban beillett külpolitikai számításába. Ezért 1468-ban betört *Morvaországba*. *Brünn* elfoglalta, majd *Olmütöt* is meghódította. E hadjáratban *Magyar* Balázs és *Kinizsi* Pál voltak Mátyás vezérei. A következő 1469. évben újabb hadjáratot indított *Morvaország* ellen s egész *Moráviát* elfoglalta, majd *Csehország* ellen indult. A hadsikerek után 1469 május 13-án az *Olmützben* összegyűlt cseh országgyűlésen megjelent katolikus cseh-morva és sziléziai rendek Mátyást *cseh királlyá* választották, *Brünnben pedig megkoronázták*.

A bosszús *Podjebrád* erre a huszita rendekkel *Kázmér* lengyel király fiát, *Ulászlót* választotta meg utódjává. Mátyás most Lengyelországgal is ellenséges viszonyba került. 1470-ben alkudozás indult meg Mátyás és Podjebrád között, de ez Podjebrád váratlan halála miatt eredménytelenül végződött. Így a cseh háború első szakasza nem sok eredménnyel végződött, amit még fokozott az is, hogy Frigyes császár is elismerte Ulászló cseh királyságát.

BELSŐ ELÉGEDETLENSÉG. Az ország közvéleménye nem jó szemmel nézte a szerinte teljesen *céltalan* csehi háborúkat, amely igen nagy mértékben igénybevette az ország gazdasági erejét, de rossz néven vette azt is, hogy Mátyás a nagy áldozatokat *nem a török ellen értékesíti*. Az elkeseredés oly nagymértékű lett, hogy összeesküvésig fokozódott. Mátyás legbizalmasabb embere és hajdani nevelője, *Vitéz János*, minden igyekezetével azon volt, hogy Mátyás és a német császár közötti viszony továbbra is békés maradjon. 1470 kora tavaszán már az volt a helyzet, hogy a császár hajlandónak nyilatkozott leányát Mátyáshoz nőül adni, sőt azt az ígéretet tette, hogy egyetlen fia, Miksa esetleges fiúörökös nélküli halála után Mátyás fogja örökölni a Habsburgok összes tartományát. A meg egyezést azonban Mátyás felborította s így most már a huszita csehekén kívül nemcsak a lengyelekkel, de a császárral is ellentétbe került. A külpolitikai helyzet ilyen vál-

tozásával Vitéz János háttérbe szorult és unokatestvére, *Janus Pannonius* pécsi püspök is.

A császár valóságos koalíciót hozott létre most Mátyás ellen. Szövetséget kötött a lengyel királlyal és a burgundi fejedelemmel. Ebben a nehéz külpolitikai helyzetben a kegyvesztett Vitéz János és *Janus Pannonius* a zágrábi püspökkel *Zápolyai* Jánossal és *Rozgonyi* Rajnáiddal kitűzték a felkelés zászlóját. Jól tudták azonban az eddigimegmozdulások tapasztalataiból, hogy külső támogatás nélküli megmozdulásuk eredménytelen lenne. Szövetségest kerestek tehát s az anyai ágon Zsigmond magyar királytól származott *Kázmér lengyel* hercegnek ajánlották fel a magyar trónt. Mátyás azonban kellő időben értesült az összeesküvésről s erélyes és gyors fellépésével sikerült az ország békéjét biztosítani, az elégedetlenkedő főurakat pedig leszerelni. *Kázmér* herceg így minden siker nélkül kénvtelen volt *Nyitra* alól visszafordulni Lengyelországba.

ITÁLIAI ÖSSZEKÖTTETÉSEK. Mátyás most úgy nyugati, mint északnyugati szomszédaival ellenséges viszonyba került. Most hát Itália felé fordult figyelme, ott keresett baráti kapcsolatokat. Humanista műveltsége szive minden vágyával Olaszország trónjára húzta. Egyenlőre csak házasság útján jutott itáliai összeköttetéshez, amikor 1474 nyarán eljegyezte a nápolyi király második leányát, *Arragóniai Beatrix* hercegnőt. A házasság 1476 szeptemberében jött létre nagy ünnepek között.

SZILÉZIA HÓDOLTATÁSA. *Kázmér* lengyel herceg kudarca után három év különböző tárgyalásokkal telt el. 1474-ben azonban újra kitört a harc. Ezzel a támadással Mátyás megelőzte az ellene tervezett osztrák—cseh—lengyei—oláh támadást. Csodálatos hadműveleti tervvel, amely — egyik hadtörténeti írónk szerint — *Mátyást a világtörténelem legkitűnőbb hadvezérei közé emeli,* — az ellenségnél jóval kisebb sereggel bevonult *Boroszlóba* s a város erődítéseinek védelme alatt portyázó csapatokat küldött szét *Sziléziába* s azokkal minden élelmet elpusztított. *Kázmér** ezalatt *Oppelnt* és *Brieget* ostromolta, majd *Ulászló* hadaival egyesülve, mintegy 70.000 főnyi sereggel *Boroszló* ellen vonult, amelynek falai között Mátyás alig 10.000 emberével várta a támadást. Az egyesült ostromló seregek a környéken semmi élelemhez nem jutottak s a Lengyel- és Csehország felől jövő élelmiszerszállítmányokat a lengyel-esen határon portyázó *Zápolyai* István és *Kinizsi* Pál mind elfogdosta. Míg Mátyás és serege a jól erősített várban dúskált az életemben, az őt ostromló sereg a vár alatt az éhhalállal küzdött. Bekövetkezett az a példátlan esemény, hogy az ostromlók könyöröglek békéért az ostromoltakhoz. A háborúnak fegyverszünet, majd békekötés vetett véget. Ennek értelmében *Ulászló* maradt Csehország, de *Morva-*

ország, Szilézia és Lausitz a cseh királyi cini viselésének jogával Mátyás kezére került.

TÖRÖKELLENI HARCOK. Amíg Mátyás Sziléziában harcolt a cseh koronáért, 1474-ben újabb török háborúra került a sor. A szultán már három évvel előbb felépíttette! a Száva mentén Szabács várát s ettől kezdve erre a várra, támaszkodva, egymást követték a török portyázások és betörések, így 1474-ben Bali szendrői bég Nagyváradot is, elfoglalta s ott feldúlta Szent László sírját. Még ugyanezen esztendőben a szultán a magyar fennhatóságot eF ismerő István moldovai vajda ellen indult hadával, aki támogatást kért Magyar Balázs erdélyi vajdától. Magván Balázs seregei a király utasítására be is nyomultak Moldovába s 1475 január 17-én a Berlat-íolyó mentén súlyos vereséget mértek a török seregre. A cseh—lengyel háborút ekkor befejező Mátyás, felhasználva az északnyugati országrész békéjét s a moldovai győzelem kedvező hangulatát, október közepén Szabács ellen indult s hosszas ostrom után be is vette azt. Mátyás már Szendrő visszavételének gondolatával foglalkozott, amikor újra fellángolt az; osztrák háború s mivel Mátyásnak főelve az volt, hogy; egyszerre csak egy ellenséggel harcol, visszavonta seregeit a déli határról. A török azonban nem nyugodott s mail 1476-ban újra Erdélybe tört. Mátyás végre 1479-ben ismét! átkelt a Száván és több csatában megverte a törököket. Ezzel az akcióval egyidőben minteg^{3r} 60.000 főnyi török sereg nyomult be Erdélybe. A félelmetes sereget azonban Liáthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál temesi kapitány október 13-án Kenyérmező mellett tönkrewerte.

Mátyás még egyszer összeütközésbe kerüli a törökkel. 1480-ban a törökök Itáliába törtek s rövid idő alatt az; Apátiában levő Otranlöt is elfoglalták. A pápa és Ferdinánd nápolyi és szicíliai király — Mátyás apósa sürgetésére Mátyás Magyar Balázs vezetésével segélyhadat küldött Itáliába, amely Otrantót 1481 augusztus 10-én felszabadította a török uralom alól. Ugyanezen idő alatt Mátyás Boszniára tört, de itt komoly ellenállásra nem talált. Kinizsi Pál még néhányszor átkelt a Dunán, de Mátyást elkészerítette a pápa, a német rendek és a többi keresztény államok részvétlensége, mire 1483-ban öt évre békét kötött Bajazid szultánnal. Utóbb ezt a békét még három évvel meghosszabbítottak s így Mátyás uralkodása alatt nem volt több összeütközés a törökkel.

OSZTRÁK HADJÁRATOK. Mátyás és Frigyes császár között a viszony már 1471-ben megromlott. A császár a cseh konfliktusban is oly kétszínű szerepet játszott Mátyással szemben, hogy ez leszámolásra határozta el magát. Szövetségre lépett a német lovagrenddel, hogy ezáltal, a lengyelek támadása ellen biztosítsa magát. Frigyes viszont

Ulászlót ruházta lel német választófejedelemséggel és védelmébe vette a német származású *Beckensloer* János esztergomi érsekei, aki egyházának kifosztása után Frigyeshez szökött. Mátyás 1477 és 1485 között három hadjáratot vezetett a császár örökös tartománya ellen s mikor 1485-ben *Bécséi is elfoglalta, egész Ausztria és Stájerország a magyar király uralma alá került.* Ettől az időtől kezdve Mátyás csaknem állandóan *Bécsben tartózkodott* s ott is érte utol a halál. 1490 április 6-án, kétnapi kínos szenvedés után.

TERVEK A CSÁSZÁRI KORONA ELÉRÉSÉÉRT. Mátyás már 1471-ben ígéretet nyert Frigyes császártól arra, hogy utódjául fogja ajánlani a német császári székre a választófejedelmeknek és a német rendeknek. Mikor viszonya Frigyes császárral rosszra fordult, a cseh és osztrák tartományok megnyerésével igyekezett egyengetni útját a császári trón felé. Szüksége volt erre annál is inkább, mert nem sok kilátása volt a választófejedelmek támogatására. 1474-ben *Merész* Károly burgundi herceget akarta szövetségbe vonni a *Habsburg-hatalom* ellen, de sikertelenül. Ezek után nem volt más hátra, mint Csehország és Ausztria; megszerzésével és biztosításával a birodalom leghatalmasabb fejedelmeként venni fel a harcot a császári koronáért ha az Frigyes halála után gazdátlanul marad.

Mátyás korai halála azonban derékbátörte egész külpolitikai koncepcióját. A reá várakozó két nagy feladat közül csupán az elsőt sikerült megoldania, amennyiben letörte a régi főnemesi osztályt, viszont helyébe új, éppen olyan veszedelmes főnemesi osztályt teremtett. A másik feladatot, a török hatalom megtörését, egymagában nem vállalhatta, viszont hamarabb elhunyt, minthogy a német birodalom haderejét is szembeállíthatta volna a török birodalommal.

Mátyás területi gyarapodást, katonai pozíciót akart teremteni magának Közép-Európában s ecélből behálózta összeköttetéseivel az egész kontinenst. Elfogultság nélkül mondhatjuk, hogy *korában egész Európában ő volt a legnagyobbszerü egyéniség.*

Nagysága nemcsak a külpolitikában mutatkozott meg* Hiszen belső reformok nélkül nem folytathatta volna harminc évnél tovább hadjárait és diplomáciáját. És ha számbavesszük, hogy az a Magyarország, mely Zsigmondnak és Hunyadi Jánosnak annyi akadályt gördített külpolitikai útjába, az a Magyarország Mátyásnak még nagyobbyszerü célkitűzései szempontjából teljesen használhatatlan lett volna.

MÁTYÁS BELPOLITIKÁJA. Mátyás nagyvonalú külpolitikája aktuálisá tette Magyarországot számára azt a problémát, hogyan szabadíthatja meg magát az állam-

hatalom azon korlátaitól, melyeket a rendiség állított elébe hosszú, évtizedek óta tartó céltudatos küzdelmek árán.. Láttuk, hová fejlődtek a dolgok az Anjouk erélyes kormánya letűntével. *A központi hatalom helyébe a nagybirtokosok léptek s ők vették át az ország igazgatását.* Láttuk, hogy olykor szinte csoda volt az, hogy Szent István Magyarországára szét nem szakadt olyan egymástól független részekre, mint az ezidőben Német- és Franciaországban történt.

A RENDEK LETÖRÉSE. Mátyás először is a Zsigmond idejében szokásos országgyűléseket szorította vissza hatalmukban, amikor a fejenkénti megjelenés helyett csupán a prelátsók, bárók és főurak mellett a megyeii nemesség részéről megválasztottak képviselték az »egész országot«. Mátyás nem volt hajlandó a köznemesség fegyveres megjelenése mellett tárgyalni, ez a szokás csak utána lépett fel újból. Az országgyűlés tehát nem állhatott útjában a királyi hatalom megerősödésének, ami Mátyásnak legfőbb célja volt.

A KÖZIGAZGATÁS REFORMÁLÁSA. Mindjárt uralkodása elején a királyi tanács is gyámkodni akart felette. Ez a gyámkodás azonban csakhamar megszűnt, amikor Mátyás egyénisége szabadabban kibontakozhatott, *de a bajoknak maga is iparkodott elejükel venni* úgy, hogy a személyétől függő kancelláriát szorosabb kapcsolatba hozta a királyi tanáccsal. Mindjárt megkoronázása után a főkancellári és a titkos kancellári méltóságokat egyesíttette és ha tartott is két embert e méltóságokban, ezek természetesen mindig az ő legbizalmasabb emberei voltak. Nagy uraknak, birtokos családok fiainak nyoma sincsen Mátyás politikai bizalmasai között. *Ismeretlen helyről kiemelt magyarok ezek, akik vakon engedelmeskednek király-uruknak.* Utóbb annyira ment Mátyás e téren, hogy az ügyeket inkább az alacsony származása titkárokkal végeztette, semmint a főkancellárral. Mindez azt jelenti, hogy Mátyás anélkül, hogy új hivatalokat és központi kormányzerveket alapított volna, egyszerű belső rendszabályokkal szervezte át a központi igazgatást oly módon, hogy abban a rendi fejlődés garanciájaként szereplő királyi tanács háttérbe szorult és a királytól személyesen függő, alacsony származású, de modern műveltségű emberek kezébe került. Tehát a valóságban Mátyás kormányzott, akarata mindig jelenvaló volt a belső ügyekben, melyeket egy pillanatig sem hanyagolt el külső céljai kedvéért.

Mátyás a rendiségtől független központi kormányzását az ő hazai jobbágy-, külföldi iparos- vagy polgárszármazású embereire, papjaira építette fel. Követségbe is inkább a kancelláriai titkárokat vagy alkancellárokat küldi. Nemeseiket és főurakat különben is műveltségi hiányaik miatt

sem igen tudót volna használni. A nemzetállamokat megszervező újkori abszolutizmus a központi kormányzat és diplomácia eszközeivel dolgozott, anyagi erőit pedig a pénzes hadügynek a rendiségtől való függetlenítéséből nyerte. Egyéniségét ismerve, természetesnek tarthatjuk, hogy *az elődei alatt szétzilált királyi jövedelmeket anélkül is rendbe, tudta hozni, hogy új pénzügyi forrásokat nyitott volna.* Különösen emelkedett a királyi regáléból való jövedelme, amibe tehát a rendek nem szólhattak bele.

AZ ÁLLAMHASZON. Mátyás uralkodása előtt már száz esztendővel az *államhasznon* alapult Itália minden városállama. De Franciaország és Burgundia is ezt az elvet követték. Az olasz fejedelmek államművészete azonban »renaissance-bűnök«-tól sem riadt vissza, ha az állam érdekeiről volt szó. Ezek között pedig elsősorban állott a méreg, a gyilkosság, rablás, szadisztikus kegyetlenségek, a legközelebbi rokonok kiirtása. Ilyen alapon gazdálkodtak Aragóniái Ferrante nápolyi király, a milánói Sforzák, a ferrarai Esték s a firenzei Medici-család is.

A magyar renaissance azonban Mátyás kezében mindig megmaradt a nemzetállami fejlődés elősegítőjének^ mivel nagy alkotója távol tudta tartani magát ilyen förtelmes bűnöktől.

Az *adórendszerrel* párhuzamos, lassú fejlődés eredménye, de Nyugatot szintén megelőzve, a *zsoldossereg kialakulása.* Uralkodása kezdetén Mátyásnak csak a telegkatonaság és a bandériumok álltak rendelkezésére, ezek is igen korlátoltan. A bandériumok az első vonalat alkották, a teleg- vagy portális katonaságban kismesek mellett zsoldba vett parasztok voltak, s az, mint ilyen komói ellenféllel szemben hasznavehetetlen volt. Mátyás első zsoldosseregét a huszitákból állítja össze. Az úgynevezett feketesereg létszáma 30.000 lovas és mintegy 8.000 gyalogos lehetett. Az ennek fenntartására szükséges zsold, valamint a végvárok fenntartására és katonáinak költségeire^ a városok szolgálatait felülmúló hadianyag- és lőszerszükséglet kiadásai mintegy évi kétfélmillió forintra tehetők.

MÁTYÁS TÖRVÉNYKEZÉSI ÉS KÖZIGAZGATÁSI REFORMJAI. Mátyás két törvényének volt nagy jelentősége közjogi tekintetben. Az egyik uralkodásának első időszakából, 1464-ből való, a másik 1485-ben került törvényeink közé. Az elsőt a *szentkorona őrzéséről* intézkedett, nehogy a szentkorona újra idegen kezekbe kerüljön. (Ez a törvény volt a későbbi *koronaőri intézmény alapja*, amely 1500-ban öltött testet.)

Énnél is jelentősebb volt az 1485. évi törvény, amely a *nádori méltóság jogkörét szabályozta.* Ezentúl a királyválasztásnál őt illette meg az első szavazat, a kiskorú királynak ő lelt a gyámja, a király távollétében a nádor

volt annak helyettese, vagyis mintegy a király kormányzójává lett. A nádor lett az ország mindenkori főkapitánya, a király halála után a legfőbb bíró és a kunok ispánja. Végül kimondta e törvény azt, hogy ha a király és a nemzet között viszály támadna, a nádor tölti be a közbenjáró szerepét a nemzet és királya között, továbbá az országgyűlés összehívási jogát is reá ruházta azon esetben, ha a király örökös nélkül hal el.

A TÖRVÉNYKEZÉSI JOG SZABÁLYOZÁSA. A közjogi intézkedések mellett nagyjelentőségű törvények voltak azok is, amelyek az igazságszolgáltatásra vonatkoztak. Megszüntette a rögtönítélő megyei gyűléseket és a nádor vándorgyűléseit. Helyettük *megalapította a rendes határnapokon nyilvánosan tárgyaló megyei törvényszéket.* Ennek tagjai a főispánon kívül a megyei nemesség négy szolgabírája és tíz királyi ember voltak. Ez a megyei törvényszék alkotta ezidőben az elsőfokú igazságszolgáltatási hatóságot. Ennek ítélete ellen fellebbezni lehetett a királyi kúria ítélőszékéhez, ahol a nádor, országbíró s a tárnokmester ítélkezett. Fontos újítás volt a büntető-eljárásban az, hogy a perdöntő párbaj megszűnt.

Ezeket a törvényeket uralkodása végé felé újabbakkal egészítette ki, amelyek a bírák megvesztegetését telleg lehetetlenné s elejéi vették annak, hogy egyes pereket évekre elhúzzanak.

Sok európai államot megelőzött azon intézkedésével, amelyben szakított az udvari közigazgatásban szokásost régi feudális rendszerrel s helyette szakszerű központi ügykezelés alapjait rakta le.

AZ ALSÓBB NÉPOSZTÁLYOK VÉDELME. Mátyás rendet parancsoló erélyes király volt, de nagy és pártatlan igazságszeretet hatotta át. Az igazságszolgáltatásban nem tűrt semmi pártoskodást s keze a legkiváltságosabb társadalmi rétegekre is ránehezedett. Mint renaissance-uralkodónak, nem nagy érzéke volt a hatalmasok rendi kiváltságai és alkotmányos jogai iránt, az alsóbb néposztályok bajaival szemben azonban mindenkor nagy megértést tanúsított s azok enyhítésére mindent megtett. Ennek köszönhette azt a pártatlan népszerűséget, amely megőrizte emlékét a nép széles rétegeiben évszázadokon át s bár folytonos háborúi tetemes adózást igényeltek, a magyar nép mégis sirva emlegette századok múltán is nagyj és igazságos királyának uralmát.

A RENAISSANCE-URALKODÓ. Mátyás lelke mélyén, egész egyéniségében *renaissance-fejedelem* volt, természetes tehát, hogy nem mulasztotta el azon *külsőségeket* sem, melyek a fejedelmek udvarát modernné tették. Ez a művelt és pompás környezet azonban *lelki szükséglete* is volt annak a Mátyásnak, aki egész politikai tevékenységében a

humanizmus bélyegét, a keresztény univerzalizmusból végkép kivált *egéniségéi* igyekezett megvalósítani.

A magyar renaissance fejlődésére a legnagyobb befolyással *Vitéz János* váradi püspök, majd esztergomi érsek volt, aki olasz földön tanulva s az új műveltséggel megismerkedve, azt egész lelkesedéssel terjesztette hazánkban is. Állandó levelezésben állott a külföldi tudósokkal s közülök többeket udvarába hívott, könyveket gyűjtött, kéziratokat másoltatott, maga is sokat írt és másokat is buzdított az új műveltség megismerésére, többek közt *Hunyadi* Jánost is, aki az ő befolyására tanulmányozta a régi kor és humanizmus íróit s maga is levelezett a kor tudósaival. Természetes, hogy *Vitéz János* *Mátyást* is korán bevonta az új műveltség ismeretébe, aki a tudományok és művészetek iránt fogékony lelkének egész buzgóságával pártolta és fejlesztette azt. Nagyszámú rokonságát olasz egyetemekre küldte, közülök kettő, *Csezmicei* János és *Garázda* Péter latin költők lettek s ha utóbbinak csak sírverse maradt is ránk, az előbbinek, költői és humanista nevén *Janus Pannoniusnak* költői hagyatéka teljes és hűi képét adja a renaissance-kori neolatin költőnek.

A humanisták tehát már otthon voltak *Váradon* és más püspöki székhelyeken, amikor *Mátyás* megkísérelte, hogy udvarában összefogja az egész mozgalmat, s annak külföldi mérték szerint is *méltó otthont* adjon. Első gondolata egy *egyetem alapítása* volt, olyan egyetemé, amely a humanizmus nemzetközi jellegéhez mérten az ország határain túl is hatásos legyen. Az új egyetem élére — amelyet ebben az időben még pápai engedéllyel lehetett állítani, — *Vitéz Jánost*, az esztergomi érseket állította kancellárként, hogy ő szervezze meg azt, magát az egyetemet pedig *Pozsonyban* létesítette, hogy ezzel a bécsi és krakói egyetemeknek versenyt csináljon. Az 1467-ben megnyílt *egyetem* a scholasztika helyett modern humanista irányban dolgozott, súlyt helyezve a görög nyelv és *természettudományok* művelésére. (Ez az egyetem azonban *Vitéz János* halála után elsorvadt, *Mátyás* halála után pedig az *Ulászló* és *Miksa* közti háborús zavarok véget vetettek életének.)

Az új életforma azonban csakhamar bebizonyította, hogy sokkal arisztokratikusabb, semhogy egészében átadható lett volna egyetemi oktatás által szélesebb tömegeknek. A *humanista tudósok talaja* voltaképen nem is az egyetem, hanem *Mátyás udvara* lett. Itt kereste fel *Mátyást* az öregedő *ascolii* tanár, *Antonio Bonfini*, a firenzei *Francesco Bandini*, a pármái *Ugoletto Tádé*, aki *Corvin János nevelője* lett. *Mátyás* udvarát kereste fel pénzazarának enyhítésére *Marzio Galeolti* is, aki ismerte őket, komoly társalgást folytatott a tudósokkal, levelezett is velük, megfizette a léha, széltoló humanisták émelygős dicséreiteit, asztal-

társává is tette őket olykor-olykor, *de valójában sohasem engedte őket egészen magához.* Ezek a humanisták aztán versben, prózában megírták Mátyás dicsőségét. Az egyik Mátyás könyvtárát énekelte meg hexameterekben, a másik — Galeotti — prózában állította össze — talán költötte is a Mátyásról szóló anekdotákat s ezzel megkezdte Mátyás *ellegendásítását* humanista szellemben.

Mátyás, *a legharciasabb szellemű királyunk, így lett a legtudósabb és legműveltebbek egyikévé.* A nyugtalan szellemű király *sohasem szűnt meg tanulni* vagy érdeklődni a szellemiekért. Mátyásnak tudomány kedvelő, műveit szellemét semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy *ő a művészeteket a tudománytól és az irodalomtól elválászt-hatatlannak tartotta.* Ízlésének rendkívüli fejlettségére; mutatnak az ő alkotásainak emlékei akár az *építészetben* vagy *ötös művekben,* akár a *világhírességű könyvtárának ma is csodálható remek kódexeiben.* Itt mutatja ő magát a renaissance igazi fejedelmének. Az értékesebb művek¹ megszerzésére, lemásoltatására és díszítésére nagy kincseket áldozott. Küldöttjei bejárták *Európát* és *Kis-Ázsiát* régi kéziratokért, ritka becsű könyvekért. A légritkábbakért mesés összeget fizetett. Egy bibliáért, meg egy Missale-ért* amelyet a *Mediciek* másoltattak neki, *ezerötszáz aranyforintot adott.* Legtöbb volt a *latin klasszikus* mű Mátyás: könyvtárában, melyet *Corvina* néven (a Corvinákat a gyűrűt tartó *holló* — latinul = *corvus* — alakja teszi felismerhetőkké, ez volt ugyanis a Hunyadiak címere) ismerünk.,

Mátyás kiművelt ízlése és szelleme az *építésnek,* a *szobor- és festőművészeinek is nagy lendületet adott.* A művészek többnyire olaszok, de már ezidőben magyar nevekkel is találkozunk. (Ferrarában dolgozott ezidőben *Magyar Györgj*[^] és *Mihály* testvér.) E korból maradt reánk egyetlen építészeti emlékünk, a renaissance stílusban épült *Bakócz kápolna,* amely az esztergomi székesegyház déli hajójába nyílik.

A TRÓNUTÓDLÁS KÉRDÉSE. Mátyás életének utolsó éveit a trónutódlás kérdése keserítette el. Mindkét *politikai érdekből kötött házassága gyermektelen maradt,* csupán egy boroszlói polgárleánytól született egy törvénytelen fia, *Corvin János.* Mátyás *hercegi rangra emelte* s a milánói Sforzákkal akarta összeházasítani. Halála előtt évekkel már azon volt, hogy egyetlen fia számára biztosítsa a magyar trónt. Ennek a törekvésnek volt eredmény^e a nádori törvény, amely a nádori méltóság közjogi hatáskörét kibővítette s amely *Beatrix* királynét igyekezett teljesen háttérbe szorítani. Halála előtt a nádori méltóságot legodaadóbb hívével, *Zápolyai* Imrével töltötte be, akit szerény köznemesi sorból emelt fel s akit oly nagy főúri vagyontörvényével tett, hogy leszármazottai ennek alapján nyújthatták

Mátyás király birodalma.

ki sikerrel kezüket egy emberöltő múlva a magyar korona után. Zápolyai Imre azonban még Mátyás életében elhunyt s így az ifjú herceg gyámolító nélkül maradt. Ha voltak is párthívei, a *közhangulat nem állott mellette* s mert a rendek megelégtették Hunyadi Mátyás szigora uralmát. Csábító példaként állt előttük a lengyel helyzet, ahol a nagybirtokos-rendek szabadsága féktelen szabadossággá! fejlődött s Corvin Jánost háttérbe szorítva, a Lengyelországból cseh földre menekülő *Jagelló Ulászlót* választották meg helyette Mátyás utódául.

MÁTYÁS JELLEMZÉSE. Mátyásnak — mint renaissance-fejedelemnek — *az abszolút uralkodó volt az, eszméje.* A király hatalmát azonban már nem Isten kegyelméből gyakorolja, hanem *saját emberi képességeiből és erejéből.* Az ilyen fejedelem legjellemzőbb tulajdonsága *az egyéni erőnek és képességnek semmi akadályt nem ismerő érvényesítése.* Mátyás ugyan *formailag* nem vetett véget a rendi alkotmánynak, törvényeit rendszerint országgyűlésen hozta, de *erős központi hatalmára támaszkodva, maga irányította országának összes ügyeit.* Zsigmond budai palotájának diszes átalakítása, fényes udvartartása, világhírű könyvtára, — melyet halála után a rendek nemzeti köztulajdonnak nyilvánítottak — mind a humanizmustól áthatott renaissance-fejedelem megnyilatkozásai voltak. Udvara s az abban összegyűlt neves tudósok, művészek az egész világ figyelmét felénk irányították.

Mátyás *katonai sikerei* sem voltak kisebb jelentőségűek atyjánál. Szervezőképességére mutat katonai és pénzügyi reformja. Lelkének *igazságosságát* törvénykezései, közigazgatási és közjogi reformjai mutatják. *Külpolitikája* a keleti és déli veszedelmekkor következetesen fellépő *magyar elgondolása külpolitika volt.* Hogy nagy uralkodó volta dacára az ország utána váratlan gyors hanyatlásnak indult, az *Mátyás kettős tragédiájából* következett: *idő előtt ragadta el a halál* s mint az a magyar történelemben már annyiszor megismétlődött nagy királyainknál — Szent István, Szent László, Nagy Lajos —, *trónörökös nélkül hagyta országát.* Nem volt, aki folytatta volna politikáját, így az ország és a nemzet sorsvonalában éles törés következett be.

Mátyás király egész uralkodása alatt *állama érdekeit és céljait képviselte a rendek osztályérdekeivel szemben.* Halála után a korlátlan hatalomhoz jutott rendek az állami célokat elhanyagolták s mit sem törődtek vele. II. Ulászló megválasztásában ugyan még felcsillan annak a politikának fénye, amely a Jagellókkal igyekezett ellensúlyozni a Habsburgokat, de a királyválasztáson résztvevő országnagyok már nem a közérdeket, az államérdekeket nézték, hanem a saját maguk legszűkebb érdekeit s olyan királyt akartak

végre a keménykezű Mátyás után, akinek — mint maguk mondták — üstökét markukban tarthatják.

ÖSSZEFOGLALÁS. Mióta az Iszlámhívő török a XIV. században megvetette lábát az európai szárazföldön, hihetetlen gyorsasággal özönlötte el a bizánci császárság európai tartományait s egyre közeledett a magyar állam déli, balkáni határvidékei felé. Magyarország sorsa és hivatása egyszerre vérfagyasztó komolysággal mutatkozott: a nyugati kereszténység védőbástyájává kellett lennie a keletről jövő támadás ellenében. A törökök állama nem nomád törzsek egyesülése volt, hanem a középkornak leghatalmasabb kalonai monarchiája, belsőleg kitűnően megszerveve és a vallás parancsa szerint támadásra, hódító politikára berendezve. Ahol a török egyszer megvetette lábát, nem hajolt többé vissza az elfoglalt vidékről, hanem az egyszer meghódolt területet átmenetnek használva, tovább hódított.

Magyarország ezidőben már rendi korszakát élte. a nemzet erői megoszlottak a király és a rendek között s nem egyszer billent félre az egyensúly, ami a nemzet kárára volt. A török abszolút monarchia gyors és hatalmas lámadása a magyar rendi államban csak lassú és megosztott védelmet tudott előidézni. Bármennyit fáradoztak is a pápák, hogy a nyugati keresztény népeket egyesítsék a török ellen: a keresztes háborúk kora lejárt; Magyarországnak egyedül, saját erejére támaszkodva kellett megharcolnia harcát fennállásáért és Közép-Európa védelméért.

Feladatul becsülettel teljesítette mindaddig, míg a teher alatt össze nem rogyott. E harcokban egyaránt ott találjuk az egyházi és világi főurakat, a köznemességet, a városok csapatait és a jobbágykatonaságot. A XV. század közepén, mikor gyermek volt a király, s ez is távol az országtól, az országnagyok többször is félretették személyes perlekedéseiket és bátor tervben összeálltak, egyikük, Hunyadi János vezetésével, hogy a törököt ne csak feltartóztassák, hanem kiszorítsák Európából. Hunyadi János, a magyar hadi történetnek hősi alakja, több hadjáratban mélyen benyomult a mai Bolgáriába és az oláh és szerb törzseket a török alól felszabadította. Utolsó tetteivel Nándorfehérváréit, Magyarország és a kereszténység legerősebb végvárát mentette meg: a győzelemittas szultán kénytelen volt Hunyadi Jánosnak a szent életű Ferencszerzetestől, Kapisztrán Jánostól feltüzelt csapatai elől visszatakarodni.

A magyar védelmi szervezet feladatai a szerb birodalom bukásával nagyban megnehezültek. A szerb despota magyar földön talált menedéket, hol a királytól hatalmas birtokokat kapott. A bosnyák király hasonlóképen Magyarországhoz csatlakozott. A török most már közvetlenül az

ország déli kapui előtt állott. A régi Horvátország népe rémülve hagyta el ősi lakóhelyét az Una-folyótól délre,, és északnak menekülve, letelepedett a mai Horvátországnak akkor még magyar vármegyéiben. Csak az állíthatta volna meg hosszabb időre a törökök folyton megújult támadásait, ha a nyugati népek nagyszabású hadjáratra szánják el magukat. Hunyadi János fia, *Mátyás király, többször megkísérelte az alig lehetőt, török hadjáratai során legalább átmenetileg visszaállította a jajcai bánásgót és megegyeszer visszafoglalta Szerbiában Szabács várát.* A törökök következetes hódítópolitikájával szemben nagyobb eredményeket ő sem érhetett el, annál kevesebbé, mert figyelmét mindegyre a nyugati események kötötték le. Fiatal korában alapos humanista kiképzésben részesülvén, mint hatalmas renaissance-uralkodót, a legnagyobb és legnehezebb feladatok izgatták. *Hivatva érezte magát arra, hogy Közép-Európa minden erejét egyesítse saját kezében a törökök visszaverésére.* Ebből a célból nyúlt bele a cseh—osztrák zavarokba, ezért harcolt olyan állhatatosan III. Frigyes ellen és keresett párhíveket a német-birodalomban, hogy a *császári koronát elérhesse.* Állandó¹ serege meghódította számára Csehországot, Sziléziai, Morvát és Alsó-Ausztriát, élete végén Bécsben tartotta székhelyét. *Nagy telkekkel és még nagyobb tervekkel teli élet és hatalmas emberi egyéniség szállott vele sírba.* Emlékét a szegény nép mondáiba foglalta, — milyen ritka eset egy renaissance-uralkodónál! — de *politikai művét csakhamar halála után megsemmisítették a rendek,* melyek erőskezü; királyuktól megszabadulva, legsietősebb feladatuknak rendi kiváltságaik visszaállítását tartották. Mátyás az állam érdekeit és céljait képviselte a rendek osztályérdekével szemben, nemsokára a rendek jutnak hatalomra, s elhanyagolják teljesen az államcélokat, ami sírját ásta meg a magyar nagyhatalomnak.

»A Hérosz kidőltével, aki tulnag volt a tömeg számára és túlsokat akart, az első pillanatban mindenki saját egyéni sorsára gondolt, de rövid idő telt bele, hogy megismerjék, minő úrt hagyott hátra Mátyás, Közép-Európa térségein, Sziléziától Boszniáig, Karintiától Moldováig a Rend fenntartója, az Állam megszemélyesítője.«

A rendek uralma Mohácsig

Az egységes rendi állam terjeszkedése és bukása.

II. Ulászló-II. Lajos. 1490-1526.

//. *Ulászló* (1490—1516) uralma alatt teljes erővel kiújultak a Hunyadiak alatt lel évszázadra elülő *belső viszályok*. Néhány esztendő alatt rombadőltek Mátyás uralmának eredményei abban a harcban, amelyet a *főnemesség és köznemesség, a nemesség és jobbágyság, a főpapok és városok, az udvar idegen kegyeltjei és a rendi kiváltságait féltő vidéki magyar nemesség egymással és a gyengülő királyi hatalommal vivőit*. A közhatalom és a királyi tekintély süllyedésével együtt haladt a *pénzügyi romlás* is. *Hihetetlen destrukció* kerítette hatalmába a lelkeket s a magyar legendás vitézség és hősiesség minden megnyilatkozása ellenére is feltartóztathatatlanul oda vezetett az út Mohácshoz.

TRÓNKÖVETELŐK. II. ULÁSZLÓ VÁLASZTÁSA.

Ulászló megválasztása nem ment simán. Trónkövetelőnek lépett fel ///. *Frigyes fia, Miksa* német király is, aki trónigényét az 1462. évi szerződésre alapította. De fellépett trónigényeivel *Ulászló öccse, János Albert* lengyel herceg is, mint V. László király unokaöccse. Végre a mamutbirtokos magyar urak közül is kinyújtotta kezét a korona után Bécs kormányzója, a hirtelen meggazdagodott *Zápolyai* István. Legutolsónak maradt a sorban *Corvin* János, aki mire felocsúdott, már *Kinizsi* Pál és *Báthori* István csapatával találta magát szemközt. A *Sárbogárdnál* lefolyt ütközetben a rendek csapatai győztek s így hozzájutottak a *szentkoronához* is. Mivel a rendek nagy többsége halani sem akart a *Habsburgok* trónigényéről, így az özvegy királyné, *Beatrix*, *Ulászló* pártjára állott, azt gondolva, hogy *Ulászló nőül fogja venni*. *Ulászló* ugyan valóban *feleségül vette Beatrixot*, de azután *VI. Sándor* pápa érvénytelenítette a házasságot, mire az özvegy királyné 1501-ben visszatért *Nápolyba*.

KÜZDELEM A TRÓNKÖVETELŐKKEL. A királlyá választott *Ulászló* azonban nem érezhette magát biztonságban. *Corvin* János ugyan visszalépett még a választás előtt, de a többiek nem akartak simán belenyugodni a változhatatlanba. *Ulászló* öccse haddal jelent meg *Rákoson* s a király csak *Szilézia* és *Sárosmegye* egy részének odaigérésével szabadult tőle. Sokkal nehezebb volt a dolga *Miksával*, aki a *Habsburg-családban* a renaissance-

uralkodók szellemi képviselte. *Bécs*et egy-kettőre *visszafoglalta*, majd seregeivel egészen *Székesfehérvárig* nyomult s bár zsoldosai cserben hagyták, mégis előnyös békét sikerült kicsikarnia Ulászlótól. A Pozsonyban kötött béke szerint *Ulászló kénytelen volt visszaadni Miksának Mátyás hódításait*, Miksa megtartotta a *magyar királyi címet*, néhány határszéli várossal *Kőszeg*et is, sőt még *10.000 aranyat is kapott Ulászlótól* hadiköltségeinek megtérei tése fejében. Mindezeket megtette azzal, hogy *ha Ulászló fiaága kihal, akkor a magyar nemzet Miksát, illetve fű-utódait ismeri el királynak*. Ulászlónak még arra is köteleznie kellett magát, hogy *ezt a békeszerződést a országgyűléssel is elfogadtatja*.

Ulászló meg sem várva az országgyűlést, — a maga, részéről megerősítette a szerződést. Az *országgyűlés azonban hallani sem akart róla* s felháborodással utasította vissza a megalázó szerződés elfogadását, egyben annak megkötőit és szentesítőit hazaárulással vádolta. A németellenes köznemesség élesen szembehelyezkedett a Habsburgokkal és megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy a gazdag és hatalmasnak vélt *Jagelló-család* — amely ezeitőben Magyarországon, Csehországon, Lengyelországon és Litvánián is uralkodott — *nem tudta megvédelmezni a nemzet és a maga érdekeit* a félelmetesen feltörekvő Habsburgok ellen. Ulászlónak mégis sikerült rávennie 67 nemest s a horvát-szlavón-dalmát rendek közül 62-őt a szerződés aláírására. Ez az eredmény azonban nem elégítette ki Miksát.

A *következő országgyűléseken* — 1495 és 1498 — *már a köznemesség jutott túlsúlyba*, mire az országgyűlés — a főnemesség is meghajolva a többség előtt — *kimondotta*, hogy *a királyválasztó országgyűlésen a jövőben külföldi követek és idegen nemzetiségű trónkövetelők nem jelenhetnek meg*. 1498-ban Ulászló is kibékült a lengyel király, János Alberttel s ezzel a Jagellók két ága ismét szövetségbe került egymással.

A Habsburgok magyar királyságát nem nézte jó szemmel $\Lambda 7/$. *Lajos* francia király sem, aki szövetkezett *János Albert* lenivel királlyal e terv megbuktatására. Jó alkalom kínálkozott erre akkor, amikor Ulászló házasságát — az olasz *Beatrix*-al — a pápa felbontotta. Ulászló készségét fejezte ki arra az esetre, ha a francia királyi családból nősülhetne. Miksa viszont egy Habsburg-házi hercegnőt ajánlott Ulászlónak feleségül. Végül is 1502 nyarán *Ulászló nőül vette a francia Candalei Annát*, amivel a francia-lengyel befolyás győzött. A Jagellók Habsburg elleni törekvéseiben *az egész köznemesei párt együttértett a királlyal*. *A köznemeselek élén most Zápolyai János állott*. Hogy milyen szüksége volt most e támogatásra a királynak, azt

mutatja az, hogy Ulászlónak 1504-ben leánya születelt s így az a veszedelem fenyegetett, hogy Ulászló halála esetén mindazoknak, akik 1492-ben aláírtak a pozsonyi szerződést, Miksára kell szavazniok a királyválasztó országgyűlésen.

A KÖZPONTI HATALOM GYÖNGÜLÉSE, A RENDISÉG ERŐSÖDÉSE. A köznemesi és főnemesi párt régi ellentéte most *nemzeti* és *idegent-pártoló* ellentété szélesült. *A főpapi és főnemesi párt inkább a Habsburgok! mellett foglalt állást.* A köznemesség erre *Corvin* hercegtől várta a nemzeti királyság visszaállítását. Mivel azonban ez meghalt, utána *Zápolyai* János körül csoportosult s annak vezetése alatt vette fel a küzdelmet a főnemességgel.

Az 1495. és 1498. évi országgyűléseken ismételt *megreformálták a királyi tanácsot*, amelynek 24 tagja közé ezentúl 16 köznemest delegáltak, akik eskü alatt tartoztak a királynak a közjó érdekének megfelelő tanácsot adni. Kimondták a *királyi tanácsosok felelősségét* és azt, hogy *azok a királyi rendeletek, amelyek a tanács meghallgatása nélkül készültek, érvénytelenek.* Az 1504. évi országgyűlés — tapasztalva az udvar mérhetetlen pazarlásait s a közpénzek felelőtlen, bűnös kezelését, — *megszorította az adószolgáltatást.* Kimondta, hogy *adót* (rendkívüli adót) *ezen-túl csakis az országgyűlés szavazhat meg*, ezzel törvényesen rendezte az úgynevezett *adó megajánlást.* Ez a törvény, az adómegajánlási jogot az alkotmány egyik biztosítékává tette, kimondva, hogy amely vármegye országgyűlési megajánlás nélkül megfizeti a rendkívüli adót, az veszítse becsületét. (A mai értelemben vett költségvetés-megszavazási jog erre a törvényre vezethető vissza.)

A FŐÚRI KONFÖDERÁCIÓK. Amint a köznemesség az országgyűléseken találta meg most érvényesülési eszközét, úgy a nagybirtokososztály az úgynevezett *konföderációkban.* Ilyeneket már a század első felében is kötöttek, akkor azonban inkább *ligának* nevezték őket. (Maga Mátyás is a Szilágyi—Garai-féle ligának köszönhette trónját.) Mátyás halála után újra kezdetét vette a divatja az ilyen szövetezéseknek, melyekben a résztvevők *testvéreknek, barátoknak* nevezték egymást. Rendszeren *egy-egy meghatározott akcióra egyesültek csupán*, biztosították egymást támogatásukról saját birtokaik védelmére. Ulászló korában már alig történik valami országos dolog, hogy a főurak azt előbb *konföderációjukban* meg ne tárgyalják és azzal szemben egységesen állást nem foglalnának. *Ezek az állami aktusok létrehozását célzó összeszövetkezések már világos jelei a magyar államiség kezdődő szétterjedésének.* Mert akármennyire ígérték is egymásnak egy-egy szövetségi okmányban a főurak az együttes cselekvést, *ígéretüket csak*

addig vették érvényesnek és kötelezőnek, amíg az érdekeit szolgálta.

Nem kétséges, hogy az ő kezükben rossz helyen volt az országiatok sorsa. A központi hatalom gyöngesége egy-magában véve is nagy kísértést jelentett a nagybirtokosoknak, akik a hatalmaskodás esetein felül is büntetlenül törekedhettek anyagi javaik gyarapítására. A központi hatalom leromlásával Ulászló alatt a magánhatalmak megnövekedtek és a közérdeket és közjót végkép szem elől tévesztették. Így érthető, hogy a folyton gazdagodó, *kincses főurak között egy koldusszegény király él, kinek még konyhájára sincs pénze.* Ulászló és fia, Lajos, nem egyszer még ételükben és italukban is a nagyurak jóindulatától függlek. A király és állam pénzügyei azonban még nincsenek egymástól elválasztva, s a tekintély- és hatalomnélküli király alatt a magyar állam is — képtelen nemzetvédelmi szerepét betölteni. Az így *leszegényedett kincstár természetesen képtelen volt arra, hogy a török támadásait feltartóztató védelmi rendszert fenntarthassa.* Állandó zsoldos hadseregről szó sincs többé, visszatért a nemzet a bandériális rendszerhez és a *telekkatonasághoz*, melyekről pedig tudva volt, hogy sem az új nyugati zsoldos seregekkel, sem a török janicsárok és szpáhik állandó seregével nem mérkőzhetnek. Egyre-másra készítik a törvényeket a bandériumokról, a hadiadóról, annak szigorú behajtásáról, de csak *papiroson* marad minden, cselekvésre azok sem hajlandók, akik e törvényeket meghozták.

Ennyire leromlott had- és pénzügy mellett a *déli határ biztosítása is egyre bizonytalanabbá lett.* II. Bajazid szultán békés ember volt, nagy támadó hadjáratokra nem gondolt, de a szerb és bosnyák bégek betöréseit nem tiltotta; meg. Ezeket a rablóhadjáratokat Ulászló első éveiben, *Kinizsi Pál*, Nyugaton a *Frangepánok*, majd *Corvin János* utasította vissza, ez utóbbi 1501-ben a folyton veszélyeztetett *Jajcát* is felmentette. Corvin mellett *Y aradi* Péter kalocsai érsek törődött a végek gondjával, a maga várait megerősítette és Nándorfehérvár zsoldosainak kifizetlensége miatt egyre panaszkodott a királynak. Ulászlónak azonban nem volt pénze ezek kielégítésére.

Közben a török szultán egyre közeledett és terjeszkedett. 1500-ban kitört a háború Velence és a szultán között. A pápa a törökelleni szövetségbe Magyarországot is beleverőltette, de Ulászló tétlen maradt s miután Velence 1502-ben megkötötte a maga békéjét a szultánnal, Ulászló is követte példáját: 1503-ban hét évre, majd 1510-ben még újabb három évre fegyverszünetet kötött, amelyet utóbb még 1513-ban is megújított.

A Bajazidot követő I. Szelim szultán megmérgezvén atyját, kiirtva

testvéreit, rövid uralkodása alatt, 1512—1520 között megkényszerítette a török birodalom területét. Előbb a turkománokat legyőző újperzsa fejedelmet, azután az egyiptomi mamelukok uralmát vette uralma alá, elfoglalta Perzsiát, Kurdisztánt, északi Mezopotámiát, Szíriát és Egyiptomot, bevonult Tebrisbe és Diarbekrbe, Damaszkuszba, Jeruzsálembé és Kairóba. A halál Rhodos megtámadásában akadályozta meg, de nem akadályozhatta meg fiát, II. Szulejmánt, hogy a mérhetetlen új hódítások erőforrásait most már Európa meghódítására használja fel. 1517—18-ban X. Leó pápa újabb keresztesháhonTit igyekezett indítani a török ellen, de sikertelenül: Magyarország magára hagyatva, tehetetlenül várta, omló falak mögött, a török eljövendő támadását.

De Ulászló és tanácsosai *nemcsak a fegyveres lámadásra voltak képtelenek, a diplomácia, fegyvereit sem tudták forgatni.* A király a családi politikán kívül egyéb! iránt alig bírt érzékkel, mozdulásra is csak családi érdekei készítették. Testvérei közül *János Albert* lengyel király lett, *Sándor* litván nagyfejedelem, *Frigyes* krakói püspök, de *Zsigmondnak* már semmi sem jutott, s őt Ulászló vette magához, külön udvartartást adott neki. Legközelebből természetesen *saját gyermekeinek ellátása érdekelte.* Ezek sorsa adott alkalmat arra, hogy a főurak és a köznemesek küzdelméből az udvari — német — párt és a Zápolyaiak nemzeti pártja kialakuljon.

AZ 1505. ÉVI RÁKOSI ORSZÁGGYŰLÉS. A *nemzeti párt* 1505-ben érkezettnek látta az időt, hogy országgyűlési konföderációt hozva létre, az országgyűlésen lépjen fel a *Habsburg-igények ellen.* Ebben a konföderációban *Zápolyai* befolyására a köznemesek s a volt Habsburg-párti főnemesek szövetkeztek *egy nemzeti királyság megvalósítása érdekében.* Ez a konföderáció *elismerte Ulászló esetleg születendő fiát magyar királynak* — ezzel a nemzeti királyság megvalósítását természetesen csak a távoli jövőben remélhették —, *de kimondta azt is, hogy ha Ulászló fiúutód nélkül hal meg, idegent többé nem választ meg királynak.* (Ezzel Miksát és örökösait akarták kizárni a trónkövetelésből.)

Ez az úgynevezett *rákosi végzés* végtelenül elkeserítette Miksát s már-már fegyveres összeütközésre került a sor, amikor *Ulászlónak* 1506 július 6-án *fia született.* Az újszülött trónigényeit úgy a császár, mint a nemzeti párt előre elismerte. *Ulászló* fegyveres készülődéseinek hírére még 1506-ban, — *fia születése előtt* — *ígéretet tett Miksának, hogy ha fia születik. Miksa unokájával, Máriával fogja összeházasítani s titokban a pozsonyi szerződést is megerősítették.*

A JAGELLÓK HABSURG-IRÁNYA. A rendek ismét megdöbbenéssel vették a hírt az újabb törvénytelen szerződésről, de azért a két éves trónörökösöt 1508-ban Ulászló

kérésére *királlyá koronáztuk*. A rendek azonban kikötötték, hogy a kiskorú *Lajosnak*, Ulászló fiának *Miksa nem lehet gyámja*. Így igyekeztek az országot a Habsburg-befolyás ellen megvédeni.

Zápolyai János most elérkezettnek látta az időt, hogy komolyan fellépjen a magyar koronára törő tervével: *feleségül kérte Ulászló leányát, Annát*, hogy ezúton biztosítsa a királyi családdal való szorosabb összeköttetését. Ulászló azonban jobban bízva a Habsburg-ház hatalmában, mint a még oly gazdag és tekintélyes Zápolyai-családban, kérését megtagadta, majd 1515-ben *Bécsben szerződést kötött Miksával, hogy leányai, Annát, Miksa unokájához, Ferdinándhoz adja nőül, Lajos fia pedig Ferdinánd húgát, Máriát fogja feleségül venni*.

A valamikor egymással éles ellentétben álló Jagellók és Habsburgok így osztoztak meg Magyarországon s a Habsburgok a kétszeri összeházasodás útján mindenesetre biztosították befolyásukat az ország ügyeibe. A Bécsben kötött házassági szerződés bármely család kihalta esetére a másik családnak biztosította az örökösödési igényeket., Ezzel az újabb szerződéssel Ulászló most már végleg elszakadt a nemzet többségétől. A bécsi megegyezést Ulászló nem sokkal élte túl s halála után kiskorú fia, // *Lajos*. (1516—1526) követte a trónon.

PARASZTLÁZADÁS. TRIPARTITUM. Az ország szomorú helyzetét még Ulászló idejében egy katasztrofális méretű *jobbáglázadás* is fokozta. Már az 1492. évi országgyűlés *megkötötte a jobbágyok szabadköltözködési jogát* azzal, hogy azt a földesúr engedélyétől tette függővé és megtiltotta a nemeseknek, hogy a szökött jobbágyokat befogadják. A súlyos terhekkal agyonsanyargatott jobbágy-ság helyzete ezzel szinte elviselhetetlenné vált. Fokozta a jobbágy-ság elkeseredését az is, hogy voltak közöttük olyanok, akik a rossz gazdasági állapotok között magasabb társadalmi osztályból sülyyedtek le közéjük.

A lázadás kitörésére *Bakócz Tamás* esztergomi érsek mérhetetlen ambíciója szolgáltatott alkalmat. *Bakócz Tamás* — kinek *titkos vágya a pápai trón elérése volt*, — Rómába ment, nagy kíséretével, ahol fellépésének pompás külsőségeivel ugyan elkápráztatta a rómaiakat, a pápai tiara helyett azonban mindössze egy keresztshadjáratot hirdető bullát nyert, amely (1514-ben) feljogosította őt a török-elleni keresztshadjárat megindítására. Az országos tanács ugyan óva intette Bakóczot a pápai bulla kihirdetésétől, niivel a nehéz viszonyok között annak sikerére úgy sem számítottak, a Kapisztrán dicsőségére áhítózó érsek azonban mitsem törődött a figyelmeztetéssel, a pápai bullát kihirdette s megkezdte a keresztetek toborzását. Felhívására tömegesen jelentkeztek a jobbágyok, az elszegényedett ne-

mesék és a kunok is. A birtokos nemesség azonban mindent elkövetett, hogy a nyári munka elől elvonuló jobbágyokat visszatartsa. A jobbágyok egyrésze ura engedelmével vette le a keresztet, mire megindult a *szökevények üldözése* s ez robbantotta ki a forradalmi hangulatban levő keresztesek indulatát. Az elkeseredés annyira fokozódott, hogy a nemesi sorból származó *Dózsa György* vezetése alatt a nemesek ellen fordultak. Birtokaikat fel dúlták, családjaikat kiirtották, néhol már földosztást is végeztek. Bakócz most egyházi átok alá vette a zavargókat, azonban a felizgatott kedélyeket ez sem fékezte meg többé. Az Alföld, az ország szive borzalmas események színhelye lett. Ulászló fegyveres haderő híján képteleit volt a lázadás megfékezésére. Erdély vajdáját, a nagy; magánhadsereggel rendelkező Zápolyai Jánost bizta meg a lázadás leverésével. Zápolyai készséggel sietett a saját birtokait is dúló jobbágyok leverésére, seregüket tönkreverte. A nemesség bosszúja szörnyű volt. Dózsát és társait *Temesvárott* kegyetlen kínzások között kivégezték. Az igazi bosszúállás azonban az országgyűlésen következett be. Az; 1514. évi országgyűlés a közös veszedelemben egymásratalált fő- és köznemesség egyöntetű határozatából kifolyólag megszüntette a jobbágyok szabadköltözködési jogát, örökös földhözkööttségre kárhóztatva őket. *A jobbágyterheket pedig a következőképpen állapította meg: évenként egy aranyforintot fizet a földesúrnak, hetenként tartozik egy napon a földesúrnak dolgozni (robot), terményeiből egyházi tizedet és a földesúrnak kilencedet beszolgáltatni.* Szigorúan eltiltottak minden jobbágyot a fegyverviseléstől, végül kimondták, hogy *a jövőben a király nem nevezhet ki püspökké jobbágysorból való papot. De a jobbágyoknak kellett megtéríteni a meggyilkolt nemesség vérdíjának és a lázadás által okozott károknak az árát is.* A kegyetlen megtorlás nem maradt hatástalan a jobbágytársadalom lelkiületére. Elvesztette minden érdeklődését az ország és nemzet ügyei iránt s lelkében egy nagy keserűséggel várta sorsának jobbrafordulását.

Verbőczy István éppen ezen az 1514. évi országgyűlésen készült el az országglakók jogainak összeírásával, akit Ulászló bízott meg, mint aki már az 1486. és 1497. évi törvények összeállításában is résztvett. A három részbe foglalt jogkönyvet, a *Tripartitumot*, az 1514. évi országgyűlés nemesi többsége jónak találta, Ulászló is elfogadta, de erről szóló dekrétumát a főnemesség közbelépése folytán már nem publikálta, úgyhogy a Hármaskönyv nem is nyert formális jóváhagyást, de 1517-től kezdve — amikor Bécsben kiadták — a rendi korszak legnagyobb tekintélyű törvénykönyve lett.

Tartalma szerint először a már használatban levő magánjogot és perrendtartást állította össze, általános jogi elveit, a római jognak német és magyar területen elterjedt kivonatos előadásából véve. Magán- és per jogunk 1848-ig az ő megállapításait fogadta el s így valóban alig volt ember, aki nemzete életére oly befolyást gyakorolt volna, mint ő. Munkájának közjogi részén erősen megérzik korának szelleme. Verbóczi a köznemesség érvényesülésének harcosa volt, s ezért munkája jóformán teljesen a nemesség jogainak összeírása és iaz, hogyan kell élni e jogokkal. Egyoldalú felfogása századotkon át legyőzte a haladó életet. Szentkorona elmélete szerint Szent István koronája a nemesi közösség szimbóluma, ennek tagjai a nemesek, s aimint a tagok közül immár kizártak a nem-nem esek, úgy a király is inkább csak passzíve járul hozzá a szentkoronát eredetileg is birtokló nemesi community működéséhez; a koronát ettől kapja és ennek fejében úgy kormányoz, ahogyan azt a nemesség kívánja. A Hármaskönyv nagy érdeme volt az, hogy összetartotta a politikai nemzetet, nagy vétke pedig az volt, hogy kettészakította, a magyar népet. Így adott formát háromszáz évre a magyar jobbágy szerencsétlenségének Verbóczi, a nagy jogász és nagy tudós, de aki nem volt annyira államférfiú, hogy — saját osztályának érdekein felül tudott volna emelkedni.

KÖZÁLLAPOTOK A JAGELLÓK ALATT. II. Ulászló 1516-ban halt meg, miután a rendeknek tett ígéretei ellenére, de családi politikájának megfelelően fiát, a gyermek Lajost — e néven // *Lajos (1516—1526)* — Miksa császár és Zsigmond király gyámságára, a kormányt pedig a tízéves Lajos nagykorúságáig Bakócz bíboros érsekre és fia két nevelőjére, *Brandenburgi Györgyre* és *Bornemissza Jánosra* bízta. Végső akarátát azonban nem fogadta el a *rákosi* országgyűlés. A fejenként megjelenő nemesség tiltakozott az idegen befolyás ilyen nagyfokú megnyilatkozásától s úgy határozott, hogy *Lajost nagykorúnak tekintik*, akinek tehát gyámokra szüksége nincsen. Ehelyett egy *tanácsot* állítottak melléje, amelyben *6 főpap, 6 főúr és 16 köznemes volt.* *Brandenburgi Györgyre* és *Bornemisszára* pedig a király további *nevelését* bízták.

A RENDI ÁLLAMREND BOMLÁSA. II. Lajos nem volt tehetség és jóakarát híján, de az örgróf nevelése alatt végkép elszokott a fegyelmezett munkától és léha szórakozásokra áldozta idejét. Első éveit az államhatalom bomlása dolgában még Ulászló korán is túltesznek. *Az anarchia soha nem volt még ilyen mértékben elharapózva Magyarországon, mint ekkor,* amikor nemcsak a királynak nincsen többé hatalma, de a rendek sem tudják többé, mit akarnak. Természetesen az *országgyűlések munkája is meddő marad.* Egymást érik a legkülönbözőbb — sokszor egymásnak ellentmondó — rendelkezések, melyeket az anarchiában senki sem vesz komolyan. Átalakítják a királyi tanácsot, az 1518. évi *rákosi diéta* négy új pre-

latus- és négy báró-tagot rendel bele, elhagyva a 16 köznemest. Még ugyanezen évben visszakerülnek a királyi tanácsba a köznemések, de a főurak mellett jóformán szóhoz!, sem jutnak.

A rendiség teljes kimerülését, politikai tehetetlenségét mutatja, hogy az országgyűlési törvények érvényességét is időben korlátozzák, még pedig egyszer egy évre, majd három esztendőre. Ha pedig a köznemesség nem tudja kivárni a diétán a törvények összeírását, eltávozik, a nélküle hozott törvényeket azonban érvénytelennek tekinti.

A köznemesség politikai ér ellenség ében a főurak is osztoztak s megesett, hogy az állami élet lábraállításán nem az országnagyok, hanem idegenek törték a fejüket. Miksa és Zsigmond egyre figyelték a magyar ügyeket. Követeik együttesen kérték a rendek, hogy a királyi tanácsban két lengyel és két császári tanácsos is helyet kapjon, s ezeknek ott a magyar tanácsosokkal egyenlő befolyásuk legyen. Követelték egy szűkebb kormányzó-tanács felállítását, mely a törvényeket végrehajtaná, az adókat beszedné, a rendet fenntartaná, követelték a nemesség adózását és hogy maga is jó példával járjon elől, Miksa maga ajánlkozott Jajca védelmére. Milyen nagyfokú süllyedésre volt szüksége a nemzeti autonómiának, hogy külfországiak jönnek ilyen ajánlatokkal; ők jönnek annak elvégzésére, amire a magyar urak és nemések nem vállalkoztak. És a központi hatalom e végzetes hiányában egyetlenegy politikai tehetség sem akad, aki valami pozitívumot tudna alkotni.

Zápolyai vajdának a parasztok leverése óta népszerűsége van, de ő most nem foglalkozik mással, mint Bornemissza gyám eltávolításával a budai várnegyságból. 1519-ben meghal Perényi nádor, helyébe a nemesség egy része Zápolyait szeretné ültetni, de ez többre tartja az erdélyi vajdaságot, melyben egész országgrész fegyveres erejét használhatja saját céljaira.

Ha közelebbről nézzük e dolgokat, nem mondhatjuk mégsem azt, hogy a széthúzás tette tönkre az országot. A konföderációk divatja ellenkezőleg egyesítette a hatalmasokat, sőt voltak pillanatok — mint 1519-ben is — mikor a nádor, kancellár és vajda, a köznemesség vezére, a legszorosabb viszonyban álltak egymáshoz. Erőskezű király alatt, aki kijelöli mindenkinek a feladatát, mindezen urak hasznos szolgálatokat végeztek volna a hazának. A rendiség azonban képleten volt király nélkül élni, s a központi hatalom teljes tönkrejutása magyarázza meg az akkori állapotokat. Király, hadsereg, adózás, diplomácia, mind-mind elpusztult, a hatalmas nagybirtokosok pedig csak tapogatóznak a tennivalók dolgában s illúziókban élnek. Ebből a zavaros összevisszaságból emelkedik ki egyre

magasabbra a távol megtisztult légköréből Mátyás korszaka, a magyar nagyság elmúlt dicsősége, a régi jó idők pompázó világa. Vannak — mint Verbőczy is —, akik felismerik, hogy Mátyás nagyságának oka királyi tekintélye volt. A felismerésből azonban nem lett akarat és tett. 151-1 után csak hat év kellett, hogy Verbőczy észrevegye és kimondja a jobbágyok nyomorát: »kiknek adójából élünk: el vannak nyomva, koldussá vannak téve, ki vannak szipolyozva és sokan közülük a nyomor miatt koldulni mennek«.

Minden hanyatlásnak felismerhető okai, szemmel látható felidézői vannak. Hisszük, hogy a Mohács-előtti kor felidéződ ezekben a politikai viszonyokban találhatjuk meg. Nem volt többé, aki Mátyás monarchiájának nagy élei energiáját egységes mederben hasznos és termékeny nemzeti munkára irányította volna. Hiányzott a kéz, amely megmutatta volna azt az utat, amelyet járnia kell a nemzetnek, ha legégetőbb problémáját — a török veszedelmet — megoldani akarja. Ehelyett a Mátyás-korabeli nagy erők szétáradtak és zabolátlanul pusztítva, rombolták a nemzet életerejét, miközben önmaguk is a megsemmisülés felé rohantak.

VALLÁSOS ÉS IRODALMI FELLENDÜLÉS. PROTESTANTIZMUS. Mindezek dacára sem mondhatjuk, hogy erkölcsi mocsár terjengett volna hazánkban a Mohács-előtti időkben. Minden korban emberek csinálják a történelmet, akik sem angyalok, sem ördögök. Nem lehet tehát egy-egy korszak mélybeindulását egyszerűen a népesség erkölcsi megromlásából magyarázni. II. Lajos nádora és vajdája, Báthory és Zápolyai, közepes tehetségű emberek voltak, akik erős központi vezetés alatt belesimultak volna a nemzeti közösségbe, ahelyett, hogy a magas társadalom renaissance-individualizmusában rakoncátlanul rohanjanak önző céljaik után. A renaissance-nak ez az erkölcsi parancs alól felszabadító hatása különben is csak a legfelsőbb körökre korlátozódott. Mélyebbre hatolva, a nemzeti társadalomban hanyatlás helyett erkölcsi és kulturális emelkedés tendenciáit figyelhetjük meg.

A Mátyás korában felemelkedő, már félig polgári városi lakosságot a kolduló szerzetesek — ferencesek és¹ domonkosrendiek — vezetik, az ő körükben a hitélet elmélyült és a lelkeket már nemzeti nyelven próbálják táplálni Isten igéivel. Az új szellemnek eredetileg vallásos követelményei hozzák létre a kolostorok kódex-irodalmának legnagyobb virágzását. A ferencesek, a domonkosok már magyar olvasmányokkal látják el az apácakolostorokat. Ez a kor adta a Ráskai Leák és Sövényházi Márták írástudó, könyvíró, könyvolvasó nemzedékét s Temesvári Pelbárt latin műveiből megírják a névtelen páterek a

magyar nyelvű legendák, prédikációk, példák, leckék, szerzetesi szabályok egész tömegei, melyet kódex-irodalomnak nevezünk. Ezek az írók még névtelenek, kik Isten dicsőségére dolgoznak, de már nagy magyar írói tehetségek körvonalai ismerhetők fel soraikban, amilyen a *Karthauzi Névtelen*, aminthogy a szintén vallásos célokat szolgáló képzőművészetek is e korban teremtenek jellegzetes mestereket, a késői gótikát barokkizáló M. S. mestert és a neves faszobrász Lócsei Pált.

A vallásos érzés valóságos renaissance-át bizonyítják a Mátyás utolsó évtizedeiben és a Jagellók alatt megrendelt és elkészített *szárnyasolt árok*, amelyeket nem hatalmas urak, hanem a városok kispolgárai rendeltek meg. A városi és falusi lakosság mély vallásosságát egyéb adatok is bizonyítják; végrendeleteik teli vannak egyházi, kegyes célra tett hagyományokkal, a lakosság egyre szorosabban tömörül a vallásos jellegű *céhekbe* és a keresztény caritast gyakoroló egyesületekbe, búcsújárások kegyhelyeihez, falusi templomok védőszentjeinek ünneplése még bensőséges hitéletet árul el, amely csak a Mohácsot követő időben lesz mind halkabb és színtelenebb.

A magyarság széles tömegeinek ez az *első hite* akadályozta meg a *protestantizmus* terjedését. 1526 előtt Luther tana szinte kizárólag csak a Felvidék és az erdélyi szász-föld német városaiba tudott elhatolni. A nemei polgárfiak már 1522-ben megtalálják az utat a wittenbergi főiskolára, Budán, Kassán, Sopronban, Pozsonyban, a bányavárosokban. Szebenben, Brassóban akadnak protestáns tanokat hirdető tanárok, kiket nemcsak a városi tanácsok, hanem a német érzelmű udvar s benne Brandenburgi György és az ifjú Mária királyné is pártfogolnak. A vallásához hű magyar köznemesség a *protestáns tanokban a német terméket is gyűlölte* s ezért az 1523. évi budai országgyűlésen az új eretnekséget fej- és jószágvesztéssel, az 1524. évi pesti és az 1525. évi rákosi diétán pedig mági lvahalállal fenyegette meg.

GAZDASÁGI ÁLLAPOTOK. II. Ulászló tehetetlen, gyenge akarató uralkodó volt, ezenfelül még a súlyos választási feltételek is nagyon megkötötték. Helyette és mellette egyes főurak és főpapok uralkodtak, akik befolyásukat birtokuk és vagyonuk gyarapítására használták fel. Ahogy gazdagodtak ez országnagyok, éppen úgy szegényedett a király, akinek semmi magánvagyonra nem volt. A király — akit »*Dobzse Lászlónak*« csúfoltak, — nem egyszer ínséggel küzdve tartotta fenn udvarát s a környezetében tapasztalható lezüllés továbbhullámozott az ország minden társadalmi rétegében.

Legelsősorban a *pénzügyi bajok* jelentkeztek. Az állam bevételei alig érték el az évi 200.000 aranyforintot, annak

is egyharmadát az udvar emésztette fel. Az adók nagyrésztét vagy elengedte a király, vagy pedig elkallódtak a hűtlen sáfárok kezén. A kormányzat kénytelen volt a pénzrontás tisztességtelen eszközéhez nyúlni. Ez a szerencsétlen; intézkedés nagy rombolást vitt véghez a nemzeti közvéleményben. Voltak, akik a legszemérmetlenebbül harácsoltak, így voltak olyanok is, akik *huszonhat egyházi javadalmat viseltek*. Az államkincstárnak legbiztosabb ési legnagyobb jövedelme a bányák utáni jövedelem volt. A kétségbeesett pénzügyi helyzetbe jutott kormány végső szükségben bérbeadta a bányák kizárólagos kiaknázási jogát az akkori világ legelső bankházának, az augsburgi *Fuggerecégnék*, amely eddig is sokat kölcsönzött már a királyi birtokokra. A Fuggerek kezelésébe jutott bányákban azután valóságos rablógazdálkodás folyt s a Fuggerek a kibányászott rézzel együtt nagymennyiségű ezüstöt is szállítottak külföldre, bár az részükre tiltva volt. Mire e bűnököt felfedezték, már késő volt. A Fuggereket elítélték ugyan 100.000 forint bírságra, de mi volt ez ahhoz képest, amit kereslek ezek Magyarországon! A király azonban ezt is elengedte, sőt tovább ment az engedékenységgel s még azt a kárt is elismerte, amelyet eljárása okozott a Fuggerek jóhírének. Az ország pénzügyi helyzete annyira reménytelen volt, hogy a bányamonopóliumot ezek után is újra a Fuggerek kapták meg. A zsidóból kereszténnyé lett *Szerencsés Imre* pénzügyi műveletei Budán véres zsidóellenes zavargásokat váltottak ki.

Szerencsés Imrének azelőtt Snéor Salamon volt a neve. Felnőtt korában keresztelkedett meg s keresztapja Perényi Imre nádor volt. Azért kapta az Imre nevet. Nagyon gazdag ember volt, nagy jártaságú pénzember, Szalkay László esztergomi érseknek tanácsadója lett s kölcsöneivel a királynak is kedvelt embere volt.

A FŐ- ÉS KÖZNEMESEK HARCA. A nemzeti párt és a Habsburg-párt küzdelmén kívül a köz- és főnemesiség régi ellentéte is a hatalomért való versengéssé fajult. Az egyre összehívott országgyűléseken az alkotmányos élet is lejtőre jutott s az egymást követő országgyűlések féktelen pártharcok színterévé süllyedtek. Ez a féktelen versengés 1521-ben mérgesedett el. Az egyszerű köznemesi sorból ügyességgel nagy vagyont szerezve, merészen fölfelé ívelő Verbőczy István ebben az időben került a köznemesi párt élére. 1521-ben már ő szabott irányt az országgyűlés működésének, amikor Szabács és Nándorfehérvár; a török kezére került s a kilátásban lévő háború céljaira minden nemesre egy aranyforintot vetettek ki, míg a főnemesektől egész évi jövedelmüket követelték. 1523-ban egy alkalmi főnemesi konföderáció megbuktatta *Báthori*

István nádort s helyébe *Drágffi* Jánost emelte e méltóságba. Amint azonban az országgyűlés megszavazta a király kívánságait, az elejtette az új nádort és ismét *Báthorit* emelte a nádori méltóságba. A helyzet annyira elmérgesedett, hogy az egyes pártok külön-külön gyűléseztek. A főrendek Budán, a köznemesek *Tolnán* és *Bacsón*. Mindenhol egymással ellentétes határozatokat hoztak, viszont — *adót egyakarattal nem fizetett egyik fél sem*. 1525-ben előbb *Rákoson*: majd *Hatvanban* gyűlt össze az ország] nemessége s ez alkalommal a köznemesség döntő győzelmet aratott a főurak fölött. Sikerült megbuktatnia a főnemesi kormányt s a köznemesség neves szónokát, *Vérbőczit* választották meg nádornak. A köznemesség hatalomrajutása semmit sem tudott már segíteni az ország teljes! züllésnek indult bérviszonyain. Hiábavaló volt az új kormány minden igyekeése, nem állt mögötte a királyi tanács bizalma. A király lemondott tanácsosai, *Báthori*, a volt nádor, *Sárkány*, a volt országbíró, *Thurzó* Elek volt kincstartó *kalandos társulat* címen politikai pártot is szerveztek a kormány megbuktatására. Maga a köznemesség, is hamar belátta, hogy *Verbőczi* nádorsága nem segíthet a köznemesség helyzetén. 1526-ban *Verbőczi* visszavonult méltóságától s a főúri többség ismét *Báthorit* emelte a nádori székbe.

Az ország határain teljes mértékben feltűnt a törökveszedelem, az országgyűlésen egymással féktelen gyűlöletben szembenálló pártok pedig megelégedtek azzal, hogy a bekövetkezendő eseményekért egymásra igyekeztek tolni a felelősséget.

1526-ban már úgyszólván *teljes anarchia volt az országban*. *Ide juttatta az országol az, hogy a köznemesség, elszegényedése ellenére, politikai halalom megszerzésére törekedett; hogy a főnemesség félretéve a közérdek iránti legkisebb érzékéi is, egyesegyedül önérdekeivel foglalkozóit s a közvagyonból saját anyagi erejét igyekezett halmozni; hogy a főpapság példája az egyház egészén elharapódzott; hogy a polgári osztály — amely kiváltságai védelme alatt többnyire német maradi — nem vette ki részét a nemzeti élet feladataiból.*

A nemzet pártokra bomlott, a vezető osztályok erkölcsi felfogása hihetetlenül meglazult. Csodálható-e ezek után, hogy az ország régi hadügyi és pénzügyi szervezete egykettőre szétszűllött? *Mátyás* állandó hadserege felbomlott, az üres állampénztár mellett egymásután veszték el a végvárák, az ország egyedül a banderiális hadrendszerre volt utalva, amely pedig teljesen egyesek jóindulatától függőit, s amely komolyabb külföldi támadás esetén nem tudóit volna ellentállást kifejteni.

A *HABSBURGOK VILÁGHATALMA*. A szomorúbetső viszonyok mellett a külpolitikai helyzet sem volt vigasztaló. A *Habsburg-ház virágzása tetőfokára jutott*. Miksa császár elvette az utolsó burgundi herceg, *Merész Károly*, leányát, ezzel megszerezte *Burgundiát*. Fia, *Szép Fülöp* elvette *Katholikus Ferdinánd* és *Izabella* leányát, ezzel *Spanyolország* birtokába jutott. A Habsburg-család kezén volt tehát ezidőben *Spanyolország*; *Nápoly*, *Szicília*, *Szardínia*, az *amerikai gyarmatok*, *Németalföld*, *Franche-Comte*, az *osztrák örökös tartományok* és a *délnémetországi családi birtokok*. Ehhez járult még 1519-ben a *német császári korona*, amelyet *Károly — Ferdinánd* bátyja — szerzett meg, aki *Szép Fülöp* fia volt. Ezzel az európai egyensúly a Habsburgok javára billent.

A török a század két első évtizedében többnyire keleti hódításokkal volt elfoglalva. 1520-ban, *Szülejmán* trónra lépte után, azonban ismét teljes erejével Magyarországi ellen fordult.

A *Habsburg-túlsúly ellen I. Ferenc francia király lépett fel*, aki 1521-ben háborút indított *Károly* császár; ellen. Az első összecsapások *V. Károly* győzelmével véződtek s maga *Ferenc* is fogságba került. A vereséget szenvedett francia király felismerte, hogy a Habsburgok hatalmát csak a törökök segítségével tudja megdönteni. Ezért *Szülejmán* szultántól kért segítséget. Majd létrehozta a *Cognaci-ligát*, amelyben az *angol király*, a *pápa*, *Venecia*, *Milano* szövetkeztek *Ferenc* a Habsburgok világhatalmának megdöntésére. A francia szövetségben álló törökség esetleges támadásával szemben // *Lajos* minden rokoni összekötése ellenére sem várhatott segítséget a német császártól, mert azt teljesen lekötötték a *Cognaci-liga* és a Németországban egyetlen problémájává hatalma-“, sodó *protestantizmus* ügye. Az egykori hatalmas *Jagelló-család* már teljesen a *Habsburgok* érdekéhez hasonult. A magyar nemzet tehát a nyugatról reáneheződő Habsburg-nyomással szemben már attól sem remélhetett segítséget.

A *Habsburg-világhatalom megdöntésére vezető ut hazánkon vezetett keresztül*. Az ország viszont a törökben csak évszázados ellenségét látta. Nem ismerte fel, hogy az ellene irányuló támadás tulajdonképpen a tőle még független Habsburg-birodalom ellen irányul s így teljes elaléltságában és teljes magárahagyatottságában kísérelte meg, hogy felfogja azt a török csapást, amelyet annak előkészítői nem is neki szántak. Az ország elbukása elkerülhetetlen, volt s az áldozat valódi mártíromsága abban állott, hogy az elől a hatalom elől fogta fel a csapást, amely! ellen közel háromnegyedszázad óta szívósan küzdött országgyűlésein.

*A TÖRÖK-BIRODALOM ÉSZAKI TERJESZKEDÉSI-
A FEKETESEREG LEVERÉSE.* A török betörések a Mátyás és Bajazid szultán által kötött békék lejárta után ismét kezdetüket vették. Már 1492-ben *Nagyváradig* hatolt egy török rablócsapat. Még ugyanezen évben kísérletet tett egy török sereg *Nándorfehérvár*. *Szőrény* és *Jajea* elfoglalására. A támadásokat azonban *Újlaki Lőrinc*, *Kinizsi Pál* és *Váradi Péter* kalocsai érsek visszaverték. A hadjáratból hazatérve, *Mátyás* egykori *zsoldos-serege lázongani kezdett* elmaradt zsoldjáért, mire a kormány utasítására *Kinizsi Pál* *Halas* környékén szétverte és lefegyverezte őket. A következő évben (1493) *Erdélybe* és *Horvátországba* tört be a török. Erdélyben a *Vöröstoronyi-szorosban* *Telegdi* István alvajda feltartóztatta a betörést, de *Horvátországban* a török fegyvereknek kedvezett a szerencse. 1493—1494-ben *Kinizsi Pál* tört be *Szerbiába* és *Bolgáriába*. Ez volt *utolsó hadjárata*, mert november 24-én a hadjárat folytatásának előkészületei közben meghalt. 1494—1495-ben *Újlaki Lőrinc* szerémi herceg ellen kellett *Ulászlónak* fegyvert fognia. *Újlaki Corvin János* *hive volt*, s az utóbbi időben törökbarátsággal is vádolták. A király erre *Drágyfi* Bertalant küldte ellene. A küzdelem *Drágyfi* javára dőlt el s *Újlaki* kegyelmet kért és kapott *Ulászlótól*. *Bajazid* és *Ulászló* ekkor *három évre békét kötöttek* egymással.

A szultánt az ázsiai események annyira elfoglalták, hogy újra békét ajánlott, amelyet 1503-ban *hét évre* kötöttek meg. 1512—1513-ban, mialatt *Szelim* szultán a béke meghosszabbításáról tárgyalt Magyarországgal és Velencével, a határmenti bégek ismét betörték hazánkba. Alcsapatok között *Zápolyai* János 1513-ban *Szerbiába* tört be, amellyel a trónra törő *Zápolyai érdemeit próbálta növelni*. Hasonló célzatú volt 1515-ös szerbiai betörése is, ekkor azonban már kudarc érte, ami csak ártott kilátásainak.

Szelim szultán az ázsiai ügyek miatt egyik békeajánlatot a másik után tette Magyarországnak is, de a pápa közbenjárására — aki egy nagy törökelleni akciót tervezett — a magyar királyi tanács mindannyiszor visszautasította. Erre a szultán 1517 és 1518-ban két ízben is ostrom alá fogta *Jajcát*, de minden siker nélkül. A fegyverszünet ellenére apróbb csatározások mindig voltak s 1520-ban egy ilyen alkalommal esett el *Beriszló* Péter veszprémi püspök, horvát bán is. Ebben az évben lépett trónra // *Szulejmán* szultán, aki a legkiválóbb török uralkodó és hadvezér volt. Már 1521-ben Magyarország ellen fordult s elfoglalta *Szabácsot* és *Nándorfehérvárt*. A szultán támadása teljesen váratlanul érte a magyarokat. Mindenki abban a hitben volt, hogy a szultán még min-

dig ázsiai ügyeivel van elfoglalva, így a komoly ellenállásra senki sem gondolt. De ha gondolt volna, sem tudott volna csinálni semmit. Hiszen *a királynak nem volt 50 forintja, hogy a hadieszközöket Budáról leküldhesse a veszélyeztetett helyekre.* A huzavona és a vezérlő akarat hiánya miatt mit sem ért a magyar csapatok vitézsége s a Nándorfehérvárt védelmező *Oláh* Balázs legendás kitaratása. Bár végül mégis összegyűlt egy 60.000 főnyi sereg a magyar táborba, nem volt senki, aki a vár visszavételét megkísérelte volna s a sereg tétlenül széteszlott. Szabács és Nándorfehérvár után nyitva állt az út a török előtt Magyarországra. A közvetlen közelbe került veszedelem sem térítette észre az ország vezetőit. Ebben a válságos időben is politikai csatározásokat vívtak egymással a fő- és köznemespártiak. Báthori István nádor Zápolyai ellen szervezett pártot. Zápolyai erre a havaselti vajdát támogatta a török ellen, hogy külső barátot szerezzen magának. 1523-ban nevezte ki II. Lajos az egykori vitézt, *Tomori Páli*, aki most Esztergomban szerzeteskedett, *kalocsai érsekké* és az *alvidék főkapitányává*, Tomori megtett minden tőle telhetőt a határ megerősítésére, mégis 1524-ben elesett *Szőrény* vára s most már csak *Jajca* állt egyedüli az ország tulajdonképeni testén kívül ellent a törökök megmegújuló támadásának. Előre látható volt, hogy a legközelebbi török támadást már csak az *ország területén* lehet feltartóztatni. Szulejmán ekkor *békés átvonulásra kért engedélyt* Szlavónián és Horvátországon, hogy V. Károly császár ellen vonulhasson. Kérését *megtagadták.* A döntő mérkőzés előrevetette sötét árnyékát.

ÚTBAN MOHÁCS FELÉ... Magyarország ügye csak a *pápákat* érdekelte. A pápák nem szüntek meg érdeklődni a török veszedelemtől fenyegetett ország iránt. 17. *Sándor* pápa teljes búcsút hirdetett azok számára, akik segélyt nyújtanak a török hadjáratához és a magyar és lengyelországi tizedeket átengedte a török háború céljaira. // *Gyula* pápa 1501-ben és 1505-ben intette a magyar rendeket a törökelleni háborúra, sőt 1508-ban a magyarországi *ferencesek* által a *Szent Péter templomára gyűjtött pénzüsszeg két részletét is felajánlotta a háború céljaira.*, *X. Leó* pápa is több ízben küldött segélyt. *VII. Kelemen* pápa, aki már bíboros korában »*Magyarország prorectora*« címet viselte, 1525-ben elküldte Magyarországra; *Burgio-t* nunciusi minőségben, hogy az ország viszonyait^ rendezze, s aki, amennyire anyagi lehetőségei megengedték, megerősítette a végvárakat is. Pedig tisztán látta, hogyi az országot nem lehet a rendelkezésre álló eszközökkel megmenteni. Az *emberek kedélye elfűsült*, a *telkekből kihalt minden ideál.* Az országot nem lehetett felrázni *letargiájából.* Az állampénztár oly siralmas állapotban volt,

hogy sokszor még a futárok néhány forintos költségeire, is a nunciustól kellett kölcsön kérni. Thurzó Elek kincstárnok a saját vagyonából előlegezett az utolsó percben 32.000 forintot a közeledő hadjárat céljaira. Burgio 25.000 aranyforintot fordított zsoldosok fel fogadására. A végső kétségeesés perceiben az egyházi arany és ezüst kegyeszerék beolvasztásával akartak pénzhez jutni. A csapatok csak immel-ámmal gyülekeztek. Zápolyait ellenségei a törökkel való cimborálással vádolták.

A király végre július 20-án indult meg délfelé. A nemesség Tolnán gyülekezett, de még augusztus 14-én sem gyűlt össze több 12.000 embernél. A török ekkor már régen előnyomulóban volt. Alapi György ugyan vitézül védte Péterváradot, az július 27-én mégis elesett. Tomorinak alig volt 5000 embere s ezzel nem tudta a török haderő mozgását lekötöni. Augusztus 11-én már Eszék előtt állt Szulejmán. 23-án az egész török sereg átkelt a Dráván. A magyar seregben pedig a fővezérlet kérdésén vitatkoztak. Sem Salm Miklós, sem Frangepán Miklós nem vállalta el a felajánlott fővezérséget. Végül a szabadkozó Tomorinak kellett elfogadnia a felelősségteljes tisztelet s mellé Zápolyai Györgyöt nevezte ki a király. Ez azt remélte, hogy bátyja, János, mielőbb megérkezik s hogy akkor ő visszavonulhat. De Zápolyai János seregei az ütközetkor még csak Szeged táján voltak s így Tomori mellett Zápolyai György maradt az alvezér. Az utolsó nap érkeztek meg a szlavóniai rendek csapatai, mintegy négyezer vitézzel s ezzel a magyar sereg létszáma 25.000 főre emelkedett. A török sereg mintegy 130.000 embert számlált, de ebből sorkatona nem lehetett több 80.000-nél. Zápolyai János és Frangepán Kristóf követek útján arra kérték a királyt, hogy vonuljon vissza Buda alá, addig legalább 80.000 főre fog emelkedni a serege, s ott vegye fel a harcot. A haditanács azonban azzal a megindokolással, hogy nem lehet az ország nagyrészét kitenni a török dúlásának, az ütközet azonnali megkezdése mellett döntött. Hogy mennyire nem bízott senki még egy hónappal azelőtt sem abban, hogy az összeütközés szerencsés kimenetelű lehet a magyarokra, arra nézve jellemző, hogy Szalkai érsek és az erdélyi püspök Csehországba mentették vagyonukat. A lelkileg és anyagilag tönkrement ország nem állíthatott ki győzelemre képes sereget.

Az ütközet Mohács mezején 1526 augusztus 29-én, szerdán, János fővétele napján folyt le. A magyar sereg Mohácstól délre, Földvár- és Maisstól északra csatasorba állt és várta, hogy a Baranyavárról induló török sereggel megütközzék. Az első hadrend jobbszárnyán Batthyányi Ferenc bán, a balon Perényi Péter parancsolt. A második hadrend öt, egymás mögött álló vonalból alakult.

sortüzei ugyan nem sok kárt tettek benne, de rettenetes zavart okoztak a magyarok soraiban. Ugyanekkor rontott a magyar hadsorokra az egész *anatoliai* lovasság, melyet Tomori *távolabb gondolt*. *Batthyányi* áttört ugyan *Ibrahim* nagyvezír ruméliai lovasságán, de aztán hátrálni kényszerült. Ugyanígy járt *Perényi* is *Behram*, az *anatoliai* lovasság fővezére előtt. A második harcrend mégis előrenyomult és a török ágyúk és a janicsárok előtt torpant; meg. Egyszerre felborult minden rend. Ember ember hátán igyekezett menekülni s hiábavaló volt *Tomorinak* minden igyekezete, hogy a fejüketvesztett harcosokat visszatérítse a harcvonalba. A lovasság elmenekült, de a *centrumban lévő gyalogság egy szálig elpusztult hősi küzdelem után*. Az üldözést a *szendrői Báli* és a *bosnyák Khoszev lovassága végezte el teljes eredménnyel*. A magyar seregéből mintegy *15.000 ember maradt a csatatéren, köztük 10.000 gyalogos. A tüzérség egy szálig odaveszett. Elveszett 5000 szekér, 15.000 hámosló, 200 naszád*. A visszavonulásnál már nem volt parancsnok. Ki-ki ment a saját esze, ösztöne után, legtöbbször a biztos halálba. Az élve maradt 10.000 ember szétfutott északnak, köztük a vitézül harcoló, megsebesült *Lajos* királyt is ott vitték kamarásai, *Aczél István* és *Zetritz Ulrik*. Nem egyenesen a *budai* úton haladtak, ahol tartani lehetett az üldöző törökök előhadától, hanem levették a *Duna* árterébe s ott a *Csele-patak* akkori torkolatánál a király és a magyar kamarás az ingoványba süppedtek. Csak az elől lovagló *Zetritz* menekült meg a vereség hírével. *Tomori* és *Zápolyai György*, *Szálkai* primas és *öt püspök*, *Drag fi-János* o szagbíró és sok-sok főúr vitézi harcban pusztultak el, csak a nádor, *Batthyányi* és *Perényi Péter* maradtak életben az új korszak számára.

Magyarország elbukott és megindult a török-korszak százados kálváriájának útján.

Magyarország a három és félvévtizednyi agonizálás után elbukott a *vakmerően vállalt csatában*. A *király halála* a csatavesztés jelentőségét *katasztrófálissá fokozta*. Király, nélkül a *trónküzdelmek* szomorú színterévé lett újra az ország és másfélvévtized után három részre szakadt az Árpádok, Anjouk és Mátyás hatalmas Magyarországa.

//. *Szülejmán* szeptember 10-én bevonult Budára. *Székesfejérvár*, *Esztergom*, *Visegrád*, *Komárom*, *Tata* megvédelték magukat. *Pécs*et azonban kifosztották a törökök. A szultán tíz nap múlva kezdte meg visszavonulását. *Szeged* Pécs sorsára jutott, míg *Szabadka* megvédhette magát. Az országból a török ez alkalommal csak *Péterváradot* és *Újlakot* tartotta meg magának.

A mohácsi csatavesztés egyenes következménye volt az ország belső bomlásának. *Hogy Magyarország Mohácsnál elbukott, annak saját fiai voltak okai.*

Okai voltak a vezető emberek és az egész magyar, társadalom, a király személyét sem kivéve. De bebizonyosodott az is, hogy a rendi állam politikai berendezése erős központi hatalom hiányában nem bizonyult államfenntartónak. A politikai jogú rendek alkamasak voltak a központi hatalom korlátozására, de azt helyettesíteni — nem tudták.

A vegyesházi királyok uralmának összefoglalása

A XIII. század végén, mikor Árpád utolsó férfinak, behunyta szemét, az országban szerteszét élő *nagybirtokosok hatalma szertelenül megnövekedett.* A nagybirtokosok megkísérlik a kisémberek, a közsabadok független állását megsemmisíteni és hatalmuknak akarnak egész ország-részeket alávetni.

Hogy a nagybirtok ilyen arányban megnövekedhetett,, annak Szent István egyik rendelkezése volt az előfeltétele,, mely szerint megengedte, sőt megparancsolta, hogy *a nagybirtokosok maguknak hadiszolgákat tartsanak.* Erőskezű] királyok idejében nem is volt semmi veszély ebben a rendszabályban. A király volt a leghatalmasabb földesúr az országban s így egyensúlyban tartotta a nagybirtok magán hadi erejét. A XIII. század részint kényszerű, másrészt *könnyelmű birtokadományozásai azonban megzavarták a királyi magánbirtok egyensúlyát,* a század három utolsó évtizedének állandó trónviszályai pedig határozottan az utóbbi javára billentették azt. A meggyöngyült királyi hatalom nem tudta többé megvédeni a közsabadokat a nagybirtokosokkal szemben.

Az Árpád-ház élete belviszályok és kívülről követelőző trónigények között ért véget. Mindegyik trónkövetelő híveket és pártot keresett az országban, a hatalmas birtokosok jóindulatának nagy lett az ára. Mikor végre I. Károly lépett a trónra, a nápolyi Anjou-házból és uralmát a többi külső követelővel szemben biztosította, Magyarországot újból meg kellett hódítani fegyverek erejével. Károly Róbert legnagyobb érdeme az volt, hogy *a birodalom egységét megmentve, a magyar nemzetállam belsőleg homogén fejlődését újra biztosította.* Ez a munkája az Árpádok legjobbjainak magaslatára emelte.

I. Károly és fia, Nagy Lajos is reálpolitikusok voltak.

Első feladatuk az volt, hogy *biztosítaniok kellett az állam egységét, a központi hatalom tekintélyét, a szegények és gyöngék védelmét a nagybirtokosok hatalmi túlsúlyával szemben.*

Rendi államot kormányozni mindenütt *nehéz feladat* volt. Magyarországon még hozzá ez a feladat az Árpádok óta idegen származású uralkodók vállára nehezedett. 1301-től 1526-ig a magyarok csak egyetlenegyszer bízták a központi hatalmat saját vérükre: az egyetlen magyar eredeti! király, *Hunyadi Mátyás* mellett ezidőben a trónon ült *négy nápolyi Anjou, egy Luxemburgi, két Habsburg, három lengyel és cseh Jagelló király.*

A királyválasztás zavarai közt a trónöröklési kérdésben kellett a rendi állam egymással vetélkedő tényezőinek erejüket kipróbálniuk. Az Árpádok alatt a nemzetségi trónöröklés elve volt érvényben,, ennek keretében, pontosabb szabályok hiányában, az elsőszülöttek vagy a család legidősebb, legtekintélyesebb tagjai jutottak a trón birtokába. Bár Árpád leszármazottjai kétségtelen birtokában voltak a trónöröklési jognak, a királyi jogok tényleges gyakorlásához mégis szükségük volt arra, hogy az egyház őket Szent István koronájával megkoronázza és az ünnepi eseményre összegyűlt néptömeg királynak kikiáltssa. Az ország-nagyk már a XIII. század elején megkísérelték, hogy elismerésük fejében az új királyt bizonyos feltételek elfogadására kényszerítsék. Ezzel hazánkba is bevonult a rendiség jellegzetes *választási feltételek* rendszere. A fejlődés folyamán azután a XV. században már szigorúan megtartott *szokásjog* parancsolta, hogy az új király, mielőtt fejére tétetnék a szentkorona, az országgyűlésen megállapított választási feltételekre esküt tegyen és ígéretéről úgynevezett *hitlevelet* állítson ki. A rendek kívánságai, melyeket az új király elé terjesztettek, rendszeren a meglévő jogállapotok fenntartására és a rendi szabadságjogok épségben való megőrzésére vonatkoztak, nem egyszer azonban megkövetelték, hogy az idegen származású király Magyarországot kizárólag a bennszülöttekkel kormányozza.

A rendiség természete azonban magával hozta azt is, hogy a rendek gyakran olyan követelésekkel álltak elő, melyek nem az állam, a köz javát, hanem csak a rendi érdekeket érintették. Így különösen a rendi korszak hanyatlásakor, az 1490. évi királyválasztásnál az új királynak meg kellett ígérnie, hogy elődje, Mátyás intézkedései közül a *rendekre károsakat* nem fogja fenntartani.

A rendi államban a koronázási eskü és a királyi hitlevél mellett az ellenállási jog volt az alkotmány biztosító téka a királysággal szemben. Ez a kérdés vezet el bennünket a rendiség egyik igen nagy hibájához. A rendi államokban Európaszerte sehol sem volt a király és a

rendek jogköre egymástól világosan elválasztva. A két jogkör határai elmosódtak, egymásbafolytak és a döntés minden esetben az erők tényleges viszonyától függött. Erélyes uralkodóknak többnyire sikerült a rendek: nagybirtokosok és köznemesség állandó érdekharcát lecsillapítani és a nemzet minden erejét olyan célok szolgálatába összefogni, amelyeket ők a központi hatalom szempontjából a nemzet-állam érdekében állónak tartottak. Viszont gyenge és kis-korú uralkodók idejében a rendek kezébe jutott a vezetés. Hatalmas uralkodóinkra mindig királytalan idő következett. Ilyenkor a rendeknek kellett a belső békét s kifelé a védekezést megszervezni és erős kézzel fenntartani.

Magyarország széles kiterjedésében köröskörül zárt, belsőleg és politikailag egynemű, gazdag és hatalmas ország volt, nem csoda hát, hogy idegen vérből eredt uralkodóink a trónon csakhamar nyelvben és érzésben megmagyarosodtak. Zsigmond király kivételével, mindnyájuknak Magyarország volt állandó tartózkodási helye még akkor is, lia fejükön a magyar mellett *idegen országok* koronáit viselték, mint például Nagy Lajos a lengyelt, Zsigmond és Habsburgi Albert a német császári koronát. A királyok a nép szabad választásának köszönték hatalmukat, az országban laktak, s innen kormányozták a minden ízében magyar államot.

A XIV—XV. században a magyarság nemzeti területe is sokkal kiterjedtebb volt, mint előbb vagy utóbb bármikor. A keleti (kun, jász, székely, tatár) és a nyugati (szászok, franciák, stb.) betelepülők már beolvadtak a magyar nemzetbe. A dunántúli Pannónia és a Duna—Tisza síkja Kassától és Máramarostól le, egészen az Al-Dunáig és a Száváig Belgrádnál, virágzó magyar községek szakadatlan láncolatát hordotta a hátán, melyeket földműve-, lés, állattenyésztés és állatkereskedelem emelt anyagi /dj létbe. A Nagy-Alföld és a Dunántúl — mai német, szerb, tót, oláh lakossága helyén — színmagyar települési terület nyúlt el, s az etnikumában is egységes ország nagyképességű uralkodók kezén kiválóan alkalmas volt arra, hogy, az európai politikában mint hódító és terjeszkedő tényező fellépjen.

Külső terjeszkedésében a legnagyobb sikert a két Anjou-király — Károly Róbert és Nagy Lajos — ért el. Az újonnan megalapított bandériális hadiszervezet és a legalább részben visszaszerzett királyi birtokok megkímélték őket attól, hogy hódító politikájuk eszközeit a rendek jóindulatától szerezzék meg. Emellett /. Károly már tudatosan átszervezte a magyar államgazdaságot a terménygazdasági, dominiális alapról a pénzügyi regálégazdaságra. A mezőgazdasági politika helyett kereskedelmi politikát folytatott, a vámrendszert az áruforgalom növelésével épi-

tette ki, az ipart, kereskedelmet, bányászatot kifejlesztette, hogy azokból egyre több jövedelme legyen. Ő is, fia is, így függetleníve magukat a rendektől, hosszú uralkodásuk alatt alig tartottak országgyűlést és legtöbb fontos intézkedésüket saját királyi hatalmukból tették meg.

Utódjukat, *Zsigmondot*, a német birodalom és a nyugati kereszténység ügyei Magyarországtól jórészt távol tartották, ezzel magyarázható meg kormánya alatt a királyi hatalom tekintélyének és anyagi erejének lehanyaglása.. Ezzel egyidejűleg annál nagyobbra nőtt a rendi hatalom: a rendek már részt követeltek maguknak a kormányzásban és tényleges beleszólást az ország minden politikai ügyébe. Zsigmond kénytelen volt a közigazgatást országgyűlésileg, a rendek kívánsága szerint megreformálni, sőt új kiváltságokat is adott nekik, amelyek birtokában úgy a királlyal, mint a nem szabad osztállyal szemben igen kedvező helyzetbe jutottak. Utódai alatt a rendek a királyi gyöngeségét kihasználva, még a hadkötelezettség — az; eddig kiválóan nemesi jog és kötelesség egy részét is — a jobbágyság vállaira eresztették. *A Zsigmond által szentesített törvények szerint a jobbágyság ezentúl nemcsak adóval, hanem vérrel is köteles volt hazáját szolgálni.*

A XV. század közepén *Hunyadi Mátyásban* ismét erőteljes egyéniség lépett a trónra, de uralma elé a Zsigmond alatt megnövekedett rendi hatalom sokkal több akadályt gördített, mint a két Anjou elé. Kormányrendszere ellen nemcsak egyes hatalmasok, hanem egész országrészek felkeltek, összeesküvések és lázadások jöttek létre, melyek mind a rendi szabadságok helyreállítását és biztosítását célozták gyenge központi hatalom, lehetőleg árnyékkirály uralma alatt. *A hanyatlást azonban — ha csak egy időre is — Mátyás megakadályozta.* A hatalmas urakat újból megrendszabályozta és engedelmességre szorította, a *rendek ismét rákényszerültek az adófizetésre*, s a hadiadóból a király kitűnő *állandó hadsereget* szervezett. Mátyás keze súlyosan ránehezedett a kiváltságos osztályokra, mégis alig van király, akit oly hosszú időn át és olyan széles körben ünnepeltek volna hazánkban, mint őt. Szigorú rendszabályainak célja az *állami rend belső és külső biztosítása és az önző oligarchák hatalmának közcélokra való felhasználása volt.* A kisemberek, az elnyomottak: a jobbágyság és a köznemesség már akkor felismerte s hálásan megőrizte emlékezetében. Századok múltán is úgy siratták, hogy *vele szállt sírba az igazság és Magyarország önálló államisága.* A rendiség teljes kifejlődése idején — a fejedelmek ellenállási jog birtokában — a magyarság *koronás királyában* látta természetes vezetőjét. *Szent István király nem végzett hiábavaló munkát: a hajdani nomádnép átalakult királyi hű nemzetté.*

A magyarság ezen tulajdonságára támaszkodott a király, mikor tekintélyét a politikai harcok során a rendek korlátozni és háttérbe szorítani akarták. Az a tudat, hogy az uralkodó *Szent István koronáját hordja*, feltétlenül nagy hatást gyakorolt a királyim magyarokra. Ebből fejlődött ki a *szentkoronának közjogi fogatnia*. A középkori koronázás még teljesen *vallási* aktus. Később azonban a korona mindinkább előtérbe lép: előbb hordozójának *szimbólumává* lesz, majd úgy beszélnek az országról, népéről: »*a Szent Korona teste*«. Ebben benne volt az állam *területe*, teljes földrajzi kiterjedésével, másrészt mindazon *politikai tényező*, mely a magyar állam területén működik, a *király* és a *rendek*. Így lett Horvát-, Dalmát- és Szlavónország a Szent Korona országa, mégpedig eleinte mint a »*korona alávett részei*«, később pedig a »*korona egyesített részei*«. *A korona fogalma az államegyéniség feloszthatatlan voltát fejezte ki* szemléletesen. Utóbb, mikor a rendiség terjedésével a rendi elemek nyomultak előtérbe, a rendi jogok védelmezője, Verbőczy új fogalmat adott a *szent koronának*. Szerinte az államhatalmat a politikai nemzet: a nemesség gyakorolja, ez adja a királynak a *szentkoronát*, minden jog forrását és jelképét. A király tehát nem mint a korona hordozója kapja jogait, hanem a nemzet megbízásából, amely a korona viselését reáruhazza. Röviden: *a szentkoronát — mely az állam teljes erejét és tartalmát jelképezi — a magyar nép adja és a magyar király hordozza*.

A XV. század végén a *magyar rendi állam alapjai* a következők voltak:

1. a *király választási jog*;
2. a *koronázási eskü és hitlevél*;
3. az uralkodóval szemben *ellenállási jog* (ha az a törvényeket be nem tartaná);
4. A rendek *had kötelezettsége* és egyúttal *adómentessége*;
5. a *nemesi vármegye* (mint a köznemesség *autonóm szervezete*).

Ilyen állapotban találta a közelgő újkor Magyarországot.

A magyarság közművelődésének áttekintése

I. rész: A mohácsi vészig

Nem volna teljes az a kép, amelyet a magyarság történetéről adtunk eddig, ha megelégednénk az elmondottakkal. A mai műveit ember, nem elégszik meg egyes korok fontosabb eseményeinek elmondásával, érdeklődésének köre kiterjed annak a kornak művelődési viszonyaira is. Ez adja meg a kor alapmotívumát, ez magyaráz sok olyan kérdést, amit gazdasági, politikai, társadalmi okok nem tudnak világosan megmagyarázni.

A magyar honfoglalás ideje műveltség tekintetében szomorúan elhagyott, elvadult képet mutat. A több évszázad óta Európában élő népfajok kultúrája is igen alacsony fokon állott még ekkor, azon népfajok őseié is, melyeket ma a nyugati kultúra vezetőinek tartunk. Hazánk őskori népei itt állandó telepeket nem létesítettek s kultúra tekintetében a Pannoniát megszállott *rómaiakon* kívül magas műveltségről nem beszélhetünk.

A honfoglaló magyarság művelődési viszonyairól szóltunk már, itt tehát csak annak a félezredévről rövid vázlatot foglaljuk össze, ami a honfoglalást követte a mohácsi csatavesztésig.

A JOGI ÉLET FEJLŐDÉSE A KERESZTÉNY KIRÁLYSÁGBAN. A középkorban az általános jogi felfogás csak *egyéni jogot* ismert, inig a közjog fogalma csak lassanként ment át a köztudatba. A sértett fél a maga módja szerint vett elégtételt, úgy, ahogy tudott. Ez lett alapja a *vérbosszú* intézményének, melyre a sértett felet a közfelfogás hatalmazta fel. A későbbi századokban jogilag rendezettebb viszonyok között a bűnösben már nemcsak az egyént, hanem a közjog megsértőjét is látják s ez új formákat teremt a büntetés nemeiben.

Szent István törvényei is közjogi alapon állanak. Nála már nemcsak kárpótlással, hanem megtorlással és javítással is találkozunk.

Érdekesek a kor felfogását jellemző intézkedések, melyekből a kultúrtörténetileg fontosabbakat a következőkben ismertetjük:

Akit vasárnap dologban találunk, hajtassék el. Ha lóval dolgozik, lova vétessék el. Egyéb szerszámokat bőrével váltsa meg. Vasárnap minden ember — kivéve az otthoni tüzet őrzőket — templomba menjen. Aki továbbra is megátalkodott, veressék és nyírassék meg.

A szent beszédet zavarók, vagy a mise alatt rendetlenkedők csúfosan üzessenek ki s az egyház pitvarában, mindenek szemeláttára, kötöztessenek és veressenek meg. Aki pénteken húst eszik, egy hétig becsukva böjtöljön.

Szent István törvényei mai szemmel nézve kegyetlennek látszanak. De abban az időben sehol sem tudtak az emberek *törvény előtti egyenlőségéről*, sem a büntetés *javító* céljáról. A kor durvasága és műveletlensége az erős megtorlás elvét követelte, mely nélkül a kereszténységet; megerősíteni lehetetlenség lett volna.

A nők, özvegyek és árvák védelméről azonban már; emberségesebben gondoskodik, mint a nyugati törvényhozások bármelyike.

Érdekesebbek *Kálmán* király intézkedései az igazságszolgáltatásra vonatkozólag. A perdöntő párbajt vagy bajvívást (duellum) vádirat előzte meg, melyet a bírósághoz (rendszerint az udvarbíróhoz vagy a káptalanhoz) nyújtottak be. *Szent László* idejétől a *billogos* pecsétes meghívót vitt a vádlotthoz és a bíróság elé idézte. A bíró meghatározta a pörnek okul szolgáló sérelem alaposságát, meghatározta a fegyvernemeket, kitűzte a helyet és időt s azt, hogy vajjon gyalog vagy lóháton, meztelenül vagy fegyveresen vívandó-e a viadal. Voltak *békéltetők* is, ha sikerült a kiegyezés, úgy mindkét fél a bírónak fizette a bírságot. A vesztt fél vagyona is a bíróra szállt. A bajvívó esti harangszóig várt ellenfelére. A meg nem jelent fél perét veszttette. Vívófegyverül: kard, dárda, bot, tör, nyilak, bunkó és kelevéz szolgáltak. Az ellenfélt nem kellett megölni. Elég volt az első vér. A bajvívást nálunk *Mátyás* király törölte el 1468-ban kiadott rendeletével.

AZ ISKOLÁZÁS. A kereszténység befogadása átalakította a vallásos felfogást és az erkölcsi nézetet egyaránt. A magyarságot a kereszténység szelleméhez az egyház tanító és nevelő munkája alakította hozzá. A magyar oktatásügy kezdetét az az oktató munka jelenti, amellyel a hitétérítők megismertették a néppel a keresztény vallást. A magyarországi *népoktatás* legelső nyomai a templom szószékéhez vezetnek. Az egyházi magasabb oktatás célja a papnevelés volt. Ezzel a *szerzetesi* és a *káptalani iskolák* foglalkoztak. De, mert a szerzetesi iskolákban világi elemek is tanultak, az eredetileg papnevelési célzatú iskolák végezték a népoktatáson felülemelkedő egyetemes tanító-munkát.

Az egyházi iskolázás alapvetői hazánkban a *bencések* voltak, az ő első monostoraik voltak a magyar papság első nevelőintézetei. Az egyházmegyék megszervezése után minden egyházmegyei központban megalakultak a *székesegyházi, káptalani iskolák*. Utóbb minden káptalani helyen van iskola. Mivel nem minden gyermek juthatott be a káptalani iskolákba, azért a legtöbb gyermek otthon tanult a *falusi iskolában*, amely minden *plébánia székhelyén volt már az Árpádok korában is*. A falusi iskoláknak nagy jelentősége volt közművelődési szempontból, mert a világi

elemek-is nyerhettek bennük oktatást. A világi írástudó emberek jórésze ezekből a falusi iskolákból került ki.

Az elemi oktatás tárgyai az írás, olvasás, másolás és; a katekizmus főbb tételei voltak. A káptalani iskolák két részből: *trivium* és *quadrivium-ból* állottak. A *trivium*^ban grammatikát, logikát, dialektikát tanultak. A jobb í.e-hetségük ünnepnapokon külön *dialektikai, bölcséleti tanulmányokkal, zenével* és *énekekkel* is foglalkoztak. Külön *hittudomány nem volt*, mert azt beleszótték a többi tantárgyak közé, mert valamennyi tudomány a vallás szolgálatában állott.

A XIII. században kapcsolódtak be az oktatásügybe a városok, amelyeknek kiváltságleveleikben ott volt a szellemi és anyagi felvirágzás csiréje. A *városok iskoláikat* maguk tartják fenn s tanítóikat is maguk választják. A városi iskolákat már nem a papi pályára készülők, hanem a világiak, a polgárok gyermekei keresték fel. Az egyetemalapítások óta a legfelsőbb ismereteket, az egyetemen lehetett elsajátítani. A XIII. században számosan keresték fel az itáliai és párisi egyetemet hazánkból is. Hazánkban Mohács előtt *három egyetemalapítás* volt: *Nagy Lajos*, 1367-ben alapította meg a *pécsi*, *Zsigmond* 1389-ben az óbudai, *Mátyás* 1465-ben a *pozsonyi* egyetemet. Mindhárom egyetem azonban rövid életű volt. A magasabb theologiai ismereteket ifjaink már az egyetemek megalapítása előtt is Parisban, utóbb Parisban, Bécsben, Rómában szerezték meg, míg a bölcsészeti és jogi tudományokért leginkább Bologna, Ferrara. Padova és Krakó elvétemeit keresték fel.

Nagy szerepet játszottak a magyarság életében a *kol-duló rendek*, ezek kolostoraikban iskolákat tartottak fenn, amelyekben a középkor igazi scholastikus szellemét őrizték meg.

A domonkosok rendjét az eretnekek elleni küzdelem céljaiból Szent Domonkos alapította 1216-ban, Hazánkban II. Endre idejében telepedtek le. Ők fáradoztak a kunok megtérítésében. Béla herceg négy domonkost küldött az őshazába az ősimagyarok felkutatására. Ezek hozták meg először a hírt IV. Bélának a tatár-veszedelem közeledéséről.

A ferencrendet Assisi Szent Ferenc alapította 1210-ben és feladatul azt tűzte, hogy a szegény néposztályt ápolja, vigasztalja, nevelje és így távolítsa az eretnekségtől. Szent Ferenc a szeretet, a könyörületesség apostola. Ő hirdette először az egyházban, hogy *nem szabad megvetni*, a természetet, hanem szeretni kell, mert az is Isten alkotása. Szeretni kell az állatokat, növényeket is! Erre buzdított a madarak és virágok gyengédlelkű barátja, Szent Ferenc. A ferencrendiek (franciskánusok, minoriták) IV. Béla idejében kezdtek nálunk elterjedni.

A pálosok rendje volt az egyedüli magyar szerzetesrend. Özséb, esztergomi kanonok alapította IV. Béla idejében. Nyolc monostora

volt a rendnek nálunk. Külföldön — különösen Lengyelországban is elterjedi. Hazánkba 1934->ben jöttek vissza a Gellért-hegy oldalában lévő rendházukba.

A külföldet járó világi papok már inkább a humanizmus hatása alá kerültek s a renaissance szellemének nagyobb részt ők voltak hazánkban meghonosítói. A nőnevelés — mint általában egész Európában — hazánkban is nagyobb részt az *apácázárdákban* történt. A világi elemek is gyakran felkeresték a külföldi egyetemeket. Ezek főleg a városi polgárság gyermekei sorából emelkedtek ki s alapismereteiket a városi iskolákban szerezték. Idővel a városi iskolák szintje is emelkedett, úgy, hogy elő tudtak készíteni az egyetemre is. Az iskoláztatás mértékére jellemző, hogy a polgárságnál — ez időben a legműveltebb: világi elemeknél — *Budán 7, Szegeden 5, Pozsonyban 4, Brassóban 3* iskoláról tudunk. Megállapíthatjuk tehát, hogy *a magyar országai iskolaiügy a Mohács-előtti évszázadokban semmivel sem maradt el a nyugati országoké mögött.*

TUDOMÁNYOS ÉLET. Az Árpád-korból *Boldog Mátijar Pál-ról* tudjuk, hogy a bolognai egyetemen a kánonjoggal foglalkozott. Mellette *Pál* veszprémi püspökről kell szólnunk, aki 1263-ban szabályokat írt *Özséb* esztergomi kanonok által kevéssel előbb megszervezett egyetlen magyar szerzetesrend, a *pálosok* számára.

A magyar tudományos élet nagy fellendülése a magyar humanisták nevéhez fűződik. Ezek közül is messzire kimagaslik *Vitéz János* érsek. Maga *Mátyás* király is nagy pártfogója volt a tudományoknak. A pozsonyi egyetem élére kora leghíresebb csillagászat, *Regiomontanus-t* hívta meg. Udvarában állandóan voltak olasz tudósok. Hosszabb; ideig élt ott *Bonfini, Galeotto* és *Ranzanus*. A magyar humanisták közül legismertebb *Janus Pannonius* pécsi püspök (*Cseszmicei János*) volt. Meg kell még emlékeznünk *Varadi Péterről, Garázda Péterről* és *Geréb Lászlóról*. Európai nevet vívott ki magának a scholastikus *Temesvári Pelbárt* és *Laskai Osvát* is. Tudjuk, hogy Melanchtonnak egy kis németországi városkában *magyar ember volt az első tanítója*. Már Mohács előtt kísérlet történt egy *tudós-társaság* megalapítására is.

Egészen korán találunk már *könyvtárakat* is. A káptalanok már a XIII. században rendelkeztek jelentős könyvtárakkal. De minden plébánián is volt egy-egy kisebb-méretű könyvtár. A *legelső magyar könyvkedvelő és gyűjtő (bibliofil) Nagy Lajos királyunk volt*. Az ő rendelkezésére készült a csodálatos szépségű *»Bécsi Képes Krónikán* és; az oxfordi *Bodleiana-kóder*. Zsigmond király a művészetek szeretetét szülőföldjéről hozta magával. Testvére, IV. Vencel cseh király korának legnagyobb könyvbarátja volt.

Zsigmond idejében az olasz származású *Ozorai Pipo* és *Tamás* kanonok könyvgyűjteményéről tudunk. Könyvbarát királyaink sorában találjuk *Albertet*, *I. Ulászlót*, *V. Lászlót*,[^] *Hunyadi Mátyást* és *II. Ulászlót* is. Messze kiemelkedik közülük Mátyás, akinek *világhírű könyvtára* korának egyik legnagyobb és legdíszesebb könyvgyűjteménye volt. (Még^l ma is 152 kézirat és négy tanulmány ismeretes belőle. x\ *Corvinák* mind igen díszes kiállításuk voltak.) Kora legkiválóbb miniatűr-festőit foglalkoztatta. Sok kódexét díszítette *Attavante degli Attavante*. Egyedül az ő kezeiből harminc Corvina kerül ki. De dolgozott Mátyás számára; *Boccardino Vechhio*, a *del Fora* testvérpár és *Francesco*[^] if *Antonio* is. Valamennyi a florenci könyvfestés mestere! volt. De *voltak másolói Budán* is s nem egy gyönyörű; Corvina innen került könyvtárába. Itt volt a király kiváló könyvkötő műhelye is. *A Corvina-könyvtár volt az első magyar könyvgyűjtemény*. Fájdalom, korán szétkallódott, egyrészt elajándékozták, másrészt a török vitte el, a többi az elemek emésztették meg. A világiak közül *D rág fi Tamás* és *Kinizsiné Magyar Benignáról* tudjuk, hogy kedvelői voltak a szép könyveknek.

A RÉGI MAGYAR IRODALOM. A középkori népköltészet művelői: *énekmondók*, *igricek*, *regősök*, *hegedősök*[^] *síposok*, *kobzosok*, *lantosok*, *deákok* voltak. Ezek a vándorköltők fáluról-fálura jártak s énekeikkel és muzsikájukkal mulattatták a magyar urakat és parasztokat. Költeményeikből egyetlen sor sem maradt fenn. Az énekmondók közül többet név szerint is ismerünk. Egy Árpád-kori latin oklevél említi *Csipert*, a csallóközi regőst (1253). Azi utolsó Árpádok korából ismeretesek: *Énekös Lőrinc*, *Mikq* és *Szombat* dunántúli igricek. A XIV. századból *Kobzos Miklós* és *Hegedős István*; a XV. századból: *Lantos György* neve maradt fenn. A *Regtelők*, *Igrictelők*, *Igrici* nevű faluk az ott élő énekmondóktól kapták nevüket.

Ezek az énekmondók különféle történeteket regéltek el királyainkról. Ezek az *Árpád-házi királymondák* belekerültek a középkori latin krónikákba is. Hőseik *Szent László*, *Szent Imre* és *Szent István* voltak. A vegyesházbeli királyok idején latin krónikákból ismerjük *Zách Klára* esetét, *líont István* lefejezését, *Zsigmond* király pokolbeli bűnhődését, a *Hunyadiak diadalait*, *Mátyás király tréfáit*, *Kinizsi Pál* kenyérmezei csatáját. A magyar királyok udvarában egész csapat regős élt, csak az a kár, hogy költeményeikből, egyetlen sor sem maradt fenn.

NYELVEMLÉKEINK. Latin nyelvű okleveleink számos magyar szót őrizlek meg már a XI. század közepe óta. A magyar szókat tartalmazó latin oklevelek közül legértékesebb: a *Tihanyi alapítólevél* (1055-ből). A Szent Benedek-rend pannonhalmi levéltára őrzi. Fogalmazója *Miklós*

püspök volt, I. Endre király jegyzője. 59 magyar szó van benne. Szövegéből való idézet: à »Feheruuaru rea; meneh hodu utu rea«, vagyis a »Fehérvárra menő hadi útra«.

A legrégebb összefüggő magyar nyelvemlékünk a *Halotti beszéd*. Ez egy kis szónoki mű, amely régi prózánk egész szellemét kisugározza. Ismeretlen szerzője egyszerű] szólással és világos gondolatmenettel beszél. Nagy nyelvi erő van tömör gondolataiban. Ez a nagyértékű nyelvemlék II. Endre király korából való. Egy Árpád-kori latin misc-könyvben, a Pray-kódexben találták meg. Jelenleg a Nemzeti Múzeum őrzi. A XIV. századból három összefüggő szövegű magyar nyelvemlék maradt fenn: a *Lőweni töredék*, a *Gyulafehérvári töredék* és a *Königsbergi töredék*. Azi első 37 sorból álló rimes vers. A töredékes szöveg a belgiumi *lőweni* egyetem egyik latin kódexében maradt fenn. Ez a *legrégebb magyar vers*. A Gyulafehérvári töredék szerzője János ferencendi szerzetes, aki egy latin nyelvű prédikációs könyv szélére jegyezte fel a 15 sorból álló magyar szöveget. Ma is a gyulafehérvári püspöki könyvtárban őrzik. A Königsbergi töredék 27 sor, melyet egy Anjou-kori latin könyv táblájából vettek ki. A könyv a königs[^]bergi egyetem könyvtáráé.

PRÓZAI MUNKÁK. A XV. századból a magyar szövegeknek már egész sora maradt korunkra.; de úgyszólván, valamennyi fordítás. A legrégebb magyarnyelvű irott könyv a XV. század első feléből való — *Ehrenfeld* — ma *Jókai-kódex*. *Szent Ferenc* életéről szól. A legrégebb magyar bibliafordítás Mátyás király korából való. Ez a legrégebb magyar bibliafordítás a *Bécsi-kódexben*, a *Müncheni-kódexben* és az *Apor-kódexben* található.

Népszerűek voltak e korban a *Mária-síralmak*, de nagyon kedvelték a *példákat* és *legendákat*. A magyar szentek legendái közül az *István*-legenda, az *Imre*-legenda, a *Gellért*-legenda nevezetesebbek. A *László*-legendában a nemzetét hőiesen védő magyar király kegyes cselekedeteiről olvasunk. Nevezetes még a *Margit*-legenda, ez IV. Béla király leányának, *Boldog Margitnak* életét mondja el. Megismerhetjük belőle a középkor világnézetét és a régi magyar apácák életét is. A reánk maradt legenda másolat, melyet *Ráskai Lea* domonkosrendi apáca készített 1510-ben. Igazi középkori szent a hőse az *Erzsébet*-legendának amely *Magyarországi Szent Erzsébet* — II. Endre király leányának — életét mondja el.

A VERSES MUNKÁK KÖZÜL jobbra latin egyházi énekek verses fordításai maradtak reánk. Magyar tárgyúak a Mátyás korában készült *Szabács viadaláról* szóló elbeszélő költemény. E korból való a *Pannónia megvételeéről* szóló költemény is, amely a honfoglalást tárgyalja. A lírai

költemények közül a *Szent László királyhoz* című vallásos ének a legszebbek egyike. Fennmaradt a *Mátyás király halálára* irt elégia is, amely bensőséges kesergő költemény. A névtelen költő Mátyást, a nagy uralkodót siratja.

Jóval több *latinnyelvű irodalom* maradt fenn e korból. Legnevezetesebbek ezek közül a magyar történetírás emlékei: *Anonymus krónikája*, *Kézai Simon krónikája* és a nagyhírű *Bécsi Képes Krónika*.

Anonymus, a *Névtelen Jegyző*, II. vagy III. *Béla* király korában élt. A honfoglalásról szóló krónikáját a XII. század derekán, vagy a XIII. század elején írta. Anonymus *lelkes magyar ember volt*. Nem akarta, hogy a magyarok múltja feledésbe menjen, ezért írta meg nagy értékű művét. *Kézai Simon*, pap, IV. Kim László király szolgálatában állott. Krónikájában megírta a hunok és magyarok történetét az ősidóktól kezdve saját koráig, A *Bécsi Képes Krónika* a legrégebb időktől kezdve az Anjouk koráig mondja el a hunok és magyarok történetét. Szerzőjének *Márk* ferencendi szerzetest tartották, aki az Anjouk uralkodása alatt Budán élt. Hasonló történeti anyagot nyújt *Turóczi János* királyi ítélmester latinnyelvű krónikája is.

1514-ből maradt fenn *Verbőczy István Tripartitum*, azaz Hármaskönyv című munkája is, amely a legsűrűbben forgatott könyvek egyike volt. Könyvéből merítette a magyar nemesség jogi ismereteit évszázadokon át. *Verbőczy István* Mátyás király korában született s 1500-tól kezdve a magyar országgyűlések köznemesi ellenzékének volt egyik fő irányítója.

IPARMŰVÉSZET. A magyar iparművészet már ősidők óta nagyon fejlett volt. Elődeink szerették a fényes ruházatot, csillogó lószerszámot, veretes fegyvereket, sőt népünk ma is kifogyhatatlan a széphatású magyar díszítmények használatában. Különösen kedvelt műfaj a magyar iparművészeiben már a középkorban az *ötvösség*. Legértékesebb ilyen ötvösmunkák a magyar *szentkorona*, ez azonban bizánci munka. Mátyás király nagy kedvelője volt a szép ötvösműveknek. Az esztergomi primási kincstár ma is őrzi *Mátyás király kálváriája* néven ismert gyönyörű ötvösművet, melyet anyagának nemessége és a díszítés finomsága a legszebb hazai emlékek közé helyez. Ötvösök voltak a *Kolozsvári-testvérek* is, a *Szent György-szobor* mesterei, amint azt a szobor talapzatának díszei mutatják. *A magyar ötvösök Európaszerte híresek voltak*. Ötvösművészelünk legrégebb emlékei a *honfoglaláskor! kardveretek* és *szíjvégek*, amelyek gazdag palmettás díszükkel a *cizellálás remekei*. A Bécsben őrzött, úgynevezett »*Nagy Károly kard*« is a magyar ötvösök művészetét hirdeti. A magyar

ötvösművészet legjellemzőbb terméke a *sodronyománc*, a XV. században tűnik fel. A sodronyománc-technika egyik legragyogóbb emléke, a magyar ötvösség legragyogóbb tárgya, a *Suky-kehely*, amelyet 1450-ben Suky Benedek erdélyi földbirtokos ajándékozott az egyik erdélyi templomnak.

Az ötvösművészettel egyidőben lépett fel a *faszobrászat* is hazánkban a XV. században. Ezt különösen a fatermő vidékeken — a *Felvidéken* és *Erdélyben* — karolták fel. Híresek az úgynevezett *szárnyasoltárok*, amelyekből több száz van ma is a felvidéki és erdélyi templomokban. Legszebbek egyike a *kassai dóm Szent Erzsébet főoltára*.

A többi művészeteknél — építészet, szobrászat, festészet — hazánk az európai művészettörténetben sajátos helyet foglal el. Itt ütköztek össze a két művészeti területnek, *Bizáncnak* és *Itáliának*, valamint *Franciaországnak* és *Németországnak* stílustermékei és így bizonyos kiegyenlítődés jött létre, amely sajátos szint ad minden művészi emlékünknél.

ÉPÍTÉSZET. Bár a magyarság örökös háborúban, élt szomszédaival s hősiessen védte Európát a keletről és délről jövő támadások ellen, műveltsége éppen nem állt alacsony fokon. A művészetek virágoztak. Az építészet terén a tatárjárásig *bazilika* és a *román* stílus uralkodott, azután a *gót* stílus kezdett meghonosodni, a középkor végé felé pedig a *renaissance* stílus is elterjedt.

A román építészet hazánkban csaknem bizonyos helyi szint kapott. Már az Árpádok korában dolgoztak hazai építőmesterek és kőfaragók. *Szent László váradi síremlékét* magyar mesterek faragták s magyar mesterek építették a *lébényi, jaki, zsámbéki* templomokat is.

Francia földről terjedt el a *gót-stílus*, mint a *román Itáliából*. Hazánkban 1205-ben épült az *első gót-stílusú* templom a szlavóniai *Peruszkóban*. A magyar gótika legszebb alkotásai, a *kalocsai* és az *egri* székesegyházak, elpusztultak. A *kassai dóm* már francia hatást mutat. A XIV. századi gótika legszebb emléke a *kassai Szent Mihály-kápolna* és a *soproni bencés templom*. A XV. századból a *ferenciek pozsonyi* és *csütörtökhelyi kápolnája* és a *győri Héderváry-kápolna* a legszebb. Ebből az időből maradt ránk a *brassói fekete templom*, a *kolozsvári Szent Mihály templom*, az *eperjesi Szent Miklós templom*, a *lőcsei* és *bártfai plébánia templom*, stb.

Mátyás korában divatos lett a *renaissance-stílus*, amely azonban csak Mátyás halála után terjedt el hazánkban is. Az építőművészetben alul az erős talapzatot felül a hatalmas párkányzatot követték, s az emeletet is párkányzatokkal választották el egymástól. Az ajtóknál, ablakoknál csúcsív helyett a hosszúkás négyszögídimot

használták, esetleg fenn félkörrel zárták. Körül könnyű díszítéseket alkalmaztak. Újból megjelentek a gerendás mennyezetek s a klasszikus oszlopsorok. Ez az új építészeti stílus volt a *renaissance-stílus*, mely németek szerint bizonyos *nemzeti ízléssel* alakult. A templomok mellett ott találjuk a királyi és főúri várakat is. Még a tatárjárás előtti korból való a visegrádi *Salamon-torony* és a sárospataki vár lakótornya. A *Vajdahunyadi-vár* igen szép emléke a csúcsíves váraknak. Zsigmond *budai királyi palotája* szintén gótikus volt s a renaissance díszítő elemek származtak csak *Mátyástól*. A Mátyás korában épült *budavári főegyház tornyának építésénél még a gótika uralkodott*.

Művészettörténeti szempontból azonban a *szobrászat* terén értünk el legnagyobb fejlődést a mohácsi vész előtti időben. Bár csak egyetlen egy emlékünknél maradt: *Kolozsvári Márton* és *György Szent György-szobra*, amely ma a prágai királyi várat díszíti. Ez a szobor a gótikus szobrászművészetnek kétségtelenül legszebb alkotása. Három remekbe készült bronzszobrunk — *Szent István*, *Szent Imre*, s *Szent László* —, valamint *Szent László nagyváradai lovaszobra a törökvilág alatt megsemmisült*. A Kolozsváristvérek szobra mellett a többi reánk maradt szobornak csak hazai szempontból van jelentősége.

A magyar *festészet* magábaolvastotta az európai művészet két nagy ellentétét: az olasz és germán jelleget. A magyar festészet a XIV. században indult meg. Önálló képe korból csak mintegy tíz ismeretes, a többi szárnyasoltár, vagy annak töredéke. Tárgyuk valamennyi vallásos. A mohácsi vészig keletkezett festményeinkből csaknem kétezer darab maradt reánk. Mennyi volna, ha a török nem égette volna fel legszebb alkotásainkat! Az egész magyar festészet éppen II. Ulászló és II. Lajos gyöngé uralma alatt érte el fénykorát. A középkor sematikus művészetéből *Kolozsvári Tamás* mester áll legelői, aki 1427-ben készítette a *garamszentbenedeki monostor* temploma részére azt a szárnyasoltárt, amelyből ma a *Primási Képtárban van nyolc festmény*. Ő már nem a középkor stílusának folytatója, hanem résztvesz az új stílus keresésében. A magyar festészet fejlődésének tetőpontját a XVI. század elején működő M. S. mester jelenti. Hét képét ismerjük, amelyből négy a Primási Képtárban, egy a Szépművészeti Múzeumban, egy a hontszentantali templomban és egy kép az északfranciaországi Lille múzeumban van. Az ország szétdarabolása a művészetekben is szomorú következményekkel járt s a folyamatos fejlődés Mohácsnál egy időre megszakadt.

Összefoglalva a művelődésről elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy Magyarország nemcsak politikailag és

nemcsak az egyház révén kapcsolódott bele a nyugati germán—latin kultúrközösségbe, hanem a szellemi élet minden vonatkozásában s annak egyetlen területén sem maradt el a nyugati fejlődéstől. Magyarország már 1526 előtt *kultúrállam* volt Hazánk volt Európa legkeletibb kultúrállama.

Tartalom.

Bevezető	VII.
Irodalom	XL
Elősző	XIII

I. Őstörténet. Törzsszervezet kora.

I. Fejezet: A magyarok eredete és őshazája	
II. Fejezet: Népvándorlás. A Meotisz partján ...	
III. Fejezet: Etelköz	1
A honfoglaló magyarok	9
A Kárpátmedence őslakói	11
IV. Fejezet: Honfoglalás	14
V. Fejezet: A nyugati és balkáni hadjáratok	21
VI. Fejezet: A törzsszervezet bukása	25

II. A keresztény magyar királyság.

— A magyar nemzet az Árpádok alatt. —

A patrimonális királyság kora.

— 1000—1196. —

I. Fejezet: A magyar nép megtérése	44
II. Fejezet: Szent István királysága	49
III. Fejezet: Küzdelem a pogányság visszahatásával és a német birodalommal.....	60
IV. Fejezet: Belső fejlődés. Törvényhozó és szervező munka. Szent László és Kálmán kora.....	78
V. Fejezet: Horvátország, Dalmácia, Bosznia meg- szerzése. Összeütközés a görög császár- sággal	92
Összefoglaló áttekintés	106
VI. Fejezet: A magyar birodalom. III. Béla	111

III. A rendiség fejlődése az Árpádok alatt.

— 1196—1301. —

I. Fejezet: Nagyhatalmi törekvések	117
II. Fejezet: Az Aranybulla korának politikai és társadalmi mozgalmai	132
A XIII. századi belső fejlődés jelenségei	139
Tatárveszedelem	148
III. Fejezet: Oligarchia. IV. László—III. Endre.....	164
Az Árpádok korának összefoglaló áttekintése	175

IV. A rendiség teljes kifejlődése.

I. Fejezet: Küzdelem a trónért és hatalomért. Vencel—Ottó	179
II. Fejezet: A rendi állam közhatalmi szervezetének kiépítése	187
III. Fejezet: Világuralmi tervek. A rendi társadalom szervezete	198
IV. Fejezet: A középkori magyar nagjdiatalom	205
V. Fejezet: A rendi társadalom megszervezése.....	215

V. A rendiség, mint az önrendelkező nemzet Képviselője

— *A magyar és török hatalom összeütközésének állandósulása.* —

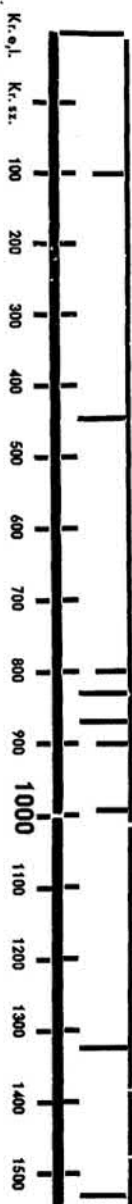
I. Fejezet: A renaissance felé. Mária—Albert.....	228
II. Fejezet: Küzdelem a török ellen. Hunyadi János kora	266
III. Fejezet: A megújult magyar nagyhatalom. Mátyás király renaissance-állama	285
IV. Fejezet: A rendek uralma Mohácsig. Az egységes rendi állam terjeszkedése és bukása	308
A vegyesházi királyok uralmának összefoglalása	327

A magyarság közművelődésének áttekintése

<i>1. rész: A mohácsi vészig</i>	332
--	-----

AZ I. RÉSZ IDŐMUTATÓJA.

Előmagyar-ogur keveredés.
Az Ural—Ob-vidéki őshazában
(Nyugat-Szibéria).

A magyarság **szabir** uralom alatt. Kr. után 460
körül a Kaukázus vidékére (Meotis és Kubán)
költözik.
(Szabir keveredés.)

Türk keveredés a Meotis partján.
A kaukázusi őshazában 460- IX. századig.

Kazár uralom alatt. Kazár keveredés. (850-ig?)
A magyarság önálló néppé fejlődik.
(Hét-magyar.)
Lebédiában (A Dnyeperig.) Etelköz. Vér-
szerződés. **Honfoglalás.** 895—900.

Árpád utódai fejedelmek.
A nyugati és balkáni hadjáratok 972-ig.

A kereszténység felvétele.
A keresztény királyság megalapítása.

ÁRPADHAZI KIRALYOK URALMA 1000—1031

Az Árpád-ház kihal.
Az ANJOUK-uralkodása.

Mátyás uralkodása.
A mohácsi-csata. 1526.

A fellelődie's éshanyaltas' korszakai Mohácsig

